GULIELMI DONDINI BONONIENSIS E SOCIETATE IESU HISTORIA DE...

Guglielmo Dondini

Altera ab his armis clades altera regnum.

GVLIELMI DONDINI

BONONIENSIS

E SOCIETATE IESV

HISTORIA

DE REBVS IN GALLIA GESTIS

A B

ALEXANDRO FARNESIO

PARMAE ET PLACENTIAE

DVCE III.

SVPREMO BELGII PRÆFECTO.

Quarta Editio ab Auctore recognita & aucta. +

SERENISSIMO PRINCIPI

RANVTIO II.

FARNESIO

PARMÆ, ET PLACENTIÆ

DVCI SEXTO

GVLIELMVS DONDINVS
Societatis Iesu Fel.

BREVEM, at potissimam partem historiæ de rebus gestis à Proauo Tuo ALEXANDRO, mihi à Tua Celsitudine demandatam, ad finem vtcunque perductam, oculis Tuis reddo, Serenissime Dux. Tribus in libris, annos totidem sum executus postremos illius vitæ semper laudatæ, sed propè exitum laudatissimæ. Nàm, principibus Galliæ vrbibus ab hæresis tyrannide vindicatis, in conspectu mirantis, & plaudentis Europæ, vsquè adeò Farnesiam famam in omnis æui memoriam extendit, vt videatur Gallico bello non triennium impendisse, sed seculum, laborante Historici stylo, sub magnitudine

dine

dine rerum, quas ille animo maiore confecit; quamuis teneretur valetudine sæpiùs infirma, perque labores, & ærumnas bellicas extenuata. Verùm ille Dux magnus, quemadmodùm hostium conatibus ad ipsorum perniciem abuti consueuerat, & oblata casu flectere ad consilium, ità morbos, & vulnera, damna corporis, non secùs atque aduersa rerum, & sociorum infida, fortunæ detrimenta, in incrementa animi, virtutes nempe vertebat, pro auctibus periculorum, augescente gloria. Vnde factum, vt humanis omnibus, diuinisquè ornamentis ALEXANDRVM excultum, recens ætas priscis Camillis, ac Scipionibus anteferat, tamquàm absolutum Imperatoriæ laudis exemplum, à Scriptoribus narratione facinorum, à Nepotibus, inprimisquè à Celsitudine Tua Serenissima, imitatione celebratum, celebrandumque vbi occasio, aut necessitas tulerit. Quamobrem, si quos operi præfixa maiestas Farnesiani nominis, ad hæc legenda inuitauerit, non dubito quin ij, ab imagine ALEXANDRI nostris in paginis adumbrata, traducturi sint animum ad aliam nobiliorem, expressam in moribus Tuis; in studio videlicet religionis,

&

& æquitatis: quo accuratè suum Numini cultum in templis, sua iura populis reddis in foro; in magnitudine consilij, solertiaque, per quam vrente proximas regiones bello, vrbes, agrosque ditionis Tuæ præstitisti à belli calamitatibus immunes: in paterna erga subiectos populos charitate, quorum vt amplificares fortunas, ærarium imminuere maluisti; Constantium scilicet Magni Constantini patrem æmulatus, qui thesaurum Principis esse censebat opulentiam populorum: in hæreditaria demum beneuolentia, & liberalitate in Ordinem nostrum, quem vix ortum Paulus III. Farnesius Pontifex Romæ benigniter excepit, mox Apostolica auctoritate firmatum, amplissimis priuilegijs ornauit; Alexander, & Odoardus Cardinales, alter templo, domo alter in celebri Alteriorum foro, magnificentissimè instruxit: Octauius Dux in Parmæ vrbem, Alexander in Belgij prouincias induxit, societatis Collegia vocare solitus vrbiũ propugnacula; Ranutius Primus Parmensem Academiam splendidè dotatam nostrorum hominum curæ mandauit, Tua denique Serenissima Celsitudo, non solùm superiorum Principum beneficia renouat, dum tuetur,

vt-

verùm etiam quotidianis accumulat significationibus æstimationis, & amoris. Dum enim numerosam, ex primaria Europæ nobilitate iuuentutem, decus futuram, & firmamentum vrbium clarissimarum, quin ipsum vnum instar omnium, Regnatricis familiæ spem, Principem filium institutioni nostræ formandos tradis, ostendis profectò, non exiguo apud Te pretio, & gratia nos esse, queis cariora committis. Communibus tot beneficijs, illud singulare mihi adiunxeris, vt historiæ in lucem prodeunti, à Serenissimæ Tuæ Celsitudinis patrocinio præsidium accedat, & ornamentum.

IO. PAVLVS OLIVA
PRÆPOSITVS GENERALIS
Societatis Iesu

CVm Opus, cui titulus est *Historia De rebus in Gallia gestis ab Alexandro Farnesio Parmæ & Placentiæ Duce*, à P. Gulielmo Dondino Societatis nostræ conscriptum, tres eiusdem Societatis Sacerdotes, quibus id commisimus, recognouerint, & in lucem edi posse probauerint, facultatem concedimus, vt typis mandetur, si ijs, ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus Romæ 11. Martij 1671.

Ioannes Paulus Oliua.

Loco † sigilli

Res

RES ab Alexandro Farnesio in Gallia gesta à Patre Gulielmo Dondino descriptas iussu Reuerendissimi Patri Sacri Apostolici Palatij Magistri diligenter legi; nilque in his reperi quod vel ad Catholicæ fidei, vel ad morum perniciem trahi possit; quin imò Christiana prudentia, & operosa styli maiestate parem tam pio, ac forti Imperatori scriptorem vbique præferunt. Quare Historiam & rerum magnitudine, & præstantia Authoris peræque nobilem luce, & æternitate dignissimam censeo. 2. Aprilis 1671.

Antonius de Malagonellis.

Ite-

Iterum imprimatur,
Si videbitur Reuerendiss. P.Mag. Sac. Pal. Apost.

I. de Angelis Archiepisc. Vrbin. Vicesg.

Iterum imprimatur
Fr.Raimundus Capisucchius Ordinis Prædicatorum Sacri Palatij Apostolici Magister.

SVM-

SVMMA PRIVILEGII PONTIFICII

NEquis P. Gulielmi Dondini Societatis Iesu Historiam *de Rebus in Gallia gestis ab Alexandro Farnesio Parmæ, & Placentiæ Duce*, quocumque idiomate intra decennium imprimere audeat, vel alibi impressam venalem habere sine speciali auctoris facultate sub pœna excommunicationis latæ sententiæ ipso facto incurrendæ, à qua non nisi à Summo Pontifice, præterquam in mortis articulo absolui possit. Quoad subditos verò, qui eiusdem Summi Pontificis temporali dominio subiacent, etiam sub quingentorum ducatorum auri de Camera, & amissionis librorum, Typorumque pœnis, vt constat expressius in Originali. Datum Romæ 4. Februarij 1673.

DE

DE REBVS IN GALLIA GESTIS AB ALEXANDRO FARNESIO

LIBER PRIMVS.

QVOD in natura, & arte contingere ſolet, vt opus abſoluat, & perficiat manus extrema, hoc in ALEXANDRI Parmenſium Ducis vitam virtus contulit, & fortuna. Nam geminæ in Galliam expeditiones, quæ ſuprema illi mortalium operum fuere, eo longiore interuallo reliqua egregia facinora præcedunt, quo grauiores difficultates hominum, locorum, ac temporum, ſingulari animi præſtantiâ ſuperauit. Siue ſpectetur, in qua bellatum eſt, arena martis Gallia, vti ſpatijs regionum Belgio amplior, ita viris, armiſque longè opulentior; ſiue hoſtium Ductor Galliæ, & Nauarræ Rex, à pueritia in

Gallicæ expeditionis difficultas, atque præſtantia.

ludo belli exercitatus Henricus, cui nisi Romana Religio tunc deesset, omnes Regiæ, atque Imperatoriæ artes superfuerant; seu quorum in solo, pro quibus, & contra quos decertabatur, Galliæ populi, partim hostes manifesti, amici partim ambigui; qui odium, & perfidiam in auxiliatores externos, charitatem patriæ, fidem in suos interpretarentur: seu denique, quâ nulla sanctior, nulla eâ tempestate impeditior, fidei Catholicæ causa; pro qua dimicantē potiri morte, nedum victoriâ, gloriosum Alexandro fuerat. Quamobrem, etiamsi quot expugnatas arces, tot Parmensis trophæa Belgium non ostentaret, neque Mosa Traiecti, & Antuerpiæ Scaldis, inter victoriarum monumenta tumidius fluerent, quamuis præliarem Farnesij spiritum nō exhorruisset mare Slusâ edomitâ, & Hollandiâ, Zelandiâque terrore armorum afflatis, post receptas cōplures auunculo Regi, de septemdecim Belgij prouincijs, vnus Gallorum Sequana Farnesij nomen memorandum sæculis dare potuit. Rex illic bellicosus cum quadraginta millibus bellatorum, ab arctissima absidione detractus, in conspectu

Summa rerum ab Alexandro gestarum in Gallia.

fru-

Lagni frustra obsistentis Laniacũ oppugnatum, & expugnatum, Lutetia faucibus vltimæ necessitatis exempta, deinde securus inter assultantes hostes reditus, immo & infestus. Rursus incurrenti ferociter ad Aumaliam Henrico Regi captiuitas penè, aut cædes oblata, soluta Rhotomagi bis obsidio, dissimulatũ in Calidobechi expugnatione vulnus, & ad extremum hostium copijs, annonæ inopiâ circumuento, munitus castellis, præsidijsque ab angustijs receptus, certaminibus, & victorijs par.

Auma-le. Roüen. Caude-bec.

Sed quoniam bellum, quod narrandum suscepi, pro Gallis contra Gallos, in ipsa Gallia bellatum est, Hispani quidem Regis armis, à Summo Belgij Præfecto, sed eodem Sancti Gallorum Fœderis Imperatore; consentaneum duco, priusquam eius euẽtus euoluo, qualis tunc status Galliæ, studia, factiones, quæ Sancti Fœderis causæ, initia, progressiones commemorare,

Potentissimum Galliæ Regnum mille ducentorum annorum virtute, ac fortunâ firmatum, quo tempore Alexander ad ferendam opem contẽdit, lacerum ciuilibus bellis pristinæ

Status Galliæ, factiones, & studia, cum Alexander illuc aduenit.

redintegrationem salutis optare magis poterat, quàm sperare: Lutheriana primùm, dein Caluiniana lues populos corripuerant; geminæ furiæ inuidia, & ambitio nobilitatem inuaserant, Regibus, qui capitis instar ægra membra tueri, ac regere debuissent, aut ætate, ingenioque imbecillis, aut æui nimiùm breuis,& caduci; quamobrem consilia fortia, quibus Galliæ tempora indigebant, aut suscipere non auderent,aut absoluere suscepta & inchoata non possent. Qualis igitur animantis est vita, si quando vis morbi nobiles æquè, ignobilesque partes, ipsam denique membrorum arcem occupauit,in eum adducta locũ Galliæ salus putabatur. Neque solùm originem malo, sed pertinaciam quoque, in tanta gentis mobilitate raram Hæresis præbuit. Quæ initio modica, & contempta, vt ferme principia ingentiũ malorum;mox velut hecticæ febris malignitas in exortu cognitu difficilis, in progressu quàm facilè deprehenditur tam difficulter exigitur, ita postquam matura lues in seditiones,& cædes erupit,eò iam processerat,vt neque Hæresum mala Reges, neque curationem populi ferrent. Francisci

Hæreseos exortus,& processus in Gallia.

Pri-

Primi, dein Henrici Secundi, Regum authoritate vtcumque repressa, post acerbā alterius mortem per malorum iliadas inundauit. Quando in celeberrimo Galliarum theatro, ad quod occasione Regalium nuptiarum omnis Europa confluxerat, spectaculo circumsedentibus Reginis, Regijsque liberis cum externa, & Gallica nobilitate, in hastarum ludicro peremptus Henricus, altissima Europæ in scena, tragicum verè ludum fecit Regiam felicitatem. Quin potiùs illa tragœdia proludium fuit longioris alterius, per exercituum strages, excidia vrbium, Ducum neces, & Regum, quadraginta annorum spatio celebrandæ. Cùm enim Henrico Franciscus filius ætate debilis, ac valetudine successisset, Regij sanguinis Proceres Antonius Borbonius Nauarræ Rex, & Ludouicus frater Condæi Princeps, qui Regni administrationem in Cardinali Lotharingo,& Duce Francisco Guisio fratribus ab Henrico collocatam, ægrè quidem, sed tamen tulerant; eamdem à filio Rege in ijsdem quasi hæreditatem continuari, quam ipsi vt Regiæ familiæ patrimonium affectabant, pati non poterant. Primæ in-

Henrici secundi fortuita mors in certamine ludicro.

Galliæ calamitates,& dissensiones Procerũ sub Francisci secundi pueritia.

tra querelas iræ. Queis cùm aures Regiæ à Guisiijs obstructæ non paterent, tubarum ac timpanorum sonitu aperiendas putauerunt. Itum in partes, & Aulæ dissidia tractata castris, quibus Borbonij Principes, inclytus D. Ludouici sanguis, Hæreticis Duces se præbentes, causam non malam malis artibus perdiderunt. Cùm enim suas vires conatibus impares animaduerterent, propositum à Gaspare Colinio Gallici maris Præfecto Hugonottorum patrocinium, & sectam amplexi sunt. Sic in causæ popularis procuratione suam agebant, bellique in Regem procella, non ambitione Principum, sed vulgi de Religione dissidijs conflata iactabatur. Ita Religio per eos ad vsum translata, consilio non solum impio, sed (quod euentus docuit) vniuersæ Galliæ, & auctoribus maximè, qui omnes ferro interierunt, exitiabili. Nam qui cœlesti viuendi magistræ Religioni, nefaria hominum commenta prætulerant, vt opibus, aut honoribus perituris augerentur, & illa æterna amittere, neque hæc caduca consequi meruerunt. Iam verò populis opportunè contumaciam, perfidiam, Diuini, hu-

Borbonij Principes Hugonotorum fautores Religionem ambitioni prætexunt.

Coligny.

Cater.

manique iuris contemptum, ſuas virtutes Hæreſis inſpirauerat, Principibus abuſuris, ad vindicandam libertatem animorum, vt ipſi loquebantur, vt politici, ad Regnum occupandum. Nam, Imperium ſe concupiſcere, nemo eſt ore tam duro qui fateatur, vix vllus tam verecundo, qui non accipiat. Geminæ igitur factiones ortæ, Catholica, eadēque Regia Guiſijs, Hæretica Borbonijs Ducibus armatæ. Sed hanc recentem, vt minùs validam in Regno pietatis ab antiquo celebratæ, claritudo capitum, & errorum ſociæ, pars magna Germaniæ, Britannia tota ſubleuabant. Verùm causâ Numinis, & Regis militum animos attollente, congeminatis cladibus afflicta Hæreſis prope occaſum iam erat, niſi creſcente per belli proſpera Guiſiorum potentiâ, ſua Reges formidare præſidia cœpiſſent, iuxta videlicet periculoſam ſeu cladem, ſeu victoriam ducere; ne victi ab hoſtibus opprimerentur, victores à ſuis. Tam iniqua Regum illorum conditio fuit, vt Scyllam inter, & Charybdim, inter diuiſas Galliæ ſuæ partes fluctuarent; quarum altera Regnum auferre moliebatur, altera Regnum, & Cœ-

Gallia diſtracta in geminas factiones Guiſiorum, qui Catholicos propugnabant, & Borboniorum, qui Hæreticos.

Guiſiorum potentia ſuſpecta Regibus.

lum. Cum his vt apertis cum hostibus, armis in acie, cum illis, vt occultis in Aula, consilijs, & arte certabatur; eò grauiore periculo, quò interiore, cùm specie medicinæ virus in venis grassaretur. Quod si iudicia de rebus tantis post euentum ferenda; perinde peccasse videntur Reges, Regumque Consiliarij, qui nullâ, quàm qui nimiâ in regnando calliditate vsi sunt. Nam priorum prudentiæ fuerat, Catholicarum partium Principes, ob summa merita, ad summum nõ attollere, vbi vix aliquid sperandũ superesset prẹter Regnũ; cùm reputare deberent, ingenia vel optima occasione corrumpi; dum sublatis æmulis, qui pro Rege inuicem excubias agũt, æmuli loco habent Regem suis clientelis circumuentum; in Galliæ præsertim Regno, vbi Procerum exempla non deessent, quibus cùm secundos à Rege agere liceret, primi esse iure, vel iniuria maluerunt, Regum inertiam, publicam vtilitatem, honesta vocabula prætendentes. Contra, in posterioribus humanæ nimium solertiæ tribuentibus, maior innocentiæ, & probitatis cura desiderari visa est. Qui, dum papauerum capita eminentio-

Damna orta ex defectu cautionis, atque solertiæ.

Nimiæ calliditatis euentus infausti.

tio-

tiora decuterent, non gentium iura, non dexteras datas, non inuidiam generis humani reueriti sunt. Nec sapiente consilio, nec felici. Cùm pro vitandis futuris periculis, & incertis, in præsentia certa se induerint; Regnumque ne amitterent, Regnum & vitam, vtinam nõ etiam Cœlum amiserint. Quod si regnandi rationes Diuinæ Christi sapientiæ attemperassent Serpente Columbæ, non Vulpe Leoni coniunctâ; & quod honestissimum in præsentia, Hæresim excinderent, relictâ futurorum Cælo curà, quam metuebant procellam facilè declinasient, fauente piæ fortitudini Cœlo, terrisque; aut si pereundum erat, quanto gloriosiùs cecidissent in Religionis amplexu, proditi magis, quàm proditores, & alieni sceleris rei potiùs quã sui? Adductâ in odium, in contemptum, per Hæresim, per ambitionem maiestate, consecutæ sunt fugæ Regũ indecoræ, mortes immaturæ, aut violentæ; seruati ab externis, quos ciues perditum iere; Fœdera populorum pro Rege verbo tenus, re contra Regem; miserabiles cædes Principum, miserabiliores vltiones; captæ vrbes, euersæ; prouinciæ direptæ, desolatæ;

Summa malorũ quæ ab Hæresi, & ambitione in Galliam profluxerunt.

Lu-

Lutetia bis oppugnata, bis exitio erepta, sed stante ciuitate, vrbs viua, ciues ferro, fame consumpti; auxilia gentium externarum magis inuisa, quàm bella, & remedia malis nocentiora, tantumque sanguinis vnâ die pace fusum, quantum tot annis vix varijs certaminibus bellum egessit.

De Sancto Gallorum Fœdere iudicium.

Sanctum Gallorum Fœdus, cuius Alexander propugnator, & vindex, inuisum Regibus, populis acceptum, suspectum politicis, pijs fauorabile, sorte varium, pro fortunæ, ac gentis instabilitate, famâ prosperâ, vel aduersâ fuit, prout in infensos incidit, vel obnoxios. Postremis temporibus, quando victoria desertis Lotharingis, ad Borbonios flexit, sinistræ interpretationi propius, iniquiore famâ aduersùs victos. Nam virtus infelix, præter detrimenta rei quæ patitur, etiam nomine spoliatur suo.

Thuanus, Cat. Turt. Bussier

Qualecumq; demum id fuerit, neque apud hostes dubium, suam habuisse, vt pleraque humana, boni, malique mixturam. Sicut haud abnuerim, nonnullis in rebus, quâ præfulgebat, sanctitati nominis derogasse, ita firmare constanter ausim, quò minùs in Gallia

lia funditus Romana Religio concideret, per Sanctum Fœdus Catholicorum stetisse. Quod cùm scriptorum aliqui labem, & exitium Regni appellare non dubitauerint, quo nomine apud illos erunt Hugonotorum coniurationes perturbatrices omnis Diuini iuris, & humani?

Ex oppositis causis virtutibus, vitijsq; pietate, metu, religione, cupiditate, irâ cõflatum est. Dum alij securitati animorum nimis cauent, nimio plus alij dominationẽ affectant, hi cupiunt, illi oderunt metuũt, ambo, & indignãtur. Ortum, incrementa, profectũ, inclinationem, & finẽ, humanæ ætatis in morem habuit. Initia modica, & inculpata, instar infantię. Cũ Religionis patrociniũ intra ciuilem modum vsurparet, ferox in Hæresim, & minabundum, sed obsequij retinens erga Principem; qui dissimulatione tunc, & silentio nõ inuitum, fauẽtem postea se præbuit, cùm Sacro Fœderi se caput imponeret, daretq; pro eo litteras ad Gubernatores prouinciarũ. Inter hos Aulæ, ac vulgi fauores adultum, æstu quodam iuuenilis audaciæ, in licentiam abreptum est. Tunc illi Parisienses tumultus, & conspirationes, vel ipsis authoribus,

Sancti Fœderis initia, & progressus.

Thuan.

Cater.

Eius violenti conatus.

ex-

excusando improbatæ, arma pietatis obtentu impiè stricta, & perfidiosa pro Fide bella. Cùm honestum perinde dicerent, ad honesta Principem, seu suasione ducere, seu vi trahere; nec tam facundiâ, vel argumentis, quàm concitandis vrbibus, arcibus expugnandis. Robustiora Fœderis tempora, quam ætatem virilem dixeris, veniam ex misericordia, si minùs ex approbatione laudem merentur; Galliæ populis, in Catholicorum nece Procerum Catholicæ Religionis interitum formidantibus; & ne Deo haberentur infidi, si fidi esse perseuerarent Regi publicæ fidei violatori, quem ob cædem, aut captiuitatem sacrorum Principum, anathemate Pontificio execratum, Cœlestes iuxta, & mortales odisse visi. At extrema Fœderis consenescentis, ætatem letho iam proximam, perpetuus constantiæ tenor inter aduersa bellorum nobilitauit. In obsidionibus vrbium, in exercituum stragibus, fame, ferro grassante, perferendis, elicuit ab hostibus tacitis admirationem, ab amicis prædicantibus plausum. Ea propter fortasse meritum cum fine suo Galliæ laborum videre finem, per Catholicam

Excusabiles tamen.

Eiusdem admirabilis constantia, & finis gloriosus, totique Galliæ salutaris sub Henrico IV. Rege.

Religionem, sub Catholico triumphali Rege, collocatam in tuto, tanto bono, quidquid malorum exhaustum fuerat, repensante. Nam per tot casus fata viam aperuerunt, quâ tragœdiam Gallicanam felici exitu explicarent, coalescentibus vtrimque animis in Henricum Regem Franciæ, & Nauarræ ad Fidem Catholicam redeuntem. Quem nisi vocassent iura sanguinis, & Regni leges, dignus planè erat, qui legeretur. Ita Hæretici dedere Regem, quo Catholici fruerentur, non sine Diuinæ Prouidentiæ ludo, humanæ vanitatem irridentis; cùm tot impendijs opum, & sanguinis, geminæ factiones citra, imò contra sua vota laborauerint; Catholici, vt inijcerent moram Henrici Regno, felicitati suæ; Hæretici, cùm in suæ sectæ perniciem festinarent. Quod si diuinare ambo potuissent, illis, quod sperabatur, timendum; nobis quod timebatur sperandum fuerat. Verùm vt Sancti huius Fœderis causæ, & principia clariùs explicentur, simulque perspicuum faciam, cur spem poneret non ex vano in Romani Pontificis patrocinio, & Hispani Regis armis, quæ sub Farnesij ductu bis in Galliam tran-

Elusa diuino consilio factionum machinamenta.

transgressa sunt, necesse habeo historiam altiùs exordiri.

Hæresis incrementa post obitum Henrici Secundi.

Postquam erepto rebus humanis Henrico Secundo Rege (vti supra paucis memorauimus) Franciscus filius Regni gubernacula suscepit, Hæresis, quam Pater ferro, atque igne insectatus ad excidium fuerat, recipere primò animam, dein confirmata fauore Principum Regiæ stirpis, caput attollere, atque insolentiùs inferre se cœpit. Neque contenta more consueto vitiorum per gradus furere, aut maioribus flagitijs proludere per minora, quasi per saltus ruit in postremum nefas, & coniuratione factâ contra ipsum Regem impetum dedit. Plebs, & nobilitas Hugonotica in vnum facinus, diuerso consilio conspirarunt. Multitudini propositum erat, viuendi, opinandique licentiam precibus armatis extorquere. Nobilitas idem se intendere simulans, Guisios Catholicarum partium Principes perditum ibat, quàm charos, & fidos Regi, tam inuisos Proceribus, & aduersantes. Non defuere qui tertium adderent scelerosum propositum, & crudele de Geneuate Caluini schola profectum, vt interemptis cum matre Regina Rege,

Eius coniuratio in Regem.

Diuersa consilia Hugonoticæ nobilitatis, & plebis.

Thuan l. 24. Turtur l. 1. Cater. l. 1.

Hæreticorum propositum atrox.

ge,

ge, fratribusque Valesijs, in vacuum solium Borbonij imponerentur. Hæc minus fidei habent apud plerosque, vt nimis atrocia & abhorrentia moribus nationis, quæ nunquam animos in Regum suorum cędem efferauerit. Alij contra nō dubitant institutionis Caluinianæ fructum agnoscere, quæ Gallicæ gentis amores in suum Regē tantos, vt nihil supra, tam leuibus momentis, in odia immanissima verterit. Vtcumque se habuerint arcana consilia, illud palam omnibus factum, in Nannetensi Hugonotorū conuenticulo, conflatam procellam, ad Ambosianam arcem, quò Rex præmonitus, ne occuparetur, à Blesia confugerat, cum ingenti fragore detonuisse. Maior tamē eius tēpestatis metus, quàm pernicies fuit. Siquidem industriâ, & vigilantiâ Francisci Guisiæ Ducis, quem auctoritate summâ Regis edictum armauerat, coniuratorum præuentus, aut dissipatus est furor. Alij insidijs excepti, alij certamine profligati, cæsi, aut capti, actique in suspendia, plurimis in fugam præcipitatis; aliquot cohortibus, astu Ducum audacissimorum iniectâ desperatione, adeo creuerunt animi, vt circumfusi

Caluinianæ institutionis propriū Regibus moliri perniciem.

De Nātes.

Amboise.

Blois.

In Ambosianā arcem, quo Rex confugerat, impetum faciunt Hugonoti

Dissipantur, & varijs cladibus afficiuntur à Guisiæ Duce.

Cater.

Quorundam, ex ijs pertinacia in Ambosię oppugnatione.

arci

arci modicæ, ſcalis admotis, incluſũ Amboſiæ Regem ſenis horis perſeuerãter oppugnauerint. Nec videbantur abſtituri incæpto, niſi Catholicorum equitum turmæ aduenientes in tempore nouæ pugnæ terrorem intuliſſent. Quo perculſi perduelles cùm vrgerentur ancipiti marte, ſpe conclamatâ victoriæ, fugâ in ſyluas proximas dilabuntur. Vnde poſtmodum fame eiecti, tanquam feræ ab agreſtibus continuo venatu abſumpti ſunt. Victoria hæc Regem periculo in præſens liberauit, haud quaquam curâ in poſterùm. Nam plebeculâ vili, minoribuſque Ducibus extinctis, eminentia coniurationis capita ſupererant, Momorancij, Colinij, & cũ Antonio Rege Nauarræ, Ludouicus fratrer Condæus, quem ſub Ducis muti nomine, præcipuum turbarum incentorem ſeditioſi ſecuti fuerant. Comperta hæc omnia Regi confeſſione captiuorum, & literis interceptis. At neſcium fingere opus erat, donec ſe præſidijs firmaret, vt ſecuriùs ægro Galliæ corpori admouere remedia poſſet, aſpera fortiter, lenia cum dignitate. Cùm itaque auxilia vndique de Belgio, Italia, Rhetia contraxiſſet, initâ

Sed fugantur ab equitum turmis.

Eorum exitus, & poſtrema calamitas.

Regis victoria nõ planè à metu ſecuta.

Propter capita coniurationis extantia.

Montmorẽci. Coligny.

Auxilia à Rege contracta, & de liberatio de Hæreticis excindendis.

initâ deliberatione, domi cum Cardinalibus Lotharingo, Turnonio, Guisijsque; foris cum Pio IV. Pontifice, & Philippo II. Hispaniarum Rege, ferro, flammisque Hæresim excindere paterno exemplo constituit. Et iam destinata magnã partem processerant è sentẽtia, cùm primò Regis morbus, deinde mors interuenit. Quam Hugonoti Diuinæ Iustitiæ, Catholici Hugonotorum impietati tribuebant. At mutationem Principis ingens rerum conuersio est subsecuta. Emersa Hæresis ab occasu (vt in rebus humanis ima summis interdum iunguntur) ab ergastulis migrauit in Regiam. Siquidem Antonius Nauarræ Rex, qui militari custodiâ asseruabatur, tamquam particeps coniurationis Ambosianæ, cuius reus capitalis frater Condæus ad necem addictus fuerat, extemplò à legibus Regni, gubernaculis admouetur, vt supremus Regij sãguinis Princeps, sub decenni Rege, Præses vniuersæ Galliæ renunciatus, quàm antea propè à carcere, tam postea fuit à solio. Authoritas viri tanti ab Hæresi non abhorrentis, non impunitatem modò fratri Condæo, Proceribusque eadem labe conspersis attulit, verùm

Mors intempestiua Regis Frãcisci Secundi.

Nauarrus è custodia eximitur.

Fit vniuersæ Galliæ Præses.

Cater. l. 2

Eius authoritas impunitatẽ affert Condæo, & Proceribus.

Turtur. l. 2

etiam magnas incommoditates Catholicæ Religioni in dies erat importatura, nisi Nauarrus ad Catholicarũ partium studium, solertiâ Pij Quarti Pontificis paulatim reuocaretur. Admonuerat Pium Galliarum Nuncius Prosper Sanctacrucius, Nauarrum de Regno magis, quàm de Religione esse sollicitum, nec persuasione, aut genio, sed consilio certo, & ambitione in nouam sectam se induere. Spem enim habere, viribus Hugonotorum inualescentium in Gallia, subsidijsque Hæreticæ Anglorum Reginæ, ac Protestantium Germaniæ Principum, à Catholico Hispaniæ Rege dotalis Regni Nauarrę partem se recepturum. Quod si à Catholicis Principibus par, aut maior optato potiũdi spes offeratur, Nauarrum facilè à patrocinio nouæ sectæ, ad auitam Religionem tuendã, reuocatũ iri. Eòque lubentiùs, quod ingenij placidi Princeps, amansque deliciarum, vt in rem suam redeat, viam tranquillæ pacis turbulento belli negotio sit præoptaturus. Nec ab opinione prudentissimi Præsulis discrepauit exitus rerum. Nam Pio Pôtifice spei multiplicis pretium ostentante, Nauarræ Rex à noua impieta-

Prosperi Sanctacrucij iudicium de Nauarri consilijs.

Nauarrus magis de Regno, quam de Religione sollicitus

Cater. l. 2.

Turt. l. 2.

Bussier. l. 19.

Pij IV. Pontificis industria, & promissis ab alienatur ab Hęresi.

te

te ita fuit abalienatus, vt honestari conuicio impurissimi nebulonis meruerit, à Theodoro Beza Iulianus Apostata appellatus. Quin missis postea Romam Legatis obediētiam suo,

Theodori Bezæ conuicium in Nauarrum, sed huic honorificum.

Bussier. l.19

& Reginæ vxoris nomine, Romano Pontifici detulit. Quare Pontifex vt iam auersum ab Hugonotis in Catholicorum partibus firmaret, instit it seriò cum Rege Philippo agere, vt Sardiniæ Regnum cum Præfectura Sardoi maris exhiberet loco Nauarræ, quam Galliæ conterminam tradere fidei suspectæ Principi, neque Hispanæ rei, neque Catholicæ expediebat.

Differt obediē tiam Romano Pontifici per Legatos.

Pius IV. eius rationes adiunat apud Regē Hispaniæ.

Quod si difficultas in ea permutatione Regnorum interponeretur, se paratum ostendit Pius, Auenionensem ciuitatem cum coniuncto Vindascino Comitatu Nauarro cedere, compensaturo Hispaniæ Rege Sedis Apostolicæ dispendium aliquâ ex finitimis prouincijs Neapolitani Regni.

Turt. l.2.

Le Venesin.

Cùm hæc Romæ, in Gallia, & in Hispania tractarētur, strenuam operam Nauarrus Religioni commodabat authoratus in spem Regni Regius miles. Verùm in Rhotomagi obsidione saucius ictu sclopi, cùm vrbem expugnatam in lecto composito instar quadrigæ

In Rhotomagi obsidione vulneratur, & vrbe expugnata moritur.

victor intrasset, per triumphum prolusit funeri, quo pariter fructus tot laborum, possessa simul, & sperata Regna sublata sunt.

Pij V. Pontificis ardens studium tuendæ in Gallia Religionis.

At Pius V. ex Dominicana familia Pontifex Pio IV. suffectus, haud minùs ardenter in studium tuendæ in Gallia Religionis incubuit. Propensus ad pietatem suopte ingenio, & disciplinâ domesticâ Ordinis, insuper ministerio Inquisitoris Fidei, quod persanctè obiuerat, incitabatur. Præter interpositam sepius auctoritatem, quò Carolum IX. Regem ab ineunda pace cum Hugonotis auerteret, addidit consilio auxilia armorum non cōtemnenda. Nam quatuor peditum millia de Italia submisit, cum equitibus mille sub Duce Sfortia Comite Sanctæ Floræ, cuius gemini fratres, equitatum Marius, Paulus peditatum regebat; cum Latinus Vrsinus peditū, Vincentius Lignanus equitum Tribuni essent. Etruscis quoque copijs Marius præerat, quas Cosmus Primus Magnus Etruriæ Dux Pontificijs adiunxerat; sub Fabiano à Monte pedites mille, equites ducentos sub Alberto Pio ductoribus. Qui milites, Ducesque, cū flos Italicæ militiæ essent, mi-

Ab eo submissa Regi Carolo IX armorū auxilia

Pontificij exercitus Duces, & copiæ.

Turr. l.4.

Eius aduentu Regiarum partium animi eriguntur.

mirum in modum erexerunt animos Regiarum partium, quæ magis exterorum, quàm popularium virtuti, vt in ciuili bello, fidebant. Quamobrem Rex, & Regina mater cùm Italicas legiones perhumaniter exciperent, testati sunt, hactenus aleam martis tentare non ausos, iam inde spem Religionis, & Regni dexteris Italorum demandaturos. Nec ab expectatione tanta dissensit euentus. Nam, exercitibus ad Moucontorium congressis, initium victoriæ à Pontificijs cohortibus est factum. Cùm enim Sanctæ Floræ Comes consedisset cum Italica acie in valle prope tumulum, vnde Catholici exercitus tormenta sinistrum Hugonotorum cornu perpetuis iaculationibus incessebant, Gaspar Colinius damno suorum permotus ad ea protinus occupanda ire cõpulit Prætorianam equitum turmam, quam chlamydes è coccino candidæ distinguebant. Hanc procul aduentantem conspicati tormentorum Custodes moliri fugam visi, seu vero, seu iussu Sfortiæ, simulato metu. Eò securiores Hugonoti, laxatis equorum habenis in ferream globorum procellam se induunt. Quâ supra quàm

Tur. l. 4

Moncõtour.

Victoriæ initiũ à Pontificis factum.

Sfortiana acies locum cepit peropportunũ hostibus infestandis. Colinius Prætorianos equites opponit Sfortianis.

Sfortiæ strategemma.

ſperauerant ſæuiente diſiecti, & laceri dum nihilo ſegniùs ad tormenta perrumpere tentant, ecce tibi à latere Itali coorti trepidos,& incompoſitos inuadunt. Quamuis autem Colinius non omitteret, quibus author periculi fuerat, ijs periclitantibus adeſſe, exceptus tam ferociter eſt à Sfortianis, vt auerteret in ſe magis, quàm diſcuteret perniciem belli. Tum ſuperuenientibus Pontificiorum auxilio quinque Gallorum equitum alis cum Martigueſio inſigni Ductore,qui cognomento Miles imperterritus dicebatur; vulneratus in facie Colinius, totuſque ſanguine perfluens abſcedere prælio cogitur, ſuæque fugæ ruinâ partem proximam Germani peditatus inuoluere. Quæ perturbatio rerum ſub initium certaminis, cùm in acie primarij Ducis contigiſſet, ingens momentum contulit ad victoriã vniuerſam Regis. Qui proinde laudatâ Italorum fide, ac fortitudine Comiti Sanctæ Floræ vexilla ſuâ, ſuorumque virtute parta habenda conceſſit. Ea Comes Romam ad Pium Pontificem tranſmiſit,cuius iuſſu collocata in Lateranẽſi Baſilica ſpectaculo, ac triumpho populi pendere.

Hugonoti circumueniuntur ab Italis.

Colinij conatus irriti.

Martigues.

Colinius vulneratur, & fugit cum parte peditatus.

Comiti S. Floræ vexilla erepta hoſtibus donantur à Rege.

Eadem Romã tranſmiſſa collocãtur in Baſilica Lateran.

Pau-

Paulò ante Pontificis mortem non nihil offensionis Pium intercessit & Regem, à Pij voluntate non re quidē, neque animo, sed in speciem, & hominum suspicionibus diffidentem. Dum videlicet Carolus alliciendis in Aulam Hugonotorum Principibus, quos iustitiæ, ac Religioni mactare cogitabat, beneuolentiæ minimè vulgaris ijs exhibet argumenta, non sine æmulatione, & ira Catholicorum; Gasparem Colinium perduellium ante Ducem titulo perhonorifico Patrem appellat; Hugonoto Nauarræ Principi Regiam sororem Margaritā despondet, subdito rumore, designari pro dote Belgium Francorum armis occupandum, pretium Nauarræ ab Hispano Albretis ereptæ. Quæ fama Gallis externi belli cupidis, vt ciuile conquiesceret, auidè arrepta Belgium quoque, Italiamque peruasit, facili ob metum credulitate. His rebus permotus Pontifex Michaelem Bonellum Cardinalem Alexandrinum à Legatione Hispanica reuertentem equis cursorijs in Galliam properare imperat, non tam vt Regem ad fœdus contra Turcas ineundum hortetur, quàm vt à vexando armis Rege Hi-

Causæ dissensionis inter Pont. & Regē.

Turr. l.6. Cater. l.5.

Rex beneuolētiam simulat erga Colinium & Hugonotus cū offensione Catholicorū. Nauarræ Regi sororem despondet.

Buss. l.19.

Vnde metus Belgio, & Italiæ.

Card. Alexandrinus Legatus ad Europæ Rege anno 1571.

Pont. in ea Legatione consilium.

spaniarum reuocet. Legationum comitem, & participem consiliorum, subdiderat, preter cæteros lectissimos Præsules, Frãciscum Borgiam ex Duce Gandiæ Societatis Iesu Præpositũ Generalem, virum genere, opibus, titulis clarum, sed his omnibus pro Christo abdicatis clariorem; quem, dum ista posteris tradimus, circumacto ferè orbe centum annorum, adoramus altaribus consecratum à Clemente X. Pontifice Maximo, eam in Borgia mirante laudem, quam in ipso terrarum Orbis est admiratus. Cùm Borgia Ducatum, & purpuram; Clemens Pontificatum, & Regnum repudiauerit, in generosa summi honoris fuga firmissimus, nisi cogeret inculcatum suscipere Diuinæ voluntatis index consensus Generis humani, legitimâ Purpuratorum Principum suffragatione repræsentatus.

Scotus l.3 vitæ Borgiæ.

Additus fuerat Legato comes & particeps cõsiliorum Franciscus Borgia Soc Iesu Præpositus Generalis.

Breuis digressio ad Borgiæ Apotheosim, qua Clemens X Pont. Max. eum Sanctorũ fastis adiunxit, anno Dom. 1671 Clementis X. mira constantia in recusando summi Pontificatus honore, eique pro viribus obsistendo.

Aduentantem cum Alexandrino Legato in Gallias Franciscum Borgiã Carolus Rex huius nominis Nonus honore singulari excipiẽdum censuit. Cùm itaque biduo post solemnem Cardinalis ingressum Blesiam, vbi cũ Regina matre Rex agebat, bacchanalium tempore Franciscus intraret, Carolus

Sachinus in Borgia

A Rege Carolo honorifice excipitur Borgia.

rolus amictu viatorio cum penula, & grandibus ocreis personatus occurrit, Aulâ Procerum ornatu pari sub factitijs vultibus Principem comitāte. Mox ad colloquium priuatim admissum Rex, & Regina parens, per quam reuerenter audierunt. Cùm deploraret initio miseram rerum sacrarum in Gallia conditionem, qualem in Aquitanico itinere offenderat; cænobia euersa, templa semiruta, aras profanatas, & mœrentibus Catholicis Hugonotos insultantes. Cùm deindè summâ contentione animi adhortaretur, vt potentissimū olim regnum, quia Christianissimum in pristinum decorem restitueret, vnâ in Gallijs regnare iussâ Catholicâ Religione: cuius magisterio imbuti populi suum Deo cultum, suam obedientiā Regibus præstent. Contra, Hæresim exterminaret, quæ legitimas Potestates, priùs Ecclesiasticam, dein Regiā euersum iret, sub obtentu tam falso, quàm specioso animorum libertatis, qualibet seruitute deterioris. Dum suam conscientiam audire tantùm, ad seque omnia referre iubet, quot capita, tot tyrannos. Neque conatus, religiosi quidem, sed ardui euentum

an-

Ab eodem ad colloquiū priuatim admittitur & reuerenter auditur.

Scotus l.4. vitæ Fr. Borgiæ

Borgiæ ad Regem pro Religione Catholica tuenda parænesis.

Galliæ regnum ad pristinam felicitatē rediturū vaticinatur.

ancipitem extimescerent; adfuturum enim causæ meliori Deum, proque suis propugnatoribus propugnaturũ. His Borgiæ monitis in occulto proposito Rex, & Regina firmati gratias maximas agunt, rogantque vt pro reconciliando Superis Galliæ sceptro sequester intercedat; exoretque Diuinæ Prouidentiæ Numen, vt, quæ suauiter insinuauerat consilia, ijs in actũ deducendis, aspiret fortiter. Et sanè quæ mox aduersa, & luctuosa Hugonotis, prospera,& læta Catholicis obtigerunt, tam paulò post in Parisiensi cæde, quàm deinceps vnius planè sæculi ad nostra vsque tempora decursu, apertè indicant, oblatas à Borgia preces apud Diuinam Clementiam valuisse, eiusque siue votum, siue vaticinium adamussim impletum esse. Dum hac felicissimâ ætate progressibus æquis Orthodoxam Religionem, & potentiam armorum, ad pristinum florentissimum statum in Galliis redijsse cernimus sub Ludouici XIV. Christianissimi Regis auspicijs, qui non contentus, pro Christiana fide contra perfidiam Mehemeticam peregrè defendenda, nauibus, aut equis militem summisisse, domi bellum in-

Eius precibus Rex,& Regina cõsilia quæ moliuntur cõmendant.

Borgiæ vaticinatio regnante Ludouico XIV. impleta.

ex-

expiabile Hæresi indixit ; sinagogis Caluinianis quingentis euerti iussis, prohibitisque Hugonotis omni publico munere, seu bellico, seu togato.

Atque hæc paucula narrationi nostræ per occasionẽ interiecisse fas fuerit, vt priorum tristitia temporum mentione meliorum leuaretur, simulquè vt Reges, & populi Gallorum exemplis in vtramque partem moneantur, quantis in amoribus vera Religio, quantoque odio Hæresis habenda sit; & secundùm Hæresim corruptelæ vitiorum; nàm à prauis moribus ad prauas opiniones præceps est gradus.

Legatus perfunctoriè agit cũ Rege de Francis fœderi illigaudis.

Conuento Rege Galliarum Cardinalis Legatus agendum perfunctoriè censuit de Francis fœderi Christianorum Principum illigandis; cum probè intelligeret, non vacare Regi malè compoti Galliæ suæ ad externa bella respicere: acquieuitque statim excusanti ciuilia de Religione dissidia; propter quæ iuxta periculosum, siue Hæreticum militem, siue Catholicum ad bellum Turcicum mitteret. Nam Hugonoti præterquam quod eam expeditionem detrectaturi essent, odiũ

Turr. l. 5. Cater. l. 5.

Re-

Regis, & exilium suum interpretantes; tum si qui non abnuerent, ab ijs Romano Pontifici,& Regi Catholico perinfensis opemne sperandam, an perfidiam metuendam? Sin Catholici destinarentur, horum fideli defensione nudatam Galliam sectariorum licentiæ prædam futuram. In eo igitur laborandum statuit Cardinalis, vt malorũ, quæ timebantur, caput euerteret Regis affinitatem cum Nauarræ Principe Hugonoticæ sectæ Borbonio Henrico,qui postea Hæresi eiuratâ, Rex huius nominis IV. in Gallijs gloriosè regnauit. Regiæ itaque puellæ sponsum eâ tempestate splendidiorem ostentat Sebastianum Lusitaniæ inclytum potentiâ, & diuitijs Catholicum Regem. Quam conditionem tum amplitudine suâ, tum Pontificis approbatione,ac Regis Hispaniarum præcipuo studio commendatam cùm repudiaret Carolus, tamquam rebus non integris,promissi religionem obtendens, insuper spem tranquillitatis domesticæ nuptias cũ Nauarro consecuturæ, hanc ipsam tranquillitatem, vt omni tempestate sæuiorem detestatus Alexandrinus, cùm incassum preces pro mora inter-

po-

Deinde serio nititur eũ auocare ab affinitate iungenda cũ Nauarræ Rege Hugonoto.

Sorori Regiæ proponit in spõsum Sebast. Lusitaniæ Catholicum Regem, & reijcitur.

In vita Pij V.

Ita reiecta cõditione Card. ad minas conuertitur.

Catex. l. 5.

ponenda nuptijs adhibuisset, ad aspera minarũ conuertitur. Disertè Pontificis nomine denuntiat impermissos hymenæos, irritum coniugium, sobolem adulterinam, nec vnquam pro soluendo propinquitatis nexu inter sponsos Regios diplomatis copiam Pium Pontificem facturum. Acrem præterea querelam subijcit, plenamque inuidiæ commiserationem erga Hispaniæ Regem, cui pro commodatis toties auxilijs Galliȩ laborãti pretium iniquissimum, in suo Belgio bellum redderetur, tempore quidem tam importuno; vt irreparabile Christianæ Reipublicæ exitium timendum sit à Turcarum Tyranno Venetorũ ceruicibus imminente; quem refellere armis, neque Galli vellent, neque refelli sinerent ab Hispano. Si Religioni generis humani periclitãti succurrere Francia nolit, aut nequeat; saltem ne officiat, neque pro Turca Rex Christianissimus militet, distringendo armis Hispaniæ Regem in Occidente, cuius potissimùm auro, copijsque res fœderis in Oriente nitatur. Eiusmodi inuidiæ molem, à qua longè aberat facto, & cõscientiâ Rex, quàm prope famâ, & hominum sermo-

Nomine Pontificis.

Queritur etiã nomine Regis Hispaniæ.

Et Christianæ reipublicæ periclitantis à Turca.

Rex Carolus innocentiæ suç conscius inuidiæ molē ægre sustinet, erumpitque in suspiria & verba ambigua.

monibus ferebatur, sustinere vix potuit, quin ex intimo suspirium trahens inspectorem cordium Deum testaretur, se animum tum iniuriarum Religionis vindicem, tum erga benemeritos memorē habere; modò suis consilijs obsecundarent Superi, facerentque, vt tam felicia essent, quàm pia. Arreptam simul Cardinalis Legati dexteram artè complexus, annulum grandi adamante pretiosum digito suo detractum, eius indici inseruit: habe (inquiens) hunç Præsul generose Regiæ fidei pignus erga Romanam Religionem, & Sanctissimum Auunculum, vtcumque res aderit siue salua, siue perdita, permansuræ. Per huiusmodi ambigua dicta, magnasq; honoris publicè, priuatim beneuolentiæ significationes exhibitas, Alexandrinū placare Rex contendebat; sed frustra. Insuetus enim Aulç Romanç artibus, aspernari blanditias, vt fallaces didicerat, neque verba pensi habere, queis facta non congruerent. Quare & oblatum dono annulum recusauit; cùm asseueraret, adamante quolibet potiorem Regalem fidem, modò ex animo Rex loqueretur; secus, vniuersas ærarij Gallici gemmas, apud Pium Ponti-

Placare Card. nititur blanditijs, honoribus donis.

Cater. l.5.

Turt. l.6.

Sed frustra.

Annuli donum Cardinalis recusat verbis asperioribus.

tifi-

tificem, & quidquid in Orbe esset Catholicorum, infra lutum habenda. His, alijsque Alexandrini dictis asperioribus, quàm quæ Regum aures teneræ pati soleant, Carolus quoque irritabatur, præter ingenitam Principibus impatientiam liberi consilij, iuuentâ, & corporis habitudine in iram procliuior. Præclarâ verò conscientia nitenti durius videbatur, ijs fidem suam suspectam haberi, quibus vt gratificaretur, in occulto impensiùs laborabat. Sed veniam merebantur cũ Alexandrino Cardinali omnes Catholici, si fidem abrogabant Regi, cui nimio plus ab Hæreticis credebatur. Nec temerè, cùm Catholicis verba darentur, Hugonotis honores, opes, magistratus. At non veniâ solùm, sed & miseratione dignus Rex erat, quem necessitas Regni, & res duræ subegerant dediscere mores gentis, atque ætatis; abstrusis in intimum pectus affectibus animi, contristare carissima capita, inimicissimis blandiri, vtque Religioni semel in perpetuum consuleret, minùs pium, minusque religiosum aliquando Catholicis Principibus, & populis videri. Eòque dissimulatio processit, vt Au-

Quæ Regem offendunt.

Thuan. l. 52.

Sed excusandus erat Cardin. & Catholici omnes.

Excusandus pariter Rex.

Pueri, & fœminæ regnantium solertia hominibus sagacissimis imponit.

Hispanus Orator Aula excedit ob interceptam in Belgio vrbem a Batauis ope Gallorum, retinere abeuntem incassum conato Galliæ Rege.

Argumenta multa, quibus incenduntur suspiciones Hispanorum.

læ Proceribus, Principumque Legatis, quod genus hominum occultas Regum voluntates odorari sagacissimè solet, artes Pueri, & Fœminæ regnantium imposuerint. Nam & Hispanus Orator vbi belli furto interceptos in Belgio Montes audiuit à Ludouico Orangij Principis fratre non sine ope Gallorum, violatam interpretatus Hispanam pacem, nec indici suo Regi bellum, sed iam geri, queribundus abscessit. Cùm eum frustra retinere conatus esset Galliæ Rex, qui Hugonotorum proteruiâ id factum se inscio, inuitoque, nimis ex vero, omnem fucum diluentibus lacrimis, deiurabat. Sed cùm scriberetur passim in Gallia miles, qui arcano Regis consilio ad opprimendam Rupellam, apertis Hugonotorum sermonibus ad Hispanos adoriendos destinabatur; cùmque ingentem auri summam à Præfectis ærarij erogatam esse constaret Præfecto Gallici maris Colinio, quem designatum expeditionis Belgicæ Ducem, haud dubium erat; adhibito Orangij fratre ad arcana cum Rege colloquia, quibus actum de partiendo inter Gallos, & Batauos Belgio, non rumoribus, & famâ, sed ipsis Hu-

Mons.

Cater. l. 5.

Turt. l. 6.

Cater. l. 5.

Hugonotis prædicantibus iactabatur; hæc, aliaque luce clariùs Hiſpano manifeſta faciebant, vt incomperta quoque, ac dubia, pro certis eſſent. Venetorum pariter Legatus per eos dies, inſtigante (vti creditur) Cardinali Alexandrino, Regem conuenit. Centum aureorum millia non ita pridem à Senatu commodata repetebat, cauſſatus neceſſitates Turcici belli, cui ægrè obſiſti poſſet à fœderatis ope deſtitutis Hiſpani Regis; quem importunè mota in Belgium arma Gallorum à propugnando communi fœdere ad ſua tutanda reuocarent. His auditis Carolus, aliud petere, aliud velle Venetum Oratorem intelligens, perſanctè iureiurando inficiatus, laturum ſe in Belgium arma; & ad reddendam pecuniam, ſi tantopere cordi eſſet, bimeſtre ſpatium expoſcens, vtcumque pacatum in præſentia, quamuis animi varijs cogitationibus confuſum Legatum dimiſit. Sed neque Veneti ingrata poſtulatio, neque inimicus Hiſpani Oratoris abſceſſus, nec frementia Lutetiæ tot millia Catholicorum tantū Carolo negotij dabant, quantum vnus Cardinalis Alexandrinus, qui ob imminentia Religioni

Legati Veneti tentamentum Alexandrino impellente.

Rex interpoſito iureiurando negat ſe arma moturum contra Belgium

detrimenta atrocior in dies apparebat, & implacabilior. Hinc Aulicorum, metus non ex vano, ne Pontificij Legati auctoritas Antistites Regni, Clerumque conciret, minùs atque minùs Aulæ successibus lætos; tum quidquid vsquam in Gallia turbidum impelleret, agitaretque. Hanc sollicitudinẽ tempestiuè ademit Nuncius ex Italia, conclamatam salutem Pij Pontificis referens. Quapropter Alexãdrinus depositâ cum Legati officio personâ seueriore, quam Auunculo iubente induerat, pro munere habuit, vt benignè dimitteretur, rursus magnificè donatus à Rege commiserante domesticum familiæ, & publicum Christianæ Reipublicæ luctum, cumque commemoratione beneficiorum gratissima Pij V. Pontificis nomen vsurpante. Interim diffidentia, mœstitia, ira Cardinalis Legati, omniumque Catholicorum tot indicijs manifesta perpulere Colinium, sociosque, vt neglectis consilijs amicorum habendã prorsus fidem Regi censerent, Nam Rupellenses, & Hæretici Germaniæ Principes etiam atque etiam admonuerant: blandimenta Regis offensi terribiliora minis videri; Regiã

Metus Aulæ Gallicæ, ne Card. Legatus Regni Antistites, & Clerum conciat.

Turr. l.6.

Euanescit ob nuncium ægritudinis, dein mortem Pij V. Pont.

Card. Alexandrinus benigne dimittitur à Rege beneficia Pij Pont. grato animo commemorante.

Hugonoti Lutetiã confluunt ad nuptias Nauarræ Regis cũ Regia sorore frustra dissuadentibus Germanis.

soro-

sororem Nauarro desponsam multis millibus capitum Hugonotorum dotatum iri, plusque sanguine, quàm vino redundaturam cœnam nuptialẽ. Et quidem, bello in Belgium iam suscitato, hostiliterque ab Aulà profecto Hispano Oratore, spretis insuper consilijs, minisque Pontificiorum, quid vltrà remorari poterat Hugnnotos, quò minùs Lutetiam ad Nauarri cum Regia sorore connubium, triumphum suarum partium confluerent? atque his tantis pretijs inescati, in vrbe Catholicis fidissima, seque & fortunas suas Regi permitterent? Conclusis itaque velut in cauea cum suo Antesignano perduellium Ducibus, & ferocissimo quoque Hæreticorum, Galliarum scena, quæ hactenus obducta multicolore dissimulationum sipario latuerat, cum ingenti Galliæ motu, & Europæ stupore se aperuit. Trucidata sunt vnâ nocte, quę sacram Diuo Bartholomæo lucem præcessit, in vrbe Parisiensi decem Hugonotorum millia, cum Colinio Gallici maris Præfecto, ipsoque flore sectariæ nobilitatis. Deinde per alias Galliæ vrbes, & prouincias, denunciatione Regiarum litterarum propagata cædes ad

Thuan. l. 52. Tutr. l. 6. Cater. l. 5. Bussier. l. 20.

Hugonoti magno numero Lutetię cęduntur nocte sacrã D Bartolomeo diem præcedente.

quadraginta circiter hominum millia peruenit. Externis audita varijs pro studio partium, sed magnis motibus animorum lætis, tristibus, tumidis, turbidisque. Quantum securitatis Hispanis adiectum in Italia, Belgioque solutis terrore Gallici belli, tantumdem Batauis mœstitiæ, ac desperationis accessit, spe promissi de Gallia subsidij in longum comploratâ. Quare Princeps Orangius, qui exercitum magnam partem Gallis constantem adduxerat, vt Ludouicum fratrem in vrbe Montibus obsessum ab Albano Duce liberaret, auditâ in castris Hispanis tormentorum explosione lętissimâ, eiusque lugubrem caussam edoctus, cedendum tempori duxit, admonito fratre, vt fugâ sibi, suis honestâ deditione consuleret. At Britanniæ Reginam, Germaniæ Principes, atq; Heluetios populos pari Hæresis labe contactos, non mœror tantùm, luctusque, sed ira quoque subijt, & indignatio; fremitusque minarum vsque in Galliam exaudiebatur, conscientia quippe virium dolorem ad spem vltionis erexerat. Contra, Catholici tum ipsius Galliæ, tum in proxima Britannia, Belgio, Germania-

Hugonotica cædes varijs audita motibus animorum.

Cum gaudio à Catholicis.

Batavi cum Orangijs animos despondēt desperatis auxilijs de Gallia.

Britanniæ Regina, Germani Reguli, & Heluetiorum Respublicę fremūt cupiditate vindictæ.

Spes Catholicorum non vanæ.

naque dispersi probare gaudio facta, plausu, & præconijs attollere, reuo-uocandæque ad pristinam dignitatem Religionis fiduciam sumere; præter aliquot paucos altioris intellectus, queis in posterùm cogitationum prouidentiam extendentibus non placebat tot millium hominũ cædes, etiãsi iusta, minùs legitimo peracta more, perfidiâ grassante, insidijsque; exemplo quandoque Regibus, & populis abusuris; cùm deterior vt plurimum fiat, vitio infirmitatis humanæ, imitator auctore. At insperata rerum Gallicarum in commodiorem Religioni statum commutatio, Gregorium XIII. Pontificem Pio V. subrogatum, Romam, & Italiam eo liquidiori gaudio perfudit, quò grauior fuerat metus, quem incusserat relatione Legationis obitæ Card. Alexandrinus; ne videlicet Galli cũ suo Rege ab auita Fide desciscentes circumiecta Regna, & Italiam præsertim exercitibus inundarent, delerentque veterem Religionem, & Principatum, quem ipsi florentes olim cum pietate, tum viribus, maximam partem constituerant. Accepto nuncio statim Pontifex, ab aede D. Marci ad S. Lu-

Bussier l. 20.

Quorumdam politicorum iudicia de cæde Parisiensi.

Gregorius XIII. indicit Iubilæum pro rebus Galliæ.

doυici templum cum Senatu Purpuratorum, & sacris Ordinibus vniuersis supplicatione solemni se contulit; indictoque Iubilæo Christiani Orbis populos prouocauit ad Galliæ Religionem, & Regem Supremo Numini commendandos. Colinij verò, & sociorum cædem in Vaticano describi coloribus iussit, monumentum vindicatæ Religionis, & trophæum de Hæresi profligata. Deinde sollicitus, quàm salubris ægro Regni corpori tam copiosa deprauati sanguinis missio futura esset, Flauium Cardinalem Vrsinum à latere Legatum in Galliam destinat; qui Carolum Regem Gregorij Pontificis nomine dilaudatum admoneat, vt cæptis audacibus insistat fortiter, neque curationem asperis remedijs inchoatam prosperè, leniora intermiscendo, ancipitem reddat; sed prostratam iam Hæresim opprimere maturet, priusquam subsidijs finitimarum gentium alleuata sustollat caput. Præter hæc in arcanis mandatis datum de affinitate cum Hispano, fœderibusque iungendis, quibus aduersùs Britanniæ, Germaniæque minas Rex Gaillæ se tegeret. Tam grauibus curis oneratus Cardinalis

Iubet in Vaticanis ædibus depingi Hugonoticam cædē.

Flauium Card. Vrsinum in Galliam Legatum destinat.

Vt Regem primò hortetur ad Hæresim penitus excindendam.

Deinde ad affinitatem & fœdus iungenda cum Hispaniæ Rege cōtra terrores Britāniæ, atque Germaniæ.

Turr. l. 6.

Cater. l. 5.

in

in viam se dederat, cùm superatis Alpibus Camberiaci, acceptis primùm ab Galliæ Rege, deinde à Romano Pontifice litteris, intersistere iubetur iter vsque ad nouum imperium. Causa moræ, impeditissimus Galliæ status, & perplexæ super aduentu Cardinalis Legati in Regio Senatu consultationes, quas ipse Rex aperiendas Oratorem suum Gregorio censuerat, monendumque, quàm affecta, quàm exulcerata post Parisiensem cædem res Gallica esset; cùm tumultus domi, foris bella, vbique minæ Hæreticorũ, & lamenta perstreperent; quapropter Pontificij Legati accessus tali tempore, neque mittenti Romæ decorus neque tutus excipienti Gallię putaretur. Cum tamen secus Gregorius iudicaret; eò iam progressum Cardinalem Legatum, vt retro iter vertere, nec saluâ dignitate suâ posset, nec sine incremento intolerando audacię Hugonotorum, Pontificis venerationi est attributum, vt Lutetiam tandem solemni exceptus gratulatione Vrsinus intraret. Breui expeditum iri, fœderibus prorsus infectis augurati sunt qui perspectas conditiones circumsidentium Regem Consiliariorum ha-

Chambery.

Turt. l. 6.

Resistere Camberiaci iubetur Card. Regis Galliæ admonitu.

Causæ ab Oratore Regis aperiuntur Pontifici.

Hic secus iudicat eiusque auctoritati Rex cedit.

Card. Legatus perhonorificè Lutetiæ Parisiorum excipitur.

Reginæ Mater, & Regis Consiliarij abhorrēt à belli consilijs

Rex Carolus Britanniæ Reginam, & Germaniæ Principes placare nititur.

In literis & edictis affirmat cædem Parisiensem patratam non hæresis odio, sed perduellionis.

Card. Legati cum Rege colloquium.

1. de fœdere ineundo contra Turcas.

bebant, Quoniam Aulæ, quàm militiæ artibus meliores vnà cum Regina matre auersabantur belli consilia, vtpote quæ summam rerum in manus militarium virorum à togatorum arbitrijs auerterent. Istorum operâ circumuentus ciuilis, & externi belli terroribus Rex eò potiùs inclinabat, vt Angliæ Reginam, & Germaniæ Principes Hugonotorum patronos aliquâpiam satisfactione leniret, quàm vt iungendo cum Hispanis ipsorum hostibus fœdere, de amicis dubijs apertos inimicos faceret. Quare litteris, & edictis publicè datis affirmauerat: Parisiensem cædem odio perduellionis, non Hæresis patratam, Coliniū, sociosque coniurationis nefariæ reos, non Religioni, sed iustitiæ vindici dedisse pœnas; quæ grassata esset in prouincijs strages, vti cœptam inscio Rege, ita eo seueriter inhibente fuisse cohibitam. At semel, iterumque ad arcanum colloquium admissus Cardinalis Vrsinus Gregorij Pontificis nomine Regem ad societatem armorum ineundam contra Turcas inuitauit: instititque, vt Regale saltem nomen adscribi fœderi pateretur, nihil prorsus onerum subiturus. Inde splendorem

Turtur l. 6.

Cater. l. 5.

rem bello quærere fœderatos, amplũque putare, si Regem Franciæ in commilitonibus numerent. Sub inani specie honoris rem solidam fœderis procurabat Gregorius; nimirum, vt securior Hispanus in Turcas arma verteret, suspicione liber Gallici belli, non temere ortâ propter vetus Caroli fœdus cum Britanniæ Regina, Germaniæque Principibus. Alterum deinde actum ab Vrsino, quod si procederet cætera in procliui futura erãt, de copulandis affinitatis vinculo Regibus per Philippi Secundi filiam Catharinam, quæ Sabaudo postea nupsit, Andegauensium Duci collocandam. Pro dote Britanniæ Regnum dicebatur, Elisabethâ, vti notha, & Hæreticâ, solio deiectâ. Consociatis Gallię, atque Hispaniæ Regum armis, additis viribus fauentium Religioni Catholicæ Britannorum, haud permagno negotio Angliam obtineri posse, nouosque sponsos, & Reges in eam possessionem induci: quæ res amborum imperijs, ob dispares causas ex æquo commodatura esset. Francis, metu sublato ab Anglis antiquissimis hostibus, Hispanis, exemptâ molestiâ recenti ab ijsdem, Batauo perduel-

Thuan l.6.

2. de affinitate iungenda cum Rege Hispano.

3. de Britannia pro dote assignanda.

duelli patrocinantibus. Quod si à noui belli consilijs abhorrerent animi Regum, Comitatum Burgundiæ dotem confecturum, cuius prouinciæ detractio Hispanæ magnitudini permodica sit; ex altera parte ad amplificandom imperium Regij fratris addente Carolo proximos Sebusianos, quos Gallo Sabaudius eedere sit paratus, pro his Salutiensium Principatum accepturus. Hanc item conditionem vtrique Regi probabilem fore; quoniam Franco reuulsum à Galliæ corpore nobile Burgundiæ membrum restituat; Hispauo pacatiorem Italiæ possessionem reddat, semotâ longiùs æmulâ potentiâ Gallorum, His auditis Carolus Rex, cùm benignè verbis Vrsinum excepisset, ne gratia, quam sibi conciliauerat apud Pontificem Hugonotorum cæde, deperiret; rc prorsus vacuum Cardinalem Legatum dimisit. Nam, quoad bellum Turcicum, omnibus liquere respondit, quàm aliena Galliæ temporibus ea expeditio esset. At præbere fœderi nudum nomen, Galliamque facere terriculamentum inane Turcis præterquam quod fœderatis inutile, indignum videri gloriâ gentis,

Aut Burgundiæ comitatu.

Turr. l.6. La Bresse Mar. chef. di Saluzzo.

Rex Carolus benignis exceptum verbis Card. Leg. re vacuum dimittit.

Causas reddit.

Cater. l.5.

Turr. l.6.

tis, cuius viribus olim Oriens domitus, etiamnum famam Francorum, exhorresceret. Cæterùm nuptias inter Catholici Regis filiam, & fratrem Ducem Antegauensem non displicere; modò apud omnes gentes recepto more sponsam Rex pater, non Rex frater sponsum dotaret; neque pro dote designaretur bellum, idque asperrimum, quale Britannicum: cuius dispendia, periculaque, pars multo maior in Gallos inclinatura essent, vt in propinquos. Quod si affinitas, & fœdus cum Francis Hispaniæ Regi cordi essent, quin Mediolanensem Ducatum, aut Regnum Neapolitanum, antiquas Gallorum possessiones pro dote nuncuparet, vnâque operâ præcideret posteris materiem bellorum? Ad hęc subridens Vrsinus cùm negasset, in more esse Regibus, prouinciarum pretijs mutuas affinitates emercari, præsertim vbi proles idonea sceptris in familia non desit; imò (subiecit Carolus) ne his quidem se conditionibus assensurum, nisi præsenti pignore pactorum firmitati caueretur; traditâ videlicet Austriacâ Infante in manus auiæ Reginæ Gallorum educandâ, donec nuptijs adolesceret; per-

Turr. l. 6.

mis-

misſâque ſtatim adminiſtratione dotalis Regni Sponſo Andegauenſi. Ne verò Cardinalis interpretaretur, agendi formam tam abruptam eius eſſe, qui nihil actum de nuptijs vellet, conſilij rationem candidè Rex aperuit. Neque ingenijs Gallorum, neque Regni ſui neceſſitatibus Hiſpanorum cunctationes tolerabiles videri; etiam ſi fallaciæ abeſſent, & ludibria, qualia experti ſint, in Antonio Nauarræ Rege ſpe longâ Sardoi Regni, vel Auenionenſis Comitatus vſque ad vitæ finem circumducto. Per huiuſmodi dicta fœderis, & affinitatis tractatione diſcuſsâ, Cardinalis Legatus in Italiam reuertitur. Quæ tamen eius reditum conſecutæ ſunt in Gallijs turbę Gregorjani conſilij veritatem approbarunt. Dum enim Carolus blandimentis placare animos exacerbatos atrocitate factorum nititur; & prioris fructum ſeueritatis corrupit, & Regiæ maieſtatis contemptum in vtriuſque factionis hominibus ingenerauit ex variante tenore conſiliorum. Palam id factum poſt diſceſſum Henrici fratris Ducis Andegauenſis, quem clarum victorijs de Hæreſi reportatis è Gallia Poloni ſuum ad ſolium aduo-

Sardegna.

Vrſinus in Italiã reuertitur.

Cater. l. 5.

Horribilis coniuratio contra Regem Carolũ detegitur poſt diſceſſum Henrici Fratris in Poloniæ Regẽ electi.

nocauerant. In eo quippe Hugonoti quamquam Religionis acre ſtudium, perinde ac in Rege oderant, ſpectatam tamen in bello fortitudinem magis reuerebantur. Hoc remoto per abſentiam metu, horribilis coniuratio Regno, vitæque Caroli, vel per incantationes magicas imminens detecta est; quam non ex Hugonotis modò, ſed ex Catholicis quoque coaluiſſe ferunt ſub auſpicijs Alenconij, Nauarri, Condæique, Regij ſanguinis Principum. Hanc æger corporis, animique Rex dum diſſimulatione ſummâ perueſtigat, non omiſit Gregorius per Iacobum Saluiatum Nuncium rurſus hortari, vt ſocietatem cũ Rege Hiſpaniæ coiret, vnicam rationem, ac viam, quâ & propinquos Principes in officio teneret, & opprimeret perduelles. Prudentibus Gregorij monitis ne acquieſceret Carolus, obſtabant callidæ machinationes politicorum. Quod genus hominum ius, faſque Regnorum, poſthabitâ curâ æqui, honeſtique vnâ vtilitatis decempedâ metiuntur; iniquis conſilijs, vti conſentaneum eſt, infauſto plerumque reſpondente exitu. Hi, pro ſedandis domeſticis turbis, opus eſſe

Turr. l. 6.

Gregorij conſilia non amplectitur Rex Carolus.

Obſtantibus Politicis.

bello

bello externo dicebant: mittendos auxilio Belgis tumultuantibus Alenconium, aut Nauarrum, vt sub illorũ ductu turbulentus Galliæ sanguis Hispanos gladios hebetaret. In lucro enim deputandum, vtri perirent, Hæretici ciues, an Catholici hostes; hostem Hispanum, vt potentiæ æmulum interpretabantur. Auersus maximè ab hac sententia propter pietatem, & Regalem altitudinem animi Carolus erat. Quandoquidem plus commodi, sed minus æqui, infamiæ autem plurimum præferebat. Hispaniæ quippe Regem tali tempore oppugnatum ibat, cùm illi aduersus communem hostem Turcam belligeranti vniuersos Orbis Christiani Principes adesse oporteret. Ad alias igitur rationes compescendorum tumultuum conuersus, Alenconio, & Nauarro (nam Condæum in Germaniam abstulerat fuga) fidissimorum militum custodiã circumdedit. Tum expressâ per tormenta reorum confessione, causâque legitimè cognitâ, reuoluere in authores exitialem procellam meditabatur: anxius interdũ, & queribundus, quod sæuire in Regium fratrem, & Regem affinem cogeretur, si vellet fortunas, vi-

Qui bellum suadere conantur contra Hispanos vt vtilius.

Rex abnuit propter pietatem, & generosum amorem æqui, honestique.

Cater. l. 5.

Statuit punire coniurationis Principes Alẽconium & Nauarrum.

vitam, & Religionem esse salua. Sic inter ancipitia fluctuāti, cùm aut hauriendus Propinquorum sanguis, aut suus dandus videretur, sollicitudinem sors exemit consilio, cui impar erat, morte discusso. Quæ idcirco visa minùs acerba, cùm vitam præriperet in flore annorum, & cursu rerum, nec superstite sobole regnaturâ. Quamuis id ipsum ad solatium moriens traheret: quod successorem esset habiturus fratrem Poloniæ Regem, maturũ iuuentâ, vsuque regnandi. Nam experimento suo didicerat, quantis turbinibus in Gallia puerilis ætas Regum quateretur. Mors Caroli Regis Gregorio Pontifici curas cumulauit. Quippe anxius, ne quid in Gallia turbaretur per absentiam successoris, Fabium Mirtum Archiepiscopum Nazarenum spectatæ probitatis, & prudentiæ Præsulem eò misit, qui Reginam ex filij testamento per interregnum res moderantem consilijs iuuaret. Nam suspicio incesserat, ne Dux Alenconij Regis frater ætate minor, Hugonotorum fauore subnixus vacuũ solium irrumperet. Porrò ad excipiendum Henricum III. Franciæ, ac Poloniæ Regem in Italiam descendentem,

Non sine angore animi & sollicitudine.

Quam eximit mors visa opportuna, quãuis acerba.

Cum pro solatio esset successor futurus Poloniæ Rex Regno maturus ob ætatem, & experientiam.

Gregorius Archiepiscopum Nazarenum mittit in Galliã, vt Reginæ adsit consilijs.

Contra tentamenta Hugonotorum.

tem, destinauit Philippum Boncompagnum filium fratris Cardinalem S. Sixti à latere Legatum; cùm ex patria vrbe Bononiæ Philippum Guastauillanum Senatorem aduocasset, ornatumque Vaticanâ purpurâ consobrini munus, & vicem in Aula Romana sustinere iussisset. Legato autem Cardinali præcepit, vt excultum omni officij genere Regem inuitaret ad visendam Vrbem, olim terrarum, nunc Religionis principatu, & gloriosis Diuorum exuuijs nobilem. Vnde postmodum paratam ad mare proximum Pontificiam classem inscenderet Massiliam aduehendus. Quod si longius digredi graue esset, rogabatur, vt Bononiam Clementis VII. & Caroli V. congressu celebrem viæ flexu modico declinaret, eò conuenturum Pontificem appellandi Galliæ Regis de communibus Christiani Orbis negocijs perquam auidum. In magnam enim spem Gregorius venerat, non solùm Hæresim, quam priuatus alieno auspicio Henricus profligauerat, Regem suo debellaturum; verùm etiam instrumentum Pontificijs conatibus idoneum fore, quo Christianæ Reipublicæ vires in vnum

Mittit fratris filium Cardin. S. Sixti à latere Legatum ad Regem Poloniæ in Italiam descendentem.

Qui Regem inuitet Romam ad colloquium cum Pontifice.

Aut Bononiam

Spes Gregorij cõcepta de virtute Henrici III. Franciæ, & Poloniæ Regis

vnum adursùs Othomanum coalescerent, & renouatâ veteri gentis gloriâ, reuolueretur ad Francos Orientis Imperium. Tantam expectationem conciuerant relatæ antea palmæ, amplificata geminis diadematis authoritas, & potentia, ingenium rerum maximarum capax, par animi magnitudo, nec à maiestate fortunæ dissentiens dignitas oris, eximia conciliandis populorum animis comitas, & liberalitas, ad confirmanda quæ vellet, aut refellenda facundiæ vis prompta; tum corporis firmitas, & ferendis belli laboribus iuuentæ robur, cum tolerantia inuicta periculorum, nondum enim se voluptates animo superfuderant, quæ antehac in Gallia Fratris reuerentiâ, in Polonia gelu regionis, & disciplinâ gentis constrictæ tenebantur. Prætentati familiares Regis à Boncompagno spem congressus ademere. Obtendebant festinatum in Gallias iter ad colloquium Reginæ matris; metum quoque, ne conuentus tantorum Principum suspiciones magnas Hugonotis conflaret; quamobrem celeriùs, quàm rei Catholicæ expediret, in bellum concitarentur. Verior causa, Emanuelis

Congressum cum Pont. Rex abnuit.

Causam affert.

Alia causa verior.

D Phi-

Philiberti Sabaudiæ Ducis authoritas, quem sui itineris moderatorem iactantiâ quadam, gloriâque Rex constituerat. Neque detrectauerat opportunitatem Sabaudus, quâ per inane obsequium solidæ vtilitati consuleret. Permagni eius intererat, Regium iter, non modò Romam non auerti ab Alpibus, & vrbe Taurini, vbi Henrico magnificentissimum adornabat hospitium; sed neque modico diuerticulo per Insubriæ vrbes deflectere; quo videlicet spatium prolixius reseruaret sibi, & Margaritæ vxori, Regis Henrici amitæ, ad ipsum blanditijs hospitalibus demerendum, exorandumque, vt Pinarolij, & Sauiliani arces, cum Perusia valle, iam inde à Cameracensi pace præsidio Gallico insessas, Sabaudiæ Ducibus restitueret. Quod in præsentia Rex benignè pollicitus, postmodum fideliter præstitit; frustra dehortantibus Consiliarijs, Niuernensium præsertim Duce Salutiensium Gubernatore. Qui Sabaudum impendio breuissimi obsequij grande fecisse compendium dicebat, seque,& posteros à longa seruitute absoluisse. Exclusus alloquio Regis Gregorius, quæ forsan agendo

Cater. l.6.

Perosa Cambray.

De Neuers.

coram

coram peruicisset, ea per Cardinalem Legatum, & Nuncios incassum ingerere conatus est: Pro Pontificiæ Dignitatis officio, ad vindicandam vbique terrarum Religionem intentus, author erat, vt Hugonoticam sectam tot debilitatam cladibus ad interitum vrgeret. Neque modicis auxilijs peditum, equitumque oblatis hortamenta cumulabat, cùm ad eam expeditionem insignes per Italiam Duces constituto stipendio authorauisset. Suadebat præterea, vt cum Hispaniæ Rege amicitiam iungeret fidelem, & firmam; à coniunctione tantorum syderum, tam Hæresi in Septemtrione, quàm Mehemeticæ superstitioni in Oriente supremum exitium meditatus. Pro multiplici significatione honoris, amorisque singulares Gregorio grates peragendas intelligens Henricus, Gallum in id nobilem ex Aula Romam submittit, qui simul nunciet obortam spem pacis in perpetuum cum Hugonotis firmandæ, quos bonâ fide redituros ad obsequiũ Comes Palatinus Rheni, & Hassiæ Lantgrauius pollicebantur. Ne tamen nihil concessum Pontificijs monitis videretur, Mediolensem Duca-

Consilia Pont. per Card. Legatum insinuata Regi, & auxilia oblata sed frustra.

tum ingredi, exhibitumque à Gubernatore Philippi Regis nomine hospitium splendidissimum excipere non recusauit; cùm antea montano itinere Gallias petere decreuisset, declinatâ Italiæ parte, quæ Hispano paret. Postquam Taurini dies aliquot apud Regios hospites versatus fuerat, exinde lento gradu per Allobroges Gallias ingreditur. Verùm qui ante annum Hæresi penè in Gallijs excisâ ad Poloniæ sceptrum summa cum gloria migrauerat, ad paternum solium reuocatus, dum alius quàm abierat reuertitur, aliam quoque fortunam expertus est. Neque enim solùm, vt ex priuato Princeps cum persona studia mutauerat, expunctoque Andegauensi Duce, Franciæ, ac Poloniæ Regem induerat cum artibus regnandi vel æquis, vel iniquis, quas illi fastigio consentaneas putaret; verùm etiam vitia regnantium adsciuerat pro virtutibus: prodigentiam in iuuenes Aulæ gratiosos, licentiam in muliercularum amores, & otij desidiosi studium vsque ad delicias, quasi gloriæ iam saturo voluptatibus ingurgitari, is demum fructus Imperij esset. Porro Religionis patrocinium, quod antea

Henrici III. mores cum fortuna mutati.

tea

tea pro re nata palam suscipiebat; Regio fratri primas Guisijs deferentibus, ad Regnum euectus, aut repudiandum in posterum, aut dissimulanter tuendnm censuit. Tum ne Hugonotos irritaret, queis inuisum suum nomen ob illatas clades non ignorabat; tum ne Regiam Maiestatem addicere videretur factioni Guisiorum; quibus apertè per id tempus Catholicorum capita se ostentantibus, in Gallia pro eodem habebantur Catholicæ partes, & Guisianæ. Cùm itaque factionem Hæreticam suis cum Ducibus odisset, propterea quod impudenti latrocinio arces, & vrbes Regale patrimonium vsurpabant: Catholica placebat ipsa, non placebant Duces, qui sanctiorem causam professi, eius curandæ prætextu, si quid superat authoritatis Regiæ ab hoste intactum, amici ereptum ibant. Vacuum in medio solium, precarium sceptrum, pro fabula, & ludibrio Regale nomen; nec mansurum, vbi rerum iam potitis, insignia honoris concupiscere vacuum foret. Quamobrem ambobus quam vehementer iratus, at secundis, vt euentus docuit, implacabiliùs, in arcanum cordis

Causæ, cur lentus fuerit in Catholica Religione tuenda.

Eiusdem odiū in Hæreticos, & Guisianos.

Cater. l. 6.

Contra vtrosque ab eodem suscepta consilia.

conuocatis consilijs, deliberatum, & constitutum habebat, neutros incolumes pati; sed medium vtrisque se gerendo, vtrosque perdere variâ arte, dolis, vi, pace, vel bello. Siue ea sententia propria fuerit, & suopte ingenio enata, vbi Regnum, Regnique rationes introspexit: siue Venetijs in transitu inditam à Senatore Molinæo, in Galliæ rebus per diuturnam Legationem exercito, cogitando, meditandoque suam fecerat, atque vt suam ardentiùs amabat, & perseuerantiùs tuebatur. Interim, dum fortuna struendi aduersarijs exitij occasionem daret, exceptos alloquio perbenignè, tacitis execrationibus deuouebat. Erumpentibus ad vltimum odijs eò prouectus, vt, ne cum inimicis regnaret suis, cum ijs perire maluerit. Ad perficiendum propositum tam arduũ, permulta, & grandia molimina præstituere cogitabat: attollere, deprimere, librare vires factionum, ne alteram altera obrueret, sed pariter collisæ, lassitudine, & clade mutuâ conficerentur. Cùm interim ipse Rex tertiam suscitaret mediam, & Regiam, quam opibus, clientelis, prouinciarum, exercituum administratione firmaret,

Cater. l.6.

Tertiam factionem suscitat.

maret, domesticis, externisque circumuallaret præsidijs, quibus paratis insurgeret paulatim Regia dignitas, vtriusque partis in se munia verteret, & Reipublicæ tandem clauum è factiosorum manibus volentium, nolentium extorqueret. Huic machinæ consiliorum, quoniam commodior quies armis videbatur, inter arma quieti velificari statuerat. Inchoatum iam bellum segniùs vrgere, proque accerrimis Ducibus remissiores substituere, ita vt in Gallia magis pax non esset, quàm bellum gereretur. Ne videlicet, excisâ Hugonotorum sectâ, quæ à Parisiensi clade debilior iam erat, Catholica cum Duce Guisio pretium victoriæ faceret Regis seruitutem. Tam longè prouecta cogitationum prouidentia, quæ Principem sibimet imperantem, ac magnis virtutibus accinctum ad optatos fines vtcumque perduceret, nacta mollem, ac delicatum, nec propositi satis memorem, ob multiplicata tributa inuisum plebi, propter indulgentiam in paucos odiosum nobilitati, totique Galliæ grauem ob immutatam interioris regiminis formam, à destinatione Regis diuersum, imò oppo- Infaustus eius Consiliorum euentus.

 situm

ſitum exitum habuit. Nam cùm Hæreſi laboranti eâ gratiâ parcitum eſſet, ne à Catholicis victoribus leges darentur, ea propter leges à Sancto Fœdere Rex accipere coactus eſt, quod Hæreſim non ſuſtulerit.

Initio Regni miram exhibet morum varietatem.

Neque felicius artes proceſſere, quibus primordia Regni conſignauit mirabili rerum diſiunctiſſimarum coniunctione. Cùm enim ambarum factionum animos conciliare ſibi, niteretur; dum abſurdis id rationibus affectabat, effectum eſt, vt offenderet apud vtroſque. Nimirum vt Catholicis religioſus videretur, cum Hieronymianis vocatis in Regiam Diuinas laudes concinere, ritu ſodalium pœnitentium, flagella ſubire, duodecim togatis hominibus comitatus Apoſtolorum cœtum referre; quos aliquando veſte coccineâ cùm induiſſet, materiem ioco præbuit, eò ſtudio Religionis prouectum Regem, vt Summi Pontificis munia vſurparit, in amicis Romanâ purpurâ decorandis. Rurſus, vt apud Hugonotos ingenij lenis, & clementis audiret, deleretque ſæuitiæ notam contractam Pariſienſi ſtrage, quæ illi maximam partem imputabatur, choreis,

Thuan. l. 59. Tur. l. 8 Buſſier l. 20.

Choreis etiam, & amoribus indulget.

reis, conuiuijs, amoribus immoderatiùs operam dabat.

Verùm his artibus nouus Rex opinionem sui aliter quam vellet in popularium animis mutauit. Nam Catholici, quos Regis intererat ipsius pietati, religionique confidere, fidem non habebant ineptæ simulationi sanctitatis, quam scirent cum lasciuia, tanquam hominem cum bellua copulari non posse. Contra Hugonoti imitamenta exaggeratæ pietatis, vt sincera trahebant in crimen, quasi ex insito studio Fidei Orthodoxæ moliri perniciem Caluinianæ sectæ perseueraret. Plebes in vniuersum Regem ingenio non placidum, sed degenerem, atque effæminatum Regalis fortunæ blandimentis interpretabatur. Nec iniuriâ; cùm cerneret minùs appetentem laboris, minùs insolentem deliciarum, magisque theatris gaudentem; ac musicis, quàm aciebus, & buccinarum cantibus; proque militaribus equis, Melitensibus catellis indulgentem in tantum, vt centum aureorum millia quotannis in eiusmodi mercandas nugas insumpta Gallus Historicus narret. Hinc apud bellicosos populos reuerenrenren-

Cum detrimento existimationis apud Catholicos, & Hæreticos.

Plebes effæminatum iudicat delicijs regalibus.

Thuan. l.62.

rentiâ paulò antè formidati Principis exolescente, priores Hugonoti cornua tollere cœperunt; quod vltro detulerant per deprecatores Germaniæ Regulos obsequium, iniquarum conditionum contumaciâ destruere; eòque audaciæ progredi vsque ad ludibrium Maiestatis, vt è Delphinatium collibus decurrentes Duce Mombruno, Regia impedimenta diripuerint, cùm è Sabaudia Lugdunum deportarentur. Quare ad arma respicere compulsus Rex, haud tamen oblata subsidia militum Italorum à Gregorio accepit, pecuniam loco militum poscens, tanquam expeditius ad omnes occasiones instrumentum, cùm abundare Galliam bellatoribus diceret. Neque enim seriò, sed perfunctoriè bellum gerere constituerat; quò Catholicorum instigationibus in speciem obsecundaret, simulque vt Hugonotis imbecillitatis virium admonitis pacem optabilem redderet. At Gregorius renuit pecuniam mittere pro exercitu; ne sine Galliæ vsu periret Sedis Apostolicæ beneficium. Romam enim iam peruenerant Gallorum querimoniæ de immoderatis Henrici pro-

Renuit Pontifex pecuniam pro exercitu mittere.

Ob immodicas Regis profusiones.

profusionibus in adolescentes aliquot ad inuidiosam potentiam euectos; quos, tributa tributis exaggerans, paupertate publicâ ditabat. Cùm autem, ærario paucis mensibus dissipato, non esset vnde sumptus bello suppeterent, interque cætera, laboraret inopiâ summâ rei tormentariæ, quam Regij Quæstores ingenti pretio coemere in Italia parabant, odoratus id Pontifex haud modicam nitrati pulueris vim vndique contractam, impositamque Pontificijs quinqueremibus Massiliam vsque Regi douo transmisit; eidemque paulò post flagitanti, vt bellum pro Religione susceptum Ecclesiæ opibus sustentare liceret, datis duobus diplomatis vicies centena Francorum millia ex diuenditis Ecclesiasticorum in Gallia prædijs colligendi ius fecit.

Nitrati pulueris copiam Regi submittit rei tormentaria indigenti.

Eidem potestatem facit magnam pecuniæ vim ex diuenditis Ecclesiasticorum prædijs colligendi

Interim gliscebat Regis contemptus, atque odium domi, forisque; dum vitam agit desidem, & voluptariam, rarus in publico, nec equo sedens militariter more gentili, sed aút in lectica specularibus christallis pellucida, vel in rheda inaurata Lutetiæ vicos, & fora circumuehitur, cum Aloysia Regina Vademontij Comitis filia,

Cater. 16.

Regis contemptus, & odium ex vita deside, ac voluptatibus dedita.

quam

Aloysiam Lotharingã olim sibi adamatam ducit vxorem.

quam adamatam sibi ante Polonicũ sceptrum, mox patriæ redditus in consortium thori, ac Regni adsciscere non dubitauit statim à morte patrui Cardinalis Caroli Lotharingi, cuius viuentis authoritatem summam nimio plus augere Regiâ affinitate pertimuerat. Nam frænos,& modum impotentiæ amoris inRegibus potentior libido regnandi constituit. Initio autem nouam Nuptam tam ardenter dilexit, vt colendæ muliebri mundo, ac margaritis ornandæ operam matutinam insumeret. Vnde iocandi ansa Gallicæ dicacitati: sub ortum Luciferi, cùm signa Duces, & castra mouebant, Franciæ Regem pro distribuendis in acie copiarum ordinibus, in gynecæo colligere solitum vxorios crines,& ordinare; tamquam Assyria in Regia inter spadonum greges, non inter martiales Duces versaretur inAula Francica armis,& armatis horrente. Neque meliùs audiebant familiares conuictus, & consuetudines amicorum; dum sui copiam paucissimis facit in conclaui, vbi materia sermonum, non bella, vel Regni curæ, sed amorum vana, vel impiæ regnandi artes è Machiauelli schola peti-

Eius cultui matutinum tempus insumit.

Scomma Gallorum in Regem vxorium.

Eius familiares rerum imperiti, & prauæ politicæ sectatores.

petitæ, per dolos, & fallacias ad subuersionem potentium validæ. Quarum magistellis acutis quidem ingenio, sed neque ætate, neque rerum experientiâ firmis tantum tribuebat, vt in eos opes, & magistratus congereret, posthabitis Proceribus virtute præclaris, aut sanguine, ipsoque Alenconij Duce præ ijs vitam ingloriam, atque inopem trahente. Quem sanè Regium fratrem, nondum sobole aucto Regi, si minùs virtus, quæ illi non abundabat, sanguinis certè necessitudo vt propinquum solio caput commendare debuerat. Propter has labes, quæ in priuatis hominibus famam, in Principibus etiam rem deterunt, auersis à Rege Procerum, ac popularium animis, primus ad rebellandum gradus per audaciam obtrectationum est factus. Proscindi passim, & lacerari Regium nomen, contentisque hoc genere vltionis plebis hominibus, potentiores in minas prorumpere; auditæque Ducis Alenconij voces, quasi defectionis classicum canentes, cùm irrisus in chorea ab familiaribus Regis plenus irarum foras se proriperet. Gnara hæc turbamenta Galliæ Gregorio, vt etiam

Cater. l. 6.

Horum apud Regèm auctoritas.

Omnibus Regni Proceribus atque etiam Alenconio Duci præferuntur

Regium nomen palam obmurmurationibus laceratur.

Cater. l. 6.

Minaces Alenconij voces.

apparatus armorum in Germania institutus, Condæo Principe pro Hugonotis ingentem exercitum, pecunijs Anglorum Reginæ, atque opibus Protestantium conflante. Occurrendum ratus in tempore, præmonuit quod aliàs monuerat Henricum, vt iuncta cum Philippo armorum societate (cui rei conficiendæ auctoritatem suam, & industriam deferebat) aduersùs tantum Hæreticorum consensum summi Catholicæ Religionis vertices mutuis fœderibus se firmarent. Duplicem deinde rationem subijciebat Alenconij fratris in officio continendi. Alteram liberalitatis, & amoris; alteram castigationis, & metus. Nam posse Fratrem vnicum, Principemque summum Regiæ stirpis ita obligari beneficio, donis, honoribus, opibusque, vt certa sequi, ac tuta mallet cum gloria, quàm incerta, & periculosa cum dedecore; eiusque administrationis propugnator fieri, cuius esset & particeps, secundùm fratrem Regem in amplissimo Regno nulli secundus. Quod si turbulenta ingenia Aulicorum præualerent in Principe consilij modici, ambitionis immodicæ, suadebat Pontifex,

Gregorij Pontificis ad Regē salubria monita de societate cum Hispano iungenda, & Alenconio in officio continendo.

Turr. l. 8.

tifex, vt in custodiam daretur, tamdiu detinendus donec orta soboles virilis Regi tantum authoritatis adderet, quantum adimeret Fratri. Ex tam salubribus, honestisque Gregorij monitis neutrum Henricus amplexus est; seu quia imprudenti delectu via media, quæ sæpius pessima, placuit; seu quod abhorrens à curis animus vnum sequi consiliorum rectorem casum maluit. Etenim ob dicta, quæ temere Fratri exciderant in chorea, custodiam ei circumdedit, ademitque post aliquot dies ad preces Reginæ matris, præcipitantiâ pari, nescias vtrùm maiori inconsiderantiâ. Nam immoderati impetus fuit Regium iuuenem, qui non vltra verba peccauerat, in costodiam confestim trudere, & inconsulti consilij iam offensum, irritatumque nullâ præuiâ cautione dimittere. Aleuconius enim minimè placatus beneficio, cuius origo iniuria fuerat, maloque suo edoctus hostilia magis exequi, quam loqui, silentio, ac dissimulatione maximâ fugam instituit ad Hugonotos tribus comitantibus furijs, egestate, ambitione, irâ.

Negliguntur à Rege.

Eius præceps consilium tradentis in custodiam Alenconium, & pari eundem prudentia eum facilè relaxantis.

Alenconij trãsfugium ad Hugonotorum partes.

Quatuor hic Henrici II. filiorum

vt natu, sic indole, ac virtute postremus iam pridem indignabatur, se trium Regum fratrem adhuc sine Regno esse; fortunæ suæ infensus, quæ diu lactatum spe Polonici sceptri tandem deluserat; Regi quoque fratri succensens, à quo supremam armorum Galliæ Præfecturam, quam impar affectabat, non impetrauerat; ipsis denique iratus astris, quæ cùm Regnum illustri geniturâ portendissent interprete Nostradamo quatuor Catherinæ liberos omnes regnaturos pollicito, speciosi promissi fidem exoluere cunctabantur. Imperator itaque salutatus ab Hæreticorum exercitu, Regij fratris fulgorem eò vsque partibus commodauit, donec omni ope reuocatus à suis, quæ obsequio exorare nequiuerat, per contumaciam extorqueret. Rex enim, & Regina mater animis consternati, quantâlibet mercede ignominiosæ pacis, ac stipendiorum immanium Regium Iuuenem ab Hugonotorum castris abducendum putauerunt. Tres opulentæ prouinciæ, Bituriges, Turones, Andes in dominationem attributæ, centum aureorum millia quotannis in redditum, præter Aulicorum nobi-

Causæ cur à Rege fratre defecerit.

Salutatur ab Hæreticis Imperator.

Thuanus.

Cater.

Regis, & Reginæ conatus ad eum ab Hugonotorum partibus abducendū

Quibus impendijs illum abduxerint.

Berry. Touraine. L'Anjou.

bi-

Cater. l. 6. Thuan l. 61. bilium ministeria Heluetij stipatores præsidio additi, & ornamento. Cum Hugonotis pax quinta conuenit præcedentibus cunctis dedecore, ac damno notabilior, per quam sancitâ toto Regno viuendi, opinandique libertate; nullo temporum, locorumue discrimine in publicis, in priuatis muneribus, Hæretici cum Catholicis æquabantur. Germanicis copijs, quæ auxilio Hugonotis venerant cum Ioanne Casimiro Septemuiri Palatini fratre largè decreta stipendia, in pretiũ, quòd Galliam deuastassent.

Pax ignominiosa cum Hæreticis inita.

Libertas pro cuiusque libito de Religione opinandi decernitur.

Hæretici perinde vt Catholici assumuntur ad honorifica munera.

At recuperato Regis fratre, cum graui Religionis, & famæ dispendio, Sanctum Gallorum Fœdus initia habuit speciosa; quasi populi ius, fasque haberent, publicæ rei per clandestinas coitiones consulere, indormiente Rege; sociatisque fœderibus, & armis in bonum vertere, quæ Princeps in causa grauissima Religionis peccabat ex patientia, & bonitate (aiebant illi) cum segnitiem, & scocordiam intelligi vellent. Pietas itaque Gallicæ nationis inter Sancti Fœderis causas princeps extitit. Tuendæ Religionis ardor, vt cæleste quid spirans humanis animorum affectionibus maior; instar ha-

Speciosa Sancti Fœderis initia ob Regis segnitiem in Religione tuenda.

Causa præcipua Fœderis Religionis ardor.

litus gelidarum concursione nubium in fulmen efferuescentis, circumfurentium Hugonotorum contumaciâ magis, magisque succendebatur. Pudebat nobiles populos ab antiquo Christianæ Fidei propugnatores ferre perfidiæ iugum, quod ab alijs auferre consueuerant: memores nimirum veteris gloriæ; quodque à temporibus Apostolorum verâ Religione imbuti, vbi Francos Reges consentientes nacti sunt, eosdem quos Deus, hostes habuerint. Seu Clodoueus Rex Arriani Gothorum exercitus cædem cum Rege Alarico perempto singulari certamine, tanquam primitias recenti Fidei dicaret; seu Mahometicam impietatem occidione deleret in Saracenis Carolus Martellus; seu nepos auo maior alter Carolus deuictam Saxonum gentem ab idolis transferret ad Christum, optabili clade. Exinde transalpinis expeditionibus in Italia, transmarinis in Asia Francicas tubas Religioni sonuisse: Summis Pontificibus in Vaticani solium restitutis non semel, & Apostolicæ Sedis patrocinio, vel vltioni infensis Regibus, gentibusque mactatis, non aliâ sane mercede, quàm pietatis,

Gallicæ pietatis vetustas & gloria.

Res à Francis Regibus, Ducibusque pro Religione fortiter gestæ.

Clermont. tis, & gloriæ. Eâdem inductos in celebri Claromontano Concilio, sacræ militiæ auctores ad remotissima bella Duces, & milites præbuisse; per-L'Oriflame. uagatos triumphalibus Auriflammæ vexillis Orientem, assertoque in libertatem Francorum armis magnam partem Christi sepulchro. Vbi postquā ad centum annos procul à patria suorumque subsidijs hæsere, barbarorum numero, non virtute obrutos, in qua regione Deus mori pro hominibus non recusarit, ipsos pro Deo occumbere intra felicitatem, & gloriam duxisse. Neque tamen, talibus Proceribus extinctis, à metu Francorum respirauisse Palestinam; aliquoties à posteris bello peruicaci retentatam, præcipuè per geminas, improsperas quidem, sed aliorum Regum triumphis anteferendas D. Ludouici expeditiones, qui captiuitatis, & pestilentiæ consecratus ærumnis, quando Palæstina vinci non meruit, Cælum, & Cœlestes honores occupauit; relicto hostibus triumpho pleno sanguinis, & lacrimarum. Cùm statim ab eius morte, Carolus frater Siciliæ Rex cū classe, ac nouo exercitu rediens, tantâ Saracenos clade perculerit, vt illi

Victoriæ Gallorum in Palæstina.

D. Ludouici clades aliorum triumphis nobiliores.

Christianis omnibus libertate donatis, annuoque quadraginta millium aureorum oblato tributo à Francis pacem redimendam putarint. Quare his plurimum victorijs, aliquando cladibus nobilitatum apud eas gentes Francicum nomen hodieque vsurpari, vt inclitum, ac terribile.

Indignatio Gallorum ob imminutum ab Hæresi pietatis antiquæ splendorem.

Ergo implacabili aduersus Hæresim irâ cumulabantur haud immeritò Gallorum pectora, quòd ea sacra domi perditum iret, quæ sui maiores religiosissimi mortalium vltra montes, & maria sanguine extenderant. Accedebat & metus grauior interdum quàm ira, bellorum concitator. Ne videlicet in tanta generis humani ad vitia procliuitate, Hæresis mala grata, quia dulcia, inexperta pauci cuperent, susciperent plures delibata, omnes inculcata paterentur. Terrebant exempla circumiacētium populorum, quos ciuilibus turbis, dein bellis implicatos, maiorum institutis, & ceremonijs abolitis, à Præsidibus Ecclesiasticis, à Regijs, perinde atque à Deo abiunxerat. Britannicum solium modò amoribus incestis, modò parricidalibus odijs pollutum, & inundatum per quotidiana supplicia

Terrentur aliarum regionum exemplis, Belgij, &c.

Belgio, Britanniæ, Germaniæ, Poloniæ, & Hungariæ inflicta ab Hæreticis vulnera.

plicia sanguine Catholicorum. Eòque furoris ventum, vt fœminam impietate ac sæuitia execrabilem, tamquam sacrorum caput adoraret. In Germania nihil quietum, aut immotum, perstrepentibus vbique tumultibus, armisque; variatis passim Rerum publicarum formis, ne vestigiũ integri moris superesset. Eodem fluctuantes æstu Poloniam, atque Hungariam; sed eâ Hungariæ parte, quæ Othomano seruit, tranquilliùs agitante; cùm Tyrannus ille Religionum mutationes populis interdicat, tanquam Imperij subuersionem tracturas. At plusquam externa omnia in oculis erant domestica mala, quæ tot annos afflictam Galliam, in extremam penè desperationem adduxerant. His vt obuiàm iretur, neque regentium culpâ insanabilia fierent, consensu omnium ferè Ordinum constituitur Sanctum Fœdus, quod Reges amantes Religionis ad exterminandam Hæresim pro virili adiuuet, sustineat verò virtutis, Fideique imbecillos, ne labantur. Vt liceat Principibus perire si libeat, non publico fato, sed suo. Ne libido vnius furiosa, vt nuper Britanniæ Regis Octaui Henrici, per Hæresim Regno intrusam

Omnium Ordinum contra Hæresim conspiratio.

trusam in par exitium myriadas populorum attrahat. In Picardia ex prouincijs prima Fœderis incunabula. Cuius administratio in conuentis pacis destinata Condæo Principi, gentem Catholicæ Fidei retinentissimam, odio in Regem, irâ in Hugonotos inflammauerat. Suggerebat faces Iacobus Humerius Comes ex primaria nobilitate, Peronæ, & aliarum arcium Gubernator. Quem, si Condæus in Picardicam Præfecturam admitteretur, præter communem animorum perniciem ab Hæretico, priuata rei suæ clades angebat. Altera Fœderis primordia nobiliora Lutetiæ Parisiorum, in vrbe Regni, ac Religionis Principe, ob Catholicam Fidem constanter propugnatam, æquari exemplis priscorum temporum meritâ. Conuentus in ciuitate prouinciæ in morem habitatâ complures piorumque hominum sodalitia instituta Regis exemplo, huiusmodi cœtibus indulgentis vsque ad Cenobitæ gloriam, opportunitatem dabant serendis de Deo, de virtute, de vera falsaque Religione sermonibus: vnde paratus excursus ad præsentium comploratorationem temporum, quibus nouarum

Sacrum Fœdus inchoatur in Picardia.

Humerius Comes Condæum à Picardiæ Præfectura conatur excludere.

Thuan. Turr. Cater. Bussier.

Altera Fœderis origo Lutetiæ Parisiorum.

Ea vrbs religiosis consilijs opportuna.

uarum

uarum opinionum buccinatores in florentissimo Regno sacra omnia, & profana pessumdederant. Et quidem (disserebant) inter arma versantibus in spe securæ pacis per victoriam, aut per cladem honestæ mortis respirare licuisse. Iam verò acceptâ per ignominiosum fœdus plagâ, cui vix parem præliorum aspera inferre valuissent, ecquid spei relictum Catholicis, pro qua templa subeuntes ad Deum vota conciperent? Cùm vix Caluinianæ luis contagia vitarentur, etiam cùm ferreus armorum murus interesset, quid mali non timendum, vbi Hugonoti suas labes in templo, in curia, in foro, locis & horis omnibus aspergerent? Graue profectò, Gallici Cleri & populorum fortunas decimarum exactionibus, & vectigalium, exhauriri; grauius esse, si quid intactum omisere domesticæ hirudines, id ciuili bello vnà cum sanguine absorberi; longè grauissimum, & intolerandum, quod eadem prodigentiâ, quâ Rex in sinum adulatorum opes, in Fratris gratiam animas ciuium profundat; vtque vnus perire auidus ab exitio retrahatur, in discrimen vniuersorum salutem vocet. Atqui bona cætera

Gallicæ plebis querimoniæ de presenti rerum statu, de Hugonotorũ impietate, & nimia Regis in eos indulgentia.

Gallorum, censꝰs, sudores, sanguinem sumenda, consumenda, perdenda pro libidine Regi permittere, modò spem vnam miseris sortis melioris post fata reseruaret, ademptisque corporum solatijs, parceret animorum æternitati. Tales erant Gallici vulgi sensus, ac voces pietatẽ ingenuam spirantes; non tam ingenua erant consilia eorum, qui vulgo moderabantur, Guisiorum videlicet Principum, & clientium Guisianorum; quorum cupiditas, metus, ira studio Religionis immista cæteras Fœderis causas conflabant. Guisios enim fratres Henricum, Ludouicum, & Carolum Francisci pietate, ac bello clarissimi Ducis filios, cum alijs ex eadem gente Lotharinga Proceribus, Catholicæ factioni conciliabat non solùm studium Religionis, quamuis id solum præse ferrent, verùm etiam ambitio dominandi, reuocandique à Capetianis ad Lotharingos Gallici sceptri, si aduersarijs credendum est, sin habenda fides alijs mitiùs, & fortasse veriùs interpretantibus, voluntas retinendæ authoritatis, aut vindicandæ. Quam enim à Patre Duce, & Patruo Cardinali transmissam, sub Regibus

Plebis eiusdem syncerissima pietas.

Guisiorũ Principum priuatę rationes studio Religionis immistæ.

Causæ, cur se Catholicæ factioni Duces præbuerint.

Dolent, sua pristina auctoritate carere.

gibus Francisco II.& Carolo IX.Henrici fratribus, in diuturnis belli, ac pacis ministerijs laudabiliter exercuerant, hanc ingloriam iacêre sinebat Rex Henricus, atque in otio inerti consenescere. Quemadmodùm scilicet ferrum à tractatione splendidum, vbi cesset, indecorâ rubigine obsitum squallet. Ad hæc æmulatio vrebat, seù potiùs indignatio; cùm Regalis amicitiæ fastigio admotos cernerent iuuenes indolis quidem egregios, neque generis obscuri, sed rudes adhuc magnarum rerum, atque inexpertos; quantùmque Guisijs fratribus ætate, dignitate tantùm, & factorum gloriâ posteriores. Annas Ioyeusa, & Bernardus Nogaretus gratiâ cæteros eminebant, hic Epernonij ille Ioyeusæ Duces postea dicti, & Franciæ Pares. Hinc mutua odia gliscere inter vtrosque. Nam Guisijs, præterquam quòd grauis erat omnis potentiæ successor, tales vt pueros, aut impares stomachabantur. Hi verò conscij, quantùm irarum primas occupando sedes sine culpa meruissent, par odium osoribus rependere, illudque per occasionem animo Principis instillare ius, fasque ducebant. Neque Regi cura, vt

Indignâtur, inferiores alios sibi præferri.

Duc d'Esper-non. Duc d'Ioyeuse

Ioyeusa & Nogaretus apud Regem maximè gratiosi.

Mutua inter hos, & Guisios odia.

Regis incuria in suorū odijs extinguendis.

vt suorum inuidiam in suum caput recasuram imminueret. Quin, effusis in eos pecuniarum largitionibus, quæque in dies vacabant, splendidis muneribus congestis, obijcere odijs nobilium,& populi non cessabat. Guisijs verò sponte dolentibus dolendi causas addidit acriores. Gallici maris Præfecturam à Gaspare Colinio olim administratam, Mainei Dux obtinuerat. Vt hanc abdicaret importunis precibus Rex euicit, octoginta millium aureorum pretium pactus, inque Annam Ioyeusam statim transtulit. Florens æmuli dignitas animū pupugit Ducis Epernonij, non minùs quàm alter esset,inRegis animum validi. Paris honoris cupidine ægrum vt solaretur, Guisiæ Ducem Henricus aggreditur; petit, vt Regij Palatij, quod gerebat Magisterium,pretio accepto, habendum Epernonio transmittat. Guisius, qui fraternam, in addicenda Præfectura maritima, facilitatem non approbauerat, fremens, gemensq; familiæ honoratissimæ spolijs dignationem nouis hominibus quæri, Regijs postulatis disertè abnuit. Tunc Henricus (vt Regum voluntates pertinacissimæ sunt)aliâ viâ,

eòdem

Illorum inuidiam largitionibus, & honoribus auget.

Cater. l.7.

Turn. l.6.

Maris Præfecturam à Maineo Duce ad Ioyeusā transfert,

Duc.du Mayene.

Id iniquè fert eius æmulus Nogaretus.

Rex à Guisiæ Duce pretio & precibus contēdit, vt Regij Palatij magisteriū concedat Epernonio.

Abnuit Guisius.

eòdem tendere perſeuerauit. Regalis domicilij claues, & præſidij domeſtici curam, ſub Regiæ ſecuritatis obtentu, Epernonio tradit, circũciſis miniſterijs vacuum ſine re Magiſtri titulum Guiſio relinquens. Cumque per eos dies Timoleon Coſſæus Tribunus Generalis Gallorum peditum deceſſiſſet, nobilem tribunatum à filio eius Carolo Briſſaci Comite cliente Guiſiorum, pro ſuis, & paternis meritis fruſtra expettum, in eumdem Epernonium contulit. Profectò acribus viris, & in priori Regia dominari aſſuetis inſtar iniuriæ erat, quod non regnarent. Cùm verò ſe, ſuoſque honoribus exui cernerent eâ quaſi gratiâ, vt, quos infra poſitos pridem deſpexerant, tamquam ſuperiores venerarentur, res contumeliæ non ferendæ videbatur. Neque ſtomachum modo, ſed ſollicitudinem quoque, ac metum Guiſijs faciebat, hoc in Rege animaduerſum faſtidium ſui; quod indicijs haud obſcuris compererant, timori potiùs quàm contemptui, deliciarum cupido Principi ſe eſſe, viros fortes, propugnatæ Religionis gloriâ populis charos. Verùm in ſpeciem vilipendi, vt deſpicere andeant & cæteri,

Præſidij domeſtici curam Rex Epernonio tradit.

De Coſſæ. Cater. l. 6.

Eidem addit Tribunatũ Gallorum peditum

Guiſiorum ob eam rem indignatio.

Eorumdem timor ex animaduerſo in Rege faſtidio ſui.

teri, nudatosque fauore Regis, auctoritate, clientelis, opprimere gestiant. Cæterum graues antea, vt Catholicarum partium Duces; in posterùm grauiores fore tamquam irritatos, inque vltionem, nisi occuparentur, insurrecturos. His communicatis inter se irarum, metusque causis Lotharingi Principes Regijs conatibus obuiàm ire, atque omnia experiri priùs quàm pereant, occultâ conspiratione constituunt. Nec ad vlciscendum palàm dolorem suum verbis, factisue, facundiæ vires, vel animorum deerant. Sed quæ prorumpere gestiebat ira, eadem se comprimebat eò tectior, quò implacabilior. Neque enim probabiles causas querelarum habituros rebantur, siue apud nobilitatem, siue apud populum: cum hi meminissent à Guisijs in Aulæ culmine pridem versantibus pari mòdo Momorancijs ministris prioris potentiæ illusum. Meritã proinde recipere vicem, & exempla pati, quæ ipsi fecerint. Esse suum Aulæ Regum, perinde ac rerum naturæ fatalem orbem; cuius periodos, & conuersiones peragi, non sine sensu cadentium, aut surgentium Aulicorum; à cæteris aspici sine cura, imò

Occultam conspiratione moliuntur.

Catez. l. 7.

Causæ cur irã occultent.

Instabiles Aulicorum vices.

ocu-

oculis æquis, ac libentibus. Quantaslibet querelas aduersùs recentem potentiam, quasi ex pristinæ desiderio homines consociarent, vt in odijs non fictos, ita in amoribus fallaces esse. Aegris quidem animis nouas aspicere magnitudines, sed in sinu lætari, quod Guisios à fortuna depositos agere in æquo videant. Expectandam igitur occasionem tuendæ Religionis præclaram, quæ familiæ causam, vt aliàs fecerat, cum republica iungat, deque priuato dolore communem faciat. Nec opportuniorem sors offerre poterat postremæ pacis inuidiâ; quæ cum intactum neminem ex Aulæ Principibus præteriret, vnos Guisios transmittebat sine noxia, imò cum laudibus. Indignabantur populi palàm Nauarræ Regi, & Condæo Principi, vt Hugonotis, & Hugonotorum Ducibus. Secretò oderant Alenconium, tamquam malorum crimen, & caput; qui Catholicus ipse, in Catholicum Regem, & fratrem, pro Hæreticis arma strinxisset. Neque Regi, aut Reginæ matri parcebatur, qui tam probroso fœderi subscripserant, Religione in triumphum vtilitatis ductâ. Henricum verò Ducem

Oblatā ex pacis vltimæ inuidia cōspirandi occasionem arripiunt Guisij.

Populi odium in eius pacis auctores.

Eiusdē amor, & veneratio in Guisios.

cem Guisium, eiusque germanos fratres Ludouicum Cardinalem, & Carolum Mainei Ducem, tamquam, è Cœlo delapsos, triumuiratum Religionis vindicem, venerabantur. Illos vt Fidei columnas, & Catholicarum partium propugnatores, vxoribus viri, parentes liberis ostentare. Neque omittebant Guisij, quibus artibus parauerant, ijsdem augere fauorem populi, magnis conatibus profuturum. Et quoniam à Rege dignitate, muneribusque spoliabantur in dies, eum vicissim famâ, & auctorirate exuere aggrediuntur. Clientes, atque emissarios in populum spargunt, qui se cœtibus immiscentes, laudare Religionis tuendæ studia, proque illatis ab Hæresi detrimentis iustos dolores, atque iras. Verùm hæc inania delinimenta, muliebria malorū remedia esse nisi viri adderent vires, ad vltionem præteritorum, tutamentum præsentium, posterorum securitatem. Hactenus ab vtrisque, insolentiâ illinc, hinc modestiâ peccatum: quam Catholicis fraudi esse non debere, cùm Hugonotis contumacia profuisset. Post secunda tot prælia Regiarum partium, corruptis pace victorijs, dedisse

Catér. l. 7.

Bussier. l. 20.

Guisiorum artes ad populi fauorem sibi conciliandum.

Quæ per suos clientes in Populum sparserint.

diſſe leges Hæreſim victam, vix tolerabiles, etiamſi victrix extitiſſet. In vltimo bello, ne tentatâ quidem martis aleâ, pro victrici habitam, coæquatamque in omnibus veræ Religioni, conditionibus pudendis. Quo enim loco futuram poſthac apud exteras gentes veneratam Galliæ nobilitatem, vbi audierint ad munia togæ; ac magiſtratus, ad militiæ decora, atque Imperatorios titulos, attolli cucullatorum, & ſanctimonialium ſpuriam progeniem? Ecquid reſtare, niſi vt Galliæ ceruicibus Hæreſis impoſita per alteram pacem regnaret? Tantum profectò animorum non ſumpturam, ſi, marcentibus ignauiâ Regibus, populi, Proceresque Catholici, compreſſis manibus, non deſidèrent, ſed ſuas circumſpicerent vires, exererent; ſociarent; quodque exemplum impunè fecerant mali in malum coniurantes; boni in bonum conſentirent. Tam ſpecioſa Religionis, & decori momenta facilè induxerunt in nouum Fœdus gentem Gallorum ad ſubira promptam, præcipitemque tam in capiendis conſilijs, quàm in deponendis. Vix igitur nata creſcere, propagari per omnes Regni prouincias con-

Nouum Fœdus Religionis nomine inſignitũ perſuadent Gallorum ingenijs

iura-

iuratio, Sacra, & Sancta splendidis nominibus vocitari, fœderibusque conferri celeberrimis, quibus olim arma Christiana consensione summâ de Gallijs mota ad liberandum Christi sepulchrum, in Orientem transgressa sunt. Sed illa gloriosa magis dici, hæc salutaria, quibus haud inanimi lapides, sed viui, & spirantia immortalis Dei monumenta vindicarentur. In Fœderis forma conceptis comprehensa verbis; quam iurati affirmabant singuli, primùm omnium pietas eminebat. Inuocatâ initio augustissimâ Triade cauebatur, vt eius castissimum cultum, & auitam in Gallis Religionem sartam, tectamque præstaret. Proximè Regis Maiestati suus honos, oblatis ad eam tuendam impendijs fortunarum, & corporum interpositu. Populari auræ in reliquis Fædus velificari apparebat, cùm reciperet, iura omnia priuilegia, & immunitates asserturum, quibus à temporibus Regis Clodouei, Galliæ vrbes & prouinciæ floruerant. Ex tribus Ordinibus Cleri, Nobilitatis, & Populi, pro sua quisque vi, ac facultate, alij vota, precesque, alij sudorem, & sanguinem, omnes consilium

Fœderis speciosa vocabula.

Cat. 6. & 7.

Turr. 18.

Forma quâ Fœdus est constitutum.

Thuan. Bussier. l. 20.

Eius leges magna ex parte populo fauorabiles.

ſilium, & opes conferre iubebantur; obſequium denique præbere Duci, quem conſenſus vniuerſorum delegiſſet. Si qua oriretur inter Fœderatos diſceptatio, penes Ducem eius dirimendæ iudicium fore, ſtatuendique, qui pro hoſtibus, qui pro amicis habendi eſſent. Eumdem præmia bene, malè merentibus pœnas irrogaturum. Poſtremis his legibus, nouum in Regno Regnum conſtitui, & Henricum Henrico obtrudi viſum. Nam, pro Duce Fœderis, cuius nomen ſupprimebatur, Henricum Guiſium intelligebant. Cæteri quamuis non abnuerent inijci frænos à Fœdere potentiæ Regis, addebant tamen, honeſtiſſimum ei locum relinqui, modò conſpirare cum rectè ſentientibus vellet. Daret ſe Fœderi caput, ſub auſpicijs Regalibus Guiſios cum reliquis militaturos. At non contentus approbatione Galliæ populorum Dux Guiſius, qui multiplicatos hoſtes, geminumque ſibi bellum inſtare, apertum cum Hugonotis, occultum in Regem, Regioſque cerneret: noua Fœderi ſubſidia conquirenda exiſtimauit, ipſo aduerſariorum exemplo. Nam ſi Hugonoti toties ab Eliſabe-

Thuan.

Dux Guiſius noua ſubſidia Fœderi conquirere ſtatuit.

Huic Romanũ Pontificem, & & Hispanum Regem conatur adiungere.

tha Britanniæ Regina, & Protestantibus Germaniæ Principibus aurum, Duces, milites accersissent, pro tuenda iniquissima causa; quanto æquius Fœderatos Romanum Pontificem, & Hispanum Regem inter Catholicos Principes, potentiæ summos ad communem propugnandam Religionem inuocaturos? Tertia itaque causa externa, sed præualida, fouendo Fœderi, amplificandoque accessit, Sanctitas Romanæ Sedis, & magnitudo Hispana, vnde cælestia simul, & humana præsidia sperabantur. Nec arduum fuit Fœderi CatholicæReligionis vindici Catholicæ Religioni caput, Summum Pontificem conciliare. In Galliæ præsertim periculo,quæ toties immissis exercitibus, & armis ad defensandam Apostolicam Sedem, effecerat, vt Pontificij Principatus in Italia fulcrum crederetur, & propugnaculum. Quam sanè si Caluinianâ lue deprauari contingeret, metuendum erat, ne quantum commodorum Romæ, ac veræ Religioni propitia intulerat; abalienata per Hæresim, & infesta alterum tantum malorum inueheret. Vt impotentia quædam pharmaca, quæ si iuuent, sanant penitus,

Cater. l.6.

Gallorum promerita in Romanam sedem; damna eidem metuẽda, si Hæresis in Gallia præualeret.

nitus, celeriter extinguunt, si noceant.

Approbatur Sanctum Fœdus à Gregor. XIII. de Gallia Religione sollicito.

Cùm igitur sanctum Fœdus initio sonaret nihil, nisi custodiam Christianarum legum, & disciplinæ; animo libenti exceptum est à Gregorio de conseruanda in Gallijs Religione sollicito, sub eo Rege, cuius, neque gerendi belli cum Hæreticis, neque faciundæ pacis ratio constaret. Quamquam non deerant iam tum in Aula Romana callidi rerum æstimatores, qui scoriam ambitionis haud modicam auro pietatis immistam internoscerent in Fœdere Gallicano; ipsumque Cardinalem Pelleuæum negotia Fœderatorum apud Pontificem procurantem, tamquam Guisianarum partium manifestum redarguerent. Hispanorum tamen authoritate fulta præualuit sententia Purpuratorum Patrum Fœderi sancto fauentium, tanquam in bonum Religionis intento; qualescumque illius causæ bonæ ne, an malæ, in virtutibus, an in vitijs ponendæ essent? Quam videlicet paratam veluti machinam Romani Pontifices intendere, aut remittere pro arbitratu, ac iudicio suo possent, prout Galliæ tempora, vel ingenia

Ambitionis in eo labes à nonnullis agnoscitur,

Cater. l. 7.

Card. Pelue,

Regum postularent. Verum non erat, cur Gregorius hæreret in approbando Fœdere, quod labentem in Gallijs Religionem fulciebat; quando Rex ipse, cuius authoritas haud dubiè inde tentabatur, haud quaquam pro rei magnitudine videtur fuisse commotus. Quippe à Regina parente, à Condæo Principe, & ab Oratore suo apud Hispaniæ Regem commorante, quid ageretur edoctus, principijs coniurationis, quæ opprimi in cunis poterat, obuiàm ire neglexit. Siue illud odium laboris fuit, & nouæ curæ, ne delicias parumper intermitteret; seu desperatio præpropera remedij, quasi honestius esset, inscium, quàm inuitum & imparem Regem videri; seu denique recepto iam fratre, fructu pacis indecoræ, cùm eam rescindere pararet, offerri gaudebat authores, in quos violatæ fidei inuidiam regereret, magis de infamia perfidiæ, quàm de culpa vitanda sollicitus. Præposterâ sanè calliditate! nam, in quo alijs illuserat, illi vicissim illusum est; post paulò compulso à suis Catholicis vi, atque in gratijs Hugonoticum bellum renouare, quod pridem inuitus in speciem, ma-

Regis negligentia in obsistendo coniurationis initijs.

Quo consilio eã neglexerit.

Eius illusa calliditas.

gnâ

gnâ verè voluntate susceperat.

At Fœderatis quàm speciosum, Romanus Pontifex adductus in partes, tam vtile fore videbatur, si Rex Hispanus causæ consociaretur. Cum hoc potentia, & opes, cum illo armorum honestas, & præsentia Numinis. Neque grauatè Philippus annuit, quod rogaturus erat, nisi rogaretur. Nam rei Catholicæ intererat pariter, & Hispanæ, vt Caluiniana lues in suo cubili opprimeretur, ne ad circumiacentia Regna permanaret, & Hæreticos Gallos domestico bello attineri, quominùs adessent Hæreticis Belgis, conducibilius rebatur Belgio suo. Vnde videlicet Hispana arma in Galliam irent ad oppugnandam Hæresim, cum spe proferendæ dominationis potiùs, quàm eius assultus domi opperirentur, cum ammittendi imperij metu. Eò magis, quod Hispanos non latebat, sollicitari à Batauis ad suscipiendam ipsorum causam, cum magnifico titulo Defensoris Belgarum Franciscum Herculem Valesium Alenconij Ducem iuuenem ambitiosum, præferuidum, quantumque regendo ineptum, tanto appetentiorem regiminis, ac parandæ per tuta, vel

Philippus Hispaniæ Rex Fœderi consociatur.

Quæ inde commoda sperauerit.

Cater. l.7.

Propensio Reginæ matris, & vniuersæ Galliæ ad arma in Belgium transferenda.

intuta, per fas, & nefas dominationis auidum. Fauere huiuscemodi expeditioni Reginam matrem, Regem fratrem palàm aduersari. Sed videri haud iniquo animo laturum eam iniuriam, per quam egereretur è Regno quidquid turbidum, Frater inprimis, pars magna turbarum; cum Galliæ lucro vtique, seu vinceret, seu periret. Consilium hoc Belgici belli, iam olim Carolo Regi à Gaspare Colinio, & socijs oblatum, susceptumque specie tenus denudauisse tunc animos vniuersæ Galliæ perquàm cupidè in Belgium arma transferentis. Nunc alio quidem tempore, à Personis alijs, easdem ob causas idem propositum insinuari; domestica dissidia non quietura, nisi bello externo mutarentur. Anxius itaque rerum suarum Hispanus, cùm minacem hunc nimbum aliquando in sua Regna prorupturum reformidaret, Gallicani Fœderis patrocinium haud cunctanter suscepit, vt vnâ operâ Catholicam Religionem, & rem suam tueretur. Cùm videlicet habiturus esset in promptu, per quos Henrico Regi paria redderet in Gallia, si quando sibi negotium in Belgio faceret. Ini-

Patrocinium Fœderis suscipit Philippus, vt & Catholicæ Religioni, & suis prospiciat rationibus.

tio

tio quidem pecuniam, & militem clam pollicitus, per Ioannem Austracum Belgij Præfectum paciscentem, tamquam inscio Hispaniæ Rege. Postquam verò Alenconius Hollandis aduocantibus Ducem semel, iterumque se præbuit, exuit dissimulationis laruam Hispanus, excusatione Galliæ Regis, vt nugatoriâ multùm irrisâ; dum se inuito, Reginæ parentis opibus fultum Regium fratrem adisse Belgas, expostulanti, Gregorij Pontificis nomine, Nuncio respondit. Vt vt enim fuga in Belgium ignaro Henrico iniri potuerit, num credibile esse quinquaginta millia aureorum menstrua de Gallico ærario, queis magnus peditum, equitumque numerus alebatur, aut voluisse sufficere, aut potuisse Reginam inuito Rege? Nec infelicitas expeditionis iras minuit Hispanorum magis Alenconij voluntatem, & sua pericula, quàm fortuitos belli exitus reputantium. Quin initis per Galliam fœderibus, vltioni simul, & securitati consuluerunt; præbito Regibus documento, quæ in suis Regnis pati nolint, ea ne in alienis moliantur.

Militem & pecuniam clam initio pollicetur.

Thuan.

Causa cur dissimulationem exuerit.

Sed Alenconius post improsperè

tentatam occupationem Antuerpiæ, Hispanis iuxta, & Hollandis inuisus, frustratione Regaliũ nuptiarum illusus à Britannis, à Gallis ob appetitam impari conatu Belgij dominationem traductus in fabulam, despectus omnibus, vt infelix, orto ex inconsolabili mœstitia morbo, in Theodorici castro contabuit. Nec omisit in morte Belgicum Principatum, quem malè adeptus, malè amiserat, cadaueri vindicare. Nam hoc in supremis tabulis funerari mandauit circumfusis insignibus Belgij prouinciarum. Sed irritam eam voluntatem fecit Rex, alio exequiarũ honore compensans; ne vanitate videlicet pompæ non profuturæ exulcerarentur Hispanorum animi, satis superque lacessiti noxiarum grauitate. Quamobrem Alenconius quoque inter præcipuos Galliæ malorum authores, & Fœderis causas quodammodo referendus videtur: Princeps vitâ iuxta, & morte patriæ fatalis. Nam sicuti viuens illatis in Belgium armis iras incitauit Hispanorum, vt Gallicæ rei obesse vellent, ita moriens opportunitatem præbuit, vt possent. In illum quippe ora Gallorum hactenus fuerant

Alẽconius post tẽtatam improspere Belgij dominationem, morbo & mœstitia contabescit.

Chasteau. Thier.

Insignia Belgici Principatus suo cadaueri apponi testamento mandauit.

Cur eam voluntatem Rex irritam fecerit.

De Alenconio iudicium.

rant

rant conuersa, ex quo soboles Henrico Regi desperari iudicio medentium cœperat; vnusque studijs aduersarum factionum, tamquam proximum solio caput colebatur; acceptus Catholicis, vt Religionis consors, Hugonotis, vt sectæ non infensus, quam armis texerat. Quapropter eo superstite, quantumlibet inflarent classicum coniurationis Guisij conspirante Hispano; & licet Rex Henricus in infirmo Galliæ corpore ea peccaret, quæ in tergo vix toleranda viderentur; lentiores tamen, quàm pro spe progressus habebat Fœdus, ægrè qualiscumque Regis reuerentiam exuentibus Gallis. At posteaquàm, Alenconio vitâ functo, ius Regni ad Borbonios est deuolutum, cùm Hugonoti Regiarum partium læti ob sperata publicæ, priuatæque rei compendia se ad Nauarræ Regem conferrent, Catholicorum pauci Henrico Tertio adhæsere, suspecto voluntatis Epernonij artibus ad Nauarrum inclinatæ; complures ad Fœdus, Guisiosque se applcant, actum rati de Religione Catholica in Gallia, si Nauarrus rerum potiretur. Ita Fortuna noua potentia Lotharingos armauit, sub ob-

Propeensa in eum Gallorum studia, vt Regio solio proximũ.

Lẽtiores eo viuente Fœderis progressus.

Bussier. l. 20

Fœderatorum vires post eius obitum inualescunt.

Abutuntur Fœderati Religionis obtentu ad suam potentiã stabiliendam, & Regiam eneruandam.

obtentu specioso conseruandæ Religionis; quo sanè illi vsque ad inferendum Regi suo bellum, admirante Orbe terrarum abusi sunt. Atque hæc Fœderis tempora vel apud ipsos Catholicos, qui factionibus implicati non erant, inuidiâ maximâ laborarunt. Grande quippe arcanum experientiâ monstrante innotuerat, plures ex Hugonotis ad Catholicam Fidem rediisse interuallo paucorum ab inita pace mensium, quàm totis viginti belli annis; veri luce serenum tranquillitatis amante, nec exerente cæleste iubar in nubilo certaminum, & odiorum. At Guisiani, cùm superuacuum esset Henrici iuuentæ (quadragesimum nondum annum attigerat) successorem quærere, acerba tamen Regum fratrum, & Alenconii Ducis funera memorantes, tum infirmam Regis valetudinem, quam ipse luxu, ac voluptatibus insuper attereret, de successore seriò cogitandum statuebant, prætento metu, ne Nauarræ Rex Hæresi contaminatus, iure sanguinis, & vi armorum in Christianissimum solium inuaderet. Vt igitur haberent è Regia stirpe Catholicum Principem, quem Nauarro si

Religio tranquillitatis amica plus profecit breui pacis tẽpore, quam certaminibus diuturnis.

Guisiorum timor, ne Nauarræ Rex hæreticus iure sanguinis Galliæ Regnum obtineat.

si occasio daretur, opponerent, Carolum Cardinalem Borbonium Nauarri patruum adsciscunt, Sacri Fœderis caput renunciant,& ostentatum Franciæ prouincijs, destinant successorem Regi secundum supra trigesimum agenti annum senem septuagenario maiorem. Ionuillæ in arce Guisiorum renouatur publicè cum Hispanis fœdus, quod octo ante annis occultè sancitum fuerat. Ioannes Baptista Tassius,& Ioannes Moreus eques Hierosolymitanus Philippi Regis nomine conueniunt cum Cardinalibus Borbonio, Guisio, & reliquis Lotharingis Principibus. Illud præcipuè cautum, vt Henrico Tertio decedente sine liberis, extruso Nauarro Patruus Cardinalis regendæ Galliæ præponeretur. Quò id securiùs fiat, scribere militem instituunt, arces capere, ac prouincias Regiæ dominationi ereptas in potestâtem Fœderis traducere; ne videlicet per fraudem Epernonij, Regisque socordiam in eas Nauarrus cum Hugonotis introrumpat. Armorum strepitu Rex experrectus intimos amicorum cum Regina parente in deliberationem vocat. Binæ in oppositum sententiæ dictæ. Prima

Du-

Card. Borbonius septuagesimum annum excedens Sacri Fœderis caput renunciatur, & Regi adhuc iuueni successor destinatur à Guisijs.

Conuentus Fœderatorum in arce Ionuillæ.

Quid in eo cōuentu sit cautum.

Conscribuntur milites à Fœderatis, & arces ac prouinciæ occupantur prętextu, vel metu ne illas Nauarrus inuadat.

Cater. l. 7.

Rex eo motu experrectus amicos in consilium aduocat.

Ducis Epernonij, Marchionis Rethzij, & aliorum, qui priuatim Guisijs infensi consilium ad voluntates attemperabant. Occurrendum statim conatibus Fœderatorum, tamquam perduellium, & consociatis cum Nauarræ Rege viribus, protinus opprimendos, priusquam de Hispania, Belgioque subsidia pecuniarum, & militum, aduenirent. Altera Villaregij sententia, quam Ioyeusa, cæterique Aulici, vt saniorem, an quod obstaret Epernonio! amplectebantur. Etiamsi certa indè victoria speraretur, adeò turpe, ac indecorum visum iri, si Christianissimus Rex cum Hugonotis aduersùs Catholicos arma coniungat, vt præstet in extremum ante rerum omnium venire discrimen, quàm triumpho tam deformi stabilire Regiam fortunam. Francis enim Regibus, qui à propugnanda Christi Religione gloriosum cognomentum sunt nacti, multo esse honestiùs vinci cum Catholicis, quàm cum Hæreticis vincere. In præsentia verò contingere, vt idem consilium, & dignitati maximè, & saluti aduersetur; dum Regem secretum à Catholica factione, quam Galliæ nobilitas, vrbes, prouinciæ cele-

Epernonij, aliorumque sententia de Fœderatis bello persequendis.

Contrariũ censet Villaregius.

Cõiunctionem armorum cum Hæreticis aduersus Catholicos improbat.

Eam docet aduersari dignitati, & saluti.

le-

lebriores propugnent, ad Hugonotos applicat profligatos, & perditos, cum dubia imperij clade, certa nominis; Insurrecturo quippe ad bellum pro Sancto Catholicorum Fœdere Catholico Hispaniæ Rege, cuius opes, & magnitudo Gallias ab omni parte circumdent; consurrecturo pariter Romano Pontifice, & qui modò fluctuet incertus animi, tunc vltro nomen, arma, Diuos contra Religionis hostes commodaturum. Neque nimis magnâ mercede redintegrari cũ Fœderatis Gallis concordiam posse; quorum si animos Rex introspiciat, reperturum, aliud dolere, aliud queritari. Proindè, si ægritudini à cupiditate ortæ congruentem medicinam faciat, si Aulæ, militiæ, gubernandarum vrbium, & prouinciarum munera pro dignitate singulorum, & meritis dispertiat, continuò reflorescente Regis obsequio, querimonias, & bellum sedatum iri. Tunc Religionem, Hæresim, Hugonotos, quæ nunc perpetuò in ore habeant, curæ Principis remissuros. Gaudendum Regi, quod in manu sua sit, procellam tantam, tam promptè, cum summa Galliæ approbatione disijcere. Vtramque

Rationem ostẽdit, qua concordia possit redintegrari.

Reijcit Rex vtramque sententiam.

que ſententiam reſpuebat Henricus, vt indignam faſtigio ſuo; ſeu Franciæ Regem coniunctione Hugonotorum pollueret; ſeu poſtulatis inclinaret Catholicorum, quæ Fœdus armatum iubebat magis, quàm flagitabant.

Nauarrum reuocare conatur ad Fidem Catholicam.

Nouum itaque conſilium init, ac Nauarrum ad Religionem Catholicam, Aulamque Regiam ſpe propoſitâ ſucceſſionis reuocare contendit. Quod ſi ſuccederet, metus ex animis Catholicorum, arma de manibus excutiebantur; ſubductâque belli cauſâ, cauſa Fœderis ruebat.

Cur Nauarrus abnuerit.

Sed Nauarrus eiurare Hæreſim, & redire in Aulam noluit; ne ſub incerta & longinqua ſpe Regni amiſſo factionis principatu, ſe rurſus includeret in carcerem, hoc enim nomine vocabat Aulam, & Lutetiam, vbi ſuos inimicos plùs poſſe, tot millia ſociorum vnâ nocte perempta docuerant. Quamobrem ſi Marcus Antonius author belli ciuilis appellatur à Tullio, quoniam Tribunus plebis cùm eſſet, Româ profugus ad Cæſarem, prætextum inferendorum patriæ armorum detulit; quid ni referri queat inter S. Fœderis cauſas Henricus Nauarræ Rex? qui ſummus Princeps Regij ſanguinis Hæreſis per-

tinax

tinax occasionem cuncta miscendi Guisiijs quærentibus præbuit. At hoc ipsum laudabile Galliæ Regis tentamentum, quo Nauarrum ab Hæresi ad sinceram Fidem abducere conatus est, in calumniam versum à Fœderatis, & quasi fœdus, atque amicitiam cum Hugonotis iungere agitasset, bellum maturauit. Per abscessum itaque repentinum Aulam turbante Cardinali Borbonio, bello proluditur, scriptis eius, & Fœderis nomine in vulgus editis. Quibus donec res geritur, æquitas causæ parem, siue etiam superiorem præstitit Regem. Nam apud exteras nationes, & in ipsa Gallia prudentissimus quisque studijs partium intacti non probabant arma, qualicumque obtentu stricta in legitimum Catholicorum Regem. Atque ipse Gregorius Pontifex, cui prima Fœderatorum conspiratio contra Hæresim ingrata non fuerat, vt supra memorauimus, nunquam adduci potuit, vt postremos in Regem conatus approbaret. Quamuis enim Cardinalis Pelleuæus honestare causam armorum multis argumentis niteretur; prætenta deformi bello speciosa Religionis momen-

Regis conatum in calumniam vertunt Fœderati.

Hinc ansam arripiunt belli maturandi.

Card. Borbonij repentinus abscessus ab Aula.

Scripta in vulgus eduntur, quibus causam suam Fœderati tuentur.

Eorum arma contra legitimũ Regem suscepta improbantur à prudentioribus.

Gregorio quoque Pontifici probari non possunt.

Card. Pelleuæus frustra conatur Fœderatorum arma honestare speciosis Religionis nominibus.

Gregorij mira dexteritas, in procrastinãdo, & vsque ad obitum differendo anathematis fulmine, quod rogabatur vt ferret aduersus Hæreticæ factionis Principes Nauarrum, atque Condæum.

menta non fallebant Principem, Aulamque Romanam assiduo vsu simulationum ludibrijs discutiendis exercitam. Quapropter eodem Pelleuæo cum alijs factionis Hispanicæ Purpuratis vrgentibus, vt Henricum Nauarræ Regem, & Ludouicum Condæi Principem ex gente Borbonia Hæreticos, & Hæreticorum capita execratione solemni à Fidelium cœtu seiungeret, pronunciaretque euolutos omni iure ad Christianissimum sceptrum; postulato in speciem annuens, effectionem de die in diem prolatando, vsque ad obitum distulit. Obtentui fuerat obseruatio præscripti Iuris, & mansuetudo Ecclesiasticarum legum, lentè festinantium in eiusmodi actis pertinentibus ad mortalium summos, ac proinde censuræ Regum, ac populorum exponendis. Re verà obsecundandum etiam duxerat Henrico III. Franciæ Regi per Oratorem suum monenti, ne importunâ seueritate pertinaciam accenderet Principum iuuenum, indolis minimè prauæ; quos æmulatio Guisiorum, se Duces factionis Catholicæ iactantium, in oppositam sectam abripuerat; redituros ad maiorum

Fi-

Fidem conciliante ſpe Regni, vbi aut Guiſiorum potentia inter Catholicos conſenuiſſet, aut euerſis Hugonotorum opibus, deeſſent in Gallia partes quibus imperarent. Obuerſabatur memori Gregorij animo infelix exemplum ablienati Britannici Regni; quod olim Petro Apoſtolo vectigale, Romæque tam fidum vt propugnaculum dici mereretur, propter damnatũ Henrici VIII Angliæ Regis, cum Bolennia connubium ab Romana Sede ſe abruperat, cum ingenti nationis inclytæ damno, & inconſolabili Eccleſiæ luctu. At ſucceſſor Gregorij Sixtus huius nominis Quintus, vt erat ingenij præferuidi, offenſionumque non timidi, cùm plurimùm hac laude gloriaretur, ab ijſdem S. Fœderis fautoribus lenem deceſſoris prudentiam, pro lentitudine, ac timiditate crimanantibus, ad fulminandos Poncificio anathemate Borbonios Ptincipes inductus eſt, non ſine graui offenſione Franciæ Regis, & Reginæ matris. Quibus animos nudare non auſis, Nicolaus Villaregius arcanorum conſcius cum Pontificio Nuncio expoſtulauit: ignarum rerum Gallicarum Pontificem pro aqua oleum ad reſtinguen-

Confirmatur in ſua manſuetudine Pontifex infauſto euentu Britaniæ ab Romana ſede diſtractæ.

Sixtus Quintus Gregorij ſucceſſor à ſuomet ingenio, & S. Fœderis fautoribus inducitur ad feriẽdos anathemate Borbonios Principes.

Cat. 7. Turr. l. 11.

Villaregij de aſperitate Põtificis expoſtulatio cum Apoſtolico Nuncio

da seditionum incendia contulisse.

In varijs itaque prouincijs ciuili bello suscitato, cùm Rex iure, viribus Fœderati præualerent, horum arma Regijs edictis fortiora breui Henricum perpulere, vt concordiam Reginâ concliante amplecteretur. Per hanc Fœderatis Catholicis arces, pecuniæ, exercitus traditi, Nauarræ Regi, Condæo Principi, & Hugonotis proscriptiones, bellum, clades indictæ. Interuenere pro his Germaniæ Principum missæ per Oratores imperiosæ deprecationes, tanto expositæ fastu (tectis iniussu Regis capitibus, dexterisque ad capulos gladiorum inter dicendum admotis) vt Regalem iram vehementer inflammarent. Reiectos minaci vultu, & cum acerbitate verborum Legatos legiones armatæ subsecutæ sunt. Immanis quadraginta millium bellatorum moles Galliæ exitiabilis, modò haberet Ducem, & nisi Cyclopis instar caruisset oculo. Quo sanè tempore, Farnesium in Belgio haud quaquam expertem fuisse sollicitudinis à propinquo Gallico bello, testantur literæ ad Regem datæ. Quibus, post annumeratas Germanorum innumerrabiles copias, & Heluetiorum

Rex cogitur concordiã cum Fœderatis amplecti.

Fœderatorum potentia supra modum augetur.

Nauarrus, Condæusque cum suis asseclis proscribuntur.

Hæreticorum Germaniæ Principũ imperiosæ pro his per Legatos deprecationes.

Germanorum ingens exercitus ad ferendũ Hugonotis auxilium irrumpit in Galliam. Farnesij sollicitudo.

rum

rum complura millia in oppositis castris militantia, subijcit vltimò Belgarum suspiciones, metusque. In magno nempe discrimine remCatholicam Galliarum, & Belgij versari, si fortè acies Fœderatorum modica cum Duce Guisio infinitâ externorũ multitudine opprimatur; deserturo Lotharingos (vt fama erat) Franciæ Rege, tanquam veriores hostes, causamq; potissimam eius belli Quamobrem nihil futurum propius, quàm vt inuicem pacati Germani, atque Galli, post Lotharingiam armorum torrentibns inundatam, Belgio superfundantur, concurrentibus pariter Britannis, Hollandisque. Et sanè Franciæ Regẽ in publico pericnlo, vlciscendo dolori priuato velificatum ferunt, cùm illud è sacris litteris in ore frequens haberet: Heu consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Nam ex vnà parte Ioyeusæ Duci, quem olim percarum sibi, postquàm Sancto Fœderi addictum comperit, odisse cœperat, vt exercitum duceret in Hugonotos præcepit, hostemque nactus certamen sine mora committeret, ex alia, Duci Guisio, vt Germanis ad Lotharin-

Summa litterarum eius ad Philippum Hispaniæ Regem.

Imminẽs à cõspiratione Germanorum cũ Gallis Hæreticis Belgio periculum Regi Philippo denunciat.

Henrici Regis in publico periculo priuato dolori vltum euntis dictum.

Caterr.

Quo cousilio Ioyeusam Hugonotis opposuerit, Guisiũque Germanis

giæ fines occurreret imperauit; ambobus promissis ampliter, pecuniâ, & milite malignè succinctis. Ardua belli, specie honoris mandabat, spem habens, alterum perpetuæ virtuti, ac felicitati Nauarræ Regis cessurum; alterum obrutum iri gurgitibus Germanorum, cum factionis Catholicæ flore, ac robore. Quod si aliquà euaderent, mutuâ certè clade debilitatos tam hostes occultos, quèm apertos minus negotij sibi facessituros. Quippe Rex ipse, cunductis octo Heluetiorum legionibus, millibus decem Francorum peditum, octo eqitum, & concursu nobilitatis armatæ protectus egregiè interiora Regni, ceu cordis arcem obtinebat, Principibus circumseptus Regij sanguinis, & nobilissimis Franciæ Ducibus Niuernensi, Aumontio, cæterisque, maximis verò Galliarum fluminibus hosti oppositis pro munimento.

Rex Heluetícas legiones, & ingentem armatorum numerum ad sui custodiã adhibet.

Neuers D. Aumont.

Et Ioyeusa quidem, non expectatis, quæ Mattignonus insignis Dux adducebat, subsidijs, seu parendi properus, seu quod victoriæ, quam spe deuorauerat, gloriam communicatam cum Ductore celebri nollet, congressus temere fortissimo Nauarræ Regi victus,

Dux Ioyeusa temere Regi Nauarræ congressus vincitur & occiditur.

Mareschal de Martignō. Cater. l. 8.

victus, & cæsus est, cum clade non mediocri Fœderatorum. Illum postea Rex funere sumptuosissimo extulit siue vetustam gratiam, siue recens meritum supremo honore condecorans. At Guisiæ Dux à fortuna exitio atrociori reseruatus, felicior ad tempus extitit; cùm adire vltimum familiæ discrimen nõ dubitasset, quod Maineus frater, & gentilis Lotharingiæ Dux haud immeritò horrebãt. Seu præsideret Catholicorũ cohortibus paucis quidẽ, sed fortibus, & veteranis, queis missa ex Artesia Farnesij iussu sena Vuallonum peditum millia, mille, & quingenti equites Burgundi se adiunxerant; contra nouitium exercitũ, imperitum locorum, indocilẽ disciplinæ; quẽ sua priùs vitia ingluuies, & ebrietas in peregrino Galliæ solo, quàm indigenarum arma domitura essent; seu virtuti suæ, atque fortunæ omnia prona pollicitus, vnde cladem æmuli, ipse sibi triumphos auguraretur, & magnitudini periculi parem gloriam. Haud enim dubium, profligati belli potissimũ decus imputari, cui prima feliciter obuenissent. Et Guisio quidẽ è sententia res cessit. A tergo, à lateribus, à fronte Germanos infestando, diurnis no-

Sumptuoso funere effertur à Rege.

Artois.

Germanici exercitus clades diditio, fuga.

Eius reliquijs insultant fœminæ.

ctурnisque,certaminibus ita fregit debilitauitq; ingruentibus insuper morbis ab insolentia Cœli, & immoderatione cibi, potusque, vt alij pro munere impetrauerit abitum ab armis, alij deditionem ex necessitate fecerint, alij fugam inierint calamitossimam, cùm afflicti exercitus reliquijs insultarent vel fœminæ, quarum vna in Burgundiæ pago Germanos octodecim decumbentes humi, maceratosque ægritudine, cultro circumlato, tamquam pecudes iugulasse fertur. Ita Hæresis culta & propugnata alumnos perdidit & propugnatores suos victricem gentiũ gentem & modò veræ religioni consentiat ac sibi, metuentem nullas, omnibus metuendam.

Mulier Burgũda Germanorũ octodecim iugulat.

Cater. l.8.

A tanta externorum ruina, sicut Hugonotorum deiecti sunt animi ita nimio plus audacia, & spiritus creuere Fœderatorum. Omnem rei bene gestæ gloriam vindicabant sibi, contemptis Rege, Regijsque. Quamobrem cùm Lutetiam Rex Henricus, & Dux Guisiæ specie ouantium intrarent, Rehio nomini plausus exiles, tarique, Guisiano frequentes; & clari à circumfusa multitudine dati sunt. Hunc liberatorem Galliarum, propugnato-

Plausus, & acclamationes, quibus Lutetię exceptus est Guisius post victoriam de Germanis relatam.

Cater.

Turr.

Thuan

gnatorem, & vindicem Catholicæ Religionis, nouum Moysen, nouum Gedeonem, & quod acriùs pupugit animum Regis, alterum Dauidem appellabant. Per quam nomenclaturam cùm victoriam & Regnum destinarentur Guisio, Regi Saulis nomen, & fatum relinqui apparebat. Libelli eodem tenore Lutetiæ typis editi Guisianas laudes cum vituperatione Regis, & ministrorum in prouincias Galliæ, & extra Galliam Romam vsque perferebant. Vbi Sixto V. Pontifici, summam erga Guisium Ducem existimationẽ, ac beneuolentiam conciliarunt, quam, tum in Purpuratorum Senatu, Gedeonis eum laudibus coæquando, tum in perhonorifica Pontificalium litterarum gratulatione testatus est. Contra, Mario Bandino, Regis Henrici nomine rem Catholicam in Gallijs prosperè administratam nuncianti respondisse ferunt: relatã de Germanis victoriam non magis ad Francorum Regem, quàm ad Bizantinum Cæsarem pertinere. Et sanè per hanc multiplicem victoriam pro vera religione in Hæreticos relatam Henricus à Lotharingia Guisiæ Dux mala bonis repensauit

Speciosæ appellationes illi tributæ.

Libelli in eius laudem editi Romam perferuntur.

Tutr.

Eidem per litteras gratulatur.

Dictum Pontificis, quo à consortio Guisianæ victoriæ Regem excludit.

meruitque vt eius nati Galliam non poeniteret. Quo elogio Romanus Historicus Marium exornat quam seditiosum domi Ciuem tam victoriosum belli Ducem Cimbrorum ac Theutonum in eadem terra Gallica debellatorem.

Guisius fauore Sixti Pontificis in spem magnam adductus agitat de affinitate cum illo iungenda.

Tanto Pontificis fauore sublatum Guisiæ Ducem eò fiduciæ venisse comperi ex literis Aloysij Cardinalis Estensis ad Franciæ Regem, vt de iungenda cum Sixto affinitate agitauerit, per eius neptem Flauiam Perettam (quæ postea Brachiani Duci nupsit) filio suo Ionuillæ Principi in coniugium expetitam. Quibus à nuptijs, præter ingentem auri summam, quam nomine dotis erogarum iri ab opulento Pontifice sperabat, apud Proceres, & ciuitates Catholicas authoritatis incrementum tam grande sibi accessurum rebatur, vt haud quaquam magnæ molis negotium futurum videretur, secundùm Henrici III. obitum, expuncto Nauarro vt Hæretico, cum cæteris Borbonijs, vt Hæresis fautoribus, in Christianissimum solium Ionuillæum Catholicarum partium Principem cum vxore Pontificij generis attollere. Eiusçemodi rerum

Sperat, huiusmodi nuptiarum præsidio filium suum posse ad Galliæ soliũ euehi excluso Nauarro.

rum tractatio Romam inter & Galliam per literas vltro, citroque instituta, cùm venisset ad aures Franciæ Regis animum altiùs penetrauit, auctisque de Guisio suspicionibus, & metu odium intendit. Neque enim obscurum, quantum Duci spei, quantũ curarum Regi per tale matrimoniũ pararetur. Nam si antehàc Dux Guisius Religionis tutelam in Gallijs, Regnum suum fecerat, arces occupauerat; arma, & bella inferri pro arbitratu compulerat; quò insolentiæ non progressurum, vbi per initam cum Sixto Pontifice necessitudinem, Fœderatorum potentiæ Romanæ Sedis authoritatem, quasi humanis viribus cælestes opes adsociasset?

Ea Guisij machinamenta Regis suspicionem, & curam intendunt.

Sed nihil æquè sollicitum habebat Regem Henricum, ac libertas quorumdam hominum, qui professione virtutis venerandi in mores illaudatos Principum haud laudabiliter inuehuntur. Metuebat, ne his authorĩbus, qui è suggestu sacro in templis, & Guisiæ Ducem laudibus attollere, & Franciæ Regem deprimere maledictis ausi fuerant, vulgus ignobile licentiam sermonum ad facta transferret. Cùm præsertim glisceret rumor

Concionatorũ libertas grauissimã Regi sollicitudinem inijcit.

didi-

diditus à Guisianis, abdicaturum Henricum, tamquam imparem: ostentante Mompenseriâ Ducissâ Guisij sorore forfices aureas, queis attonsum iri crinem firmabat Regi, cùm in cœnobium conpingendus esset. Tantam itaque licentiam Rex terrore compescendam ratus in Sacros Oratores primum imperat animaduerti, qui pro admonitione priuatim adhibenda Principibus, eos publicè redarguentes, in alienis corrigendis peccatis ipsi peccabant. Satellitum globus ad reos comprehendendos immissus intercursu armatæ multitudinis repulsus est. Et hanc, & illos vt vlcisceretur, militares copias Laniacum accersit, vrbem quindecim passuum millibus Lutetiâ distantem. Consilium erat, præter vocales turbarum incentores, authores coniurationis in Regem, quorum nomina index fidelis detulerat, diligenter inquirere, & inuentos armatorum ministerio in Bastiliam trudere. Contra popularem, si quis oriretur, tumultum, præter externum militem quadraginta millia ciuium in armis præsto futura Præfectus mercatorum exhibebat. Quamuis promissum tam magnificũ

Mompenseria Guisij soror forfices ostentat attondendo cænobitarũ in morem Henrico Regi paratas.

Rex ad puniendam concionatorum audaciã satellites in illos immittit.

Repelluntur ab armata multitudine.

Regis consilia de vlciscendis turbarum incentoribus, & multitudine comprimenda.

Præfecti mercatorum ampla promisso in ludibrium versa.

iu

in ludribrium postea, seu fortuna, seu dolus verterit. Vnde factus cauillo locus; diuisisse Præfectum Regi, Guisioque ciuium subsidia, atque exceptis, quadraginta, quos Regi sepofuerat, reliqua omnia millia Guisio commodasse. Dum hæc agitabantur, Dux Guisius Parisiensium rogatu, sex tantùm domesticis comitatus interuenit eluso per ambigua dicta Regis imperio, quo ne tali tempore Lutetiam accederet, per Pomponium Bellieureum interdixerat. Cùm vero, exscensione factâ in domum Reginæ matris Guisius, eâ mox deducente inermis venisset ad salutandum Regem, hic præmonitus, eum de medio tollere irarum plenus deliberauerat, instigantibus ferocissimis amicorum, vt causâ & occasione vteretur. Consilium præceps disiecit prudentia, & authoritas Reginæ, quæ filium seuocatum admonuit: quanta populi multitudo ad fores Luparæ præstolaretur; quamobrem Duci Guisio licèt inermi Lutetia tota pro domo, quingenta millia ciuium pro præsidio censenda essent, Si quid grauius in eum statueret reponendum sibi reputaret ac suis, furentesque in vltionem Parisienses ipsam

De illa cauillus.

Dux Guisius eluso Regis interdicto Lutetiam intrat.

Pōpone de Bellicere.

Rex eum inermem ad salutandum ingressum da medio tollere statuit.

Dimoneturà præcipiti consilio Reginæ matris salubribus monitis.

& Dux aduersùs metu quadringentorum nobiliũ comitatu se firmauerat. Neque tamen placatiores, quàm venerant, discessere. Siquidem Henricus in eo perseuerabat, vt latitantes in ciuium domibus coniuratos extraheret puniretque. Contra Guisius, licèt verbo annueret, re obluctabatur: vexari dictitans hoc prætextu à calumniatoribus Aulæ, ciues Catholicos, ad quos protegendos aduolasset. Cùm itaque ministros Regios in perquisitione reorum frustrari à populo appareret, vim adhibendam Rex duxit, aduocatis in vrbem armatis Gallorum cohortibus, & Heluetijs legionibus. Hæ signis explicatis, timpanisque, ac tibijs concinentibus ingressæ, vias prope Luparam, & fora, non sine terrore ciuium insedere. Dum progredi vlteriùs tentant, vt reliquas vrbis partes Regi subijciant, in Maubertino foro à seditiosis tumultuario agmine conglobatis obsistitur. Quos militares viri collato gradu profligare, ac disijcere parabant, cùm imperio Regis admonentur, vim ne inferant, tantùm repellant. Eâ denunciatione sicut audacia turbis accessit spernenbus Regios milites, tamquam immo-

Quo animo vterque ab eo congressu discesserit.

Rex ad comprehendendos coniurationis auctores armatas Gallorum cohortes, & Helueticas legiones in vrbẽ inducit.

La Place Maubert.

His vias & fora occupantibus à seditiosorum agmine obsistitur.

Regis imperio prohibentur milites vim inferre multitudini.

ta ex metallo simulacra; ita his trepidatio, & confusio iniecta, quandoquidem eo ventum erat, vt nisi pellerent, pellerentur. Interim sonitu campani æris ad arma ciuibus concitatis, Lutetiæ viæ omnes celeritate summâ obseptæ sunt catenatarum trabium, doliorumque terrâ refertorum obicibus. Per hos Regij milites inter se abiuncti, neque vires, neque consilia sociare poterant.

Plebis audacia ex cessatione militum.

Viæ Lutetiæ catenatis trabibus, dolijsque obstruuntur à ciuibus.

Cum ita defensioni satis prouisum Parisienses putarent, à successu spirantes altiùs, Regias cohortes expugnare constituunt. Externos primò, Heluetiorum aciem aggrediuntur, vnius insolentiâ tubum temerè explodentis irritati. Quadraginta suorum primo inuadentium impetu trucidatis, cùm superfundentem se torrentis in morem armatam multitudinem, diffiderent posse sustineri, vexillis inclinatis Heluetij se dedunt. Idem alibi faciunt & cæteri. Supererant Regiæ ædes intectæ, ad quarum tamen frontem Sanpaulus vnus ex Guisianis Ducibus promouendo sensim doliaria, munimemta perduxerat. Rex intus armatus cum quingentis nobilibus, præter custodiam corporis, & stipatores

Regiæ cohortes ab ijsdem inuaduntur.

Heluetiorum, cæterorumque militum consternatio, & deditio.

SanpaulusDux Guisianus ad Regias aedes doliaria munimenta perducit.

S.Paul.

tores

tores Heluetios vltimum discrimen opperiebatur, haudquaquam Regnū nisi cum vita, neque vitam, nisi editâ pugnâ memorabili, relicturus.

Regis in eo periculo deliberatio fortis.

Aperuit is dies, Guisiæ Ducem minùs esse malum, minùsque Regni cupintem, quam aduersarij criminabantur. Eò quippe rem deduxerat, vt haud magna moles futura esset, Rege vel sublato per certamen, vel capto, & in cœnobium intruso Regium extorquere titulum; cui iam authoritatem præripuerat. At conscientiam veritus magis quàm famam, quæ sceleri felici plausum sæpe non denegat, victoriç fructum quantumcumque ante fas, & honestum non habuit. An Regnum maluit expectare, quàm rapere? vt interim imputaret Regi quasi donatum, quia non abstulerat? Eo certè nomine grauiter posta increpitus est à Ludouico Cardinali fratre, Principe ferocioris ingenij, quàm Sacerdotem, & Purpuratum deceret. Is arguebat, plus iactantiæ indulsisse Guisium, quàm vsui, Ixioniâ vanitate Regni laruam amplexum pro Regno, collectâque perfidiæ famâ, eius pretium amisisse. Consilium tam atrox, aut non inchoandum, aut cœptum ad exitum

Guisij animus à Regis cæde alienus.

Victoriæ fructum honestati posthabet Guisius.

Eius mansuetudo vt inconsulta, & præpostera à Cardinali Ludouico fratre reprehenditur.

exitum quoquomodo prohendum, Cuius nam prudentiæ suasu, inimicũ fieri, nec tolli, lædi Principem, & seruari, vt vltorem expectes, cui peperceris? Neque minùs audaciam fraternam incusabat Carolus Mainei Dux natu minimus, longè temparatioris ingenij: Nihil medium tenere Guisium, inter præcipitia, & summa. Quò enim spectare, quemue habitura finẽ perpetua cum Rege certamina, nisi vt eò necissitatis veniretur, vt alteruter occideretur, aut occideret, vel perderet, vel periret? quorum alterũ flagitiosum, alterum miserum. Non absimilia sensisse Parmansem in Belgio ferunt; miratum primò confidentiam Ducis arma stringentis in Regem, dein celerem verecundiam deponentis; & contulisse lusori gladiatoriæ artis, qui plagam elato mucrone comminatus, inuersâ gladij latitudine innoxius decidat. Atqui periculosum eiusmodi ludum cum Principe. aduersùs quem educendi gladij, abijciendæque vaginæ, deliberationem vnicam esse.

Idem increpatur ab altero fratre Duce Mainei ob incæpta nimis audacia.

Quid de illius & confidentia in stringendis armis in Regẽ, & verecundia in deponendis Farnesius senserit,

Verum & pietati consonum de Guisij facto iudicium.

Equidem, vt pace tantorum Principum verius iudicium interponam; sicut optimum Guisio fuerat, nefas nõ

ingre-

ingredi, ita proximum innocentiæ reor, quod ab incœpto nefario resilierit: neque pœnitentiæ pœnitendũ, quicunque sortis illum exitus tulerit. Nam humanæ vitæ læta, vel tristia cum ipsa finiente finiuntur; sed rectè, aut perperam factorum, tam præmia, quàm supplicia coæquantur æternitati.

Postquam periculo virium facto Regem inter, & Guisiæ Ducem, liquidum fuit, vter in vrbe primaria Regni plus posset, concordiæ leges, quales à victoribus victis, hinc datæ sunt, illinc acceptæ. Dux equo circumuectus, ad tranquillitatem populum reuocat, Regios milites aut obsessos, aut captos liberat, arma benignè imperat reddi; Ducibusque Guisianis præeuntibus vel inermibus, per armatos cuneos plebis iratæ, sine noxia deducuntur in tutum Regales copiæ: Guisium nomen hinc ciuibus, hinc externis vnanimi plausu prædicantibus. Qui sanè gloriosus instar triumphi Guisio fuisset, nisi de Rege victo reportaretur: ea propter Ducis interitu, & grauissimis Lutetiæ malis intra annum vindicandus.

Concordia inter Regem, & Guisium eiusque conditiones huic fauorabiles, illi onerosæ.

Cater. Turr. Thuan

Rex enim, ne ad iniquiores pactio-

nes adigeretur, cum Autricum Carnutum profugisset; illic in speciem Christianæ mansuetudinis compositus, legationes Parisiensium, & Guisij contumaciam expurgantes admittit, verba soluentes pro malefactis recipit, concordiam redintegrat, reiectis inclementi responso officijs Elisabethæ Reginæ. Hæc siquidem, auditâ Parisiensi consternatione sub Duce Guisio, literas ad Galliæ Regem dederat, in quibus præfata, sua & omnium Principum interesse, ne inultum abiret exemplum Guisianæ arrogantiæ in Regem, aureorum sexcenta millia Henrico obtulerat; modò Hugonotos Galliæ pacem agitare permitteret, Guisiosque communes hostes de medio tolleret. Ita sub nomine Maiestatis Regiæ vindicandæ, priuatas Elisabetha cum Guisijs inimicitias persequebatur; quos illa, vt Mariæ Scotorum Reginæ propinquos vltores indignæ necis metuens acerbè oderat.

Rex profugit Autricum, & eius fugæ potissima causa.

Chartres.

Ira suppressa concordiam redintegrat repudiatis auxilijs Anglicis.

Intellectâ inuidiâ, & inuidiæ causâ vtrique postulationi Rex abnuit. Seù Reginæ iratus propter auxilia toties Hugonotis contra Catholicos præbita, seu placatus iam Guisio, per

sin-

ſinceram præteritorum condonationem, vt Hiſtorici affirmant, qui Bleſenſem cædem nouis perduellionis criminibus imputant. An denique (vt alij ſcribunt) quia premendi certus qualiſcumque in Guiſios animi periniquè ferebat, ſubdolæ fæminæ artibus occulta ſui pectoris pertentari. Quare magnificis eiuſdem literis ieiunè reſcripſit: æquum videri, cùm Rex Galliæ à rebus Britannicis prorſus abſtineat, vt Angliæ Regina ſe negotijs Gallicis non intermiſceat. Poſtulatis autem Fœderatorum partim annuit in præſentia, partim ad Regni Comitia diſtulit, quæ proximum in autumnum Bleſiam indixit. Hoc potiſſimum boni ex Pariſienſi malo Rex in rem ſuam traxit, vt poſt habitâ Lutetiâ, ſedem Comitiorum fidam ſibi, atque conſilijs, quæ pro re nata ſuſcipienda eſſent, idoneam citra ſuſpiciones Guiſiorum, aut iuſtam Pariſienſium querimoniam deligeret. Bleſiam itaque conuenientibus tribus Ordinibus Regni per viros litteris, & prudentiâ claros, Guiſiæ quoque Dux cum geminis Cardinalibus Carolo Borbonio, & Ludouico fratre, acceſſit; multum, ſed fru-

Cater. Thuan

Indicit regni Comitia Bleſiam.

Dux Guiſius, & Cardinalis frater ad comitia veniunt.

ſtra dehortante matre Anna Eſtenſi, Ferrarienſis Ducis Sorore, que Guiſiæ primum, dein Nemoroſij Ducibus nupta Guiſios,&Nemoroſios fratres genuerat. Hæc animi vehementer anxia Bleſiam, & Comitia non ſecus ac paratum ſoboli ſuæ barathrum perhorreſcebat, magis reputans, quid illic Rex poſſet facere, quam quid deberet. Argumenta verò ſummæ beneuolentiæ, congeſtique honores in filios à Principe offenſo adeo ſuſpiciones matri non ademerant, vt augerent; quaſi donis mortiferis ad exitium ineſcarentur.

Mater Nemoroſia dehortatur Guiſium à Bleſiæ,& Comitiorum acceſſu.

Neglexit Guiſius maternos metus, vt muliebres. Neque enim Regi deliciarum cupido tantum audaciæ adfore putabat, vt violatis cum fide publica Catholicæ factionis Principibus grauiſſimam ſibi,ac Regno perniciem contraheret, cum certa confuſione rerum omnium. Sed præualuit occaſionis momentum, ardorque puniendi præter antiquas recentiores iniurias, per quas in Comitijs authoritatem Regiam petitam à Guiſijs, & conculcatam dolebat.

Matris ſalubria monita negliguntur à filio.

Acceſſerunt amicorum inſtigationes, non iram aſperantes modò, ſed

&

& metum: ne videlicet præuerteretur; Spem quoque facientes indubiam, ademptis capitibus, peruicaces Fœderatorum ſpiritus repreſſum iri. Cum itaque in ſecreto concilio Guiſios, & Guiſianos Maieſtatis reos peregiſſet, ſumendum de Duce Guiſio ſupplicium demandauit octo promptiſſimis ex cohorte quadraginta quinque nobilium. Ipsâ quæ peruigilium Natalis Dominici anteceſſit die, cùm in Aula Regiarum ædium Senatores de publicis rebus diſceptarent, euocatus inde Guiſiæ Dux Regis nomine, quaſi arcani aliquid vnà deliberandum eſſet, dum primum cubiculum tranſgreſſus ad alterum tendit, erumpunt extemplo ſtrictis pugionibus percuſſores, circumuentum vndique feriunt, tum conatum fruſtra ferrum educere, atque huc illucque corpus iactantem plagis ad ſatietatem conficiunt. Auditâ voce fratris, inter illata vulnera ingemiſcentis, Cardinalis aſſurrexerat, vt ad opem ferendam, an ad ſociandam mortem accurreret? cùm ab Aumontio nudum obijciente mucronem abſterretur, & ſatellitibus Regijs aſſeruandus traditur. Verùm in ipſa

Dux Guiſius per inſidias occiditur.

Comprehenditur Card. Ludouicus, & in cuſtodiam traditur.

Mareſchal d'Aumont.

custodia liber animus, iræ, ac furoris violentiâ abreptus, quam vnam poterat de inimico Rege vindictam, iactatis minaciter probris vsurpabat. Quæ res extremam perniciem aut peperit, aut accelerauit. Nam satiato cæde fraternâ Regi cunctationem inieceerat Purpurata dignitas; nobilibus, qui Ducem interfecerant, sacri hominis cruore polluere manus recusantibus. Verùm amici suam, & Regis vicem solliciti, si Duci Guisio frater Cardinalis vltor superesset, admonuere necessitatem continuandorum facinorum; quantumque periculum impenderet à rabie vesana hominis, vel inter vincula minantis. Decretam itaque cædem suscipere alijs abnuentibus, alijs perficere susceptam non ausis, vilissimorum satellitum hastis confodiendus Cardinalis obijcitur; cùm domuisset patientiâ animum biduo interiecto, & detersis confessione noxis ad Christianam mortem comparasset. Peractâ in Galliæ theatro tam lugubri scenâ, datisque in custodiam cum Cardinali Borbonio, & Archiepiscopo Lugdunensi, qui capi potuere, Fœderatorum Ducibus, Ionuillæ præsertim

Prin-

Eius liberæ voces & minaces.

Quid in eo perdendo Regi cũctationem iniecerit,

Rex ad eius cædem instigatur ab amicis.

Regis iussu cõfoditur à satellitibus.

Card. Borbonius, & præcipui Fœderatorũ Duces conijciuntur in carcerem.

Principe, filio Ducis interfecti; quo tempore Henricus Regno pacem, suoque capiti diadema reddidisse, Rege (vt aiebat) Parisiorum sublato, sperauit, iactauitque, vtriusque falsus, immensum crescentibus per Galliam turbis, intra septem mensium periodum Regno, & vitâ spoliatus est. Nam, contra quàm prouerbio circumfertur, nullum timeri ab exanimato cadauere bellum, Guisiorum Principum reliquiæ exangues, atque in cinerem flammis edacibus resolutæ, immane quantum odiorum, & armorum incendium suscitauere. Quò flagrantiores videlicet fuerant erga Guisium præsertim Ducem, amores Catholicarum ciuitatum, eò impotentiùs, auditâ miserabili occidione, exarsere omnium ferè Ordinum iræ. Lutetiæ primùm, vbi concitatâ illâ innumerabili multitudine, à luctu, desperatione, ira, in furorem, in rabiem, in insaniam transcursum est. Quamobrem hac tempestate, grauissimis malis, & doloribus afflicto Fœderi non secus ignoscendum videtur, ac æstuanti febribus ægro, si quid verbis, factisque desipiat, valetudinis vitio magis, quàm suo. Cir-

Regis falsa spes & inanis lætitia ob sublatos Guisios.

Guisiorum reliquiæ in cinerēs ventosque datæ suscitant bellorum incendia.

Catholicarum ciuitatū, & præsertim Lutetiæ mœstitia, indignatio, & furor ob Guisiorum cædem.

Eorum imagines per vrbem circunferuntur & venerationi exponuntur in templis.

cumlatæ per vias; & fora sanguinolentæ Guisiorum effigies, propositæ venerationi in templis, quasi odio Catholicæ Fidei mactati essent, decoratæ elogijs, & nomenclaturâ cœlesti, tantùm non aris & sacrificijs consecratæ. Ex aduerso, Henrici Valesij

Contumeliæ plebis in Regẽ, & eius insignia.

(nam Regium titulum publico edicto abrogauerant) discerpta passim insignia, explosum nomen, amici in catenas dati, authoritas proculcata, & irrisa; imagines aut laceræ, ignique traditæ, aut si quæ ad ludibrium prostarent in triuijs obiectæ vulgi sibilis, & execrationibus puerorum. Tam grauis Galliarum motus fama

Rumor dilditus & sensus externarum gentiũ.

discurrente perlatus ad finitimas Nationes pro discrepantia religionis, & factionum alias gaudio, & spe, miseratione alias, & ira in diuersum affecit. Alexander in Belgio propter lo-

Alex. Farnesij iudicium.

ci propinquitatem celeriter tanti facinoris admonitus, Nuncios in Hispaniam, mutatis equis properare mandauit cum literis ad auunculum Regem, quibus post deploratam infelicium fratrum mortiferam securitatem, negauit perituros fuisse, si qua sedulitate pecuniam ab Hispaniæ Rege vltra bis decies centena aureo-

reorum millia exegerant, eâdem consilia quoque fidelium amicorum requisijssent. Neque enim Hispanos authores fuisse futuros, vt in potestatem Galliæ Regis, turbis Parisiensibus grauiter violati, intra fidam ipsi arcem, interque armata præsidia se inermes, & incustoditos proderent prouocante perfidiam impunitate facilitateque facinorum.

Reginæ matris dolor, & timor futurorum.

At Catharinam Mediceam Reginam matrem, quæ præter ætatem senectam septuagesimo anno, podagræ quoque doloribus vexabatur, nimis, quàm vehementer afflixit affinium Principum casus, quos ipsa post condonatas offensiones non semel in filij Regis gratiam restituerat. Occasione comitiorum Blesiam profecta, in infima parte Regiarũ ædium decumbebat, superiora cubicula inhabitante Rege, cum X. Kal. Ianuarias, die peruigilium Natalis Dominici præcedente, sub aurora ingentem strepitum de superna contignatione accepit, tamquam concertantium, sequè vi summa impellentium, repellentium que; donec vnius ruinâ magno fragore prostrati, quies, & pax omnibus parta est. Mirata quid rei esset Regina,

Cater. Tutr. Thuan

cum

cum tristitia senij, & morbi pessima quæque suspicanti suggererent, vnum à cubiculis mittit ad Regem, qui audita narret, proque intellectu arcani sphyngem deposcat. Non abnuit Rex consciæ tot arcanorum parenti factum vltimum, quando mutari non poterat, aperire, quod hactenus matrem celauerat, ne dehortaretur. Ad audiendum publicè sacrum cum aula descendens, diuertit in gynecæum ad parentem salutandam. Hilaris vultu, sed non securus iubet matrem sibi gratulari, potenti iam Gallici sceptri post Regem Parisiensium mane sublatum. Cui mater ætate, atque vsu callidior motuum Gallicorum: vtinam (inquit) sublato Guisio in perpetuum tibi, & Regno pacem non abstuleris! An dubitas omnium ferè Catholicorum coniurationem futuram pro nece fratrum Guisiorum totius Galliæ sanguine expianda? Se quidem fessam rerum humanarum, quòd exiguum vitæ supererat in tuendis filij, & Regis partibus posituram. Et posuit sanè. Nam desciscentibus ab Rege passim vrbibus, & prouincijs, cum ipsi Blesiæ Senatores in fide fluctuarent, hos illa ad se vocatos

Cui Rex ipse per sese patratā cædem nunciat.

Reginæ Matris curæ & studia pro filio.

catos, quà increpationibus, & minis, quà blandimentis,& promissis in obsequio filij retinebat; donec fatigatum iamdiù senilem spiritum nouis prægrauantibus curis festo,Magorum die Regina mater vltimæ necessitati succubuit; siuè impar magnitudini super se fundentis mœroris,quo angebatur: suos labores pro pacanda Gallia in irritum recidisse; siuè sollicita vicem filij Henrici Regis, quem inuidiosissimæ cædis authorem, sua inuoluendum procella, obruendumque, præsaga mali mente conijciebat. Eiusdem obitus

Trium Regum parens, egressa sexum virtutibus, & consilijs virilibus altitudine animi, munificentiaq; clarissimis Reginis coæquanda, triginta annis, rem Gallicam rexerat; cum filijs ætate minoribus, tamquam Domina, cum ijsdem adultis, tamquam dominationis consors;nixa interdum exercitibus, & bello, sæpiùs conditionibus, & pace. Inimicarum factionum Principibus ex æquo venerabilis, vt sequestra, medioque animo in commune bonum intenta. Ea propter fortasse merita, vt Henricus IV. Gallicani Regni iure, ac vi potitus Elogium.

titus

titus ex eadem Italica gente alteram Reginam in vxorem accerseret Mariam Mediceam Francisci Magni Etruriæ Ducis filiam, quæ Galliæ Reges Borboniæ stirpis Iustitia, & fortitudine inclitos daret.

Sed quantum habiturus fuisset Rex in parente Catharina subsidij ad Galliam tempore difficillimo moderandum, vt mortalibus improuidis contingere solet, ipse quoque postquam illam amiserat, sensit, suumque desiderium inutilibus lacrimis, & funere sumptuoso declarauit.

Sixtus Pontifex minatur Henrico Regi grauissimas iuris ecclesiastici pœnas, nisi causas redd.t Cardinalis indicta causa perempti

Inter hæc adueniunt ab Vrbe Sixti V. Pontificis literæ, pœnas sacrilegio debitas è sententia Patrum Purpuratorum Henrico interminantes, nisi causas redderet interempti Cardinalis Presbiteri, & Archiepiscopi, nullo inquirente, iudicio nullo, manibus grassatorum, cum offensione summa, & lacrymis Catholicorum, pari Hugonotorum lætitia, & tripudio gratulantium, Guisijs extinctis, expirasse Romanam Religionem in Gallia, Missam funditus concidisse. Cùm tamen ipse Rex epistolam, Guisiorum, Cardinalis præcipuè laudibus

bus cumulatam paucis ante diebus dedisset ad Summum Pontificem, vehementer orans, vt Auenionensi Legatione decoraretur, vnde apparebat, nisi mentitum se fuisse Rex impudenter fateretur, interiectâ morâ tam breui, vix intercedere potuisse caussam in vtrumque tam immaniter sæuiendi. Sed omissâ mentione Ducis Guisij, perempti Purpurati fratris rationem Sixtus minaciter reposcebat. Instabat pariter, vt Cardinalem Borbonium, & Archiepiscopum Lugdunensem, aut è custodia dimitteret vt innoxios; aut, si reos esse contenderet, Mauroceni Cardinalis Legati potestati traderet, ad dicendam causam Romam transmittendos. His euulgatis, atque inde licentiùs concionalium virorum linguis tamquam flabris euentilato Parisijs incendio, latèque per Gallias fuso, non solùm primarias ciuitates Fœderi iam olim innexas, verùm etiam illas, quæ hactenus Regiarum partium fuerant, à se auersas Rex, & Guisianas factas post necem Guisiorum stupens, ac mœrens audiuit. Et ille quidem post orsa tam atrocia, cùm instandum reliquis pari animo esset, & Lutetiam ad

Idem instat pro educendo è custodia Cardin. Borbonio, & Archiepisc. Lugdunensi.

Concionatorũ linguis augetur ira & odium populorum in Regem.

Ciuitates Regi antea fidæ desciscunt ad Fœderatos.

Regis incuria, & inconsulta cessatio.

ad caput rerum accurrendum, ne spatium respirandi perterrefactis ciuibus daretur, Blesiæ literis, atque edictis pro facinoris expurgatione quoquo versum scribendis hærebat, tamquam calamo consummaturus tragœdiam, quam exarare gladio cœperat. Seu defecturos credidit animos populis orbatis auspicio tantorum Principũ; seu quantumcunque se commouerent, mobilia Gallorum ingenia, nec diuturnas in alieno malo querimonias reputans, transitum tempestatis opperiebatur. Donec à Romano Pontifice, cuius monita frustra fuerant, anathemate perculsus, mox audito, Carolum Mainei Ducem interemptorum Principum fratrem, magnis cum auxilijs, quæ permultæ Regni ciuitates eiectis Regijs Præfectis; vltro submiserant, Lutetiæ fuisse susceptum, & quasi vacuo Regni solio Interregem summâ omnium Ordinum gratulatione renunciatum, iamque caput Fœderis, cum suis Fœderatis regnare, succumbendum tempori duxit, ac de impetranda ab eo pace primùm agitauit. Cùm enim Pecherius Blesiam à coniuge Guisiæ Ducis missus, ad se venisset rogatum, vt Caro-

Anatemate percellitur à Sixto Pontifice.

Cur tempori cedendum duxerit.

Ex literis Alex. ad Regẽ. Pecherij.

rolum Ducis extincti filium in arce Blesiæ conclusum materno nomine inuisere, ac solari fas esset; per vxorem Aloysiam Reginam è Lotharinga gente, sermonem de concordia inijci iussit. Illa Pecherium ad se accersitum interrogat: essetne Mainei Duci constitutum, vniuersæ Galliæ possessione legitimum Regem euertere, ita vt ne vestigium quidem soli faceret reliquum, vbi cum Regina vxore insistere posset? Atqui Maineo, quem à fraterna ambitione abhorrere cognosset, Henricum Regem ex animo cupijsse semper, eamque voluntatem amplitudine munerum, ac delatâ exercituum administratione testatum. Orare modò, vt cum fine fratrum, odia partium finirentur. Si extinctos ad vitam reuocare liceret, quò eius desiderio faceret satis, reuocaturũ libenter. Quod proximum sit, inuisos cædis consiliarios, & administros in manus traditurum, ad pœnitentiæ documentum, & solatium vltionis. Iussus hæc perferre Pecherius, vt aditum tractationi aperiret. At renuit aures dare Maineus, quem ira, odium, & perfidia comperta Regis, tum delibata imperij dulcedo, & spes Regni

Per Aloysiam vxorem agit de pace à Mainei Duce impetrãda.

Aloysiæ Reginæ ad Pecherium verba,

Maineus renuit pacis tractionē audire.

Causas affert.

in

in belli curas prorsus auerterant. Paucis ergo respondit. Quæ iactaret Rex promerita, eorum gratiam, patratâ immerentium fratrum cæde, perijsse. Per eamdem sublata pacis, & amicitiæ commercia omnia. Quibus enim sacramentis consulere posse securati suæ ab eo, qui fidem publicam in Comitijs, ante oculos totius Galliæ iuratus, & periuratus fefellerit? Quare omitteret blandimentis fallacibus eum tentare, cuius gemini fratres credulitatem nimiam sanguine luerint. Non omisit semel reiectus Henricus per Pontificium Legatum Cardinalem Maurocenum rursus Mainei animum promissis ingentibus oppugnare. Præter Sequanicam Præfecturam, arcesque ad securitatem concessas, in posterum cum suprema potestate retinendas, centum aureorum millia pro soluendo ære alieno pollicebatur, præter annuam quadraginta millium pensionem, tum exercitus, & arma per occasionem administranda. Quin eam ipsam, quâ recens ornatus à Parisiensibus fuerat, continuaturum splendidissimam dignitatem affirmabat Guisio fratri tanto molimine incassum ambitam;

Rex per Legatum Card. Maurocenum Mainei animũ tentat expugnare promissis.

Cater. l.10.

vt

vt Legatus Regni, seu Coronæ Francicæ coleretur alter à Rege. Non absimili sponsione reliquos Fœderis Principes captare nitebatur, sed frustra. Cùm omnes pernegarent, in Cyclopis antrum se redituros, periculumque facturos eius fidei, quam semel infidam tanta cum clade publica, & priuata sensissent. Quin obseruatum à se scripsit in litteris ad Cardinalem MontaltumMaurocenus, tamquam signum odij implacabilis; quod in colloquio secum inito Maineus ab Henrici Regis nomine perseueranter abstinuerit; cùm eo loco, infelicem illum, illum intestabilem vsurparet. Desperatâ igitur concordiâ cum Fœderatis Henricus fluctuare animo cœpit incertus, quid consilij caperet; cùm & Hugonotos, quibus cum eo tempore bellum gerebatur, hostium loco haberet, & bellum longè grauius inferri à Catholicis exacerbatis animaduerteret. Extrema demum inire consilia, necessitate compulsus, instituit. Missis ad Nauarræ Regem, qui sociandas vires contra communem hostem suaderent cùm facilè conuenisset, eius consilio spem suam post hàc in ferro, & victo-

A Maineo, Fœderisque Principibus reijcitur.

Odium implacabile in Regē.

Regis trepidatio, & consilij inopia.

Necessitate cōpulsus cum Rege Nauarræ vires, & arma cō sociat.

Eius edicta in Fœderatos.

ria collocandam censuit. Postquã igitur Fœderatos omnes vt perduelles, violatæque Maiestatis reos edicto pronunciauit, euocatâ è prouincijs nobilitate, binis insuper Heluetiorum legionibus conductis, ad bellum strenuè se comparabat. Cuius initio parum abfuit, quin accursu Fœderatorum equitum repentino interciperetur. Postquam enim Dux Mainei Franciscum à Luxemburgo Briennæ Comitem cum binis Regiorum militum millibus in aperto tendentem, adortus ex improuiso expugnauerat, redegeratque in potestatem, successu elatus, in expeditionem maiorem se accinxit, conatusque est Franciæ Regem Turonis agentem celeritate mirabili occupare. Vndecim leucarum spatio vnâ nocte confecto, cùm quadraginta horas equo sedisset armatus immane operæ pretium tulerat, nisi virtuti fauorem arbitra rerum bellicarum fortuna denegasset. Extra Turonum suburbia Rex vagabatur, ad fruendum libero cœlo paucis cum familiaribus equo circumuectus, cùm ecce tibi excurrens molæ frumentariæ custos ignarus, Regem esse, quî cum loqueretur, nunciat in proximo vi-

Ad bellum se comparat.

Maineus Briēnæ Comitem aggressione improuisa expugnat, & capit.

Regem occupare conatur.

Rex molitoris indicio imminenti periculo eximitur.

visum agmen ignotorum equitum, cauendumque Principi si fortè illac spatiaretur. Conuersis retro oculis Rex erumpentes è valle Fœderatorum turmas conspicatur, admissoque velociter equo in suburbia redit. Primo periculo sortis benignitate discusso, alterum virtute propulsauit. Quamuis enim Regijs inopinantibus Fœderati superuenirent, haud tamen imparatos offendunt. Certamen initio extra, mox intra suburbia commissum, protractumque longiùs variâ fortunâ, hinc Maineo, illinc Rege suos adhortantibus, noctis interuentu dirimitur. Tum suburbia non tam à Maineo occupata, quàm à Rege deserta sunt; vt parceret cruori nobilium ante oculos Principis in vulnera, & cædes ruere non dubitantiū. Ea quippe recuperaturum se proximâ luce citra suorum sanguinem confidebat; adfuturis auxilio Nauarræis, quos in proximo tendentes aduocauerat. Hos vbi aduenisse Maineus comperit, iniecto suburbijs igne, sub auroram cò, vnde venerat, pari celeritate copias reducit; cùm ambo se victores iactarent, suburbijs captis Maineus; Rex, Maineo, ac Fœdera-

Certamen inter Fœderatos & Regios nocte dirimitur.

Turonum suburbia deseruntur à Rege.

Incenduntur à Maineo.

tis abire compulsis. Reuerâ, Regiorum animis à defectione tot vrbium consternatis, quod in hac pugna victi non fuissent, pro victoria fuit. Altera prope Syluanectum dimicatio Regiorum, & victoria clarior; per quam Dux Aumalius, & Balanius Cameraci Gubernator longè maioribus copijs, & apparatu tormentorum instructi, à Duce Longauillæ, atque à Nuano pulsi, fugati, castris, & impedimentis exuti sunt.

Senlis.

Regiorum Ducis Longauillæ & Nuani, de Aumalio & Balanio Fœderatorum Ducibus victoria insignis.

Inde attolli animi Regum, vt non pro salute modò, sed etiam pro imperio dimicandum putarent. Iunctis amborum viribus (Nauarro copiæ aderant veteranæ, ac fidæ; ad Francum numerosa manus nobilitatis & externus miles affluxerat, quatuor Germanorum millia, decem Heluetiorum) Lutetiam ipsam caput Fœderis, & Guisianorum arcem expugnare decernunt. Positis non procul ab vrbe castris, occupatis circa arcibus, & obsessis quotquot patebant ad subuehendos commeatus vbique vijs, referta illa populis ciuitas, & subuectionibus quotidianis ali solita, fame laborare intoleranter adeo cœpit, vt iam multi, frustra Guisianis ob-

Duo Reges Francus, & Nauarrus iunctis viribus Lutetiã obsident.

Cater. l. 10.

Parisiensium fames.

obsistentibus, de admittendo Rege differerent, admissurique proculdubio fuerint, si obsidio in longum traheretur. At Reges freti multitudine copiarum (quadraginta millia armatorum sub signis habebant) & quia Fœderati auxilia de Belgio, & Germania opperiebantur, lentiorem à fame victoriam haud expectandam censebant; Rex Franciæ, pridie Kalendas Augusti, lustratis cum Aumótio, & Nuano suburbiorum munimentis, de illorum sententia posteram lucem quieti exercitus, tertiam verò expugnationi suburbiorum designauerat. Quippe certam victoriæ spem, tum in suorum virtute militũ, tum in hostium imbecillitate ponebat, queis neque muri aggeribus neque milites fide firmi erant, crebris nimirum transfugijs, ciuibusque non modò Regiarum partium, sed plerisque Fœderi addictis, qui mutauerant animum cum fortuna, coniurationem, & tumultum vltro promittentibus. Quamobrem in S. Clodoaldi colle obequitantem Regem, cùm sub aspectu haberet Lutetiam vniuersam, inque animo pleno irarum iniurias veteres, & recentes reuolueret, dixisse

Reges à longioris obsidij consilio alieni Lutetiam expugnare decernunt.

Eorum spes, & fiducia.

De S. Clou-

Henrici III. de Lutetia dictum quo extremum illi minatur exitium.

se ferunt; Grande Galliarum caput es, ò Lutetia, sed cerebrosum, ob intemperiem quam affluentia gignit, insaniæ obnoxium; igne mihi, ferroque, & emissione copiosâ vitiati sanguinis curanda es. Perficiam breui, vt vrbem tam amplam isthic fuisse, auribus magis, quàm oculis credant aduenæ. Ita Rex fati postridie imminentis ignarus, inani spe vltionis pascebat animum, opinione suorum, & hostium haud dubiè victor. Maineus enim, Ducesque Fœderatorum ad inopiam commeatus,& militum summam redacti, non tam de vrbe propugnanda, quam de oppetenda morte deliberauerant. Gallorum peditatum, quorum octo circiter millia in vrbem incluserant, ad quinque rediisse cernebant. Germanorum legiones à Farnesio de Belgio missæ sub Iacobo Collalto, importunè flagitando stipendia, defectionis causam captare videbantur. Supererant mille octingenti equites fidi, ac fortes è Catholica nobilitate, & clientibus Guisianis. Cum horum flore, ac robore, vbi suburbia expugnata essent, constituerant Maineus, Ronæusque, in campo aggerem, & vrbem interia-

Cater. l. 10.

Fœderatorum copiæ ad summam paucitatē rediguntur.

Mainei, Ronæique deliberatio

Rosse.

cen-

cente victorem hostem horribili impetu adoriri sortis vtriuslibet securi, in eamque proniores, vt cladem vlciscerentur, quàm vt victoriam extorquerent. In hunc modum despondentibus animos alijs, alijs nimio plus attollentibus, interuenit Diuinæ Prouidentiæ numen, cui tamquam pilas habenti mortales, nostra seria pro ludo sunt. Extemplo mutatis inde partibus, in Galliæ scena, quod erant Regij, euadunt Fœderati: tantum hi fidentes, ac læti; quantum illi mœsti, trepidique. Tam stupendæ conuersionis momentum ab vnius homuli dextera, qui notæ apud suos, atque irrisæ stupiditatis, futili propior ac vano, quàm sedulo, vel audaci habebatur. Hinc negligi, aut ioco traduci à domesticis eius dicta, cum sermonem sæpe iaceret de parricidio quod agitabat, & eius instrumentum ostentaret cultrum ancipitem, tam mole, quàm acie horridum, duorum latitudinis digitorum. Eo succinctus Iacobus Clemens (hoc enim nomen erat,) impetratis aliquot Regiarum in vrbe partium literis, ad Regem Galliæ in castra penetrauit. Postero die quàm venerat Kalendis Au-

Rerum repentina mutatio.

Turr. l. 1. Thuan l. 96. Cater. Bussier l. 21.

Iacobus Clemens Cœnobita cultrũ ostentat, quo Regem Galliæ à se occisum iri asseuerat.

Eius dicta ludibrio habentur.

In castra penetrat & ad Regẽ introducitur.

gusti primo manè introducitur ad Henricum, qui recens à cubitu thorace tantum bombacyno amictus, nondum loricam aut colobium scorteum induerat. Remotis, vt flagitauerat, arbitris, procumbens in genua Iacobus Regi literas porrigit, legenti cultrum, quem gestabat in manica, ictu præualido in ventrem adigit, immergitque. Edito Rex clamore, ferrum extrahit è vulnere, inque faciem torquet parricidæ, quem ingressi ad sonitum cubicularij pluribus confodiunt plagis, & exanimem è fenestra deijciunt. Inde pedibus cadauer tractum, discerptumque, mox igni absumptum, & deiecti in flumen cineres. At Galliæ Regi spem salutis in prima curatione medentes fecerant. Sub noctem verò, adueniente febri, cum cruciatu violatorum viscerum, tum liquente paulatim spiritu, extremis admotum se sensit. Quare accersitum Nauarrum inter supremos amplexus hæredem Gallici Imperij declarat admonitum, vt si Regnum, seque saluum velit, in Catholicæ Ecclesiæ gremium redire ne cunctetur. Regis exemplo omnis in castris nobilitas, mox vniuersus exercitus Henricum

Rex Henricus III. à Clemente ictu mortifero vulnerãtur.

Ferrum è vulnere extractum torquet in faciem percussoris, qui à cubicularijs trucidatur.

Rex extremis admotus Nauarrum Gallici imperij declarat hæredem.

Monet eundem vt Catholicam Fidem quam celeriter amplectatur.

cum IV. Galliæ Regem consalutant. Dum interim Rex alter moriens elutis per confessionem semel atque iterum animæ maculis, post offensarum veniam alijs indultam, ab alijs exoratam, inter anteactæ vitæ detestiones, ac gemitus piè defunctus est.

Rex Galliæ ab vniuerso exercitu salutatur Nauarrus.

Hunc vitæ, ac Regni exitum habuit Henricus III. Franciæ Rex vltimus Valesiæ gentis, à D. Ludouico Rege per genitum primò filium deriuatæ. Regnante Carolo fratre summus armorum Galliæ Præses contra exercitus Hugonotorum, iuuentâ inter triumphos actâ, in Poloniæ Regem eligi meruit. Inde, post annum extincto Carolo paternum ad solium reuersus est, opinione tantâ virtutis, quantam vix vllus priorum Principum ad Regnum tulerat. At dum delicijs, artibusque regnandi ab instituto maiorum alienis indulget, expectatione frustratâ populorum, vsque adeo amores in odia vertit, vt nemò superiorum Regum inuisior fuerit. Patratâ verò cæde Guisiorum, rebellantibus vrbibus, & prouincijs, Regno se pœnè omni exutum ingemuit, nisi Henricus Nauarræ Rex Borboniæ stirpis ex eodem D. Ludouico per

Henrici III. morum & vitæ synopsis.

alium

alium filium ortæ, in communi causâ Regum, arma consociasset, & fortunam suam. Nam fortunâ Valesij benignum referente vultum, vt malignius desæuiret, dum ille victoriæ certus obsessæ Lutetiæ imminet cum quadraginta millibus bellatorum, intra sua castra peremptus est sorte vel in gregario miserandâ. Cuius calamitatis eo fastigio indignæ præsagia sanè, ac monita non defuerunt. Nam Orator Hispani Regis, qui Venetijs agebat, Alexandro scripsit in Belgium; nobilem Gallũ iussu Senatus in custodiam traditũ, propterea quod in vulgus disseminasset, Franciæ Regem mitiori pœnâ, quam eius facinora mererentur, extinctum. Epistolam exeunte Iulio conscriptã liquet, cùm Regia cædes Kalend. Augusti peracta fuerit. Quin & Germanus Princeps Henrico familiaris, adolescẽti strenuo in Aulam Gallicam reuertenti mandata dedisse fertur ad Regem, vt securus multitudinis perduellium, tantùm à capite detonso caueret. Idemque rumor non Lutetiam modò, sed Regum quoque castra peruaserat, Franciæ Regem cultro sacerdotali tamquam victimam destinatum ad necem.

Regiæ calamitatis mortisque præsagia.

Rex præmonitus, vt à c pite detõso caueret mortem euitare potuit.

Quam-

Quamobrem videtur illam multimodis Rex præmonitus de facili, & quaſi declinatione corporis euadere potuiſſe. Sed quæ olim futura diuinitus prouiſa ſunt, ea prænuntiata licèt euitari procul dubio queant, certè non euitantur.

Quamuis prædicta diuinitus non euitentur.

At Pariſienſes inſperatum Regiæ necis, & ſuæ liberationis nuncium hoſtibus debuerunt. Militabat in caſtris Regijs Ioannes Mariuantius vir fortis, & multarum in priuatis congreſſibus palmarum, eâque laude Franciæ Regi notus charuſque. Hic audito, Lutetiam expugnationi, & excidio poſt biduum deſtinatam à Regibus, anteuertere publico certamini ſingulare conſtituit. Siue cupìdo immodica præcerpendæ laureæ inceſſerat, ſeu verebatur, ne Lutetiâ euersâ, & ciuibus trucidatis, materies in longum triumphorum deeſſet. Præconem igitur in vrbem mittit, qui bellicam ad duellum inuitationem Fœderatis exponat, indicatque in poſterum diem vinculis D. Petri Apoſtoli ſacrum. Suſcepit prouocationem Claudius Marolius iuuenis admirandæ quidem, & celebratæ in equeſtribus ludis agilitatis, at non

Primum Regię cædis nuncium ab hoſte acceperunt Pariſienſes.

L'Isle Mariuaut.

Mariuantius deſtinata expugnationi Luteτia præripiēdæ laureæ cupidus vnum ex Fœderatis per præconem prouocat ad ſingulare certamen.

De Marolles

Prouocationem ſuſcipit Claudius Marolius.

ætа-

ætate, non experientiâ, non corporis mole, aut robore Mariuantio comparandus. Quamobrem eiusmodi pugnam vt imparem dissuadere conatus est Dux Mainei, non tantum de Marolij salute sollicitus, quantum ne Parisienses improsperum vnius pugnatoris fatum, in omen triste vniuersi belli traherent. Alterâ luce patratum Regis parricidium, diuulgatumque in castris adeò Mariuantium à pugna non absterruit, vt incitauerit magis plenum irarum, auidumque doloris sui hostili sanguine satiandi. Cùm itaque in arenam descendere maturasset, ducentis, & quinquaginta equitibus comitatus, nusquam comparentem Marolium, tamquam cessantem ex metu, misso tubicine increpauit. Ille cùm id temporis à Duce Aumalio armis incingeretur, vitæ tædia cœpisse Mariuantium respondit, qui ante præstitutam horam ad necem rueret. Deinde cum pari numero eqitum, Aumalij, & Castræi mædius egredi vrbe properat, ferro à vertice ad pedes obtectus; nam Mariuantius, propter aciem oculorum imbecillam, apertâ facie præliari solitus galeam sine

Regis interitu Mariuantius magis incitatur ad pugnam.

Maturè in arenam ingressus misso tubicine aduersarium increpat vt cessatorem.

Marolij respõsum argutum, & mordax.

De la Chastre.

Singulare certamen inter Mariuantium, & Marolium.

ſine buccula induerat. Binæ mox lanceæ Marolij iuſſu, vt ſeligat Mariuantio proponuntur. Qui ambas aſpernatus quaſi muliebribus colis leuitate conſimiles, Marolio remittit vtendas vt libet; ſe lanceam geſturum, quâ nuper in duello hoſtem ſpoliauerat, telum pariter, ac trophæum. Cùm hæc, & illa conueniſſent, vt in corpus & ſpolia victi ius omne victoris eſſet: Mariuantius vrbem versùs, Marolius aduersùs caſtra, lento gradu in equis incedunt, redituri curſu, & certamine ad ſuos. Obuiàm facti mediâ caueâ, inuicem ſalutem impertiunt, laturi mox vulnera. Nam circumactis equis, & ad ſonitum buccinæ effuſis ad curſum, infeſtis lanceis concurrerunt. Mariuantius haſtam præualidã in aduerſarij pectus tam vehementer impegit, vt deturbaturus equo fuerit, niſi prominens thorax lubrico chalybis ictum eluſiſſet. At Marolius, cùm haſtam initio ſubmiſſam gereret, quaſi collimaret in pectus, repentè ſubrectam in hoſtis facie, oculoque, dextero defixit, tũ transfoſſo vnà capite deiecit equo palpitantem. Qui verba extrema cũ ſpiritu fundens habere lethi gratiam interfectori ſe, dixit quòd ſui

Mariuantius oculo cum capite transfoſſo equo deijcitur.

Regis

Regis cædem cæsus prosequeretur, nec superstes esset futurus optimo Principi extincto, & Galliæ orbæ. Sic moriens hostium vnus Henrici III. Franciæ Regis infelicem interitum, aut nuntiauit primus Parisiensibus, aut testimonio grauissimo firmauit. Quare cùm à mœstitia, & pauore, maximo ciues ad spem optimam, & gaudium summum momento transijssent, comperto, Nauarrum in Franciæ Regis locum ab exercitu suffectũ, & ipsi communi Fœderatorum consilio Cardinalem Borbonium Nauarri patruum Galliæ Regem dicunt, Decimumque Carolum faustis acclamationibus appellant; addito (nam Carolus adhuc in custodia detinebatur) Mainei Duce, qui Vicarij nomine, Regnum moderaretur. Ab Henrici III. Regis excessu res Fœderis eò altiùs resugere visa est, quo propior excidio fuerat. Nam ex Catholicis nonnulli, qui antea Catholicum Galliæ Regem contra Fœderatos, & perduelles constantissimè sequuti fuerant, vbi Hæreticum successorem delectum accipiunt, nullas vltra superesse partes, nisi aut Catholicas, aut Hugonoticas rati, Sancto Fœderi se permi-

Eius morien is voces extremę, quibus Henrici tertij necem deplorat.

Parisiensiũ ex maximo metu & mœrore spes optima, & gaudium summum

Cardinalem Borboniũ Regẽ Galliæ creãt & Maineũ Regni Vicarium.

Res Fœderis ex imo ad summum elatæ.

permisere. Cui eandem Religionis ob causam prævalida de Belgio, de Hispania, de Italia subsidia sperabantur. Contra Nauarræ Rex, quem præter sanguinis prærogatiuam, Regis interfecti præiudicium assensus nobilitatis, & omnes copiæ militares Franciæ Regem fecerant, breuì se in eas angustias redactum vidit, vt expetenda videretur fortuna prior. Nam, quemadmodum dissolutâ compage corporis per animæ abscessum membra inuicem disiunguntur, sic abeunte spiritu Henrici Regis, per quem in vnam armorum molẽ Galli Catholici, Hugonoti, externusque miles coalescebant, ille Fœderatorum terror, & Lutetiæ propediem expugnator exercitus in partes resolui cœpit, sensimque dilabi quò vnum quemque respectus vocabat priuatæ rei, publicâ comploratâ. Germanicæ, atque Helueticæ legiones, vt nouo adigerentur sacramento, mandata suorum Principum requirebant. Hæc ne opperiri grauarentur, ad bimestre spatium subleuandi erant pecuniâ; cuius copia nulla in ærarijs Regum exhaustis voragine belli, & spes diripiendæ Lutatiæ, hactenus pro stipendio venditata militibus,

Multi Catholicorum, qui Regem Catholicum sequebantur, eo interfecto Fœderatis adhærent.

Exercitus Regij copiæ dilabuntur.

Cur Catholicorum Procerũ alij ad Fœderatorum partes accesserint, alij domasticum otium bello prætulerint.

tibus, obsoleuerat. Quamuis autem proceres Catholici conuocato Regijs in castris concilio, Nauarrum eâ conditione Franciæ Regem dixissent, vt Hæresi sextum intra mensem renunciaret; non pauci tamen, vel quod Henrici promissis de mutanda Religione diffiderent, vel quia nefas putarent, Hæretico Regi ad momentum subesse, Lutetiam in Fœderatorum partes abierant; alij se receperant domum ad quietem, eodem prætextu pietatis; an tædio sumptuosæ, infinitæque militiæ, vt aduersis partium impermisti, se prosperis reseruarent integri, florentesque? Quamobrem Regijs copijs valde imminutis, amplificatisque viribus Fœderatorum, dissoluere obsidionem Lutetiæ Rex coactus, curam funeris Regij prætendit. Adducto Compendium, qui superat exercitu: cum Henrici III. cadauere, militariter exequias celebrauit, commiseratione magis Procerũ, militumque lacrymis, quam sumptu funebri speciosas. In æde D. Cornelij tumulo temporario locatum, donec in Sandionysiana Regum sepulchra opportuniori tempore transferretur.

Nauarræ Rex exercitu diminutus prætextu Regij funeris obsidionem soluit.

Regis Franciæ funus sumptu modico celebrat.

Eâ tempestate, si vnquam aliàs, op-

primi

primi potuit nouus Rex, vel ad eiurandam Hæresim quàm primùm adigi, nisi Fœderis Principes bellum, quàm victoriam maluissent. Nam Mainei Dux dulcedine captus susceptæ dominationis ante omnia studebat, vt ea continuaret, aut perpetuitate Regni mutaretur. Aumaliæ, Nemorosij & Mercurij Duces, alijque dabant operam, vt è Gubernatoribus prouinciarum Principes fierent. Dux Lotharingiæ Sedanum, Verdunum, & finitimas vrbes iam spe auidâ deuorauerat, Hispanis propositum erat, Britanniam vti debitam iure sanguinis, *Isabellæ* *filiæ* Philippi secundi ex *Isabella Henrici* Tertij sorore, ad minimum vindicare; ad summum, ita pedem in Gallia figere, per eamdem Infantem sceptro Francico admotam, vt in Belgio, cæterisque Hispaniæ Regnis ad multas ætates timenda non essent Francorum arma. Ita Principum quisque, cùm summum studium præseferret publicæ, rei priuatæ potissimum seruiebat; cuius intererat magis trahi, quàm finiri per Gallias ciuile bellum. Quin ipsi populi sociarum ciuitatum, qui Sacro Fœderi nomen initio dederant, pro Catholica

duntaxat Religione seruanda, in progressu nõ modica inuenerant commoda, quæ cũ ea propositi sanctitate coniungerent. Nam excusso per occasionem Fœderis, Regio iugo, admissisq; in speciẽ Gubernatoribus Guisianarũ partium, vniuersam vrbium dominationem sibi, quosque delegerant, plebeijs magistratibus arrogabant, libertate tã impudenter vsurpatâ, vt quæ antea Regibus vectigalia pensitare cõsueuerant, ea Fœderis Principibus pro tuenda causa Religionis abnuerent soluere; longè acriùs tendentibus pro Nauarro non Hugonotis modò, sed ipsismet Proceribus Catholicis, suoque Regi cum sanguine subsidia fortunarum commodantibus. Vnde Hispanorum querelæ, quod totam Fœderis molem Philippi Regis ærarium sustinere cogeretur; eò paratum perfugium pro commeatibus, pro stipendijs pro impensis omnibus Gallici belli; cùm Maineo Duci ad exigenda tributa, tum authoritas deesset, tum voluntas; metuenti videlicet, ne populi, si tentarentur, offensi ad obsequia legitimi Regis redirent, sublatis pretijs defectionis.

Nauarræorum erga Regẽ liberalitas.

At quemadmodum in Gallia inter

Aulæ Romæ studia,

factio

factiones armorum violentiâ, ita Romæ inter Oratores factionũ perquàm acriter verborum officijs certabatur super authoritate Summi Pontificis partibus concilianda. Vrgebat Philippi Regis, & Sancti Gallorum Fœderis nomine Hispanus Orator Comes Oliuarius, ne ad Sixtum V. Pontificem accessus pateret Francisco Lucemburgo Pinæi Duci, quem Galliæ Antistites, & Catholica nobilitas pro Henrico IV. Rege militans Romam allegauerant. Oratorem enim eum non Christianissimi Regni, sed Nauarræ Regis Hugonoti, & Romanæ Ecclesiæ hostis, appellabant. Contra disserebant alij, Legatum singulari cõsensu Catholicorum Galliæ Procerum & Sacrorum Antistitum ad communem humani generis parentẽ missum pro restituendo in Apostolicæ Sedis gremium legitimo Rege Galliarum, benigno amplexu, & paterni animi significationibus excipiendum esse. Medium se præbere altercantibus Pontifici visum, atque in viginti Purpuratorum Patrum conuentu disceptandam controuersiam remittere; tum nouum ab latere suo Legatum in Galliam destinare. Et Sixtus quidem ini-

Pro concilianda partibus autoritate Pontifi studia & factiones.

Quid statuerit Pontifex.

tio Pontificatus ardentius quã ſperabatur Sancti Gallorum Fedœris patrocinium arripuerat, ſub finem adeo refrixerat, vt Gallis Fœderatis occultus hoſtis, apertus Hiſpanis timeretur. Qua enim erat magnitudine animi ſtudioq; religionis in cœnobijs aucto, tria uno tempore in hæreſim bella meditabatur, primum in Geneuate ſolo, iunctis cum Duce Allobrogum viribus, alterum in Gallijs contra Hugonotos, cum Sancto Fœdere ſociatis armis, tertium in Anglia aduerſus Eliſabetham Reginam, cum claſſibus & exercitibus Hiſpanis. Ad expeditiones tantas nonparua ſubſidia pecuniarum & militũ promiſerat, cum priuatim Romæ Carolo Gonzagæ Niuernenſium Duci per id tempus Fœderatis addicto, tum publice in Senatu Purpuratorum, cum ſe millia quindecim peditum conducturum, equites mille affirmaret alendos Pontificio ſtipendio vſque ad finem belli, in quem vsũ auri vimgrandẽ in Caſtro S. Angeli ſepoſuerat. Cùm autem progreſſu temporis animum auerterit à Sancto Fœdere cauſam huiuſce mutationis afferre paucis non alienũ à propoſito noſtræ narrationis duco. Aucto-

Cauſæ cur Xiſtus Pontif. auerſus ſita S. Fœdere.

rem-

tem Venetum Senatum historici communiter credunt per Leonardũ Donatum prudentissimum Senatorem ea gratia Romam submissum, vt longe alium quam vulgo putabatur, rerum Gallicarum statum Sixto Pontifici aperiret. Non minus ambitionis, quàm pietatis in Fœderatorum tentamentis inesse, spiritus nimios in circumscribendo Rege, sub obtentu protegendæ Religionis, contra Hugonotos, ad subigendas Galliæ partes intendere, licentiâ tantâ, vt plures prouincias fœderati Catholici, quàm Nauarræi Hugonoti vrbes obtinerent, cum dispendio conditionis regalis, & ludibrio Maiestatis. Francisco II. in Gallijs regnante cùm Hugonotica Secta vindicandæ libertatis animorum prætextu, regiam dominationẽ euersum iret, Venetum Senatum, qui pro suo veteri more, ad Christianæ Reipublicæ pacem conseruandam excubaret, admonitis Romano Pontifice, atque Hispaniæ Rege, consociatisque amborum hortatibus, vsque ad minas obstitisse facilitati Catherinæ Mediceæ Reginæ Matris, quæ tunc dominationis quàm religionis tuendæ diligentior, fauorẽ suum com-

modabat Hugonotis, verita videlicet ne his funditus excisis, ipsa cum Rege puero, in potestatẽ veniret Catholicarum partium, queis id temporis pro arbitratu Lotharingi dominabantur. Nunc eosdem Patres de Hugonotorum molitionibus non laborare. Quippe iam inde à Parisiensi cæde debilitati, minus minusque in dies animorum sumerent. Permetuere Sancti fœderis machinamenta; cuius Principes authoritati Regiæ graues clientelis, armis, profusionibus pecuniarum immodicis, plusquam ciuile spirarent: obruti aere alieno tam grandi, vt emergere republica salua vix possent. Quamobrem naufragantibus fortunis pro perfugio, perturbationem, confusionemque omnium rerum habituri viderentur. Eadẽ Pontificius Florentiæ Nuncius Ferdinandum Medices Magnum Etruriæ Ducem sentire firmabat. Quamuis enim hic fœderatis proceribus affinitate innexus esset per vxorem genere Lotharingam, non minus tamen quam Senatus Venetus Gallici Imperij conseruationi studebat, quoniam communis Europæ libertatis intererat, ne Hispanorum potentia, depressione Galliarũ, nimio

plus

plus cresceret. Venetorum igitur suasu, mutatis cum opinione consilijs, in sapientem prædecessoris Gregorij cunctationem Sixtus tandem reuolui cœpit, aliterque dijudicare in illustri rerum humanarum specula positus, quàm priùs in humili priuatæ vitæ statione sentiebat. Vnde Fœderatorum querela eò grauior, quod post optimam spem oblatam, se desertos à capite Religionis dolebant, qua tempestate ab Hugonotis Iuriensi prælio victi, patrocinium & misericordiam requirebant magis.

Cùm autem ijdem fœderati oblato supplice libello petijssent à Pontifice, vt Galliæ Cardinales, Antistites, proceresque Catholicos, intentato anathematis metu, à Nauarræis castris auelleret, negauit Pontifex importuna seueritate se commissurum, vt exasperati Apostolicæ Sedis obsequiũ palam exuerent in Gallia, tantum Catholicorum, quos Nauarræ Regi adhæsisse constabat, non amore Hugonoticæ amentiæ, à qua longissimè abesse Lucemburgensis legatio testaretur, sed studio conseruandi Gallici sceptri, per legitimi Regis Henrici virtutem atque fortunam; quando-

quidem is ad paternã Antonij Nauarræ Regis, & auitã D.Ludouici tot Regum progenitoris fidem se rediturũ, scripto & iureiurando confirmauerat. Cum interim, ad suumobsequium, erga Romanam Ecclesiam declarandum, in subditis prouincijs, inque ipsis Hugonotorum ciuitatibus, Romana Sacra, ritusque saluos & inuiolatos haberi mandasset. Quamobrem eius à partibus, omnes PrincipesRegij generis, omnes ferè Galliæ Purpurati, nobiliores Præsules, maior splendidiorque pars catholicæ nobilitatis, & ipsa (quod caput est) victoria stabat.

Gater. Turr. Thuan.

Quamuis igitur consulti Seniores Patrum ex insita seueritate, an quòd (vt aiebant Nauarræi) Hispanis ob spem regni essent obnoxij, nil rescribendum censuissent Catholicorum literis à Lucemburgensi Pontifici redditis, propterea quod absciso Ecclesiæ membro cum inhærerent, supremi capitis consortio viderentur indigni; nihilo tamen minus Pontifex clementiorem iuuenum purpuratorum sententiam amplecti maluit, & responso perbenigno dignatus Galliæ Catholicos ad vrgendam Regis, cum Apostolica Sede reconciliationẽ animauit.

Idem

Idem Lucemburgensis, cognito Pontificis animo pecunijs coaceruandis intento, fertur emolumenta magna, cũ publica, tum priuata exhibuisse, si authoritate Pontificiâ, Henricum Catholicæ Religioni restitutum in tranquillam Christanissimi Regni possessionem induceret. Nimirum renunciaturum conuentioni inter Leonem X. & Franciscum Primum olim initæ; quo velut aggere amoto, Matrona posthac, & Sequana prouentuum ecclesiasticorum diuites, in Tyberim fluerent. Præterea Michaeli Peretto ex fratre Pontificis genito, Virginem Regij sanguinis collocandam in matrimonium offerebat, cum dote atque ornamentis, quæ tanti Regis magnificentiam, summique Pontificis maiestatem decerent. His rebus ad Fœderatorum aures delatis ex vrbe arcana omnia rimante, prodenteque, offensiones non paruæ subortæ sunt, dein querelæ, obtrectationesque mutuæ. Cum fœderati Pontificem clandestina cum Hugonotis agitare consilia criminarentur, Concilij conuocationem interminantes, cùm ex aduerso Pontificij ambitionis fœderatos accerserent, quòd specie protegendæ Religionis,

gionis,

gionis, exitium dissipationemque Imperij Gallici molirentur, vt super alienis ruinis proprias fortunas exaggerarent.

Quin occasione pragmaticæ cuiusdam sanctionis in Hispania non ita pridē editæ, quæ non nihil officere ecclesiasticis dignitatibus videbatur, aduersùs eam in Cardinalium cætu, Pontifex inuectus est vehementiùs, quàm S. R. E. vsus, aut causæ mediocritas postularet, verbis perplexis, & minacibus, quibus perstringi Philippum Regem gnari negotiorum, ac temporum loquebantur. Accessit ad suspiciones Hispanorum augendas quod ea ipsa tempestate Sixtus imponendis vestigalibus & exigendis instaret, arces muniret, purgaret portus, Duces magni nominis auctoraret; præter cæteros, ad Alexandrum Parmæ ac Placentiæ Ducem literis in Belgium datis, quibus victorias de Batauis gratulatus, ad vltimum subijciebat, se illius militari laudi, coniunctionique cum Apostolica Sede fidentem (nam S. R. E. Vexillifer, & Beneficiarius Parmensis erat) expeditionem summi momenti, summæque gloriæ destinauisse. Hanc verò cùm

Pon-

Pontifex intra se premeret, indicijs nullis emanantibus, suspiciones varias finitimis Principibus conflabat. Quare vt occulta cogitationum in apertum elicerent, Philippus Hispaniæ Rex, & Ferdinandus Magnus Etruriæ Dux Africanum bellum coniunctis viribus Triumuirũ gerendum Sixto proponebant. Expeditionem Pontifice Romano dignissimam, per quam non solùm tot millibus captiuorum, qui cum ignominia Christiani nominis Barbarico Mahometanorum iugo opprimebantur, libertas comparanda esset, verùm etiam æterno Mauricorum piratarum metu Italiæ, Hispaniæ, Sardiniæ, atque Prouinciæ litora absoluerentur. Rex Hispaniæ pedestres legiones, equestres turmas, classes & Duces exhibebat: Hetruscus cum suis quinqueremibus, & Italicæ iuuentutis flore, traiecto mari se Afrorum dolos & vires, primum periclitaturum, vt Romanæ Religionis ac Sixti Pontificis gloriæ, labores dicaret, & sanguinem. Quò ista magnificentiùs, cum spe victoriæ suggerebantur, eò suspectiora esse Pontifici, quasi pecuniolæ (vt aiebat) suæ vndiq; insidiæ tenderentur, à Principibus magis

decar-

decarpendo Ecclesiæ ærario, quàm de Africa capienda solliciris. Ne tamen oblatam operam in honestissimum bellum aspernari videretur, responsũ ex dignitate temperauit. Hortatus est Hispanum pariter & Eetruscum, vt exercitus in Lybiam transportare maturarent, se paratum sumptus ampliter facere, posteaquam exscensum in Mauricam terram factũ, arces Punicas tormentis quati, agros; vastari exurique flammis, certis indicibns cognosset Nam penè illusum fuisse sibi ab homine faceto memorabat. Cum enim aureorum quingenta millia se collaturum in expeditionem Britannicam promisisset, vbi primum in eam insulam exercitus Catholici transfretassent, rursus alia quingenta post regiã Vrbẽ in potestatem redactã pollicitus; nescio quis ex administris, didito fortè rumore de felici classis appulsu, adierat sine mora Pontificiũ Quæstorem, vt pactam pecuniam acciperet. Sed frustra sedulitas fuit, difficili ad soluendũ temere Principe perparco, quoque vehementiùs vrgebatur eò obstinatius supersedente. Cũ illud Cornelij vsurparet falsa, festinatione, atq; inpetu, morâ veritatẽ inualescere.

Vt

Vt ad inceptum redeam, Legati missionẽ non ita facilè Sixtus expediebat, quod pleriq; Patrum, aut factionibus impliciti, aut inualidi ætate, aut rerũ experientiâ impares viderẽtur. Adeoque non defuit, qui suadere contenderet, in rem præsentem fore, si ad Purpuratorum cœtum aggregaretur aliquis, in quo omnia summa, vti tanta exigit dignitas, eminerent. Sed hoc reiecto consilio, tamquam conuicio amplissimi Ordinis, Legatum in Patrum Senatu nominauit Henricum Caietanũ S.R.E. Cardinalem Camerarium, Principem florentem opibus, robustum iuuentâ, claritudine generis & sapientiæ laude spectabilem. Hispanis tamen acceptiorem futurum, quàm Nauarræis Aula Romana præsenserat, propterea quod & Sermonetæ Dux eius frater aurei Velleris torque deuinctus esset Catholico Regi, & Fratris filij pro eodem Rege in Belgio militarent. Neque tamen ingratus Galliæ Caietanus fore putabatur. Ipsius enim proauos sub auspicijs Francorum Regum meruisse constabat. Pater Paulo IV. Summo Pontifice aduersùs Regem Catholicum induerat arma; patruus verò Cardinalis, ne commercia qui-

Henricus Card. Caietanus declaratur Legatus à Latere in Galliam.

Eius præclara merita.

Ex Cõm. m.s. Card. S. Seuerinæ.

quidem literarum habenda duxerat cum Hispano, cui & factione infensus erat, & publicis causis. Comes Oliuarius nuper Philippo Secundo gentem conciliauerat, Romanos Proceres auitis virtutibus, & suis inclytos. Posteri deinde Hispanam amicitiam immotâ fide coluerunt, vt proinde splendidis connubijs in Neapolitano, & Siculo Regno honestari meruerint, aduolutis in dotem oppidis, & opibus non aspernandis. Cumque hæc scriberemus, Franciscus Sermonetæ Dux post Præfecturã Mediolanensem triennio administratam, ad regendam Proregis titulo Siciliam profectus est, non vulgari Regiæ existimationis, & beneuolentiæ in Principem Italum exemplo. Postea quàm Pontifex in Caietani laudes effusus aperuit sententiam suam, assensum est largiter à Senatu, vtpote qui intelligeret à Principe approbationem quæri, non consilium. Nam cæteroqui seniores, authore Cardinali Scipione Gonzagâ, quem propinquus Niuernensium Dux de statu rerum Gallicarum accuratè monuerat, atque in eam sententiam Venetæ quoque Reipublicæ Orator inclinabat, binos

Seniores Purpurati de sententia Cardin. Gonzagæ duos in Galliam Legatos mittendos cẽsent.

à Pon-

à Pontifice Legatos mittendos esse censuerant. Alterum togatum, qui Lutetiam Parisiorum rectà contenderet, vt consilijs publicis Fœderatorum pro tuenda Religione suscipiendis interesset. Alterum armis, copijsque succinctum, qui Auenione sederet; specie quidem custodiendi eius Comitatus, re verà vt vexillum attolleret, quo Galliæ Antistites, Proceres, & ipse Vindocinensis Cardinalis, penes quem, expuncto Nauarræ Rege, primæ spes Regni, cum promiscua Catholicorum multitudine conuenirent; atque ita paratum in vrbe, atque exercitu Pontificio perfugium esset omnibus Catholicis Gallis, tam ijs, qui Nauarræis consentiendum non putarent, vt Hæreticis, quàm alijs, qui Fœderatos auersarentur vt perduelles, Regnique, sub obtentu Religionis, perturbatores. Vnde futurum factu non arduum videbatur, vt arbitria rerum ab vtraque extorta factione Pontifex in se auerteret, Regemque imponeret Galliæ, iudicio suo Catholicum, & Sedi Apostolicæ fidum. Accedebat quod Maineus inopiâ pecuniæ summâ conflictatus quingenta aureorum millia mutua po-

Ex manus. Card. S. Seuerinæ.

D. Vādosme.

poscebat Massiliam, Arelate, aliaque Prouinciæ oppida loco pignoris offerens Pontificijs obtinenda præsidijs, donec in Francia debellaretur. Quin ipsi Massilienses vltro legatos Romam miserant deprecantes, vt cuius vrbis imperio alij Principes frustra inhiarent, eo oblato Pontifex vteretur, stationibus, portubus, littoribusque; classem tantùm, militesque submitteret, quibus fideles socij, & obsequentes filij ab Hæreticorum importunitate securi, sub vmbra Sedis Apostolicæ conquiescerent.

Iubilæum amplissimũ ob res Gallicas indicitur à Sixto Pontifice.

Iam verò amplissimo Iubilæo propter res Francicas indicto, quod Sixtus Pontifex ab æde D. Susannæ ad Sanctæ Mariæ Maioris, supplicantium Ordinibus medius pedes celebrauit, Crux Legato traditur, senatu Purpuratorum de more vsque ad Vrbis portam deducente. Illustri septus coronâ Præsulum, aliorumque, sanguine, aut sapientiâ præstantium virorum Cardinalis Caietanus abscessit. Vix Galliæ fines attigerat, cùm sibi magnum impendere negotium sensit à Nauarræ Rege. Qui comperto, Lutetiam illum contendere, offensusque, Legationem se posthabito ad Fœderatos

ratos destinari, Legatum intercipi, atque ad se vel inuitum abstrahi vehementer optabat. Et sanè haud procul absuit, quin Caietanus incideret

Tauanes. in insidias, quas Tauanius, vt Nauarro gratificaretur, silentio summo collocauerat. Sed cùm nescio quid rumoris de hostium dolis aures astitasset, quamquam speculatores quoquò versùm dimissi pacata circum omnia referrent, animi tamen pendebat Cardinalis, quàm tutò viam esset ingressurus, diffidens exploratorum (qui Galli omnes erant) vel diligentiæ, vel fidei. Fluctuanti visum est cœleste consilium per sortes, quæ à Domino temperantur, exquirere. Re Diuinâ cum tenerrimo sensu pietatis peractâ, sacrum in calicem schedas geminas conijci iubet, quarum alteri inscriptum erat: abeundum; alteri: non abeundum. Cùm verò syngrapham extraxisset, quæ abitionem vetabat, veluti oraculo parendum ratus, itineri supersedit. Post paulò certior factus est, moræ pretium salutem fuisse. Nam, si Diuione egressus esset, armatas Hugonotorum cohortes ex insidijs consurrecturas, vt ipsum, comitesque præhenderent. Inde, Cata-

Tauanius in Regis gratiam Caietano tendit insidias.

Dijon. Subsidio missis à Lotaringiæ Duce armatorum turmis in itinere protectus Luteriam feliciter peruenit.

Multo deteriorem sua opinione reperit Lutetiæ statum.

phractorum turmis à Lotaringiæ Duce subsidio aduenientibus confirmatus, reliquum iter securus Lutetiam vsque perrexit. Exceptus ea in vrbe infinitæ multitudinis accursu, adorationeque, aliam rerum faciem, omniaque longè quàm sibi persuaserat, impeditiora reperit. Paucis ante diebus Nauarræi suburbia capta depopulati, vrbem ingenti terrore compleuerant. Accessit fama coniurationis, quâ homines non pauciores viginti millibus tradere vrbem adfuturis propediem Nauarri copijs destinauerant; recusante Fœderatorum exercitu, nisi solutis ante stipendijs, hostium conatibus obuiam ire. His rebus haud quaquam territus Caietanus, erigere primùm Parisiensium animos, tum ipse per se aspectu, & alloquio venerabilis, tum suorum operâ, officijsque, ac Panigarolæ præsertim Astensis Episcopi perelegantibus ad populum concionibus instititit. Deinde conuersus ad propulsandum ab vrbe bellum, solutis quinquaginta nummûm aureorum millibus ex centum, quæ à Sixto Pontifice acceperat; animatisque inde Ducis Mainei copijs hostilem exercitum absterritum à su-

Eius opera in erigendis & cōfirmandis Parisiensiū animis.

à suburbijs longè submouit; tum fiduciæ, ac spei bonæ plenos Parisienses palàm iuratos, nunquam se Principi Hæretico Gallici Regni potestatem facturos, miro inter se concordiæ nexu, ingentique alacritate firmauit. At non idem, qui Lutetiæ, per Galliam erat erga Fœdus, & Fœderatos animus: alijs in Caroli Decimi, alijs in Henrici Quarti nomina passim iurantibus, proque suo singulis Rege arma certatim expedientibus, feliciùs plerumque pro Henrico. Gliscebat quippe illic in dies nobilitatis Catholicæ numerus ad partes accedentis, addiderantque animos auxilia, quæ de Anglia, Germania, Hollandia ad Nauarrum properare dicebantur. Itaque Legatus, Hispanique Regis administri (erant hi Bernardinus Mendozza Philippi Regis Orator, Ioannes Baptista Tassius S. Iacobi eques Belgici exercitus inspector, & Ioannes Moreus Hierosolymitanorum Equitum Commendatarius) anteuertendum rati, Maineo Duci authores fuere, vt priusquàm tantæ Hæreticorum vires conuenirent, maturaret proficisci contra Regium exercitum, quantum

Gallia in duas factiones distrahitur.

Augetur in partibus Nauarri Catholicæ nobilitatis numerus.

Legatus Mendozza, alijque Maineo suadēt vt Regiū exercitum aggrediatur.

à direptione suburbiorum gloriâ, & opibus auctum, alterum tantum, numero, & viribus debilitatum, quoniam milites, alij aliò, ad reponendam in tuto prædam, fruendamque discesserant. Nec abhorrebat à tentanda fortuna Mainei animus, dum Belgicus equitatus (vt Hispani promiserant) Fœderatorum legionibus adiungeretur. Commodùm per eos dies Lutetiam aduenerat Camillus Capisucchius Italicæ legionis Tribunus. Quem Romanum patritium, tanquam notum gratumque ad Caietanum Parmensis miserat, cum salutandi causâ, tùm inquirendi, qualia, & quanta subsidia pro Sancto Gallorum, fœdere Cardinalis Legatus à Sixto Pontifice attulisset. Et quidem aureorum in singraphis millia centum habere prompta in præsentiarum comperit, præter auxilia peditum equitumque, quorum delectus in Pontificia & Hispana ditione per Italiam habebantur. Sed duo præcipuè in arcanis mandatis Card. Legato iniuncta. Primùm, vt omni arte, Regem Catholicum ad suscipiendum Catholicæ Religionis in Gallia patro-

Capisuch. Podij Catini March.

Camillus Capisuchius Lutetiã venit ad salutãdum Parmensis nomine Caietanum.

tro-

trocinium induceret: alterum vt etiã atque etiam caueret, ne quam Regni Gallici partem per occasionem opis porrigendæ, ditioni suæ Rex Hispanus adiungeret cum periculo vtique dissoluendæ pulcherrimæ Regnorum harmoniæ, quâ tranquillitas Christianæ Reipublicæ continetur, quemadmodum æquali humorũ temperatione in animantis corpore sanitas conficitur & seruatur, vt politici docent cum medentibus philosophantes. Colloquutus cum Capisucchio de rerum Gallicarum statu Cardinalis diligenter egit, vt reuersus, Pontificis nomine Farnesium vrgeret ad auxiliares copias (vti Regem Philippum mandasse audierat) in Galliam transmittendas. Eodem tenore conscriptis literis idem à Parmensi subsidiũ efflagitabant Hispani, quos memoraui, triumuiri. His enim statuendi de Galliæ rebus potestatem peramplam Rex fecerat, atque ita cum Fœderatis agebant, vt ad Alexandrum referrent omnia, communicatisque inde consilijs communes ad Regem literas darent. Quæ nobis literæ ad intima consiliorum pernoscenda adiumento fuere. Igitur Alexander, quamquam

Cur non probabauerit Farnesius coniunctionem Philippi Regis cum Fœderatis Gallis.

Philippi Regis cum Fœderatis Gallis coniunctionem nunquam probauerat, propter ingentia inde dispendia pecuniarum, & sanguinis, commoda vel exilia vel nulla, stimulantibus tamen vndique literis, nuncijsque permotus, auxilia quidem in præsentiâ, Ductoresque expeditioni Gallicæ designauit; certus interim opperiri responsum ab Hispania, quò Præsidem Richardotum allegauerat, vt accuratiùs moneret Regem; statim atque, prælatis Catholicæ Maiestatis vexillis, in Gallia comparuerint Hispana arma, protinus violatam Hispanam pacem, interpretaturos Gallos, inque finitimas Belgij prouincias hostiliter incursaturos. Quamobrem copias non exiguas equitum, peditumque ante parari oportere, Ducesque insignes à Germania, Belgio, Italiaque conduci, ad conflandum exercitum; qui & sustentare in Gallia rem Fœderis labentem, & obsistere irrumpentibus Britannis, inundantibus Gallis, Batauis exultantibus in Belgio possit. Reuersus ab Hispania Richardotus Alexandro Regis mandata detulit: Auxilia quamprimùm in Galliam submitteret, nihil sollicitus de pace in-

interturbanda, quæ cum Henrico III. extincto iam expirasset. Militum numerum ex præsentibus Fœderatorum necessitatibus definiret, vt secundus hostilium armorum cursus tamdiù inhiberetur in Gallia, quoad ipse Farnesius cum lectissimo exercitu pro victoria dimicaturus accurreret. Alexander nil vltra moratus, cùm sex cataphractorum turmas coëgisset ex equestri militia Belgicæ nobilitatis, lanceariorum tres ex Italis, Hispanisque, sclopetariorum ex Vvallonibus ferè binas, equites in vniuersum mille octingentos; Ducem his imponit Philippum Egmontij Comitem Guisijs affinem, nullo adiuncto peditatu; quippè admodum extenuato, præsidijsque Belgicarum arcium pernecessario: & equitum subsidia Maineus vnicè depoposcerat. Hos vbi suis copijs adiunxere Fœderati, prodire in campum aduersùs Nauarræ Regem non dubitarunt. Tum, post absumptos aliquot dies varijs vtrinque diuersa in parte tentamentis, denique Iuriensem ad vicum signis collatis certatum est. Erant exercitus numero magis, quàm viribus impares. Vndena millia peditum super tria millia

Iubetur à Rege quamprimum in Galliam submittere auxilia.

Equitatus ab Alexandro missus in Galliam sub Egmontio Duce.

Iuriense prælium inter Fœderatos, & Regios.

equitum Fœderati; Nauarræi bis mille, & quingentos equites, octo peditum millia numerabant, quibus adiunctæ pridie quàm pugnaretur aliquot cohortes, turmæque, virium quidem modicum, at multum animorum addidere. Plus veteranorum apud Regem, & ipse inter arma natus, educatusque, præliari scientia suos veteranos anteibat. Neque tamen Maineo deerant aut belli artes, aut experti Duces, quosque Aumontio, Nuano, & Bironio magni nominis Ducibus opponeret, Tauanium Vicecomitem, Ronæum, & Bassompetram. Vti nec facilè posthabendos putares Mompenserio Duci, Franciæ Priori, Contioque, Ducem Nemorosium, Aumalium equitem, Comitem Egmontium, & Bransuicensium Ducem. Sex in agmina distribuit equitatum Rex (nam pugna, & victoria tota equitum fuit) quorum fortunæ appendix peditatus accessit. Quatuor ingentes ex Francis nobilibus turmas Aumontius, Mompenserius, Biro filius, Rex ipse ductabant, Raitrûm turmis Scombergius, extremo è Francis, externisque constanti agmini Biro senior præerat. Hic tamen seiun-

Aduersarũ partium Duces inuicem conferuntur.

ctus

Mare-ſchal de Biron. ctus à cæteris, iuſſuſque immoto veſtigio agere arbitrum pugnæ, quò incerta Martis, & occaſionum momenta vocarent aduolaturus. Haud abſimilis inſtruendi certaminis ratio apud Fœderatos. Ipſis quoque quina equitum agmina. Belgæ ab Egmontio, Franci grauis armaturæ, ac lancearij à Maineo, Nemoroſio, & Aumalio; Raitri à Branſuicenſi Duce, & Baſſompetra regebantur. Denique Summi Duces ad animandum militem ſpecioſas belli cauſas magnificè vtrinque iactabant. Alter tutelam præſeferebat Catholicæ Religionis occaſuræ in Gallia, ſi Hæreticus Princeps, opibus fultus Hæreticorum Chriſtianiſſimum ſolium inſcenderet. Alter iure nitebatur Borbonij ſanguinis, iam inde ab Hugone Magno, & Diuo Ludouico Regibus per tot Regum, & Principum ſtemmata deriuati. Quem vti legitimum Regem amplexa pars multo maior, ſplendidiorque Catholicæ nobilitatis, negabat, diſcrepantiam Religionis ei fraudi eſſe debere, qui ſe breui ad maiorum ſacra rediturum ſponſione publicâ recepiſſet. Ipſa Cœli oſtenta, & viſæ in nubibus geminæ

Specioſæ belli cauſæ magnificè à Ducibus vtrinque iactātur ad milites animandos.

Viſa in Cœlo portenta in preſagium felicis euentus trahuntur à partibus.

næ veluti acies inter crebra, horrendaque tonitrua signis infestis concurrere, ad secundi ominis argumentum à partibus trahebantur, iactantiùs à Fœderatis. Quod ijs in campis Dux Guisius Mainei Pater insignem de Hugonotis victoriam retulisset, capto Condæo Principe Nauarri patruo. Et verò feliciùs à principio Fœderati in-
Pugna. cohauere pugnam; lancearijs Belgis, quos hostilium tormentorum procella vexare cœperat, vt eam declinarent, adeò ferociter in aduersum agmen inuectis, vt non sustinentibus hastarũ incursum Gallicis turmis leuiter armatis, & huc, illucue declinantibus, ipsi ad hostium vsque tormenta victoriam inclamantes penetrauerint, cum fuga, & clade vasta custodum, libratorumque. Qui tumultus ita propinquam Regiorum equitum aciem perterrefecit, vt Rex, & Bironius de victoria penè diffiderent. Sed parte aliâ Raitri, qui pro Fœderatis in fronte certabant, tormentorum pariter ictibus malè accepti, dum ad alteram globorum procellam euitandam retrocedere festinant, turbauere proximos equitum ordines. Cùm autem illos Dux Mainei in gradum restitue-

re.

re, vel obuerſis haſtarum cuſpidibus conaretur, hærentes tamen, implicitoſque inter ſe Rex conſpicatus, à deſperatione redijt in ſpem maximam, occupandumque aditum ad victoriã inclamans, trepidantes inuadit. Initio pauci, vt in conſilio ſubito, Regem comitabantur; mox vniuerſum agmen, quòd Proceribus conſtabat fortiſſimiſque bellatoribus loricatis, eòdem incubuit. Neque Raitris maior ad equeſtrem hanc procellam, quàm ad illam globorum tempeſtatem ſuſtinendam animus fuit. Nam, exceptis paucis fortioribus, qui cæſi campum cadaueribus conſtrauere, reliqui auertuntur in fugam. At nihil inde deterritus Mainei Dux cum ſeptingentis lancearijs Gallis nobilibus certamen ingreditur; quamquam perturbatio Raitrûm, & inuehentis Regis feſtinatio ſuis equitibus excurrendi ſpatium ad haſtas infligendas præripuerat. Quare his abiectis, vt ſuperuacuis, gladios impigrè ſtringunt: iniqua ſanè conditione pugnaturi cùm Regijs, quos armatura grauior, geminique ſclopi, ſuperiores præſtabant. Obſtinatus tamen dimicantium ardor, & rumor falſus inter-

Cater. l. 11 Turr. l. 15. Buſſier l. 22.

Thuan Cater. Turr.

fecti

fecti Regis dubiam aliquandiu victoriam fecit. Cùm enim Regius Vexillifer in capite saucius, ab effuso inde sanguine oculorum vsu orbatus, ad equi arbitrium extra ordines raptaretur, cùmque iuxta illum eques nobilis cecidisset, cristæ gestamine non dissimili eius, quam è galeæ cono Rex præferebat, vterque procul visentibus fugæ, ac mortis Regiæ speciem præbuere. Inde Nauarræos exultantes cura repressit, ac mœror; Fœderatis verò ad instaurandam pugnam cum gaudio alacritas addita, donec errore comperto, Rex Henricus nudo capite media agmina interequitans, voce suis, hostibus manu, viuentem se prodidit, & victorem. Ergo lætissimis plausibus, Viuat Rex, acies vniuersa circumsonuit. Nec sustineri diutiùs à Fœderatis armorum victricium impetus potuit. Tunc Maineus, vbi Raitros, partim in prælio cum Duce, qui nullus apparebat, extinctos videt, partim fugâ dispalatos, Egmontium, post insignem editam pugnam, latere pilâ traiecto procubuisse, lectissimos circa se equites, aut exanimes cecidisse, aut vulneribus graues abscedere coactos è prælio, ipse quoque

Quid dubiam aliquandiu victoriam fecerit

Rex nudato capite prodit se viuum atque victorem.

Fœderati victricium armorum impetu pelluntur in fugam.

cum

cum Nemorosio fratre, Ronæo, & Bassompetra, pugnæ campo digressi, propinquo in tumulo capita conferunt deliberabundi: si quâ ope ruina tanti exercitus fulciri posset. Heluetiorum agmen, quatuor ferè bellatorum millia, illibatum animaduertunt (neque enim vlla pars peditum prælium inierat) & Raitrûm turmas non modicas è fuga collectas in vestibulo propinqui nemoris considêre. In mentem venit, per hos pedites, equitesque posse certamen redintegrari, cũ spe victoriæ aduersus Nauarræos, in persequendis ijs, qui fugerant, dissipatos; aut saltem tormenta nondum capta subduci hostium manibus, atque in tutum vnà cum impedimentis deportari. Nec detrectabant Heluetij plenum gloriæ subire discrimen, modò aliquot adessent equitum alæ, queis dimicantium latera tegerentur. At Raitri (vt inde cladis exitus esset, vnde initium fuerat) nullis adduci precibus, aut promissis potuere, vt fortunam certaminis retentarent; siue tædio belli bis infeliciter gesti; siue Catholicarum partium odio, contra quas cùm Hæretici pro Hæreticis arma tulissent, in itinere Lotharingico,

De Prælio redintegrãdo deliberant.

à Du-

à Ducis turmis cum sexcentis equitibus Belgis, & legione Italica, queis Camillus Capisucchius præerat, victi sunt prælio, coactique per nouum sacramentum in Fœderatorum castra transire. Quare improsperam hanc pugnam perfunctoriè tantùm initam pro Fœderatis imputare parabant Nauarræ Regi ad veniam impetrandam; quasi recentis perfidiæ merito prioris culpam eluissent. Sed homines fallaces, vt æquum erat, sua spes falsos habuit. Nam, qui honestam mortem oppetere pugnando noluerant, partim, cùm se dederent Nauarræis, ignominiosè tamquam bis proditores trucidati sunt, partim, cùm iterum fugam tentarent per ignota fluminis vada, violentus gurges absorbuit. Longè melior extitit Heluetiorum conditio, in quos ad defensionem, mortemq; paratos cùm displodi tormenta Biro imperasset, Rex misertus virorum fortium intercessit. Quin vltro deditionis verecundiam temperauit hortatus, vt Franciæ Regi signa submitterent, libertatem, & securum ad suos reditum pactus. Quæ fide Regiâ mox præstitit, cùm etiam signa reddi benignè iussisset. Parte aliâ

Raitri prælio victi à Camillo Capisucchio ad partes Fœderatorum inuitè transierant.

Ex Ducis Lotharing ad Capisuchiū literis 14. Iun. 1589. Aug. Camp. in supl. Carol. Colom. lib. 2.

Bis proditores partim trucidātur à Regijs, partim gurgitibus hauriuntur

Cater. l. 11.

Duces Fœderatorum in diuersa loca profugiunt.

aliâ Maineus, & Nemorosius, quando spes nulla erigendæ aciei collapsæ supererat, ne funestiorem Fœderi cladem Ducum interitus faceret, alius aliò fugam intendunt. Meduntam Maineus, Autricum Carnutum Nemorosius petiere. Plerique è Fœderatis in fuga intercepti, complures, dum fluuio se credunt imbribus aucto, submerguntur. In acie non plures quadringentis interfectos, æquato ferè ex victis, & victoribus cæsorum numero, scribit Carolus Coloma; cùm tamen supra octingentos è victis dumtaxat cecidisse Thuanus narret. Regem in prælio se ferociter periculis obiectantem sauciatum nonnulli credidere, atque inde factum vt victoriâ vsus non fuerit. Nec defuit ex Comitis Bosuuij turmalibus, qui lethaliter à se vulneratum Parmensi affirmauerit, miles cæterà ingenio minimè vano, & facere magis fortia quàm loqui solitus, vti Dux in epistola scribit ad Regem. Sed hunc, vt alios, deceptum similitudine Regiorum insignium (quod olim Romano Scæuolæ contigit) pro Rege alterum nitentem cultu regio appetijsse credibile est. Addit Regi Farnesius, desideratos

Mantc.

Cæsorũ in acie numerus ex victis atque victoribus.

DeBossu.

tos

tos ex auxiliaribus in Galliam missis (nullâ Gallorum factâ mentione) circiter trecentos, equos amissos supra quadringentos, capta signa militaria quatuor, & magnam impedimentorum partem; Sed præcipuam in Egmontio Comite perempto cladem, Principe viro inter Belgas, nec in cura, studioque Regiarum partium cuiquam secundo. Trium hic filiorum Lamoralij, ab Duce Albano capite damnati, natu maximus paternæ laudis in bello appetentior fuit, quàm felicior. Quamuis eò triumphalis genitoris fortunam superauerit, quòd in acie inter hostium cædes gloriosè ceciderit, cùm Pater decoram multiplici lauro ceruicem carnificis gladio subiecerit. Redux è Germania, quò profugerat ab ira Albani ad auunculum Septemuirum Palatinum, dum paternæ mortis vltorem agit, in Antuerpiensi defensione ab Hispanis vrbem depopulantibus captus est. Mox redemptus, cùm in Gemblacensi prælio ab Austriaco victus esset, contra eumdem bellum reparauit apud Rimenantam. Sed multâ Parmensis Gubernatoris arte reuocatus ad partes Regias, paulò post Niniuæ in Lanuæ

Comitis Egmõtij clades, Belgis luctuosa.

Eius viri origo præclaræ animi dotes, & varia vitæ fortuna.

Ninoue nuæ insidias cum fratre, atque vxore imprudens incidit; retentusque apud Orangium non paucos annos, à Farnesio cum Lanua ipso prolapso in Regiorum manus, commutatus est. Inde in causa Catholicæ Religionis, & Regis propugnanda quotidie factus ardentior, spiritum pro ijs generosè profudit, Belgicorum auxiliorum in Galliam Ductor. nō exiguam laudem, vel hostium confessione promeritus; cùm in Iuriense prælium ferocissimè inuectus, ea fortitudinis documenta præbuerit, quæ magnum Henricum, de fatali palma, ne sibi eriperetur è manibus, dubitare coegerint. Tanti viri exitus Alexandrum mouit, vt in hisce, quas dicebam, ad Philippum, literis, Lamoralio fratri, qui post defensas aliquandiu Ordinum partes, redire cum Rege in gratiam peroptabat, veniam, ac reconciliationem exoraret additâ insuper Vuallonicæ legionis, quam frater administrauerat, præfecturâ. In ijsdem porro literis cùm Regi enixè commendet Othonem Henricum Estensem Bransuicensium Ducem, è Iuriensi pugna reducem amissà supellectili, & ferè seminudum, erroris arguuntur, qui in eo

Ductor equitatus Belgici in Iuriensi prælio gloriosam oppetit mortem.

Quorundam opinio de Bransuicensiū Duce interfecto erroris arguitur.

conflictu occisum memorant; quamuis inuolutus occisorum cumulo, cùm neque ab hostibus, neque ab amicis reperiretur, pro mortuo diutius habitus fuerit. Quantuscumque perhibeatur numerus interemptorum Iuriensi pugnâ, illud vtique certum, per eam cladem rem Fœderis ad extremum venisse. Neque dubium, si Parisios versus nullâ morâ interpositâ victorem exercitum Henricus rapuisset, quin expugnanda proximè Lutetia fuerit. Adeo à militibus, ab armis, à commeatibus, à rebus omnibus imparati ciues, luctu insuper, & pauore offuso, defecerant animis.

Res Fœderis quantũ Iuriẽsi clade damnum acceperit.

Ferunt huiusce sententiæ auctorem Henrico fuisse Nuanum, Hugonotum Ducem scientissimum belli, sicut olim Annibali Maharbalem, vt è Cannensi victoria Romam duceret. Sed reiectum Nuanum, Bironij senioris Ducis Catholici contra sentientis authoritate; qui vrbem populosam fame, non bello subigendam censebat. Bironium autem in consilio dando suã magis, quàm Regis vtilitatem secutum aliqui tradunt; ne videlicet ipsius ministeria cessarent, cessante bello. Nam, corruente vnà cum Lutetia Sancto

ſto Gallorum Fœdere, nil erat Henrico ſuperfuturum, quod vinceret. Equidem haud facilè adducor, vt credam Regem à puero armis, & negotijs exercitum, aliunde ſuſpenſas rationes rerum gerendarum habuiſſe, tanti vtique momenti, quanti erat capiunda Lutetia, & finis bello ponendus. Illud vero propius: Bironio, alijſque Catholicis Ducibus, pro Lutetia conſiliantibus, aſſenſum fuiſſe Henricũ, quatenus conducere nõ rebatur Franciæ Regi, in occulto fortaſſe iam tum Catholicum agenti, Religionis, & Regni principem vrbem clariſſimum Galliarum lumen extingui, cum gemitu Orbis Chriſtiani, vt immodicũ daretur gaudium Hæreſi triumphaturæ. Ciuibus itaque qualitercumque erga ſe animatis vltimum excidium remiſit, pro certo habens, Pariſienſes in abundantia rerum omnium viuere aſſuetos, interclusis commeatibus, breui ad voluntariam deditionem compulſum iri. Nec eiuſmodi iudicijs pro ſuo modulo vires hominum metientem Regem euentus fruſtratus eſſet, niſi aſſiduæ preces, & nuncupata Lauretanæ Virgini vota, quæ nos perſoluta iam vidimus, Pariſienſium animos

Veriſimilior cauſa cur ab expugnatione principis Galliæ ciuitatis Rex abſtinuerit

mos ita de Cœlo firmaſſent, vt humanis opibus maiora præſtarent.

Iam verò, ſi Fœderatos à Iurienſi infortunio trepidatio, & luctus inuaſerat, Regij exercitus lætitia ſincera, & defæcata non fuit. Cùm enim ex Hugonotis, Catholiciſque conſtaret, vtroſque ſollicitos victoria fecerat. Hi verebantur, vt Regem ad ſuas partes attraherent, illi, ne amitterent. Et quidem Catholici orabant, vt ſpei ſuæ, quam ex eius promiſſo, voce, ſcriptiſq; firmato conceperant, compotes redderet. Catholicam proinde Religionem tantò honeſtiùs in præſentia indueret, quantò per victoriam abruptis neceſſitatis vinculis, ſolutior, & liberior appareret. Neque Rex in ſpeciem abnuebat æqua poſcentibus Principibus Regij ſanguinis, proceribuſque Catholicis; vnde Hugonotis metus grauior, & cura. Iamque inuitari Turones iuſſerat Regni Antiſtites, vt coacto ea in vrbe conſilio, explicatis, quæ animo hærebant difficultatibus, orthodoxæ fidei præceptionibus inſtrueretur. In quo conſilio Rex illud nempe commodi reperiebat, vt per iſtas de Religione quæſtiones, quò promptiùs agitan-

Catholicorum conatus pro Rege ad Religionem Catholicā pertrahendo.

Rex Catholicorum precibus in ſpeciem annuit.

tandas, eò tardiùs componendas, in aliud tempus promissa proferret; quæ si exequi maturaret, suberat metus, ne abalienarentur à se in Gallia Hugonotorum animi, extra Galliam Britanniæ Regina, & Protestantes Germaniæ Principes, quorum subsidijs constanter in bello vsus fuerat âd eam diem, vsuique adhuc sibi fore in posterum intelligebat. Et opportunè Regiam producendæ moræ voluntatem Caietani Legati, præter ipsius mentem, iuuit intercessio. Is enim audito: conuocari Gallicæ nationis Concilium, sui muneris esse duxit, communi epistolâ (quam à Roberto Bellarmino compositam perhibent) Galliæ Antistites admonere, vt absisterent facto non inutili modò, sed pernicioso, & à Gallicanæ Religionis gloria maximè alieno. Quorsum enim Episcoporum conuenticula, tantumque Præsulum suis è sedibus acciri, si Nauarrus breuem Catholicæ doctrinæ explicationem desideraret, quæ ab vno, alteroue Theologo Doctore tradi posset? Homini præsertim haud peregrino, nec hospiti in Ecclesiæ Romanæ Fide, quam aliquando coluerit, professusque sit. Sin

Quò spectauerit hoc Regis consilium.

autem,non tam ad erudiendum Principem, quàm ad disceptandum per eam occasionem de controuersijs inter Romanam Ecclesiam,& Caluinianam synagogam euocarentur, nihil hoc esse aliud, quàm super ijs, quæ Tridentina Synodus consensu Christiani Orbis definierit, ac proinde, moueri prorsus, mutarique sit nefas, velle arbitros agere, facta reddere infecta, & diuinitus constituta conuellere: in eam præsertim vrbem Patribus conuocatis, quam Nauarrus ob Hæresim à piorum societate seiunctus arbitrio suo moderaretur. Itaque hortari eos vehementer, ne se ad hoscemodi cœtus, neque legitimè indictos, neque citra noxiam celebrandos, quouis priuatæ rei studio, siue amore compelli sinant. Secus denunciare Pontificias diras, periculumque ne à dignitatibus excidant,& à sacris animarum Præfecturis amoueantur. Discussâ per huiusmodi minas conuocatione Concilij, Nauarrus qualemcumque causam procrastinandi nactus, ad arma respicere, & exercitum quindecim dierum otio recreatum adducere ad obsidendam Lutetiam, Regni caput, ac belli statuit.

Rex decernit quamprimum obsidere Lutetiam.

Con-

Contra Maineus, & Nemorosius, qui nequaquam ab accepto infortunio ceciderant animis, ad vrbem defendendam consilia, vires, auxilia contrahunt. Præcipua spes in Belgio, ideoque Maineus illuc excurrit, commendatâ Lutetiâ fratri Nemorosio, quem coniunctio sanguinis fidum, capacem animi magnitudo faciebat, & maturum iudicium in iuuene, cuicumque consilio siue ineundo, siue expediendo æquè promptum, ac par. Cameraci, cum amicarum ciuitatum Præfectis è Piccardia conuenientibus, postea Condæi cum Alexandro Duce de ratione continuandi belli multa contulit Maineus, communicatisque cum eo (vt subsidia faciliùs impetraret) quæ perhonorifica, & gloriosa de Hispaniarum Rege in patronum Galliarum adoptando Fœderati meditarentur, ostendit, in inuicta Farnesij & Belgici exercitus virtute ac felicitate, positam esse Lutetiæ salutem, summis Hugonotorum opibus impugnatam. Quo capite Regni seruato, non habiturum Nauarræ Regem, vnde vertici suo diadema Gallicum imponat: modò auxilia non modica, nec tarda Parmensis, & semetipsum

Lutetiæ curam Nemerosio fratri relinquit.

Egregiæ Nemorosij dotes.

Ducem, potissimam auxiliorum partem afferret. Abscessit Maineus haud nimiùm lætus, Parmensi aliquanto minora, quàm poscebant pericula tanta, pollicito. Nimirum vti Gallicani Fœderis Ducem res Gallica, ita Belgij Præfectum res Belgica tangebat. De septemdecim inferioris Germaniæ prouincijs duodecim ferè iam pacatas imperio Hispano restituerat, alias armis inductas, alias ingenij dexteritate. Binæ Hollandia, Zelandiaque supererant, ad quas armis edomandas inuitabat anni tempestas præter solitum siccior, transferendo in insulas bello peropportuna. Quamobrem, nisi peregrino marte auocaretur, sperabat breui, tranquillam vniuersi Belgij possessionem Regi auunculo se traditurum. Gallicam igitur expeditionem tantarum rerum cursus interpellantem vti suorum triumphorum scopulum auersabatur, certam recuperati Belgij iacturam appellans. Quæ non modò moram & impedimentum salubriter destinatis obijceret, verùm etiam perderet ante parta, tanto irrito labore suo, militum sanguine, atque Hispanici auri profusionibus. Ex altera

Cur adeo auersus fuerit à Gallica expeditione Farnesius

parte,

parte, curam rerum Gallicarum insedisse penitùs pectori Regis Hispaniarum intelligens (quin ipse met aliquando excitus crescente in dies gloriâ fortissimi Nauarræ Regis, eiusmodi occasionē experiundi suas cum Gallo vires sperauerat, timueratque) imminentis belli curas anticipabat animo; quæ Nauarræorum opes, qui nerui? quales peditum, quales equitum acies? quas ipse contra de Belgio copias veteranorum educeret in bellicosum Regnum, aduersùs Regem præferocem, Britannicis, Germanicis Helueticis legionibus, & inuictis Gallicæ nobilitatis turmis futuras pares? Iusso itaque Comite Iacobo Collalto, cum quatuor millibus equitum Germanorum sub vndecim signis ad Galliæ fines contendere, ibique acceptis, quæ submitterentur peditum copijs, ad Mainei Ducem properare; sustentatis interim hoc qualicumque subsidio Fœderatorum partibus, magnis rationum momentis euictum Regem, assiduis certe literis, nuncijsque fatigatum, à proposito Gallici belli remotum iri credebat. Et quidem vt remoueretur, nihil intentatum omisit. Præsentes Belgij necessitates ob

Subsidiū equitum sub Duce Collalto Fœderatis mittit in Galliam.

Sperat, Philippum Regem remoueri posse à proposito Gallici belli.

ob oculos poſuit, legiones morbis, prælijs, victorijs ipſis in noua militem loca ſpargentibus attenuatas, aliquas in ſeditionem palàm actas, alias proximè agendas, ſtipendijs non procedentibus omnes abalienatas, atque ad imperia ſegniores. Expoſuit Belgarum lamenta, queis, audito Regis conſilio de Gallico bello, deſeri ſe à Principe, poſt tantum ſanguinis fuſum, nimis quàm acerbè querebantur. Adiunxit ipſa Gubernatorum reſponſa, qui, ſi (vti parabatur) præſidiarijs nudarentur arces, à ſe prouincias Hollandis finitimas, aduersùm Mauritium nouis de Britannia viribus fultum, poſſe retineri pernegabant. Inter alia, Verdugi Friſiæ Præfecti literas Regi legendas tranſmiſit, qui aſſerebat, complures Hiſpanorum cohortes inde in Brabantiam euocatas, niſi numerarentur ante ſtipendia, abnuiſſe imperium; exemplumque per alias prouincias inualeſcere tantò confidentiùs, quantò præſentiore ſui operâ opus eſſe milites intelligerent. Præterea & illud conſiderandum addebat, aduersùs Benearniæ Principem victricibus nobilitatis Gallicæ turmis, firmiſque Ita Nauarrū Hiſpani vocabāt.

na-

nationum exterarum legionibus circumſeptum, bellum ſuſcipi ab ſe non poſſe, niſi parato ante exercitu, multitudine militum, ac virtute vel coæquando Nauarræis, vel anteponendo. Hunc autem (quando anguſtijs temporis premerentur) haud dubiè conflandum eſſe robore Belgicarum legionum,cōtracto ex arcium præſidijs milite veterano; in eiuſque locū tyrone ſubmiſſo: hoc eſt diſpoliato Belgio viribus ſuis, atque adeo Batauorum, Anglorumque diuerſa diuersè irrumpentium victorijs diſtrahendo,Quamquam, nec educi de præſidijs veterem militem, nec authorari nouitium, poſſe ſine innumerabili auri (cuius inopia ſummâ laboretur) pondere, quando (vt de Italis, ac Vuallonibus ſileatur) Hiſpanis dumtaxat legionibus, ob ſtipendia iam emerita, quatercentena aureorum millia debeantur; cùm Germani ſub Arembergio, Barlamontio, & Ferrante Gonzaga, Chiliarchis, adhuc centum millium ſummæ ſint creditores. Nec ingnorare Catholicum exercitum nummariæ difficultatis cauſas, atque inde tantò vehementiùs angi, quantò videant effuſius congeſtis in Galliæ Dynaſtas o-

opu-

Permotus literis Alexandri Philippus rem tanti momenti discutiendam reijcit ad Senatum Regium.

opulentis Hispaniæ gazis, sibi demũ relinqui spes inanes, & longam egestatem. Permotus his literis Philippus, quamuis infixum esset animo propositum Gallici belli, ad Senatum tamen Regium discutiendam rem totam, quasi de integro retulit. Siue ampliorem requirens consilij lucem; siue authores, & patrocinium sententiæ suæ, quos Alexandri rationibus, & querimonijs Belgarum opponeret. Nam deliberationes magni momenti specie tenus ad Senatum referre solitus, ardua consiliorum aut expediebat ipse per se (aderat enim capacitas mentis cum experientia par moli rerum) aut diu, multumque versabat cum intimis amicorum, duobus præcipuè Ioanne Idiaquesio, & Christophoro Moura, quos, alterum patriâ Cantabrum, alterum Lusitanum, Regiâ liberalitate ad summas opes euexerat. Ambo æqualem Regalis familiaritatis gradum tenebant, diuersis virtutibus, munijsque. Idiaquesium Italicæ rei præpositum prudens industria parta conseruandi fides Mouram & diligentia in Lusitanico Regno nuper ad Philippi imperium adiungendo, commendabant. Huic primario

Ioannis Idiaquesij, & Christophori Mouræ diuersæ virtutes & munia, sed par apud Regem gradus honoris, authoritatis, & gratiæ.

inter

inter cubiculares frequentia Regalis alloquij gratiam auxerat, ille cùm ab epistolis esset, assiduitate, ac magnitudine negotiorum, æstimationem intenderat. Iudicium itaque alter, alter amorem Regis cùm vindicaret sibi, neuter ex toto Philippi animum possidebat. Sed vti ambo ingenio, atque ætate infra Principem, ita authoritatis modici erant, & regebantur magis, quàm regerent. Idiaquesius, propter collata in Alfonsum filium Hispanicæ legionis Tribunum à Parmensi beneficia, vt in ipsũ, sic in ipsius sententiam pronior, tumultibus Gallicanis Hispanorum consilia, non arma intermiscenda censebat. In hunc igitur modum locutus fertur.

Idiaquesij pro Alexandri sententia adnitentis Oratio.

„ Si grauissimæ huic deliberationi, „ de transferendis è Belgio, non sine „ maximo Europæ motu, Catholici „ Regis armis in Galliam, Parmensis „ interesset destinatus in Gallicam ex- „ peditionem Imperator, neque mea, „ neque vllius fortasse alterius in Hispanico Senatu vox, aut sententia „ desideraretur. Nam & Farnesius „ ipse prudentissimus belli, qui præ- „ sens amborum statum, viresque Re-

Alexãdri præsentiam, optat vt rei bellicæ peritissimi, & statũ viresque Regnorũ callentis.

gno

„ gnorum æquâ lance librauerit, con-
„ uenientia differeret muneri suo, &
„ præiudicium summi Ducis in con-
„ sultatione bellica facilè suffragia
„ togatorum hominum conciliaret.
„ Seu quoniam, absente Parmensi,
„ eius imaginem animi, sententiæque
„ significationes non obscuras in lite-
„ ris habemus, bellum Gallicum, vt
„ inutile, periculosum, maximèque
„ arduum detestantibus, e republica
„ facturus videor, si quæ prolixiùs il-
„ le disputat, ego exequar paucis,
„ momenta rationum tam valida, vt
„ in hac disceptatione minimum fu-
„ turum sit, quam plurimum valere
„ decet, Alexandri authoritas.

Momenta rationum expendit ab Alexandro proposita in epistolis,

„ Primùm omnium is negat, Belgi-
„ cum exercitum eâ magnitudine vi-
„ rium esse, vt & Gallias aggredi, & de-
„ fensare Belgium queat. Si vtrumque
„ conetur, neutrum perfecturum; sin
„ alterutrũ, molis fore maioris, Galli-
„ co bello principium, quàm Belgico
„ finem dare. Adeo istud expeditum,
„ in medio cursu, bonæque spei ple-
„ num ad victoriã; arduum illud, ob-
„ septum difficultatibus, & periculis
„ circumuentum. Equidem, vt vera
„ magis, quàm dictu speciosa confe-
ctet,

„ ctner, etiamsi paria in expeditione
„ vtraque cætera essent, vtilitas com-
„ perta, ius, fasque adhortari vide-
„ rentur, vt Belgicum Gallico præ-
„ ferres bello. Nam proprium Austria-
„ cæ gentis patrimonium Belgium
„ est, Imperatoris gloriosissimi pa-
„ rentis tui Caroli patria; illic auitæ
„ Burgundiæ Ducum ædes, villæ,
„ templa, visuntur. Si studio tuendæ
„ Religionis duceris, hanc pietatem
„ Belgis popularibus ante tuis, quàm
„ Gallis exteris debes. Si cura pro-
„ ferendi imperij, rationi regnandi
„ congruit, vt priùs tua recuperes Re-
„ gna, postmodum alienis inijcias ma-
„ num. *Subactum* omne Belgium nu-
„ tibus Catholicæ Maiestatis pareat,
„ tunc Galliæ, Regnis Austriacis vn-
„ dique circumclusæ Belgica, Italica,
„ Hispana, Germana inferantur arma,
„ Nisi fortè falsa spe inducti, aliena
„ nostris, certis incerta præponimus.
„ Præstat (fateor) magnitudine re-
„ gionis, opum, & potentiæ Gallia,
„ sed Belgium in manu est. Consuli-
„ mus inconsultè, si amplioris Regni
„ sequentes vmbram, Belgium amit-
„ timus, Galliam non adepturi. At
„ si cessarint Hispana subsidia, Ca-

Probat ab vtili, & honestō præferendū esse bello Gallico Belgicum.

tho-

„ tholica in Gallijs Religio pessum-
„ ibit. Cur id Hispaniæ Regem ma-
„ gis mouet, quàm quod eadem Re-
„ ligio in Oriente sub Mahometanis
„ Tyrannis oppressa iaceat? An non
„ satis munere, superque fungeris tuo
„ dum Austriacis in Regnis inuiola-
„ latam præstas? Quin eo nomine re-
„ ligiosissimus audis Regum, quo-
„ niam periclitari de Belgij Principa-
„ tu, quàm Belgij à recta fide defectio-
„ nẽ pati maluisti. Summi cura quidẽ
„ Rom. Pontificis in omnes terras ex-
„ tenditur; at Sixtus Quintus ad hanc
„ diem plurima monita in Gallias
„ misit, pecuniæ parum, nihil ar-
„ morum; quamuis aliquot populi
„ Sedis Apostolicæ implorantes au-
„ xilia, suarum vrbium regimen vltro
„ detulerint. Sed hos reiecit Pontifex,
„ magnificè professus, Apostolicã Se-
„ dẽ beneficia nõ fœnerari. An diffisus
„ est obsequio gentis tumultuosæ, ac
„ refractariæ, ne indigenis quidẽ Regi-
„ bus citra rebelliones crebras mori-
„ geræ? Si Pontificiam charitatem
„ sedulitate superuacuâ nos vincere
„ voluerimus, valde vereor, ne locus
„ Hugonotis calumniandi detur, His-
„ panos Religionem loqui, domina-
tionem

,, tionem quærere. Atque hæc ita
,, differo, quasi permulta, quæ Belgi-
,, co bello fauent, Gallico non aduer-
,, sentur. Peregrinum, & insolens
,, solum, diuersi à nostris incola-
,, rum mores, nihilo minùs auersi
,, animi, hostium potentes vires, im-
,, becillæ sociorum, & infidæ; vrbs
,, amica Lutetia Fœderis caput in ex-
,, tremũ adducta; ita vt exercitus no-
,, stros ad sociandum exitium, non ad
,, portandũ auxiliũ, inuocari putem.
,, Possem ego commemorare Reges,
,, & Imperatores non paucos ex om-
,, ni antiquitate, qui transportato in
,, alienas regiones bello, audaciæ pœ-
,, nam cladibus luerint. Sed ma-
,, lo exemplis vti domesticis, & re-
,, centibus. Sebastianus Lusitaniæ
,, Rex consobrinus tuus, nuper in
,, Africam euocatus à diffidentibus
,, eius terræ Regulis, cum flore Lusi-
,, tanicæ iuuentutis, nonne exercitu,
,, Regno, spiritu exutus est? ne sepul-
,, turâ quidem, nisi per auri pretium,
,, Regio cadaueri reliquâ. Atque
,, hæc vni Lusitaniæ luctuosa expedi-
,, tio; quanto lugubrior altera, quæ
,, totas funeribus Hispanias mersit?
,, Inuitus refrico vulnera nondum

Domesticis exemplis ostendit esse maximè periculosum in alienas regiones arma, & exercitus transportare.

„ obducta ; sed salubrius id fuerit,
„ quàm tacendo pati, vt plagæ plagis
„ imponantur. Hæret adhuc impres-
„ sa mentibus nostris illa post homi-
„ num memoriam potentissima clas-
„ sis, quæ ad eximendam seruitio im-
„ purissimæ fœminæ Brittanniam,
„ nauigans, non sine gemitu Oceani,
„ & labore ventorum, ijsdem rebel-
„ lantibus profligata, naufragio suo
„ Aquilonaris tractus operuit maria,
„ littoraque. Verũ expeditiones istas
„ improsperè cessisse quispiam dicat,
„ quod arma transtulerint in terras
„ interfuso mari discretas. Quid?
„ duobus ante annis, quadraginta
„ millium bellatorum aciem è pro-
„ xima Germania subsidio Hugono-
„ torum in Gallias immissam, cui
„ Galliæ Regem occultò studere fa-
„ ma erat, vt Guisios hostes domesti-
„ cos,per externos opprimeret,quàm
„ horribili strage multatam fuisse
„ constat à perexiguo numero Catho-
„ licorum? Ita vt prouerbium affir-
„ mauerit, quo indigenæ gloriantur,
„ Gallicam terram alienigenarum
„ sepulchris inclytam esse. Ambo-
„ bus Henricis in exitium infelicis
„ exercitus conspirantibus; præter
spem

„ ſpem repugnante Franco, Nauarro
„ contra fidem deſerente; propterea
„ quod vterque auxilia ſua, vt exter-
„ na, & præualida formidaret. Niſi
„ quod Hugonotis Gallis Germani,
„ Hiſpani Catholicis militant, con-
„ ſimiles expeditiones ne ſimilis con-
„ ſequatur exitus, eſt prouidendum.
„ Fauebit Belgicis copijs Galliam
„ ingreſſuris Mainei Dux; & Benear-
„ niæ Princeps Germanis ingredien-
„ tibus fauebat. Quid? ſi mutet Mai-
„ neus, vti mutaſſe fertur, pro ſuſpi-
„ cione nata, Nauarrus animum? Si
„ magnitudine præmiorum, quæ cu-
„ mulata tempore tali hic deferet,
„ ille concilietur? ſi Gallus tandem
„ cum Gallo, ſuper externis (com-
„ muni ſcilicet hoſte) perdendis con-
„ ſentiat? atque ita Hiſpana arma
„ Gallorum tumultibus intermiſſa
„ pacem illis, nobis bellum ex inſpe-
„ rato conſciſcant? Sicut videmus
„ moloſſos inter ſe rixantes, vbi ho-
„ ſtis externus, taurus, aut aper com-
„ paruerit, in eum confeſtim certa-
„ men, & iras vertere. A natura
„ quippe inſitum habent cum vnius
„ generis animantes, tum eiuſdem
„ nationis, & linguæ homines, vt ad-

Hoc nomine Nauarræ Rex ab Hiſpanis tunc appellabatur.

N 2 uer-

„ uersus peregrinæ potētiæ terrorem
„ promptissimè coëant, arcano quo-
„ dam, & perpetuo deuincti fœdere.
„ Auxilijs modicis ad Fœderatos mis-
„ sis, tentata nobis hactenus Gallia est.
„ Vbi iustum exercitum, & præfulgen-
„ tia Maiestatis tuæ signa conspexe-
„ rint; aut Gallorum ingenia mobi-
„ lia, & suspiciosa me fallunt; aut
„ quale Germanis contigit (euentum
„ prohibeat Deus) par nostris legio-
„ nibus imminet fatum. Non suc-
„ currit, quod Ioannes Moreus recen-
„ tibus è Lutetia litteris testificatus
„ est? Tribunum Gallum sub Duce
„ Maineo merentem, cùm admotus
„ extremis à morbo esset, nudauisse
„ sub mortem animum: & quo tem-
„ pore nouæ spes, noui timores à
„ consuetis affectibus homines auo-
„ cant, arcanum aperuisse consilium,
„ de transitione ad Nauarræos in ar-
„ dore certaminis faciunda cum suis,
„ vt momentum ad vincendum par-
„ tibus adderet. Neque tacuisse cau-
„ sam: quoniam crederet Nauarro
„ deberi legibus Galliæ Regnum: Ex
„ aduerso Hispanos, & Lotharingos
„ ambitioni suæ Religionis nomen
„ obtendere. Hæc patefacta voluntas

vnius

„ vnius morientis de gente Regij sanguinis amantissima, quanta multorum viuentium studia indicat, adhuc latentia, vt per occasionem, mercede magnâ se prodant? Equidem in tanto rerum cardine videre videor Farnesium fluctuantem animi, incertumque, vtrum, plus fiduciæ in Fœderatorum armis, an in fide fluxa plus timoris ponendũ censeat? Si cum viribus modicis bellum capesset, periculum cladis ab Hugonotis; sin ingentes adduxerit, sociorum suspiciones extimescendæ sunt. Ecquis enim dubitat, quin Mainei Dux, & Procerum quisque se malit, quàm Benearniæ Principem, aut ciuem alium quemlibet, quàm externum Regem Gallijs imperitare? Nisi fortè Maineum firmiùs animatum in rem, & amplitudinem Hispanam esse credis, quàm fuerit Guisius eius frater. Quem accepimus, in Blesensibus Comitijs, Henrico III. regnante, cùm nunciaretur Salutiensium Principatus à Sabaudiæ Duce interceptus, authorem fuisse decernendo, Ducemque obtulisse gerendo bello contra Sabaudum generum

Dilemmate ostenditæquè periculosum Hispanis bellum capessere in Gallia viribus magnis, ac paruis.

„ Catholici Regis, & Fœderatis addi-
„ ctum, cuiusque ministerio aureo-
„ rum quinquaginta millia per singu-
„ los menses à Mediolani Guberna-
„ tore ipsi Guisio transmittebantur.
„ Et nisi eo tempore GalliæRex aliud
„ clam coqueret bellum, quod paulò
„ post in cædem Guisiorum erupit,
„ supremum Gallicani Fœderis Du-
„ cem Hispanico stipendio authora-
„ tum, aduersùs Principem generum,
„ & amicum Hispani Regis, exerci-
„ tus ducentem horruissemus. An
„ fidelem Hispano nomini speras fu-
„ turum, qui nihil Hispanis omnino
„ fidat? qui militibus nostris vsque
„ ad hoc tempus Gallias ingressis adi-
„ tum vrbium munitarum interdicat,
„ de fide dubitans eorum, quorum
„ sanguine vti ad expugnandas Na-
„ uarræorũ arces non dubitat. Quæ-
„ nam ista tam iniquis comparata
„ legibus amicitia est? Si hoc nomi-
„ ne digna societas; quæ alterâ parte
„ claudicat. Hispani Gallis manus,
„ aurum, animas credimus; ij nobis
„ ne iura quidem hospitij, & sacra
„ mensæ sub ijsdem laribus credunt.
„ Sed exclusos ciuitatibus amandant
„ in campos, ceu pestilentiæ afflatu

Mainei fidem in dubium vocat, eo quod nihil fidat Hispanis, eosque munitarum vrbiũ aditu, & hospitij iure prohibeat.

no-

„ noxios, aut quasi prædones publi-
„ cos generis humani. Iam verò, vt
„ vt nihil nostris legionibus in Gallia
„ timendum sit ab instabilitate, ac
„ perfidia sociorum, num propterea
„ desponsam victoriam habemus, ad-
„ uersùs hostem Regij sanguinis Prin-
„ cipem, cum quadraginta bellatorũ
„ millibus Lutetiam circumsidẽtem?
„ quem post Iuriense prælium in sum-
„ mam existimationem, gloriamque
„ venisse liquet, conduplicatos mili-
„ tibus animos, exercitum auctum
„ concursu popularium, & exterorũ;
„ suffectam insuper cum militibus ex
„ Anglia pecuniam, quadringenta
„ millia aureorum, renouatoque fœ-
„ dere spem fecisse Reginam, si ma-
„ ioribus à Belgio viribus Gallia in-
„ traretur, se protinus Belgium equi-
„ tum, peditumque multitudine in-
„ undaturam; ita vt, quandocumque
„ vel vnum digitum in Gallia pro-
„ moueret Hispanus, in Belgio, alijs-
„ que Regnis prouinciarum dispen-
„ dio lueret. Quod si hunc belli tur-
„ binem, sub quo gemunt cum Lute-
„ tia omnes Catholici, suscitauit (vti
„ Britanniæ Regina profitetur) me-
„ tus maximè Hispanorum se Galliæ

Exaggerat, Nauarræ Regis æstimationem & gloriam, tum adiuncta illi popularium, & exterorũ auxilia.

 rebus

„ rebus immiſcentium, quid futurum „ putamus, vbi Orbi terrarum innotuerit, Gallias ingreſſum cum Hiſpani Regis exercitu fortiſſimum noſtræ ætatis Imperatorem? Quanto animorum ardore, velut ad commune incendium ſanguinis fluminibus reſtinguendũ accurrent eiuſdem ſuperſtitionis gentes, Hollandi, Angli, Germani, quidquid in Europa eſt Hæreticorum? Quid? num Catholicos Italiæ, Germaniæque Regulos otiosè ſpectaturos credimus Regis Hiſpani manus, qualicumque Religionis obtentu in Galliam extenſas? An ipſos quoque, pro ſuo quemque modulo, fœderibus agitandis, monitis, pecunijs clam mittendis (quod iam fieri ſubodorati ſunt, qui apud eos verſantur Oratores noſtri) ad vltimum, ſi res exigat, vi, palam aduerſaturos? ita vt Gallia futura videatur Martis campus Europæ in Hiſpanos arma concienti. Quamobrem vtramque fortunam in hoc bello, & neſcio, an ſecundam magis, quàm aduerſam reformido. Nam aduerſa, quantâcumque contractâ clade, ea finietur. Secunda infinitam ini-

Probat, plus metuendam Hiſpanis in Gallico bello victoriam eſſe, quam cladem.

ini-

„ uidiam generis humani contra Au-
„ ſtriacam potentiã trahet. Eò quip-
„ pe ſub tuis auſpicijs (ò Rex) Hiſpa-
„ na magnitudo exceſſit, vt incremen-
„ ta eius vlteriora, terrarum Princi-
„ pes periculum ſuum interpretentur.
„ Et ſuſtinebit animus prouocare
„ tantum conſenſum hoſtium, armo-
„ rumque, in externa præſertim infi-
„ da regione, cùm alias Europæ con-
„ iurationes aduersùm nos initas, in
„ proprio ſolo, vallati vrbibus, arci-
„ buſque vix ferre potuerimus? Quo
„ conſilio tam peſtiferam Camari-
„ nam commouemus? quorſum pe-
„ cuniarum pretijs, & ſanguinis per-
„ niciem conquirimus non neceſſa-
„ riam? Cur nos interponimus Gal-
„ liæ populis perire geſtientibus? vt
„ ſcilicet ſeruati à nobis, pro ea gra-
„ tia, poſteris noſtris exitium ſtruant.
„ Quin ſinimus odiorum, quæ in Hi-
„ ſpanos æterna gerunt, mutuis cla-
„ dibus pœnas dare? Cùm præſertim
„ neutra factionum ſit innocens, am-
„ bæ flagitioſæ; Hugonoti aduersùs
„ Deum impij; rebelles Regibus Fœ-
„ derati. Vtri pereant, noſtra res pro-
„ ſperatur; ambo ſi concidant, ſuis
„ ruinis Hiſpanã potentiam fulcient.

Concludit, non eſſe prouocandum Hiſpanis tot hoſtium cõſenſum, & concitandum in ſe totius Orbis inuidiam.

Ec-

„ Ecquod enim dubium? quin accisis
„ internecino diutino bello Galliæ
„ viribus, Hispanis contra florenti-
„ bus, integrisque, Belgio recupera-
„ to, ærario intacto, facile nobis fu-
„ turum sit, vtramque factionem,
„ confectos lassitudine victos, victo-
„ resque obruere, quo debile Regnũ,
„ & exangue potentioris, vti solet,
„ præda fiat.

Contraria Oratio Christophori Mouræ expeditionem Gallicam suadentis

Hæc Idiaquesius. Ex aduerso, æmulus Christophorus de Moura, contraria sentiens, an, quod altiùs in Regis animum introspexisset, obsecundandi cupidus? ita disseruit.

Optandam initio fatetur Alexandri præsentiam; & orationem; non tamẽ vt Belgici Gubernatoris, sed ũt Hispaniensis Aulę cõsiliarij.

„ Vellem profectò, quod optare
„ præsetulit Idiaquesius, hodiernæ
„ deliberationi de suscipiendo pro
„ Religionis defensione Gallico bel-
„ lo Parmensis vnà adesset, nõ vt Gu-
„ bernator Belgij prouinciarum, sed
„ vt Hispaniensis Aulæ Consiliarius,
„ à singularis Præfecturæ studio ad
„ communem huiusce Imperij tute-
„ lam traducto animo, laxatoque
„ peramplis, & consentaneis Regiæ
„ dignitati cogitationibus. Equidem,
„ qui viri prudentiam nouerim à mi-
„ litari laude non discrepantem, mi-
„ nimè dubito, quin remissâ paulu-
lùm

„ lùm curâ Belgij sui, consuleret, non
„ vt Alexander, sed vt Philippus, non
„ vni tantùm genti, sed maximæ par-
„ ti generis humani. Intelligeret in
„ præsentia non illud ambigi, præstet
„ ne Belgicum ante finire bellum,
„ quàm Gallicum inchoare: neque
„ enim in dubium quisquam id voca-
„ ret, si Lutetiæ pericula paterentur;
„ sed aliud consultationis caput, &
„ causam esse, vtrum scilicet arma
„ nunc transferre de Belgio in Galliã
„ expediat, ad Hæreticum Principem
„ abstinendum Lutetiâ, & Regno; an
„ mox vtroque eumdem potitum ex-
„ cipere debeamus Hispaniæ prouin-
„ cijs torrẽtis in morem superfusum,
„ cum suis Hugonotis per victoriam,
„ & licentiam connubiorum immen-
„ sùm auctis? Falleris enim (Idiaque-
„ si) si, posteaquàm Galliæ compos
„ Henricus fuerit (vti breui erit, nisi
„ armis inuictissimi Hispaniæ Regis
„ interpelletur) eâ mente acturum
„ putas, vt contentus Imperio Fran-
„ cico senescat. Seriùs, citiùs, ab ista
„ nube tempestas Hispaniæ impendet,
„ cum hoc discrimine. Quod, si præ-
„ uertitur, in hostili bellabitur solo,
„ contra Benearniensem vnius modò
fa-

Docet præstare bellum inferre, quam propulsare.

„ factionis Principem, nec dum to-
„ tius Regni opibus fultum; Gallo-
„ rum diripientur agri, excindentur
„ vrbes, cum spe amplificandi potiùs
„ Hispani Imperij, quàm deterendi.
„ Sicut olim in Italiam aduocati ma-
„ iores nostri subsidio contra Gallos,
„ ijs eiectis, hæsere ipsi, & patroci-
„ nium verterunt in Imperium. Ade-
„ runt quidem nobis Fœderatorum
„ auxilia, sed illorum fraudes in pe-
„ regrina regione ne timeamus, pro-
„ uidentiâ Summi Imperatoris, & no-
„ stris abunde armis protecti erimus.
„ Neque verò Germanorum exerci-
„ tum Hugonotorum perfidia, sed re-
„ ctore carentem, ceu cassum lumine
„ immane animal, sua vecordia, sua
„ temeritas perdidit. Sin cessamus,
„ patimurque per negligentiam no-
„ stram Henricum crescere, tardiùs
„ quidem aliquanto bellum, sed eò
„ asperius admittere cogemur intra
„ viscera Imperij, cum ijs malis, queis
„ obnoxij sunt non inferentes arma,
„ sed propulsantes. Atque omnium
„ primùm Gallica tempestas in pro-
„ ximum Belgium detonabit. Quod
„ incassum ad veterem dominatio-
„ nem reuocatum fuerit, si post paulò
in-

„ ingruentibus Gallis, Britannisque, „ de integrò amittendum erit. Belgium idcirco commemoraui; quoniam Idiaquesium pro eo laborare „ sentio, vbi filius meretur Tribunus „ militum sub Alexandro, qui Belgicam regionem magnis laboribus, „ periculisque suis recuperatam, tamquam filiolam diligit. Cæterum „ Hispaniæ quoque tuæ (o Rex) Italiæ, Germaniæque, ac patrueli Imperatori te consulturum existima, „ si totâ virium mole Benearniensem „ Galliarum solio submoueris. An „ Regiæ peregrinantur aures, nec ad „ illas Henrici minæ peruenerunt „ iactatæ post Iuriensem victoriam „ in conuiuijs amicorum, cùm adæquandam sibi Caroli Magni gloriã, „ & felicitatem sumpserit? Statim atque Galliæ suæ potens extiterit, occupato per transcursum Belgio, ad „ Regium Romanorum diadema „ porrecturum manus, offerentibus „ Palatino Saxone, alijsque Septemuiris de Austriaca magnitudine, „ præter Ortum, Occasumque, Septriones inumbrante, sollicitis. Illinc „ descensurum in Italiam, glorioso „ prætextu, dominatricis olim nationis

Perstringit Idiaquesium, quasi ea de causa pro Belgio laborantem, quod filiũ habeat sub Alexandro Tribunum militum.

,, nis ab Hispanico iugo vindicandæ;
,, Capitolium denique, ac Vaticanũ
,, voluentem animo, Romam aditurũ
,, veterem Imperij sedem, ac trium-
,, phorũ vt eiecto inde Rom. Põtifice,
,, à quo se anathemate perculsum in-
,, dignatur, & Vaticani suggestu suis
,, concionatoribus patefacto, coro-
,, nam Orbis terræ, cum Imperatri-
,, cis Vrbis fortuna sibi induat. Am-
,, pullas has esse scimus, & magnilo-
,, quentiam militarem. At imagi-
,, nem exhibent animi ambitiosi, va-
,, stique, immoderata cupientis, &
,, si occasio detur, ausuri. Neque
,, abnueris, difficilioris operæ futu-
,, rum Galliam subigere, quàm exin-
,, de viribus Regni præualidi subni-
,, xum, Hispaniæ, atque Europæ ne-
,, gocium facere. Cùm præsertim ijs
,, virtutibus affluat, quas in claris Im-
,, periorum fundatoribus floruisse
,, narrant: cùm in Regio sanguine
,, altitudinem animi præferat planè
,, Regalem, dignam Rege formam,
,, dignam fortitudinem, humanitatẽ,
,, cæterasque laudes concentu tali, vt
,, præconium extorserint Romani
,, Pontificis irati, & collaudantis,
,, vsurpantisque de Henrico illud à

Dictum Romani Pontificis refert hostẽ Henricum, collaudantis.

La-

„ Lacone pro Epaminonda susceptũ „ votum: cùm talis sis, vtinam noster esses. At quorsum hostem Hispani nominis in Hispani Regis „ concilio laudibus tollis? Vt è medio tollere festinemus. Extinguatur flamma iam crescens, elidatur „ in cubili suo anguis, priusquam vngues adolescant, vinclis, vulneribusque domandus est leo. Opprimi potuit post Henrici III. obitum, „ intra paucos dies, dum Dieppæ „ premebatur à Mainei Duce, vt hic „ in literis ad Farnesium datis affirmauit; si Belgicæ legiones ad Galliæ fines admotæ intulissent magis „ arma, quàm ostentassent. Dum cunctantur, dum in causa optima „ causam quærunt, non respirandi „ modò, sed & vincendi spatium „ Henrico fuit. Nunc, si minùs euertere geminis confirmatum victorijs „ licet; at inhibere datur fortunæ cursum, spiritus compescere, vexare, „ frangere; intentisque Austriacæ potentiæ neruis, aut omnino prohibere Regno, aut tot moras, armorumque obices opponere, vt pro munere habendum intelligat, si eiuratâ „ Hæresi, impetrare quiuerit àb Ro-

ma

„ ma veniam, ab Hispania pacem.
„ Hactenus de necessitate, vsuq; Galli-
„ ci belli; de honestate quid dicã? quæ
„ tanta est, vt quamuis plenior, quàm
„ Idiaquesius censet periculorum alea
„ esset, subeunda tamen Hispaniæ Re-
„ gi videretur Catholici cognomi-
„ nis ornamentum non aspernanti.
„ Tua interest, o Rex, qui potentissi-
„ mus es mortalium; illibata tueri iu-
„ ra Numinis in terris, longèque im-
„ pensiùs, quia Austriacus es. Pro-
„ pugnatio Religionis vbicunque ter-
„ rarum, in alijs gratuitum est officiũ
„ in Austriacis debitum, Sub tanto
„ auspiciō ortum, auctum, corrobo-
„ ratum est hoc Imperium; cuius cu-
„ ram qui seiungit à cura Religionis,
„ errat. Hæc fideliter custodita illud
„ custodit; sicut æquis profectibus in
„ Orbe terrarum creuere ambo, ita
„ vulgo increbuit, idem fore Catho-
„ licæ Religionis, & Austriacæ poten-
„ tiæ fatum. At non idcirco abs te
„ poscimus, vt Religioni sub Maho-
„ metanis in Oriente seruienti succur-
„ ras. Quamquam & illuc porrigi
„ curas tuas, & Christi Fidem ad v-
„ tramque solis domum Regijs in
„ classibus nauigare perspicuum est.

Suadet expeditionem ab honestate causæ.

Debitas Austriacis partes esse demonstrat vbique terrarum Religionis iura tueri.

Gal-

„ Gallia nos propinqua sollicitat, ne
„ adigatur perfidiæ iugo, quæ media
„ Europæ, atque Austriacis Regnis
„ contermina, eo loci posita est, vt
„ bona eius, & mala ad Christianam
„ Rempublicam pertineant. Si hæc de-
„ sciuerit à recta Fide, ecquæ circum
„ regiones, quæ vrbes immunes agent
„ ab Hæresis labe, quam Galli cum
„ armis inuehent? Consociati Britan-
„ nis iam perditis, Belgas nutantes,
„ & Germanos, aliasque gentes faci-
„ liùs impellent, quàm nos tenebi-
„ mus. Nam homines in vitia spon-
„ te naturæ præcipitant, ægrè trahun-
„ tur ad virtutem. Sin, missis è Belgio
„ exercitibus, causam Gallicani Fœ-
„ deris inclinatam, ac titubantem e-
„ rexeris, & sustinueris, in spe aliqua
„ sumus, tantorum opibus, auctori-
„ tateque Regnorum pristinam ali-
„ quando maiestatem deformatæ Re-
„ ligioni restitutum iri. Vtramuis in
„ partem, siue ad salutem generis hu-
„ mani, siue ad exitium, in conditio-
„ ne Galliarum momentũ erit. Quid,
„ quod non Religionis modò, sed iu-
„ ris, & æqui tuendi causâ, Gallicum
„ Hispaniæ bellum capessendum est?
„ nec sola pietas Catholico Regi; sed

Addit causam iuris, & æqui ob societatem cum Catholicis Gallis iureiurando firmatam.

„ conuenta pacta cum Catholicis Gal-
„ lis, & fas gentium iusta induit ar-
„ ma? Non vltra contendam, vt spe-
„ ciosum Catholici titulum Principi
„ nostro affirmemus, nec vt Hispani
„ exercitus, propugnatores Religio-
„ nis, liberatores Galliarum saluten-
„ tur. Inuidiam violatorum fœderum
„ deprecor, ne desertores amicorum,
„ ne fidei proditores audiamus. An-
„ nus agitur quartusdecimus, ex
„ quo primum cum Catholicis Gal-
„ lis icimus fœdus, quintus, ex quo
„ illud iurati renouauimus. Quan-
„ ta iam inde in Hispanam rem emo-
„ lumenta deriuata fuerint, quis igno-
„ rat? An Antuerpia, aliæque inex-
„ pugnabiles Belgij arces tam cito
„ portas Farnesianis tormentis aper-
„ uissent, nisi Sancto Gallorum Fœde-
„ re pro Hispanis excubante, Hære-
„ ticis Hollandis adesse Hugonoti
„ Galli prohiberentur? num vestigium
„ Belgicæ glebæ superesset in potesta-
„ te nostra, si quam Henricus III. Rex
„ Gallorum iactabat oblatam sibi à
„ Batauis Belgij dominationem acci-
„ pere voluisset? Quid aliud compu-
„ lit, vt detrectaret, quàm metus Fœ-
„ deris Gallicani, bellum intestinum
inten-

Emolumenta recenset ex eo Fœdere in Hispaniam deriuata.

„ intendentis in Henricum, quando-
„ cumque is externum in Hispanos
„ moliretur? Nunc, rerum humanarũ
„ orbem voluente fortunâ, suam vi-
„ cem beneficium expectat. Si Galli-
„ cani Fœderis operâ factum est, ne
„ Belgium Hispaniæ Regi periret,
„ quidni Belgicus Hispanorum exer-
„ citus Fœderatis opituletur, ne cùm
„ Lutetia concidat omne Catholi-
„ cum inGallia nomẽ? Pro nostra vi-
„ ctoria tetenderunt Fœderati: quan-
„ to impensiùs æquum est, pro illo-
„ tum salute nos laborare? Quos qui-
„ dem id temporis Princeps Benear-
„ niensis non tam ferro, quàm vlti-
„ mâ necessitatum humanarum ador-
„ tus eò redegit vt, aut fame interi-
„ turi sint, quod miserum viris forti-
„ bus, aut, quod pijs horribilius, in
„ potestatem Hugonotorum venturi.
„ Quod si tanto in discrimine Catho-
„ licarum partium cessare videtur Ro
„ manus Pontifex, cui Religionis es-
„ se debet antiquissima cura, incitare
„ cunctantem adhortationibus,exem-
„ ploque tuum est (ò Rex) cui, præ-
„ ter communem Religionis,peculia-
„ ris adest Fœderum causa, opes insu-
„ per, arma, virique superant, instru-

Ob cunctationẽ, inquit, Romani Pontificis non debere segnius agere Philippũ Regem.

 menta

Futuram, quæ opponebatur, Principum cõspirationem vanum esse terriculum docet,

„ menta bellandi. At enim mouebi-
„ tur Camarina, nec Hæretici tantùm,
„ sed & Catholici Principes, ob at-
„ tentatam Hispanis exercitibus Gal-
„ liam, in nos coniurabunt. Coniu-
„ rent, vt libet. Aequitas modò &
„ Religio comitentur Hispana arma,
„ omnium gentium consensum non
„ extimescimus. Ecquis nescit, con-
„ spirationes Principum, ob diuersas,
„ quas consectantur singuli, vtilitatis
„ rationes, quasi discordes vno in cor-
„ pore formas, inutiles vtpulrimùm
„ esse, atque instar humani cadaueris
„ celeriter dissolui? Sed fac aliquanti-
„ sper consistere: non opponet ex ad-
„ uerso (Maiestas Tua) bene conne-
„ xam, firmiterque cohœrentem, vno
„ quippe animatam Regio spiritu, tot
„ valentium Regnorum compagem?
„ cum Hispanijs vtramque Siciliam,
„ Insubriam, Belgium, venasque pro-
„ uentu metallorum, ac gẽmmarum
„ opulentas duplicis Indiæ; præter
„ Germanum Cæsarem, & Italiæ Re-
„ gulos, qui sanguine, aut beneficijs
„ deuincti Austriacæ amplitudini cu-
„ piunt. Nulla non bella terroribus
„ periculorum circumstrepunt; sed
„ facilia de difficillimis, ac tractabi-

lia

„ lia ea redigit animi magnitudo. An, „ si æstimatione digna Idiaquesij ter- „ ricula visa essent, maiores tui tot re- „ giones Hispano adiecissent Imperio, „ aut nuperrimè, tute ipse, ò Rex, „ *Lusitanam* hæreditatem, cum ap- „ pendicibus extra Orbem nostrum „ positis tot marium, terrarumque? „ Denique vt summam sententiæ meæ „ paucis conficiam; qualemcunque „ exitum Gallicæ expeditioni sors de- „ derit, non dubia laureæ spes His- „ panis auxiliatoribus affulget. Si Ca- „ tholicam Galliam ab Hugonotico „ iugo vindicauerint, ouantes trium- „ *phali fronde* victoria excipiet: si „ *quid humanitùs accidet*, syderâ ce- „ dent in coronam. Quamquam ad- „ uersa reputare vix licet Religionis „ in causa, cui obsecundare solet Cœ- „ lum, quidquid vsquam recti in Or- „ be terrarum. Nimirum, cùm in „ incerto vicissitudinum Imperia „ mortalium omnia fluctuent, nullis „ conditio securitatis est potior, quàm „ ijs quæ Religionem propugnando, „ sicut authorem periculi, sic & con- „ sortem quodammodo Deū habent. „ Quid hoc fieri tutius potest quid „ fortunatius?

Concludit, certam Hispanis partam esse gloriæ lauream siue vincant, siue vincantur.

Philippi Regis in suo iudicio confirmati responsio ad Farnesij literas.

Hactenus Moura. Quibus auditis Philippus in sua sententia firmatus, literis Farnesiij respondit. Perpensa coram Regio Senatu, quæ pluribus inculcarat, Belgij calamitates, & lamenta prouinciarum. Pluris tamen apud se, suosque Consiliarios fuisse Fœdus iam olim initum cum Catholicis Gallis, Religionemque vna cum Lutetia Parisiorum periclitantem; cuius ruina cùm finitimos Belgas, Germanosque tractura videatur, properandum in Gallias Alexandro, vt Lutetiæ liberatione Orbē Christianum defendat. Itaque facessere iussis parumper ab animo Hollandiâ, Zelandiâque, in quas curas martis intenderat expeditionem Francicam toto pectore amplecteretur; atq; sollicitè copias pares tam piæ causæ comparans, quo ardore animi iuuentæ florem bello sacro contra Turcas, deuotione non impari ætatis virile robur Sancto Fœderi, contra Hereticos, dedicaret. Hanc illi prouinciam, reddita tempori valetudine, Deum, & Regem destinauisse. Farnesianâ virtute theatrum dignum! in quod vniuersa Europa coniecerit oculos, animosque. Et quoniam (inquit) felices

Properare illū in Galliam cū exercitu iubet

„ ces bellorum exitus à Ducibus po-
„ tissimùm pendent, & Galli Fœde-
„ rati enixis precibus istud à me im-
„ petrant, ita rem totam abs te ad-
„ ministrari volo, vt ipsemet in Gal-
„ liam meos exercitus introducas.
„ Duplicandas credimus vires, qui-
„ bus præfueris; & istam rei militaris
„ peritiam, consilium, fortitudinem,
„ gloriam denique bellicam quâ cir-
„ cumfulges, vnde ingens amicis fidu-
„ cia hostibus terror, pro maximis
„ copijs computamus.

Cur Farnesius ad hoc Regis imperium animo fluctuauerit.

Ad hoc Regis imperium fluctuasse animo comperi Alexandrū ambiguū parendi, grauitatemque impositi oneris vitabundum. Neque enim Gallici belli molem, quæque inde spes, metusque penderent, æstimatione pari Rex Hispaniæ, atque ipse Parmæ Dux metiebantur. Nam, præter quã quod Nauarræorum potentiam, imbecillasque Fœderis vires hic è proximo clariùs introspexerat, Rex incerta casuum humanorum, qualiaDucibus, exercitibusque in alienas terras transgressis multa contingere solent, vti extra ictum vulneris positus haud perinde reputabat. Quæ sanè Alexander vt obnoxius, atque eodem fortu-

næ turbine, quo sui pedites, equitesq; inuoluendus, aduersæ sæpius, quàm prosperæ fortunæ memor, attentiùs meditabatur. Quantò verò splendidius nomen sibi fama rerum gestarum circumdederat, tanto inpensiùs prouidendum rebatur, ne à vertice gloriæ ad imum (quæ summarum altitudinum est conditio) prolaberetur. Imperatoribns nouitijs eiusmodi occasiones auidè consectandas: nomen ignotum commendare famæ, & speciosis periculis inclarescere Triumphali verò Duci, quàm formidandum eum diem, quo à victoria explorata Belgij, ac spe pacandarum Regi prouinciarum abstraheretur in Galliam, difficillimi belli aleæ viginti annorū militiam, atque triumphos obiecturus? Peregrinum in Orbem, infidas inter gentes, inimicos certos, amicos incertos, vbi quid aduersi increpuerit, omnes aduersaturos. Equitatum numero, ac virtute generosæ nobilitatis, Europâ, Asiâque percelebrem, Heluetium peditem, aut Germanum; disciplinâ, & robore inuictos, Ducem à puero exercitum bellis, e Regio sanguine, legibusque Regni vocatum ad solium, & (si verum fateri de hoste

libeat

libeat) nisi Hæresis vna innumeris laudibus obstreperet, dignum, qui vel alienus accerseretur. Contra hunc Principem æquè rei bellicæ scientem, ac fortem, Lutetiæ cum quadraginta millibus bellatorum imminentem, redactis in potestatem circumiacentibus oppidis, atque adeo intercluso alimentorum subuectionibus aditu aquis, terrisque, quibus viribus, quo consilio, quâ fiduciâ mandatum ab Hispania bellum administraturum? An sibi, suisque militibus alas adfore, quarum ministerio commeatum inuehant vndique circumclusæ ciuitati, quæ propediem hosti, & cibo portas patefactura dicatur? At, quemadmodum de ventis, ac tempestatibus non perinde iudicant qui spatiantur in litore, vt qui iactantur in pelago, ita, qui procul à castris, in Regio Senatu decernerent arma de Belgio in Gallias transferenda, non aduertere, Belgium amitti posse, Gallias aquiri non posse. Quod si, in altera parte, vel vtrobique clades accipiatur, Alexandrum scilicet peragendum reum, & quem terrestrem Ducem inundare inuidiâ profligatæ in Oceano Hispanicæ classis tentauerint, quanto clamo-

Præter allalas difficultates.

re in crimen euersæ rei Belgicæ simul, & Gallicæ vocaturos? Victoriam casu partam, Imperatori vel imperio gloriæ verti, cladem, exaduerso, respergere semper infamiâ Ducem vel immerentem.

His rebus animo diu volutatis, in incerto Farnesius habuit, quid consilij caperet. Vtrùm plenam periculi expeditionem, vel depositâ Belgij Præfecturâ, detrectaret; an quò grauiora imperabantur eò alacriore animo obsequeretur, ad supremum rerum omnium certamen, atque discrimen in Galliam tractus? In altera parte erant secura consilia satietas belli, gloriæ quæstus in tuto, & quies, illi si minùs ætati, certè valetudini tempestiua. In altera imperium auunculi Regis, causa Catholicæ Religionis, salus Belgij, Galliæque, quæ ignorare non poterat, suis vnius humeris innixa stare; tum neminem alium totâ Europâ esse, qui par Nauarræ Regi Imperator designaretur. Vicit denique fas, piumque; & incolumitas Regnorum, cum vniuersæ Christianæ Reipublicæ bono, ante priuatum commodum fuit. Aperiendam tamen censuit, in epi-

stola

ſtola Bruxellis ante profectionem data, fluctuationem animi ſui, eiuſque cauſas, dum Regem in hunc modum quàm dolenter alloquitur.

Aperit Regi in epiſtole ſui animi fluctuationem.

„ Belgij, & Galliæ rebus abunde explicatis, neceſſe habeo Maieſtati tuæ „ animi quoque mei ſtatum exponere, „ quem ancipites curæ hinc, atq; hinc „ diſtrahunt. Nam ex vna parte me „ exanimant Belgarum voces incuſantium peracerbè, quod neque Diuinæ, neque Regiæ Maieſtatis à me „ cauſa agitur, dum Belgium creditum fidei meæ, per abitionem in „ Galliam hoſtibus prodo. Ex altera „ parte quotidianæ Gallorum querimoniæ perferuntur, meâ vnius culpâ fieri, vt Lutetiæ cum extrema „ fame depugnanti, & naufraganti in „ Gallijs Catholicæ Religioni opportuna de Belgio auxilia non porrigantur. Quid igitur conſilij mihi „ ſit capiundum ignoro, dum gemina Regna, vno eodemque tempore, „ præſentiam noſtram vti neceſſariam „ efflagitant. Ad fulciendam rem „ Gallicam laborantem accurro? Res „ Belgica nutans, & peritura me reuocat. Suſtinere hanc, ne præcipitet, perſeuerem? Sæuiſſimus vrget

Inopiam conſilij præſefert, cũ Belgium Galliæque ſuã præſentiam vt neceſſariã exigãt, quaſi vnũ Alex partiri poſſint.

nun-

„ nuncius, de Lutetia, & Fœdere
„ collabentibus. An vti curas vtro-
„ que diuidimus, ita Belgio, & Gal-
„ liæ, vnum partiri possumus Alexan-
„ drum? Certè ad sustentandas id
„ tẽporis Belgij prouincias, vix meas
„ præsentis vires sufficere intelligo:
„ his relictis, atque deperditis (vt pro-
„ uideo fore) vtrum Lutetiam, & Gal-
„ lias liberaturi simus, incertum ha-
„ beo. Nam initia bellorum in vo-
„ luntate nostra; exitus, & victoria
„ in manu fortunæ sunt. Meliora
„ quidem in meliori causa sperare
„ iuuat, at, si quid humanitus acci-
„ dat, haud pœnitebit, pro Deo, pro
„ Rege bellantem occubuisse. Ca-
„ tholicæ Religionis propugnato-
„ rem, perinde in clade, atque in
„ victoriâ triumphare verum est.

Nil motus his literis Rex imperat Alex. vt quam primum in Gallias moueat.

Extremis his literis nihilo magis, quàm prioribus è sententia Rex motus, Farnesio cætera, quæ poscebat, annuit, transmissâque pecuniâ, de qua quinquaginta aureorum millia pro Fœderatis seponerentur in singulos menses, imperat, vt, comparato firmissimo exercitu, quàm primùm in Gallias moueat. Si Lutetiæ necessitates aliquem spei locum reliquerint,

se non dubitare, quin, vti dignum suâ pristinâ gloriâ foret, relatas ante victorias cumulaturus conseruatione sit vrbis, quæ amplitudinis in Orbe terrarum celeberrimæ, caput Regni habeatur, & instar Regni. Sin ipso in itinere deditam Lutetiam, vel expugnatam accipiat, ne cessandum ea propter existimet; sed aut fumantes vrbis ruinas reparaturus accedat; aut exultantes victoriâ Nauarræos prælio, & clade compressurus; quocumque prostrata loco iaceat, fortunam partium erigat, confirmetque. Ad vltimum monet, Belgij periculis ne moueatur, quod Britanni, Hollandique strepitu, quàm vi maiore inuasuros minitentur, vt Alexandri cum inuicto exercitu profectionem distineant; ne videlicet per excidium Hæresis Gallicanæ, Belgicæ perduellionis exitio proludat. Quin Imperator summus militiæ legibus pareat, vt, quod minimè factum hostis velit, id maximè in opus deducere contendat. Certum denique facit, Philippum Regem æquiori animo passurum perire Belgium sibi, quàm Galliam Deo.

Lutetiam obsessam liberet.

Aut captam recuperet reparetque.

Hæc licèt Hispanus affirmatè perscri-

ſcriberet, vulgaretque; fidem tamen omnibus non faciebat, ineſſe tantam Hiſpaniæ Regi curam Gallicæ Religionis, ac Regni, vt alienis propria tam liberaliter poſthaberet. Suſpicabantur potiùs, eò conſilia tendere, vt miſcendo ſe Gallorum armis, alendoque turbas, aditum aperiret ad occupandã partem aliquam Regni mutuis cladibus debilitati. Præſertim quod Iſabellæ filiæ, præter Burgundiæ Ducatum, deberi Britanniæ prouinciam, vti genitæ de Iſabella Valeſia Henrici Tertij ſorore natu maxima palàm affirmaret. Nec deerant, qui in eo Regis conatu, tantâque auxiliarium copiarum liberalitate, tamquã in equo Troiano, latere inſidias, cauendumq; Gallis Hiſpanum, vel dona ferentem, admonerent. Verùm hæc, aliaque ſimilia, ad alienandos ab Hiſpanis Fœderatorum animos, iactare ſolitos in vulgus Nauarræos manifeſtum eſt.

FINIS PRIMI LIBRI.

DE

DE
REBVS
IN
GALLIA GESTIS

LIBER II.

ALEXANDRO ex Hiſpani Regis imperio Gallicum bellum molienti, vt impedimentum, & moras in Belgio ſtruerent, non ſolùm hoſtilia arma Britanni,&Batavi commouebant, ſed ipſa quoque, per domeſticas vel ſeceſſiones militum, vel incuriam Ducum intercedere viſa fortuna. Principium quippe anni fœdauit ſeditio Hiſpanicæ legionis cladis inſtar triſtis Imperatori. Quæ orta hyeme exeunte, verno tempore continuata, niſi ſub æſtatis ingreſſum, ſtipendijs numeratis omnibus placari non potuit. Quam ſanè miror, cur Hiſtoricus prænobilis Belgicarum ſeditionum ſub Alexandri Præfectura primam affirmet, cùm Germanorum commotiones non contemnendæ ad Tra-

Seditio legionis Manriquianæ.

Traiectum, Namurcum, Aldenardam præcesserint, Vvallonum ad Calloum, & ad Antuerpiam, Leuianæ ad vltimum legionis in Bomelia Insula, cunctæ à Famiano Strada prolixiùs in secunda Decade memoratæ. Hæc verò postrema cum anno præcedente contigerit, fueritque, præter sumptas de authoribus pœnas, ipsius legionis dissipatione, & interitu notabiliter vindicata, scriptorem Belgicæ Historiæ profectò latere non debuit. Et quidem ad Leuianum tumultum cōpescendum contulerat plurimum legio Manriquiana; quis crederet fore, vt paulo post eumdem furorem fureret, rea criminis, quod vlta fuerat? Nam pridem ad conspirandum à perduellibus inuitata precibus primùm, dein violentiâ, minisque, obuersis in subeuntes fortiter hastis tubisque, fraternum pro fide bellum subire non dubitauit. Certatumque esset plusquam hostiliter inter populares, nisi obstantia armis arma, & æquæ vires in causa æquiore Manriquianorum, absterruissent Leuianos. Vnde factum vt, cadentibus in præsens animis, postmodum seditio relanguesceret; Manrquianæ igitur legioni gratificādi

Fam. Strada lib. 10.

di cupidus Alexander, Cortracum, aliaque splendida Flandriæ oppida, ad hyemandum attribuit, iussis curatoribus pecuniæ Regiæ stipendij partem exoluere. Eòdem ire cohortes octo Leuianas imperat; vt pauci pluribus immixti, veluti pelago confusa flumina, exosæ legionis nomen amitterent.

Pet. de Cast. in Côm. a. 1590. Thuan. lib. C.

Verùm hæc Alexandri lætitia de fide Manriquianorum diuturna non fuit: seu necessitas extrema viris fortibus patientiam extorserit, seu vitio infirmitatis humanæ, de virtutis culmine per præcipitia descenderint. Certè Manriquianis in recenti beneficio obsequium soluentibus, Leuianorum cohortes, quæ malè multatæ fuerant, in fide manserunt. His videlicet reddente mentem infortunio, quam felicitas illis abstulerat.

Manriquianæ legionis defectio propter extremam inopiã

Anton. Corneto l. 9. de bello ciuili Belg. & Car. Coloma l. 3. Cardin. Bētiu l. 5. par 2.

Insignis Quæstorum vel imprudentia, vel auaritia occasionem seditioni præbuit. Cortraci Didacus Auila Tribunus cum sexdecim cohortibus, Menenis Pazius cum octo consederãt. Vtrique, communi leuandæ necessitati, quoniam frumenta de publico dabantur nulla, Regios Quæstores allaturos promissa pecuniæ subsidia opperiebantur. Sub illorum aduentum

à Tribuno lustratio militum indicta est, cum ingenti gaudio. Quandoquidem recepto militiæ more, lustrationem erogatio stipendij sequebatur. Magno igitur concursu, plausuque celebratum Quæstorum aduentum vnius inconsulta vox, tristem legioni, perniciosum reipublicæ fecit. Militum nonnulli (vti fit) per officij speciem ad scrutandas accesserant Quæstorum bulgas, cum è iumentis deponerentur. Inter librandum, quidam cùm in earum grauitatem iocaretur, tamquam ex auri copia plurimum ponderis facerent, vnus è Quæstoribus (intererat enim expectationem minui, ne modicum pecuniæ, præ voto, ac spe nilum videretur) vtinam, inquit, ære saltem prægraues essent sarcinulæ nostræ! huic vestræ gratulationi vtcunque, milites, responderent. Prolatum ab vno temerè dictũ serpit in ora omnium, & singulis de suo addentibus, ex libidine tristia exaggerandi, totam legionem turbauit. Fremere passim manipulares, cõglobatique per vias, mutuis querelis dolorem incendere: Hæccine reddi tot laboribus præmia, vt fortium bellatorum miseriæ, ne miseratione quidem,

Seditiosorum querelæ.

dem, sed ludibrijs, & irrisu excipiantur? Pudendâ inopiâ conflictatis, cũ neque cibi tolerandæ vitæ suppetant, neque tegendis honestis cicatricibus vestimenta, verborum flosculos inanes, & promissa vacua deferri à Quæstoribus, quasi puerorum simplicitati illudentibus. At si non annona militibus, non pecunia suggererentur, cur à Ducibus disciplinam & certamina pretia sanguinis exigi? Quasi non sufficerent exitio perdendis Belgicæ terræ, in Galliam propediem abstrahendos, vt, si quos ferro superesse cõtigerit, his in exilio, ærumnis, atque egestate pereundum sit. An idcirco bella bellis, pericula periculis continuari, vt in lucro deputentur tam clades, quàm victoriæ? Cùm per victoriam hostes, clade milites absumantur, magis fortasse, quàm hostes inuisi, quia creditores? Neque in paterna Parmensis erga commilitones charitate spem vllam reliquam. Quem ob Aulæ Hispanicæ inuidiam, penè desertum à Rege, maior animi, quàm corporis ægritudo lectulo affixerit. Quin igitur, comploratis aliunde subsidijs, in suis, & commilitonũ armis vnusquisque fiduciam poneret,

atque Cortracum occupantes pignoris loco tamdiu retinerent, donec ad vnum stipendia de Hispanijs omnia soluerentur. Non aduersùs Philippum Regem, non in Alexandrum Ducem, sed contra fures, & compilatores ærarij Regij consurrecturos, vt debitam tot laborum, vigiliarum, & vulnerum mercedem extorqueant.

Cortracum occupatur à turbulentis.

His dictis inuicem ad exuendum obsequium incitati, primùm vrbis portas occupare aggrediuntur. Stationem ibi agentes ciues domum dimittunt: se in posterum acturos excubias, ne insueti militaribus incommodis vltra fatigarentur: darent modò operam, ne suos vicarios, & custodes inedia conficeret. De Centuriobus, & Signiferis, qui annuerant nouo consilio retinent, scelus aspernatos ciuitate eijciunt; & feueriores, quoniam de disciplina bene meruerant, malè multatos. Deinde cùm Tribunum Didacum Auilam Calderonem, & Instructorem legionis Didacum Ortizium ad necem frustra quæsijssent, Auilæ coniugem honestissimam fœminam nomine Theresiam summo obsequio venerantur, vrbanitatis memores in flagitio. At Iunium signife-

ferum Tribuni contubernalem, qui sub ampla togæ matronalis cyclade latitabat, deprehensum, conuicijs primùm, mox & pugnis onerant, tamquam mancipium, cuius conscientiā ingentium criminum ream, latebra insolenter quæsita redargueret. Accepto seditionis nūcio cohortes octo, quæ Menenis in proximo oppido cōsederant, ipsæ quoque Signiferis, & Ducibus eiectis conspirant, alterâque luce Cortracum profectæ tumultuantibus aggregantur.

Menin.

Interim cohortes Leuianæ, queis imperatum fuerat, vt Manriquianæ legioni se adiungerent, auditâ in itinere defectione subsistunt, quid agendum incertæ. Præter communes desciscendi causas, ciborum, vestium, & pecuniæ inopiam, propria ira, ob inflictas grauiores, quam sibi quisque meruisse videbatur pœnas, ad rebellandum incitabant. Retinebat obsequij amor, qui per castigationes redierat, contumacia infelix experta iam semel, odium, & vltio parata in Manriquianos punitores olim suos, nunc paria delinquentes, abolendæ demum veteris noxæ, demerendique recenti officio Imperatoris oblata

opportunitas. Cùm fides, & fas præualuissent, mittunt ad Alexandrum, qui moneat, supersedisse itineri Cortracensi Leuianos, ne consortio perfidiæ polluantur. Opperituros Ducis imperium, & si vis intentaretur, auxilium: Nec superuacua hæc fidelium militum diligentia fuit. Nam, cùm audissent Manriquiani cœptum ab ijs iter simul, & omissum, suam contumeliam interpretantes tali tempore, illorum fidem, omni ope, quâ precibus, quâ minis ad se pertrahere conati sunt. Cùm verò reijcerentur, persequi bello constituunt, armisque arreptis, aduersùs obfirmatos in fide pergunt, commilitonum virtutem vlturi ferro. Verùm, vbi directâ in occursum acie, paratos ad certamen, & mortem animaduertunt (faciebat animos in tanta iniquitate virium, æquitas causæ, ac rumor aduentantis auxilij ab Alexandro) ijsdem rebus exterriti aggressores, haud tentato virium periculo, reuertuntur. Tres circiter menses Cortraci substiterunt contumaces, nullo literarum, aut legatorum cum Præfecto Belgij interueniente commercio. Iram præseferebant, quod post victorias complures

Alexandrum Leuiani consulunt.

Manriquiani eos inuitant Cortracum & societatem perfidorum abnuẽtibus bellum minantur.

Tres menses contumaces Cortraci subsistunt.

res

res Regi sanguine suo partas, arces, obsidijs, aut assultibus expugnatas, egestate, ac fame hostiliter accepti, saluti consulere per fas, per nefas, cōpulsi essent. Alexander pariter indignatione commotus, nolle ingratorum militum nomen ad aures, nolle vultus ad oculos peruenire; quoniam beneficijs à se maximis, ornamentisque collatis, eam mercedem rependerent, vt facinora Leuianorum, in quorum vltionem consenserant, imitarentur. Hæc in ore Ducis plena dignitatis querela erat. Cæterùm occultâ arte perfecerat, vt Centuriones, & Signiferi sanæ mentis, qui à societate tumultuantium abscesserāt, quasi pœnitentiâ ducti eòdem regrederentur. Quod sanè consilium in bonum reipublicæ vertit. Siquidem authoritate, suasuque meliorum temperata contumacia legionis intra modestiæ fines ita se tenuit, vt indigni viderentur, qui desciuissent.

Alexandri artes ad illos cōponendos.

Dum Hispanorum sedandis commotionibus Farnesius intendit, nouū repentè malum hostili partim astu, partim domesticâ negligentiâ subortum est. Odoardus Lanzauecchia Dux vetus, natione Italus, Bredam

Breda hostium fraude, atque ignauia custodum amittitur.

gubernabat; vnâque Sanctæ Gertrudis arcem, tribus inde leucis distantem, quam anno superiore prodiderat Alexandro Dux Anglus, grandi auri pondere per ipsum Lanzauecchiam conciliatus. Arcium vicinitas, Odoardi perspecta industria, cum recenti merito, ad hæc filius iuuenis, & ipse Dux equitum, Parmensem perpulere, vt occupatam nuperrimè arcem eius fidei committeret, cuius operâ venerat in potestatem. Gnara hæc Hollandorum Duci Mauritio Comiti, Orangij Principis filio; qui cladis fraude acceptæ reponendæ per fraudem auidus, Bredam intercipere belli furto constituit. Vt inde Lanzauecchiam seniorem expertum, & vigilantem ducem eliciat, Sanctam Gertrudem inuasurum se simulat, coactis in proximo magnis peditum copijs, cum scalis, alijsque oppugnandarum arcium instrumentis. De his rebus admonitus Odoardus, relicto Bredæ administrationi filio, cum suorum lectissimis, ad Sanctam Gertrudem accurrit; & refectis munimentis, aucto que præsidio, defensionem comparat. Per idem tempus Bonfiliacius vetus Centurio, cui quinque pe-

peditum cohortes Bredæ præsidio impositæ parebant, rogatu Gubernatoris, & militum ad exigenda stipendia se Bruxellas contulerat. Vbi non modò difficultatibus exigendæ pecuniæ, sed morbo quoque superueniente, diutiùs moram trahere coactus est, quàm suo muneri, reique publicæ conduceret. Absentibus in hunc modū alijs, alia de causa Ducum primoribus, vsus opportunitate Mauritius huiuscemodi dolum adornauit. Bredam adire consueuerant Hollandicæ naues onustę cæspitibus, quorum apud Belgas in nutriendis ignibus vsus est, turbam appellant. Per fluuium deferebantur nomine Mecchiā qui mediam vrbem intersecat, & castellum nobile domicilium quondam Principum Orangiorū. Ad hoc genus commercij cum Hoste, à Belgij moderatoribus interdictum, propter imminentia inde pericula, custodes arcium, & gubernatores ingentia propter commoda conniuebant; exploratis tamen antequam admitterentur, diligenter nauigijs, ne quem dolum vnà secū inimicæ merces inueherent. Lanzauecchiam senem ab ætate, atque peritia artium bellicarum maximè atten-

Absentiæ ducū occasione vtitur Mauritius ad vrbem intercipiendam.

attentum, & coram inquisitioni nauium adesse solitum, haud quaquam imitabatur filius iuuenis, & inexpertus; qui per absentiam patris Bredæ præpositus, rem tanti momenti gregarijs militibus demandabat. Hi, recepto à nautis pretio, dum in eo toti erant, vt exactores portorij fallerent, parte merciũ occultatâ, minimè cauebant: ne ipsi ab hostibus fallerentur. Inde fiducia maior Hollandis, & propemodum securitas in facinore attentando. Nauis turbâ, & occultis turbatoribus grauis (bellatores delecti septuaginta cum Arauguerio insigni duce sub tabulato cespitibus referto latitabant) aduecta Bredam in vrbem, & in castrum de more recipitur. Admonitus Progubernator arcis Paulus Lanzauecchia, binos ad inuisendum nauigium milites mittit. Hi perfuncti munere summi momenti in speciem tantùm, quo tempore hostilem exercitũ in proximo ad Sanctam Gertrudem tribus inde leucis adesse constabat, haud perfunctoriè inuitationem accipiunt, vbi eos nauta dolosus, exprompto aureo nummo (tanti Bredanam vrbem, & arcem est licitatus) ad propinandum in taber-

Quare Hollandi onerariam immittunt turba refertam, in qua sub tabulato latebant milites armati septuaginta.

Haranguer.

Campana.

Inquisitio habetur in speciē tantum, & perfunctorie.

Gertruy. deberg

nam

nani prouocauit. Neque superuacua istæc sedulitas fuit. Siquidem vnus ex Hollandis militibus abditis in carinæ fundo, siuè à loci graueolentia, siuè à frigore contracto ex aqua sentinæ vsquè ad talos pertingente, tussi tam vehementi concuti cæpit, vt inquisitoribus, si adessent, seque, & socios proditurus fuerit. De hoc illud traditur memoria dignũ: Cùm tussis violentiam sedare non posset, commilitones hortatũ: vt compresso sibi gutture animam præfocarent, quam ipse sociorum saluti & victoriæ libens deuoueret. Sed abnuisse Batauos vitã adimere, cui famæ immortalitas debebatur, modò pro meliori causa staret, ac vinceret. Interim nauta multam in noctẽ compotationem extraxit, donec oculis temeti, noctisq; caligo offunderentur. Mox raptim attollunt pontem arcis, & inclusà intus fatali peste, sopori se dedunt. Tum septuaginta, quos dixi, milites è nauigij latebra, velut ex equo Troiano, silenti agmine egressi, stationem portæ semisomnem inuadunt, ac vix arma, & prælium inferre ausam, obtruncant. Cum reliquis arcis præsidiarijs non tàm expedita res fuit. Nam exciti prœliari tumultu,

Digna præconio virtus Militis Bataui.

Pau-

Paulus Antonius, promptissimique militum in Hollandos bis dato impetu, dubiam aliquantisper certaminis aleam fecere. Cùm Italos ira & desperatio, spes, & victoria in manibus Hollandos incitaret. Verùm his armorum discrimen tandem palmam adiudicauit. Nàm Itali, vt in re subita, raptim gladijs, hastisq; correptis, exermia capita, & pectora detulerant ad certamen contrà hostes, armis à capite ad pedes, obtectos. Quare cùm loricas, & galeas Batauorū per ictus irritos, inâni sonitu percuterent, ipsi ex aduerso pilarum grandine eminus, cominus mucronibus transfixi, viribus, & animis imminuebantur. Ad turrim itaque in castro editam paulatim se recipiunt cum Paulo Antonio tribus vulneribus affecto, tamquam eius angustijs irrumpentē hostem propulsaturi. Nequaquam Batauis curæ fuit premere recedentes, aut expugnare sua iam sponte conclusos, captiuosque. Nam rebantur facilem prædam fore, vbi cætera potirentur. Ad portam igitur subsidij accurrunt; cuius claustra fêrrea dolabris, & securibus in id comportatis cùm refregissent, intromittunt socia agmina, bina peditum

tum millia cum Comite Holachio, quæ negotio facili arcem vniuersam redigunt in potestatem; Paulo Antonio cũ suis turris deditionẽ facientibus. Inter hæc absumptâ nocte, nõ minor belli supererat moles, oppugnatio videlicet vrbis Hispano Regi fidæ, quinque Italorum cohortibus defensæ; non tenebris & astu, sed luce palàm, & aperto marte tentanda. Quod si lentior aggressio procederet, vicinarum arcium præsidia, cum strenuis ducibus accursura timebantur, quæ victoriam Hollandis in cladem verterent. Et sanè primus Italicorum militum conatus eam sollicitudinem adauxit. Instigatione quippe ciuium metuentium, ne per occasionem vrbs diriperetur, Itali sub auroram acie instructâ, pontem, qui arcem vrbi iungebat, adoriuntur, iniectisque repentè ignibus incendunt, audacia, & celeritate tantâ, vt spatium hostibus, & fiduciam ad prohibendum præripuerint. Exinde, quasi hoc in facto omnem fortitudinem consumpsissent, transfusus à maiorum triumphis in posteros bellicosæ nationis vigor elanguit. Eòque descensum flagitij, vt non à progenitoribus modò suis, sed

à se-

à semetipsis & à reliquis anteactæ laudabiliter vitæ facinoribus degenerauerint. Certatum ignauiâ, & dedecore inter milites, Ducesque; his detrectantibus regimen copiarum, cùm alteri ab altero deferretur, illis fugã, si quando pugna iuberetur, apertè minitantibus. Cùm ex aduerso ciues interriti negarent, erepto Batauis ponte, causas tanti timoris veras apparere. Quod si aggerem subitarium, collaturis ipsis operam, contra arcem excitarent, ab aggressione vrbis hostes facilè arceri posse. Sin tantum animi robur nõ conciperent pro tuenda vrbe tota, quin susciperent pro parte saltem defensanda? Ad propugnaculum portæ, quæ Antuerpiam aspicit, receptum habituros tutum, vbi si octo, vel decem horas sustentarent, subsidia de finitimis locis accelerantura. Et sanè intra breue spatium milites quadringentos RosentaliæGubernator, ducentos, & quinquaginta Odoardus Lanzauecchia, ex Sancta Gertrude, trecentos Hispanos pedites, cum binis equitum alis, ex Antuerpia Mondragonius, submittebant. Cum his, Iacobus Bonfiliacius recuperatâ iam valetudine Bruxellis redux,

Bonfiliacius dux Bredani præsidij, Bruxellis redux in itinere Bredam deditã accipit.

Rosendæl.

dux, & cum viginti lancearijs equitibus impetratis à Marchione Malaspina properabat: quem si anteuertere pauculis horis contigisset, à Bredana vrbe vis Batauica procul dubio propulsata esset. Hocstratam venerat, cum de fœda Italicarum cohortium fuga, sub aduentum inita Comitis Mauritij, deque facta Bredæ à ciuibus deditione cognoscit. Comploratâ itaque gerendæ rei spe, subsidiariæ cohortes ad suas arces singulæ se recipiunt.

Hocstrat.

Bredæ iactura eo grauiori mæstitiâ Farnesij animum perfudit, quò minus excusationis, aut solatij habere infortunium videbatur. Grande flagitium à suis Ducibus, militibusque admissum; cuius licèt extra culpam Itali cæteri essent, extra pœnam tamen, sensumque doloris non erant, naturali lege societatis humanæ; quẽadmodum ab vnius membri ægritudine, in vniuersi corporis partes dolor redundat. Ad augendum Parmensis mœrorem illud accessit, quod Lanzauecchiæ inuidiâ se onerari sentiebat, suam in eo beneuolentiam, suam ex grato animo liberalitatem culpari, & euentus infelicitatem haberi

Amissio Bredæ Alexandrũ vehemẽter angit.

beri

beri pro crimine. Geminas magni momenti arces vni seni concreditas, qui aliàs dux impiger (neque enim prioribus benefactis postremi errores officiunt) duo manifestè peccauerat; primùm, cùm à Breda se elici, circumagique passus est astu Mauritij, proximam arcem inuasurum simulantis; alterum, quod vicarium ad Bredam custodiendam filium adolescentem octodecim annorum substituerit, qua tempestate finitimam regionem hostiles acies percursabant. Nequè deerant, qui Ducis Octauij patris prudentiam in filio requirerent. Ille etenim, quoad vixit, author perpetuò Parmensi fuerat, vt Italicos milites procul à suis signis haberet, veritus videlicet, ne propter charitatem in populares, odia conciliaret exterorum, & inuidiam præcipuè dominatricis Hispanorum nationis. Equidem, vti prolixam Parmensis in Lanzauecchiam indulgentiam, quam fortuna damnauit, defendere minimè ausim, ità non dubitauerim, paternis Octauij consilijs longè præponere bellicam filij solertiam, cui Duces pares tâm nostra, quam superior ætas per paucos tulerit. Hanc prudentiæ laudem

Obtrectationes inuidorum in Alex. patrē laudantium in cōtumeliam filij.

dem cùm ſingulari iuſtitia, munificentiaque coniungens Farneſius cuiuslibet gentis milites modò fideles, ac fortes, nullo diſcrimine Itali externique charos æqualiter ſub ſignis habuit, ſicut ille omni militari nationi ex æquo acceptiſſimus fuit. Pro vt verò fortiſſimus quiſque à grege bellatorum ſuâ ſe virtute ſecreuerat, hos donis, & laudibus imperatorijs ornatos iuniorum obſequijs, & imitationi celebrandos dabat. Neque ſecus exempla interdum auſteritatis edebat, quoties diſciplinæ militaris intererat, vindicari delicta belli eò ſeueriùs, quò rariùs peccabatur in caſtris Farneſianis. Cùm itaque Bredanos cuſtodes Italos Duces, non amor non verecundia Italici Imperatoris cohibuiſſet, quò minùs creditam fidei ſuæ Bredam fugâ hoſtibus proderent, reos conſtitui iuſſit, cognitâque de more causâ, legibus in ſontes animaduerti; ſimul ad conſeruandas proximas arces adijcit ſtudium, atque ad ipſam Bredam, ſi quam virtus viam panderet, retentandam. Supplemento militum, & pecuniâ, quam oppignerato argenteo inſtrumento ab Antuerpienſibus acceperat, Herentaliã,

Alex. animum adiecit ad ſeruandas aliàs arces, & ad Bredam recuperandam.

S. Gertrudem, Hocstratam firmandas curat, mox Carolo Mansfeldio imperat, vt propugnaculum ad Merchij fluminis ostia positum expugnet, quo capto subsidia belli, & annonæ Bredam commeare prohibebantur. Chariorem habebat Mauritius Bredã, vbi splendidæ Nassauiorum ædes, & antiquissima monumenta visuntur, quàm vt semel captam elabi tam citò pateretur è manibus. Eò igitur cum exercitu protinus aduolat, commissisque leuibus certaminibus, ab expugnando Merchij propugnaculo abducere Mansfeldium nititur. Verùm accidit, vt cùm pedestres vtrinque copiæ velitari pugnâ congrederentur, certamen eò vsque pertraherent Regij, quoad superueniens Belgicus equitatus Hollandis peditibus circumfunderetur, promptissimisque cæsis ad trecentos, reliquos in fugam conijceret. Perculsus eâ clade Mauritius, vt hostium audaciam ausu grauiore conterreat, Nouiomagum copias adducit ad vrbem Bredâ maiorem, in qua ciues nonnullos opinionibus nouis adspersos, in suas partes inclinare compererat. Statim obsidionem circumdat, oppugnationem instruit.

Pot. de Cast.
Herental.
Merch.
Obsistit Comes Mauritius.
Non sine damno, trecentis militibus amissis.
Nimmegh.

ſtruit. Pertractus eò confeſtim Manſfeldius ne, dum ſpem Bredæ dubiam ſequitur, certam Nouiomagi iacturã faciat. Cùmque vrbem periculo, ſe metu per immiſſumHiſpanorum ſubſidium liberauiſſet, quo minùs in oppoſita fluminis ripa propugnaculum erigeretur ab Hollandis Nouiomago perincommodum, prohibere non potuit. Quippe ad id euincendum, opus erat ſummæ rei adire diſcrimen, quod ab Alexandro diſertè vetitum, robur Belgicarum virium expeditioni Gallicæ reſeruante, quam vt ſuſciperet quamprimùm Philippus Rex recentibus litteris imperauerat. Dum in hunc modum inimici exercitus ad inuicem ſe variâ bellandi arte ludificabantur in campo, Bruxellis tribunalia otioſa non erant. Ad quæſtionem illic poſtulati ſunt Italici præſidijDuces, quorum culpâ Breda hoſtibus ceſſerat. A Iudice primùm legionis, deinde à Generali militarium cauſatum Quæſitore, ſententiâ mortis dãnati, ſuper ferale pegma, pullâ veſte conſtratum, ante oculos ciuium militumque ſecuri capita ſubiecerunt, gaudentibus Italis, tamquam tetro noxiorum ſanguine macula inuſta

Quam vt diſſoluat Carolus Manſf. Bredam omittit.

Supplicium ſũptum de Bredę deſertoribus.

gentis gloriæ deleretur; Hiſpanis verò, cum nationibus cœteris ingemiſcentibus imbecillitatem humani ingenij, viceſque fortunæ. Quoniam in multis aliàs opportunitatibus, operam bello egregiam eos ipſos poſuiſſe conſtabat, qui ad vltimum facinore vnico relatas antea palmas, cum vita perdidiſſent, præreptâ in perpetuum facultate (quod morte triſtius viris generoſis) abolendi dedecus per virtutem. Vniuerſos autem milites perſuaſit terror, altiùſque infixum eſt animis, quantò ſatiùs pugnando ſtrenuè pericula ſubire cum gloria, quàm ignauiter ceſſando perire cum probro.

Angliæ Regina impendentia è Belgio belli admonet Nauarræ Regem.

Poſtremum Regis imperium, quo Lutetiæ *Pariſiorum* laboranti ſuppetias ferre, nullâ interpoſitâ morâ, Parmenſis iubebatur; Eliſabethæ Anglorum Reginæ ſuboluerat. Præmonendum cenſuit Nauarræ Regem, vt maturaret obſeſſam vrbem vi, aut conditionibus ingredi, priuſquàm accurrens (vt aiebat) Belgicus Leo, ſemeſam prædam è faucibus abriperet. Crederet Britannorum Reginæ non imperitæ Hiſpani in Belgio belli ſub Alexandro. Vbi primùm in Gal-

lijs

lijs Farnesiana signa conspecta fuerint, anteactam Henrico viginti annorum militiam, bellum vmbratile visum iri, & meditamentum veræ pugnæ. Parta retro decora, Cortracensem, Iuriensem laureas aspernaturum, nunc arma de integro, nunc seriò cœpturũ bella. Neque enim cum Ioyeuso, aut Maineo, fortibus quidem, sed inexperti, vel temerarij militis ducibus, sed cum experientissimo exercitu, sub inuicto Imperatore, rem fore. Qui non audaciâ modò, & impetu, quo Galli potissimum valent, sed ipsa cunctatione, & morâ Hostem frangeret, inque subsidium armatæ dexteræ, rerum naturam aduocaret, terram aggeribus, cuniculis ignem, scrobibus aquam, fossisque, vt ingenio multiplicante vires commilitonibus elementis ad victoriam nitatur. His artibus Traiectum cum suo Mosa, cum Scaldi Antuerpiam, Esclusam cum toto mari obsistere nequiuisse: frementibus incassum Britannis sub Lainceſtrio, sub Alenconio Gallis, Germanis sub Casimiro. Tantum momenti, tum in vnius hominis virtute, tum in institutione bellica esse; per quam milites in Duces migrent, Du-

ces in Alexandros. Huic armorum moli contra se aduentanti, fluctuaturum Regem animi anxium, quantas ne opponere copias paret, an quales belli artes, & disciplinam? Illud vtique pro comperto: Britanniæ Reginam societatis memorem, in tali rerum cardine non cessaturam. Quin vltro, confirmatis recenti subsidio Batauis, acres molossos in immanem feram concitauisse, ne impunè, aut sine Belgij sui clade aliena irrumpat. Ad Franciæ Regem spectare, festinatâ expugnatione Lutetiæ, tam opportuno receptaculo belluam excludere: ne parem ei, quam in Belgio dedit, nouæ Religioni vastitatem in Gallia faciat.

Qui tamen nihil metuens è Belgio breui Lutetiam casuram sperat.

His Anglæ monitis, plus inesse sollicitudinis ex amore, quàm veritatis ex recta rerum æstimatione, Henrico visum. Quippe qui à Parisiensibus amicis moneretur, Lutetiam vltra mensis dimidium durare non posse. Quin fore, vt maturiùs caderet, si, quæ intùs politici moliebantur, turbamenta procederent. De Belgio autem ex litteris Mauritij cognorat, neque vires in præsentia validas, ad aggrediendam Galliam, ne-

que

que voluntatem adesse Parmensi, iacturâ Bredæ, atque Hispanarum legionum secessione confuso. Quantâcumque verò diligētiâ colligere properaret copias, has in tempore Lutetiæ necessitatibus non adfuturas. Reginæ itaque Elisabethæ reuerenter respondit, pro egregia in se voluntate, ac benefactis ingentibus, animum gratum testatus, & memorem. Quod ad terrorem Belgici Leonis attineret, contemptim, & magnificè disseruit, vt securus. Longè alium Farnesio habitum Galliæ, quàm Belgij, visum iri, aliam militum, Ducumque indolem, & bellandi mores. Neque enim mœnibus, aut aggeribus tectos, instar pauentium, occursaturos nobiles Gallos; verùm apertis in campis instando, lacessendo, fatigando, dies, noctesque neque victo, neque victori respirandi spatium daturos.

Mayneus pariter, comperto, bellum Gallicum ab Rege mandari Alexandro, misso priùs Ioanne Moreo, post paulo & ipse in Picardiam cum trecentis equitibus accurrit, insidijs declinatis, quas Nauarræ Rex per tria peditum millia, & quingentos equites in itinere tetenderat. Cùm Lau-

dunum venisset Portij Dominum ad Farnesium mittit, oratum subsidia militum,& copiam colloquendi. Alexander Portium, & Moreum ad Mainei Ducem redire iubet cum mandatis, vt ingressuris multifariam Picardiæ fines Belgicis copijs commeatus, cum amicarum cohortium præsidio præsto sint. Se propediem cum reliqua exercitus mole subsecuturũ: colloquio sedem, Condæum ad Meldas designasse. Opperiebatur reditum Asculani Principis,quem Cortracum ad contumaces Hispanos allegauerat, hortaturum, vt in magnis difficultatibus ærarij Regij,parte stipendiorum contenti, Gallicam expeditionem cũ suo Imperatore susciperent. Verùm illi, quò liberalius pro Rege, ac pro Duce se periculis deuouebant, eò tenaciores mercedis, pernegarunt, se priùs ad consueta militiæ munia redituros,quàm stipendia ad vnum omnia soluerentur, pretium videlicet effusi sanguinis, fundendique. Durum id, malique moris exemplum in militia videbatur Alexandro, qui superiore anno Leuianorum seditionem, ipsius legionis extinctione puniuerat. Sed multò durius, bellum gra-

Alexander legionem tumultuantem ad munia militiæ reuocare constituit stipendijs persolutis.

Propter necessitatem Gallici belli.

grauissimum capessere, sine robore, ac neruis Hispanarum legionum, quarum præcipua fortitudine Manriquana ferebatur. Quanto sapientius facturum, si se in Belgio vinci sineret à militibus suis, vt ipsorum ope Hugonotos Religionis, & Regis hostes in Gallia vinceret? Prudentes igitur nautas imitatus, qui pro Cœli habitu, ac pelagi, velificationem mutare non dubitant, temporibus aptare consilia statuit, quibusque delictis olim, cùm solutissima sibi omnia essent, seueritatem impertiuerat, iisdem rursus, aliud aliàs necessitate suadente, clementiam commodare.

Antonium Carnerum cum Quæstoribus regijs Cortracum mittit, qui aureorũ ducenta millia stipendij nomine Hispanis erogeret. Inter soluendũ nodus incidit non dissoluendus nisi à Deo, haud fabulosè per machinam, sed verè verâ præsentià inducto.

In exactione stipendij dissentio orta interlegionarios

Cùm enim dimidia pars legionis stipendium exigeret in pecunia quæstuosiore, quam regalem vocant, pars altera priuatum lucellum post grande Regalis ærarij ponebat commodum, quod decies centena millia in communi erogatione confecturum Questores

Abbas S. Andreæ cum augustissima Eucharistia se pugnam inchoantibus interposuit, exitu sanè felici.

ſtores affirmabant. Diuiſis itaque in binas factiones legionarijs, controuerſia inter armatos, ab altercatione ad certamen ſpectabat, cùm Petrus Almeriquez Hiſpanus S. Andreæ Abbas, animaduerſo periculo, ad proximum templũ accurrit. Inde Auguſtiſſimum Chriſti corpus in argentea pixide efferens, cum facibus, & miniſtris linteatus in forum venit, vbi iam geminæ acies inſtructæ prælium inceptabant, per fortuitam tubi diſploſionem vno militum exanimato. Tunc Abbas ordinibus medium ſe inferens, nunc hos, nunc illos cum lacrimis obſecrare abſtinerent à nefario certamine cognatas manus, pro eius reuerentia Numinis, cuius Hiſpani fidẽ ante omnes gentes altiſſimè cordibus impreſſam gererent, promulgarent voce, ſanguine propugnarent. His viſis, auditiſq; excidêre militũ pectoribus iræ, ſclopi haſtæq; de manibus deiectę ſunt ſuperbos bellatores inermis maieſtas corporatæ Diuinitatis exarmauit. Ex turbidis in tranquillos, in ſupplices è minabundis immutatos pœnitentia ſubijt, & dolor: cum ſe mortaliũ deterrimos incuſarent, ad quos compacandos ipſum Cœli, terræque Regem

in-

interuenire opus fuerit.Mox in genua prouoluti, iure iurando se obstringunt, in quo Regi collibuerit monetæ genere, stipendium accepturos. Exindè Deum,& pacificatorem suum triumphantis more in mediam legionem receptum, cum festo scloporum, tu*barum, ac timpanorum sonitu, læti simul & lacrimantes ad sacram ædem reuexerunt.

Pet.de Castro in comēt.an. 1590.

Postrema hæc pietatis erga Diuinam & Regiam maiestatem ab Hispanis edita documenta Farnesiũ æquiorem legionis postulatis fecerunt. Præter condonationem præteritorum, vt legionarij ad quæ quisque vellet signa se aggregarent, indulsit; quo milites Ducibus fidi, & Duces chari militibus forent in bello, quod amborum strenuam operam exigebat. Exinde Galliã versùs proficisci Manriquianos iubet, sub Tribuno Antonio Zuniga Hispano S.Iacobi equite,vnàq; legionem Italicam,quæ sub Camillo Capisucchio Romano,cum aliquot equitũ alis, in finibus Belgij substiterat. Eòdem diuersos adire Blasium Capisucchium cũ tribus equitũ turmis,quarũ vnam Blasius ipse, alterã Petrus Franciscus Nicellus,tertiã Caluanus Anguisciola

Primũ agmen exercitus in Galliam præmittitur,

scio:a

sciola ducebant, & Petrum Caietanũ Sermonetæ Ducis filium, Tribunum Neapolitanorum peditum, qui ad Nouiomagum sedebat Comitis Maurітij tentamentis imminens; vt latiùs verò tenderent vniuersis præcepit, quò annonæ laxitati consulerent, simulque vt exercitus Catholici fama in maius acciperetur. Comitis quoque Octauij Mansfeldij, & Balanzonij legiones moueri iussæ, tum Appius de Comitibus, Rugerius Caietanus, Nicolaus Cæsius, Hippolitus, Bentiuolus, alijque ductores equitum nobiles cum suis ingredi turmis, ab omni Belgij parte Hispana arma Galliæ ostentantes, quò Catholicis vbique fiducia, terror Hæreticis cresceret. Postquam verò Laudunum inter, & Fanum Sancti Quintini septemdecim equitum alas conuenisse nunciatum, eò Marchionem Ranthiacum Præfectum omnibus destinat, dum interim ipse peditatum, equitem grauis armaturæ, & præsertim tormentorum apparatũ instrui curat. S. Quẽtin. Pet. de Castro in com a. 1590.

Nam ad cœteras difficultates Gallici belli, defectus accessit, nec opinatus rei tormentariæ. Huic maturiùs adornandæ Præfectum tormentorum Hom. Turt.

Ge-

Generalem Carolum Comitem Mansfeldium ad Belgij fines multò ante praemiserat. Qui, eâ curatione ministerij sui, socordiâ ne, an dolo? neglectâ, cùm iam tempus profectionis appeteret, Alexandrum Valentianae in iter se accingentem, conuenit. Caussatusque diditum rumorem: pro Comite Ernesto patre, qui ab Rege in Alexandri locum suffectus manere iubebatur in Belgio, Valentinũ Pardaeũ Mottae Dominum, Castrorũ Praefectũ in Gallicum bellum destinari, vti pridem fuerat designatus pro exercitu in Angliam deportando, ne subesse aemulo cogeretur, Gallicam profectionem cum Praefecti tormentorum munere detrectauit. Negante verò factum Parmensi, asseueranteque: Mottaeum vt alios plerosq; Duces, nullâ iniunctâ certâ prouinciâ, in Gallicum bellum adduci: Castrorum verò Praefecti munia per semetipsum obiturum, vt Mansfeldij Senis honori simul, & iuuenis aemulationi obsecundaret; cùm ad haec nihil, quod contra hisceret, animus, aut ratio suggererent, silentio Carolus abscessit, specie imperata facturi. Paulò post, missâ per certum hominem epistolâ, Praefecti tor-

Valen centes

Carolus Mansfeldius rei tormentariae procuraaione neglectâ, mox praefecturam abdicat.

tormentorum munus abdicauit.

Non nulli benigniùs interpretati, excusauere iuuenilem æmulationem, ægrè ferentis, in Præfecturâ castrorũ, multos per annos à Patre laudabiliter exercitâ, successorem alium, quàm filium aspici. Quin & pium, æquumque ducebant, si subsisteret; siue vt paterno honore frueretur: siue vt iuuentâ suâ emeriti senis ætatem ingrauescentem fulciret. Veniam quoque dabant, quod inter manendi consilia, quæ suæ curationis fuerat, tormentariam supellectilem segniùs apparauisset. Humani quippe ingenij esse, incuriosiùs administrare tamquam non sua, quæ breui alieni muneris futura crederet. Contra cœteri differebant (vt erat Carolus Mansfeldius vulgo militum inuisus, præsertim Hispanorum) sub æmulationis, & pietatis obtẽtu ambitionem, & liuorem grassari: Hebetem esse qui suspicetur, hominẽ non hebetem, citra malitiam tam grauia, reique publicæ perniciosa deliquisse. Quantò propius vero, callidâ hac negligentiâ priuatis familiæ commodis accuratiùs, quàm æquiùs à Mansfeldio consultum? Quo videlicet paternæ gubernationi diuturnitas,

Alij laudant aut excusant.

Alij vituperant aut calumniantur.

&

& decus, ex Farnesij infortunio, ac probro accederet. Hinc illa excidisse dicta, quæ occulti cupidinem animi indicarent: Parmæ Ducem cum exercitu ad Parisiensium ducendas ne, an sociandas exequias tendere? magnificentiùs in Gallia, quàm in Belgio sepulcrum quærere. Quæ sanè hostilia amico plusquam prænuntiasse, prætermissus id temporis tam necessarius apparatus belli argueret. Aemulationem hanc, an inuidiam? pietatem in Patrem, an contumaciam in Imperatorē? Sed neque Comitem Ernestum candidissimæ animæ virum, *filij* impiè *pij* vota comprobare, sperata ex amici calamitate, rei, famæ compendia, vt detrimentum, & decus auersantem.

His calumnijs potiùs quàm querimonijs, inuidiam in Mansfeldium iusto plus incendentibus æmulis, immotum se Alexander præbuit. Seu memor, quæ pro Rege pater semper, sæpe filius benè meruerant: siue, quorum fidei Belgium concredere parabat, illorum voluntates abalienandas tali tempore non putauit. Pardæum tamen insignem Ducē, vtrique Præfecturæ parem, parentis,

Alex. beneuolentia in Mansfeldios constans,

ac

Mottæ Domino vtraque Præfectura castrorum, & tormentorum defertur ab Alex.

ac filij spolijs ornare voluit, quò liuidi Mansfeldij oculi vrerentur: id citra dissimulationem. An in eo quoque reipublicæ ratio constitit, vt in epistolis ad Regem affirmauit? Ne videlicet a bello fortium Ducum ministerijs egente vel maximè, post alienatum Manslefdium, Mottæus etiam auerteret animum, si fraudaretur honore, quem vltro illi præiudicia militum, atque ipsius æmuli detulissent.

Caroli Mansfedij virtus & merita pro defésa Religione in Gallia contra Hereticos, in Pannonijs contra Turcas.

Sed qualemcumqne iuuenilem hanc noxiam, Comes Carolus Mansfeldius magnis postea in suos Principes, & Christianam Rempublicam meritis obliterauit. Cùm, è viuis erepto Alexandro; Dux in Gallijs arma Belgica Hugonotis fortiter opposuerit, & post coalitam inter Reges pacem, supremus in Pannonijs Cæsarei exercitus Imperator, exultantes audaciâ Turcas ingenti clade compresserit. Vbi maturo sanè suæ gloriæ, sed acerbo Germaniæ rebus exitu, in cursu victoriarum extinctus est, Imperatorum qui ex Alexandri schola complures prodierunt, nulli secundus.

Dum hæc in Belgio festinantur, in Gallia Belgicæ copiæ, quinque circiter

ter

ter peditum millia, octingenti equites Guisiæ conuenerant decimo quarto Kalendas Augusti, sub Tribunis Capisucchio, & Zunica; sed Capisucchio cæteris imperante. Inde posterâ luce digressis, vt Maineo Duci se coniungerent, reuersi speculatores hostem, ac prœlium denuntiant. Bartholomæus Toralua legionis Hispanicæ instructor, præmissus ad lacessendos aduersarios, amicos comperit. Erant Fœderatæ Gallorum turmæ cũ Duce Maineo in occursum externorum adequitantes. Eò igitur maiori significatione amoris exceptæ, quò propiùs ad pugnam hostiles animos attulerant Hispani. Neque minori gaudio suscepere Fœderati auxiliatores suos, vna ex parte de vniuerso virium corpore coniectantes. Nam præter, solida decora roboris, & disciplinæ, dignitatem addebant peregrinis bellatoribus inania quoque, vestium nitor, armorumque, quibus præcipuè legio Manriquiana fulgebat; in ornamenta corporum collato tot stipendiorum ære (vt est magnifica militum natio, præsertim Hispanorum) inauratis loricis, ensibus, torquibusque gemmatis, baltheis, &

Turr.

Hispanæ legionis ornatus sũptuosus.

R cri-

cristis non sine tuentium voluptate terribils; ita vt cultum Gallicæ circa Maineum nobilitatis adæquaret. Vnde ioco inditum illis adhæsit nomen, legio Dominorum. Quod sanè nomen seriò magnificis facinoribus approbauit; cùm contractam seditione Cortracensi maculam sudore, ac sanguine glorioso diluerit, in ingressu Galliæ, ac periculorum prima, in digressu postrema. Consociatis agminibus, ad Condæum sedem belli destinatam contendunt, vt Lutetiam Parisiorum monstrato comminus auxilio recreent.

Terzo di Mõ sieur.

Illic octo dierum spatio subsistentibus, Mainei Ducis aures per nuncios, litterasque perpetuis Parisiensium querelis, & obtestationibus fatigabantur. Quibus cùm aduentum Parmensium Ducis opperiendum subijceret: vt subsidia citra periculum rerum summæ portarentur: quamuis vera rectè æstimantibus diceret, fabula surdis canebatur, latratu vacui ventris obstrepente. Nam, si opem non ferendam laborantibus censebat, num ad spectandum interitum venisse? Ecquod instare pernicio-

Ciuium querelæ.

ciosius malum, quàm moram, ciuitati fame extabescenti? An periclitari vlterius posse, certò pereuntes? In horas enim, in momenta singula, de vita dimicari, neque minùs, quàm mille funeribus quotidie solem comitatum occumbere. Si diutiùs cunctetur, incertum, vtrum laturus cibi subsidia sit malè viuis, an extinctis solatia lachrymarum? At non perinde cessare cum suis Hugonotis Nauarræ Regem, terris vsquequaque, ac fluminibus interclusis. Dum abdicato gentis ingenio, tardigradus Gallus, cum Italo cunctatore, ad seruanda tecta vrbis inanima, tam operosum exercitum commouent. Sed hunc, vt cætera, frustra fore. Nudata quippe omnia defensoribus, aut peremptis inediâ, aut debilitatis, propediem hosti cessura. Quare, si fortibus viris, si Catholicis, & amicissimis sibi subuentum viuentibus vellet, in irruptionem se accingeret. Neque sineret, velociorem esse perfidiam Hæreticorũ, & rabiem in opprimenda Lutetia, quàm Mainei fidem, & misericordiam in liberanda.

Tam flebilibus literis nihil habebat ilic, quod responsi referret, præ- Nullo interim fructu.

ter lachrymas, recenti malo suo, & publico doctus, ad rumores in bello non circumagi. Certaminis tamen studium præseferebat, vt charitatem retineret tam ciuium miserabilium in vrbe, quam miserantium in castris. Quorum pars magna, spe propinquæ pugnæ pro liberanda Lutetia exciti (læta certaminibus gens, charitate insuper necessitudinum, ac Religione stimulabatur) tamquam ad nuptias prouolauerant. Neque Duces externorum, intellectâ Mainei arte, detrectati certaminis inuidiam in se residere passi sunt: In Farnesium absentem referebant.

Capisucchius & Zun. rogati à Maineo vt irruptionē tentent, recusant & causam afferunt.

Rogati quippe à Maineo, vt bis mille equitibus Gallis, promptissimū quemque ex Hispanis, Italisque peditibus adiungerent in equis, qui onusti sacculo farinæ singuli nocturnam irruptionem tentarent: negauerunt licere sibi per Alexandrum, alieno magis arbitratu, quàm iudicio suo, in discrimen offerre commissas legiones. Neque suadere id temporis rationes belli. Vt vt enim non difficilis in vrbem aditus per medias hostiū stationes futurus esset, laboriosum certè reditum, aut potiùs nullum fore

re

re. Accursuro ad famam ingressi subsidij cum tota virium mole Nauarræ Rege, murumque armorum ferreum redeuntibus opposituro. Ecquod igitur dignum ob pretium, multum egregij sanguinis prodigi, nimio plus famæ? cuius, initijs bellorum, iactura quæuis modica, pro immodicâ sit. Neque esse tanti, annonæ subsidium pertenue obsessæ vrbi inferendum ne, an ostendendum? quod sanè cumulatissimum intra paucos dies aucti copijs, animisque de Belgio, citra periculum laturi sint?

Hæc differentibus inter se Ducibus, Condæi sedebat Fœderatorum exercitus Lutetiæ calamitatum spectator veriùs, quàm propulsator. Interim in vrbe conclusi ciues, externique famis horrendæ malis conflictabantur. Iam frumenta primùm defecerant, cœteraque frugum meliorum pabula, deinde auena quoque tenuis tenuiorum cibus; cuius modios mille quingentos ad vltimæ necessitatis vsum seposuerant. Hæc partim in panem atrum improbi alimenti coagmentata, partim in ollis ingentibus pulticulæ ad modum decocta, cum inopem plebem infelici victu

Lutetia difficultate annonæ summa laborat.

diù ſuſtentaſſet, exhauſta ad vltimum erat. Nam, præter vrbanam egentiũ multitudinem, triginta millia ruſticorum à Nauarræis in vrbem vi compulſa de publico alere oportuit; quoniam illos foras extrudere ad certam necem pijs ciuibus piaculum videbabatur. Coria iumentorum, & pelles feruidâ maceratas aquâ mandere aggreſſi, non ſolum tenerrima frondium vrbanis in hortis, verùm etiam herbarum, radicumque germina ſaxis vrbis, & aggeribus internata conſumpſerant. Quoniam iumenta grandiora, equi, mulique ad victum familiarum principum carò venibant, pauperiores feles, mures, putria id genus animalia, pro delicatis epulis conſectabantur. Quæ tamen aſſiduus venatus, atque ipſa penuria cibi tandem extinxerat: viua famis remedia fame perimente. Qui equo merebant milites, ad pedes venerant; aut mactatis in alimoniam equis, aut macie adeò ſtrigoſis, & emunctis, vt neque viuentes ad vſum, neque mortui ad eſum ſufficerent. Vt annonæ de publico ſatis frugaliter appendi ſolitæ obſonium adderent, cuſtodes domorum canes blanditijs eliciebant, & iniectis

in

in ceruices repente collaribus, ſtrangulabant. Sed contigit aliquandò, vt miles necdum à morbo ſatis validus, cum valentiore cane congreſſus, ab eo rabiosè inſiliente reſupinaretur, iam iam morſu auido depaſcendus, niſi contubernalis intercurrens à belluæ faucibus hominem ſemeſum abſtraxiſſet.

Extrema famis remedia tentata.

Quin eò ſæuitiæ veniſſe proditum, vt ſemiuiuos præ inedia puellos, quos inopia cibi domibus expulerat, furtim arreptos, iugulatoſque, in alimentum verterent fame crudelius. A fœminis etiam eodem furore percitis, infantes in materna regeſti viſcera, tragœdiæ Hieroſolymitanæ imitamento feruntur. Tamque immanium parricidiorum numerum vltra viginti nõnulli ſcriptores extendunt. Vtcumque id habuerit, (nam alij ex aduerſo inficias eunt) illud certis auhoribus liquet, multò plures ex matribus eò ſobolis charitate progreſſas, vt areſcentibus propter inopiam cibi lactis fontibus in mammillis, noua ferro vbera in venis aperuerint, perque ea labris eſurientium admota, natorum vitam, materno ſanguine, ac cæde protulerint. Quæ horrenda

Petrus Carnerus de obſid. Pariſ. Georg. Criton. cit. à Philippo Pigaretta de obſid. Pariſ.

ſimul,& miſeranda ne in vulgus emanarent, labefactarentque conſtantiam populi, Præſides Vrbis, imperio famam ſupprimentes, augebant. Dum enim conſcius quiſque, ex innata cupidine vetita proloquendi, arcanum vnius familiariſſimi auribus inſuſurrat, paulatim, quod erat paucorum ſecretum, euaſit rumor populi. Ad vltimum, audito edulij genere, quo Turcæ à Perſis obſeſſi tolerauerant, e contuſis exhumatorum cadauerum oſſibus, farinâ confectâ: tam horridi, & fœdi victus exempla renouare, mortis horror, & fœditas maior compulit. Ad tumulos igitur, & ſepulchreta, tamquam ad horrea ventitantes, inde prodibant cadaueribus paſtis concolores, graueſque mortibus alienis, & ſuis. Miſerabile ſpectaculum, quocumque ſe verterent! niſi à magnitudine propriæ miſeriæ occaluiſſent ad alienæ commiſerationem animi. Solitudo alibi triſtis, & ſilentium, in inſepultorum cadauerum frequentiâ: Alibi murmur, & gemitus omni ſolitudine triſtior; partim eorum, quos malignè paſtos ventris inanitas malè habebat, partim, quos peiùs impletos diſtenta noxio victu vi-

Farina confecta ex oſſibus mortuorum paſcuntur.

viſcera cruciabant. Neque tamen illuuies tot malorum ſuadere poterat Lutetiæ ciuibus, vt de aperiendis Hæretico Regi portis cogitarent. quin omnem eius rei mentionem in tantũ auerſabantur, vt authores non in carcerem ad dicendam cauſam, ſed in Sequanam ad luendam pœnam ſtatim abriperent. Adeò (quod rarum totâ antiquitate legitur) in vrbe illa vrbibus populiſque referta, pars maior eadem, & melior fuit. Pariſienſium conſtantia.

Nec id temere factum, caſuque (neque enim virtus fortunâ gignitur) ſed multarum, magnarumque conſpiratione cauſarum. Quemadmodum naturæ partus eximios, non terræ tantum, ſed & Cœlo, cæteriſque propitijs elementis debemus. Et primò quidem Pariſienſium animi tum inſtitutione domeſticâ, tum recordatione veteris gloriæ perquàm tenaces Catholicæ Religionis erant. Iam inde ab Apoſtolorum ætate per Areopagitam Dioniſium inuectam, ad ſua vſque tempora ſeruaſſe inuiolatam gloriabantur. Quodque eius gratiâ gratiam Regum, ſuas fortunas, & ſanguinem poſthabuiſſent non ſemel, impendio chariorem habebant. Hanc Cauſæ eius conſtantiæ.

pie-

pietatis flammam in pectoribus immensæ multitudinis conceptam igne cœlesti, cum sacri Oratores vehementium concionum flabris ventilarent, ea suscitabant incendia irarum, inuidiæ, odiornm in Hæresim, & Hugonotos, in Catholicæ Fidei propugnatores gratiæ, misserationis, & amorũ, vt horum studio, contra illos audere quidlibet ac pati parati essent. Nam, æquitate causæ, quanta erat, animis obuersante, sapere se rectè arbitrabantur, cùm in tuenda Religione acriter furerent. Itaque populus ille, pro vbertate patriæ glebæ, atque affluentia rerum, quæ inuehuntur, in delicijs enutritus, obsidionis asperrimæ mala, non modò fortiter, sed libenter, studio Religionis ferebat. Centuriatis quinquaginta hominum millibus, dies, noctesque in armis agere, adsilientes muris Nauarræos propellere, cædere, fugare peruicaciâ tantâ, vt hostes expugnationi diffisi, ad lentioris victoriæ spem conuerterentur. Quod si prodeuntes in aciem ciues eadem quæ patriæ mœnia protegentes, audacia comitaretur: profectò duodena peditum, terna equitum millia circumcludere refertam viris armatis

matis vrbem ausa minimè forent. Sed meticulosa etiam animalia ad obsistendum pro foueis, & cubilibus incitat paruorum pignorum charitas, atque ex inopiâ fugæ, desperatio.

Imbecillæ qnoque plebis animos ad omnem malorum tolerantiam animabant exempla sexus imbecillioris, Principum matronarum. Quas indulgentiæ fortunæ principalis assuetas, non solùm parco, & illiberali victu tolerare mirabantur, sed oblatas vltro à Nauarræ Rege lautissimas dapes fastidiosè despicere. Cùm enim Rex Henricus, viduæ Ducis Monpenserij sorori, & Nemorosij Guisijque Ducum matribus quotidie fercula sumptuosa submitteret: hæ donum propter donatorem auersatæ, sanctèque obtestantes, nullum admissum velle cum Hæretico Rege commercium, escariam supellectilem prorsus illibatam, ad publicum valetudinarium amandabant. Totoque obsidionis tempore, & Rex execrata fercula obtrudere, & matronæ inculcata abominari perseuerarunt, constantiæ tenore pari, nec impari laude. Cùm neque istæ pium rigorem emolliri beneficio sinerent, neque ille Re-

Exempla principum fœminarum, quæ recusabant vesci dapibus à Rege submissis.

giæ

giæ liberalitatis fontem obstrui contumeliâ. Quamquam Hugonoti amici Regis, matronarum pietatem cauillabantur, vt callidam; quæ munera Hæreticorum sic abominaretur, vt acciperet. Catholici contra extollebant ad sydera; quòd calamitosis acciperent non sibi, neque priùs, quàm execratione solemni, vt merces à pestilentiæ suspicione, ritè purgarentur.

Subsidia Principum virorũ, Gubernatoris vrbis, Oratoris Hispani & Cardinalis Legati.

Nec exemplis modò, & hortatu, vt nobiles matronæ, sed opibus, sudore, sanguine principes viri Lutetiam sustentauere; Henricus præsertim à Sabaudia Nemorosij Dux Lutetiæ Gubernator, & Bernardinus Mendozza Orator Regis Hispani, alijque. Sed eminuit Henrici Caietani Cardinalis, & Summi Pontificis à latere Legati dignitati par virtus, initio, processu, exitu obsidionis, vno tenore mirabilis. Post Iuriensem victoriam, Nauarræ Rege propediem Lutetiam exercitum adducturo, cum domestici sub honesti specie timorem velarent, monerentque vt: Subduceret manifesto discrimini Sedis Apostolicæ Maiestatem, in Pontificij administri capite periclitantem: Negauit illæ suæ dignigni-

gnitatis esse, fugâ indecorâ hostibus prodere commissam fidei suæ Catholicam Galliam, cuius incolumitas eodem cardine, quo Lutetiæ salus verteretur. Proinde, si Lutetiæ ciues vnà secum salui esse, vnà perire non abnuerent, ecquando honestiores causas vitæ, mortisque Pontificium legatum habiturum? Qua propositione animi tam excelsa, Romanoque Præsule, ac Principe dignâ Parisiensibus nunciatâ, paremque ijs referentibus pietatis ardorem, gratiæ sunt actæ inuicem, & receptæ. Tum comparatis per eos, quorum hæ partes erant, humanis vrbi subsidijs, annonæ, militum, & armorum, Caietanus dedit operam, vt intentiori cura cœlestia implorarentur; quibus amotis, nulla præsidia satis, & firmamenta mortales tegunt.

Veniâ criminum propositâ, supplicationes frequentes indictæ: è quibus duæ singularem ob nouitatem magna commotione animorum spectatæ sunt. In altera puellorum, Virginumque millia aliquot, flores illibati innocentis ætatulæ, necdum sextum annum egressi, nudis pedibus, passis comis, in saccis, & cilicijs cri-

Caietanus implorat cælitum subsidia per indulgentiam criminum, & solemnes supplicationes, ex quibus duæ notabiles.

mi-

mina luentes quæ non admiserant, ab Æde Diuorum Innocentium ad S.Genouefæ templum continenti agmine iere. Vbi lachrymas inter, & singultus precatione peracta, ad extremum virgineis vocibus misericordiam inclamantibus Cœlum expugnabatur. Alteram obibant religiosi ordines, & sacerdotes vrbis, togato simul,ac militari ornatu, Lugdunensi, & Syluanectensi Episcopis præeuntibus, ac sinistra manu Christi effigiem è Cruce pendentis, hastas dextera piè, ferociterque gestantibus. Eodem habitu, cultuque religiosa agmina sequebantur Capucini, Foliaceni, Carmelitæ, Minorum, Minimorum, Prædicatorum familiæ, squalidas inter tunicas, & cucullos æreis galeis, loricisque fulgentibus: cum pro bellicis cantionibus psalmos, hymnosque modularentur, ad tibiarum sonitum, ac timpanorum. Expressam in his Ecclesiæ militantis imaginem agnoscentibus plerisque, laudatos in canticis castrorum choros, precibus, votisque in præsens, mox armis, & obiectu pectorum pro Catholica Fide propugnaturos. Pietate mixtas, & ferocia supplicationes extrema bellicosior, & ex
toto

toto martialis est consecuta. Dux Nemorosius Gubernator, eques Aumalius, cœterique Ductores, milites que omnes armati, vrbe lustrata, in templo Principe coniurauerunt; cum solio insidens tapetibus magnificè instrato, sub vmbella ex holoserico purpureo, Pontificius legatus, adsidentibus Præsulibus, Magistratibus, & Senatu, militare Sacramentum exciperet. Summa eius erat: Hæreticum Principem in Regno Christianissimo regnare non passuros; quoad vita, viresque suppeterent; enisurosque, vt idem Lutetiæ, ac Religioni Catholicæ dies extremus in Gallijs esset. Deinde ineuntibus de pace consilia, non modò suam interponere auctoritatem renuit Cardinalis legatus, sed electis ad Regem Oratoribus Cardinali Gondio, & Archiepiscopo Lugdunensi auctor fuit, vt si necessitas deditionem suaderet, nequaquam in Nauarræ Regis potestatem, sed in Catholicæ apud eum militantis nobilitatis fidem, vrbs permitteretur. Mox occasione vsus irritatæ per irritam legationem ciuitatis, productis in tempore literis, ex Belgio properantis auxilij nuncijs, omnem in posterum pacis mentionē

Duces ac milites iure iurando se obstringunt pro Catholica Religione propugnanda.

op-

opportunè discussit. Vir planè dignus maioribus suis; cuiusque purpurata imago Gallica legatione præfulgens, Pontificia Bonifacij VIII. claritudine non inumbretur. Celebratæ virtutis apud Hispanos, quorum in partes pronior habebatur, fratre Duce, ac fratris filio, sub Philippi Regis auspicio merentibus; at venerabilioris multò, sanctiorisque memoriæ apud Gallos, quorum Religionem eâ tempestate in extremo Lutetiæ periculo laborantem, suâ vigilantiâ, industriâ, liberalitate, haud dubiè fulsit, conseruauitque. Quod si nonnihil rem domesticam sumptuum immanitas conturbauit grandi ære alieno contracto? tanti fuit opulentus gloriæ quæstus, ab vtroque theatro cœlitum, & mortalium reportatus.

Crescente fame initur tractatio pacis publico consilio, ne priuatim vsurpetur à politicis.

Sed quamuis tot adminicula nutantem Lutetiam fulcirent, crescente tamen intolerandum in modum fame, superabantur. Cùm diem de die auxilium differrent Fœderati, ægros corporibus, animisque refocillabat vna mentio pacis, vt finem malis allaturæ. Palàm abiectissimus quisque paupertate securus pacem deposcere, occultò suadere politici. Si

quis

quis ad Hæresim, aut ad Nauarræ Regis partes propensior erat, hoc nomine notabatur. Politicorum consilio regebatur furor ieiunæ plebis, vt cum ratione insaniret, in varijs vrbis regionibus ex composito panem, aut pacem flagitando. Quæ vulgi turbamenta cùm in dies gliscerent, Senatus Parisiensis, vniuersi populi coniurationem veritus, admittendam censuit publico consilio tractationem pacis, ne priuatim à seditiosis vsurparetur. In aula maxima, cui à Diuo Ludouico est nomen, magistratu, & proceribus conuocatis, placuit Petrum Cardinalem Gondium, & Petrum Espinacum Lutetiæ, ac Lugduni Antistites, Nauarræ Regem adire de pace acturos cum mandatis, vt deinde in Mainei Ducis castra se conferant.

Perlatâ ad hostes decretæ legationis famâ, Henricus delibandæ victoriæ per quàm auidus, ad cœnobiū Sancti Antonij, quingentos à Lutetia passus, vltro conueniendum se offert. Receptis fide publicâ Oratoribus, militariter Senatus est datus à Rege loricato sub vmbella purpurea considente, cum proximis Regij sanguinis Principibus, astante in armis cum

Qui ad cænobium S. Antonij se conueniendū exhibet.

Ducum primoribus Catholicâ,& Hugonoticâ nobilitate. Et donec purpuratus Orator ciuilium dissidiorum detrimenta, publicas, priuatasque clades, & deformatam belli malis Regni olim florentissimi maiestatem facundo sermone conquerebatur, attentis omnium auribus, oculis multorum fletu madentibus, est auditus. Cùm ad commemorandam Parisiensium constantiam flecteret, animos nullis fortunæ asperitatibus fractos, pro tuenda Religione, si quid vltra extrema ferendum superesset, id pati obstinatos, orationis fiduciam cum approbatione Catholici, Hugonoti cum patientia excepêre. Vbi verò ad rei summam caputque descendit: à Senatu Lutetiæ se missos, vt inter Nauarræ Regem ex vna parte, & ex altera Mainei Ducem, Fœderatosque, sancitâ æquis conditionibus pace Galliæ malis finem imponant: enim verò vniuersi strepere sibilis, fremitu, irrisu, pro vario contemnentium, indignantium,& illudentium habitu: nonnulli ensibus ad loricas concrepantes minitari; non magnitudinem animi, sed tumorem, non fiduciam, sed insaniam interpretari;quod suam, quod

In fine excepta contemptu, ira ludibrio.

quod hostium vicem ignorare viderentur, & pro subditis, victisque tamquam liberi agerent, & victores.

Nec defuere de prudentioribus, quorum mos veteribus noua componere, qui memorarent legationis Rhodiæ vanitatem non absimili stomacho à Romanis olim explosam. Quando videlicet Græcus Orator in Curia Patribus conscriptis denunciauit, per quos stetisset, quò minùs belli finis inter Romanos, & Macedonas fieret, aduersùs eos, quid sibi faciundum esset, Rhodios consideraturos. Quamuis in eo tantùm Rhodios peccauisse, quod circumscribere ausi essent principem gentium populum, tanto inferior viribus ciuitas; cœterùm sui iuris, Romanæque dominationi inuiolata. Quanto importuniorem Senatus Parisiensis arrogantiam? qui sequestrum se pacis inter legitimum Regem, ac perduelles, ipse perduellis, & victus interponat? Eâ verò magniloquentiâ, quæ vix Regiã Venetorum Rempublicam, ab antiquo diffidentium Regum conciliatricem deceret?

Comparatur orationi Legati Rhodiorum in Rom. Senatu arroganter locuti.

Neque omisit Nauarræ Rex, in-

tellectâ publicâ inuidiâ, tumorem orationis acri responso castigare. Si pacem (inquit) æquis conditionibus à me auferre cupiebatis Lutetiæ Ciues, quantum causa inferiores eratis, tantum fortitudine, ac belli fortunâ præstare oportuit. Nunc armis incertum iniquiùs ne à vobis, an infeliciùs tractatis, cùm in acie ferro, in vrbe fame iam domitis accipiundum propediem ceruicibus iugum sit, ecquæ disceptatio, tamquam ex æquo, inter nos institui potest? Nisi fortè illud agitis, vt victoris misericordiã, quam victis miseria conciliauit, superbia extinguat. An, quia silentio premuntur à vobis, inexplorata nobis creditis Lutetiæ mala? Quanta cibi egestas, quanta morborum copia vos premat? quæ fœditas victus? quis horror? exhumatarum mortium ferales epulas, & parricidijs graues maternos vteros? Has pœnas, hæc supplicia vltrò subire persuasum est, ne ad legitimi Regis imperium, vestram, & Galliæ felicitatem redeatis? Sed videte, quàm dissimiles vestrorum animorum peruicaciæ spiritus geram. Vos ad perdendam patriam, & carissima pignora insanus præcipitat

Rex acri oratione propriæ ipsorum conditionis Parisienses admonet.

Offert amplas conditiones pacis.

tat furor. Nos ciuilis concordiæ, quàm victoriæ de ciuibus partæ gloriam malumus. Fuit olim, eritque, cùm externa bella mihi, & posteris Regibus abunde suggerent triumphorum. Nunc pro templis, ceremonijs, omnibusque Catholicæ Religionis ritibus in Vrbe vestra inuiolatè seruandis, non recusamus leges accipere, qui dare possumus. Vnum Rex deprecor, quod priuato vix denegandum, vt liberum conscientiæ arbitriū tantisper, dum arma gerimus, relinquatis. Tranquillitate opus est, vt bona mens indicet, neque lux veri fulget in turbido præliorum. Veniam petimus, quam vltrò damus: liceat frui Principi, quam subditis non adimit, libertate.

Asperiùs appellatos, per hæc dicta, in publico concilio Vrbis Oratores Rex Henricus in priuato perhumaniter excepit: tamquam alterum Regiæ personæ tribuisset, alterum naturæ suæ daret. Sed quamuis communibus partium votis concordia expeteretur, in summas tamen & insuperabiles ipso initio difficultates incurrit. Siquidem Nauarræ Rex, oblatis conditionibus quàm commodissi-

Vrbis Legatos priuatim Rex multa humanitate excipit.

Concordiæ ta-men tractatio non procedit.

mis, pacisci cum vnis Parisiensibus malebat, reliquis Fœderatis exclusis; propterea quod omnes vnicâ tractatione complecti, immensi operis, ac temporis res foret. At Lutetiæ Legati pernegabant licere sibi, Maineo non consulto, quidquam de Vrbis deditione statuere. Quapropter & liberum in castra Fœderatorum commeatum pro eodem adeundo petebant. Istud porrò Parisiensibus indulgere, Rex, Regisque consiliarij pro eodem interpretabantur, ac moram, spatiumque largiri Parmensi, vt instructo, quem diligentissimè cogebat, exercitu, ad soluendam obsidionem aduentaret; atque ita, vnde concordia speraretur, inde bellum sæuissimum recrudesceret.

Parisienses recusant pacem sancire Meinei Duce conditionibus non comprehenso.

Dum Oratores togati finem Lutetiæ malis per pacem afferre nituntur, arma Maineus, armatosque vndique ad opem ferendam contrahit. Iam legio Germanica tria peditum millia sub Comite Collalto, septingenti equites sub Iattreo, aliæ sub alijs ductoribus cohortes, & alæ se adiunxerant; ita vt decem peditum, tria equitum millia summa conficeret. Crescente numero, turbarum quoque causæ glisce-

Mainei Dux exercitū cogit, 10. peditum 3. equitū millia.

scebant, inter æmulas nationes, moribusque discordes. Querebantur Hispani, nihil obseratum sibi satis, satis, nihil tutum à seruitijs Gallicis esse. Neque se vmquam in acie Gallorum manus tam pugnaces, quàm rapaces in castris vngues exhorruisse. Non arma, non vestem in tentorijs impunè linqui, non equos foris, quos clara luce adaquatum ductos, ausu, astuque nequissimo pueri Gallorum surripuerint. Neque paria (quod miraculo sit) in Italos, aut Germanos audere. Num eam gratiam referri benemeritæ nationi, quam Galliæ patronam salutauerint, vt pro sanguine largiter commodato, fortunas alterum sanguinem ereptum eant? Hæc Hispani ad Maineum, Maineus ad Gallorum Duces, & Centuriones detulit. Qui sæpe famulis frustra increpitis, excusauere licentiam militaris plebeculæ assuetæ rapto viuere more Spartano, idque genus furta intra vrbanitatem ducentis. Num iuncei essent, aut plumbei calones Hispanici, qui se compilandos tàm otiosè præberent, nec ipsi quoque, vti linguam in queritando, sic & manus, digitosque, si minùs in alienis auferendis,

Pet. de Cast. in comm. 1590.

ſaltem in retinendis ſuis exererent? Quod verò Galli liberaliùs ex Hiſpanis, quàm ex alijs gentibus prædam petant, hanc Hiſpanorum opulentiæ culpam eſſe; plus enim iacturæ patere, qui plus habent. Niſi fortè confidentiæ quoque ſit genus, quos vt patronos parentum habent loco ſuffurari, ne ablata reſtituere, filiorum priuilegio, cogantur. Ita factis malè habiti, verbis inſuper iocoſis excipiebantur. Quare omiſſis in poſterum inutilibus querimonijs, & ipſi diligenter ſeruando, & raptores caſtigatione pluſquam paterna cohibendo, non minus egregiè ab amicis, quam ab hoſtibus Gallis, Hiſpani ſeque & ſua contutati ſunt. Acceſſit opportunè præceptum à Maineo, quo ſe faciliùs milites internoſcerent, vt aſſutam præferrent galero crucem, ſignum Religionis ab antiquo Lotharingis propugnatæ, externi rubram, atram Galli, ob ſublatos cum Guiſijs Principibus Galliæ amores, monumentum luctus, irritamentum vltionis.

Auctum in hunc modum, ordinatumque exercitum promoueri placuit Condæum ad Meldas, quod triginta

ginta passuum millibus Lutetiâ distabat. In medio itinere erant, cùm tumultuoso nuncio terrentur: Nauarræ Regem comperto auxiliarij militis aduentu, in occursum cum equitatu Gallico properare. Consilium esse: binas fœderatorum legiones ab vniuerso virium corpore seiunctas opprimere, vt mox Belgicus exercitus in socijs ex parte iam victus de facili debellaretur. Quod facere hostis intererat, id esse facturum, haud dubia nuncio fides fuit. Statim Farnesiani pedites, ne in patentibus campis ab equitum multitudine circumueniantur, ab arte præsidium, ritu Belgicæ militiæ petunt. Sarculis terram fodere, ducere fossas, cespites moliri, circumquaque cæsis virgultis, & arboribus obstruere iter; sic aditum ab omni parte arduum, abscissumque pediti, nedum equiti, atque imperuium reddere. Initio Galli equites insolentem agricolationem mirabantur. Vbi verò, quo spectabat labor, liquere munimentis insurgentibus cœpit: equitum primi, Roneus Castrorum præfectus, eques Aumalius, Salinius, Maineus ipse, tum horum exemplo cætera nobilitas arreptis ligoni-

In itinere Rex Henricus occurrere nunciatur cũ equitatu

gonibus, certatim manus in opus conferunt; breuique itinera vndequaque ita conclusa sunt, ac dispositis tormentis, & sclopetario milite obsessa, vt nisi labore summo, & periculo maximo, eò adspirare Nauarræ Regis equitatus non posset. Qui cum elicere suis è munimentis Hispanos in apertos campos frustra tentasset, difficultate iniquæ oppugnationis territus, metuensque, ne interim absentiam suam Fœderati occasionem leuandæ Parisiensium famis facerent, redire maluit ad obsidionem vrbis, in qua summa belli vertebatur. Neque secus ac suspicatus fuerat euenturum, euenisse Rex comperit. Siquidem per eos dies egregius Ductor S. Paulus nomine, qui cum octingentis equitibus à Duce Mainco se abiunxerat, magnam vim cibariorum è Campania in vrbem Meldarum contraxit; atque inde secundum Matronæ ripam diu noctuque continuato itinere, Nauarræorum custodijs aut elusis, aut obsistere non ausis, absente Rege cum flore Gallici equitatus, Lutetiam feliciter inuexit. Idem leuatæ annonæ gratiam gratiore nuncio cumulauit: Parmæ Ducem à se conuentum

in

in itinere esse: Conterminas Belgico limiti Galliæ prouincias agminibus armatorum feruere: antecedere magnas copias, maiores sequi: ipsum Belgij Præfectum Lutetiæ periculo anxium cum acie media, lectissimorũ peditum equitumque comitatu properare: lentiorem tormentorum apparatum in postremo agmine, cum equite grauis armaturæ, ac binis Vvallonum legionibus, per Motteum castrorum præfectum, & Georgium Bastam equitum Commissarium trahere.

Iam verò auxiliariæ legiones Hispani Italique vbi nihil moueri à Nauarræ Rege intelligunt, eum execrati, quod cessando, irritum sibi pulcherrimum opus fecisset, institutum iter ad Condæum peragunt. Tum contra dignitatem suam facturos rati, si obtineri hostium præsidio arcem vllam paterentur in via, qua Parmensis è Belgio venturus ferebatur, ad expugnandam continuò Feritatem Miloniam conuertuntur. Castrum erat modicum in ima valle, quam interfluebat amnis, geminam ripam lapideo ponte iungens. Custodiæ imminebat arx cum propugnaculo. Sub

Feritatem Miloniam aggreditur.

ad-

aduentum Fœderatorum, præsidiarij, qui pontem interscindere parabant, accursu primi agminis prohibiti sunt. Præibant geminæ cohortes, Hispani Italique fistulatores, qui, cum deditionem frustra imperassent, celeriter subuectis, libratisque duobus tormentis, propugnaculum quatere cœperunt. Editâ strage muri, quanta oppugnationi sufficeret, iam ruinam superuadebant fœderati, cum Galli, seu quod receptus interior nullus esset, an quia subsidia non sperabantur? Maineo Duci se permittunt. Indita cunctis vincula, præterquam tribus in suspendium actis, qui præcipui de quadraginta corporis custodibus Henrico III. Regi manus ad necem Guisiæ Ducis commodasse arguebantur; Reos ingentium facinorum, vel claudis pedibus assequente pœna. Ad expediendum autem, non ab hostium modò, sed à locorũ quoque difficultatibus Belgicum iter, aliũ pontem ad Condæum prope Meldas erigere visum; nequa mora Hispani Regis exercitum detineret, quo minùs è Belgio recta Lutetiam Parisiorum tenderet. Medium geminos interfluuios Condæum iacet; horum

Post editam muri stragem desperato subsidio milites Regii se dedunt.

al-

alteri à Meldis procul mille circiter passibus fluenti, pontem super imponunt, additoq; castello communiunt, idque Hispano militi custodiendum tradunt. Per hunc pontem tertiâ noctis vigiliâ traductis binis lectorum equitum millibus, & Hispanâ, Italicâque legionibus, Dux Maineus cum Roneo castrorum Præfecto, Iattræo, Capisucchio, & Zuniga, ad Gallorum castra contendunt. Prægressus cum septingentis equitibus Iattreus nihil remissum in custodijs, nihil incuriosè administratum reperit. Farnesij quippe appropinquantis fama disciplinã Nauarreorum intenderat. Cum igitur locum speculatus vero vulneri, nullum inueniret, statuit (vti conuenerat) inferre terrorem pro vulnere. Edito maiore, quàm pro numero militum tubarum, ac timpanorum sonitu, concursatione equestri, & clamoribus tumultum quàm maximum excitauit. Neque segniter, excubijs monentibus, Nauarræi arma capere, ad munitiones, qui destinati fuerant, prouolare, reliqui ad signa concurrere, pari timpanorum, ac tubarum clangore, minis, ac fremitu, prouocantibus respondere. Quin ferocissimi

Fœderati pontem fabricantur & muniunt prope Condeũ.

Per quem traducti nocturnã irruptionem tentant in Nauarræos.

mi iuuenum conglobati eruptionem poſcebant, laruas iſtas nocturnas ferro abigendas, dictitantes. Compeſcuit ardentes Bironius, aliquid inſidiarum ſubeſſe veritus, cæco marte pugnaturis. Non auferre ſe pugnam, ſed differre, vel in proximam lucem, vt virtutis cuiuſque, ſic & fraudium hoſtilium teſtem futuram; vel, donec emiſſi exploratores certiora renuncient. Rem eſſe cum nouis hoſtibus, non aſtu minùs valentibus, quàm manu, cum Farneſiano milite Farneſianis artibus belligerandum. Dum hi de eruptione deliberant, Iattreus ad ſuos iam redierat, vnàque omnes Cõdeum repetunt, pro victoria ducentes, propinquam ſpem ſubſidij monſtratam Lutetiæ, ac ſi minùs pernicie, ludibrio, ac terriculis affectum hoſtem.

Erumpere geſtientes Gallos Bironius retinet metu inſidiarum.

Sed eadem ſpei lux multò lætior Ciuitati affulſit à Mainei literis, Parmenſem Gallias intro greſſum Guiſiam perueniſſe nunciantibus.

Et Alexander quidem Bruxellis ad Virginem Hallenſem profectus, Magnæ matri nouam pro honore Filij militiam commendauerat. Inde Montes primùm, dein Valentianam venit.

Alex Bruxellis profectus B. Virginem Hallenſem inuiſit.

Vbi

Vbi triduum colligendis copijs immoratus, Oratores ad se missos Parisienses consules excepit, qui pro suscepta expeditione gratias agentes referebant: Henricum Regem grandioribus tormentis mœnia suburbiorum quatere cœpisse strepitu, quàm damno horribiliore. Idque à ciuibus pro indicio fausto habitum auxilij de Belgio appropinquantis. Propterea quod spe vrbis expugnandæ deposita, Nauarræi ad inania oppugnationum terriculamenta confugerent. Vti prædixerat Alexander decimo tertio Kalendas Septembres ipsoperuigilio Assumptæ in Cœlum Virginis, primam Galliæ arcem Guisiam intrauit, maiori sanè fama,quàm viribus. Neque enim plures quàm viginti peditum cohortes, octo equitum alæ comitabantur. Præuertendum duxerat, vt nutantes in Lutetiæ discrimine fœderatorum partes firmaret, haud ignarus quantum omnibus bellis momenti ad victoriam summorum Imperatorum aduentus tulerit. Sic à Iulio Cæsare, cum quatuor equitum millibus Ariminum transgresso, Magnum Pompeium, Senatum Romanum, Romam,& Italiam sedibus suis pul-

pulsam. Sic Auum maternum Carolum V. coniurationem Germaniæ populorum, accursu ex Hispania subito, obiectuque Imperatoriæ præsentiæ dissecisse. Neque minor euentus magnitudine conceptæ de Alexandro expectationis fuit. Nam ingressi primùm, dein sensim appropinquantis nomen, deficientibus in dies alimentis, exhaustam Lutetiam, magis, magisque sustentauit; vt non ineptè quidam prodiderint, magnam eam famem, hac magnâ famâ tolerauisse; Quemadmodum scilicet odore ciborum corpora aliquandiù sustentari feruntur. Quin eadem fama, multiplicando rumoribus copias, contra Nauarræos instar iusti exercitus habuit. Nam, neque vllæ hostium turmæ ad iter (vti fit) interpellandum se ostendere, neque Nauarræ Rex è Parisiensibus campis quidquam mouit. Quamuis, dimidiâ exercitus parte ad obsidionem relictâ, dimidiam alteram rapere in occursum venientis potuerit, priusquàm fultam Hispaniæ ac Belgij viribus aciem conflaret. Sed nomen idem tanti Ducis, quod amicorum spes vltra modum erexerat, inimicos æquo plus terruit; cùm au-

Rumor aduentantis Alex Lutetiam sustentat, alimentis deficientibus.

Nomen Alex. confirmat fœderatos, Regios exterret.

dax

dax ex necessitate consilium, fiduciam virium interpretarentur; quod Alexander ipse in epistola ad amicum, non gloriosiùs, quàm veriùs testatus est. An, quantumuis modicas Farnesij copias, non tamen obnoxias fore multitudini suorum sperauit Henricus, ob celebratum robur, & disciplinam? compensaturâ paucitatem virtute militum, & scientiâ belli: In quo sanè non fallebatur.

Guisiæ biduum Alexander substitit colligendis militibus, animoque. Quod enim facere, dedicatis Deiparæ diebus, in more semper habuerat, raro in summis Ducibus exemplo, id accuratiori tunc pietate vsurpandum censuit; vt, expiatis pœnitentiâ culpis, refectisquè pane fortium animi viribus, par esset magnitudini rerum, quas moliebatur. Illic agentem Valentinus Pardæus Mottæ Dominus Castrorum Præfectus adit cum ingrato nuncio: omne tormentariæ supellectilis instrumentum, quod Carolo Mansfeldio Præfecto generali tormentorum, vti transferret Montes ad Galliæ fines mandauerat, adhuc Lelegis immotum hærere, futurum Gallico bello prorsus inutile. Quippe habi-

Guisię biduum subsistit, vt exercitum colligat, obeatque Confess. & Euchar. Sacramenta, vt solitus erat festis diebus.

ta ratione dierum, ante confligendum in Gallia esset pro soluenda obsidione Lutetiæ, quam illuc inde tormentarius apparatus aduehi posset. Non dubitauit Alexander, Medentium more, grauioribus malis per minora succurrere. Imperat, vt ex arcibus ab hoste Batauo auersis, Galliæque amicæ finitimis, exprompta tormentaria supellex omnis carris imponatur; eam mox lacunam apparatu Lelegensi expleturo. Cùm hanc, aliasque surgentes à mole belli moras abrupisset, Laudunum proficiscitur; quò vt Laon. eâdem luce coirent diuersis è locis, octodecim equitum turmis, cum Marchione Ranthiaco, condixerat. In itinere, nobilium Gallorum equitum alæ, honoris ergo, sub eximijs ducibus occurrunt. Portij Dominus Mainei gratia, Bassompetra bellicis titulis, Salinij comes, ob sororem Aloysiam olim Henrico III. Regi nuptam, insignes erant. His medium deducentibus Præfectum Belgij Summum, & Sancti Gallorum Fœderis Imperatorem, ad portas vrbis effusis omnis generis, & ætatis ordinibus, cum arcis custodibus, Gubernator occurrit, Lauduni claues in argenteo ferculo por-

Obuiam Farn. veniunt Gallorum turmæ sub claris Ducibus

De Portes Bassomp. Saligni

porrigens; quas ille, gratijs actis (idē antea Guisiæ fecerat) modestè recusauit. Rectâ progressum ad maximum templum, pro foribus Laudunensis Antistes vnus ex Galliæ Paribus, Pontificali amiculo decorus excepit, cum cohorte ministrorum niuea in veste refulgentium. Adductoque ad aram principem, atque ibi in preces affuso Parmæ Duce, solemnem Deo gratiarum hymnum concinuere.

Ad portas Lauduni Gubernator occurrit vrbis claues offerens, quas Alex. recusat.

Quo finito, Alexander, quamuis Hugonotos calumniantes, Hispanum exercitum ad occupandas Gallias ingressum, facto magis, quàm dicto refellendos putaret, ne qua tamen cuipiam fides adhæresceret, ipso in Regni limine, sanctissimum ad aras iusiurandum interponens, affirmauit: Tanti fuisse apud religiosissimam Philippi Regis Catholici mentem, ne Fides Orthodoxa cum Lutetia Parisiorum in Francia concideret, vt eò translatis Hispanis exercitibus, thesaurisque, victoriarum in Belgio cursum sustineri maluerit. Nimirum ante priuata dominationis Austriacæ commoda, communem Christianæ Reipublicæ salutem ponere; cuius maximè interfit, à Gallijs nobilissimo

Alex. Oratio.

Europæ Regno exigi Caluinianam luem, in reliqua inde membra cum irreparabili Ecclesiæ pernicie dimanaturam. Qui tam sancto proposito Galliæ populi, vrbesque consenserint, ad ipsorum tutelam districta esse intelligant Hispana arma. At eadem nemini aduersatura, nisi qui Deo, veræque Religioni aduersetur. Securi proinde suos agros, & ciuitates Galli habeant; præter assertæ Religionis gloriam, nullam impensarum, & sanguinis mercedem Hispanos requisituros. Pro dignitate summi Regis, & summi Ducis oratio visa, vera Catholicis, politicis prudens, retulitque etiam à non credentibus plausum. Deinde ad paratum in Pontificijs ædibus hospitium deducitur, inter festos hinc æris campani sonitus, ac tormentorum fragores, illinc ciuium, & militum vociferantium plausus, irrigatus è fenestris omnigeni floris nimbo, à pueris, virginibusque. Eodem cultu in vrbibus alijs, inter confluentium populorum gratulationes, laudesque, tamquam salutare Galliæ sydus exceptus ibat. Cùm ipse non minorem famâ se ferens, tum oris formâ, & virtutibus Imperatorijs, tum

Alex. oratio vt pia & prudens laudatur.

Expectationem vincit non solũ aspectu, & virtutibus Imperatorijs, verum etiam Aula & comitatu regio

tum Aulâ prænobili, & comitatu regio, qui priuatim eum affectabatur, ingentem aduersariam expectationẽ vinceret. Sed spectatorum, & spectaculi frequentia maior ad oppidum Lisiaci fuit; vbi vt lustraretur Fœderatorum exercitus, primi & secundi agminis copiæ nam postremum agmen cum tormentis militaribus in itinere erat) inter Farnesium, & Maineum, per Ioannem Baptistam Tassiũ internuncium conuenerat. Illic præter cohortes, & alas Gallorum; quæ cum Duce Maineo Alexandrum opperiebantur, famâ externorum excita pleraque Lutetiæ, ac vicinarum ciuitatum iuuentus nobilis, ad hæc feminum, & matronarum imbellis turba interfuere spectaculo magnifico, vel in oculis Galliæ, huiusmodi pomparum non insolentibus.

Lustratio Catholici exercitus.

Antecedebant exercitum tubicines, ac timpanistæ canentes bellicum, quos veteranæ legiones insequebantur, sexdecim peditum millia, ex varijs conflata gentibus Hispanis, Italis, Vvallonibus, & Germanis, vestitu pro ritu patriæ diuerso. Hispanis breuis erat, & circumcisus, laxior Italis, at Vvallonibus, atque Germanis laxissi-

imus. Munimenta singulis capitum, & pectorum æreæ galeæ, loricæque, cum alij tubos grandiores in humeris, alij hastas oblongas cuspidibus præacutis in summo, gestarent. Permultis Germanorum cohortibus armabant dexteras diuersi generis hastæ præfixę latis quadratis securibus, gentile telum, patriâ voce alabardam appellant, quo ambabus manibus tractari solito, propelli modò, modò retrahi, modò in orbem circumagi, comminus, eminus proturbant hostem, aut incurrentem immaniter mulctant, truncantes brachijs corpora, capitibus colla, fœdumque in modum viscera haurientes.

Exinde compositæ ijsdem ferè de nationibus turmæ ingrediebantur, terna circiter millia, alij equites leuiter armati, pars maior Hispani, atque Itali, alij grauis armaturæ, qui à capite ad pedes ferro rigebant; partim nobiles Belgæ, sub Marchione Ranthiaco, partim Galli qui sub Duce Maineo, Hispanico stipendio merebant.

Ad vltimum proprius ipsius Alexandri Parmæ, ac Placentiæ Ducis Regalis comitatus apparuit dignus am-

amplitudine veteri & Romanâ magnificentiâ Farnesiorum, dignus Præfecturâ Belgicâ, quâ fulgebat, & maiestate Sancti Gallorum Fœderis, Pontifices Regesque complexi, cuius renunciatus fuerat supremus Imperator.

Præibat Prætoria Ducis turma, centum, & viginti leuis armaturæ equites, induti saga coccinea ex holoserico raso, plectis aureis discriminata. Præpilatas gerebant hastas, fasciolis in summo hyacinthini, rosei, candidi coloris ad aurarum illapsum fluitantibus; cùm in politis ære læui galeis rubentes auium plumæ volitarent. Consimili corporum, diuerso armorum ornatu, ducenti sequebantur equites, quos prisco nomine, non vsu retento, sagittarios vocant, pro arcu, sagittisque, corusca spicula dexteris crispantes. Hos totidem numero sclopetarij equis pariter vehentes excipiebant; quorum rubicunda sagula cruces è textili argento illuminauerant. Equitum vestigijs institit Prætoria Ducis cohors, corporis custodes centum viginti Germani, pedestre agmen proceritate corporum equitibus par. Femoralia his, ac tho-

races è lana purpurea, auro illusi, & Phrygio opere variati. Pro habitu corporum, gladij ad latera ingentes, vt ingentes in dexteris alabardæ. Post hos, viginti numero honorarij Ephebi, generosis orti natalibus, Itala, & Belgica iuuentus, Hispanis, ac Neapolitanis equis vehebantur. Tibialia illis oblonga purpureo è serico, braccæ breues, & farctæ, argento è textili, quod aureis bracteis per interualla modica distinctum erat. In capitibus galericuli, tam puniceis in summo plumulis, quàm cinctibus in imo gēmeis fulgurabant. Proximè bis duodeni circumpedes, eidem vestis, & coloris generi, gladios ensibus inauratis, & gausapinas coccineas addiderant. Inter hos medius ibat signifer Alexandri, Satrapis circumfusus, Dynastis, Principibusque. Præfulgebat ex Hispaniæ magnatibus Antonius Leua Asculi Princeps, ex Italis Princeps Castri Beltrami, Appius de Comitibus PolorumDucis frater, Petrus Caietanus Sermonetæ Ducis filius, de Germanis, Iacobus à Collealto, de Belgis Chimacij Princeps, Marchio Ranthiacus, Barlamontij, & Arembergij Comites eminebant.

At

At omnium oculos, atque ora Gallorum, in se vnus verterat Alexander Parmæ, ac Placentiæ Dux, triumphali sexdecim annorum militiâ in proximo Belgio clarus, tot expugnatis arcibus, tot recuperatis Hispano Regi prouincijs, vsurpatum toties in Gallia nomen. Imperatorem Carolum V. auum ijsdem in terris visum, seniores recordabantur. Si Regales tituli adessent, nihilo minùs inclytum nepotem magnitudine siue animi, siue gloriæ. Sed illum Galliæ hostem, hunc vindicem, hunc Fidei Catholicæ clypeum, gladiumque perfidiæ iugulo semper fatalem. Imbutum ab adolescentia Turcarũ cladibus ad Orientem. Primâ iuuentâ in Septemtrione à Belgarum ceruicibus Hæresim depulisse. Dein Septemuiri Coloniensis insaniam vltum, teterrimo prophani Antistitis exemplo, absoluisse Germanias. Nunc virum annis ac victorijs maturum, in Occidentem ad Gallias ab Hugonotis vindicandas accurrere. Si duo præterea eiusdem præstantiæ Duces, Christianam rem tuendam suscipiant; alter Ethnicos, Mahometanos alter excidio petat, breui Orbem terræ, sublatis er-

Alexandrum seniores Carolo V. auo æquabant si minùs potentię, animi certè, & gloriæ magnitudine.

rorum

rorum monstris, pacatum iri. In vota igitur effusi, fausta omnia tam piæ fortitudini apprecabantur: securum iter, prosperum martem, victoriam incruentam, vt, eâdem virtute nitenti, eadem, quæ alibi fortuna, in Gallijs foret.

Inter huiusmodi voces, Alexander sublimis, Hispaniensi equo coloris phœnicei ferebatur. Loricâ auro virgatâ pectus armabat, quam fascia transuersa de coccino à sinistro humero in dexterum latus obibat, Cæsareæ factionis insigne; purpurea desuper chlamys thoraceam tegebat, cùm de anteriore ephippio, thecæ geminæ sclopulis binis grauidæ penderent. Læuâ in manu, cum equi loro, virga Imperatoria: pileus in dextera assiduò inerat; cùm plausum circumfusæ multitudinis, & salutem Gallicæ nobilitatis acciperet, redderetque. Postquam eò venit, vbi Maineus cum globo nobilium equitum præstolabatur, ambo Duces in mutuæ gratulationis officia iunctis dexteris coëunt. Peractà vtrinque inter nationes quoque consalutatione, ad dexterum latus Farnesium Lotharingus excepit, vt summum Gallicani Fœderis Imperato-

to-

torem; vnàque duo eminentissima Catholicæ Religionis, atque illustriũ Regnorum capita coëquitarunt. Assectabantur suos Principes domestica ministeria, Proceres vtriusque Aulæ splendidissimis variarum nationum equitibus immisti. Inter Farnesianos insignis præ cœteris erat Petrus de Castro, familiæ vetus, armorum Custos, è cuius oculati testis Commentarijs, Hispanica lingua conscriptis, pleraque nos in historiam, cum hac ipsa narratione, transtulimus. Hos excipiebat numerosior ex varijs gentibus turma, vt linguis dissona, & moribus, ita cultu, habituque, pro ritu patriæ, diuersa. Hispanum partim, partim Gallicum in morem equis ingrediebantur, suis pedissequis coccinea veste rubentibus circumfusi. Ad extremum, octoginta mulionibus, queis penulæ inerant purpuratæ, præcedentibus totidem clitellarij muli visebantur, contecti holoserico purpureo, quod acu picta cærulea Farnesiorum lilia distinguebant. Claudebant agmen impedimentorum custodes loricati quingenti, quos cataphractos vocant, ornatu corporum, & famulorum, nihilo secus, quàm priores con-

Pet. de Castro in comment. an. 1590.

conspicui;ita vt non eleganter magis, primis media, quàm medijs postrema congruerent: Admirantibus Gallis, fatentibusque: non inter sola Gallorum lilia lepores, elegantiasque florere, sed esse, extra Galliæ Mundum alium Orbem.

Initur consultatio de ratione gerendi belli.

Sociatæ cum Maineo Alexandri copiæ septemdecim peditum, quatuor equitum millia numerabantur. Non contemnendus quidem exercitus, at nondum Nauarræo par, qui viginti ampliùs peditum, septem equitum millibus (è quibus quinque millia lectissima Gallicæ nobilitatis) Lutetiam circumsedebat. Consilium statim initum de ratione gerendi belli. Proceres, Ducesque vtriusque gentis admissi: è Gallis præter Maineum, Aumaliæ Dux, Salinij Comes, Ronæus Castrorum Præfectus, Iattræus, alijque: ex Hispanis Asculi, & Castri Bertrami Principes; Appius de Comitibus, Emanuel Lalanius Ranthiaci Marchio, Petrus Caietanus, Camillus Capisucchius, Comites Arembergius & Barlemontius, Ioannes Baptista Tassius, Georgius Basta cum alijs Ducum primoribus. Gallorum in vnum placita congruebant, iter, au-

xilium, certamen acceleranda. Præter ingenium pugnax nationis, charitate ſuorum ſtimulante inſuper incitabantur. Hiſpanorum ſententiæ cunctabundæ: tum ex inſita maturitate, tum quod in externo, ignotoque ſolo, nondum hoſtibus, ſed neque amicis periclitatis. Qua propter eò impenſiùs cauendum rebantur, quò magis præcipitia ſuadebant Galli. Qui re conſentientes, diſcrepabant in modo. Maineus hoſti, & vrbi caſtra admouenda cenſebat, & communienda loco; quem ipſe deſignabat opportuno: vnde tranſuectio cibariorum ad obſeſſos, carptim, & per partes fieret. Audaciores alij, offerendum Hoſti volenti certamen (fremebant) inuito obtrudendum. Eo animorum ardore ad ciues, & propinquos extremis calamitatibus conflictatos penetrandũ, quo, ſi neceſſitatibus iiſdem circumuenirentur ipſi, vt ſubueniretur, orarent. Ecquando generoſis bellatoribus futuram honeſtiorem cauſam vſque ad internecionẽ pugnandi, quàm dum exitio ſubducere niterentur vrbem, Regni caput, & inſtar Regni, Principum ſedem, fontem iuris, arcem Religionis, ac proinde acriùs ab

Hæ-

Hæreticis impugnatam, à Catholicis vindicandam? Num obliti essent, quoties Hugonotorum exercitus, equite, pedite, armis præualidi, vnâ minores causâ Religionis, impetum Catholicorũ non sustinuerint? Quippe acriores esse, promouerique de Cœlo, conatus pro iustitia, quàm pro iniquitate tendentium: Circumspecta consilia locum non habere in perditis rebus: quibus à desperatione remedium, & pro magnitudine periculi spes salutis. Nisi quamocissimè Lutetiæ cautè, an temerè? subueniatur, hostibus, & cibo portas patefacturam sine prælio, sine vulnere; quò maiori Nauarræ Regis gloria, eò grauiori dedecore Fœderatorum; queis in causa tam sancta, non animus, non consilium fuerit, ad promerendum qualicumque certaminum exitu, certam palmam. Tunc enim Catholico nomine cum Lutetia deleto, superstitibus paucis, ad arbitrium victricis Hæresis, pereundum ne, an (quod miserius) viuendum, ludibrio reseruatis, & seruituti? Ecquem tunc vsum tam curiosè conseruati Fœderatorum exercitus fore?

Maximum subijciebat, ex Hispanis pro-

proceribus Asculi Princeps: Nam exercitu stante, stare rempublicam, iacentem erigi, neque perditam reputari, legionibus saluis. An in vrbis vnius tectis, mœnibusque Catholicæ Galliæ fortunas, non in tot fortium bellatorum pectoribus, ac dexteris contineri? Replicarent memorias temporum, vtrum exercituum spem in vrbibus, an vrbium salutem in exercitibus positam reperturos? Desertas à ciuibus, authore Themistocle, Athenas, Persisque ab hostibus deuastatas, non ne, ligneis in castris enatante ciuitate, superfuisse victoriæ? Quid? Romam Pompeij fugâ Cæsari proditam num ciuium tecta, num Deorum templa captiua prohibere potuisse, quò minùs Italiâ suâ exul, atque in Græciâ peregrinabunda Pompeianis in castris obsequia famulantis Orbis exciperet? Tunc se victam, & sub Cæsaris iugo seruam sensisse, cùm Pompeius, posthabitâ salute rumoribus, quam sapienti fugâ seruauerat, inconsulto certamine in perpetuum afflixit. Catholico Fœderatorum exercitu, Galliæ, Belgijque spes niti. Quis furor, eum obiectare belli casibus, cuius casum ruinæ

Plutar. in vita Pomp.

Re-

Regnorum consequerentur? Neque suas fortunas modò, sed futurarum ætatum, in discrimen offerre. Cùm enim à iudicio martis in bello prouocatio non sit, talem fore apud posteros Catholicæ rei conditionem, qualem illius exercitus victoria, seu clades fecerit. Adeò ne longum tridui spatium videri, vt eius moræ impatientiâ in summa pericula se induant? ne scilicet cum tormentorum apparatu equitem grauis armaturæ, binasque Vvallonum legiones, grande ad victoriam momentum expectent. Interim verò castra Fœderatorum conferre Hosti copijs duplo superiori (quæ altera Gallorum sententia erat) quantæ opus aleæ? ne commeatu interclusi, dum commeatum ferunt, ne obsessi, dum obsessos vindicant, eò adducantur, vnde non minori pretio, quàm indecoræ fugæ, vel iniquæ pugnæ, se redimant. Sed neque conclusos vrbe Parisiensi Ciues tam præcipitem audaciam optare. Quorum si tenue vulgus, viles animas, necessitas famis absumat, hos cum grandi solatio decedere, quod superstitem patriam, Religionem, Regnum relinquant. Nisi furiosè malint habere

so-

socios cladis, quàm ministros vltionis, & quod Tyrannorum fuit votum, rempùblicam secum interire.

Vera hæc, sed auribus Gallorum ingrata, super suarum vrbium excidijs philosophantibus Hispanis intercessit Alexander, quorum defensioni arma deuouerat, illorum ad voluntatem sententiam temperans. In Mainei opinionem venire se dixit: Missurum qui regionem à Duce indicatam propiùs inspiciant (Capisucchium & Zunicam cum Propertio machinarum architecto destinauit) prout hi aduerterint, & retulerint, consilium fore. Si locus idoneus fuerit, vbi castra communiri, transferrique inde cibaria in vrbem queant, quin eò protinus moueat, nulla denunciatione periculi territum iri. Viginti militiæ annis ita se consuefecisse, ac legiones suas inter ancipitia belli, vt in sola magnitudine animi, contemptuque periculorum spem reponant.

Hæc in Senatu animosè ad Gallorum voluntatem, quamuis aliter animatus, disseruit. Opperiendam quippe nō modicam sui exercitus partem intelligebat: sine qua tentare certaminis fortunam non temeritas expe-

rienti Duci, ſed dementia videbatur. Cæterum animi valde anxius cùm proſpiceret, non minùs negotij futurum cum amicis Gallis in caſtris, propter opinionum diſſidia, quàm cum inimicis in acie, per contentionem armorum. Eam ſollicitudinem intenderunt allatæ poſtridie Lutetiâ literæ. Quibus à Bernardino Mendoza Oratore Regis Hiſpani monebatur, caueret à Gallicis conſiliarijs. Vniuerſam bellici Senatus deliberationẽ amicis, & propinquis in caſtris Nauarræ Regis militantibus aperuiſſe. Seù quòd hunc amicitiæ fructum ducerent, inuicem ſe monere; nam & à Nauarræis Gallis ad Fœderatos, quãuis nõ ità crebræ, nunciæ literæ commeabant: ſeù quia de publicis malis aliquid priuati commodi captantes, in duabus vellent ſedere ſellis, in altera cauſa corpore, in altera animo verſari, & vtra partiũ vinceret, triumphum canere. Accedebat odium inſitum gentis ab antiquo æmulæ, moribuſque diſſimilis. Quod recentibus beneficijs vtcunque repreſſum, non extinctum, ſubinde repullulans, tamquam verum ſuggerebat vetus illud: bonum Gallum non haberi, qui non, occa-

Sollicitudo Alexan. propter prouiſa conſiliariorum diſſidia, & arcanorum promulgationem.

occasione datâ, malè perditum Hispanum iret.

Cui sanè dicto nonnihil redolenti malignitatis antiquæ in genus humanum iam inde à primo genitore transfusæ, nouum aliud, veriusque pietas Parisiensium in hoc bello substituit. Siquidem increpiti aliquando à Nauarræis: quòd Vrbis custodiam æmulæ, suspectæque nationi ouem lupo credidissent, respondisse feruntur: se, Catholicum quemque, vndelibet gentium sit ortus, pro ciue, pro cognato, pro parentibus habituros. Neque tantam Parisiensium in fide peregrina fiduciam frustratus euentus fuit, amborum virtutibus fauente cœlo. Cùm enim Farnesius Catholico Regi fidem suam obligauisset, se omni ope perfecturum, ne Lutetia seù vi, seù dolo ab Hugonotis interciperetur, eò subinde pro varijs necessitatibus, Catholicos milites immisit, Germanos mille quingentos primùm sub Collealto; deinde tria Vvallonum millia sub Sanquintino, sub Petro Caietano, & Alexandro de Montibus Italos ampliùs mille, ad vltimum, Hispanas quoque legiones; atque horum omnium fideli operâ,

Ciuibus ipsis collaborantibus, ita propugnata Lutetia est, vt nisi postquam Henricus Quartus Ecclesiæ se Catholicæ reddidit, haud quaquam in eius potestatem Vrbs Catholicæ Religionis in Gallia Caput venire potuerit. Sed hæc aliquot post annos, & Alexandro iam vitâ functo contigerunt.

Capisucchius & Zunica referunt regionem à Maineo designatam, ineptã esse castris ponendis.

Interim reuersi, exploratâ omni circum regione, Capisucchius, & Zunica, cum castrorum architectore renunciant, monstratos à Maineo campos, & colles Nauarræis tentorijs proximos, minimè aptos ponendis, muniendisque Fœderatorum castris videri: propterea quod eminentia circum iuga, præsidijs, tormentisque hostium tenerentur. His rebus in sententia firmatus Alexander, modò vnam, modò alteram causam prætendere statuit, ne, ante postremi agminis aduentum, de summa belli decerneret.

Maineus literis Parisiensiũ incitatus iterũ Farnesium, ad faciendam irruptionem instigat.

Neque semel à Maineo Parisiensiũ querelis incitato oppugnata Ducis constantia est; eòque ventum aliquando, vt, cùm certum hominem adduxisset vrbanæ necessitatis, & desperationis vltimæ testem, omnes Cœlitũ, ho-

hominumque diras in suum caput aduocaret Maineus, nisi protinus cum suis turmis, pro salute vrbis miseræ frustraque tam piæ, se deuoueret: sedentibus Hispanis, otioseque spectantibus casus, cùm periclitantium, tùm pereuntium sociorum; quare Religionis excidio superstites, neque cui vincerent, neque pro qua occumberent, habituri essent.

Plut. in vita Agesil.

Sensit Farnesius, magnitudinem doloris cõmoto nimiùm animo prudentissimi Ducis nebulas offudisse: verumque illud Spartani Regis: Difficile esse miserari, & sapere. Ne tamen, contra tendendo, dolorem exacerbaret, neue per silentium inuidiam admittere videretur, ita respondit, vt negaret, futuram in se moram, quò minùs ex arbitrio Mainei, vrbi de Catholico Fœdere optimè meritæ succurreretur. Petijsse quidem triduanæ moræ interstitium, dum extremi agminis copias, cum tormentorum apparatu sibi adiungeret. Neque credibile visum: quam mensium quatuor spatio, tot belli, famisque mala non infregissent constantiam vrbis, eò impatientiæ subitò venturam, vt obuersante in conspectu, interque statio-

Sed Alexander Maineum, obsecundando, suam in sententiam trahit.

nes hostium amico exercitu, aut desperatione præpropera Hæretico Regi se dederet, aut, quod perinde flagitiosum, auxiliatorum consilia in casum ancipitis euentus præcipitaret. Quæ si plebeculæ, non Principum, atque ipsius Mainei iudicia essent, neglecturum meritò se, neque desideria imperitorum ante publica commoda positurum. Nunc auctoritati Ducis partium, consensionique Procerum, quî obsistere se posse, quin det manus, & quorum defensioni ferrum strinxerit, eorum ad voluntates iudicium flectat? Duo tantùm orare, ne consilium suum, quod salutare hactenus celeritas fecerit, exitiabile rursus præcipitatio reddat. Primum, vt, quando graue admodum sit opperiri apparatum tormentariæ supellectilis, intra triduum ex Belgio aduehendum, Dux Maineus, & Galli Proceres, vndecunque ipsi conquirant, quanta nitrati pulueris, funis igniarij, & glandis plumbeæ, satis certamini copia futura sit; præterea ingentem frumenti, frugumque omnis generis numerum, pro magnitudine vrbis, in plures dies reficiundæ, cum vehiculis iumentisque ad comportandum idoneis. Se-

cus:

cus: inermes milites festinaturos ad cædem, non ad prælium, & luxuriaturum victoriæ gaudium, per quam Lutetiæ fames non leuaretur.

Hac ratione cùm Parmensis Maineo potestatem rerum omnium fecisset, enim verò permisit nihil. Nam, quantâlibet adhibitâ diligentiâ, tormentariæ supellectilis modus perexiguus repertus est; neque res cibaria, cum vecturis, instrui tam breui poterat, quin ad tridui spatium mora extenderetur. Ita solertiâ Farnesij factum, vt Mainei Dux, & Galli Proceres, voluntatem summam pugnandi, supersedendi necessitate maiori victã agnoscerent, quin etiam in postremi agminis aduentum profectionem ad hostes, pugnamque proferendam putarent. Huic accessit alia ex incommoditate commoditas ad rem protrahendam, inopia pecuniæ soluendæ pro mercede cibariorum. Quæ scilicet Galli venditores tradere recusabant, pretio non antea numerato. Neque Maineo ad cogendum authoritas, neque facultas ad erogandum aderat. Ad Hispanorum igitur ærarium confugiendum fuit, multùm stomachante Alexandro: quasi ad Ca-

Sed Maineus & Proceres Galli neutrum præstare potuerũt.

Accessit inopia pecuniæ erogãdæ pro cibarijs

tholicum Regem, propter admissum in clientelam Fœdus Gallicanum pertineret, non milites Galliæ modò, & æra militibus, verùm annonam quoque vrbibus prouidere. Nihilo seciùs occasionem inde nouam stabiliendæ sententiæ suæ nactus est, propterea quod Hispana pecunia, cum postremo agmine, lentiùs incedebat, ad omnem rumoris hostilis auram restitans, & vitabunda. Accuratè id mandauerat Alexander perinde sollicitus, ne auri instrumentum, ferrum tractantibus tam opportunum periret sibi, quàm ne hostis potiretur. Cuius auiditatem timebat ne alliceret amabilitas prædæ, quam peditum quatuor millium acies, modico equitatu firmata comitabatur. Quare missis identidem nuncijs admonere non destitit, vt instructo semper ad præliandum agmine, interdiu iter faceret, excursorijs equis ad explorandum non minùs, quàm senis, octonisque quoquo versum dimissis: noctu subsisteret munitis in locis, equitatu in sellis excubante, mediâ etiam parte equorum infrænatâ. Si hostis impeteret, tamdiu sustentaret, donec à propinquo exercitu cohortes, & alæ subsidio
mit-

mitterentur. Verum, hoste nihil attentare auso fuere monita citra vsum, non citra laudem Ducis, in aduersariorum quoque partes intenti, vt suas vigilantiùs custodiret.

Quando res bello gerendo maturæ non erant, artificiosis de pace colloquijs tempus extrahere, Mainei consilium fuit. Ter initum fuisse pacificationis negotium, ex quo Lutetiam obsidio premere cœpit, inuenio. De primo iam diximus, quando, Belgico exercitu nondum Gallias ingresso, fortuna Nauarræ Regis vrbem circumsidētis haud dubiè superior erat. Alterum tempus exponimus in præsentia, cùm Parmensis armatus in propinquo, vrbem in spe non sine metu, hostem in metu non sine spe potiundæ vrbis detinebat. De tertio deinceps actum quando subnixi vtrinque Galliæ, ac Belgij viribus duo exercitus in occursum consurrexere. Prima tractatio Ciues authores habuit: Secunda non magis Ciues, quàm Nauarræos: Tertia Nauarræ Regem. Quamquam in postrema ita de pace actum, vt statim sublatum omne pacis commercium fuerit.

Cùm itaque prima pacificatio non

pro-

Increbescente rumore accedentis Alexan. Rex tractationem pacis resumit.

processisset, propterea quod Rex Henricus Lutetiæ Oratoribus in Mainei castra transitum poscentibus, abnuerat: post paulò increbescente fama, Belgicum exercitum, contra quàm sperauerat, aduentare, Parisiensis vrbis Legatos in castra reuocauit. Causa subitæ mutationis prætendebatur vnius ex Proceribus Catholicis consilium, & preces. Hic è castris Regijs ad Senatum Parisiensem scripsit, authorem se fuisse Regi, si pacem ex animo optaret, vt de pristina duritia remitteret. Eam quippe Lutetiæ ciuibus, cum Mainei Duce consiliorum communionem intercedere, siue pax, siue bellum ageretur, vt neque vita, neque morte disiungi obstinauerint animos. Fide igitur publicâ rursus allatâ, Vrbis Oratores Cardinalis Gondius, & Archiepiscopus Lugdunensis, cum Præside Parisiensi Vetus nomine, ad Regem primùm cum venissent, conditionibus pacis ab eo acceptis, quas per idem tempus prolixiori scripto, tam in Mainei exercitu, quàm in vrbe Lutetiæ publicandas cu rauerat, in castra Fœderatorum se conferunt.

Præter libertatem sacrorum, & cō-

scien-

ſcientiæ ſecuritatem, quam Catholicis ampliſſimam pollicebatur, ipſi Maineo Burgundiæ Ducatus obtinendi regio iure ſpem faciebat, modò pacem amplecteretur, ſeque abiungeret ab armis, conſilijſque Hiſpanorũ; in quos vehementer inuectus affirmabat: Obtentu religionis eò ſpectare, vt Galliæ regnum factionibus conſciſſum aut ſubigerent, aut euerterent, ne quam inijcere moram poſſet Auſtriacæ magnitudini Europæ imperiũ affectanti. Ecquid enim in finitimis regnis ab illorum cupiditate immune, inuiolatumque? Quò vel arma ambitioſa palàm non extenderint, vel occultè diſcordias de religione ſerendo, ægrum, & imbecille ad obſiſtendum non fecerint, ac proinde obnoxium potentiæ ſuæ? Toto ferè Belgio per vim ad priſtinam dominationem reuocato, imminere Germanorum libertati iàm graues: Italiam partim domitam, partim in plura Dominia diſtractam, ad excutiendum ſeruitium inutilem reddidiſſe: per natantium molium ſiluas, contabulato nuper oceano, maris dominam Inſulam armorum eluuione penè obrutam, niſi venti, ac tempeſtates interceſ-

cessissent. Quis furor, in Galliæ viscera accersere id malum, quod propinquæ gentes abominatæ, vix elementis conspirantibus propulsauerint? At Catholicæ religionis causâ, pia Hispani Regis arma cum Duce Maineo consociari: omittant speciosa dicta, verumque proloqui libeat: regnandæ Galliæ cupidine vtrumque coniungi. Spem esse Maineo, deiectis Borbonijs, in vacuum solium se enisurum, Hispano subleuante. Consultiùs Hispanum, Galliæ sceptrum suæ despondere potentiæ; postea quam Mainei ope Nauarræ Regem, suis deinde opibus Mainei Ducem inde deiecerit. An tantum Indici auri profudisse, tot equitum, peditumque conflasse acies, vt Galliæ Regnum alteri, quàm sibi quærat? aut, si minùs externum Regem Galli patiantur, non alium quemlibet Hispani, quàm Maineum in Gallijs regnare malint; penès quem, ceu stipitem, Regius titulus, auctoritas penès Hispaniæ Regem futura sit? Repudiarent Fœderati Galli Henricum Principem ex metu, quod alienos eius religio incolumitati animorũ officiat? Admitterent intra Regni viscera, pro

Re-

Religione Catholica tuenda, externas legiones: næ sensuros breui (vbi iugum Hispanicum cum armis in collo sederit) quàm temere securi fuerint, quàm ineptè meticulosi. Corpora quippe in seruitutem redigi solere, non animos, qui suæ spontis effecti, ne à conditore quidem & Domino mentium Deo, ne dum à Regibus, libertate spolientur sua. Quin potiùs discussa caligine ciuiliũ odiorum, veri consilij lucem aspicerent, initâque cum legitimo Rege concordia, communiter arma in communẽ hostem verterent. Galliæ populos, eiusdem sermonis, & patriæ, leues ad tempus causas certaminum intercedere: aduersùs Hispanos, ingenijs, moribus, linguâ dissonos, insitum à natura dissidium immortale, bellumque. Familiarum quoque Borboniæ, ac Lotharingicæ inimicitias, extinctis authoribus, extingui oportere. Se quidem, sicut indignam Mainei fratrum cædem non approbauerit, ita nec de illa vtcunque vindicata, vindictam quærere.

Responsum his breuiter à Maineo, Iam pridem se perosum ciuilia bella, effusionemque domestici sanguinis, to-

tolerabiles conditiones pacis fuisse, amplexurum, donec regimen partium in manu sua esset. Exinde translato in Belgij Præfectum sancti Fœderis principatu, belli, & pacis arbitria penès eum fore, qui auxiliaribus armis nouam partium venerationem hostibus incussisset. Se quidem nisi diuini, humanique iuris violator haberi velit, non posse à Religionis catholicæ propugnatoribus, ac liberatoribus Galliarum, consilia, & arma, seiungere. Si Nauarræ Regi cum Orthodoxa fide conuenerit, secum pariter, & cum reliquis Fœderatis conuenturum. Secus, Mainei Ducem hostem fore sempiternum Hæresi, eiusque Burdonis. Quamuis in offerendo Burgundiæ Ducatu Rex non aduerterit, cuius ea tempestate ditionis Burgundia sit. Quod vnum sui iuris videatur in præsentia, se dierum aliquot inducias non aspernari: quibus interim de concordiâ cum propinquo Parmensi transigi queat. Pacis instar breuis inducias esse, longiorique proludere concordiæ. Alterum ex altero nasci, semel positis odijs, & libata quietis iucunditate. Haud improbabantur induciæ Regi Henrico;

non quod pacem inde conuenturam ſperaret, aut Hiſpanorum Regem Galliam regnandam permiſſurum ſibi, quem ne Nauarræ quidem Regis nomine dignaretur: ſed quoniam ipſe quoque peditum, equitumque ſubſidia cum Turenio opperiebatur, nobilemque iuuentutem, in ſingulos dies, ad famam propinqui certaminis accurrentem. Verùm in eo res hæſit, quod vterque ſibi partes alendæ tempore induciarum Vrbis depoſcebat. Nauarræ Rex, vt ex ciborum pretijs ingenti collectâ pecuniâ, egeſtatem militum ſubleuaret: Maineus, præterquam quod in idem lucrum intenderat animum, nolebat aduerſarium impendio ſuorum creſcere. Sed ambo ſpecioſa loquebantur, maligniùs, aut liberaliùs, alteri ab alteris alimenta præbitum iri.

Per eiuſmodi contentiones, cum induciæ vltro citroque iactatæ cum Maineo, non conueniſſent, Oratores Meldas profecti de pace Farneſium appellant. Is priuatim omnibus humanitatis officijs erga Lutetiæ legatos functus, abnuit mentionem de republica, præterquam in concilio, coram proceribus vtriuſque gentis,

Lutetiæ Legati Meldas ad Alexandrum veniunt.

ad-

admittere. Illic, suadenti concordiã Gondio Cardinali, & Parisiensium necessitates, Regisque potentiam in maius attollenti, subiecit Alexander: Se, iubente potentissimo Hispaniarũ Rege Philippo, cum auxiliaribus copijs Gallias intrasse, vt propugnatorem religionis, non vt disceptatorem de conditionibus pacis cum Hugonotis. Quamobrem cum ijs nullum intercessurum sibi, suisque legionibus alibi, quàm in prælio, per vulnera, cædesque commercium. Has censere partes Catholici Imperatoris, eo magis Gondio Cardinali approbandas; quod ipse infulâ, purpurâque geminis sanctioris dignitatis insignibus inter Catholicos fulgeat.

Pace infecta Legati redeunt ad Regem.

Per hæc dicta, concordiæ tractatione reiecta, Vrbis legati, pacis irriti reuertuntur ad Regem. Qui à spe potiundæ vrbis deuolutus, & quod Angliæ Regina prædixerat; instauratum reputans bellum, suamque rursus in ancipiti fortunam, temperare non potuit, quin conuersus ad alterũ è legatis, Vetus nomine Fœderatis addictum (nam Gondius Cardinalis Regis causæ studere putabatur) exclamaret: Ita ne rempublicam Parisien-

ſienſes præſides tractatis? vt ciues meos oblitos iuris, & legum, oblitos patriæ charitatis, externis ſeruire dominis, quàm legitimo Regi obſequi præſtet? Cui Vetus Gallica libertate: Crimen hoc in ipſius Regis maieſtate hærere reſpondit; qui niſi Catholicam religionem abnueret, eum iam pridē Gallia vniuerſa complecteretur Principem. Ad hæc inflammatus iracuncundiâ Rex, faceſſere iubet hominem è conſpectu: Neque enim, pro deligendo genere religionis, rebellium ciuium ſibi conſilio opus. Diuinorum voluminum, conciliorumque placitis acquieturum: armis verò domiturum contumaces, perfecturumque vt ſentiant; columbæ cor, in ſtomachum leonis eſſe conuerſum.

Dum tempus diſceptando de pacis conditionibus teritur, operæ pretium eſt factum, per auxilia vndique partibus aggregata. Nam Vicecomitis Turenij aduentu, cum pleraque prouinciarum nobilitate Henrici Regis exercitus auctus eſt, & Mottæus caſtrorum, reique tormentariæ Præfectus cum Belgicæ nobilitatis equitatu firmiſque Vvallonum legionibus,

& supra triginta variæ magnitudinis tormentis, noctu ad oppidum Lisiacum venit. Redintegrauere partibus ad præliandum animos, florentes exercituum vires, quarum accuratiorem inire censum in præsentia, vti lectori non iniucundum, sic arduum scriptori fuerit. Siquidem nihil incertius firmari solet, quàm de numero copiarum in bello. Cum enim vniuersæ cohortes, ac turmæ lustrari oculis imperatorum nequeant, fides habenda est relationi ministrorum sæpiùs infidæ, quia vel fallunt, vel falluntur. Nam tribuni quidam, centurionesque vt stipendia intercipiant, in censum bellatorum complures referunt nomine tenus militaturos. Lustrationis verò tempore, quo æra solent emeritis erogari, certos homines militari ornatu producunt velut in scenam horarios bellatores. Quod latrocinium in castra receptum, domesticumque, vt cohonestent vocabulo, industriam appellant. Neque ducibus vindicandi cura, seu conscijs olim paria peccauisse, seu metu militaris inuidiæ, seu denique, ne frustra obnitendo palam faciant, quibus flagitijs impar sit seueritas Imperatorũ.

Pet. de Cast. in comm. 1590.

Hinc

Hinc illa varietas inter hiſtoricos numerum referentes copiarum, quibus omnis ætatis, & memoriæ clariſſimi Duces maxima bella capeſſiuerunt. Sic Alexandro Macedonum Regi ad Aſiaticum bellum contendenti, qui minimum, triginta peditum, quatuor millia equitum, qui plurimum, quatuor & triginta peditum, equitum millia quinque adfuiſſe ſcribunt. Annibali verò Carthaginienſium Ductori in Italiam tranſgreſſo, ab alijs peditum triginta millia, ſena equitum, ab alijs octoginta millia peditum, equitum dena contribuuntur. Cum in ambobus Orbis terræ non minùs conatus, quam euentus magnitudinem miratus fuerit, per alterum euerſo Perſico imperio, Romano per alterum conquaſſato. Sed neque in Hiſpani Regis exercitu recenſendo, quo Alexander Parmæ, ac Placentiæ Dux Gallias ingreſſus Lutetiam Galliarum caput obſidione arctiſſimâ liberauit, vt in expeditione noſtræ proxima ætati, ſatis conſentiunt Scriptores. Nam quidam, vt omnia paria velut in iuſto duello faciant, quadraginta millia bellatorum vnumquemque ſub ſignis habuiſſe tam Henricũ

Plut. in vitis Alex. & Annib.

Pet. de Caſt. in comm. 1590.

Regem, quàm Alexandrum Ducem affirmant. Alij quinque supra viginti millia peditum, equitum quinque millia meruisse sub Duce Farnesio, Regi autem Henrico millia septem equitum, peditum viginti millia militasse. Equidem, sicut non abnuerim geminos exercitus robore militum, ac numero fuisse non impares, ita compertum habeo, genere virium inter se dissimiles plurimum discrepasse. Quippe acies Alexandri peditibus maximam partem hastatis horrebat, more Romano; cùm Regia agmina generosorum equitum multitudine, ac virtute præstarent.

Pigafetta in rolat. obsid. Parif.

Exercitus Fœderatorum fortuitò ad arma, excitatur displosis temere sclopis à militibus postremi agminis.

Iam verò cùm aduentus noctis tertiam Belgici exercitus aciem subsistere coëgisset in aperto, & obnoxio incursionibus pago, hostilis aggressionis opinio falsa repentè ad arma excitauit. Erroris occasio fuit inepta festinitas militum vltimæ cohortis, qui incertum quâ causâ (perleuem fuisse postea constitit) tubos grandiores displosione subitâ exonerauerant. Hæc pro inimica est habita reliquo agmini, in tanta hostium vicinitate, suspicionem tenebris intendentibus. Vigilantem militem, & ad subita bel-

lorum

lorum interritum hic tumultus ostendit. Nam & confestim suis instructa manipulis gradum composuit ad præliandum pedestris acies, & equites hosti refellẽdo prompti frænatos iam equos circumegerant, & ad iaculandum in circumiectam planitiem idoneis locis tormenta disponebantur. Strepitu Meldas perlato (tribus inde millibus passuum distant) Alexander itidem peditem, equitemque apertos eduxit in campos, non tam ad ordines commodiùs explicandos, quàm quod ita sociæ ciuitati fideret, vt aduersùs perfidiam suo se marte protectum mallet. Superueniente tandem Duce Maineo, qui eodem terrore excitus, omnia circum loca cum globo equitum obeundo, vanum deprehenderat, legiones ad quietem in castra sunt reductæ. Neque tamen superuacuus Farnesiani militis labor fructu suo caruit. Nam Fœderatis Gallis ingens fiducia partium accessit, cùm alacritatem militum, prouidentiam Ducum, arma, signa, ordines in procinctu, momento omnia administrata mirarentur. Insequenti nocte, quod suis casu obtigerat, hostibus consultò reponendum ratus Parmensis, Blasiũ

Disciplinam Farnesiani militis hic error ostendit.

Capisucchium submisit, qui cum lancearijs equitibus somnum, & securitatem excuteret Naurrræis.

Aucti copijs partium Duces eodem tempore de moueudis castris deliberant.

Verùm amplificatis vtrinque viribus, consilia de mouendis castris eodem tempore ab Ducibus agitata. Et quidem hactenus Nauarræ Rex discedere tantæ spei irritus ab obsidione noluerat. Pudor, ira, dolor non sinebant amittere captam penè prædam è manibus, eò violentiâ famis adductam, vt quatriduum ad summum sustentatura Lutetia crederetur.

Henricus Rex ægrè adducitur vt deserat Lutetiam penè captam.

Huc recidisse tot sudatas in oppugnandis arcibus dies, tot vigilatas in adsidendo noctes, vt in ludibrium verterent tum hostium, tum amicorum? Illusuros abscedentium tamquam fugientium tergis Parisienses desertas munitiones, ãc direpta castra calcantes. Quâ verecundiâ Britanniæ Reginam,& Protestantes Germaniæ Principes fidem gloriosi promissi requisituros? Quibus firmauerat fore, vt festâ Diui Bartholomæi luce Lutetiam captam ingressus, nomen diei olim funestum cæde partiũ, lætum, inclytumque recenti triumpho faceret. Hæc reputans generosus animus in vestigio mori malebat, di-

diuisoque bifariàm exercitu, & occurrere venientibus Fœderatis, & obsessam premere vrbem, meditabatur. Ex altera parte retinebat in ancipiti Regia consilia celebratum exercitus Belgici, sub Alexandro Duce, robur, & disciplina, haud quaquam in tam vili æstimatione apud ipsum, vt crederet impunè posse contemni: quos videlicet si modicis tentaret viribus, victoria speranda magis esset, quàm clades metuenda. Quin, etiam si vniuersis accinctus copijs in occursum progrederetur, vix vllum spei bonæ exitum reperiebat, Farnesianâ gerendi belli ratione compertâ. Quî enim victoriam speraret de Hoste ne pugnæ quidem copiam facturo? Munitis in castris, veluti firmissima in vrbe conclusum se inuehente, ne inuitus illinc ad periclitandum de summa rerum extraheretur? Quâ nam arte retenturum milites suos, quibus pro stipendio vna spes pugnæ, ac rapinarũ, quin inopiâ, desperatione, ac moræ tædio fracti dilabantur? Perosi scilicet genus belli, hostemque tam auarum; à quo, ne vulnera quidem & cædes, ne dum victoriæ, per certamina extorqueri queant. Inter hos æstus

Senatum bellicum consulit.

cogitationum fluctuanti salubre visum sententias Ducum exquirere. Conuenere Monpenserij & Niuernensium Duces, Aumontius, & Bironius, Turenius, Guichius, Nuanus, alijque. Omnes ferè consentiebant, minimè tutum partiri copias, vel ambabus, vel alterutri hostium parti futuras impares. Quin, & in superuacuum, extraque omnem spem, obsidionem productum iri. Nam eam egestatem esse, miseriamque peditum, quibus nulla iam corporum tegumenta supersint, præter arma, vt, qui ad custodiam vrbis destinentur, custodiendi magis ipsi sint, ne acceptâ clam pecuniâ, vel alimenta inferri sinant, vel vltro inferant. Neque verò speciē præbituram fugæ profectionem, per quam Nauarræ copiæ, relictâ vrbe semiuiuâ, contra Fœderatorum exercitum viris, armisque validum tendant. Quem si prælio, aut belli difficultatibus propulsum retrocedere contingat, quàm breue gaudium fore liberatæ Lutetiæ? quàm citò in priores angustias redituram? cùm eius altricia flumina, & gemina quasi vbera, Matrona, & Sequana Nauarræis præsidijs teneantur? Apparebat vacuos à nu-

Qui suadet relinquendā vrbis obsidionē, causasq; affert.

Thuan l. 99. Cater. l. 11.

à nube perturbationum animos, veriora ſentire. Deſeri ergo vrbem obſeſſam placuit, vt in campo per certamen expugnaretur. Prolata tamen res fuit in alterum diem; dum ipſe Rex profecturus cum duobus equitũ millibus, ad ſpeculandas vires Fœderatorum, conſtitueret, quibus locis, temporibuſque moderaretur bellum. Iam verò per idem tempus apud Fœderatos quoque, non minùs ferociter ab Hiſpanis, quàm à Gallis, hoſtis, & prælij copia poſcebatur. Faciebant animos quatuor ſupra viginti peditum, quinque equitum millia, quorũ tredecim millia peditum, maximam partem haſtatorum, tria millia equitum lanceis, loriciſque fulgentia, ipſe Alexander adduxerat; tot arcium, & certaminum victrices manus, arma reſperſa Batauo, Britannico, Germano, Francico cruore geſtantes. Rectâ militari viâ, cum carris, omnique apparatu cibariorum decernunt Lutetiam ire. Cui, fama erat, Regium exercitum adſidere, non foſsâ, non vallo præcinctum, ſed in patente campo, vel apertis in pagis excubijs tantùm, & ſtationibus tutum. Exinde nouis conſilijs, nouam materiam ſuf-

Eodem tempore Fœderatorum exercitus caſtra mouere conſtituit.

Et rectà Lutetiam cum cibarijs tendere.

fecturum hostem. Nam si, quâ parte Fœderati succedant, eâ modicam aciem opponat: minimè arduum negotium fore, vnam vel alteram Hugonotorum stationem, totâ mole virium obruere: aut si confluentibus aliunde copijs, impetum vno in loco sustentare pergat, circumductis repentè annonarijs curribus, incustoditam alibi vrbem penetratum iri. Sin, hoc intellecto periculo, Nauarræ Rex reuocatas ab obsidione copias omnes in occursum Fœderatorum rapiat, adhuc operæ pretium fore leuatam obsidione Lutetiam. Respiraturos enim laxatâ custodiâ ciues, per alimenta ex vberrimo Parisiensi agro statim inuehenda, nō tam à suæ, quàm ab aduersæ factionis hominibus: vincente odia partium lucri cupiditate. Indicta est profectioni dies nobilis cæde Præcursoris, tertio Kalendas Septembres. Iussusque, relictis in vrbe Meldarum impedimentis, nihil afferre miles præter arma, quò viam expeditior, bellumque capesseret. Cùm verò instruenda esset ad iter, & ad certamen acies, Parmensis certandum sibi cum Gallis de humanitate censuit. Imperatorias ordinandi

Dies D. Io. Baptistæ nece sacer profectioni destinata.

di agminis partes vltro detulit Duci Maineo, vtque acciperet, vrgere perseuerauit, tamqnam impetraturus. At Farnesij obsequium refutante Lotharingo modestiâ pari, ille aliâ viâ eodem grassatur, & primarios ducandi agminis honores in Gallos Principes, Ducesque confert. Primam aciem Aumaliæ Duci committit, comite addito Iatreo sciente belli viro, qui iuuenem nobilem, & præferocem, consilio regat. Extremæ pariter aciei præficit Salinij Comitem, ex eadem gente Lotharinga, eique Ductorem insignem Sanpaulum adiungit, incerta casuum moderaturum. Medium agmen Maineo Duci regendum tradit, cui suus Præfectus castrorum Ronæus aderat, inclytum bellicis titulis in Gallia nomen. Tribus hisce Gallis Principibus, non solùm Gallorum agmina, sed Farnesianæ omnes cohortes, turmæque, Hispani, Belgæ, Vvallones, Itali, Germani, tum præclari ex varijs gentibus alibi Duces, hìc milites, parere iussi. Quo facto, & amorem Gallicæ gentis generosis artibus parari facilem Farnesius conciliauit sibi, & exemplo Imperatoris in exercitum inducta humani-

Humanitate Farnesij mirũ in modum Gallorum animi externis conciliantur.

tatis

tatis concertatio æmularum nationũ voluntates conglutinauit. Hoc ordine profecti Meldis Fœderati, ad pagos Cleti, Frenique caſtra ponunt; ſub illorum aduentum cedentibus inde Nauarræis. In horum numero poſtea cognitum, fuiſſe Henricum Regem, qui cum parte equitatus eò venerat exploratum vires Fœderatorũ, minimèque lætus inſpecto numero, ferociâ, diſciplinâ, ad Dammartini caſtrum, vbi cum Nuano Dux Longauillæ tendebat, celeriter ſe receperat. Præuolantes cum Appio de Comitibus primi agminis equites carros aliquot eius impedimentis graues diripuere; interque reliquam ſupellectilem, peramplum è Cameracenſi tela mantile, quo Regia menſa Ducibus frequens inſterni ſolita. Id ſpolium ſepoſitum ſibi de præda Dux Appius Romam tranſmiſit, habendũ familiæ ſuæ Regium Gallicæ militiæ monumentum. At Nauarræ Rex, comperto, Fœderatorum exercitum rectà Lutetiam tendere; vt iter obſtrueret ferro, imperuiumque redderet, eâ ipsâ nocte, quæ feſtam Præcurſoris triumpho lucem eſt conſequuta, è Lutetiæ ſuburbijs, atque

adia-

adiacentibus campis, euocauit copias ad Calas S. Gertrudis, municipium imminens mediæ viæ, quæ ab vrbe Meldarum Lutetiam ducit. Planities circumiecta pingui, & vbere solo, quà siluulis, & vinetis, quà stagnantibus aquis, vel irriguis distinguitur, tam communiendis castris, quàm pabulationi iumentorum, & hominum opportuna. A fronte consurgunt modico tumore colles gemini, per quos Lutetiam versùs, à Meldis via militaris ascendit. In collium radicibus, quæ Meldis obiacent, Freni, Cletique pagos castris Fœderatorum insederat, munieratque Farnesius. Qui, cùm vlteriùs pergere, atque exercitum vniuersum Calas adducere meditaretur, has præoccupatas proximâ nocte, obseptumque eâ parte Parisiense iter, intelligit. Primo enim mane, cum quingentis lancearijs equitibus, fistulatoribus mille ducentis profectus, vt locum ponendis castris accommodum aspectu præciperet: minus duabus leucis processerat vsq; ad verticem collis, cùm in plano Regiæ cohortes numerosis circumfusæ turmis apparuere. Ab excursorijs equitibus, leuis commissa pugna, breui

Chelles.

Frene. Claye.

Farnesius exercitum promouere cogitans ad Calas, has præoccupatas à Regio exercitu animaduertit.

breui dirimitur. Siquidem Rex Henricus, adesse cum Imperatore Fœderatorum exercitum ratus, de fastigio collium, in campos à se munitos, dimicantes perlicere conabatur. Parmensis verò, qui locum non prælium quæsitum venerat, satis habebat illic subsistere, vnde securus, latera sclopetarijs tegentibus, omnem subiectã regionem, Regiasque copias contemplaretur maiores quidem numero, qam ex Gallorum relationibus acceperat. Quare ad Mainei Ducem conuersus, Hæccine (inquit) ò Frater sunt illa duodena millia Nauarræorum à quibus Lutetiam circumsideri dudum affirmabas? Cui Maineus: Neque falsò queri Parmensem, & se vera retulisse respondit. Sed in ipsomet Farnesio tanti miraculi, causam extitisse. Aduentu quippe cognito summi Ducis cum exercitu Hispanorum, bellicosam Galliæ iuuentutem ab vltimis regni finibus, ad faciendum virtutis periculum accurrisse. Occidente sole ad suos redit Alexander lætus primitijs victoriæ; quod conijceret, affirmaretque detractos à suburbijs Nauarræos, aliquid laxamenti Lutetiæ necessitatibus dedisse.

Reuertitur in castra lætus ob laxatam Lutetiæ obsidionẽ.

Hæc querela de relationibus falsis Gallorũ.

Mainei purgatio.

disse. Nec aberrasse coniecturam, paulò post Nemorosij Ducis literæ docuerunt. His nunciabatur, ob remissam custodiam, eum frugum numerum inuectum, qui alere tantam ciuitatem ad quindecim dies commodè posset. Quamobrem monebat Fœderatorum Duces, vt seclusâ Lutetiæ curâ, quibus consilijs rei summa proficeret, ijs bellum administrarent.

Idque confirmant Nemorosij Gubernatoris literæ.

Noctu, non sine trepidatione, ac tumultu per absentiam Regis, & primorum Ducum, vasa collegerant Nauarræi. Supellex militaris, tentoria plura, multa vestis intercepta, & quod plurimi æstimatum apud obsessos, ingens rei cibariæ modus. Partim, instante profectionis horâ, auferre neglexerant milites, rerum chariorum solliciti: partim, eâdem subacti necessitate, cum suis carris, & iumentis reliquerant institores. Qui cùm frumenta vili pretio coëmpta vndecumque contraxissent, vt in vrbe propediem deditionem factura grandi pecuniâ distraherentur, ea mercatorum auaritia mulctata, in permagnum vrbanæ plebis commodum vertit. Cuius egestati subleuandæ, gratuita huius-

Nauarræi noctu obsidionem soluerant.

iusmodi cōgiaria præparauerat Deus, præmium Fidei vsque ad vltimum malorum inuictæ. Postquam, silentio primum in suburbijs vasto, dein exploratorum indicijs, Hostem abscessisse vulgatum est, continuò, effusa portis multitudine, ad castra diripienda discurritur. Præter annonam publicam, nullum tentorium, aut contubernium commeatu vacuum, vacuam turbam impleuit. Quantum asportare quisque potuit, omnis ætatis, & sexus, onusti escariâ prædâ, quasi hostium spolijs, triumphantium in morem, penates repetunt. Exinde cum coniugibus, paruisque liberis, circumeunt Diuorum templa gratantes; eò liberiùs efferuescente lætitiâ, quò propiùs desperationẽ res fuerat. Eodem tempore de finitimis agris, ex Carnutibus, & superiore Belsia, frumenta, frugesque varij generis importantur, perpetuo agmine curruum & iumentorum, apertas à terra Lutetiæ vias celebrante. Hinc factum, vt qui trecentis aureis pridem vænierat frumenti modius, mox ad quinquaginta, tum ad viginti, ad consuetum denique pristini pretij modum redierit. Neque minùs agri colonos, opifices

Vtilitas redit annonæ.

Cultus agrorũ, mercimonia, & studia literarũ securitate mirabili.

fices tabernæ, gymnasia musarum, alumnos recepere; artibus honos, reuocato vsu, & antiqua vrbi facies reddita. Securitate mirabili, quasi lacessiti Parisienses nunquam bello fuissent, & pax immota parte ab omni constaret. Vti vulgi mores habent præsentibus læti, quantumque obliti præterita, tantum futurorum incuriosi. At nequaquam abscessu hostis, cura decessit ciuitatis primoribus, anxijs vice Mainei, & auxiliarium copiarum; contra quas Nauarræ Rex cum vniuerso exercitu, plenus irarũ, interpellatã obsidionem vlturus ibat. Translatum belli turbinem, non sublatum reputabant; quamcumque in partem detonuisset, daturum armorũ fulmina, & procellam sanguinis. Meliora sperare interdum in causa tam bona Religionis; at infaustis Mainei Ducis auspicijs plerumque diffidere, virtutique Guisiorum præclaræ, sed improsperæ. Ad hæc Nauarræ Regis fortunam fatali Regno imminentem horrebant; quæ, si collatum Cortracensi, Iuriensique pugnæ fauorem, tertiâ victoriâ cumulasset, ecquem Diuûm hominumque rebus euersis opitulaturum? vnde nouos exercitus,

quem alium accersituros Alexandrũ? In hoc æstu curarũ, spem inter, ac metum dubij sacras ædes obibant, ita grates pro soluta obsidione soluentes, vt orarent beneficium absolui incolumitate, aut victoriâ Catholicorum.

Clarissimi suæ ætatis Imperat. Henricus Franciæ & Nauarræ Rex & Alexan. Parmæ & Plac. Dux inter se comparantur.

Dum hìc precibus, ac votis, alibi castris, armisque, de summa rerum certabatur. Raró aliàs fortuna commisit spectaculo generis humani, tam nobile exercituum, atque Imperatorum par. Ambo cœterà victores, mutuò inuicti, ingenio, moribusque non minùs, quàm bello discordes erant. Vti æqualibus ætatis suæ Ducibus virtute superiores, ita pares inter se gloriâ, famâque rerum. Quorum conatus, & certamina cùm vtramque historiæ nostræ paginam faciant, haud ab re fuerit, si amborum imagines contemplandas velut in tabula subijciam, quo primùm tempore, in Parisiensi agro concurrerunt, obuersis castrorum frontibus, & bellandi artibus. Henrico sua, & gentis indoles alacritatem in vultu: Alexandro natura, an imitatio? auunculi Regis grauitatem induerat. Henricum ingenij apertum, & candidũ populares amabant sui, & comitatem largè omnibus blan-

blandam adorabant milites, quibus non aliud ſtipendium, quàm facilitas Regis: Alexandrum occultum,& callidum, ſed extra fraudes, venerabantur amici, non timebant, timebant hoſtes, non oderant. Certaminis aleam declinabat Alexander, qui ſpei certus in ratione,caſum in ſocietatem gloriæ non admitteret. Adde quod, cùm iure Regio non eſſet, duplex in vna clades, ab hoſte in acie, in Aula ab æmulis timebatur. Contrà,pugnæ appetentiſſimus Henricus, non tam genio ſuo, quem Reges ad vſum temperant, quàm Gallicæ nobilitatis, cui pro dominatione ſeruiebat. Nihil tamen in certamine conſultius Nauarræ Rege,audaciæ neceſſitatem emendante conſilijs. Nihil Parmæ Duce pugnacius, quaſi obluctantem prudentiæ fortunam, crine pertraheret: Alter Marcelli artes in oppugnanda, Fabianas alter in aſſerenda Gallica Roma repræſentauit. Hic ſeditiones virtute Scipionis domuit, ille vitauit Annibalis felicitate. Semel in vno congreſſu Regni caput, & belli Henricum ſors obtulit Alexandro: ſed iſte præcipitis occaſionis munus, ne præcipitaret, amiſit. Alter nimis au-

dendo, cauendo nimis alter, virtute immodicâ magni Duces mutuum errorem sunt gratificati, vt liqueret summos quidem, sed homines esse. At, nouissimè ad Calidobeccium, suis magistrum artibus Henricus circumuenerat, nisi nouis castellis munito, quà non patebat exitu, hunc ille rursùs elusisset.

Hæc opposita decora, illa communia. Ambo Regij sanguinis, & victoriarum titulis fulgentes, non minùs præliatores, quàm Duces. Insignes vel inter eos, quibus laus dexterâ solâ quæritur. Patientiâ, vel in gregario mirabili, laboris, inediæ, vigiliarum, vulnerumque: assueti noctu, interdiu, armis pro membris, equo pro domicilio. Neque minùs in omnem partem mores versare, quàm sese: ad seria, ludicra, ad clementiam, seueritatem. Alexandrum in Gallia accessu, alloquio, mensâ expositum, Gallum iurares: Henricus in pace, abscindi iussit amici caput, quod in acie manu ipse protexerat. Adeò virtus omnis nascitur in omni pectore, & diuersitas temporum est, non hominum, aut locorum.

Cum in proximo sederent inimici

exer-

exercitus, à Nauarræ Rege caduceator in castra Fœderatorum venit. Renuit Maineus aures dare, partes has esse supremi Ducis causatus, hominemque ad Parmensem adducit. A quo in Procerum concilio exceptus, Regiam prouocationem ferociter exposuit. Henricum Galliæ, ac Nauarræ Regem, Fœderatorũ exercitum, partim rebelles ciues, partim externos hostes, ad conferendas manus lacessere; vt Gallicanam tragœdiam, quando lætior exitus non placuit, saltem luctuoso finirent. Proponere vulnera, & cædes belli fructus ijs, qui pacem concoquere non potuerint. Sermone vulgi, Alexandrum Ducem pro expugnatore arciũ circumferri. Henricum Regem in acie, & certaminibus vincere. Sed nouas Farnesio arces, ne nimis Antuerpia sua placeat, cataphractorum nobilium turmas oppositurum. Non è saxis immotas, hostiumque assultum ignauè opperientes, at mobiles arces, ferroque solidas, animata propugnacula se inuehentia ad expugnandos oppugnatores. His Alexander subridens: inuictissimi Hispaniæ Regis imperio, armatum è Belgio se ascendisse

Rex Henricus misso caduceatore prouocat Fœderatos ad prælium.

Respondet prouocationi Alex.

disse respondit, vt ab Hugonotorum tyrannide vindicaret cùm Lutetiâ omne Catholicum in Gallia nomen. Huic destinationi armorum si congressum, dimicationemque conducere animaduerterit, quamuis Hostis Hosti officium nō debeat, se gratiam Nauarræ Regi vulnerum, & cædis facturum. Sin alias ad vincendum vias aperuerit ratio belli, eam se potissimū initurum, vt meliorem, quam improbari magis inimico Regi intelligat. Eius esse, qui glorietur in acie, ac prælijs dominari, tergiuersantem se ad certamē attrahere; aut in castris confidentem obruere spirantibus illis ex ære molibus; modò non sint earum è genere; quas paucis ante annis in Belgium irrumpentes cum Alenconio, scloporum, & bombardarum spiritu difflauerint Hispani. Secundùm hæc dicta, magnificè donatum caduceatorum dimisit. Tum auditæ cursim Procerum sententiæ. Tres fuere præcipuæ. Prima Ronæi, Sanpauli, & omnium ferè Gallorum: superbam Nauarræ Regis prouocationem certamine quamprimùm refellendā: pares Fœderatis vires, pares animos, causam meliorem. Sed obstabat ini-

Deinde senten tias Ducum requirit.

qui-

quitas pugnæ, quæ committenda erat in campis, quos Nauarrus prior delegerat, munieratque. Altera oppoſita ſententia Zunigæ, ſubſiſtendũ rebatur quamdiu per Lutetiæ pericula liceret, ijſdem in caſtris iam munitis, omnique rerum copiâ propinquis à Meldis affluente. Regium quippe exercitum in præſens validũ, breui, ex pecuniæ, quaſi ſucci vitalis defectu, attenuatum iri. Quod in eo roboris,& floris erat Heluetios pedites, equites Gallos dilapſuros, conſeneſcente ſpe pugnæ, prædarumque. Ita, ſedendo Fœderatos, aut paululũ adnitendo, debellaturos. Huic ſententiæ omnium tutiſſimæ, omnes refragabantur. Indignum vſque adeò viſum, tot inſignem victorijs, Alexandro Duce, Belgicum exercitum, in quem tota Europa conuerterat oculos; tamquam in Religionis vindicem, & Galliarum liberatorem, inſultantibus Nauarræis non obuiam progredi, non contra niti, ſed in munimentis, pauenti ſimilem ſe tenere; Catholicorum ſpes, Hugonotorum metus, expectationem generis humani fruſtrantem. Tertiæ ſententiæ, inter has mediæ, cuius autorem Appiſi

de Comitibus ferunt, neque congredi placebat cum incommodo, neque supersedere cum dedecore. Sed declinatis Nauarræorum castris, iter sinistrorsum flectere ad Matronæ ripam; exinde cum omni ciborum apparatu Lutetiam tendere. Si hostis, non syluis ampliùs, & paludibus tectus, at solis armis, iter interturbaret, armis expedituros. Æquis locis, æquum martem, atque in dexteris fortunam. Et huic pariter sententiæ non pauca obijciebantur. Nam Laniacum oppidum haud spernendo præsidio firmum mediam viam intercludebat. Anceps iuxta periculum, siue omitterent, siue adorirentur. Omitterent? Peccabant in legem belli, à tergo receptum Hosti dantes, vnde securus agmen postremum carpere, atque interuertere cibaria posset. Expugnationem tentarent? quanti moliminis fore? Arce trans flumen positâ, nec adeundâ, nisi per pontem, ad quem extruendum, neque naues, neque tigna, trabesque suppeterent. Diuersitate sententiarum lætus Alexander, quòd, & quæ animo voluebat, occulta priùs habere, & facta postmodum imputare consultoribus posset, in- Marne

po-

posteram lucem pridie Kalendas Septembres, profectionem aduersus Hostem indicit. Haud dubia in vtroque exercitu opinio increbuit: eâ die, de Lutetia, de Religione, de Galliæ Regno, ferro iudice statuendum. Superba prouocatio Nauarræ Regis, respõsum animosum, Parmensium Ducis, ab maiore parte Procerum dictæ ferociter sententiæ, promulgata ad vltimum profectio, super omnia militum ardor, finem dari bello, seu victoriâ, seu morte honestâ cupientiũ, faciebant, vt quæ in voto omnibus erant, ea re futura crederent.

Verùm Alexander in arcano pectoris iam deliberatum, & constitutum habebat, speciem quidem pugnæ, pro veritate exhibere, quoque propior videretur, eò declinare longiùs aleam martis. Hac videlicet ludificatione opus esse intelligebat ad distinendum hostem, ne interueniret sibi, conuersâ repentè aliò mole belli, ad Laniacum opprimendum accursuro; quo expugnato Lutetia liberabatur. Vt destinata securiùs exequeretur, auerteretque quàm longissimè ab ea suspicione Regiorum animos, spem certaminis fecit, imperata expeditione mili-

tibus: haud ignarus externos numquam certiùs falli, quàm vbi priùs domestici monitores fallerentur. Dabat & famæ, vt prouocatum ab Henrico, simul contra eum profectum Alexandrum audirent. Pridie igitur Kalendas Septembres castra Fœderatorum mota ex diurnis Farnesij commentarijs compertum habeo; eâdemque luce sub vesperam Laniaco obsidionem admotam, nec nisi sextum post diem assultibus expugnatum. Quamobrem refutandi videntur, qui hæc omnia, tamquam vnico continenti actu paucis horis gesta describunt; quasi voluptati spectantium tragœdiam, non vtilitati legentium historiam darent. In acie rursus ad iter, & certamen instruenda securitati Farnesius, & victoriæ consultum voluit, cùm pridem vel humanitati suæ, vel dignitati Gallorum Principum fecisset satis. Quod itaque ex omni equitatu firmum, ac fidum, in primo agmine collocat. Sexcentos grauis armaturæ equites Belgas, totidem sclopetarios equites Hispanos, lancearios mille quingentos sub Principe Chimacio, & Georgio Basta Ductoribus; Præfectum vniuersis, Marchionem

Primum agmen conflatum ex equitibus, grauis & leuis armaturæ Marchioni Rēthiaco committit.

Ren-

Renthiacum designat, vnâque primæ aciei moderatorem constituens, iubet, vbi colles vtrumque exercitum interiectos inscenderit, in conspectu hostium quàm latissimè explicare turmas, tum attenuatis pedetentim ordinibus, dum posteriores equites in fastigia subeunt, lentè priores demittere, ac subsistere crebra per interualla. Si hostis gerendæ rei occasionem offerat, eâ ne vtatur se inconsulto, sed præstoletur imperium. Medium agmen Maineo Duci concreditum, veterano pedite, quem de Belgio adduxerat, firmat: Tribus Hispanorum, binis Italorum, totidem Germanorũ legionibus, cum tormentis campestribus viginti. Ad vtrumque medij agminis latus, sub Iathreo hinc, illinc sub Sanpaulo Ductoribus, equites omnes Gallos, peditesque diuiduos constituit, iussitque immotos agere, donec incalescẽte prælio accerserentur; ne, si qua fortè cuiuspiã fraus interueniret, ea posset officere summæ belli. Postremum agmen ex duabus Vvallonicis legionibus, totidem Germanis atque Heluetijs componit, additque lancearios Burgundos, & à Duce Lotharingiæ nuper submissos equites quin-

Mediũ agmen constans ex legionibus Hispanis, Germanis, Italicis Maineo credit.

Extremum agmen Pardeo Mottæ Domino cõmendat.

quingentos, tum quod supererat tormentorum, omniaque committit expertæ fidei, ac virtuti Valentini Pardei Mottæ Domini Grauelingæ Gubernatoris. In hunc modum distributis copijs nullam sibi certam delegit sedem, accursurus quò res cunque belli ancipites prouocarent, tribus Proceribus Appio de Comitibus, Ascanio Sfortia, Nicolao Cesio, centumque delectis equitibus comitatus.

Cater. anno 1590.

Henrici gaudium, ob spem conceptam certaminis cōmittendi in loco sibi cōmodiore

Posteaquam structis ordinibus Fœderatorum exercitum aduersum se ingredi Nauarræ Regi nunciatum (& iam collium summa percursantes primi agminis equites comparuerant) præ gaudio lachrimans, & sui vix cōpos Henricus, agnoscere se, dixit, & adorare fortunæ suæ numen, quæ conscientiâ sceleris occæcatos perduelles, in pugnæ campum haud iniquum ijs minùs, quàm Iuriensem illum, fataliter induceret, vt eiusmodi arrhâ, victoriam alteram nobiliorem sibi, Regnumque Galliæ firmaret. Quo igitur ordine dispositas in via Parisiensi copias collocauerat, eodem prodire iussit ad certamen armatas; in læuo cornu Heluetiorum peditum, & Anglorum agmina, cum lenis tormis-

Exercitum illic prudenter instruit.

mentis è proximo iugo contra ſubeuntes Fœderatos fulminaturis: in cornu autem dextero, cum totidem tormentis Germanas legiones, in acie verò media pedites Gallos, & Hollandos; Gallico equitatu, quem virtute inſignem, ac numero bifariam diuiſerat, amborum cornuum latera defenſante.

Thuan

Interim Farneſiani equites cum Renthiaco iuga collium ſumma conſcenderant, quantumque dorſi faſtigia porrigunt, Chimacij Princeps, & Georgius Baſta laxatis lanceariorum alis inumbrauerant. Equis, viris, armiſque circumuagantibus occupati tumuli erant, eamque ſpeciem præbebant ſpectantibus ex imo, quaſi æreæ haſtarum ſiluæ patrijs in iugis ob errarent. At vbi equeſtres turmæ porrectis quoquo versùm ordinibus longum ſui ſpectaculum fecerant, ſenſim deſcenſum lentiſſimo gradu moliebantur, vt præceptum fuerat, crebra per interualla reſtitantes.

Tunc enimuerò Regiorum militū oculi detineri ſpectaculo iucundo ſimul, atque horrido, in expectationem pugnæ animi erigi, interque ſpem ac metum anxia corda ſubſultare. Cùm

Ale-

Alexander de cliui fastigio, vnde spectauerat, laudaueratque, vt egregiè structam hostilem aciem, ad imum reuolat collem, iam certus maturitatis consilij sui: Ducem ergo Mainei erigere parantem in aduersum tumulum medium agmen, manu reprehendens, quid vltra certamine opus (inquit) ò Princeps? magnificè vicimus; citra belli aleam belli causam, & præmium tenemus liberatam obsidione Lutetiam. His dictis mediam aciem vertit in primam, postremam in mediam, & quæ prima fuerat sub Renthiaco, vltimam facit. Deinde singulas acies interequitat armis collucens, aperto tantùm ore, oculisque lætissimam fiduciam præseferentibus: Maineo simul Duci, legionibusque præituris ad sinistram Laniacum versus, iter commonstrat: Eant alacres, Lutetiæ salutem, ac libertatem in dexteris gestantes. Quo tempore Nauarræ phalanges adumbrati prælij ludibrio distinentur, ipsi hostium securi aliò bellum feliciter portent. Dum commilitones in collium scena ludibundi Regijs legionibus arma non inferunt, sed ostentant, illi Laniaci præsidiarijs nil tale metuentibus

Cinut. l. 2. de discip. milit.

non

non priùs ostendant arma, quàm inferant. Magnos exercitus nec opinantes à paucioribus opprimi, quanto magis tot egregias bellatorũ acies modicum præsidium, & imparatum occupaturas? His ducibus militibusque: cum isto ordine, ac disciplina, pro Deo, pro vera Religione bellantibus, nihil in Belgio inuictum aut arduum vsquam fuisse, nec in Gallijs fore.

Huiusmodi oratione acies animantem Farnesium vnumquodq; agmen, præter tubarum, ac tympanorum cantum, eo plausu vocum, & sclopo- rum per interualla excipiebat, vt audientibus procul Nauarræis, causamque alacritatis ignorantibus, admirationem,& curam inijceret. Per idem tempus Alexander ad Renthiacum mittit, qui rationem edoceat consilij sui, eum ex duce primi agminis, postremi rectorem esse factum. Ludos tamen, quos occœpit, dare pergat, partesque peragat præliatoris ictum minantis, & sustinentis. Laudem ipsius maximam in eo verti,vt nodus fabulæ, ante postremum actum, hostibus non explicetur.

Cinut. ibid.

Parmensis ad Renthiacum monita.

Interim cum Duce Maineo grande

viæ ſpatium primum agmen anteceſſerat, & cum ſecundo agmine Mottæ Dominus, explicatis ordinibus, ingrediebatur, cùm Farneſius inclinante in veſperam die, monet Renthiacum, vt cum equeſtribus turmis ad ſiniſtram declinet, pro primis, poſtremas exercitus partes obiturus. Veſtigijs autem medij agminis inhærere iubet per viam ſyluulas, & vineta interiacentem. Illic enim turmas quinque fiſtulatorum abdiderat peroppor tunè, vt ſi terga recedentis equitatus impeterent Nauarræi, repentinâ pilarum procellâ ſubmouerentur. Interim tres vltra horas inſtructos in campis Nauarræ Regis milites expectatio pugnæ tenuerat, ſuſpenſis perpetuò animis, quando ad manus veniretur, Renthiaco cum Belgicis equitibus in collium iugis errabundo, vanumque certaminis apparatum affatim inſtruente. Poſteaquam ſeneſcere ludus cœpit, & Fœderatorum equites in æquum deſcendere ſemper, deuenire nunquam; riſum hinc primò quærere Regius miles, vt feſtiuitatibus abundat hæc vita, iociſque temperat amara belli: modò podagricos equites; modò teſtudineæ tarditudinis

equos

equos increpare. Qui ætatem integram in descensu impendant, num ascensum æternitate totâ molituros? si tantummodo ad præbendum sui spectaculum in Galliam venissent è Belgio, non viri, sed fæminæ in speciem bellatorum comptæ, pictæque, iam patriam repeterent, satis visas ab Gallo hoste, ac vidisse memorantes. Lutetiæ liberatores egregij si choro, & pompâ in theatris, non ferro, & armis in acie cernenda res esset. At primoribus Ducũ, quibus mos, fronti non credere, sed penetrare mentis aciem in intima consiliorum, haud quaquam ridendus hostilis ludus, cauendus magis videri. Quid enim, si Farnesius per iocum negotium agat? Si bellum hîc indicat, non inferat, vt vulnus alibi non minetur, sed infligat? Quidquid id esset, belli machinam subesse certum, genus incertum. Inter hæc imminui paulatim, & rarescere in collibus equestris acies, turmatim deinde dissolui, tandemq; euanescere prorsus è cõspectu tota nubes belli. Tũ verò apertâ scenâ ludibrij, fremere Nauarræi, sibi datos ludos, at nõ impunè datos. Dimidia protinus pars equitatus è castris emittitur sub ma-

Tria circiter millia equitum regiorũ ad infestandũ agmẽ Fœderatorum postremum, è castris emittuntur.

gno Galliæ Priore, Nuano, & Bironio ducibus (ægrè ab amicis retento Rege) quò recedẽtes Fœderatos incursarent, carperent, & aliquid certi de Alexandri consilijs aucuparentur. Verùm, excepti ferociâ pari ab vltimis Belgarum turmis, quæ in id comparatæ iam erant, & à fistulatoribus Hispanis de syluarum latebra collineantibus, impunè fulminati, cùm Georgius Basta equitum Commissarius, qui cum mille lancearijs præcesserat, admonitus, effuso cursu in prælium reueheretur, diremere Nauarræi sub noctem pugnam, nihil certi præter vulnera, in castra relaturi. Neque Fœderatorum interfuit continuari nocturnum certamen, cùm itineris multum ad noua castra, iam fessis vagatione diurnâ, superesset. Prima itaque Fœderatorum acies, duodecim passuum millibus confectis, præcipiti iam die, Laniacum venit. Suburbia protinus capta, eodemque impetu venisset arx in potestatem, inopinati belli mole conterritis propugnatoribus, nisi Dux acer Lafinius præfectus, igni statim, ferroque corrupto ponte, totum Matronæ flumen pro fossa, & munimento Farnesianis obiecisset. Sedet enim

in

in altera Matronæ ripa Laniacum, in altera suburbia habet: quibus potitæ Fœderatorum legiones, quamuis in vrbem protinus transcendere arderent animis, quia tamen flumen vadari nõ poterat, nec vlla erant in promptu ad moliendum pontem nauigia, subsistere coactæ, nihil, præterquam minas, in alteram ripam extenderunt. Pedestrem aciem Alexander ad multam noctem in armis tenuit veritus, ne Nauarræ Rex in postremũ agmen à reliquis copijs abiunctum incumberet totâ mole equitatus, quâ parte virium præcellere credebatur. Quamobrem pedite idoneis locis cum tubis grandioribus distributo, Nauarræos arcere paratus erat, si fortè suis in castra se recipientibus instarent. Sed equites Nauarræi quoque supersederant, ne in insidias præcipitarentur, quas inter impedita vinearum, & nemorum tetendisse suspicabantur non ex falso pedites Farnesianos numero suis, & virtute præstantiores. Itaque, quamuis vtrinque essent æquæ militum vires, animorum fiducia par, mutuâ tamen reuerentiâ à certamine cessatum. Renthiacus tandem secundâ vigiliâ noctis cum equitatu

incolumi aduenięns, incredibili lætitiâ commilitones, & Farnesium affecit. Qui eâ curâ feliciter defunctus, parte victoriæ potitus videbatur. Statim igitur solutam aciem, stationibus, excubijs, omnique militari custodiâ communiri mandat. Gallici pedites equitesque cum Maineo Duce in Laniaci suburbijs locati sunt. Hispani, atque Itali cum Parmensi in pago proximo, cui Pompona nomen. Secundùm flumen equites leuiter armati, cum Germano peditatu. In colle suburbijs imminente, Vvallonũ legiones, cum equite grauis armaturæ constitutæ præsidio, ne quid à tergo infestum ingrueret.

Ab eius aduentu Farnesij gaudium, qui soluit exercitum, & stationibus munit.

Posterâ die iussus exercitus expedire manus ad opus, non ad prælium, pro gladijs, & sclopis ligones tractare, sarculosque. Vallum, fossamque bis mille passus in gyrum patentem, ducere cœpit, qua velut arce conclusus inexpugnabilem se assultibus externis præberet, si quando vires diuidere ad expugnandum Laniacum necesse esset. Vt quantâ maximâ celeritate munitio consurgeret, in breuiorem orbem castra contracta sunt. Tum operis pensum legionibus partiente

Far-

Farnesio, per omnes militum ordines diem, noctemque exudatus est labor. Viginti horarum spatio stetit munitio, licet nondum ad perfectum elaborata, defensioni tamen satis accommoda, fossis, aggeribus, propugnaculis, intra extraque valli ambitum, positisque opportuno loco tormentis, vsquequaque terribilis. Studium gratificandi Imperatori, peritia in eo opificij genere Farnesiani militis, insita demum opinio, permagni ad victoriam referre, quidquid tanto molimine Parmensis vrgeret, immane opus maturauit. Inter initia operis conterminas descriptioni castrorum geminas domos præsidijs occupari iussit, ne, si Nauarrus interciperet (vt intercipere mox tentauit) ex ijs operantes in munimentis Fœderatos inquietaret. At opere absoluto, reuocatis ab vtraque domo militibus præcepit, vt alteram vallo propinquam subruerent, ne inde hostis per iaculationes officeret, parcerent alteri remotiori, vnde noxia non timebatur, ne gratis qualicunque eius domino noceret.

Causæ festinationis.

Cùm medius ferueret labor, Kalendis Septembribus claro iam mane,

Nauarræ Rex, in colle mille quingentos passus distante, atque in planitie collem, flumenque interiacente, instructum ad certamen exercitum, ante oculos Fœderatorum explicauit. Vt pugnam committeret, suadebant inuitamenta, precesque Gallicæ nobilitatis, cuius robore insuperabili, quatuor fortissimorum equitum millibus, in quibus erant septem Principes, vel ad subruendum Cœlum se adnisurum gloriabatur. Præterquam quòd ex ingenita alacritate Galli pugnæ sunt auidissimi, fastidiebat iuuentus nobilis moram certaminis, vt maximè incommodam proprijs impensis militanti. Quodsi abnueret Parmensis martis aleam, non solùm illâ detrectatione pugnæ, concessum sibi de virtute erat interpretaturus Nauarræ Rex, verùm etiam interuenire tentamentis eius omnibus constituerat, siue Laniacum aggredi, siue Lutetiam petere destinasset, ne se quòquam commoueret sine præsenti discrimine. Alexander tamen quam in ratione summa, vincendi spem posuerat, hanc certus à fortunæ temeritate non expectare, copias ad prælium ordinauit intra semifacta castrorum ope-

Marne

Nauarræ Rex instructo exercitu Fœderatis pugnæ copiam offert.

opera, quæ dispositis idoneâ sede tormentis ita communierat, vt irruptionem tentantibus Nauarræis impendio cladis audacia constitura fuerit. Tum capitis pœnâ in exercitu Fœderatorum sancinit, ne quis iniussu Ducum vallum egrederetur. Huic Imperatoriæ prouidentiæ ne quis timoris fortè notam inureret, exire de castris cum equitibus mille lancearijs imperat Marchionem Renthiacum, Regios prouocaturum ad equestre certamen, quando equitatu Regij se præpollere iactabant. Secretò præmonuerat Renthiacũ, vt Nauarræos, primùm lacessendo, dein pedem referendo proximè ad Farnesianas munitiones perduceret, vnde subitâ pilarum procellâ obruerentur. Sed Nauarræi, arte intellectâ, vicissim & ipsi procurrentes, & pedem reuocantes, pertrahere Fœderatos intra sua septa nitebantur. Inter huiusmodi concertationes triduum extractum. Quibus modò leuis, modò grauis armaturæ equites, interdum hastati pedites, aut sclopetarij equitibus immisti concurrebant, quasi ad spem vniuersi certaminis per huiusmodi experimenta proficerent. Occupato in leuibus

vtrinque certaminibus equitatu, cùm Fœderatæ legiones interim vallum castrorum absoluissent, naues tantùm desiderabantur extruendo ponti, per quem ad expugnationẽ Laniaci transmittendæ erant copiæ. Apparatum incuriâ Caroli Mansfeldij prætermissum, ad quem instruendum, multâ industriâ, & labore opus foret, momento fortuna suppleuit. Sex Nauarræorum naues fœno onustæ secundo flumine securæ terrestrium copiarum illac præteruehebantur. Has conspicatus Camillus Capisuchius militibus ostentans: *Vestra contumelia est* (inquit) *commilitones tanta Nauarræorum audacia in oculis nostris impunè volitantium. An quia nulla sunt nobis nauigia, propterea terrestrem hunc exercitum contemnunt? Ignorant videlicet, Alexandri legionibus maria calcata, cum ad expugnandas insulas, frustra oceano suo defensas, pedibus vaderetis, Num oceano Matronam, num arcibus armatis pauca inermia nauigia audent præponere? Ite protinus, & fortibus viris peruia esse omnia elemẽta monstrate.* Non tam oratio Ducis accendit militem, quàm præsentia prædæ,

quam

quam cætera vilem, penuria id temporis pretiosam fecerat. Positis igitur vestibus, ad octoginta nudi fluuio se committunt, gladios tantùm dexterâ gestantes, præter tubicinem, qui pro gladio tubâ bellum toto flumine personabat, responsantibus è ripa sociorum tubis, tympanis, clamoribusque. Interim nautæ quieti sonos inanes, ac streperum bellum irridebant, cùm à fronte, à latere, à tergo apparent aquatici bellatores, octoni ac deni singulas naues circumuadunt, alterâ manu nantes, elatos alterâ mucrones in ora nautarum identidem intentantes. Hi nouitate audaciæ, ac miraculo attoniti pro viribus tamen repugnare; contis, remisque adsilientes ab omni parte Farnesianos propellere. Verùm inermes erant, & pauciores, quàm vt tam multos, ferroque grassantes arcere possent. Quare virium breui periculo facto, se potentioribus dedunt. Qui circumagentes ad ripam capta nauigia, à socijs ingenti plausu excipiuntur. Maiori verò quàm sperauerant prædâ se potitos intelligunt, vbi superposito senis illis ratibus ponte, quinque tormentis ad verberandam, binisque le-

Ponte nauibus confecto legiones ac tormenta ad Laniacũ expugnandum traducuntur.

legionibus ad aggrediendam Laniaci arcem transitus patuit. Sed legiones, ac tormenta quantociùs iussu Farnesij retracta sunt. Quoniam Nauarræ Rex, Matronam ponte, quem in superiore parte fluminis obtinebat, cũ ingentibus copijs teaijcere nunciabatur, vt occupatos in oppugnatione Laniaci Fœderatos opprimeret. Mutato Parmensis pro re nata consilio, cùm à Laniaco cohortes reuocasset, Georgium *Bastam* cum equitatu submisit exploratum, quid Rex ageret, paratus quidem, & certus inuadere postremum Regiorum agmen, cum spe victoriæ, si cum primo flumen Rex traiecisset. At id *ipsum* metuens Henricus à transitu copias abstinuerat, & prohibuisse Fœderatos alterâ ripâ contentus, modò Alexander non proficeret, pro victoria habebat.

Alteram lucem immoti ambo, obseruantes inuicem, suspectantesque egere.

Octauo idus Septem. quod iam diu parturiebat Alexander parere aggressus, Laniacum expugnare constituit. Ne tamen ad Regem emanaret consilium, clam suos tenuit. Neque ostendit ante, quàm intulit arma, neque, vti

vti priùs fecerat, ad oppugnationem ponte tormenta transmitti voluit; sed noctu, per fidos legionis Italicæ milites comportata silentio summo in tumulum oppositum Laniaco, flumine (quanta est latitudo) interfluente, non ante conspecta Hostibus, quàm audita sunt, cùm sub auroram vehementissimè arcem verbare cœperunt. Bis mille quingenti pedites ex Hispanis, Italis, Vvallonibus, sub Tribunis Capisuchio, & Zunica ponte traducti. Insuper alæ octo, equites circiter mille, sub Marchione Renthiaco transmissæ sunt, vt ijs percursantibus circumiectam regionem, siqua subsidia Nauarræis è castris accurrerent, Laniaco excluderentur. Per idem tempus Parmensis, oppugnationis curâ Tribunis, & Maineo Duci commendatâ, ab altera parte castrorum Regijs castris obuersa, succinctum armis exercitum, cum ingenti tubarum, ac tympanorum strepitu, sub signis, & vexillis, in apertos campos educit. Mens erat, præsentis ostentatione certaminis, ab sensu expugnationis Laniaci auertere Nauarræos, vt occupati proprio periculo, de alienis depellendis non cogitarent. Quod si, arte de- Eius consilia.

deprehensâ, auxilio suis esse pergerent, immittere constituerat pugnæ discrimen, ipsaque Regia castra, quæ haud satis firmiter munita compererat, introrumpere; vt per vulnera, & cædes, ab ope obsessis ferenda retraherentur. Consilium primâ specie anceps multiplicata pericula tutius faciebant. Nam alicubi victoria sperari poterat, si pluribus in locis certaretur. Vtra verò in parte vincerent Fœderati, Lutetia obsidioni eximebatur. Si Laniacum expugnari contingeret, aditus in vrbem commeatibus patebat à flumine, sin Regia castra perrumperentur, iter à terris pandebatur. Contra, Nauarræ Regi, & apud Laniacum, & in castris, bis vincendum erat, vt Lutetiam premere perseueraret.

Interim, quati Laniacum tormentis ab Alexandro, traduci flumen ad expugnationem cohortes, prodire reliquas acies ad certamen armatas, alijs, atq; alijs Regi superuenientibus nuncijs, defertur. Obstupefecit inopinata fiducia Hostis: cùm id temporis nihil minùs metueret Henricus, quàm ne Alexander oblatæ bis pugnæ detrectator, vltro & multifariam inua-

uaderet. Sed quamquam subito perculsus malo, tamen animum colligit, atque in omnem seruandi Laniaci curam intendit. Nam, quâ erat solertiâ, vsuque rerum bellicarum, intellexit, vbi plus minarum streperet, ibi minus periculi esse. Priùs itaque malè dissimulatæ oppugnationi Laniaci, quàm tumultuosissimæ aggressioni castrorum occurrere consilio, & viribus parat. Octingentos pedites varijs ex cohortibus lectos, equis imponit. Hos accurrere diuersos iubet, subsidium non aspernandum obsessis, & subsidij multò maioris, cum ipso Rege adfuturi, nuncios. Modò sociati arcis defensoribus mille ducentis, vnam, vel alteram horam, impressionem hostium sustineant. Dum verò partim ad iter, partim ad pugnam expediuntur agmina, sententias Ducum cursim exquirit. Bironius castra Fœderatorum, non à fronte, quæ munitissima, sed à lateribus, totâ mole virium inuadenda censebat. Quo facto, vel ab oppugnatione Laniaci ad sua tutanda hostem auersum iri: vel si pergat, cladem clade pensaturum. At Nuanus omittere diuerticula vt sera, vel superuacua, flumenque cum exer-

Henricus defensioni Laniaci consulit.

Ducum sententias exquirit.

Prima Bironij.

Altera Nuani.

exercitu statim traijcere, suadebat: quo recentia subinde auxilia suppeditaret obsessis, aut si aduersarij non abnuerent, bellum (sicut omnes Regij auebant) prælio finiretur. Contra vtramque sententiam disserebat Rex: Itane ambobus placere castra deseri? Quæ si Parmensis, omisso Laniaco, statim occupet, muniatque, nonne viam commeatibus Lutetiam pandi, sine prælio, sine sanguine obsidionem solui, hoc est prodi, & perdi summam, & causam belli? Ecquam cladem, clade istâ sibi contingere posse tristiorem? quem belli fructum Fœderatis optabiliorem à victoria? Neque enim obscurum, vtra in causa Lutetia staret, eò victoriam partium, & momenta rerum inclinatura. Medium itaque consilium à se excogitatum Rex proponit, egregio temperamento; quo & Laniacum tueatur, & castra nõ omittat: approbatum à Ducibus, neque segniter peractũ; sed felicitas defuit, summâ Farnesij celeritate præuenta. Frontem castrorum quantâ maximâ per angustias temporis licuit, accuratione communit Rex: impositis vallo, & aggeri subitario tormentis. Heluetium, & Germanum

Vtrique Rex opponit.

pe-

peditem, grandioribus tubis instructum, in prima acie collocat, à lateribus incurrere iussis in subeuntes Farnesianos armaturæ grauis equitibus: iubet pariter omnia circum tubarum, ac tympanorum cantibus personare. Tum quatuordecim cohortes à postremo agmine subducit, rapturus trans flumen, quibus ipse præsidium, & exemplũ audaciæ futurus, ad pontem cum mille quingentis equitibus præcurrit. Dum in castris à Nauarræ Rege festinatur, præmissi ab eo Laniacum milites, duplici viâ, alij aliam fortunam sortiuntur. Qui à dextera parte, remotius à flumine iter tenebant, in lancearios Fœderatorum equites incidentes, ab ijs cæsi, aut capti, aut retro terga vertere compulsi sunt. Qui sinisteriores ripam Matronæ legerant; ducenti numero in arcem inuiolati recipiuntur. Arx interim spatio sex horarum sine intermissione verberata, nondum æquum aggressoribus aditum ruinis aperuerat. Muri quippe pars firmior, totâ interpositâ latitudine fluminis, quatiebatur. Cùm Alexander, è captiuis comperto: Regios equites vado, cohortes ponte transmittere, momentis verti

Dein 14 cohortes cum 1500. equitibus Laniacum ducit.

rei

rei summam, & victoriam in manu præripientis fore, ire suos imperat ad expugnationem, quod in loco deerat, virtute suppleturos.

Laniacum aggrediũtur Fœderati.

Succedunt arci æmulationis gratiâ in manipulos diuisi, Hispani, Vvallones, Itali; lentiori gressu dum ripâ fluminis tegebantur, vbi simul aperuere arcem, hostemque, citato gradu, ad euitandam pilarum procellam, in ascensum subeunt. Hunc verò perdifficilem nacti, ob modicum ruinæ spatium, audaciâ, & conatus magnitudine superare nituntur. Nec impari ferociâ à Nauarræis obsistitur. Lecti ex vniuerso Regis exercitu custodes mille ducenti, cum ducentis recentibus auxiliarijs, tuendo commissam arcem, tutari Regium de sua virtute iudicium videbantur. Par stimulus Farnesianos incitat: commissa ipsorum dexteris Belgici exercitus fama, & fortuna. Prout obstiterit, cesseritue, quam primam obiecerant Galli arcem, non absimilem cæterarum exitum præsumptum iri. Quamobrem in marte suo positum, vt partum alibi tot victorijs Alexandro expugnatoris arcium decus, in Gallijs asserant. Primus igitur congressus

per-

perquàm atrox, & diuturnus fuit. Animi, vires, vſus armorum pares, loco Galli, externi numero ſuperabant. Sed auxilij Regij properantis rumor, ſicuti curam acuit Fœderatis quò defungi prælio feſtinent, ita multiplicat animos Nauarræis, vt extra ipſa munimenta ad repellendos aduerſarios procurrant. Tandem vtrique feſſi, extinctis aliquot, pluribus vulneratis, veluti ex condicto dirimunt pugnam, vt paululùm interſpirent. Tunc incuria Gallorum, aut error in commutanda acie, ancipitē hactenus victoriam, ad externos inclinauit. Neque enim, recepto militiæ more, diſtinctè, ac per partes, at confusè; ac permiſtè, ſiue ex inſita præcipitantia, ſiue ex hoſtis contemptu, ordines variauerunt. Quod artis peccatum aduertens Farneſij miles gnarus belli occaſionem ſuam fecit. Intempeſtiuâ quiete neglectâ, totis viribus oppugnationem redintegrat. Nauarræos ipsâ ordinum mutatione incompoſitos, multò magis inopinata res turbat, dum, pro laxamento, quod ſperabant, prælium aſperrimum renouatum vident. Et initio quidem pugnæ iniquitatem virtute compenſa-

Gallorum in mutandis ordinibus error.

bant. Hostibus deinde impressionem instaurantibus cum clamore, qualis à vincentibus ex insperato cieri solet, non animis priusquam viribus superati pelluntur. Cùm victor loco motis instaret, nemo armatus veniam petere sustinuit; sed omnes acceptis in aduersum pectus vulneribus concidunt. Si quos è ciuibus in campos abstulit fuga, circumuagantis equitatus vngulis proteruntur. Imbelli sexui, & ætati ad templa refugientibus vis prohibita. Gubernator Lasinius vitæ seruatus, posteaquam confessione suorum & hostium, omnia ducis & militis munia impleuerat. Prædâ verò omnis generis, præsertim cibariorum, quorum penuria sentiri iam cœperat, victoriæ gaudium Fœderatis cumulatum est. Interim, Rex Henricus, cum mille quingentis equitibus anteuolans peditum aciem, tres in partes distributo agmine, fati suorum nescius Laniaco appropinquabat. Ad ictum sclopi iam venerat, cùm ex mœnibus expugnatæ arcis deturbari iugulatos fortissimos milites videt. Fremens, gemensque, eatenus concitationem itineris profuisse, vt pro auxiliatore, spectator suorum cædis

Gubernator captus cũ præda omnis generis.

cædis indignissimæ fieret, à funesto spectaculo auertit habenas, oculosq; plenum luctus, & irarum militem in castra retrahens.

Supra nongentos è Nauarræis interfectos in defensione Laniaci fama fuit, duodecim tantùm è Farnesianis, vulneratos tamē permultos, interque hos Marcum Antonium Lantes Romanum, quem Thuanus perperam Aurelium vocat. Is plumbeis globulis caput, ac tibiam, pectus mucrone transfossus, diuersâ paulùm ratione, quàm frater Cardinalis, familiæ claritudinem illustrauit purpurâ sanguinis sui.

Neque hîc silentio prætereundum est, authores non aspernandos expugnati Laniaci gloriam in Italos vnicè referre. Quasi oblatam primùm occasionem repensandi Bredani dedecoris, & Alexander suis popularibus indulserit, & illi nauiter amplexi, noui decoris materiem fecerint. Equidem licèt historicos plures Hispanos, atque ex Italis duos magni nominis, Cardinalem Bentiuolum, & Catherinum Dauilam secutus in narratione sim, fateor tamen, auctoritatis pondus habere non mediocre, par ocula- to-

Historicorum hac super re diuersitas.

torum testium, alterum Mainei Ducem, in literis ad Philippum II. Regem Hispaniarum, capti Laniaci decus Italicæ legioni, ac Tribuno Capisuchio asserentem, Imperialem Cinutium Senensem alterum, qui libro II. de disciplina militari testatur, se cum vnis Italis expugnationi Laniaci, direptionique interfuisse. His testimonijs Homerus Turtura omnino consentit, consentiunt ex parte Augustus Thuanus, & Cæsar Campana, qui, sicut alij victoriam Italorum partiuntur cum Vvallonibus, Hispanisque, ita ipsi cum Gallicis Mainei cohortibus communicant. Tam varias variorum opiniones de re (quod mirũ) non vetusta, in medium protuli, vt, quoniam alterutris gratificandi caussas procul habeo, integrum disceptationis iudicium lectori permittam.

Parisiensiũ ingens lætitia, & collata in Parmensem laudes

Occupato Laniaco cibaria magno numero iam pridem comparata per Marium Farnesium Lutetiam aduehuntur. Vbi gestientium animorum impetus, neque pectorum, neque tectorum teneri angustijs potuit; quin erumpentes in publicum ciues, discursibus, clamoribusque gaudium immodicum significarent. Summis præ-

præcipuè laudibus libertatis, & salutis authorem Parmensem ad Cælum efferunt: eius prudentiam, fortitudinem, disciplinam; cunctis belli artibus tempestiuè vsum, cautione, audaciâ, cunctatione, celeritate. Quâ solertiâ cum paucissimis Gallias ingressum, ad confirmandos amicorum animos, inimicorũ exterrendos, præsentiam, auctoritatem, & famam, pro magnis copijs venditauisse? Quantâ facũdiæ & obsequij arte Maineo, alijsque Gallicis Ducibus, triduanæ moræ necessitatem insinuasse, vt apparatum tormentorum, pecuniam, binasque legiones, exercitus neruos, & instrumenta victoriæ, expectare ne grauarentur? Quâ calliditate, legionibus ad pugnam vtrinque productis, ludificatum Nauarræos pariter, & suos? Atque obiectâ spe certaminis falsâ, veram victoriam abstulisse? Quàm celeriter munitionem castrorum, aggere, fossâ, loricâ impenetrabilem, ad duo millia passuum circumductam, quâ partem exercitus tegeret aduersùs assultum Nauarræorũ, si quando cum altera parte ad inuadendum Laniacum impunè prorumperet? Cuius expeditionis velocita-

tem cùm anteuertere properatione summâ Rex nequiuisset, festiuè fuisse conquestum, de ratione bellandi, præter spem à Farnesio commutatâ. Iocantem quippe Henricum, in lentam Alexandri de Belgio aduenientis progressionem dixisse ferunt: Hispanorum Ductorem Gallias ingredi, grauissimo genere saltationis, quæ sesquigrada, seu sesquipassus, apud Italos appelletur. Passo, e mezzo. Enimuerò vertisse subitò saltandi legem, ex tarda, & segni, in volucrem, præcipitemque, atque ad opprimendum Laniacum prosiluisse saltatione pernicissimâ, quæ decursio Gallica dicatur.

At sapientes viri, quibus reipublicæ cura studijs partium antiquior, super omnia commendabant bellum asperrimum ita administratum, vt vigesimo ab intrata Gallia die, Lutetiæ obsidio (quæ tunc erat cura non leuis, desideriumque sollicitum Christiani Orbis) citra certaminis aleam solueretur. Quando duobus potentissimis exercitibus in mutuam perniciem accinctis, amborum vulnera, & cædes, alterius etiam cladem, & exitium metuebantur, nisi Farnesio incruenta victoria potior fuisset. Nimirum

vix

vix eò quemquam eniti potuisse votorum audaciâ, quod Alexander ad opus perduxit virtute ingenti, non impari fortunâ.

Ob depulsam Lutetiæ obsidionem Nauarræ Regi creuit ira, nec imminuta audacia est. Quamobrem aliquid Parmensi, & Fœderatis reponere statuit, præ quo Laniaci expugnatio, ludus, iocusue videretur, modò conatibus fortuna annueret. Sin minùs, nouitate facti ac magnitudine, sui exercitus, quem dimittere parabat, famam augeret, editâ extremâ quasi pompâ virtutis. Consilium expugnandæ per nocturnam aggressionem Lutetiæ cœpit: cuius excidio se hactenus temperauisse, propter charitatem ciuium, gloriabatur. Opportunã insidijs vrbem id temporis faciebat nimia ex proximo exercitu amico securitas. Nam post liberatam Lutetiam, & Laniacũ captũ, vt in rebus lætis, insolentique rerum copia, ciuium animi à curis, & vigilijs in epulas, & somnum auersi fuerant. Ad consueta excubiarum munia rari admodum, ijque negligenter, neque seruatis per vicem stationibus vigilabant. Hæc à Politicis fideliter nunciata, simulque

Nauarræ Rex Lutetiæ suburbia aggredi statuit.

Eius cõsilij & spei causæ.

ipſorum delata opera,ſpem erexerant Regis. Cùm itaque binis noctibus caſtra Fœderatorum falſo terrore armorum inquietaſſet, vt à ſuſpicione auocaret expeditionis, quam moliebatur, tertiæ noctis crepuſculo, ſilentibus tubis, tympaniſque, caſtra mouit. Vt conuenirent copiæ Bondianis in campis Lutetiæ propinquis, edixerat, eòque, vt ex finitimis ciuitatibus, onuſti ſcalis mille quingentis carri commearent. Primâ noctis vigiliâ, flumen ad confluentem tranſit, ſtatimque pontem interſcindi iubet, ne fortè ſubodoratus rem Alexander, ſubſequi feſtinet, mediumque Regem inter Fœderatorum copias, & vrbem circumcludat. Tres in acies diſpertito peditatu, ſub Aumontio, Bironio, & Lauardino Ducibus; Rex ipſe cū Principibus Regij ſanguinis, equitatum Lutetiam ducit. Vbi iam Henrici conſilium de nocturna vrbis aggreſſione Gubernatori Nemoroſio ſuboluerat. Siue ex coniectura, nunciantibus ruſticis, magnam vim ſcalarum, & inſtrumenta ſubitarum oppugnationum, in proximo viſa: ſeu certior author ex Catholica nobilitate, piè Regi infidus, immerito exitio ſub-

Tres peditum acies Ducibus cōmittit, equitatum ipſe Rex Lutetiā ducit.

ſubducere voluit vrbem Catholicam, quæ pro tuenda Religione, armatas toties acies, & nuper vltimum malorum famem, inuicta ſuſtinuerat. Cùm igitur præmoniti ciues, intẽtiori curâ pro muris, & ſtationibus agerent, ad Iacobæum ſuburbium, quod, vt remotum à periculo, ſeruari incurioſiùs putabant Regij, repentè ſcalas admouent. Auditi ſtatim vigilibus, & militum clamore, exploſione ſcloporũ, æris campani ſonitu, Hoſtium aduentus vrbe totâ vulgatus. Accurrentibus ab omni parte defenſoribus, Nauarræi, quibus vna ſpes in ciuium ſocordia poſita fuerat, ſcalis properè receptis abeunt, atque ad Regem, qui non longè cum equitibus præſtolabatur, ſe recipiunt.

Deteguntur ſtatim inſidiæ.

Et ſpe fruſtrati Nauarræi diſcedunt cũ Rege.

Inde, quod alacres obierant ſpe prædarum, eâ ſublatâ mœſti relegunt iter; mæſtiorque cæteris Rex, euentum rei, cum relatione Pariſienſium amicorum conferens, prodi ſe videlicet ab militibus ſuis, perinde ac Fœderati prodebantur à Politicis, non abſurdè conficiebat. Vnde enim ſomniculoſam ciuitatem, & ſupinâ ſecuritate torpentem populum, fuiſſe ſubitò ad attentionem tantam, & vigilan-

lantiam excitatum? vt penè antequam scalæ mœnibus applicarentur, arma, & hostem inclamauerint. Sed profectò, quod in animo secum tunc volueret, proditores domesticos Parisiensibus non indicaturos. Reuocare retro militem, & ad oppugnandam redire vrbem meditabatur. Victoriæ spes inde, quod ciues expectatione hostium, aduentu, propugnatione lassatos, quieti se tradidisse conijceret eò securiores, quòd vigiles reperti iam semel, incassum vltra tentandi viderentur. Neque fefellit Regem prudens coniectura. Nam, qui Sanctorum Iacobi, & Marcelli portas à periculo maximè auersas custodiebant ciues, milites͂que, cùm terrorem Hostis nocturni tam citò dilapsi, aut vanum fuisse, aut leuem iudicarent, nullum certè rediturum, quippè iam detectis insidijs, depulsisque, omni vacui metu, somno se permisere. Illuc itaque, postremâ noctis vigiliâ silentio magno reductus exercitus, præter nocturnas tenebras, obortâ fortè nebulâ tegente fraudẽ, scalas aliquot muris applicãt, nemine interpellante.

Eius consilij rationes.

Grauissimum Lutetiæ discrimen instabat, fatalis iterum à Nauar-

ræis,

ræis, & ignominiosa direptio; nisi religiosis hominibus, in ea parte curantibus, cogitatio suborta esset, Regiæ solertiæ similis. Decem Societatis Iesu Patribus, cum aliquot regionis eius ciuibus, Iacobæi suburbij custodia mandata fuerat. Hi post Hostis abscessum, cùm dilabentes passim custodes mœnium viderent, quasi omni iam periculo defuncti essent; imminere tunc maximè periculum intellexerunt, si fortè Nauarræ Rex aggressionem renouaret. Suspicionem primò inter se communicant: Quid si experientissimus rerum bellicarum Princeps, quod casu contigit, id futurum ratione præcipiat, & ad expugnandam vrbem incustoditam reuolet? pudore præsertim, irâ, gloriæ cupidine, acerrimis consultoribus, instigatus? Nam, si spes iterum fallat, ecquam iacturam, præterquam cadentis in irritum alterius tentamenti fieri? Quin à Parisiensibus muris repulso semel, oppugnationem instauratam, bis impetitam armis vrbem, bis ei scalas admotas, intra gloriam fore. Talia disserentes Patres, non modò in statione sua subsistere, reliquis digressis, ve-

Thuan Turt. Catar. Buss alijque

Societ. Iesu Patrum in custodiendo D. Iacobi suburbio diligentia.

Et satis firmæ suspiciones.

rùm

rium etiam in proximas custodibus vacuas, excurrere constituunt. Seu dedicatis Deo mentibus, ea cœlitus immissa salutaris reipublicæ cura: siue ex historijs cùm didicissent varia per occasiones furta bellorum, Thebanum Epaminondam, in communi ciuitatis tripudio, solũ desertis mœnibus obambulantem imitandum censuerant. Grande perleuis operæ pretium fuit. Fortè enim contigit, vt è Patribus vnus, dum circumcursat (hunc Ioannem Lorinum fuisse ferunt, qui postea sacras literas in Romano Collegio multa cum laude est interpretatus) paululum quidpiã fragoris exciperet, cùm inter Sanctorum Iacobi, & Marcelli portas erigerentur scalæ, prope locum, quem turrim Pontificiam vocant: à porta ibi clausa, & obstructa, quæ in aduentu tantùm Summorum Pontificum recludi solet. In occupato iam animo strenua suspicio fecit, vt grauiùs, quàm pro tantulo sonitu, Lorinus expauesceret. Protinus hic socios ad arma, socij ciues inclamant. Sed serum erat commilitonũ opperiri manus, cùm iam hostium vnus in mœnibus appareret. Quare impactâ vehe-

men-

Alabarda. menter in caput hominis præpilatâ veteri securi, ita vt media diffringeretur, ictu, ac vulnere attonitum deturbat è muro. Tunc sodales alij, qui cum Gallo quodam Bibliopola Andrea Niuello, & Gulielmo Balden aduocato Anglo ad tumultum aduolauerant, scalas vnas, & alteras superstantibus Nauarræis graues, impulsu hastarum submouent, & euertunt. Alij, excusso de silice igne, faces inflammant, deiectâque ad illuminandam fossam ardenti stipulâ, ingentem inibi hostiũ multitudinem detegunt. Postquam hi manifestè deprehensas insidias vident, clamore sublato, scalas omnes certatim erigunt. Quod vtile consilium initio fuisset, in summa custodum raritate, postmodum propter accursum militum, & plebis armatæ, præposterum, ac perniciosũ fuit. Pauci, ijque malo suo, muri fastigium tenere potuerunt. Quippe singuli à pluribus circumuenti, in his Cremouillæ Dominus, cæduntur. Tunc Nauarræis rursus animi elanguescere, spe potiundæ vrbis omnino destitui, signumque receptui dante Rege, cum scalis, non tamen omnibus, abscedunt. Aliquot à ciuibus in-

interceptæ cum plausu, faustisque acclamationibus ad Societatis Collegiũ deferuntur. Ibi spectaculo diu fuere monumentum Lutetiæ à religiosis hominibus contra Hugonotos, non voce modò & calamo, sed pectore quoque, armisque feliciter defensæ. Sublatæ illinc sunt, posteaquã Rex Henricus fidei Orthodoxæ redditus, Franciæ Regnum debitum sibi iure sanguinis, & armorum, cum Regni capite Lutetia restituit. Quo loco veniam dari mihi peruelim digressuro per occasionem in laudem Regiæ vrbanitatis, quâ rerum iam potitus, nostrorũ hominum diligentiam, in Lutetia defensanda facetè perstrinxit. Cùm enim solemnis Parisiensium supplicatio, quam obsidij tempore celebratam commemorauimus, typis impressa Regi Proceribusque in Aula monstraretur, aderat inter cæteros Petrus Cottonus è Societate Iesu, Regis confessiones excipere solitus. Hic, vt ioci aliquid interiaceret, quod ei per beneuolentiam Regiam passim licebat, in hac, inquit, supplicatione, quâ Cœli præsidia contra Maiestatem tuam implorabantur, ò Rex, neminem nostri Ordinis prorsus aspicies.

Digressio breuis in laudem Regiæ vrbanitatis, & facetiarum.

Nil

Nil mirum (illico ſubiecit Rex) ad mœnia enim excubabatis armati, vt me, meoſque Lutetiâ depelleretis. Quæ verba cùm ingens plauſus circũſtantium excepiſſet, ſuis petitum ſe telis Cottonus erubuit; faſſuſque eſt, ingenio victum ab eo, qui hoſtilia cuncta armis vicerat, vt in certaminibus manu, ſic in ſermonibus linguâ promptus. Nam eumdem eodem tempore accepimus iocari etiam ſolitum in fortunam ſuam. Cùm ſe Regem eſſe diceret, ſed ſine regno, maritum ſine coniuge, Ducem ſine exercitu, & bellum gerere ſine pecunia. Cùm autem ob inopiam ſtipendij aliquando Heluetij tribuni tumultuantes exclamarent: Tria verba, ò Rex, pecuniam, aut miſſionem. Ille confeſtim ſubiungens: Quatuor verba: neque pecuniam, neque miſſionem, ſubiti reſponſi lepore ſoluit iratos in riſum, deſideriumque ſtipendij Regiâ humanitate temperauit.

Aggrediundæ noctu Lutetiæ rumor Fœderatorum quoque caſtra penetrauerat: ijſdem, qui ad Pariſienſes, deferentibus ruſticis. Verùm credita res togatis hominibus in patriæ periculo metuentibus vel tuta, apud ſuper-

perbas præsidentium sibi militum aures fides non inuenit. Irrisu, & sibilis excepti, tamquam incredibilia nunciarent ex metu. Alexandro tamen hesternarum noctium turbamenta, cum præsenti Nauarræorum modestia conferenti, haud negligendum indicium visum, instititque Maineo, vt Gallos equites gnaros locorum, & linguæ ad exquirenda hostium consilia dimitteret. Hi cùm in agmen Regiorum equitum abeuntium, per tenebras incidissent, lacessere validiores non ausi terga conuertunt. Regressi communiter nunciant, aduenisse copias magnas, & firmas Regi, cõpararique ad certamen, vt primo diluculo Fœderatos in suis castris inuadat. At singulos percontante seorsũ Farnesio, discrepantia dictorum mendacium coarguit, ex verecundia fugæ, timorisque confictum. Sed quoniam falsitate compertâ, non tamen liquebat de vero, supersedendum in castris vsque ad lucem fuit. Per hanc furtiuo Nauarræorum abitu simul, & irritâ Lutetiæ aggressione patefactâ, subijt exercitum mœror, pœnitentia, ira, non tam ex amicæ ciuitatis periculo, quod iam fortuna discusserat, quàm

Alex. tamen exploratores dimitti mandat.

quàm ob amissam victoriæ occasionẽ præclaram. Potuisse enim, si vestigijs abscedentium institissent, inter Fœderatorum copias, & Lutetiam inclusos velut indagine Nauarræos, ad satietatem confici ferro, fameque. Quos tanti exercitus, tantæque vrbis viribus feliciter illusisse; dum audent maximè ardua impunè, quoniam ausuri non putantur: nulla re magis, quàm hostium incredulitate securi. Properè igitur castra mota, vt Regiā aciem ab expugnatione frustra tentata retrocedentem, prœlio detineant, cladesque vlciscantur. Suus tamen ordo à veterano exercitu seruatus in ira, & celeritate. Equites mille quingenti vado flumen primi traijciunt. Dein ponte, qui statim refectus est, legiones primi agminis traductæ. Hæ cumque equitibus in altera ripa certamini accinctæ stabant, cum onusti currus impedimentis, dein militaria tormenta mox acies media, & extrema transirent: Equitatu reliquo, tria circiter millia numerabantur, plurimùm cataphracti, citeriorem ripam seruante, nè quid à tergo hostile consurgeret. Qui socios omnes transgressos, ad vltimum & ipse, transmisso per vadum

flumine, celeriter est consecutus.

Rex dimittit copias pluribus incommodis affectas.

Sed superuacaneum erat Nauarræum exercitum quæritare iam nullum. Nam Rex Henricus à Lutetiæ mœnibus ad S. Dionisij fanum cum reduxisset copias fessas diuturnæ obsidionis incommodis, graues morbis, pecunijs, ac tegumentis corporum vacuas, postremò, spe quoque, quæ hactenus vna sustentauerat, diripiendæ opulentissimæ vrbis destitutas, dimittere præoccupauit, ne suâ sponte dilaberentur. Copiam enim certaminis, quod facere posset ærumnis finem, seu morte, seu victoriâ, desperare coëgerat Alexander. Qui si necessitatem pugnandi Lutetiæ periculo inculcatam, cunctis belli artibus eluserat, quid modò facturum, exempta obsidioni ciuitate, rebusque iam saluis? Quamobrem, Gallis nobilibus domum remissis, externos in arcium præsidia Rex distribuit, selecto antea ex ambobus, quod validius erat, ad componendam aciem virtute, quàm numero præstantiorem, vt expeditam, facilemque mouenti, quâcumque opus esset, Farnesij progressibus opponeret. Audita missione Regalium copiarum, è castris quoq;

Fœde-

Fœderatorum, ſpe certaminis euaneſcente, plurima nobilitas, equites ferè mille quingenti digrediuntur, partim inſalutato Maineo, ad vſurpandum ius libertatis intenti, vt in confuſa republica, partim petitâ veniâ, ſtatimque impetrata à Duce gaudente de obſequio, dum deſerebatur. Acies tamen Catholica etſi numero imminuta, Nauarræis maiori parte dilapſis, pro victrice ſe geſſit. Pontem Carentonium, Sanctum Morum, aliaque circum oppida ad deditionem adigit, edocta Laniaci exemplo, vim Farneſij non opperiri. Arx vna Corbolij ſitu, opere, præſidio firmior, quàm cæteræ, imperium facere detrectauit. Hanc vt ſubigeret Alexander, abſolueretque liberatæ Lutetiæ gloriam, coniunctæ cum Mainei precibus, Pariſienſium legationes inſtabant. Remorabatur Ducem penuria rerum neceſſariarum ad vſum belli. Quam enim è Belgio aduexerat, ſupellex tormentaria, maximam partem in expugnatione Laniaci abſumpta fuerat. Neque ſpes erat, in campis, qui tamdiu binos ingentes exercitus aluerant, cibariorum copiam tantam contrahi poſſe,

quantam ipse magno studio in obsidiones vrbium comparare consueuerat; ne miles egestatem cibi, occasionem soluendæ per excursiones, & rapinas, disciplinæ faceret. At Maineo, ciuibusque Lutetiæ, quæ rei forent opportuna cuncta pollicitis, o-

8. Kal Octobr. Corbolio admouent obsidionem Fœderati.

ctauo Kalendas Octobris exercitus Fœderatorum Corbolium adducitur. Primo aduentu, Valentinus Pardæus ab vna parte, ab altera Petrus Caietanus adorti suburbia citra Sequanam, expugnant. Supererat item citra Sequanam, cum binis propugnaculis, arx parua, turrisque medio flumini, ad modum insulæ imminens, opere antiquo, quam indigenæ à Iulio Cæsare conditam credunt. Huic ciues cùm obsidionem expectarent, saxis, & cæmentis, tam exitum propugnatoribus, quàm aggressoribus aditum obstruxerant. Comportata noctu muralia tormenta, primo mane in arcem, & propugnacula fulminare cœperunt. Deseruntur protinus à præsidiarijs, qui per lapideum pontem Corbolium se recipiunt, arci, & munitionibus iniecto igne, ne quem vsum præberent Farnesianis. At his confestim accurrentibus, ignis extin-

Thuan. Catarinus. Turtura. Campana. Coloma. P. Castro in con. an. 1590.

extinctus est. In ripa Sequanæ situm est Corbolium arx triquetrę formæ. Flumine alluitur vndique, alueo rapido, præterfluentibus partim, partim stagnantibus aquis, & inductis in fossas, altitudine, ac laxitate notabiles. Præsidio bis mille quingenti milites inerant. In his equites loricati septingenti sub Duce Grangia, cùm pedites mille octingentos regeret Rigous, Dux bello acer, cui cruris adempti tormentariâ pilà, vicem, ligneum fulcrum supplebat, speciosum corporis dehonestamentum in viro militari. Alexander traiecto flumine, attentè arcem contemplatus, duobus in locis collocari tormenta iubet, & ab Hispanis, Italisque legionibus, brachia oppugnatoria circunduci. Sub ortum solis verberatio senis grandioribus tormentis est instituta. Per quam aditu modico patefacto, in sinistra parte oppositi propugnaculi, eò legio Manriquiana iussa subijt intrepidè, vt locum ad considendum caperet. Et quidem acerrimè dimicantes Hispanos, ab ingressu propugnaculi maior vis arcuit, incendium intus à præsidiarijs excitatum. Quo minùs in eiusdem pro-

Patefacto aditu modico, propugnaculũ Manriquiani adoriuntur.

pugnaculi vestigijs insisterent, prohiberi non potuere, quantâlibet pilarum grandine effusâ desuper, non sine pernicie audaciorum; quoad erectâ subitariâ militari sepe, se communirent. Spectator certaminis Farnesius omnem periculorum sensum ademerat; ita vt finire vitam, quàm opus non absoluere milites mallent. Horum vnum, acceptis in crure, ac femore geminis vulneribus, claudicantem, cum ipse Parmensis hortaretur, vt intermissâ pugnâ, remedia plagis adhiberet, ille gratijs actis Imperatori, diem se labori, & prælio, noctem quieti, curationique vulnerum, destinasse respondit, nihiloque seciùs, fluctuante gressu, cum sarmentitijs fascibus, vt extremam imponeret aggeri manum, properabat. Quod si ardore pari à Fœderatis Gallis bellum gereretur, intra paucos dies Corbolium, proximæque arces, in potestatem venissent. Mensis ferè spatium obsidio tenuit, paruis in rebus, terente tempus milite Farnesiano, dum subsidia à Maineo, & Parisiensibus promissa largiter, malignè præstantur. Quasi Parmensis tantùm, & Hispani Regis, non Mainei, ac pari-

Spectator Farnesius animos auget prælian-tibus.

Quorum vnus recusat vulneribus curationem adhibere priusquam opus militare conficiat.

Parisiensium, bellum illud interesset. Et nauium quidem, atque incendiarij pulueris, quantum oppugnationi opus erat, vix allatum, ingens pro ijs pretium soluente Alexandro, tormentorum tamen muralium, & pilarum haud sanè satis. E senis quippe bombardis Lutetiâ missis, binæ casu ne, an fraude? accepto vitio, inutiles repertæ sunt. Prægrandes è plumbo globi, quorum copiam Parisienses abundè subministrauerant, inhabiles perfringendis muris habebantur: propterea quod mansuefactum calore plumbum obiecta mænia ictu molliore concuteret. Nicolaum itaque Cesium, cum tribus equitum turmis, Aureliam mitti oportuit, vt ferreas pilas pecuniâ mercaretur. Non plures, quàm trecentæ impetratæ; negante Præfecto, citra discrimen arcis fidei suæ creditæ, maiorem vim distrahi posse. In hanc pilarum penuriam iocatum fuisse crediderim centurionem Gallum ab Hispano, ioco amariore refutatum. Corbolio is missus in castra Fœderatorum venerat, tamquam de deditione acturus, re vera, vt causam exploraret, cur, omissa verberatione murorum, nihi-

lo segniùs vineæ, aggeres, aliaque oppugnationum machinamenta continuarentur. Suspicatus Alexander id, quod erat, dolum subesse, hominem ad se adduci, reducique, per suæ cohortis milites imperauit, ita vt appellandi neminis, Gallorum, inter itum, reditumque, copia fieret. Exceptus benignè alloquio, & mensâ iuuenis, annorum flore, atque indole generosa conspicuus, cum honestis conditionibus ad suos regreditur, intra horæ spatium, responsum pollicitus. Ad condictum rediens, nomine Gubernatorum arcis, armorumque, Grangiæ, ac Rigoi renunciat, endituros de statu arcis Nauarræ Regem, qui nisi quindecim intra dies auxilia deferat, ratas tradendæ vrbis conditiones fore. Hæc in senatu bellico audita, cum alijs risum, stomachum alijs, fremitumque mouissent, facessere protinus è conspectu iubetur adolescens, tamquam nugator, vel qui ludus ob ineptiam factus, alijs innocenter illuderet. Inter abscedendum ille contumeliam vindicans dictis, attollere Regiorum vires, Fœderatorum obterere, non castra, non munitio-

nes

nes, non tormenta pensi ducere, pilas, quæ inde exploderentur blandas, & teneras vocitare, quod imbelliter, & sine quassu muris inciderent. Tunc Farnesianus Centurio: mentitum cœtera Gallum, de teneritudine pilarum vera proloqui subiecit: sed ne vlterius id exprobare pergat, eas pilas bis coctas, propediem obsessis degustandas oblaturos Hispanos.

Alexander itaque coactus, ob penuriam ferrei instrumenti, mutare rationem belli, fortunam industriâ vincere instituit. Arcem aggredi meditatur, quâ parte, ob altitudinem, amplitudinemque aquarum inaccessa hostem minimè formidabat. Cùm enim illic, neque terræ aggestu satis firma, neque communita tormentis à lateribus esset; facilem præbitura oppugnatoribs aditum videbatur, si quâ vadari arte interfusi gurgites potuissent. Consilium prospere cessurum, nisi hostis ad obmoliendum contra se accingeret, in occulto habuit, ne per amicos Gallos, Gallis inimicis, de more patefieret. Præter aduectas iam rates, alias, atque alias, varij generis, & formæ comparat silentio summo. Nauarræ Rege ad iuuan-

Alex. mutata ratione, & forma belli, aliter vrbem aggredi meditatur.

uandos obsessos auxilia (vti fama erat) vndique contrahente, prætendit Alexander, se quoque multarum nauium beneficio velle, tum celeriter copias in vnum cogere, tum flumen ab omni obstruere parte, vt subsidia aduenientis Regis excludat. Dissimulationem Farnesij casu ipse hostis adiuuit. Nam paulò ante binæ naues, quinquaginta singulæ militibus, tribusque nitrati pulueris cadis onustæ, silentio noctis, per medias Hispanorum custodias illapsæ, Corbolium penetrauerant. Commodum etiam accidit per eos dies, vt, quæ vna Farnesiano proposito poterat officere, turris in aquis posita, cuniculis frustra impetita sæpius, deditionem vltro faceret, posteaquam ferreus globus Duci præsidij caput, militibus constantiam ademerat. Ad peragenda securiùs destinata, princeps missilium pontium construendorum cura fuit, & admirandæ cuiusdam machinæ, quæ grauis armis, armatisque, aduersus arcis infirmiores partes nauigaret, tutamentum futura militibus pontes iaculaturis. Propertio Baroccio castrorum architectori negotium id datum, tanto ce-

Pontes duos missiles, & admirandam machinam secretò construi iubet à Propertio Baroccio.

landi

landi ſtudio, vt, præterquam quòd aditus in officinas nemini, exceptis opificibus, patebat, ne ipſi quidem partium ſingularum ſtructores, quò ſumma ſpectaret operis, intelligerent. Quoniam idoneam materiem in proximo nullæ cæduæ ſyluæ, aut arbores dabant, domus in ſuburbio tectis, ac lacunaribus nudatæ ſunt. Ne verò deſtinationem falleret euentus, quod in molitionibus inuſitatis contingere non raró ſolet, omnia ſcrutando, inquirendoque prouidit Alexander. Memor nimirum immanis nauigij ab Antuerpianis olim, contra ſuperpoſitum Scaldi pontem, impenſis centum florenûm millibus fabricati, glorioſo indito nomine Belli finis. Cuius horribilis expectatio, quantum conciuerat Hiſpanis terrorem, tantumdem ludibri peperit irritum experimentum. Vt igitur ſtructura pontium adamuſſim procederet, dimetienda erat latitudo aquarum, arcem circumluentium. Ea curatio militibus eſt delata, non fabris. Cùm enim haberi non poſſet citra ingens menſorum periculum, à propinquis arcis fiſtulatoribus; audaciam potiùs militum, quàm opifi-

Ne fallat euentus deſtinationem prouidet Alex.

Et dimetiendã curat à duobus militibus latitudinem aquarum.

cum

cum peritiam requirebat. Iussu Farnesij instructor Hispanæ legionis Nietus cognomine, cum vno commilitonum, primis tenebris proficiscitur. Transmisso per vadum flumine Nietus à parte arcis, à castrorum parte commilito, intersusa aquarum spatia, intento funiculo metiuntur. Inter opus medium, detecti à stationibus iubentur, quinam sint, quidue moliantur? edicere. Illi ad hæc nihil: sed Nietus remisso comiti funiculo, vt in castra referat, ipse properus ad relegendum vadum recurrit. Assequitur à tergo pilarum nimbus fugientem, traiectumque tibiam, & pedem (eò collineauerant præsidiarij, vt hominem sisterent, caperentque) impeditis vestigijs inutilem hęrere compellunt. Ad iacentem cùm accurrissent, viuum repertum, in arcem referunt. Vbi centurio Gallus, apud se curandum suscepit perhumaniter, hospes ex hoste. Quam benignitatem fœneratam sibi postea sensit, vitam, & libertatem reponente Nieto, ex captiuo, futuro mox libero, & victore. Pet. de Castro.
Exploratâ amplitudine, altitudo aquarum rimanda supererat, an prope arcis mœnia palatio subesset aliqua, seu

præ-

præacutæ ſudes de more fiſtucis adactæ, ad prohibendum acceſſum nauigijs, machiniſque. Deliguntur in eam rem gemina militum audaciſſimorum paria ex Hiſpanis, Italiſque. Profecti nocte concubia, cùm arci tacitè nando ſuccederent, excubias non fefellere. Emiſsâ plumbeæ grandinis procellâ, duo ſtatim exanimati ſubmerguntur. Superſtites alij duo, quãuis vulnerati, euaſerunt diſpare fato. Qui propior arci natabat Hiſpanus, proditus à lunæ radijs ex nubilo prorumpentibus, dedere ſe iubetur, perque reſtem demiſſam in arcem aſcendere. Ni pareat, mortem certo ictu librandam è propinquo, denunciant. Infelix tot neceſſitatibus victus maluit non perire, perque oblatum funem in muros captiuus voluntarius, non libens attollitur. Alter longinquior, ſtrenuè nando, licèt vulnus, & fatigatio tardarent, ad ripam denique, mox in caſtra feliciter redit. Vbi ſtatim edocto Imperatore, ſub arce puras patere vndas, nullis obicibus impeditas: haud multo poſt, ob dilatam nimis curationem, ægreſcentibus plagis, extinguitur. Picens is fuit, Capiſucchij miles, patriâ Seno-

gal-

Eius nomen, patria, meritũ.

galliâ, Hector Gaballus nomine. Dignus quidem cuius virtutem de Catholicâ religione meritam celesti laureâ decorauerit Deus, nomenque in terris exciperet immortalitas famæ, sociorum nominibus interceptis, in vno quatuor celebraturæ.

Alex. aggredi ũrbẽ festinat. Causæ festinationis.

Alexander consilij iam certus, ad expugnandum posterâ die Corboliũ, eâ ipsâ nocte ministeria Ducum intendit. Seu veritus, ne obsessi ex captiuis percunctando, eliciendoque quæ agitarentur, remedijs anteuerterent cladem; siue antiquum suum retinens, vt maturæ factu rei ne vestigium quidem temporis interponeret. Iam suos aggeres Itali, Vvallones, & Hispani sub Tribuno Idiaquesio ad fossam vsque arcis perduxerant. Ab Hispanis pariter Zunnigæ propugnaculum planum, ad latus tormentarij suggestus, erectum fuerat, vt fulminantibus inde bombardis, fistulisque, hostes consistere in mœnibus prohiberentur. Geminæ quoque domus arci finitimæ, aggestu telluris erant munitæ; quarum alteri ligneum propugnaculum imposuerant, æneasque balistas duas globulis, clauis, & reliqua huius generis peste, mortales misere

ferè discerpturâ, grauidas; in altera stabant abditi fistulatores egregij centum, vtrobique parata pernicies certa propugnatoribus mœniorum, postquam eò feralis machina appulisset, cum pontium missilium comitatu. Huius opificij formam ab Alexandro excogitatam, à Baroccio perfectam, quoniam Fœderatis victoriæ primò fiduciam, deinde rem præstitit, non ab re fuerit breui narratione describere. Moles erat non absimilis machinarum generi, quas vineas veteres appellarunt: Paruæ domus in morem, confibulatis è validâ materiâ trabibus extructa, quadris parietibus, incuruo tecto, ijsque luto obductis, & gramine, quam cutim pratorum vocant, ad vim ignium superincidentiũ infringendam. A lateribus, & à fronte, aperti crebris hiatibus, & arctis foraminibus lignei muri, cum aditum diurno lumini, tum exitum omni generi telorum dabant, quæ octoginta bellatores armati, intus velut in equo Troiano delitescentes, ex occulto iacularentur.

Machinæ descriptio.

Decimo septimo Kalendas Nouembres, ortâ luce sexdecim muralia tormenta in arcem explodi cœperunt.

Muri

Muri cortinam octona quatiebant, partemque propugnaculi, ad quod expugnandum, lignea moles geminis cum pontibus, destinabatur. Cœtera partim in propugnaculum imminens portæ, pontique lapideo, quem Itali aggressuri erant, partim in alias Corbolij partes collineabant, ad hostes multiplici terrore distinendos. Nouem horas continuata verberatio stragem latè mœniorum fecerat, effusæque de domibus fossæ propinquis ferreæ glandes, clauis, globulisque permistæ, non sinebant in vertice murorum præsidiarios impunè consistere: cùm horribilis machina rotis primùm ingredi cœpit, centum,& quinquaginta passus per soli plana decurrens, vsque ad fluminis ripam: vbi placido illapsu, ternas in naues inter se catenarum nexibus illigatas, excipitur; tum fæta armis, armatisque, surdo remigio, ad muros minax prouehitur. Hinc atque hinc, bini ordines geminatarum ratium, singulos pontes vehentium, pari itinere nauigant. Pontes trabibus compactos, ab vtroque latere muniebant aduersùs ingruentia tela erecti abiegni asseres; remigesque molium vectores, ne

ne ad ictus paterent, tabulatis nauium tegebantur. Visa eminùs moles, cum adhuc per siccum graderetur, nouitate spectaculi, hostibus talium machinationum ignaris, admirationem primùm, nondum terrorem afferebat. Posteaquam aquas ingressa, inter tubarum, ac timpanorum cantus, pernici natatu, iter direxit ad arcem, qua parte ob latitudinem, altitudinemque aquarum inacessa magis, minùs arte, ac præsidio firmata fuerat: enim verò expergefacti tamquam è somno propugnatores, eò cum Rigoo duce præcipitanter accurrunt, appulsu arcis prohibituri ferale machinamentum, quidquid intùs occuleret, exitium, pestemque portare existimantes. Tunc velut ex condicto, ab omni parte, à plano propugnaculo, à domibus geminis, ab aggeribus, à proxima mole, certatim in eos, Farnesiani tela conijciunt. At quamuis expositi iaculationibus Galli passim vulnerarentur, & caderent; familiaris tamen periculi metum vincebat mali insoliti terror. Quare in subeuntem molem cum vim pilarum effudissent (nam ictibus bombardarum celeritate cur-

 sus

ſus interiorem ſe fecerat) haſtis, trabibus, contiſque proturbare, atque euertere conantur, ſaxorum immanium ponderibus oblidere, per igniferas bolides ardentes ollas, per veros, artificiatoſque ignes inflammare nituntur. Verùm ignium, ſaxorum, telorumque omnium victrix machina ex hiatibus, rimiſque vomens flammas, & mortes, ad muros tandem inuiolata ſuccedit; vbi iam rari cuſtodes, & debilitati vulneribus, ægrè repugnabant. Haud magno igitur negotio gemini pontes admoti, arcem ripæ coniungunt, tranſitumque offerunt legionibus Farneſianis. In armis, & in procinctu ſtabat acies tripartita. Primum agmen ex Hiſpanis binis legionibus conſtabat: ſecundum ex Vvallonibus, & Germanis. Ambobus erat præceptum, vt per binos pontes arcem ſemirutam aggrederentur. Tertiæ aciei ex Italis conflatæ, ſub Tribunis Petro Caietano, & Camillo Capiſucchio, lapideum Corbolij pontem, vbi maior belli moles, expugnandum mandauerat Alexander, magnitudinem periculi gentilibus ſuis gratificatus. Cum pugnæ ſignum intentis omnes animis opperirentur,

Eluſis omnibus hoſtium conatibus muris ſuccedit machina.

rentur, mora tantisper fuit, donec seni legionum Hispanarum signiferi, de mœniorum ruinis cognoscerent, & referrent. Ijs intrepidè subeuntibus, multo sanguinis pretio, ea curatio constitit. Tres missilibus plumbeis exanimati sunt, inque fossam tamquam in sepulturam prouoluti: reliqui tres non incruenti, opportuna omnia aggressioni nunciarunt. Farnesio iubente, tormenti ore oppugnationis tessera insonuit. Statim Hispani è legione Idiaquesij, cum Cœli Reginam, & patronum Hispaniarum Diuum Iacobum de genu inuocassent, emensi cursu pontem, murorum diruta superscandunt. Horum vestigijs insistentes legionarios Zunnigæ, scissura pontis fortuita remoratur. Per alterum interim pontem, quem Belgæ periti talium machinarum diligentiùs curauerant, Vvallones traducti flagrantes cupidine pugnæ vacuum ab legione secunda Hispanorum occupant locum, siue ignari non dum illam transijsse, siue ignorantiam simulantes. Tempore interuenit Hispanicæ legionis instructor Castrillus, monetque, vt resistant, neque præscriptum à Farnesio agminis ordinem

Pet. de Cast. in comm.

Dato signo Idiaquesij legio muros scandit.

interturbent. Cum immotus ad hæc, velut ab alienata mente Vvallorum Dux ascendere perseueraret, amplexus hominem Hispanus, quem voce nequiuerat, toto corpore detinet. Is nutu significat vni de commilitonibus, vt se vi retentum, vi expediat. Protinus exploso tubo, dexterum Castrillo brachium mortifero vulnere traiectum, ita vt Vvallonem ingratijs dimittere cogeretur. Neque idcirco progredi vlteriùs Vvallonibus licuit. Obsistentibus partim extremis primæ, partim primoribus secundæ legionis Hispanorum, qui à ponte tandem composito, ad suum ius vindicandum aduolauerant. Sic, incitatis vtrinque animis, apparebat ciuile prolusurum externo bello, debitasque hostibus iras, in mutuam perniciem erupturas. Sed superuenit opportunè, plusquàm iurgantibus Zunniga, qui geminas increpans acies edocuit: primam Hispanorum legionem sub Idiaquesio iam in vertice murorum rem gerere. Iam Italos cum Caietano, & Capisucchio de Corbolij ponte Gallos generoso marte deijcere, dum ipsi omniũ postremi, socias polluere manus pararent certa-

Grauis rixa ob id inter Hispanos, & Vuallones orta.

ta-

ramine indecoro, in quo vinci fędū, fœdius vincere. Manente videlicet victores carnifice, & laqueo, sub Parmensi violatarum militiæ legum, vltore perseuero. Secundùm hæc, hastam quatiens ingenti passu ruinas murorum superuadit vociferans: Qui secum vnà *Hugonotos* adortus trucidaret, eum se pro commilitone, pro ciue, nullo discrimine Hispani, Vvallonisque habiturum.

Per has voces, animorum subitâ mutatione factâ, æmulationem nationum in hostes auertit Zunniga. Permistè igitur, cõfusèque ruentes, quidquid irarum recentium conceperant, ad pristinum Hæreticorum odium addito, in illorum capita profundere gestiebant, tamquam ciuilis dissidij maculam hostili sanguine deleturi. Cùm tantum virium, & animorum primo agmini accessisset, inclinare cœpit ad Fœderatos belli fortuna. Nam initio aggressorum virtus periculo magis, & vulneribus, quàm victoriæ fauore nobilitabatur. Septingenti ex præsidiarijs (vti diximus) loricati, splendidus Galliæ sanguis, gloriæ quàm vitæ cupidiores, dispersi locis omnibus, acerrimè repugna-

bant. Horum æmulatione, arcis custodes mille quingenti, vetus miles, incendebantur, adiuncto bellicæ iræ odio nationis, & Catholicarum partium, cum Rigoi instigationibus, exemploque. Contra, ex Fœderatis non Hispanæ modò, & Vvallonicæ legiones, verùm etiam Gallorum fortissimus quisque, Roneus, Sanpaulus, alijque duces nobiles, Hispanicis cohortibus immisti, prœliabantur. Aggressores pariter, defensoresque conferti, & constipati, obuersis in pectora hastis, in ora gladijs, non virtute, non loco cedere, inque vigore pari corporum, & animorum, pro fortuitis euentibus, exitiale modò his, modò illis alternabatur certamen. Innico Caruasalio Hispano Centurioni, patefactum ruinis iter, in ardua murorum succedenti, propugnatores, in pectus loricatum, hastas tam vehementer impulerant, vt præceps e procliui fastigio, in decliue prouolueretur. Tunc excipientes eum brachijs, humerisque connixi commilitones non ante destitere versantibus in summo hostibus obtrudere, quàm aperto cœdibus limite, in vertice murorum insisteret. Vnde bis, terue deuolutus,

Iunici Caruasalij Hispani Cēturionis pertinax pugnandi ardor.

Pet. de Castro.

re-

repetito ſuo, ſuorumque niſu, eòdem redire peruicaciter perſeuerauit, tamquam ab ipſa ruina ſuggererentur vires, animique. Ribera auidiſſimus itidem pugnæ Hiſpanus ſignifer, commendatâ vexilli curâ alteri alterius cohortis Hiſpanorum ſignifero, ſuper Corbolij mœnia primus aſcenderat. Eius abſentiam cùm aduertiſſet Alexander, tempore prælij ſtationes militum circum ire ſolitus, Centurionem admonuit. Ab hoc reuocatus ad cuſtodiam vexilli ſui Ribera, negauit integrum ſibi, hoſtem iam adepto, à congreſſu reſilire. Nam vexillum fidei, ac virtuti Alfonſi Toleti fortiſſimi commilitonis commiſſum, à periculo abeſſe. Niſi ratum id habeat Imperator, ſe non recuſare, quò minus de ſucceſſore deligendo conſtituat. Eo militiæ honore, decus certaminis, & honeſta vulnera potiora ducere. In hunc modum efferueſcenti militaris gloriæ ſtudio militi, nec vlteriùs inſtitit Alexander, neque reũ nimiæ fortitudinis exauthorandum cenſuit. Placabilis in delictis, quibus ingenia magna, ob exaggerationem virtutis luxuriant, inſtar opimi ſoli laſciuiâ ſegetum exuberantis. At

nusquam diutiùs hæsit, quàm ad lapideum arcis pontem, sors belli; quem à quadringentis cataphractis nobilibus defensum, Petrus Caietanus, & Camillus Capisucchius tertij agminis Ductores, expugnandum susceperant. Plurimum laboris, & periculi exhaustum est, donec eminus pugnabatur. Neque enim solùm à tuentibus pontem, perpetuâ pilarum procellâ impetebantur Itali, sed cùm incustodita iaculationibus extransuerso præberent corpora, nullum de proximo propugnaculo telum cadebat irritum, in nudata præsidio latera legionum; cùm præsertim stipatis ordinibus, propter angustias pontis, ingrederentur. Anceps malum, cladique obnoxium discussit prudentia Ducum partim, partim fortuna. Addere gradum, accelerare, venire ad manus quàm ocissimè Tribuni iubent. Cessaturos à iaculatione importuna propugnaculi custodes, vbi suis immistos Farnesianos viderint, ne promiscuè feriantur. Et sanè remisit nonnihil ob eam causam pilarum nimbus. Nisi quatenus promptissimus quisque Italorum, dum inter confusas bellantium acies, suâ se virtute distinguit, ictu

certo

certo singularem ad cædem destinabatur. At euanuit tandem hæc pestis, postquam Hispanis propugnaculum aggressis, arma præsidiariorum, curæque, ad se tuendos, à ponte quem infestabant, sunt auersæ. Respirantes igitur Itali, hoste vno sublato, comminusque alterum adepti, strenuè gladijs rem gerunt. Et quamuis Galli pertinaciter obsisterent, exceptis plagis, plagas fortiùs inferrent, plus vtrinque sudoris egereretur, plus sanguinis, remissum tamen ab altera parte, æquatumque prælium, instar victoriæ putabant. Ad binas horas tenuit obstinata dimicatio: cùm ambæ acies ante de vita, quam de vestigio cedere sustinerent, quemque locum viuens armis quisque cœperat, eumdem cadauere occuparet. Non vulneratis, non timidis abscedere licuit, socijs, hostibus, à tergo, à fronte, prementibus. Neque verò gradum, nisi fortissimi; per aduersariorum cædem promouebant. Quamobrem errabunda fluctuare victoria, modò hac, modò illa in parte consistere; propterea quòd alterum fessum vincendo, & plerumque saucium, nouus aduersarius, pugnæ integer exciperet, profliga-

Atrox & cruenta duarum horarum pugna ad pontem.

garetque : rurſus & ipſe, triumpho ſuo defatigatus, hoſti recenti, valentiorique palmam ceſſurus. Nihilo tamen minùs, in tam iniquo pugnæ genere ſors certaminis, & ſanguinis effuſio par erat. Quæ maior ſubinde fieri, maiorque cœpit, vbi ad veteres belli cauſas, æmulationẽ gloriæ, odia partium, noui per congreſſum acceſſere ſtimuli, dolor, ira, plagis, & cædibus irritatæ. Inſpectis tandem in propugnaculo Hiſpanorum, Vvallonumque victricibus ſignis, quantum fiduciæ deceſſit Gallis, tantum Italis creuit. Edito ingenti clamore, renouant impetum, tamquam inclinaturi perculſum hoſtem. Hunc tamen deſperatio ſalutis non minùs prohibebat à fuga, quàm illos victoriæ ſpes incitaret. Tunc verecundiâ, irâque fremens Caietanus, exprobrare militibus pro crimine ſegnem victoriam, tamquam ipſorum ignauia eſſet, óbnitentium aduerſariorum fortitudo. Ita ne domitores Belgij, liberatores Galliarum, in vnius pontis expugnatione hærere? paucos laſſitudine confectos, vulneribus exangues, negotiũ faceſſere victoribus tot bellorum? At ſicut cœteris vinci deforme, ſic Alexan-

Cadunt animis tandem Galli, cum Fœderatos propugnaculo potitos vident.

xan-

xandri militibus turpe serò vincere. Commemorationem adiunxit Laniaci nuper, olim Traiecti, & Antuerpiæ, se victas ab ijs verecundantium, quorum triumphis tam longa in vnius arcis oppugnatione mora, crimen inferret. Per has voces addita calcaria currentibus, ita vt, cùm numero superarent, multiplicatis insuper furore viribus, Gallos obruerent. Desperatio illorum profuit, vt celeriùs conficerentur. Quoniam salutis immemores in ferrum ruebant, non magis alieni sanguinis auidi, quàm sui prodigi. Et quando actum de Corbolij defensione iam erat, pugnare videbantur, non ampliùs vt vincerent, sed vt perirent. Super cæsorum corporum strues gradu facto, Itali in arcem se penetrant: & cum Hispanis, alijsque à propugnaculo ingressis ad cædem, prædamque in omnes partes discurrunt, agminatim quidem, confertique, ob expertam ferociam hostium; qui, vbi locus, aut Farnesianorum paucitas, occasionem dabant, se cõglobantes, in victores incurrebant. Quâ pertinaciâ est factum, vt nemini armato parceretur. Ex Ducibus Rigous, inter primum Hispanorum cũ

Hispani, Italique ad prædam discurrunt conglobati.

Vval-

Vvallonibus irrumpentium tumultũ, cùm ingenti voce pugnam cieret, hastâ guttur, brachium, & ventrem missilibus pilis transfossus, occubuit, haud indecorâ morte; circumiacentibus egregijs tum hostium, tum amicorũ. Ad similem consequendam gloriam, Duci alteri Grangiæ nequaquam idem votum, aut vigor par animi fuit. Sed aureorum millia decem pro redemptione pactus, in quo & fidem fefellit, Hispano Centurioni se tradidit. Imitatorem deditionis nactus est Corbesonium, quàm strenuum linguâ ante discrimen, tam in congressu manu languidum, & fugacem. Quem adeò superbè Farnesianis legionibus oblocutum, cùm ad necem furibundi milites quærerent, non armis, & virtute; sed auri sponsione se texit; occulte seruatus ab Hispano Signifero, quo postea deprecatore placatus veniã indulsit Alexander. Cœteri cataphracti vsq; ad septingentos, omnes aduersis vulneribus, vt decuit Galliæ proceres, corruerunt: cùm videlicet Rigoi, quàm Grangiæ Ducum similes esse maluissent. In hunc modum cæsis, aut captis Ducibus, vulgus ciuium, militumque in fugam se

Grangia lytrũ pactus se dedit vti & Corbesonius.

Pet. de Cast. in comm. 1590.

Huic deprecante Hispano Signifero parcit Alex.

se præcipitat. Cùmque victricium, legionum minaces hastæ, gladijque intra arcem, extra verò mœnium, & aquarum altitudo, ad salutem obstarent, incertam certæ cladi, beneficij loco præponentes, in subiectas vndas, è vertice murorum desiliunt. Pars gurgitibus hausti, pars superincidentium sociorum ponderibus obtriti, pauci in siccum emersi, à circumerrãtibus Fœderatorum equitibus cæduntur, aut, si euadere hos contigit, ab agrestibus camporũ colonis obtruncantur, quorum ira concepta calamitatibus belli, in qualescumque milites, victos præsertim, & inermes effunditur. Nonnullos templa, aræque sunt tutatæ, ad quæ confugientibus vt ignoscerent, de more Alexander edixit, postquam Corbolium per mœniorum ruinas inuectus est. At qui, de victis Gallis, conscensâ templi turri, lapidibus prætereuntes victores incessere ausi fuerant, expugnari protinus iussit, deiectosque de fastigio, altitudinem præcipitio metiri. Pro Gallis hostibus, amici Galli preces interposuere, sed frustra. Perseueratum, in tristi imperio. Vtrisque tamen sua laus constitit. Gallis quidem charitatis,

Ad templa profugientibus Alex. parcit.

tatis, erga populares, Farnesio, disciplinæ aduersùs hostes, documenta præbentibus. Esse quippe aliquos ab officio præstitutos imperatoriæ clementiæ fines: quos egressi Duces per misericordiam in peccantes, in rempublicam peccent. Se, in Gallis contumacibus non tam facta, quàm voluntates plectere, nec animaduertere quantum nocuerint, sed quantum nocere voluerint. Nam potuisse Gallos duces, qui pro ijs modò deprecabantur, potuisse ipsos Maineum, & Parmensem exercituum Imperatores, ex eadẽ peruersitate lapidibus obrui, dum in mentem non venit, tantam superbiam in miseris in victis audaciam suspicari. Quod si propositum amentiæ plenum desperatio salutis ingessit, quidni luant morte facinus, quod admitti non debuit, nisi à perditis, & perituris? Neque verò loci sanctitatem ijs patrocinari, qui templum pro arce abusi iaculatione sacrilega profanauerint. Se libenter victis hostibus misericordiam, fortibus tamen, non furentibus commodare. In hos exemplum salubre militiæ statuere, ne quando spirare altiùs audeat in victoriam temeritas victa.

Cor-

Corbolium nudandum mœnibus, diruendaque eiusdem propugnacula, quod & Laniaco factum, censebat Alexander. Sed ægrè suarum arcium euersionem ab Hispano ferentibus Gallis, post æquatas ruinas, & refecta munimenta, Mainei & Gallorum potestati tradidit, pernicioso Fœderatis, at necessario sibi, atque Hispanis consilio. Nam profectò rei communis intererat, Corbolium firmo, fidoque externorũ militum præsidio teneri; cum experimento liqueret; creditas Gallis arces à Nauarræis facili negotio expugnari; vti Corbolio paulo post contigit, mirante ac stomachante Alexandro, quod apparet ex epistola eius ad Regem. Sed occurrendum fuit, non tam apertis Hugonotorum obtrectationibus calumniantium, auxiliatorem Hispanum, sub obtentu religionis, ad Galliæ arces occupandas intendere: quàm tacitis Catholicæ nobilitatis, adeòque ipsius Mainei suspicionibus, qui calumnias has integras ad Parmensem deferebant, vt eas facto dilueret; ineuitabili Fœderis damno, quod amicorum præsidia non minùs, quàm hostiles vires expauesceret. Nam & ægri diffi-

Thuan l.99. Colom. l. 3. Pet.de Castro in comēt. an. 1590. Camp. l. 11.

difficilis curatio est, si fortè à saluta-ribus remedijs, perinde atque à vene-nis exitiosis abhorreat.

Melodunum arx altera Sequanæ imposita, vt Parisiensium votis obse-queretur, expugnanda supererat: Sed hyems intercessit, bellicis expeditio-nibus aduersa, quæ maturior solito desæuire cœperat eo anno pluuijs, ac tempestatibus fæda. Ne tamen Lute-tiæ annonam facerent arctiorem ge-minæ Meloduni, & Sancti Dionisij arces in superiori, inferiorique Sequa-na, Henrico Regi subiectæ, validis Hispanorum præsidijs inter vtramque collocatis, prospectum est. His infrœ-nati hostes, arcium suarum septo te-nebantur,

Corbolij capti lætitiam imminuit sinistra rerum Belgicarum fama; vbi Comes Mauritius Orangij Principis filius, absentiam Alexandri occasio-nem rerum gerendarum faciebat, in-stigatus consilijs, opibusque Elisabe-thæ Reginæ. Hæc enim anxia libera-tione Lutetiæ, rebusque prosperè Re-ligioni fluentibus, milite, pecunijs-que submissis, in Belgicum bellum incubuerat, vt secundus armorum Catholicorũ cursus in Gallia abrum-

pe-

peretur, Farnesio ad propria tuenda reuocato. Et Batauí quidem post Alexandri abscessum statim turbare cœperunt. Verùm inter arduos liberandæ Lutetiæ nisus, cum potentissimus Rex, atque exercitus aduersarentur, mox in arcium expugnationibus occupato, respicere ad Belgij pericula non vacabat. Vbi respirare licuit ab instantibus curis, dissoluta obsidione Lutetiæ, dimissis à Nauarræ Rege copijs, Laniaco, & Corbolio expugnatis, tunc enim verò Belgij mala vrere Parmensem cœperunt. Quemadmodum vulnera, quæ inflammatis in prælio animis, non sentiuntur, finito certamine refrigerata crudescũt. Quod si Belgij seruandi studium reditum suadebat, non minùs manendi pericula, commorationem Gallicam dehortabantur. Vbi, cum Hispanos ad hyemandum intra munitas arces recipere abnueret Dux Mainei, Gallique præsidia sua formidantes, in apertis eos campis, pagisque cosidere, Nauarræorum aggressionibus obnoxios, ratio belli non sinebat. Ad hæc, inuaserant exercitum morbi, partim contracti ob labores in obsidionibus arcium exhaustos, partim ab insolen-

Alex. exercitũ in Belgium reuocant eius necessitates.

tia Cœli, quam graue anni tempus autumnus pluuijs frequens iniquiorem reddebat. Si qui verò decubuerant, non ex gregarijs militibus modò, sed ex primoribus, nulla ijs, in humanâ ope, spes reliqua; ob medentium, & medicamentorum inopiam summam. Quare plerique in tentorijs inualidi iacebant, depositâ spe salutis: alij ore pallido, & exangui solatia mortis, non remedia, vagando quærebant: nonnulli, relictis castris, quasi morbum, & miseriam mutatione loci abiecturi essent, obnoxij Nauarræis circumuagantibus errabant. Nec audebant Duces exigere, vt disciplina teneretur à languidis, & vix animam retinentibus. Vt igitur afflictas exercitus reliquias conseruaret, consilium profectionis Alexander suscepit, obstinauitque animum, nullis Mainei persuasionibus cedere.

Alex. de Gallia in Belgium reuerti omnino statuit.

Cuius nimirum negligentiâ, & auaritiâ ministrorum factum fuerat, vt cibariæ rei apparatu largiter quidem promisso, sed nullo exhibito, vterentur milites importuno victu, & insalubri, quem ex necessitate prædabundi, armatâ manu ab agrestibus inuitis extorserant. Quæ res cum popula-

lares grauiter offenderet, Parmensis animum, supra quàm credi potest, angebat. Quoniam detrimenta valetudinis, & disciplinæ cumulabantur odijs Galliæ populorum. Itaque nisi discessum maturaret, nihil prouidebat futurum propiùs, quàm vt Regis Hispani milites, qui belli initio velut è Cœlo submissi Galliarum liberatores excepti fuerant, post collatum beneficium, tantumque sanguinis, atque auri profusum, tamquam prædones, atque hostes exigerentur.

Neque multum à populi sensu, habitus animorum in Catholica nobilitate distabat. Sanguine quippe, atque opibus illustrior erat nemo, qui non aureas Indiarum venas in suum sinũ, & beati metalli copiam deriuaturum Hispaniæ Regem crederet. Inter hos virtutibus, meritisq; Nemorosij Dux, & Lugdunensis Antistes eminebant. Alter defensæ Lutetiæ gloriâ inclytus, quinquaginta aureorum millia pro custodiâ Vrbis impensa sibi restitui ius, fasque esse dictitabat; cum diurnos, nocturnosque labores, & perpetuas in trimestri obsidione vigilias, religioni, ac reipublicæ condonaret. Alter togæ studijs, & eloquentiâ cla-

rus., quibus Fœderis causam egregiè propugnare solitus, ingentem vim auri, quam vsui publico commodauerat, repetebat. Tribuni Heluetiorum, nisi promissa stipendia suis legionibus exoluerentur, hostilia loquebantur. Minabatur pariter Iacobus Collaltus, nomine militum Germanorum, quibus aureorum millia quinquaginta supra ducenta deberi asseuerabat. Cum autem exprimendæ ab Mainei Duce pecuniæ spes nulla esset, ærario semper vacuo, propter ipsius largitiones. & amicorum rapacitatẽ, Parmensium Ducem, quos diximus proceres, alijque circumsistere, nauatam Catholicæ rei fideliter operam commemorare, alacriorem in posterum voluntatem exponere, seu debiti, seu stipendij, seu præmij nomine, aurum efflagitare. Quorum omnium auiditatem inexplebilem explere si conaretur, orientis, occidentisque solis thasauros Hispaniæ Regi non suffecturos, apparebat. Ergo causatus Alexander ærarij Regij difficultates, ob quas ipse necesse habuerit, Castrensem in Pontificia ditione Ducatum oppignorari, ad supplendas de suo impensas Gallici belli, scripturum

Alex. decies-cẽtena millia aureorum de suo impendit in Gallicum bellũ oppignorato Castrensi Ducatu.

rum se tamen ad Hispaniæ Regem diligenter recepit, nec dnbitare, quin, pro egregia in Catholicam Religionem, & Fœderatos Galliæ Principes voluntate, gratiam Philippus Rex, aurumque cumulatè sit repensurus, pro postulatis, & meritis singulorum. Maineo quidem, pro vrgenti necessitate (à seditione enim prope aberant milites Germani Lutetiæ custodes) centum triginta aureorum millia numerari iubet in præsentia, duplo maiorem summam, pro reliquo stipendio, postquam Bruxellas attigerit, pollicitus.

Turr. l.9.

Exinde ad iter multis, magnisque difficultatibus circumseptum, animũ comparat. Æstiuo tempore Gallias intrauerat, inter amicorum gratulationes, terrores hostium, Nauarræ Rege, cum exercitu, Lutetiæ Parisiorum adsidente. Redeundum aliena tempestate, sub hyemis asperrimæ initia, perpetuo imbre corruptis vijs, amnibusq; exundantibus. Nec æquiores experturum homines, quàm elementa. Hinc suboffensos amicos, qui spe minora perceperant, illinc hostes irritatos felici liberatione Lutetiæ; nullâ obsidionis curâ distinente in-

Difficultates itineris prouidet ab asperitate hyemis à pluuijs & fluminibus redundantibus, & ab assultibus Nauarræorum.

quietum Nauarræ Regis spiritum, cum lectis nobilium equitum turmis, à fronte, à tergo, à lateribus incursaturis. His malis antea, remedijsque simul pensatis, viginti dierum spatiũ reficiendis militibus, præparandisque in iter menstruum cibarijs, impendit. Cum peditum tria millia Iattræo cómodasset, vt copiosum frumenti, hordei, aliarumque frugum commeatum, senos in menses alendæ Lutetiæ suffecturum, Aurelianensi ab agro conueheret. His perfectis, ne quid certum de sui ratione itineris hostis haberet, non rectâ viâ, sed obliquâ Belgium versùs in Campaniam mouet ad bina equitum, peditum dena millia redactas copias. Acie primâ mediam, mediâ verò, primâque postremam, firmiores facit, vtpote hostium assultibus magis expositas. Primæ Marchionem Renthiacum equitatus vniuersi magistrum, postremæ Georgiũ Bastam Commissarium equitum præponit. Mediam bipartitam, alteram Mottæus castrorum Præfectus, alteram Parmensis cũ Maineo ductabant. Circumseptus exercitus ampla carrorum indagine, ternis, quaternisque ordinibus gradiebatur. Ex ijs, præter

Primam aciem Renthiacus, postremam Georgius Basta, mediam cum Mottæo Parmensis & Maineus ducunt.

ter annonam, tormentariam supellectilem, sarcinasque militares, interiores rhedæ milites ægros, quorum commendatissima Farnesio cura erat, prope mille numero vehebant. Si quis iniussus munimenta carrorum egrederetur, capitalem pœnam indixerat. Tantùm speculabundi leuis armaturæ equites euagabantur, securitatis itinerum custodes. Quibus mandatum, vbi vis maior hostilium armorum ingruisset, vt ad carros se reciperent; illinc sclopetarijs equitibus procursuris, vt subeuntes temerè aduersarios plumbeâ grandine obruerent.

Henrico Regi ab amicis, quos in castris Fœderatorum occultos habuisse commemorauimus, Farnesianæ profectionis admonito, suspicionem inijcit flexus itineris in Campaniam, ne quid in arces viæ conterminas moliretur, siue aperto marte, ferroque, siue dolis, & auro Hispanico, quod interdum ferro potentiùs, perinde metuebat. Quare euocatos à præsidijs arcium sexcentos pedites, equites ducentos, cum Nuano Duce, ad Theodorici castrum dimittit, vt auxiliarium militum specie, ipsum custodirent arcis Gubernatorem Vice- Henricus Farnesiani itineris admonitus, castrum Theodorici aucto præsidio cõmunit.

comitem Pinartium, cui tamquam Catholico, & Lotharingis per vetustam clientelam addicto, minùs fidebat. Exinde, cum tribus circiter equitum millibus, modicas in turmas distributis, terna peditum millia ponè trahens, Farnesianis vestigijs insistere cœpit, haud quidẽ apertâ vi quidquam ausurus, ex Nuani sententia, vetus illud occinentis, extruendum abeunti hosti aureum pontem; sed vt arces amicas, camposque ab incursionibus protegeret. Quod si aliquam hostis negligentia, seu fortunæ fauor, opportunitatem daret, eâ strenuè ad victoriam vti erat paratus. Alexander interdictâ spe Theodorici castrũ occupandi, omissis diuerticulis, iter direxit. Vigesimum iam diem, per inimicas, aut infidas regiones, inuiolata processerat Belgica acies, inter varias hostium minas potiùs, quàm aggressiones, ac tentamenta magis, quàm prœlia, cùm sexto Kal. Decem. luce D. Catharinæ Virgini, ac Martyri sacrâ, horâ diei vltimæ proximâ, Regis equitatus à parte S. Quintini ad certamen instructus apparuit. Bironius iuuenis tum suo, tum nobiliũ equitum nomine, Regem exorauerat, vt

Eius consilia.

Luce D. Catharinæ sacra, vt Bironio iuueni gratificetur de congressu cũ Hispanis, à S. Quintini ad prælium se instructum ostendit hora diei 23.

vt priusquàm efferrent è Gallia pedē Hispani, breui congressu periculum virtutis facere pateretur. Cupiditati Gallicæ iuuentutis, & ferociæ charissimi capitis, obsecundandum Rex cēsuit; sed eo rem ordine temperauit, vt, si victoria martem suum annueret, non paruam extremo agmini cladem inferret; sin improsperè euentus caderet, nullo, aut quàm leuissimo damno afficeretur, receptu ad arces facili, perque inscitiam locorum, & aduentum noctis, Farnesio insequi non auso. Eamdem ob causam, equitibus cataphractis manipulos aliquot adiūxerat militum, vilibus equis vehentium, quos Dracones appellant, siue à terribili draconum specie, quam præferre videntur, dum acclinatos dorsis equorum sclopos grandiores collineant, siue à pernicie terribiliori quam inferunt in certamine, dum iisdem explosis, cum sulphureo flammæ halitu quasi animâ venenatâ euomunt mortem. Veriùs fortasse quis milites perditos, aut desperatos vocaret, quādoquidem inter equites cataphractos, aut lancearios, pedites dimicant, omni præcisâ spe fugæ, nec salute reliquâ, extra victoriam.

Pet. de Castro 1590. Carol. Colo.

Par-

Alex. ad certamen instruit postremã aciẽ ampiificatam ordinibus; triplo densioribus

Acies prima, & secunda iussæ festinant ad ponenda castra, & muuienda.

Parmensis de aduentu, ac numero hostium edoctus, inspecto diligenter locorum situ, Nauarræos perlicere statuit in campum, geminos interiacentem fluuios, qui aquis autumnalibus turgidi, ab equis vadari non poterant. Iusso itaque extremo agmine frontem Regijs obuertere, hastarumque ordines triplo densiores opponere, instar ferrei muri; ducentos hastatos, totidem sclopetarios de reliquo virium corpore subducit, adiungitq; loricatis equitibus octingentis, atque omnes vltimi agminis fronti tutandæ destinat. Deinde primam, & secundam aciem accelerare imperat ad cõstitutam à metatoribus castrorum sedem, mille quingentos passus inde distantem, eamque statim communire; vt, si victrix à prælio abeat acies postrema, leuamentum habeat, si victa, perfugium. Hæc properantia concitatorũ agminum, procul intuentibus Nauarræis, trepidatio visa, & (quod Alexander prouiderat futurum) instar præbuit pauoris, ac fugæ. Quare ipsi quoq; duplicant gradum, & quasi hostes inclinatos profligaturi, tumentem pluuijs riuum ponte transmittunt. Vbi propius accessere, Nauarræo-

ræorum effusum cursum inhibuit extremi agminis aspectus, præter spem in vestigio defixi, & vibratis in aggressores hastarum cuspidibus, minacis. Tunc immota parumper constitit vtraque acies. Nam, neque Rex, minoribus multo viribus, Farnesianos tam alacres lacessendos putabat, neque hi priores conserere manus audebant, inconsulto Imperatore. Qui re compertâ, per Georgium Bastam, præcipit suis, vt cessantes aggressores inuadant. Tunc è munimentis carrorum sclopetarijs equitibus excurrentibus, procurrentibusque in occursum Nauarræis, equestris pugna committitur. Hispani, explosione facta, equos circumagentes ad currus celeriter se recipiunt, ibique sclopis rursus oneratis, in certamen redeunt. Itaque procurrendo sæpiùs, recurrendoque, sine noxiâ ipsi, noxam aduersarijs non mediocrem inferebant. Pertæsus iniquitatem huiusmodi ludi Bironius, cum octoginta cataphractis equitibus, in sclopetarios à latere incurrit. Verùm, his ad consueta latibula refugientibus, dum ardentiùs, quàm consultiùs iuuenis generosus insistit, à duabus lanceariorum Belga-

Alex. imperat suis, vt hostem inuadant.

Hispanorum equitum artificiosum certamen.

garum turmis repentè prosilientibus, circumuentum se videt; confossoque iam equo, ægrè vitam, ac libertatem, pedes inter equites tuebatur. Tunc, animâduerso tanti viri periculo, ad ferendam opem, à dextera Humerij Dominus, Comes Tillierius à sinistra equitibus vterque centum stipatus, interuenit. In communionem venere periculi, dum auxilium portare se credunt. Vix enim certamen magno animorum ardore redintegrauerant, fessosque lancearios Belgas, ipsi integri, ac recentes vrgebant, cum Marchio Renthiacus, & Princeps Chimacius, equites sexcentos loricatos, in aciem inducunt; momento eodem, pedestres Hispana,& Italica legiones, Tribunis Petro Caietano, & Alfonso Idiaquesio præeuntibus, addunt militariter gradum, vt certamini se immisceant. Cum tantam belli molem ex inopinato surgentem Henricus cerneret, fremens,& semet incusans,quòd improuidæ iuuenum audaciæ, cauta experientissimi senis consilia posthabuisset, periclitari tamen cum fidelissimis bellatoribus maluit, si quâ viâ posset suo discrimine, illorum propulsare periculum. Omnem gra-

Opem ei ferũt Homerij Dominus, & Comes Tillerius cum 200. equitatibus.

Regis Henrici in re ancipiti prudens & forte consilium.

uis

uis armaturæ equitatum, duo & amplius millia cataphractorum, geminas tributum in partes, alteram Rex ipse, Dux Longauilleus alteram, in Fœderatos rapiunt; præmissis, qui suos laborantes moneant, vt ad amicas turmas pedetentim se recipiant, dum totam hostilium armorum nubem, in se Regius eques auertit. Spes erat, tamdiu sustentaturos, donec interuentus noctis, in quam præceps vergebat dies, dimidio horæ vix reliquo, pugnam dirimeret. Verùm acrior Regis opinione equitum Farnesianorum impetus fuit. Seu conscientiâ suarum virium incitante, cum superiores existerent numero, & fortunâ belli; siue irâ in hostem importunum, diesque noctesque fatigantem; seu denique, à propinquo lucis occasu, intellectâ necessitate victoriæ festinandæ. Et quidem Nauarræi equites, Renthiaci se inuehentis cum sexcentis loricatis incursum ægrè tolerauerant. Vbi Hispanas insuper legiones conspicantur sarissis, & sclopis inclinatis aduentantes, effugium circumspectare, non receptũ, ne superfusis armorum torrentibus obruantur. Breuis moræ spatium,

in-

interiecit cura Bironij; cuius audito periculo, salutem etiam, atque etiam Rex commendauerat suis. Hunc in fossæ crepidine repertum, vbi contra circumfusos equites, à duobus adiutus armigeris, fauente importunitate loci, se tutabatur, cùm celeriter equo imposuissent, in fugam vniuersi se conijciunt. Neque segniter insequi Belgæ. Quamobrem nobilium equitum turmis clades non modica imminebat, nisi Rex ipse Henricus, ingruentem procellam repressisset primùm consilio, rursus consilio, & manu. Cuius certè virtus haud se minùs mirabilem, in hac improspera leui pugna, quàm in magnis aliàs victorijs præbuit. Nam primò irruentis equitatus Fœderatorum impetum retardauit, obiectâ draconum ducentorum acie, quos descensionem facere iusserat. Hos equites Hispani, atque Itali abrepti alacritate victoriæ, dum statim aggrediuntur, eminus excepti sclopis longioribus, malè multantur. Inter cæteros Blasius Capisucchius, femore grauiter saucio, abscedere prælio cogitur. Verùm hoc illi vulnus latiùs fluxit gloriâ, quàm sanguine. Si quidem post paucos annos,

Cum Bironiũ periculo liberassent equites Regij in fugã se conijciunt.

Insequentibus Fœderatis Draconum manipulus à Rege obijcitur.

Camp. Carn. Turt. Pet. de Castr.

Blass. Capis. Mont. March.

nos, cum armorum Auenionensium Dux Generalis, obsequij causâ, Galliæ Regem inuiseret, qui Lugdunum venerat ad sponsam Mariam Mediceā excipiendam, hostis ab hoste laudatissimo, istius certaminis mentione factâ, testimonium virtutis præclarum habuit. Dum igitur Fœderati lentiori cæde importunum Draconum obstaculum amoliuntur, paucorum exitio iter, & spatium ad salutem patuit equitibus Nauarræis. Quorum priores effusissimo cursu ad Pontarsium, delati, flumen incolumes traijciunt. Posteriores, equis in vada infida progressos, violentus gurges abripuit. Alios errantes in fluminis ripa, inter vndarum, hostiumque metum ambiguos, assequutus hostilis equitatus obtruncat. Ad sexaginta ferro, plures aquis intercepti sunt. Neque destitit ponte transmisso fugientibus instare victor. Adeptusque foret nobilium equitum sanè non paucos, quos fuga seriùs inita, vel pondus grauioris armaturæ tardauerat, nisi Rex ad portam oppidi, cui longa Vallis est nomen, nouum subitò armorum aggerem excitasset, quo à suis persequendis hostes imperiti locorum,,

Franciæ Regē testem, & laudatorē habuit.

Solertia Regis in extruendo armorum aggere, profuis equitibus in tutum recipiendis.

in-

inumbrante iam vesperâ, absterrerentur. Nam equis descendere iussos cataphractos quadraginta, hastisque & sclopis grandioribus armatos, aduersarijs irrumpentibus, in aditu portæ, quasi ferreum vallum obiecit. His medius Rex ipse cum fortissimè dimicaret, aduenientes excipiens Gallos, propellensque subeuntes Farnesianos, prouidi simul Ducis, & intrepidi bellatoris partes, cum suorum & hostiũ admiratione sustinuit. Nec ante versari destitit in flagrantissimo certamine, quàm suos omnes intra ferreum septum receptos, alteraque eiectos portâ, Ambianum versùs incolumes emiserit. Mox illos cum suis cataphractis quadraginta est persecutus, cum Fœderati quoque post abscessum lucis recessissent. Hos in castra redeuntes, queritantesque victoriam à Rege, à nocte præreptam, Alexander blandè est consolatus: Macti estote virtute commilitones. Si noctem auxilio Hugonotorum subeuntem, statione Cœli producta, Sol vt olim, pro Dei militibus militans propulsaret, bellum vtique captiuitate Nauarræ Regis, & exitio Hæresis Caluinianæ finijssemus.

Se-

Secundùm hanc pugnam, reliquū paucorum dierum iter Farnesio quietum fuisse fertur, Nauarræis, & Bironio, facto plusquam vellent, virium periculo contentis. Haud sum nescius, aliud ab alijs leuioris momenti commemorari certamen, in exitu Galliæ prope Guisiam variante fortuna, vti cœptum, ita & desitum à Regijs, virtutem, & disciplinam exercitus Catholici laudantibus. Verùm vt vt ista contigerint, Alexandrum Belgio iam proximum, cessante molestia Nauarræorum, alia cura grauior incessit. Cum enim Hispanam Emmanuelis Vegæ legionem translatam, Vicarij Mansfeldij iussu, è Frisia in Brabantiam accepisset, non secus ac si clades aliqua nunciaretur, exhorruit. In tam recenti memoria Cortracensis flagitij, ab Hispanis felici contumacia peracti, metuebat ne in causa pari, ab eadem gente, occasione simili, non absimile facinus tentaretur. Idque adeo Comiti Petro Ernesto ætatis, & experientiæ maturo Duci non succurrisse mirabatur. Cumque res tanti momenti, deliberationem haberet ancipitem, cur Imperatoris in propinquo versantis, non requisitum consi-

lium, expectatumque? Nisi fortè ob id ipsum à Mansfeldijs festinatum. Vt videlicet demerendorum sibi militum facultatem per aduentum Farnesij interituram præoccuparent. Carolus præsertim filius, qui vetus Hispanorum odium, hac noua gratia obliterauit. Fam. Dec. 2 l. 10.

Cum Guisiam Fœderati venissent, digrediens Parmensis, quatuor peditum millia Hispanos, Italosque, cum quingentis equitibus tradit Maineo Duci; iussis pariter parere Germanis, qui sub Comite Collalto Lutetiæ præsidio impositi, stipendio Hispanico merebant.

Diem Guisiæ totum impendit, militaribus copijs in hyberna collocandis. In Picardiæ finibus hospitium Idiaquesij, & Capisucchij legionibus designat. Bremum, & Feritatem Miloniam Neapolitanis Petri Caietani militibus, atque Hispanis Zunnigæ attribuit. Suessionibus, & in finitima regione, quam Mainei Dux, aulæ suæ sedem legerat, Vvallones, Germanosque hyemare constituit, cum parte Hispanici equitatus. Sufficere Fœderatis has vires visum, cum Nauarræ Regi, ex inopia pecuniæ, haud quaquam

Fert Milon Breme

Soissõ.

quam iustus exercitus sub signis esset.

Quare vbi primùm remisit hyemis rigor, vti assolet in Gallia auris tepentibus emollitus, Capisucchius, & Zunniga cum suis legionibus ex hybernis egressi, sub auspicio Mainei
S. Lambert. Ducis Hugonotorum arces inuadunt,
S. Gaulin. partim deditione, partim vi capiunt,
Chate. S. Lambertum, S. Gaulinum, Theodo-
Thier. rici castrum, cum alijs octo minoris famæ oppidis; quibus in potestatem Fœderatorum redactis, & arma Nauarræorum submouebantur longiùs, & vberior cibariorum copia Lutetiam confluebat. Quippe vrbis amplissimæ, meritissimæque securitatem, Philippus Rex Alexandro, Alexander suis Ducibus, enixè commendauerant.

Finis secundi Libri.

DE REBVS IN GALLIA GESTIS
LIBER III.

SOLVTI Parisiensis obsidij, & liberatæ in Galliјs Catholicæ Religionis gloriâ, Farnesium auctiorem, Belgium recepit gratulabundum, tamquam particeps laudis armis communibus partæ. Quam porro abijsse senserat cum summi Ducis virtute fortunam, hanc postliminio redituram, illo redeunte, augurabatur. Sed quemadmodũ sanandi morbos, quàm præcauendi cura est operosior; ita, quæ submouere mala potuisset præsentia Ducis, ijsdem per occasionem absentiæ inuectis, corroboratisque, redux mederi, sine magnis impendijs temporis, & laboris haud poterat. Quin & militares copiæ, quales viris, armisque florentes in Gallicum bellum eduxerat, in nauandâ illic fortiter operâ, non

Belgij ob Alexandrum è Gallia reducem gaudium, & gratulatio.

Alexander exercitus, quem in Belgium reducebat diminutio, & causæ diminutionis.

ſecus ac ferrum, cùm duriſſima terit, attritæ, neque numero, neque vigore pari reuertebantur. Præterquam quod incommodis itinerum, & caſibus præliorum extenuatæ fuerant, ad vltimum varijs morborum generibus affectæ, in ſingulis legionibus ægros numerabant ferè quadringentos; non in obſcura ſolùm vulgi, ſed in ſplendida quoque Ducum nomina, quaſi decus inde peteret, graſſante morte. Binis itaque legionibus Maineo, & Fœderatis ad præſidium Galliarum conceſſis, totidem in limitaneis arcibus, ad hyemandum collocatis, vt inuocatæ ſtatim in Gallias accurrerent, abſumptis haud ſanè paucis violentiâ vulnerum, & morborum, quota virium portio, ad nutantem Belgij ſtatum fulciendum, redierat? Quatuor legiones ad tutelam Prouinciarum reliquerat, binas Italicas Ferrantis Gonzagæ, & Gaſtonis Spinulæ, totidem Germanas Zuutzenburgij, & Bentinchij, præter octo cohortes Comitis Vandebergij, & pedites Burgundos, Belgas, Hibernoſque. Lanceariorum quoque turmas, ſub Vaſti Marchione, & Ambroſio Landriano, ſub Comitibus Hocſtra-

Milites à Farneſio relicti Belgij cuſtodiæ.

tæ,

tæ, ac de Luna, sub Alphonso Mondragonio, & Pradilla; sclopetarios verò equites sub Aguia, & Contreras Hispanis, tum equites grauis armaturæ sub Areschotti Duce, sub Comitibus Mansfeldio, & Barlamontio, & Barlecutij Domino. Iusserat prætereà supplementa conscribi pro militibus in Galliam traducendis. Sed hæc admodum lenta processerant, stipendijs ab Hispania non procedentibus. Neque verò veteri militiæ in Belgio absente Præfecto suus ordo, & forma permanserat, destruente disciplinam paupertate. Alij flagitiosè ab obedientia desciuerant; defectionem alij per coitiones clandestinas moliebantur; complures quasi soluti obsequio, cuius merces non soluebatur, stationibus desertis, errabundi vagabantur. Multò hæc antequàm acciderent, futura prospexerat Alexander, literisque denunciauerat Regi contestatus, nisi maturè subueniretur, ingens malum Belgicis prouincijs imminere. Eò quippe miseriæ ventum, ob egestatem publicam, priuatamque, vt neque vestes militibus, neque alimenta suppeterent. Quamobrem, relictis passim signis,

Horum seditio, & dilapsio ob stipendia non persoluta.

Mala hæc ab Alexandro præuisa.

Regique significata.

in remotas regiones, quoniam proximæ inopiâ, & solitudine squalerent. ad conquirenda vitę necessaria excurrere cogebantur, non sine periculo cædis ab hoste, & cum indubia clade disciplinæ. Se quidem rem labantem hactenus omni industriâ sustinere conatum; pro miraculo tamen ducere, quòd pecuniâ, & commeatu vacuæ legiones tamdiu durare potuerint. Non secus ac si subductis fundamentis domus, aut succisis radicibus, arbor insisteret. Id acceptum maximam partem referre insitæ venerationi erga Regiam Philippi Maiestatem, non nihil attribuere beneuolentiæ in qualemcumque Ducem, sed vehementer vereri, ne, quæ durissima quæque perrumpit extrema necessitas, hæc adamantina quoque officiorum vincula dissoluat. Ita Parmensis, priusquam Gallicum bellum susciperet, superuenturas Belgio calamitates Hispano Regi concinebat. Cùm autem in reditu esset, accepto nuncio de seditione legionis Hispanicæ, Alfonsum Idiaquesium Tribunum, Ioannis filium, qui præcipuus inter Aulæ Regiæ ministros habebatur, in Hispaniam ablegat. Huic in mandatis dedit,

dit, vt Galliæ, ac Belgij ſtatum Regi aperiret. Quibus è periculis Lutetia, & res Fœderis erutæ forent; quās vt ſuſtentare Rex pergat, quantas nunquam aliàs militum vires ex Italia, Belgio, Germania contrahi oportere. Occurrendum enim maximis belli apparatibus, quos inſtrui pro Nauarræ Rege fama erat, vbicumque terrarum vigebat Hæreticum nomen, apud Hollandos, Britannos, Heluetios, Germanoſque. Nec omittendam defenſandi Belgij curam, cui Comes Mauritius Eliſabethæ Reginæ ſubſidijs formidandus immineat. Illud præterea Idiaqueſio commiſit, vt ſi qua inuidorum calumnijs iniecta ſuſpicio in Regis animo hæreret, eam amoliri conaretur: ſe petitum iniquis criminibus gnarus, ijſque nonnullos ex proceribus de more adſpiraturos, propter Aulæ commune malum inuidiam. Nam hæc perpetua comes, & aduerſaria virorum virtute, ac fortunâ præſtantium, ſicut olim Scipionem perculit, & Annibalem, ita nec Alexandro pepercit, poſteaquam illorum faſtigium, magnitudine animi, & gloriâ factorum adæquauit.

Redux è Gallia ab eodem Rege noua militum ſubſidia enixe petit.

Suſpiciones etiam Regis animo ab aduerſarijs iniectas, per Idiaqueſiū amouere contendit.

Ioannes Moreus equitum Hieroſolymi-

lymitanorum Commendatarius ingenio fuit, & industriâ, quàm sanguine, vel opibus clarior. Hispaniensi matre, Gallo parente genitus, cùm in Aulam Philippi II. Regis irrepsisset, blandiendo alijs, alios criminando, bonis malisque artibus mixtus, eò se auctoritatis extulit, vt vnus Hispanici triumuiratus, cũ Bernardino Mendozza, & Ioanne Baptista Tassio, rerum Hispanarum in Gallijs arbitria gereret. Is aulici moris extra Aulam retinens, apud Catholicum Regem, Alexandrum falsorum criminum insimulauerat. Intercepit literas Nauarræ Rex, perque interpretes arcanarum notarum sensum venatus, non omisit occasionem, quâ Hispani Regis administros mutuò irritatos inter se committeret. Operam ergo dedit, vt fasciculus literarum rursum complicatus in Farnesij manus deueniret. Summa criminum erat: Malè animatum Parmensem erga Hispanã amplitudinem esse. Quippe Italum Principem cum suis popularibus consentire, ne res Hispana per Gallias cum periculo Italiæ augesceret. Actũ enim de Italicâ libertate fore, si, præter vincula seruitutis ab Hispanijs nauigantia,

De his vide p. 137. lib. 1.

Morei literæ, quibus Alexandrum insimulauerat, à Rege Nauarræ intercipiuntur.

Ex literis Morei ad Regem 30. Ian. 1590. Thuan. Dauila Castro anno 1590.

Eiusdem Regis opera deueniũt ad Alexandrũ.

Summa criminum.

uigantia, nouæ in alpibus compedes de propinqua Gallia cuderentur. Ea propter auxilia Sancto Fœderi malignè, vel serò præbita; pacem verò, quæ cum Hollandis facilè coire potuerit, artificiosè discussam, ne per eam, conuersis in Galliam totius Belgij viribus, debellaretur. Seditionum quoque turbamenta eiusdem vitio tribuebat, seu perditæ valetudinis, seu fortunæ reflantis. Quasi languesceret in affecto corpore animus, & de culmine rerum, quo eum sustulerat, retro volui more suo fortuna inciperet. Quin etiam in sermonibus domesticis obloqui solitum Hispanis administris quod Regno Galliarum Borbonios deijcere contra ius fasque postularent illudque adiungere Austriacæ ditioni non insipienter minùs, quàm arroganter. Nam licèt Gallicas vrbes
Dauila auro, ferroque singulas aggrederentur, & occuparent, diem tamen Orbi supremum ante adfuturum, quàm Hispanis imperio Galliarum potiri contingeret. Ad accendendas quoq; inter Alex.& Hispanos offensiones, rumores addebat in vulgus à Batauis, disseminatos, quibus consensu Britanniæ Reginæ, Lutheranorum Germaniæ

Prin-

Principum,& Batauorum Belgij Principatus offerebatur Alexandro, eousque retinendus, quoad Lusitaniæ Regnum redderetur, in quod Ranutius Princeps matre genitus Lusitana Regij generis ius habebat. Et quidem eiusmodi tentamentum ante aliquot annos ab Elisabethæ Ministro adhibitũ fuisse per anonymas literas narrat in secunda decade Famianus tanto cũ Farnesij stomacho, iraque, vt nisi ab amicis amplexu, & precibus detineretur iugulaturus latorem literarum fuerit. Suam enim verò erga Regem auunculum fidem, ne delato quidem orbis terræ, ne dum Belgij principatu, experiendam credebat. *Hæc*, aliaque id genus, Parmæ Duci Moreus obijciebat, aut omnino falsa, aut partim vera, sed calumniæ fuco in speciem criminis deformata; quæ nisi summum gratiæ locum Dux teneret, vix diluenda viderentur apud Regem senio, & experientiâ rerum humanarum, ad suspicandum deteriora procliuem, occultum offensionum, & odij, tristique prudentiâ cuncta metientem. Siquidem ea Farnesio dicta, sententiæque affingebantur, quæ Principem regnandi artium non incal-

Vel falsa, vel mendacijs immista.

incallidum, suisque compendijs enixè seruientem sentire, ac dicere à vero non abhorrebat. Sed excelsior erat Parmensis animus, quàm vt vtilitatis causâ contra dignitatem, & fidem loqueretur, aut faceret. Quin arcto cognationis, arctiori officiorum, & beneuolentiæ vinculo, domui Austriacæ innexus, ab Hispanis incrementis adeò non timebat, vt eadem decempedâ metiretur Austriacam potentiã, & Farnesiam felicitatem. Regi autem Philippo nuper gratijs refertas literas dederat, ob impetratam à Gregorio Pontifice Vaticanam Purpuram Odoardo Principi natu minori, de duobus liberis, quos ex coniuge Lusitana susceperat.

Secundùm inuidiam, altera obtrectationum causa fuerat diffidium opinionum Farnesium inter, ac Moreum, cæterosque eiusdem farinæ aulicos assentatores; qui Regi suo omnia tribuere soliti, Parmensis diuersa iudicia trahebant in crimen auersæ voluntatis. In quo, sicut in sententijs, & fallebantur, & fallebant. Cum sibi persuaderent, persuasumque aulæ Hispanicæ vellent, Philippo Regi ex facili subigi posse Regnum Galliarũ. Lon-

Præter inuidiã diuersitas iudiciorum causa fuit cur Alex. obtrectarent Moreus, & aulici.

Longè ſecus, veriuſque opinante Alexandro. Qui occaſione bellorum, priùs, dein fœderum Gallicorum, ſenſus nationis intimos perſcrutatus, ab externa qualibet, ſed ab Hiſpana maximè dominatione Gallos abhorrere cognôrat. Nec omiſit eius rei Regem facere certiorem, cum ſcriberet: Hiſpanicæ Maieſtatis patrociniũ Gallos cupienter appetere, longè cupidiùs aurum: at nequaquam pro ea gratia, ne veſtigium quidem Gallici ſoli, Hiſpaniæ Regi condonaturos. Hiſpanis porro Ducibus, & curatoribus Gallici fœderis arma, vel negotia tractantibus, aſſiduò inculcabat, ne quam Hiſpanicæ dominationis in Gallia proferendæ voluntatem oſtenderent. Vtcumque verò illi Parmenſis monita penſi fecerint, ipſe conſilij certus palàm ſemper ferebat, ſe vnicâ tuendæ Catholicæ Religionis causâ, circumferre per Gallias Hiſpana arma. Nec aſpernandum fructum eius prudentiæ, ac moderationis retulit. Nam & vulgus Gallorum ſimplex mirum in modum conciliauit, & nobilitatem, quæ haud perinde, ac plebes externis fidere ſolet, placatiorem, æquioremq; Hiſpano nomini reddidit.

17. Ianuar. 1590.

Cum illi in expeditione Gallica priuatas Hiſpanici Imperij rationes aperte nimis proueherent; Alex. verò armis vnicum Religionis titulum prætenderet.

Cor-

Corbolio adsidebat 11. Kalendas Nouembris, cum ad eum literæ plenæ maledictorum delatæ sunt. Et Moreus quidem, post infixos alienæ famæ malignitatis aculeos, in vrbe Meldarum decessit, incertum sua ne morte, an per venenum properatâ? certè repentinâ, post conuiuium, & immaturâ citrà senectutem. Prout verò mordacitate oris, & styli non paucos violauerat, eosdem præcipitis lethi suspicionibus aspersit, in primis Alexandrum. Quasi maledicentiæ victus, quo ille dignitatem suam perditum ierat, ipse vicissim, vt paria redderet, mortifero veneno vltus esset. Equidem vt ab hac noxa longè abfuisse Farnesium credam, præter cœteram vitam nunquam talium facinorum rumoribus decoloratam, illud me adducit, quod Moreus diem suum obijt siue octauo, siue pridie (nam in hoc Scriptores variant) Kalendas Septembris, hoc est ante mensem vnum, & alterum, quàm Alexandro redderetur obtrectatoria eius epistola, quę propinandi veneni fuisse causa à Nauarræis vulgatoribus ferebatur. Quod autem nummûm aureorum quatuor supra quinquaginta millia, in arca de-

In Alex. manus deueniunt Morei literæ.

Pet. de Castro. Carolus Coloma Janno 1590.

Morei repentinus interitus imputatur varijs, quos lingua, vel calamo læserat, & præcipuè Alexandro.

Causa huius opinionis.

Sed parum firma.

defuncti reperta regio fisco Parmensis addixerit, non inimicè factum interpretor, sed quoniam à vero non aberat, eam pecuniæ summam spectare ad Regis ærarium, cujus Moreus fuerat, Hispano Historico teste, nimis largus administrator.

Excessiuo gastador dell'azienda del Rey Car. Colomo de Bel. Belg. l.3.

At Farnesius licèt ineptum, & superuacuum iudicaret iurgari cum mortuis, calumniæ tamen indignitate commotus, an veritus quoque, ne silentium conscientiæ, vel timori imputaretur? reuerenter cum Rege, cum Idiaquæsio liberiùs in literis conquestus est: Patefactas à Regia Maiestate suis obtrectatoribus aures esse, neque refellendi facultatem statim oblatam, neque delatum delatorem. Quasi Parmensis innocentiæ Rex diffideret, & calumniatoris maligna mendacia digna essent, quæ ab Rege tacito expenderentur. Hanc mercedem pro tot laboribus, vigilijsque, sanguine, ac vitâ sæpiùs periclitato rependi, post viginti ampliùs annos in obsequio auunculi Regis consenescenti? Nimirum in dubium fidei Farnesiæ constantiam reuocari; pro qua ipse opes, principatum, & vitam pacisci non dubitaret? Et istud non sine magno

De Morei calumnijs conqueritur cum Rege, & Idiaquesio.

Summa literarum.

Alex. literæ ad Regẽ breuiter, ad Idiaquesiũ prolixius exaratæ Corb. 5. Decemb. 1590.

gno

gno tàm famæ suæ, quàm publicæ rei intertrimento. Vulgatas enim à Nauarræis Farnesij apud Hispanum accusationes in Gallia, in Belgio, in Britannia, in Germania, & in Italia per ora hominum volitare. Ideo tot nobiles Belgij prouincias, operâ suâ de hoste Batauo receptas, & Hispanæ dominationi restitutas? Ideò Antuerpiam, Traiectum, aliasque inexpugnabiles arces expugnatas? Ideò nouissimè, nutantem in Lutetiæ periculo, collabentemque Catholicam Galliam, cum sancto Fœdere, subleuatã, vt Moreus in literis ad Regem, de Alexandri inuidia splendorem quærat? Vt Imperatorem suæ ætatis non vltimum (fas enim magnificè loqui, pro necessitate defensionis, non libidine gloriandi) homo nullius in armis pretij insectetur? Vt Moreus in Parmensis consilia inquirat, interpretetur dicta, facta sugillet, de bello, de pace, de fortunæ varietate, si Deo placet, sententias dicat, ineptiùs delirans, quàm Phormio ille Atheniensis, coram Annibale, de munere bellico disceptator? Eiusmodi monstra, & probra in otiosis ciuitatibus, Aulisque Regum longâ pace lasciuienti-

Cic, 2. de Oratore.

bus nasci, educarique; in acie, in castris, militaribus ingenijs esse prorsùs intoleranda. Quare Idiaquesium etiam, atque etiam orare, vt Regiæ Maiestati suppliciter insinuet: impeditam sibi fore in posterum administrationem Belgicæ Præfecturæ, & Gallici belli, nisi tanta suæ dignitatis iniuria præpotenti Regalis clementię studio reparetur. Vnde Orbis terrarum intelligat, quanti apud auunculum Regem Hispaniæ sit, præ vno mendaculo assentatore, Alexander Parmæ, ac Placentiæ Dux, Pauli Pontificis Pronepos, Caroli Cæsaris nepos Belgij domitor, & liberator Galliarum.

Philippi Regis responsum perbenignum, & honorificentissimum Alexandro.

Litteræ Regis ad Alexan. 5. Dec. 1590.

Huic Parmensis expostulationi, satis prolixè factum à Philippo Rege comperio, perbenigno responso Regalibus literis reddito. Tam grandia esse, tenerique conscientiâ generis humani Parmensis erga Catholicam Religionem, & Hispanam amplitudinẽ gloriosa promerita; vt, quantâcumque malignitatis, & inuidiæ caligine, obscurari non possint. Id se voce, id scripto, populis, & seculis omnibus, palàm, testatum facere, facturumque. An, si visæ fuissent dignæ, quæ ab Re-

ge

ge tacito expenderentur, criminosæ Farnesio literæ (quas ne vidisse quidem recordaretur) eodem tempore, in eiusdem fidem Hispanos exercitus, rem Belgicam, atque Gallicam, cum omni spe Catholicæ Religionis, fuisse commendaturum? Nisi vtrumque, sanguinis, & amoris coniunctio tanta intercederet, quantam in alterutro dissolui aliter, quàm fatali supremæ necessitatis ictu, sit nefas? Hinc, & suis administris, vbicumque terrarũ, in Occidente, in Oriente versantibus, diligenter mandasse, vt Farnesij auctoritatem, existimationem, & famã, non secus, ac Regiam seruatam curent, auctamque. Quippe Hispanici imperij Regales humeros prementis molem, non alio adiutore fulciri validiùs, & fatigatam Orbis vtriusque curis Philippi auunculi senectam, in istius Alexandri virili firmitudine, conquiescere.

Verùm ex ijs, quæ hoc anno improspera contigerunt, nullâ magis re perculsus fuit Parmẽsis animus, quàm Hispanicæ legionis, quæ sub Emmanuele Vega merebat, contumaci secessione. Nihil accepit ægriùs, nihil dolentiùs cum Mansfeldio expostula-

uit, quàm ansam oblatam fortissimæ legioni, vt se ab obsequio Hispani Regis abrumperet. Egregiè sibi conscius, hanc tempestatem præcauisse, quantumque humanis opibus occurri poterat, propulsare conatum. Cùm aduertisset iam pridem legionariorum animos, ex dilata solutione stipendiorum turbidos, & in tumultum, vbi facultas daretur, erupturos, inuitante exemplo seditionis fortunatæ Manriquianorum. His enim virtute belli, cùm inferiores non essent, superiores æquitate causæ se rebantur, vt pote summæ duplo maioris, quadringentorum millium aureorum creditores.

Fremere igitur egens miles, de die in diem spes extrahi suas, inanibus literis, fallacibus blandimentis; quasi verbis, & promissis exigeretur inopia. Neque fortium bellatorum querimoniæ Farnesio iniquæ videbantur: modò intra verba consisterent. Sed impos veræ medicinæ per aurum adhibendæ, sustentare nitebatur arte varia ægros animis, ne deficerent, omnesque præcidere commouendorũ humorum occasiones. Itaque sub strenuis Ducibus Francisco Verdugo, &

Thuan. l. 100. Pet. Castro in comm. anno 1590. Coloma Card. Bentiu. & alij.

Hispanorum querimoniæ non iniquæ.

Farnesius prudenti consilio eos in Frisia sub strenuis Ducibus detinet.

& Emmanuele Vega, in Frisia infestâ maximè Batauorum incursionibus prouinciâ, eos detinebat. Vbi neque spatium ad res nouandas dabat hostis perpetuò lacessens in campo, neque in Ciuitatibus Populi; qui communiter Hispanum inopem tectis arcebant, perniciem dubiam præoptantes ab aggressoribus externis, quàm vt certò domesticis à custodibus expilarentur. Vnde factum, vt assiduè sub pellibus versando, duraretur ad patientiam miles, irasque conceptas in Quæstores Regios, contra hostem innocenter effunderet; simulque satiatus inimico sanguine, prædis per victoriam partis, pauperiem aleret, & solaretur suam. Ita geminum commodum ex vno facto capiebat respublica; quod & imperij fines promouebantur, & occupato procul ab vrbium lasciuia militi, irritamenta seditionum longè aberant. Cùm verò, per nouum Regis imperium, nouam militiam capesseret Alexander, in cardine tantæ expeditionis, fortium bellatorum pro Religione, ac Rege pugnantium non est oblitus. Vestimenta singulis, & calceos, tùm pecuniæ modicum submitti iussit, quod di-

vt promoueat imperij fines & irritamenta seditionis amoueat.

Gallicæ expeditioni se accingens partẽ stipendij misit, quæ ad eos delata non fuit.

dimidij stipendij summam efficeret. Tenuitate quidem subsidij literis amantissimis excusatâ. Quibus ab se commendatam Regi testabatur, spemque habere, remuneratum iri virtutem fidelissimæ legionis. Quantulâcunque hac ope literis exornatâ Imperatorijs mitigati fuissent egentissimorum militum animi, si, vti Farnesius mandauerat, ad illos tempestiuè delata esset. Hæsit vsque ad reditum Ducis inutilis defectu custodiæ, quæ deduceret. Siue ea fuit Hollandorum vias obsidentium diligentia, siue socordia Ducum Regiorum, qui armis iter expedire neglexerint. At, quo tempore Alexander in Gallia grauissimum bellum administrabat, eodem Hispanæ legiones in Frisia non inutilem operam posuerunt. Hanc breuiter commemorandam ante duximus, quàm defectionis flagitium perstringamus.

Res in Frisia gestæ ab Hispanis.

Gulielmus Nassauius Frisiæ Hollandis subiectæ gubernator, fretus recentibus copijs, quæ de Britannia cũ Comite Chiesterno aduenerant, e castris prodierat contra Regios. Ex aduerso Franciscus Verdugus, & Emmanuel Vega Tribuni, cum binis legio-

Gulielmi Nassauij consilium in detrectanda pugna cum regijs.

gionibus Hispanorum, numero impares, non virtute, obuiam progrediuntur. Nassauius, qui militi nouitio haud perinde fideret, ac veterano Verdugus, an quia distinere tantùm Farnesianos, ne in Galliam tota mole virium incumberent, non præliari, consilium erat? intra munimenta se tenebat. Vt in apertum elicerent, sin minùs, confessionem detrectati certaminis extorquerent, Hispani Emitelium proximum castellum adoriuntur. Quod initio cùm repugnaret, binis aduectis è Groninga tormentis verberatum, deditionem fecit. Inde ad arcem Lopeslaquium, quam Hispani anno superiore construxerant in aggere Groningam, & mare interiacente, tamquam finitimam Batauorum munitionem Niehusium nomine aggressuri se conferunt. Cùm appareret, Nassauium neque periculo suorum, neque damnis à proposito dimoueri, Verdugus hostis patientiâ abusurus in sua commoda, ad rem maiorem adijcit animum, & nouum propugnaculum in extremo aggere fabricari aggreditur. Id breui, continuato labore dies, noctesque, præter opinionem omnium;

Hispanorum Ducum conatus ad eliciendos in pugnam Batauos.

Emitelium castellum in deditionem accipiunt.

Lopeslague.

Nieuchil.

Nouum propugnaculum extruunt prope Groningam.

ad exitum perducit, vnà cum militibus Hispanis, Groningæ quoque ciuibus materiem, manusque conferentibus. Neque Groningensibus tantum cordi erant commoda Hispanorum, ad quos gemini propugnaculi patrocinio, securi commeatus ab vrbe in castra deferebantur: quantum, quod ipsi quoque duarum arcium beneficio, non modicam frugiferæ glebæ possessionem sibi vindicabant. Serò experrectus Nassauius è Colmensibus castris tandem mouit. Cùm primo suorum agmine ad Hispanorum munitiones accedentem, milites quidam in propinquo riuo vestimenta lauantes aspiciunt. Cùmque obseruassent Nassauianos incompositos, demissisque capitibus languidè incedere præ lassitudine ab itinere, æstuq; (medium diei fermè erat) in castra propere reuertuntur, vt sumptis armis, cum suis commilitonibus integri de fessis, atque torpentibus victoriam referant. Lucas Linares vetus ex cohorte Portocarreri miles, Verdugum adit; suum, & sociorum iudicium exponit. Si ducenti pedites, equites quinquaginta secum vnà impetum dent in trepidos, & inopinantes,

Groningenses opus id adiuuant ob suam vtilitatem.

Nassauius damno suo motus ad Hispanorũ munitiones accedit.

Lucæ Linares ad Verdugum relatio de Hollandorum lassitudine, & iudicium de facilitate victoriæ.

Pet. de Cast in Comm. anno 1590.

tes,

tes, certam in fugam auersum iri. Experto sibi pluribus prælijs hostem, numquam oportuniorem ad clades visum. Strenuorum militum relatio multum, plus iudicium Verdugum mouebat. Sed exquirendam alterius Tribuni Emmanuelis Vegæ sententiã duxit. Hic summæ grauitatis Dux, minimèque in vulgus militum blandus, negauit, ad iuuenum audaciorum voluntatem attemperanda Ducum imperia esse. Ducentos, & quinquaginta certamen, aduersus tot millia equitum, peditumque deposcere, quo consilio, quâ spe animis præceptâ victoriæ? Vidimus inquiunt, hostem ordinibus interruptis, quasi
„ somniculosum incedere. Fac ita es-
„ se, nec (vt interdum fit) procul
„ intuentium oculos, in errorem in-
„ ductos. Ecquis in agmine non ty-
„ ro modò degrege nouitiorum, sed
„ miles veteranus, & grauis tàm ere-
„ ctus, atque alacer viam, quàm præ-
„ lium ingreditur? Equitum aliquos
„ in itinere somno sopitos, non mi-
„ nus bellè vehentes, quàm cum vi-
„ gilarent, aspicimus. At simul in-
„ crepuit tuba, somnus excutitur,
„ expediuntur arma, equos, aut pro-

„ cur-

Alterius Tribuni sententiam exquirit Verdugus.

Negat Vega tentandam pugnæ aleam cũ hostibus numero superioribus.

,, cursuri immittunt, aut in orbem
,, pugnaturi circumflectunt, quantum
,, extra certamen soluti, tantum dum
,, geritur attenti, & dissimiles sui.
,, Fingite Nassauianos in hunc modũ
,, mutato, pro re nata, corporum ha-
,, bitu, & animorum, occurrere, quæ
,, tunc vobis, mens, & sententia mi-
,, lites erit? Belli aleam tentare, in
,, tanta iniquitate virium, perseuera-
,, bitis? Quanta temeritas? An, mu-
,, tatâ vos quoque scenâ, facti ex au-
,, dacibus cauti, effugia circumspe-
,, ctabitis? Quantum flagitiũ? Peribi-
,, mus inquient in vestigio, si quid te-
,, meritate peccatũ, sanguine luituri.
,, Non est vestrum, milites, non est,
,, facere tàm splendida vulnerum, &
,, mortis arbitria. Vos plena animo-
,, rum pectora reipublicæ deuouistis:
,, ea consilio, imperioque Ducum gu-
,, bernanda reseruate. grauis oratio
Ducis Verdugum, & seniores exercitus mouit; vulgò minùs accepta, cui Vega seueritatis nomine inuisior erat.

Verdugus, & primores exercitus Vegæ auctoritati, & iudicio aquiescunt.

Insequenti luce, magno numero equites ad exploranda hostium consilia profecti, sese munientes intra noua castra reperiunt. Inde aliquot dies,

dies, leuibus vtrinque certaminibus, absumpti. Nassauius ad vltimum, seu cupidus explorandi animos Hispanorum, seù quod ad prælium tunc fortè animatus esset, misso præcone ad pugnam aduersarios prouocat. Assentitur de Ducum consilio Verdugus, vnò Tribuno Vega dissentiente. Primò mane, relictis ad custodiam castrorum binis cohortibus Germanorum, præeunte equitatu, legiones aduersùs hostem ducit. Cum hic nullus, ad castra iam propinquantibus, appareret, mittitur ad Nassauium tubicen, qui doceat, inuitatos ad Martis ludum Hispanos, in procintu suos collusores opperiri. Huic subridens Nassauius: abhorrere suos milites (respondit) à congressu, cum hominibus desperatis, ac perditis, quibus vulnera, & cædes pro perfugio forent, extremæ paupertatis mala fugientibus. Præcone vltro, citroque commeant, cum impatientes moræ milites fremerent, Alfonsus Mendes equestris alæ præfectus, in binas equitum Nassauianorum stationes impetum dedit, actasque in fugam vsque ad munimenta persecutus, in cassum procellâ pilarum obturbante, aliquot ex hosti-

Nassauius Hispanos prouocat ad certamen.

Verdugus prouocatione accepta suos in hostem educit.

Cunctantes Nassauianos per præconem citat ad prælium.

Nassanij detrectantis certamen contumeliosa responsio.

AlphonsusMendes irrumpit in hostilium equitum stationes, ijsque fugatis hostium aliquot capit.

Verdugus ad Nassauium captos gratis remittit cum ferocibus minis.

Côllaudat Linaris iudicium à Vega superiùs reprobatum.

hostibus capit . & ad Verdugum adducit . Qui, Mendo inter laudandum increpito , quod iniussu Ducis pugnans , non ex disciplinâ vicisset , ad Comitem Gulielmum captiuos gratis remisit , minas muneri ferociter addens . Caueret in posterum ab Hispanis irrita prouocatione irritandis , qui vel excisis, intra quæ delitesceret, munimentis , eum ad certamen vi essent extracturi . Tum conuersus ad Linarem , qui superioribus diebus de aduentu hostis incompositi indicium tulerat ; si tua (inquit) sententia vir fortis valuisset , ita Nassauio spiritus contudissemus, vt lacessendos posthac Hispanos nunquam duceret . Ex inconstantia hostis , & metu haud falsò coniectans , insigni clade multari potuisse , si priusquam sibi munimenta circumdaret , ad conferendas manus adigeretur . Nec alia reliquorum Ducum opinio fuit . Hinc indignatio, & odium gliscere in Tribunum Vegam, quo dehortante conficiendi in Frisia belli . prætervolasset opportunitas . Cuius quidem sententiæ si staretur , adhuc Hispanis insultaret hostis, tàm certaminis metuens , quàm in prouocationibus ferox .

Nec

Nec intra irrisiones, & mordacia dicta militum ira se tenuit. Tres præ cæteris audaciores, cadum sulphureo refertum puluere tabernaculo Tribuni subijciunt. Tum, silentio noctis concubiæ, applicant funem incendiarum ita attemperatum, vt cum totus flammam conceperit, correptis propinqui pulueris institis, ignem ad vasculum differat. Non procul inde, præstolantes feralis machinationis euentum consistunt. Cùm res procedere lentiùs præ cupidine, atque expectatione videretur, illorum vnus, ad vestigandas moræ causas inconsultus accessit. Eo fortè tempore maturata pernicies erat, ignisque, funiculo deuorato, nitratum puluerem corripuerat. Flamma igitur violentior ex arcto prorumpens, tùm adstantis militis faciem perussit, tùm Vegę tentorium ingenti fragore quassatum, partim in aera sustulit, partim longè, latèque disiecit. Euersis quibus incubuerat stratis, excutitur præceps Tribunus, forasque seminudus prosiliens, familiam inclamat. Ad sonitum ruinæ, & vocem Domini accurrunt famuli, militemque alterum fugâ procul auectum conspicantur, alte-

Petr. Castro anno 1590.

Milites aliquot nitratum puluerem Vegæ tabernaculo subijciunt.

Tribunitij tabernaculi incendium.

alterum in proximo hærentem, ictu ignis, & conſcientiæ attonitum. Hunc in crimine, quo conflagrauerat, deprehenſum, nec inficiari auſum, iuſſu Ducis illico rapiunt ad ſuſpendium. Mox variæ in facinus exercitæ quæſtiones, quas vt euaderent, non modò fugam conſciuere ſontes aliquot, ſed plerique innoxij, cùm ſe perſtringi Tribuni ſuſpicionibus viderent. Vulgus igitur militum, ſupplicijs commilitonum, vel exilijs triſte, cum ipſe Dux periculo, & contumeliâ exacerbatus aſpectu truci, ſermone aſpero, abalienaret etiam meliorum animos, iam facinoris, quod pauci admiſerant, rei omnes, votis, & execrationibus euaſerant. Hoc odium, tàm atrox Hiſpanorum aduersùs Tribunum, non parum momenti ad ſeditionem poſt paulo ſuſcitandam contuliſſe, creditum eſt.

Miles in crimine deprehẽſus ad ſuſpendium rapitur.

Paucorum facinoris, omnes rei, voto propter tribuui acerbitatem, quodammodo fiunt.

Interim incitatus aquilonaribus vẽtis, quaſi ad puniendas legionariorum militum noxas, præter morem Oceanus intumeſcit. Ad grande trium leucarum ſpatium, nouem Italica milliaria in terrarum ſinus penetrat vnda, cum incolarum pernicie magna, metu maiore. Iam exæſtuantis pela-

Oceani tumor inſolitus, & exundatio.

Pet. de Caſt in Comm. anno 1590.

pelagi castra Hispana circumtonante fragore, regressi excursorij equites, marinos fluctus, pro Batauis ad prælium venire renunciant. Verdugus confestim, instructorem legionis, Vegam de colligendis vasis consuluit. Negauit is de suorum Ducum sententia, citra palmare dedecus, castra moueri tunc posse. Quippe interpretaturos Nassauianos, timori suarum virium prætendi ventorum, ac fluctuũ terrores. Nec Oceanum cum rebellibus inijsse fœdus, vt, contra naturæ fas, ad inuadendos Hispanos, medias terras introrumpat, finesque transiliat quos adhuc inuiolatos indigenæ suâ, & patrum ætate fuisse recordentur. Siue ea constantia, & magnitudo animorum in Hispanis fuit, quâ procellis Oceani in irritum fortè casuris cedendum non putarent, siue odijs acerbissimis in mutuã perniciem inflammati, modò Dux militem, miles Ducem pereuntes viderent, vnà periclitari non abnuerent. Non est ausus Verdugus fortiori sententiæ refragari, & insipientior, quàm meticulosior, haberi maluit. Dum ergo Hispani Duces animosè contra Oceanũ sententias dicunt, ille susceptum bellum,

Castrorum Hispanorum inde periculum.

Verdugus de mouendis castris consulit Vegam.

Huius sententia negãs loco cedendum esse.

Causæ cur Hispani Duces, & milites contra Oceani furias animum obfirmauerint.

lium, proximis campis inundatis, ad castra promouerat, iam fossas aggeri prætentas impleuerat, iam victor immissis vndecunque fluctibus vallum intrabat, cùm tandem, per aduentum mali, factâ periculo fide, Hispanorum peruicacia cessit. Raptim carissima quæque auferentes, ad superiorem Frisiæ oram contendunt. Pleraque impedimentorum hausta gurgitibus, & nonnulli, dum sarcinas viles amplexi, suæ paupertatis thesaurum subducere naufragio parant, aquis intercepti pariter periere. Frustra dein actum cum Groningensibus, vt in suam vrbem, vexatas naufragio legiones, ad hyemandum exciperent. Quippe increbuerat rumor, auctus astu Nassauianorum: Verdugo iniunctum ab Alexandro, vt quàm maxime multis Frisiæ arcibus, Hispanum præsidium imponeret. Seu vera hæc, seu ficta, pro veris habere ciuium securitatis interfuit. Seditionis Cortracensis recens exemplum addebat metum, ne Hispani sibi Groningam occuparent, non Regi: vt eâ scilicet vrbe, tamquam pignore ad extorquēda stipendia abuterentur. Paucis itaque primoribus admissis, vulgus mi-

Hispanorum pertinacia tandem fluctibus cedit.

Cum detrimento sarcinarum & aliquorum militum interitu.

Varijs prætextibus à Groningensibus Hispanæ legiones vrbe excluduntur.

litum

litum excludunt; suam ipsam contumaciam, quasi fidelem operam imputaturi Belgij Præfecto, quod militibus ob egestatem turbidis, occasionē furendi præbere noluissent. Hinc Hispanis necessitas maior, finem grauis militiæ à Vicario flagitandi, & honestior causa, Comiti Petro Ernesto, gratificandi imperatrici nationi, in suo breui imperio.

Æstate iam transactâ, cum hybernorum tempus appeteret, & Alexander, subleuatis in Gallia sancti Fœderis rebus, ad suos redire diceretur, anteuertunt Vegæ milites, stipendia debita summâ contentione deposcere. At quoniam nullam pecuniæ copiam adesse constabat, prouinciæ mutationem, clementioremque ad hyemandum sedem pro dilato stipendio deprecari. Æqua visus petere miles emeritus, opulentas Brabantiæ vrbes, ad hybernandum impetrat, à facilitate Mansfeldij senis ignari, quantum è republica largiretur. An iusta miseratio erga patientissimos milites inflexit animum Ducis? Neque à castrensi duritia, & egestate rerum omnium, ad commoda ciuium, & delicias euocatos, beneficio tanto statim

Vegæ milites ab Hernesto comite loco stipēdij commodiora hiberna deposcunt.

Diestemium, aliaque oppida ad hyemandū impetrant à Mansfeldio.

abusuros in largitoris contumeliam, credibile fuit. Ita Princeps probitatis, & candoris antiqui, è suo alios ingenio æstimabat. Hispani ergo milites in Brabantiam deducuntur; septem cohortes Diestemium cum Tribuno Vega, totidem Erentaliam sub Didaco de Lerma, Lieuum quinque sub Hermanno Tello Portocarrero, aliæque alia in loca cum suis Ducibus hyematuræ. Illic non defuit otiosis, quærentibusque causa desciscendi, haud absimilis defectioni Manriquianorum; stipendij scilicet accipiundi spes in irritum cadens, & delusa expectatio legionis. Cùm pro quadringentis aureorum millibus quæ debebantur, tantum singulis pecuniæ diribendum esset, quantum vix mediam stipendij menstrui summam efficeret. Vbi hoc in vulgus certis authoribus manauit, confestim fremitus, & murmur est ortum. Mox audaciores ad quinquaginta, sclopis grandioribus armati conueniunt in euersi templi parietinis, coniurantque eâ ipsa nocte, quâ Regij Quæstores promissis graues, at pecuniâ vacui, Diestemiũ intrauerant. Inter se datâ fide seditiosi, primò ad Prætoriam stationem ex-

Diest.

Erent.

Lieuu.

Eorum coniuratio ob spem delusam accipiendi stipendij.

Coniurationis initia, & progressus.

expugnandam, silentio summo, contendunt, interpellante nemine Ducum, militumque. Seu quia rebantur de numero eorum esse, qui profecti ad Quæstores deducendos, obsequio functi domum redibant; seu, licèt id quod erat, suspicarentur, noluerunt obuiam ire facinori, cui occulti fauebant. Cùm itaque ad stationem peruenissent turbulenti, suspensas è cancellatis fulcris hastas deijciunt, ne præsto ad manum essent, si qui fortè vellent è legionarijs obsistere. Sed hi tumultuosis clamoribus, & concursatione vana, speciem repugnantium magis, quàm rem exhibuere. Mox dimidiæ horæ spatio pacati omnes, vnãque in aciem confusi, ad occupanda capita viarum, & vrbis portas, de suo corpore milites mittunt. Vtrumque facili negotio peractum.

Tribuni domus inuiolata supererat, bellatoribus viginti ad custodiã sedentibus. Qui strepitu defectionis audito, arma corripiunt, morituros pro Duce, quasi renouato iureiurando spondentes. Hinc orta Tribuno fiducia, cum fideli, & forti manu ad forum accurrendi; cùm speraret optimum quemque militum, ciuiumque,

Tribunus cum paucis domus custodibus ad forum accurrit vt turbulentos authoritate sua compescat.

cum plebe perniciosis consilijs intacta, per viam se aggregaturos, atque ita seditionem nondum corroboratã, nefasque, quod initio timidum esse solet, verâ virtute discuti posse. Secus res, quàm opinabatur, euenit. Cum enim fortè in cohortem tumultuantium incidissent, protinus Vegæ propugnatores, consalutatione factâ, manipulos miscent, ostenduntque deuotionem qua capita sua Tribuno obstrinxerant, vel infidam fuisse, vel fluxam. Desertus à suis Tribunus domum cum binis contubernalibus regreditur, sollicitus iam de vita, non de legione retinenda. Memor militaris inuidiæ, subducere se oculis debacchantium, & personam Ducis latebrâ, non sacramenti maiestate defendere. Sed inuentus à turbidis iubetur subscribere schedulis geminis, in quibus Tribuni nomine præcipiebatur cohortibus Erentaliam ac Lieuum tenentibus, vt Diestemium, ad consortium scilicet desciscentium, commearent. Renuit Vega, vno opere perduellis & proditoris crimina suscipere, mortemque minitantibus respondit: Non ignorare, suæ vitæ ac necis arbitria penes eos esse. Sed & illud

Sed custodes obuiam facti se ditiosis aggregant se, atque immiscent.

Diest. Erent. Lieuu.

illud ſcire, neminem ante hac Hiſpanorum Ducum,fuiſſe violatum à gente,qua nulla reuerentior legitimarum poteſtatum ſit. Quod ſi ſui commilitones cœptũ furorem furere pergant, ſe vitam libenter daturum, vt reum ſeruatæ, cum diſciplinæ in militiâ, tum fidelitatis in Regem. Viderent ipſi, quam Deo, hominibuſque rationem patrati tam inſolentis flagitij, infamiæque Hiſpano nomini aſperſæ, reddituri eſſent. Cùm eiuſmodi orationem imperatorio ſpiritu, & minaci propior quàm ſupplici habuiſſet, captiuum Vegam & cuſtodiâ cinctũ, non minùs timuerunt milites, quàm liberum antea, dominantemque. Omiſſa petitione ſubſcriptionis, Tribuno diſceſſum indicunt, quaſi vltra progredi eo præſente contumaces non auderent,& vnius Ducis vel exauthorati ſupercilium,vniuerſam legionem refrænaret.

Vega alijque ſcelere intacti exire ab vrbe compelluntur.

Cum Vega centuriones, & ſigniferi, tum quidquid in legione ſanum, ab vrbe faceſſere iuſſi ſunt. Differre autem in poſteram lucem profectionem conatos (nam ſpes erat per eam fœditate flagitij detectâ rediturum obſequium militibus) id ipſum me-

Additum expulsis præsidium, quod eos Louanium vsque deduceret.

tuentes auctores turbarum, ante noctis exitum abire compellunt, adiuncto præsidio, quod Louanium vsque comitaretur. Seu tantum venerationis inuisæ virtuti tribuerunt, seu veriti sunt, si ab hostibus interciperentur, inuidiam Belgij, grauioremque offensionem Alexandri. Quo iubente, fideles milites, quicunque vel eiecti, vel sua sponte à turbidorum societate se abiunxerant, bina stipendia Imperatoris cumulata laudibus accipiunt. Hos fuisse admodum paucos hinc liquet, quod vix vllum insignem reipublicæ vsum, donec secessio legionis durauit, præstare potuerint.

Causæ præcipuæ, cum Anglorum Reginā in Hispanos cōcitauerint.

Cùm in hunc modum præsidia tuendo Belgio deficerent, augebantur Hollandorum vires, ad impugnandū, Elisabethæ Reginæ opibus, super veteres irarum causas, in Hispanos recens irritatæ. Hi nuper, immissa classe, Blauetum Galliæ arcem in minore Britannia exaduerso Angliæ positam occupauerant, muniebantque; videlicet, vt retenturi. Hæreditario quippe iure debitam affirmabant Infanti Isabellæ, quam Philippo Secundo Isabella soror natu maxima Henrici III. Regis genuerat. Neque enim

Blauet

Thuan. Haræ. in ann. Belg. 1591. Pet. de Castro in comment. 1591.

per

per Salicam legem fœminas, vt à regno vniuerso Galliarum, sic à successione partis excludi, Britanniæ præsertim minoris, quæ non ita pridem, per Claudiam Britannici principatus hæredem, Francisco Primo nuptam, Gallico sceptro coaluerit. Anglorum quidem Reginæ, Hispanum veterem hostem in Gallijs pedem figere, molestum admodum erat, at multò molestiùs, eumdem è regione regni sui consistere; vnde, ob traiectum breuissimum, Angliæ rebus plurimum officere posset. Quamobrem nullâ morâ interpositâ sexcentos equites Anglos, Hugonotis minorem Britanniam obtinentibus auxilio summisit: tum ipsi Nauarræ Regi binas peditum legiones, & Batauis aduersùs Hispanos instigandis, iuuandisque toto pectore, incubuit.

Hugonotos, & Nauarræ Regē militaribus subsidijs iuuat.

Noritzius Anglorum tribunus Ostendam gubernabat, quam vrbem, Reginæ Hollandi, pro acceptis, proque speratis beneficijs obnoxij, tradiderant pignori. Is, recentibus è Britannia supplementis, queis præsidium duplicatum propemodum fuerat, confirmatus, in Regiorum fines excurrere cœpit, prædas abigens, &

Blanchemburgẽsis propugnaculi per Noritzium Ostendæ Præfectum expugnatio & euersio.

vastitatem relinquens. Blanchemburgense propugnaculum obstabat effusiùs in omnem partem populanti. Antequàm aggressionem tentaret, pręconem ad poscendam deditionem misit. Hunc, vnus è præsidiarijs, contra fas belli temerè iaculatus, interimit. Quare Angli, vltionem festinante ira, scalas continuò admouent, & armata multitudine superfusi, arcẽ expugnant, cæsisq; ad vnum propugnatoribus, funditus euertunt, æquantque solo, vindicati iuris gentium monumentum. Per idem tempus, geminæ in Brabantia arces belli furto interceptæ, Turnohutum, & Vvensterloa. Hanc per occasionem Hollandi, cùm eius Gubernator in venatione esset, prædam fecere: illam Bredæ præsidiarij; cum onustum ceruisiâ currũ simulato mercimonio Turnohutum adduxissent. Effractâ enim de industria in ponte arcis rotâ, dum expediendæ rei custodes dant operam, fictus mercator alterum impulsu subito in fossam deijcit, alterum educto, quem veste tegebat, pugione transfigit. Tum accurrentes Bredani socij, qui proximis in ruderibus euersæ domus delituerant, portam, & ar-

Vensterloam & Turnohutum arces belli furto Batavi occupant.

Vvest. Turn.

cem

cem redigunt in potestatem. Sed leuia isthæc incrementa, præ ijs, quæ Hollandicæ rei addidit Comes Mauritius, bello vltra Rhenum in Frisiam transportato. Decem peditum, duo equitum millia, hyeme exeunte contraxerat, triginta maioribus tormenmentis, varioque expugnandarum arcium instrumento nauibus imposito. Sub initium Maij, aggerem ad Mosam locis aliquot perfodi iubet, quasi viam ad transmittendum nauigijs bellum moliatur. Tum nonnullas equitum alas Bredam submittit, vnde suspicio Regijs oborta, in finitimas arces Siluam Ducis, aut Bergas Diuæ Gertrudis intentari arma. Quamobrem, & Buscoducenses paratis rebus opportunis defensionem instruunt, & aucto commeatu, præsidioque Gertrudembergam in longum munijt Alexander. At Mauritius, centum varij generis nauigijs vndecumque ad præstitutam diem coactis, exercitum extemplo imponit, Rhenumque secundo vento nauigans, breui Arnhemum appellit. Zutphaniam vrbem peramplam expugnare statuerat, quâ prærepta Hispanis, aditus inde in Hollandiam præcludebatur. Vi-

Mauritius copias in Frisiã vltra Rhenũ traducit,

Bolduc Gertrudemb.

Hareus Pet. de Castr. 1591. Zutph.

Zutphaniæ expugnationem meditatur.

Victoriæ spes, non tam in paruo numero hostium, octingenti custodes erant, cohorte insuper vnâ recenter aucti, à Francisco Verdugo Frisiæ moderatore, quàm in mœrore summo, ac desperatione Regiorum militum. Quorum extremam inopiam stipendijque necessitatem cùm Verdugus Bruxellas profectus renuntiasset, à Farnesio plures iam menses ex Hispania pecuniam præstolante, præter verba beneuolentiæ, atque commiserationis plenissima, retulerat nihil. Priùsquàm obsidionem Orangius admoueret, propugnaculum in aduersa Zutphaniæ fluminis ripa positum, intercipi curat. Cohors vna negotiũ suscipit, conficitque. Ante lucem eò profecta in insidijs prope portam subsistit, præmissis duodecim adolescentulis militibus, qui muliebri ornatu puellas rusticas ementiti, oua, caseos, butyrum, tamquam venalia deferebant in calathis, de more supra verticem elatis, abditisque intra sinus vestium armis. Non ante auroram intromissi sunt; quo tempore præsidiarij è propugnaculo egressi partim scaphis flumen Zutphaniam versùs traijciunt, partim ad escarias merces

Propugnaculũ è regione Vrbis fraude occupat.

coe-

coemendas, personatis iuuenculis circumfunduntur. A raritate custodum facti audaciores Bataui; destinata perficere maturant: Illorum vnus extractum è gremio sclopulum, in Regium militem intentum merci, quam licitabatur; explodit; humique prosternit exanimem. Ad hoc signum vertendæ veluti scenæ; reiectis muliebribus tunicis; apparent loricati bellatores; læuâque sclopulos; gladios dexterâ, impigrè stringunt. Momento eodem commilitones, qui non longè à porta opperiebantur; accurrunt cum vociferatione, ac sonitu timpanorum: Tot circumuenti terroribus præsidiarij, vix tentato prælio, deditionem faciunt, vno vtrinque milite desiderato. Tam facili negotio Zutphaniense propugnaculum ab Hollandis occupatum; pignus & rudimentum fuit vrbis citò capiundæ. Nam postridie Comes Mauritius Zutphaniæ exercitum admouit. Ducendo vallo, & imponendo Isulæ ponti biduum insumptum. Proxima luce tormenta de classe extracta, & situ ad verberationem accomodato locata sunt. Tertiò Kalendas Iunias meridianis horis, triginta ferreæ ba-

Vrbem obsidione claudit.

listæ

listæ fulminare cœperunt. Postquam ternos in vrbem globos eiaculatæ sunt singulæ, tubicen à Mauritio Zutphanienses adit, deditionem imperans. Poscentibus ad consultandum spatium, simulque inducias breues, vt Verdugum sui periculi admonerent, neutrum concessum. Quin transigere intra horam iussi, conditiones accepere, quales victis, ac territis dici solent; vt cum gladijs tantùm exirent milites, tamque ipsis, quàm ciuibus, asportare fas esset, quantum vniuscuiusque vires ferrent.

Deditionem breui à Præsidiarijs extorquet.

Flagrauit huius deditionis inuidiâ Loquemanius Gubernator; quoniam paucis ante diebus de statu arcis percontanti Verdugo, necessaria tolerandæ obsidioni adesse cuncta responderat. At Mauritius exercitum Dauentriam duabus inde leucis distantem adducit, ad vrbem opportunitate loci Zutphaniæ non imparem (in eadem ripa Isulæ fluminis posita erat) nec minori custoditam numero præsidiariorum, sed eo firmiorem, quod tenebatur à Duce prænobili, ac strenuo Comite Hermanno Bergensi, altissimi spiritus iuuene Mauritij consobrino, quippe qui à sorore Guliel-mi

Nonnulla Loquemanij Gubernatoris inuidia.

Haræ. Pet. de Castro. Carne. Colom

Deuen

Dauentriam inde obsidionē transfert Mauritius.

mi Auriaci Principis genitus fuerat. Circumuallatâ castris vrbe, atque ad obsidendum flumen, ne subsidia commearent, geminis infra, supraque constructis pontibus, verberationem Dux instituit quadraginta obsidionalibus tormentis. E quibus octo & viginti mœniorum partem debiliorem quatiebant, quam firmare aggestu terræ neglexerant oppidani, cùm latissimæ fossæ aquis abundantes, pro munimento circumdarentur. Reliqua in vrbis latera, in portas, in propugnacula collineabant. Postquam aliquot horas fragore magno detonuerant, caduceator mittitur, qui salute Mauritij nomine nunciatâ, ad vrbem consobrino tradendã Comitem Hermannum inuitet. Hic, iusso per eumdem præconem benè valere Mauritio, negauit sibi salutem à propinquo, nisi saluâ Hispano Regi cum vrbe fide, optabilem esse. Hoc accepto responso, repetita statim verberatio est furore tanto, vt super quatuor millia globorum in vrbem euomuerit, cum strage muri ad centum vlnas prostrati. Eodem tempore subuectus nauigijs pons, vt porrigeret aggressoribus viam, ad mœnia ruinis nudata nauigabat.

Hermannus Bergensis Gubernator deditionem strenuè abnuit.

Strages murorum à tormentis.

gabat. Sed magna clade remigum, nauitarumque ea pontis molitio stetit. Quandoquidem à sclopetarijs de proximo propugnaculo iaculantibus, plumbeo pilarum nimbo sunt obruti.

Aggressio infeliciter tẽtatur.

Neque pontis mox vsus aggredientibus Britannis felicior, quàm instructio Hollandis molientibus fuit. Britannis enim adoriendæ vrbis primæ, secundæ Scotis, vltimæ Batauis partes obtigerant. Cùm itaque ad primum classici signum in pontem irruissent Angli, Scotis insequentibus, pons breuior repertus est, quàm opus foret, ad ruinas vrbis ripæ committendas. Priores igitur Angli, vrgentibus à tergo posterioribus, in aquas detrusi præcipitant, & submerguntur.

Colo. l 4. an. 1591. Pet. de Castr. ibid. Camp. ibid Bentiu. p. 2. l. 6

Aggressio infeliciter procedit.

Nonnulli vires augente necessitate, atque audaciâ, iaculati saltu corpora, de ponte ruinas insiliunt. Quod illis eatenus profuit, vt manibus hominũ mortem oppeterent, speciosiùs in suo sanguine quàm in aquis, naufragium nacti. Cùm enim alij super alios inciderent mutuò hærentes, impeditique, ad hæc, ipso saltandi nisu defatigati, à præsidiarijs virium integris, per otium obtruncabantur. Canente denique receptum tubâ, cædes Anglo-

glo-

glorum finita est. Tristem tamen victoriam Regijs, & secundum Batauis certamen id fecit, vnius hominis vulnus. Dum enim Comes Hermannus in acerrima dimicatione versatur, emissus è tormento globus in murum incidens, effractos minutim lapillos aliquot excussit, impegitque pugnantis in faciem, ita vt oculis grauiter saucijs videndi penè vsum amitteret. Apparuit quantum res militaris authoritate Ducis nitatur. Nam ciues, militesque, qui, stante Bergensi, Mauritij præconem superbè reiecerant, & inchoata Feliciter propugnatione, ne cogitatum quidem dedendæ vrbis admiserant, post Comitis vulnus, quasi eodem ictu prostrata præsidij virtus esset, ad paciscendum in castra de conditionibus egrediuntur. Quæ mutatio cùm præter spem hostium contigisset, ingenti perfudit gaudio, tum Comitem Mauritium, qui aggressionem renouare meditabatur, de successu obsidionis valdè anxius, tum Hollandicas copias, quæ ab hesterno commilitonum infortunio, fortitudinem propugnatorum edoctæ sollicitudini, quàm securitati propiores erant. Itaque dum ciuitas dederetur,

Hermannus Gubernator graue vulnus accipit.

Inde Regiorũ consternatio tanta vt hosti se traderent.

honestissimis pactis assensum est. Vt armis instructi, vexillis explicatis, tubis, timpanisque concinentibus abirent; suasque sarcinas, quocumque collibitum esset, vltro commodatis curribus, & iumentis aueherent. Aucti spe Bataui à prospero cursu armorum, ad expugnationem Groningæ principis Frisiæ vrbis, adijciunt animos. Guilielmo Nassauio ciues nonnulli tumultus, & seditionem, sub eius aduentum promiserant, atque inde occasionem Hispanici præsidij eijciundi, quod perexiguum numero, cōsensum desciscentis ciuitatis, haud remoraturum videbatur. Nassauius, ad occultandum consilium, conuenire iussis in propinquum pagum silentio copijs, mox itinere dies, noctesq; continuato, Groningæ improuisus accessit. Furtiuos Nassauij motus persenserat Verdugus, qui cum Comite Federico Vargas Cobordemi sedebat. Is, quod erat Hosti maximè ex vsu, id attentari, clandestino armorum apparatu coniectans, Groningam celeritate summâ, paucis comitantibus aduolat, commilitonibus, & Comite Federico subsequi iussis. Vix vrbem intrauerat, cùm primum hostium

Groningam ex improuiso adoriri festinat Nassauius à nō nullis ciuibus inuitatus.

Per. de Castro. anno 1591.

Verdugus prior in Vrbē aduolat.

ſtium agmen mœnibus appropinquare cœpit, & ciues turbulenti, vti conuenerat, in foro diſperſi concionari populo, direptionis pericula, & feſtinæ deditionis commoda memorantes. Contra Verdugus, oſtentare prompta Hiſpanorum auxilia, qui iam contra præcurſorios equites Batauorum ante vrbis portas certamen capeſſiuerant. Aliquantiſper Vrbis conſul animo eſt fluctuatus, vtrum Hiſpanos, an Batauos in ciuitatem reciperet. Et initio quidem Hiſpanos tamquam ſuſpectos reijciebat, non tam ſalutis diligens ab inimicis aggreſſoribus tutandæ, quàm libertatis, ne ab amicis auxiliatoribus præriperetur. Tandem, vt intra vrbem ſuos liberatores admitteret, fas, pietas, & pudor peruicere. An metus quoque? ne, ſi obruente multitudine Batauorum Hiſpani caderent non inulti, conditiones iniquiores darentur à victoribus cæde ſuorum, ac ſanguine irritatis. Vno eodemque actu Hiſpanus in ſuburbia receptus, & ſeditionis incentores expulſi. Spe proditionis euaneſcente, Naſſauius aperta vi vſurus, aggeres promouere inſtitit; ſed breui fulminantibus bom-

Præſidium Hiſpanum ægrè, ſed tamen impetrat intromitti.

Burgomeſt.

Naſſauius obſidionem fruſtra tentatã omittit

bardis, & assiduis eruptionibus Hispanorum, à fiducia subigendæ vrbis deiectus est. Vt obsidionem Groningæ salua dignitate desereret, vires confert ad expugnandum propugnaculum in aggere positum fluminis, quo nauigia de mari proximo Groningam subuehuntur. Custodiæ propugnaculi adsidebat cohors ciuium Groningensium, quibuscum frustra Verducus egerat, vt in tanta propinquitate hostilium armorum, augeri præsidium cohorte Hispanica paterentur. Propter suspiciones aliàs narratas negatum id fuit. Itaque, dum cauent ab amicorum fide incerta, certam ab hoste perniciem nacti sunt.

Sed in recessu proximũ propugnaculum occupat.

Vix enim Nassauiani arci paruæ circumfusi vim ostentarunt, cum, ne vnica quidem tormenti displosione expectata, deditionem fecere.

In hunc modum oppugnatam à Nassauio Groningam, perque Franciscum Verdugum defensam Petrus de Castro, commemorat: nullo eius narrationis vestigio apud alios Belgicæ historiæ scriptores extante. Quamuis ijdem Comitem Mauritium per illud tempus de obsidenda Groninga cogitantem, circumposita minora

Pet. de Cast. in comm. 1591.

op-

Cæsar Campana 1591. oppida, in potestatem redegisse narrent. Nobis neque res tanta vnico nixa testimonio affirmanda pro vera videtur, neque referenda tamquam falsa, cum hominem de Alexandri familia oculatum penè testem authorem habeat. Quare in medio, vt alias, dijudicandam Lectori relinquimus.

Ad primum Zutphaniensis obsidionis nuncium, Alexander modicas Belgij vires collegerat. Germanas comitum Arembergij, & Berlamontij legiones, Vvallonicas comitum Octauij Mansfaldij, & Bossuuij, cum Italica Gastonis Spinulæ, Leodiensi Capelæ, atque Hibernica Tribuni Estanlei. His vt adderet robora peditum Hispanorum (nam Zunnicæ, & Idiaquesij legiones peregrè bellabant in Gallia) Petro de Castro intimo ex domesticis Diestemium, misso ad suscipiendam cum suo Imperatore expeditionem, Vegæ legionarios inuitauit, interposita fide: si recenti merito, priora benefacta cumulassent, breui stipendia omnia solutum iri. Consultatum est, dein pernegatum à contumacibus; cum, in vitiato legionis corpore, pars maior saniorem vicisset. Læsam dignitatem le-

Alex. exercitû cogit vt Zutphaniæ obsessæ auxilium ferat

Car. Coloma de Bel. Belg l. 4. Hareus 1591. de Castro ib. Card. Bentiu. par. 2. l. 2.

Inuitat legionarios vegæ, cum amplis promissis.

Qui abnuunt, causasque varias prætexunt

legionis præseferebant, quod vnus ex familia, non summates duces deprecatum pro re tanta venissent. Cum Asculanum Principem anno superiore Cortracum, in causa pari, allegatum ad Manriquianos memorarent. Metus quoque prætendebatur ne, si vires,& nerui legionis ad bellum contenderent, qui residui erant opprimerentur ab indigenis, vsurpatam per impotentes tyrannidem, in reliquias debiles vindicantibus. Ne tamen Duci suo nihil gratificari viderentur, operam detulere pro custodiendâ Brabantiâ, finitimisque arcibus, quæ nudatæ præsidijs ad augendum Parmensis exercitum euocatis, hostium incursionibus patebant. Legionis purgationem, simulque oblatum qualecunque studium boni consuluit Parmensis; offensione vel dissimulatâ penitùs, vel condonatâ communi causæ. Quando contumaces vlcisci, neque si vellet, citra periculum posset, neque si posset, id è republica duceret. Brachium nempe dexterum eâ tempestate præcidere, quâ Catholica Religio, in Belgio, Gallijsque fide potissimum, & fortitudine Hispanorum sustentabatur. Pro

Operam tamen exhibent pro tuendis propinquis arcibus.

Hanc boni consuluit Alex. offensa dissimulata, vel neglecta.

vegæ

Vegæ legione, nouam ex Hispanis cohortem auctorauit. Præter ducentos milites, qui cum Duce Antonio Mosquera, se à tumultuantibus segregauerant, signiferi, centuriones, instructores legionis, & cum Tribuno Vega, eiusdem contubernales, alijque claris natalibus Hispani nomina dederant. Agmen modicum (neque enim triginta supra trecentos excedebat) sed vt numero, sic & virtute, Romano Fabiorum manipulo comparandum, iustæ legionis cum animos, tum dignitatem in castris Farnesij retinens. Qui Ruremundâ in sedem belli destinatâ, quarto Idus Iunij, Bruxellis profectus, vltra Thenas equitum sibi turmas adiunxit insignes prestantiâ ducum, militumque. Cum his, Mosa per Traiecti pontem superato, cum Ruremundam venisset, septem circiter millia peditum, equites mille quingentos recensuit, inferiorem aciem Nassauianæ multitudine bellatorum, sed ab experientiâ, & disciplinâ militari, parem viribus, aut superiorem. Illic præcipiti Zutphaniæ deditione auditâ, Loquemanio Gubernatori non nihil succensens cum instructo ad certamen exercitu,

Carolus Colonia Pet. de Castro & alij.

Ne careat exercitus Hispanis militibus nouã ex ijs cohortẽ 330. militum conflat.

Similem Fabianæ ex 310. patritijs.

Coactas Ruremundæ copias recẽset Alex. 7. millia peditũ, equites 1500.

Audita Zutphaniæ deditione, atque obsidione Dauentriæ, tantto magis properat.

ne deesset obsessis Dauentriensibus, properabat. Misso ad Bergensem nuntio cum mandatis, vt milites accinctos ad eruptionem haberet, vbi primùm à Regijs perrumpi hostilia castra sensisset. Iusso pariter Francisco Verdugo de Frisiâ cum tribus millibus peditum, ad amplificandum Regium exercitum accurrere. Hæc, aliaque sapienter imperata irrita casus fecit, per omnia humana (vt ait ille) maximè in res bellicas potens. Prope Geldriam erat, cum de graui Comitis vulnere, deque orta inde Dauentriensium ad vrbem tradendam, consternatione cognoscit. Quamuis hos ad maturandam deditionem, præter desiderium Ducis, inopia impulerit pulueris tormentarij; quæ cũ hostem diù celari non posset, metuebatur ne iniquiorem conditionem seriùs paciscentium faceret.

Sed frustra, deditione facta à ciuibus consternatis Bergensis vulnere, & inopia rei tormentariæ.

Congeminatis infortunijs, quorum in se culpa non residebat, haud quaquam submittendum putauit Parmensis animum, nec (vt prouerbio dicitur) abiecit hastam, siue ex insita mentis firmitudine, constantiâque vnde consueuerat difficultatibus belli quo grauioribus, eo pertinaciùs obluctari,

Inuictus aduersitatibus Farnesij animus.

luctari; seu quod, multo ante his præuisis tempestatibus, denuntiatisque (vti memorauimus) Regi, qua ratione ingruentibus occurreret, minimamque, pro iniquitate temporum, iacturam faceret, diù attentèque meditatus fuerat. Nauarcho similis; qui, ventis insurgentibus, mediamq; abripientibus ratem, à prora, ad puppim quassatam fluctibus, clauo imperterritus adsidet, & iactu mercium cum mari pactus, incursantes vndas, aut eludere certat, aut supergredi, scientia gubernandi.

Nauclero simllis, qui fluctus irruentes eludit, aut superat peritia artis.

Geldriæ manenti, ex insperato de Italia superuenit filius natu maior, Parmæ, ac Placentiæ Princeps Ranutius, in primo annorum flore non minùs præclaris dotibus animi decorus, quàm formâ egregiâ, & liberali. Auidus bellicæ laudis iuuenis, haud petitâ, metu repulsæ, Parentis veniâ, mutatis ad celeritatem equis, in Belgium aduolauerat. Vbi videlicet rudimenta militiæ sub genitore magistro clarissimo poneret, simulque vt aduersa valetudine magis, quàm ætate debilitatū (nondum enim quinquagesimum annū attigerat) iuuentâ suâ, & firmitate fulciret. Retulitque pro-

Cæsar Campana an. 1591. Pet. de Castro ibid. Car. Colom. 1 de Bel. Belg. l. 4. Card. Bentiu. l 6 par. 2.

Ranutius Alexandri filius, Parmæ, ac Placentiæ Princeps in Belgiū venit 22. ætatis anño.

bi conatus fructū vberem filij pietas. Quamuis enim iniussus, & repens aduentus è regione longinqua, initio paternum animum variâ periculorum imagine commouisset, mox tranquillitati redditus, & aspectu, alloquioque carissimi pignoris est recreatus, & alleuatus participatione curarum, & in ciuilibus, bellicisque rebus haud mediocriter adiutus, promptâ operâ fideliqué.

Patrem præsentia, & opera sua recreat, & subleuat.

Occasionem nacti, quod Parmensis in proximo cum exercitu versaretur (à Geldria enim ad cœnobium Marienboom Cliuiensem ditionem copias duxerat) eò Neomagenses vrbis Gubernatorem Guileynum, cum ciuium primoribus mittunt oratum, vt obsidionene subitò admota expugnet, ac diruat propugnaculum in ripa Vahalis è regione Neomagi à Mauritio anno superiore constructum, quod assiduis iaculationibus ciuitati infestissimum erat. Naues ad transitum, cibaria, rem tormentariam, cæteraque opportuna se affatim præbituros pollicentur. Salus, & securitas vrbis peramplæ, Catholicæque cum ciuium promissis, & conditionibus opulentis, in angustiâ summâ

Neomagenses Alex. orant, vt propugnaculum Knodsenburgicum vrbi per infestum aggrediatur, & expugnet.

regalis

regalis ærarij, ad expeditionem capessendam perpulere Farnesium. Consilia in omnem euentum reipublicæ commodo attemperauerat. Nam, si propugnaculum expugnaretur, operæ pretium futuram incolumitatem Neomagi, & victoriæ decus. Sin oppugnatio lentiùs procederet, adhuc in lucro deputandum, quòd, ab inuadendis Regiorum arcibus, ad suas defensandas, Bataui retraherentur, discerentque, in quantacumque rerum asperitate, superesse animos Farnesianis. Rumore disperso, Schenchianam arcem armis Catholicis peti, ad Vahalim extemplo ducit, & nouem pontonibus Neomagensium curâ præparatis, incolumes copias traducit, seruatis diligenter ordinibus, cùm, à secundâ post meridiem horâ, vsque ad alteram lucem, alæ, cohortes, impedimenta, cum tormentis militaribus transmearent. Post fluminis transitum, rectâ copias ad propugnaculum Knodsenburgicum dirigit. Primam aciem cum trecentis Hispanis Antonius Mosquera ductabat, subsequentibus Italis peditibus, & Hibernis. Mediam Germanæ legiones, extremam Vuallonicæ, cum suis Ducibus con-

Rationes, quibus ad id tentandum inducitur.

Vahalim cum exercitu in tatibus Neomagensium transmittit.

Ordo copiarũ

conficiebant. In primo ordine primi agminis, Princeps Ranutius, inter Hispanos (id honori Regnatricis nationis Farnesij dabant) cum hastâ militaturus Tyro serenissimus apparuit.

Princeps Ranutius inter hastatos Hispanos tyrocinium militiæ ponit.

Vt Parmæ Ducem Vahali appropinquare Comes Mauritius comperit quid illum illic potissimùm vreret suspicatus, proximo Tilæ Gubernatori mandat, vt immissis quàm primum auxilijs, obsidioni Knodsenburgici propugnaculi anteuertat. Protinus lectæ Batauorum cohortes per aggerẽ Groningensem accelerabant, cum eluctati tandem cænosæ viæ difficultates vniuersi pedites primi agminis, Hollandis venientibus occurrunt, initâque pugnâ, ne in arcem se penetrent omni arte prohibere contendunt. Interclusiusque omnino aditus foret, exuperante multitudine Regiorum, nisi sclopetarios Catholicos, in medio certamine, nitratus puluis defecisset. Siue id à milite peccatum in legem belli, quod ad iter magis, quàm ad prælium paratus venisset, siue crimen fuit paupertatis extremæ, vnde, cùm stipendia non procederent; interdum alimenta vitæ, ne dum instrumenta belli necessaria deerant. Parua

Mauritius iubet augeri præsidium propugnaculi Neomago aduersi 300. militibus.

Quos Catholici prohibere non possunt, ne arcem ingrediantur, defectu pulueris tormentarij.

Vnde is defectus.

tes

res non parum momenti ad summam rerum habuit. Treceuti auxiliatores introgressi tantum virium, & animorum intulerunt, vt Alexandrum à spe occupandę per subitam aggressionem arcis, ad consilia lentæ, ac laboriosæ expugnationis auerterint.

Et quàm damnosus.

Primum omnium securitati obsidentium copiarum consultum voluit. Circumducto celeriter vallo, sepire castra, attollere aggeres, hos receptaculis, tormentisque munire; vt Regius miles externæ violentiæ impenetrabilis, per otium arcem impugnaret. In excitatum è cœspitibus tumultuario opere suggestum, decem obsidionalia tormenta collocata sunt, non sine labore multo, ac sanguine vtrinque fuso, propter eruptiones frequentes Batauorum. Interim comes Mauritius cum denis peditum, binis equitum millibus Arnhemum, sedem belli se confert, tres leucas ab obsesso propugnaculo distantem. Sed aggredi Farnesij munitiones non ausus, neque pro depellenda obsidione subire martis aleam, interuertere tantùm cibaria, & milites pabulatum profectos excipere dolis, aut vi destinauerat. Eiusmodi tentamētis iam animo præceptis,

Alex. castra muniri curat.

Et tormenta idoneo loco constituit.

Non sine certamine.

Comes Mauritius Arnhemū venit.

Eius consilia.

Quibus Alex. occurrit.

ceptis, obuiam ibat præsens vbique consilio Parmensis, ita vt molestiam potiùs, quàm damnum ab inquieto hoste sentiret. Cùm in velitationibus assiduis, vt virtus Catholicorum, qui plurimum erant veterani, sic & fortuna præcelleret. Vnde pudor, & indignatio Mauritij solertiam acuere ad insidias faciendas: queis obnoxios Duces Regios fecit, bonæ fortunæ mala soboles superbia, & temeritas.

Cum res Catholica in cuibus prælijs esset superior, Mauritius insidias molitur.

Occasio insidiarum.

Diditus rumor fuerat, siue casu, siue astu Nassauianorum; Batauos, cum tota mole virium, oppugnatum castra Hispanorum aduentare. Prodire obuiam, ad speculandum quid ageretur, Parmensis imperat Petrum Franciscum Nicellum Prętorianorũ equitum Ducem, cum Alfonso de Aualos, Hieronymo Carafa, & Hernando Pradilla, suas vnoquoque turmas ducentibus, Italici nominis equites quadringentos. Illud in primis inculcat, vt consilia hostium explorent, aliquot interceptis; à grauiori prorsus certamine abstineant manus, caueantque etiam, atque etiam ne, spe victoriæ quantæcumque, abduci se sinant in interiora regionis, ob aggeres crebros, anfractusque, equitibus

Alex. monita ad duces equitatus.

iniquæ,

iniquæ, ac bellicis fraudibus opportunæ. His profectis occurrunt pari fermè numero Nassauianæ turmæ, sub Solmæ comite, & equite Vera Anglo. Commisso statim prælio, productoq; ad semihoræ spatium, Batavi, nonnullis ipsorum cæsis, quadraginta captis, terga convertunt, seu verè pulsi, fusique, seu simulatâ fugâ, ex conscientia insidiarum. Tunc equitibus Regijs, qui iam satis desiderio Ducis, & muneri bellico, tàmque gloriæ suæ, quàm saluti egregiè fecerant, si victoriæ temperassent, elatis aurâ fortunæ mandata imperatoria exciderũt. Et licèt in mentem revocare conaretur Prodromus equitatus, ad hoc ipsum comes additus ab Alexandro suorum ferociæ gnaro, cæco tamen impetu abrepti, dum fugientibus insistunt, in insidias præcipitantur circumpositas pontibus, fossisque, vbi Mauritius pedites quadringentos cũ sclopis grandioribus abdiderat. Vix locum prætervecti fuerant Regij, cùm à fronte, à tergo, à lateribus in eos coorti Batavi pilarum effundunt procellam, & promiscuâ Ducum, militumque cæde proturbant. Pradilla plurimis confossus vulneribus post paulò

Regij equites cum Batavis cõgrediuntur.

Eos avertunt in fugam.

Et persequuntur contra præceptum Ducis.

Tandem in insidias incidunt

Pradilla occiditur alij Duces, milites que complures vulnerantur 70. extinctis, & vexillis tribus amissis.

paulò extinguitur: Nicellus, de Aualos, Carafa saucij, cum alijs compluribus, in potestatem hostis venere, septuaginta interfectis. Petrus de Castro auctam cladem affirmat, amissis tribus vexillis, infortunio vsque ad eam diem inaudito, in exercitu Farnesiano. Confirmatus hâc victoriâ Mauritius, educere Arnhemo copias non dubitauit, & ad obsessam arcem appropinquans, castra sua mille quingentos passus procul à castris Farnesij posuit. Qui, punitam ab hoste Batauo suorum Ducum contumaciam, grauiter dolens, proximâ nocte, cum maiori parte copiarum ad certamen instructa, circumiectam Nassauianis castris regionem percursat populabundus, vt Mauritio (qui suos per id tempus in munimentis continuit) satis liqueret, Regiorum militum animos, hesternâ calamitate lacessitos magis, quàm fractos, in vltionem ardere. Exinde conceptas iras effusurus in arcem, quæ post victoriosam tot annorum militiam, prima Farnesianis obsistere viribus gloriaretur, cuncta expugnationi necessaria festinabat. Iam septa corbibus contexta, & vimineas cistas, ad pro-

Vnde Mauritij audacia.

Farnesij dolor, & prudens, ac forte cōsilium, quo comprimit audaciam Batauorum.

Multimodis obsidionem vrget.

pugna-

pugnaculum admouerat iam ferreæ pilæ tormentis excussæ in murum aggestu terræ firmatum, ruinæ spatium aperuerãt modicum quidem, sed amplum futurum Farnesij militibus, loci defectum, virtute, atque arte pensare solitis: cùm aquas in fossis profundas exhaurire cæmentis, & ramalibus nequiuissent, dolijs pontem superimponere parabant, per quem fossæ labrum exterius interiori iungentes, transitum in arcem aggressoribus præberent. Nono Kalendas Augusti, D. Iacobi peruigilio, Gaspari Zappenæ, & Alfonso de Luna centurionibus Hispanis, moliendi eâ nocte pontis negotium est datum. Sed intra horam reuocatum præceptum fuit propter Alfonsi Idiaquesij de Hispanijs aduentum, cum Regijs literis ad Alexandrum. His iubebatur curas omnes, & conatus armorum in Gallias vertere, omisso penitùs, præterquam vbi vis propulsanda esset, Belgico bello.

Pontem dolijs imponi m n-dat, nocte diem festum D. Iacobi præcedente.

Sed mandatum reuocat.

Propter imperium Regis ad bellum Gallicum reuocãtis.

Tam certo, deffinitoque Regis imperio, quod Alexander haud sanè libenti animo excepisse visus est, optatiùs illi nihil obtigisse, quidam ex Historicis contendit; propterea quod cau-

Quod non libenti animo accipit.

cau-

paulò extinguitur: Nicellus, de Aualos, Carafa saucij, cum alijs compluribus, in potestatem hostis venere, septuaginta interfectis. Petrus de Castro auctam cladem affirmat, amissis tribus vexillis, infortunio vsque ad eam diem inaudito, in exercitu Farnesiano. Confirmatus hâc victoriâ Mauritius, educere Arnhemo copias non dubitauit, & ad obsessam arcem appropinquans, castra sua mille quingentos passus procul à castris Farnesij posuit. Qui, punitam ab hoste Batauo suorum Ducum contumaciam, grauiter dolens, proximâ nocte, cum maiori parte copiarum ad certamen instructa, circumiectam Nassauianis castris regionem percursat populabundus, vt Mauritio (qui suos per id tempus in munimentis continuit) satis liqueret, Regiorum militum animos, hesternâ calamitate lacessitos magis, quàm fractos, in vltionem ardere. Exinde conceptas iras effusurus in arcem, quæ post victoriosam tot annorum militiam, prima Farnesianis obsistere viribus gloriaretur, cuncta expugnationi necessaria festinabat. Iam septa corbibus contexta, & vimineas cistas, ad pro-

Vnde Mauritij audacia.

Farnesij dolor, & prudens, ac forte cõsilium, quo comprimit audaciam Batauorum.

Multimodis obsidionem vrget.

pugna-

pugnaculum admouerat iam ferreæ pilæ tormentis excussæ in murum aggestu terræ firmatum, ruinæ spatium aperuerāt modicum quidem, sed amplum futurum Farnesij militibus, loci defectum, virtute, atque arte pensare solitis: cùm aquas in fossis profundas exhaurire cæmentis, & ramalibus nequiuissent, dolijs pontem superimponere parabant, per quem fossæ labrum exterius interiori iungentes, transitum in arcem aggressoribus præberent. Nono Kalendas Augusti, D. Iacobi peruigilio, Gaspari Zappenæ, & Alfonso de Luna centurionibus Hispanis, moliendi eâ nocte pontis negotium est datum. Sed intra horam reuocatum præceptum fuit propter Alfonsi Idiaquesij de Hispanijs aduentum, cum Regijs literis ad Alexandrum. His iubebatur curas omnes, & conatus armorum in Gallias vertere, omisso penitùs, præterquam vbi vis propulsanda esset, Belgico bello.

Pontem dolijs imponi m n-dat, nocte diem festum D. Iacobi præcedente.

Sed mandatum reuocat.

Propter imperium Regis ad bellum Gallicum reuocātis.

Tam certo, deffinitoque Regis imperio, quod Alexander haud sanè libenti animo excepisse visus est, optatiùs illi nihil obtigisse, quidam ex Historicis contendit; propterea quod cau-

Quod non libenti animo accipit.

causam obtulerit soluendæ cum dignitate obsidionis perdifficilis, funestæque cæde nobilium Ducum, Comitis Octauij Mansfeldij, Federici Carafæ, Achillis Trissini, & aliorum; prætento Regalis obsequij studio, bellicæ necessitati. Equidem scriptoribus alijs libentiùs assentior, qui Farnesij frontem à pectore discrepasse negant; cum obsessum propugnaculum magis, magisque in dies premendo sperare posset, per assultus frequentissimos, absumpta defensorum paucitate, tandem cessurum sibi, victoriâ quidem non incruentâ. Sed Regis iussu coactus inimici arci parcere, ac florem copiarum integrum expeditioni Gallicæ reseruare, animum intendit ad præstandam profectioni securitatem; opus militarium facinorum, quotquot in Belgio egerat, maximè arduum, exceptum proinde consentienti Scriptorum omnium laude.

Castro Campana an. 1561. Bentiuolus p. 2. l. 4.

Paret tamen, & ad profectionem se comparat.

Antiquissima cura fuit, vt ex aggere, vnde propugnaculum verberauerant, æneæ balistæ in tutum reportarentur. Inchoatum id sub eius diei vesperam, intermissumque propter pilarum nimbum ex propugnaculo de-

Primo tormenta referenda in tutum curat.

Bentiuolus Coloma Campana Carnerus Castro Hareus

depluentem, repetitum feliciter primis tenebris fuit, à cohorte Hispanica, honoratis reliquijs legionis, quæ secesserat. Cumque vnum ex tormentis, inter moliendum, decidisset in subiectam lacunam, immersumque ita esset, vt vulgò extrahi posse desperarent; audacissimi iuuenes in profundam cæni voraginem vltro se demittunt, ibi expiscati sepultam in luto bombardam, connixi humeris efferunt, succollantque. Deinde inter acclamationes militum, & præconia Ducum, sarcinam pretiosam in castra reportant obliti, & sordidati cæno non indecoro, quod purpureis triumphantium togis conferre, ac præponere non dubitabant militares viri.

Eius rei difficultates.

A cohorte Hispanica superatæ cum laude.

Eminuit in hoc facinore bellatorũ virtus in altero solertia Imperatoris. Qui cum Vahalim ante decem dies traiecisset, in summa pace aquarum, hostiumque: rursus immutatâ rerum facie, transmittere eumdem cogebatur torrentibus pluuijs incitatum, ad ferendum extra ripas ipsis Farnesij munitionibus bellum: in conspectu hinc fulminantis arcis, illinc Bataui exercitus, cum pedestribus copijs, &

Farnesij solertia in præliandа profectioni securitate.

equestribus imminentis. Vniuersis belli artibus in consilium adhibitis, rationem Parmensis excogitauit, qua ne minimum quidem detrimentum acciperet, in receptu tot periculis circumuento. Octauo Kalendas Augusti, sub ortum lucis Patrono Hispaniarũ sacræ, instructum armis exercitum, cũ quatuor campestribus tormentis educit in campos Mauritij castris obuersos, detinetque plures horas immotum, specie constanter prouocantis ad pugnam. Quam cum Bataui non abnuerent modò, sed in castris defixi, ne solitas quidem velitationes obirent, interea loci Farnesiani otiosi non erant. Sed Parmæ Princeps, quem Pater postremo agmini præfecerat, ex tyrone iam Dux, aggerem à castris Hispanis ad flumen vsque quinque horarum spatio perduxit, fossis præcinxit, & propugnaculis in ambitu, bombardis, militibusque communijt. Deinde sub meridiem, ad ostentandam fiduciam, hostisque contemptum, pontonibus, & nauigijs equitatus primò, mox peditatus, ad vltimum Princeps ipse traiecit cum præsidiarijs bis mille, qui munimenta seruauerant, & cum tormentis cã-

Educto castris exercitu copiã certaminis Mauritio facit quod is abnuit.

25. Iul.

Interim Ranutius Dux tertij agminis aggerem fabricat, & munit.

Bentiuolus p. 216. Carolus Coloma de Bel. Belg. l. 4. Cæsar Camp. Pet. de Castro anno 1591. & alij.

Meridie Regius exercitus flumen transit.

pestri-

pestribus, quæ supererant, nam obsidionales machinæ, sarcinæque militares auectæ noctu iam fuerant. Nullæ autem Batauorum cohortes, aut alæ, ad iter infestandum (vt mos in bello) apparuerunt ne aggressione, vel irritâ, vel castigatâ augerent abscedentis exercitus famam. Quamuis ea ipsa certaminis obstinata detrectatio non parum ad cumulandam Farnesiorum gloriam pertinuerit. Vbi enim Hostis, ex reuerentia virtutis, congredi non audet, speciosius est non dimicare, quàm vincere.

Nullis Batauorum cohortibus, aut alis iter infestantibus.

Cùm adimere obstaculum Neomago perinfensum, Regij præcepti necessitas vetuisset, quod erat proximè saluti vrbis conducibilius, Parmensis institit ciuibus, vt præsidium, quod ex paucis Vvallonibus, Germanisque constabat, pro re præsenti duplicari permitterent. Ne videlicet, per occasionem abeuntis in Galliam Imperatoris, adorti Bataui peramplam vrbem, & incustoditam facilè occuparent. Non est impetratum à Neomagensibus magis attentis, ne sua libertas leuiter decerperetur ab Hispano, quàm ne funditùs tolleretur à Batauo. An quia periculum quamuis le-

Alex.seum Neomagensibus agit de augendo præsidio vrbis.

Non impetrat.

Causæ.

ue ab amico magis afficere solet; quàm periculum ab hoste grauiùs, quod vt externum, etiam longinquũ reputatur? Neque deerant aliquot studiosi Hæreticarum partium, qui callidè insinuarent, abundè in ipsis ciuibus fore præsidij ad prohibendum, ne inuiti expugnarentur. Quod igitur vnum, in tanta iniquitate temporum, hominumque prouideri poterat, Verdugo Farnesius mandat, vt quale ciues, hostes, & opportunitas rerum patiantur, Neomagensibus auxilium ferat. Ipse, dum pecuniâ, quæ modica de Hispanis aduecta fuerat, delectus militum in Belgio habetur; dum accersuntur ex Burgundia, Italia, Germania legiones, ad Spadanas aquas recurrit, vt, quam inde salutem antequam primam susciperet expeditionem receperat, earum haustu repetito instauret, roboretque.

Angliæ Regina Farnesij reditum in Gallias disturbare conatur.

At Elisabetha Britanniæ Regina, cui maximè cordi erat, ne sanctum in Gallijs fœdus, Alexandro redeunte resurgeret, rursus Comitem Mauritium subsidijs pecuniæ, & militum liberaliter subornatum, ad Regias adoriendas arces impellit, quo videlicet

licet Parmensem conseruandi Belgij cupidum, aut à Gallica expeditione omnino retrahat, aut quàm diutissimè remoretur. Exploratum habebat Regina, exercitum non aspernandum in Italia, stipendio Gregorij XIV. Romani Pontificis conflatum, sub exitum mensis Iulij alpes transiturū, ijsque adiungenda de Insubria, & Neapolitano Regno, quatuor lecta Hispanorum millia, queis inuicta Belgij robora si aggregarentur, Hispanicæ, Italicæ, Vvallonicæ legiones, cum Belgico, Germanico, & Gallico equitatu sub Alexandro Duce, in Gallia de Caluinianis partibus actum fore. Nec inficior, per hanc remoram nonnihil secundam Farnesij profectionem fuisse retardatam. Sed alia præterea ducendæ moræ in causa fuere. Primum omnium inopia summa in extrema necessitate rei pecuniariæ, quam Gallia, Belgiumque, quasi geminæ labes, & voragines, vtrosque thesauros diuitis Indiæ absorbere capaces, ratione diuersa exigebant æqualiter, atque inhiabant. In Gallijs Duci Maineo centum aureorum millia in singulos menses, pro nobilium equitum turmis conducendis: dena

Farnesium remoratur defectus pecuniæ adsumptus immanes in Gallia, & Belgio faciendos.

millia pariter menstrua eius familiæ vsibus destinata iam fuerant. Neque minor Duci Mercurij summa, pro gerendo aduersùs Hugonotos, & Anglos in minori Britannia bello. Duci quoque Guisio, qui nuper ex Turonensi arce profugerat, altissimæ spei adolescenti, noua erant addicenda stipendia; tum horum Principum asseclis dispertienda sua singulis donatiua Iannino, Roneo, Iattreo, San Paulo, alijsque, qui arcanorum non conscij modò, sed & arbitri, per officij speciem, imperantibus imperabant. Ad hæc Hispanicæ binæ, totidem Italicę legiones, cum Iacobi Collalti Germanis, in eadem Gallia merentes; in Belgio autem, nullæ non cohortes, nullæ non turmæ debitam dudum pecuniam, pretium laborum, & vulnerum reposcebant. Grauiores cæteris erant Hispani Vegæ milites, qui, nobilibus Brabantiæ oppidis occupatis, nisi quadringenta aureorum millia numerarentur, ad vlla inde militiæ munia se prodituros negabant. Quorum exemplo, pestilenti veluti contagio, ne infectæ reliquæ copiæ, paria per occasiones auderent, metus incesserat; cum iam Comitum Arem-
ber-

bergij, & Berlamontij legiones tumultus incœptarent. Neque delectus nouorum militum, Belgij prouincijs, & in Germaniâ, Italiâque imperati feliciùs procedebant. Quippe Duces non ignobiles, qui à Parmensi grandem in id negotium pecuniam acceperant, militibus, quos conduxerant, fortè, an dolo? dilapsis, expeditionis tempore appetente, defecerant. Quòd promissis non staretur, à Ducibus in milites, à militibus in Duces, culpa referebatur, à neutris falsò, si vera rumore vulgi iactata sunt: Vtrosque Britannico auro corruptos, grauis, & periculosæ militiæ abiecisse onus. Cum alterum tantum mercedis daretur ab Angla, vt omitterent Gallicũ bellum, quantum pro eo capessendo, acceperant ab Hispano.

Petr. Castro anno 1591.

Graue hoc incommodum, ab inimica Catholico nomini Regina illatum, aliud excepit eò Parmensi grauiùs, quod, ab amicis Catholici Regis administris, vnde auxilia sperari decuit, profectum. Cum designata in Belgium ab Hispanijs auri subsidia morarentur, Alexander, de suis in Italia redditibus, Insubriæ Gubernatori, Neapolitano Proregi, & Hispano

In lit. Alex. ad Regem 17 Maij 1591.

Alex. de suis redditibus in Italia milites curat conduci ad supplendas Italicas legiones.

pano Oratori apud Pontificem, pecuniam transmiserat, qua millia quinque peditum conducerentur, ad supplendas Italicas legiones Petri Caietani, & Camilli Capisucchij per id tempus in Gallia stipendia facientes. Eam porro curam opportunè commendauerat Petro Caietano,& Appio de Comitibus ex Belgio Romam reuertentibus vt, in Pontificio exercitu à Gregorio XIV. pro Gallijs designato,militarent, tamquam equitum Magister Caietanus, Appius vt Præfectus castrorum Generalis. Hi ambo nouæ militiæ sub ea conditione nomina dederant: modò confecto Gallico bello, in castra Farnesij, ad pristina redire munia ius esset, alteri Tribuni peditum, alteri Lanceariorũ equitum ductoris. Tanti æstimabatur mereri sub Alexandro, vt post exercitas alibi supremas armorum Præfecturas, ad inferiores reuolui, sub tali militiæ Magistro, honori foret. Cum itaque bina peditum millia in Regno Neapolitano, totidem in Insubria, conscripta essent, cum insuper mille pedites, in ditione Pontificia, collegisset Tarquinius Capisucchius, vetus in sui gentilis legione centurio, vni-

Committit negotium Appio de Com. & Petro Caietano.

In exercitu Põtif. militaturis

Conductæ pecunia Farnesij copiæ iubentur à Mediol.Guber. Sabaudiæ Duci militare.

vniuersi per Insubriam, & Allobroges in Galliam iter intenderant. Verùm extemplo à Mediolanensi Gubernatore Italicæ copiæ in Sabaudiâ subsistere iussæ sunt; operamque Farnesio oppignoratam, præstare Allobrogum Duci, cum Hugonotis Delphinatus, & Prouinciæ bellum gerenti. Vnde factum, vt legiones itineribus, & prælijs defatigatæ supplemẽto ipsæ indigerent, ne dum alienæ indigentiæ supplendæ vires afferrent pares. De hoc detrimento Regijs commodis, & de iniuria simul sibi irrogata, Farnesius literis in Hispaniam datis querelam habuit æquam, & vehementem. Quare iubente Rege, Insubriæ Gubernator Parmæ Duci per epistolam se purgauit, causatus Infantis Catharinæ Sabaudo nuptæ auctoritatem: Preces filiæ Regis auxilia illa de proximo postulantis, apud se pro Regali imperio valuisse. Neque secus opinaturum, si præsens consuleretur Parmensis. Quin & ipse gratificari mallet Austriacæ Principi; quæ, cùm vnicam virilem prolem Rex haberet, successioni tot regnorum, cum generosa sobole destinabatur. Excusationem admisit (quid enim aliud faceret?)

Litteræ Regis ad Alexan. 16. Octob. 1591.

Queritur de hoc facto Farnesius cũ Rege

Atque eo mandãte Moderator Insubriæ Farnesio se purgat per epistolam.

Med. Gub. Dux Terræ nouæ ad Alex 31. Dec 1591.

Ale-

Alexander, ratumque habendo, quod mutare non poterat, donum suum fecit, ne periret.

Alex. animus à Gallica expeditione alienus, quod eam Galliæ parū vtilē Belgio valde damnosam experimento didicerat.

Sed quamuis copia militum, & pecuniarum abundè suppeteret, à reducendo in Gallias exercitu, Farnesium auocabat id maximè, quod animaduerterat eâ translatione armorum nihil in Gallijs profici, perdi multum in Belgio. Quorsum enim Hugonotorum arces expugnari cum graui incommodo auxiliarium legionum, quibus in terra Gallica non minùs cū humanis necessitatibus, quam cum hostilibus copijs confligendum sit, si postmodum negligentiâ, vel proditione Gallorum, eas ipsas arces in potestatem Henrici Regis relapsuras esse constaret? Ita Corbolium, aliasque ab Hispanis labore, ac sanguine multò subactas, post paulo in manus Nauarræorum nullo negotio recidisse. Cùm in Fœderatis Gallis, neque satis constantiæ esset ad tutandas per semetipsos vrbes suas, neque tantum animi, vt Hispanorum fidei committendas existimarent. Quamobrem illud altè propositum animo Parmensis insederat, nisi necessitas extrema, (qualis Lutetiæ nuper) vrgeret etiāsi

cun-

cuncta opportuna adessent expeditioni, cui sanè cùm pecunia abesset, plurima deerant, omnino supersedendū Gallico bello. Interim non omittebat Mainei Dux, literis, nuncijs, missisque fidissimis amicorum, ad reditū sollicitare Farnesium, spemque facere debellandi, si Pontificijs, & Hispanis legionibus, quæ sub Duce Montis Marciani, ab Italia Gallias ingrediebantur, Belgicum exercitum, & semet Imperatorem adiungeret. Mainei tamen Dux eum ad reditū sollicitat.

Id ne facilè, exequi possit, Elisabethâ incitante, Batavi negotium rursus in Belgio faciunt. Neomago primùm monstrauere arma. Sed, cùm factiosorum conspiratio nondum in vrbe coaluisset, & Verdugus in proximo cum lectis militibus versaretur ad obmoliendum paratus, in remotissimam oram inopinatum transferunt bellum. Impositis in classem quatuor peditum millibus, & sexcentis equitibus, Comes Mauritius in Flandriam vehitur, atque in Vvassianam regionem extemplo exscensione factâ, Hulsto vrbi in omnem eum tractum dominanti, admouet castra. Aberat Gubernator, Bruxellas profectus ad suam, Sed Batavi rursus obturbant. De Vaes. Hulst. Qui Hulstum in Flandria repentè aggrediūtur

&

& præsidiariorum exigenda stipēdia; custodibus, vt in absentia Præfecti, & inopia magna rerum, valde numero imminutis. Præclara occasio turbandi visa factiosis, præter absentiam Ducis, præsentia hostilis exercitus, quem ab ipsis accersitum, credibile postea fecit festinata deditio. Cùm speciem oppugnationis magis, quam vim Bataui exhiberent, seditiosi statim obstrepere in vulgus: citra direptionis, excidijque discrimen vltimum, obsidionem tolerari non posse: defensante præsidio permodico, tribus cohortibus, nec integris Germanorum. Ad quæ verba, cùm duces militum ex fraude, ciues conniuerent ex metu, succumbendum cœteris fuit, missoque ad Mauritium præcone, conditiones pacis petitæ sunt, & acceptæ. Auditâ interim Hulsti oppugnatione Christophorus Mondragonius Antuerpiensi arci Præfectus, cum equitibus mille, quatuor millibus peditum, auxilio properabat: queis mille Hispani, de contumaci Vegæ legione vt se adiungerent, Alexander suis tandem hortatibus peruicerat. Cum ea manu Mondragonius, vel opem ferre, si spatium dabatur, obsessis, vel re-

Et adiuti à factiosis adiguut ad deditionem

Eò properat Mondragonius cū quatuor peditum millibus equitibus mille

recedentes Batauos prælio se oppressurum sperabat, & per victoriam amissam vrbem recuperaturum. Destinata sapienter euertit præceps ciuitatis desperatio, celeritasque Mauritij. Qui firmatâ præsidijs arce, ne punctum quidem temporis illic sibi morandũ statuit, ne videlicet periculum virium, sine vllo vsu, facere cogeretur à Regijs, vndique ex omni Flandria conuolantibus. Imposito rursus nauibus exercitu, quem equis virisque duplo ampliorem victoria fecerat, primò, Flandriæ maritimam oram percurrit omnem minabundus. Neoporto, Dunquerchæ, alijsque circum arcibus bellum ostentat. Exinde per notos canales, & aquarum sinus, in Geldriã improuisò illapsus, ad Vahalim tandem substitit, iniectoque ponte, cùm exercitum traduxisset, Neomago obsidionem circumdat; ac dispositis circum idoneâ sede tormentis grandioribus quatuordecim, speciem præbet vrbem vehementer oppugnaturi. Maturauerant eius occupandæ fiduciam, præter Hulsti celeriter capti famam, diuturna incommoda ciuium, tum à Knodsenburgico propugnaculo, perpetuis iaculationibus infesto, tum ab

Eius consilium

Sed nihil agit frustra us celeritate Mauritij

Nieuport. Dom. KerKe

Qui mox Neomago obsidionem circumdat

Et breui deditionem extorquet à ciuibus vel factiosis, vel metu consternatis.

Hol-

Hollandicis nauibus, quæ, cum ingenti publicæ, priuatæque rei detrimento flumen obsederant. His prope inueteratis malis, accessit recens à depopulato agro mœstitia, & vltimi excidij metus: promptis quidem, sed raris in ampla vrbe propugnatoribus; quandoquidem oblata non semel à Belgij Præfecto subsidia repudiauerant. Hinc facilè quibusdam Comitis Mauritij asseclis fuit, deditionis mentionem ingerere, spemque facere, præter mutationem Principis, de republica mutandũ nihil. In quo illos, aut illusisse ciuium credulitati, aut ambos à Batauis fuisse delusos apparuit; direptis mox templis, & prophanatis, atque exulare iussâ publicè Catholicâ Religione. At Farnesius haud multum commotus fuisse dicitur iacturâ vrbis prouisâ dudum, comploratâque; quæ, instar ægri remedia inculcata sæpiùs aspernati, iamdiu perire maluerat. Animum itaque contulit ad rem Gallicam, quò Regis imperio reuocabatur, & quotidianis Fœderatorum literis, nuncijsque. Vt certiorem sui aduentus fiduciam Gallis penè desperantibus ingerat, apparatum tormentorum cum

Alex. ad Gallicã profectionẽ curas cõuertit.

Eò apparatum tormentorum & rei cibariæ præmittit.

Bel-

Belgico equitatu præcedere ad fines imperat. Exinde transmissâ per literas ad Didacum de Ibarra pecuniâ, negotium dat, vt rem cibariam comparet, ne penuria victus adigat Belgicam aciem amicæ Galliæ oneri esse. Causa.
Quin & furnos gestatorios magnâ copiâ construi mandauit, & cum reliquo exercitus instrumento, in Gallias vehi. Quibus, alijsque id generis apparatibus eò spectabat, vt Galliæ populi rerum suarum securi, Hispanis veluti fortunatis astris opem tantùm, & salutem debere se scirent. Valentianam venerat, iamque Guisiã cogitabat, Ducis Mainei, de iungendis exercitibus, responsum opperiens; cùm audit, euocatum repente nuncio suscitati grauissimi Lutetiæ tumultus, eò conuolasse; præhabitâ curis omnibus tutelâ vrbis, quâ, cum sua auctoritas, tum principatus Gallicani Fœderis nitebatur. Ergo Alexander quoque, ne otiosus Valentianæ desideret, Bruxellas celeriter redit, excepturus Comitem Salentinum ab Isenberg, & Baronem Berensteinium Oratores missos à Cæsare occultis Philippi precibus dante vt, pro reconcilianda inter Hispaniæ Regem, &

Valentianam venit, Mainei responsum expectans. Sed eo Lutetiam reuerso, ipse Bruxellas redit.

Vt excipiat Cæsaris Legatos acturos de pace.

Hareus a. 2591.

& Fœderatas prouincias pace, sequestrum se interponeret. Quam licèt tractationem frustra futuram, pro certo haberet Parmensis, quo præsertim tempore, cum Hugonotis Gallis, Hæretici Bataui, Angli, & Germani; ad abstinendum Galliæ rebus Hispanum coniurauerant; suam tamen sententiam dissimulandam sapienter censuit. Quin officijs maximis, ac significationibus honoris, amorisque plenis indulsit; siue vt responderet beneuolo Cæsaris animo, siue vt malignitatem obtrectatorum euaderet; ne, quod criminatus Moreus fuerat, ideò aduersari paci putaretur; quòd eam coalituram non putaret. Verùm Legati, ab Regis administris, & proceribus Belgij, splendidis hospitijs, & lautitijs exculti sumptuosis, postquã in Regio Belgij Senatu propositas à Parmensi concordiæ conditiones exceperant, cùm ad Hollandos profecturi, per literas fidem publicam quæsijssent, ingrato responso reiecti sunt: Satis Batauos domi habere quietis, per arma, & victorias partæ; nec Hispanæ paci, vtpotè fallaci fidere. Proinde pacificationis curam, vt superuacuam remittere Cæsari, &

Qui à Farnesio & Hispanis benigniter excepti, ab Hollandis reijciuntur

Ora-

Oratoribus Cæsarianis. Cùm in hanc sententiam rescriberent, per idem tempus Legatos Brittannicæ Reginæ, ac Nauarræ Regis Hagæ Comitis magnificentissimis exceptos conuiuijs amplexabantur. Vnde apparebat, easdem ob causas respui pacem à Batauis, propter quas Hispanis vehementiùs appetebatur, quò videlicet totis hinc, atque illinc viribus, Nauarræ Regem aut auerterent, aut admouerent Gallico solio. Quod sanè instar Helenæ Græcorum votis, ac Troianorum ambitæ, vniuersa Europæ studia, & arma bipartita conciuerat. Et quidem Henrici Regis fortunâ, post Alexandri discessum, per Galliam reflorescente, res Fœderis in præceps vergere, ac ruitura credebatur, nisi rursus exercitus, & Imperator Belgicus ad subleuandum accurreret. Autricum Carnutum paucis ante mensibus venerat in Regis potestatem. Idem in Picardia nuper Nouiodunum ad deditionem compulerat; cùm Asculi Princeps, qui cum senis Vvallonum millibus à Farnesio præmissus in Galliam eo absente Regis Hispani copijs imperabat, opem ferre obsessæ vrbi recusasset, ne contra

Causæ.

Henrici Regis vires & potentia post Alex. abscessũ in Gallijs crescunt.

KK Far-

Farnesij præscriptum, rem Sancti Fæderis, ambigui certaminis fortunæ committeret. Quamobrem Fœderatorum ciuitates terror ingens inuaserat, exultante contra Nauarræ Rege, totumque Galliæ Regnum impunè peruagante. Ad quem nuper se aggregauerant auxilia præualida gentium externarum, millia quinque peditum ex Anglia, è Germaniâ decem, quinque pariter millia equitum Germanorum, à Principibus hæresum socijs Brandeburgico, Saxone, Hassio, Palatino, collecta: pecuniam suggerente Britanniæ Reginâ, ministerium, curamque Vicecomite Turenio.

Auxilia de Anglia, & de Germania Henrico Regi se adiungunt.

His virium incrementis Rex elatus, quominùs integram Galliarum possessionem desponderet sibi, vnica retinebat reuersuri Parmensis fama, molesque auxiliorum, quæ à Gregorio XIV. Pontifice, & à Philippo II. Hispaniarum Rege, de Italia properare ferebantur: sena Heluetiorum peditum millia, bina Italorum, cum equitibus mille, Pontificio ære conducta; quibus præerat S. R. E. Ductor Generalis Hercules Sfondratus Dux montis Marciani, ex fratre Gregorij Pon-

Pontificiæ etiā & Hispanæ copiæ de Italia transeunt in Galliam pro Fœderatis.

Sub auspicio Herculis Sfondrati S. R. E Ducis Gener.

Pontificis nepos. His Rodericus Toletanus, & Aloysius Velasco, cum binis Hispanis legionibus in Insubria signa sociauerant. Quod si hæc arma recto itinere in Galliam, vt monebat Dux Mainei, festinassent, illic addita Gallicis eius turmis, & Alexandri legionibus tantam Hæreticorum agminum coniunctionem facilè interpellare potuissent.

Lotharingiam peragrabat auxiliaris exercitus, obuiam progresso nemine, siue Gallorum, siue Hispanorũ Ducum; Fœderatis multum succensente Sfondrato, quod sua negligere præsidia viderentur. Verùm subita belli, & improuisarum occasionum necessitates, ab ea vrbanitate officij, vtrumque Ducem auocauerant: Parmensem, aliæ super alias in Belgio interceptæ, aut tentatæ arces, Maineum, seruandæ Rhemensis vrbis cura, ad cuius inchoandam obsidionem, Rex Henricus extemplo vniuersum equitatum præmiserat. Quamobrem Dux Mainei vt anteuerteret, dies, noctesque continuato itinere cum Gallico equitatu, & Hispanis Asculani Principis legionibus, Rhemorum suburbia priùs insedit, quàm pede-

A nullo Fœderatorum excipiuntur, cum Sfrondati querola.

Rex Henricus obsidionẽ Rhemensem inchoat, sed interuẽtu Mainei eamdem omittit.

Rex in Lotharingiam venit.

Eius cõsilium.

Maineus quoque in Lotharingia Sfondratum conuenit, hortaturque vt progrediatur Guisiam vsque

Parmensis admonet Fœderatos vt in itinere Germanorũ turmas à se cõductas associēt.

ſtres copiæ Regis ad vrbem circumuallandam aduenirent. Irritos itaque conatus, & ſuperuacaneam futuram illic operam Rex intelligens, in Lotharingiam ſtatim mouit. Pontificios, Hiſpanoſque prohibere decreuerat, ne Gallis, & Belgis aſſociatis, aciem conficerent inſuperabilem. Maineus pariter, vbi auerſum ab oppugnandis Rhemis Henricum ſenſit, cum equitibus mille in Lotharingiam accurrit. Illic Sfondratum ſubſiſtere in amica regione cogitantem, donec de Alexandro certiora comperiſſet, ad progrediendum impellit, ne, per confeſſionem timoris, audaciam Hugonotis, trepidationem Catholicis ciuitatibus faceret. Virodunum vt peteret, author fuit, honeſtiùs iter, tutiuſque inter Galliæ, Belgijque confinia, Guiſiam vſque, cum ſpe Parmenſis tandem conueniendi. Qui eodem tempore per literas monuit, vt moram aliquantiſper in via traherent Fœderatorum copiæ quò conductas Hiſpanico ſtipendio Germanorũ turmas aſſociarent ſibi. Inter hæc, Nauarræ Regem, cum exercitu aucto ſubſidijs externorum, aduentare perfertur. Propoſitum illi primùm erat Verdun.

ob-

obstare, ne vires Fœderatorum in vnum coalescerent; deinde si qua offerretur opportunitas, adoriendo singulos incompositos, aut diuisos, opprimere. Sed quoniam vigilantia Ducum, militumque nullas eiusmodi ansas dabant, Henricus Rex aperto marte vsurus, octauo Kalend. Decembres, quatuor ingentibus turmis equitum nobilium stipatus, & subsequentibus binis Draconum millibus, in conspectum se dedit Fœderatorum

Pet. de Castr. 1591. Hom Turr. lib. 18.

copiam certaminis faciens. Obuiam prodiere Fœderati equites pariter, peditesque ad pugnandum instructi. Postea quam ad teli venere iactum, nihil vtrinque promotæ sunt acies. Cum ij prouocasse, hi promptos ad refellendum se ostendisse contenti, satis ad gloriam ducerent. Nimirum, vt Nauarræi equitatu, ita peditatu Fœderati præualebant. Quare se mutuò vt validiores alterâ parte virium reuerebantur. At Henricus, ne Fœderati ad iungendas cum Farnesio copias, Guisiam tenderent, obsidere iter cœpit, & castra octo illinc leucis, ante Stenæum collocauit, munijtque. Hæc mora, occupationique Regiorũ armorum, salutem Lutetiæ Parisiorũ

Rex & Fœderati occurrunt inuicem ad pugnam accincti.

Stenay

Obsidet Rex viam qua Fœderatis iter futurum erat ad conueniendum Parmæ Ducem

Regis absentia Lutetiæ salutaris hoc tépore.

Hortāte in primis Anglo Oratore Rhotomagum obsidere statuit.

Bironius prior dein Rex obsidionem admonent.

attulit, eâ tempestate, in grauissimũ discrimen adductæ. Vbi sanè, propter coniurationem politicorum Regi fauentium, plusquam trepidatum foret, si motus ciuium interior, consentientium foris Nauarræorum adminiculo niteretur. Neque diutiùs in Lotharingia hærere Regem, tempusque otiosè conterere, passæ sunt, præter ipsius acrem, mobilemque spiritum, Angli Oratoris preces adhortantis, vt Rhotomagum obsidione circumdaret: Tantum auri,sanguinisque Britannici commodasse Reginam, multoque plus in posterum commodaturam, vnum hoc seu beneficium deprecari, seu mercedem, ne tamdiu spectare cogeretur ex opposito Insulæ littore præfulgentia inimicarum partium vexilla, cum inrertrimento communis causæ,ac probro Galliarum. Dum floreret exercitus Regius, dum Fœderati languerent, opperientes aduentum, nunquã peruenientis Alexandri, posse Rhotomagum ad deditionem vrgeri; cuius fortunam, Lutetiæ mox casum tracturam. His permotus hortatibus Rex, iam circumpositas arces, & vltimò Caliuobechum subegerat. Iam

Hol-

Hollandi, præter quatuor peditum millia, classem quoque nauium submiserant, per quam maritimæ merces, & commeatus Rhotomago excluderentur; cum tandem, iussus à Rege Bironius obsidionem vrbi admouet; dein ipse Rex cum reliquo exercitu Kalendis Decembribus accedit.

Inter has belli curas nõ omittitur tractatio pacis inter Gallos vtriusque factionis.

Thuan. Cater. Turt Pet. de Castro anno 1591.

Dum in hunc modum per excursiones, & obsidiones bellum ardebat, haud quaquam intepuerat tractatio pacis, cui opera dabatur eò prolixior à Principibus factionum, quò propiùs aleam rerum omnium iam erant, fluctuabantque inter spem, ac metum, metu plurimùm prævalente. Vtri enim vincerent Catholici, an Hugonoti, non magis cladem partium, quàm victoriam horrebant. Accisis quippe, per exitum prælij qualemcumque, viribus Regni Gallicani (alteram enim factionem clade, alteram victoriâ perituram) apparebat, externos auxiliatores Hispanos, Anglosue potentiæ integros, præmia ciuilium certaminum ad se tracturos Cùm itaque soliti essent factionum Duces, prout fortuna belli alterutri propitia variabat, ad sermonem con-

Gallorũ vtriusque partis sollicitudo de exitu belli.

cordiæ, tanquam ad asylum subinde refugere, tunc velut ex condicto, pacis ambo conditiones æquiores & petebant, & dabant: quando videlicet in fortuna pari, sociæ vires, atque hostiles propemodum ex æquo timebantur. Angebat enim Mainei Ducem illa formido, ne Hispani, qui sub obtentu securitatis procurandæ, Faram in Regni limine positam arcem à Fœderatis magno precum ambitu extorserant, vbi victores extitissent, alias Galliæ vrbes, arcesque præsidijs insiderent, ne petitâ quidem veniâ, quam sortis fauor, & vis armorum pro iure potentioribus darent. Nec minorem Henrico Regi sollicitudinem faciebant Anglicana subsidia, & fœneratitia liberalitas Elisabethæ Reginæ. Quæ cùm aureorum ducenta millia de Regio Britanniæ ærario suffecisset, alia millia ducenta nomine mercatorum Londinensium eâ conditione exhibebat, modò expugnati Rhotomagi vrbs, & portus Anglis custodienda traderentur, ad nauigationis & commercij securitatem. Nisi forte pro Rhotomago Rex Henricus amantissimæ sui Reginæ Caletum restituere mallet, vrbem viginti, supra ducen-

Quòd scilicet suspecta haberent externorũ subsidia.

tos

tos annos Britannicæ dominationi ſubiectam; cùm præſertim iurati amborum hoſtes Hiſpani, Blauetum è regione Angliæ ſitum per ſas, & neſas obtinerent. Omnis ergo Catholica nobilitas, tam in Regijs, quam in pari ambiguitate votorum trepidabat. Nam Religionis occaſum in Gallijs inſtare certum, ſi Rex Hæreticus opibus Hæreticorũ ſultus Chriſtianiſſimum ſolium inſcenderet. Sin arma Sancti Fœderis, Hiſpanorumque præualerent, non ſecus imperij Francici adeſſe finem. Auulſo ſiquidem ab Regia ſtirpe Diui Ludouici, & Capetiorum ſceptro, per antiquata Salicæ legis antiquiſſima iura, confuſiſque Gallici regiminis rationibus, pulcherrimi Regni corpus, quod inuiolatum vltra mille annos durauerat, quaſi cadauer amotâ animâ, diſtrahendum in partes inutiles, & dilapſuras. Quare in communi conſternatione animorum, cùm amor concordiæ tamquam vnici malorum remedij, vtrinque gliſceret, minimè arduum fuit Nicolao Villaregio pacificationis negotium inter Regios, & Fœderatos Gallos redintegrare, Hiſpanis, Angliſque partium patronis

Hinc ad pacem ambo propenſiores.

aut

aut nescientibus, aut, quoniam prohibere non poterant, nescire simulantibus.

Nicolaus Villaregius Mainei Consiliarius pacificationis negotium agit.

Stabat à Fœderatis Religionis causâ Villaregius, inter præcipuos Mainei Ducis consiliarios; cæterùm erga partes, & nomen Regium, optimè animatus; quandoquidem temporibus Henrici III. Regis ab epistolis, & à secretis, in Aula Gallica, atque consiliorum omnium particeps fuerat. Is occasione vsus, quod vnus ex intimis Nauarræ Regis familiaribus, Lomenia nomine, bello captus Lutetiæ liberali custodia detinebatur, cum eo non semèl, nec perfunctoriè, de concordiâ, vti partibus maximopere expetendâ disseruerat. Quando videlicet vtrisque virium integris, & illibatis, formidolosus pariter videbatur nouissimus prælij casus. Receptâ libertate Lomenia vniuersum Villaregij sermonem Henrico Regi diligenter exposuit, qua tempestate, exercituum ab Italia, Belgioque, Sancto Fœderi auxilia portantium fama, rumoribus amplificata per Gallias, Henricum, & Hugonotos conterruerat.

Nauarræ Regē per Lomeniam ad pacis consilia suscipienda impellit.

Opportunitate Rex arrepta, Philippum Morneum prudentiâ, & doctrinâ,

nâ; ex proceribus eximium, sed Hugonotum sectâ, quam aliàs per Villaregium interpretem cum Duce Maineo inierat pacis tractationem iubet resumere.

Mainei Duci eamdem ipsemet suadet.

Nihilominùs quàm Regem, cupientem finiendi conditionibus belli eâ tempestate Maineum Villaregius offendit.

Causæ quæ Maineo pacē optabilem faciebāt.

Præter communes, quas retulimus causas, dissidium stimulauerat recens, & contracta simultas cum Didaco Ibarra Hispano Philippi Regis negotia procurante per Gallias, quo auctore pecuniæ Regiæ administratio, à Mainei Ducis arbitrio, in ipsius Ibarræ manus auersa fuerat. Quam priuatam iniuriam, cum publicæ rei (vt ipsi videbatur) incommodo coniunctam, cùm ægrè concoqueret Maineus, quod adhuc facere abnuerat, ad singulares conditiones ferendas descendit; quæ si darentur, se in obsequium Henrici Borbonij, tamquam legitimi Galliæ Regis venturum spondebat.

Conditiones ab eo propositæ Regi Henrico.

Prima lex, & sanctissima omnium, vt incolumitati Fidei Orthodoxæ in Gallijs consuleretur.

Ante omnia vt Religioni Catholicæ caueatur.

Cui videlicet, aut statim Rex eiuratâ hæresi, nomen daret, aut, si anceps id foret tali tempore, nondum Apostolicæ Sedi recō-

cilia-

Vt hanc Rex amplectitur quàm primùm, aut vades det.

ciliato; ne videlicet desertus ab suis Hugonotis, & ab Anglis, Germanisque Principibus, de facili Hispanorum armis opprimeretur, vt saltem vades idoneos offerret (Venetam Rempublicam, & Magnum Etruriæ Ducem exhibebat Henricus) qui, pro Franciæ Rege ad maiorum sacra propediem reuersuro, sponsionem interponerent.

Interim Fœderati Principes vrbes, & arces retineant ad sex annos.

Interim vrbium, arciumque, quas Fœderis Princeps obtinebant, imperium ad sexennium prorogaretur, in pignus perseuerantiæ Regis.

Vt Legatum ad summum Pontificem mittat nomine Catholicorum, sub eius auspicio militantium.

Vt legationem insuper ornatissimam Catholicæ nobilitatis apud se versantis nomine, ad Romanum Pontificem mittendam curaret, pro excipiendo in Pontificiæ charitatis gremium Henrico Franciæ Rege supplicaturam: ipso Maineo, & cœteris Fœderis Principibus, preces communiter consociantibus.

Procurata causa religionis, Maineus ad sua, & suorum commoda tractanda descendit.

Post causam Religionis diligenter procuratam, conditiones ad priuata compendia spectantes à Maineo verecundius insinuabantur: tamquam vltro, ac sæpiùs tàm sibi, quàm reliquis Fœderatis proceribus, à benignitate Regis oblatæ. Burgundiæ vniuersæ, cum suprema potestate dominatio-

nem,

nem, addito Lugdunensi tractu, sibi suisque posteris deposcebat. In Aula insuper munus non absimile dignitati interregis quam gerebat, quale olim Henricus III. pro impetranda pace vltro detulisset; vt videlicet vno Regali fastigio minor, Proceribus Galliæ omnibus antestaret. Exinde alijs quoque Sancti Fœderis Principibus curâ non minore cauebatur. Romano Pontifici, vt integra obedientia Francici regni, Hispaniæ Regi, vt pax inuiolata constaret: Gallis verò proceribus, vt administrationes prouinciarum, quas ad eam diem moderati erant, continuarentur; Campaniæ gubernatio Duci Guisio, Aumalio Picardiæ, Occitaniæ Ioeysæ Duci, Duci Mercurij Britanniæ minoris, at Nemorosio, pro Lugdunensi prouincia, vt alia non inferior siue amplitudine, siue prouentibus, in Gallijs Præfectura designaretur. Ex hisce conditionibus multum difficultatis in prima, plurimum iniquitatis in secunda, inesse Morneo visum. Siquidem perquam arduum, vades reperire pro Regibus. Qui nisi suâ se fide obligari patiantur, sponsionibus alienis teneri, nec velint, nec possint. At, quominus

Burgundiæ Ducatum cum suprema potestate sibi, ac posteris deposcit: præterea in aula munus per quod cunctos Galliæ Principes præcedat.

Alijs quoque Sancti Fœderis Principibus cauet: Rom. Pont. Hispano Regi, &c.

Morneo videntur nimis absurdæ conditiones propositæ à Maineo pro Fœderatis.

nus

nùs operosa videbatur altera conditio (nam penes ipsum Regem, quibus, & quantum vellet facultas gratificandi) eò plus in illa iniustitiæ ne dicam impudentiæ Morneus reperiebat. Cùm videlicet prouinciarum, exrcituum, & Aulæ Gallicanæ nobilissima quæque munia ijs attribuenda statueret, qui ante hac hostes infesti, ad obsequium, & pacem, nisi armis, coacti non redirent; posthabitis viris addictissimis Henrico Regi, fidelissimisque in omni fortuna, quorum impensis, laboribus, sanguine, in eam potentiam Rex venerat, vt inimicis largus vsque ad inuidiam, amicis ingratus vsque ad iniuriam, videri posset. Eiusmodi postulata cùm hominem vrerent, præter insitum ab Hæresi Caluiniana in Catholicos odium, priuatis insuper offensionibus à Lotharingis auersum, de interprete, ac sequestro pacis, factus est præuaricator, atque hostis. Quæ igitur Villaregius Mainei nomine, cum vno Rege transigenda, sub arcani fide commiserat, ea Regi quidem, sed publicè, in procerum concilio recitauit, ad augendam inuidiam, veniam præfatus; tamquam inuidiam ipse metueret,

Quare de sequestro præuaricator, & pacis hostis est factus.

Publicè in Procerum concilio de industria oblatas conditiones exponit Regi.

tueret,

tueret, quod ex immodico concordiæ ſtudio, intolerandis conditionibus aures dediſſet. Neque ſecus, ac ſpes Morneo fuerat, pacificationis negotium nondum firmatum, dum intempeſtiuè prodit in lucem extinguitur. Quemadmodum immaturi puerperarum partus, momento eodem, ad ſolis radios, & ad ſepulchri tenebras oriuntur.

Vnde granis omnium offenſio oritur, & negotium paucis corruit.

Verùm in communi Catholicorum ira, tâm illorum, qui Franciæ Regis, quàm qui Sancti Fœderis cauſam complectebantur, quoniam concordiæ tractatum rem tanti momenti, quæ permagno amborum intererat, à principibus factionum celati fuerant, promptius fuit Maineo placare ſuos, nuncijs quoquouerſus literiſque dimiſſis: cum Lutetiam ad Cardinalem Legatum, ad Præfectum prouinciarum in Belgium, ad Sabaudiæ quoque, ac Lotharingiæ Duces, præcipuos amicorum allegaſſet. Per hos, inchoatam quidem ab ſe, Villaregij miniſterio, cum Nauarræ Rege pacis tractationem fatebatur: ſed haud quaquam fuiſſe proceſſuram, niſi priùs conſulti Romanus Pontifex, & Hiſpaniæ Rex, tum ſplendidiſſimus

Maineus omni arte Fœderatorum à ſe inuidiam amouere nititur.

mus quisque procerum Catholicorum, assensum præbuissent. Aequitati enim consonum, vt quorum esset belli causa communis, illorum vnanimi iudicio pacificatio niteretur. Quin & conditiones à se propositas, in secretis Villaregij, Morneique congressibus, quæ cunctis Fœderis Principibus, ex æquo per honorificæ erant & commodæ, diuulgari scripto, edique inter Catholicos iussit. Neque enim obstringi se rebatur arcani fide, quam prior hostis insolenti perfidia violasset. Multo autem grauius Henrico Regi succensebant Catholici proceres, eius auspicium secuti, cum dispendijs fortunarum, & sanguinis, vnâ spe allecti Regiæ conuersionis ad Orthodoxam Fidem; quam adhuc dilatam frustra suis deprecantibus, vltro Catholicis hostibus deferre non dubitasset; additis conditionibus tàm amplis, vt à Fœderatis meliores dici non possent, si vicissent. Quare offensi, & ipsi, arcana inter se agitare consilia, mutationem Fidei, fidem non præstanti comminari, tertiamque moliri factionem pro Cardinali Borbonio ad sceptrum euehendo, aspirante Innocentio IX. summo Pontifice

Henrici Regis asseclæ eadem de causa grauiter in eum commoti.

Secreta consilia agitant de Card. Borbonio sceptris admouendo.

ce Gregorij XIV. ſucceſſore, cum Purpuratorum ſenatu, Aulâque Romana, quibus ſpecioſum videbatur, ſi de Vaticani Principibus legerentur & Reges.

Neque Cardinalis tantæ ſpei admonitus omittebat, ſe populari Catholicorum auræ, arreptis occaſionibus, oſtentare, Orthodoxæ Fidei patrocinium apertè ſuſcipere, & omnibus Hæreſis incrementis vehementer aduerſari. Contigit autem per eos dies, vt edictum de libertate animorum, à prioribus Regibus conceſſum Hugonotis, abrogatumque violentiâ Guiſiorum, rurſus ab Henrico Rege reſtitutum promulgaretur in Senatu maximam partem, ex Præſulibus, proceribuſque Catholicis conſtante, cui Cardinalis Borbonius, vt ſummus Princeps Regij ſanguinis præſidebat. Is, cum edictum legeretur, intercedere, obtrectare, diſſentire manifeſtus, exurgendo quoque diſceſſionem incœptare, niſi voce imperioſâ Regis retineretur. Qui mox ad amouendã inuidiam, quam Cardinalis fecerat, ſeuocatis Galliæ Præſulibus, ardentioribuſque in ſtudio Religionis Catholicis aperuit æquitatem conſilij

Aſpirante Innocentio IX. Pont. Max. cũ Senatu Cardinalium.

C Borbonius Regni ſpem fouet Catholicis patroçinando.

Et aduerſando Hæreticis in Regio Senatu, diſſentiendoq; ab Rege.

Vnde Regi neceſſitas purgandi ſe apud Catholicos.

sui. Pro magno à se Hugonotis venditatam, quam ipsi iure, an iniuria? iam pridem possiderent, sentiendi, viuendique libertatem. Id verò suum in præsenti munus facere præoccupasse ante aduentum externorum, ne precibus armatis tàm Angliæ, quàm Germaniæ Hereticorum potiùs, quàm clementiæ Regis, Regijque senatus acceptum referrent. Interesse publicæ causæ, & Hugonoti Catholicis per beneficium reipsa nullum conciliati, ad communem tuendum Regem beneuolentiâ, & fide conspirarent.

Card. Borbonius ad Pontificem mittit.

At Cardinalis non omisit nauatam Religioni ab se qualemcumque operam Romano Pontifici significare per Ludouicum Balbanum Romam cum venia Regis missum, per causam commendandæ in vniuersum Borboniæ stirpis, reuera vt priuatim excusationem afferret præteriti temporis, quo in castris Hugonotorum versatus fuerat, spe promissæ, iuratæque à patruele Rege conuersionis, ludificatus. Fixum sibi esse in posterum, non aliunde, quàm ab Romana sede rationes vitæ habere suspensas, & ne latum quidem vnguem, ab Innocentij Pontificis nutu recessurum.

Vt ius Borboniæ gentis ad Galliæ coronã, suamque personam commendet.

Orare

Orare tantùm, & communem Christianorum Principum Parentem, pro suo iure deprecari, vt hominis in erroribus obfirmati pertinatia innocuis gentilibus fraudi ne sit; nec æquum existimet Pontifex, ob vnius degeneris labem, omnem D. Ludouici progeniem ceu maculosam reijci à Christianissimo solio; cum præsertim, cuius patruum Cardinalem, post Henrici III. cædem, Fœderati Galli Franciæ Regem Carolum X. acclamauerint, qui & ipse cum Patrui nomine Romanam Purpuram gerat, rudimentum, & commendationem ad Regiam, venerator in præsentia religiosissimus Pontificiæ Maiestatis, futurusque, si Regalis potentia facultates addiderit, liberalissimus amplificator.

Cum amplis pollicitationibus obsequij, & remunerationis.

Profectò cum his mandatis Balbano, Portiæ Dominus à Duce Maineo, & ipse Romam legatus, in itinere casu, an consilio? socium se adiunxit. Vt populares erant, suorumque curabant negotia Principum, de rebus primò communibus loqui, quæ plurimum conscientiâ tenebantur. Mox opportunitate continuandi sermonis, & familiari consuetudine pelliciente, arca-

Cater. lib. 12. Thuan. l. 101.

Portius Mainei Legatus ad Pontificem in itinere, à Balbano Legato Card. Borbonij omnia tertij Fœderis arcana expiscatur.

arcana legationis inuicem credere; parce Portius, vt aulæ vetus, atque in speciem tantùm, profusiùs, & sine fuco Balbanus, qui recenter in obsequium Cardinalis Borbonij, rudis adhuc aulicarum artium transierat. Accessit solertia alterius, qui vt faciliùs intima consiliorum erueret, Mainei fauorem, & Fœderatorum, operâ suâ conciliandum ostentauit, haud sanè spernendum Cardinali ad Francicum imperium adnitenti. Tantæ spei hamo, non solùm coniurationis nouæ initia, progressusque expiscatus est, cum fautorum nominibus (hi Principes Catholici, Regij sanguinis; aut primores procerum erant) verùm etiam ipsa autographa, subscriptasq; à conspirantibus tabulas cognoscendi per otium, & describendi copiam est nactus. Quare in epistola notis arcanis ad Maineum scripta, quæcumque ex Balbano cognorat Portius accuratè complexus, duplici exemplo trasmisit in Galliam. Hanc diligentiam Duci Maineo qualitercumque profuturam, in grande Franciæ Regis commodum fortuna conuertit. Cùm enim primæ litteræ ad Maineum inuiolatæ peruenissent; alteræ ab Au-

Et ad Maineũ ipsum per litteras duplices transmittit in Galliam.

Exemplar litterarum alterum à Nauarreis intercipitur, & Regi defertur.

xerræ

xerræ præsidiarijs finitimas vias percursantibus interceptæ, atque ad Regem delatæ sunt. Quem, ab interprete sensuum reconditorum, seriem domesticæ coniurationis edoctum, solicitudo, mœstitia, & prope desperatio rerum suarum inuasit: animo inter aduersas voluntates fluctuante. An Fidei se Catholicæ redderet, vt suos Catholicos retineret in fide? Verùm à suis Hugonotis, & ab Anglis, Germanisque desertum iri prouidebat. An conuersioni supersederet, ne auxilia Hæreticorum interciderent? Actum de regno, si cum Fœderatis Catholicis Catholici Regiarum partium consentirent. Hactenus illis vix parem in bello se Regijs adiutoribus extitisse: nunc Regijs cingentibus latus, & appetentibus, Fœderatis apertè oppugnare perseuerantibus, nec obsistere posse, nec velle. Abominari enim victoriam venalem lectissimo sanguine vtriusque factionis Catholicorum. Neque tanti Regnum videri, si vrbes in vacuas, vastasque solitudines imperitandum sit. His anxium cogitationibus Regem amici ad consilium aduocati erexere. Nam procellam ingruentem, for-

Eo perlecto ingens Henricũ curarum æstus incessit.

Qui sedatur ab amicis consiliarijs.

fortunæ clementioris aurâ discussam gratulabantur, syrtes cœcas, & breuia, quæ inexplorata naufragium minarentur, iam patefacta declinaturum. formidolosissimum tempus, cùm tecta coniuratio grassaretur, nunc deprehensam nocere non posse, in bonum, gloriamque verti posse sapientiâ, & dexteritate Regis. Nec illos tam præclarè sentientes de Principe, spes, & opinatio fefellit. Siquidem Rex Henricus, in auito regno recuperando, cùm imputare felicitati multa potuerit, plura virtutibus debuit. Nam (quæ illius prudentia, & humanitas fuit) Catholicos proceres, aut in consilium accitos, aut priuatim seductos, necessitatem edocuit conuersionis in opportunius tempus extrahendæ, ne videlicet à Galliæ, Britanniæ, Germaniæque sectarijs, quorum copijs pars maior exercitus Regij constabat, statim derelictus, ab Hispanis, & Fœderatis Gallis, minimè suâ conuersione placandis obrueretur. At Cardinalem Borboniũ, ambitione compertâ, æmulum Regni, perque nouam conspirationem, principatum interuertere parantem, non odisse fas putauit, non irasci,

Humanitas, & prudentia, à Rege adhibita ad placandos Catholicos.

Borbonium in primis, eiusq; ministros, & familiares sibi conciliandos.

sed

ſed obtentu honoris, vt Senatus Regij Præſidem apud ſe retentum in caſtris, prohibere ne peccaret quàm peccantem vlciſci maluit, paternâ vſus in patruelem pietate. Fratrem quoque Sueſſionis Comitem participem arcani conſilij (vt in literis Portij apparebat) à Pictauienſi Præfectura remouiſſe contentus, ne occaſionem nouandi haberet, ſubſtituit illi mitiſſimum ex fratribus Contij Principem coniurationis inſontem. Parem induſtriam adhibuit, vt fidiſſimum quemque, de Borbonij familiaribus, regiâ comitate, donis, ac promiſſis ingentibus conciliaret ſibi. Aderant enim adminiſtri doctrinæ, ac prudentiæ non vulgaris: qui mediocre Domini ingenium ita ſuâ ſagacitate ſupplebant, vt par negotijs videretur. Gratiâ, & fide omnes antecedebat Ioannes Toccardus Abbas Belloſannæ, qui Cardinalis adoleſcentiam, & iuuentam liberalibus diſciplinis imbuerat, vir non modò ingenij, & ſcientiæ, quantum id munus requirebat, eximius, verùm etiam ſupra paleſtram, & ſcholam ciuili ſapientiâ, & aulicis artibus expolitus. Hic, alumni animo introſpecto, no-

Io: Toccardus Card. Borbouij præceptor.

Illius ambitionem fouet.

uæ cupiditati, quæ initio opprimi poterat, obsistendum non putauit. Sed gloriosum illi, sibi decorum ratus, & proficuum, si discipulus, operâ suâ de gymnasio migraret in Regiam, omnes industriæ neruos ad concilianda suffragia potentium contulit. Cùm autem suas vnius vires molimine minores intelligeret, & negotium tam operosum velut immane nauigium ad promouendum strenuis adiutoribus egeret, in laboris, & spei consortium viros insignes adsciuit duos: alterum Gallum, Iacobum Dauy Peronium nomine, in tenui censu, splendore generis, & opulentiâ doctrinarum illustrem; cui postea Rex Henricus Galliæ suæ compos, Romanam purpuram impetrauit; ex Italis alterum Ludouicum Balbanum Lucensem patritium, orationis copiâ, & suauitate à natura instructum, admirandæque in suadendo quidlibet, & dissuadendo efficacitatis. Romam hunc misit eo consilio, vt Pontificem, Aulamque Romanam, cum argumentis euictos, tum obsequijs delinitos, in causam Borbonij Cardinalis inclinaret, illum Catholicos Regiarum partium in Gallia circumire iussit, & exag-

Et parare conatur regni instrumenta.

Duos industrios viros Peronium, & Balbanum adiungit.

Romam Balbanum mittit.

Vt summum Pont. Card. conciliet.

exaggerato Fidei Orthodoxæ periculo, paulatim inducere ad nouum fœdus ineundum cum fratribus Borbonijs, queis iam Longauillæi fratres adhæserant. Propositum huic tertio Fœderi erat alterutrum efficere, vt Henricus, aut hæresim abijceret, si Regnum Franciæ tenere mallet, aut si tergiuersari pergeret, vt eo expuncto, Catholicorum vtriusque factionis cōsensu, Cardinalis Borbonius regnaret. Neque modicos progressus per industriam Perronij noua societas fecerat, cùm interceptis Portij litteris, ad Regis oculos vniuersa peruenit. Hic Perronium ex fama doctrinæ iam cognitum sępius, & benignius appellando, intimâ sibi familiaritate coniunxit; cùm palàm ferret, ingenio se delectari iuuenis amænitate poeticâ, studia sapientiæ grauiora temperantis. Quamobrem ille legitimam Regis amicissimi causam, iniquæ Cardinalis ambitioni præhabendam putauit; etiam si pares præmiorum spes vtrinque penderent, tàm à Regis Patruele alieni consilij ad res agendas indigo: quàm ab illa Henrici sublimitate, quantæcumque molis capaci, & celeritate mentis igne quo-

Petronium ad proceres Gallos, in nouum fœdus inducendos.

Rex Perroniū mira humanitate sibi deuincit.

dam

dam volucri actæ. Perronij ad Regias partes transgressio, tutum in præsentiâ Regem à tertij Fœderis tentamentis, quæ per eum perspecta omnia habebat, haud tamen securum in posterum reddidit. Nam quemadmodum à sagitta vulnus inflictum, arcus remissione non tollitur, nec incendium admotâ face suscitatum, eiusdem remotione restinguitur, ita ortum, propagatumque operâ Perronij tertium fœdus, eo desistente non desijt, sed nouis accedentibus causis magis, magisque conualuit: tempore autem Comitiorum, vna è machinis extitit, per quam supremi Numinis prouidentia expugnatum Regis Henrici animum ad meliora conuertit.

Tertium fœdus à Petronio excitatum, ab eodem extingui non potest.

Tempore Comitiorum fuit vnum ex instrumentis Regiæ conuersionis.

Nam alterum diuini consilij instrumentum ad maturandam Regis conuersionem ipse Perronius fuit. Quem suas ad partes dum Henricus adduxit humanitate, ac beneficentiâ singulari (nuper eum Ebroicensem Antistitem dixerat) ipse vicissim doctrinâ, & eloquentiâ Perronij, ad auitam religionem reductus est. Tanto nimirum doctore opus fuerat, vt sophismata, & fallacias dissolueret Philippi Mornei de Caluini schola sectarij, qui vsque

Alterum instrumentum Perronius ipse.

Dum fallacias dissoluit Mornei Hugonotæ.

que ad eam diem erroris magiſtrum, & conſcientiæ Regię arbitrum egerat. Ambo eruditione, & ingenio ſummi ſuarum partium habebantur, quamuis inter ſe compoſitis, longo interuallo Hugonotus à Catholico ſuperaretur. Opibus, & armorum ſtudio Morneus, Perronius innocentiâ vitæ, ac modeſtiâ ſcientiam ornabat. Is, inter argumenta, quibus differens coram Principe, Hugonoticam perfidiam iugulare conſueuerat, duo validiſſima eius animo impreſſit: alterum prudentiæ Regis, alterum fortitudini congruens. Nimirum, cùm facultatem ſempiternæ ſalutis conſequendæ, in alterutrâ religione ineſſe concederent Hugonoti, Catholici negarent extra Fidei Orthodoxæ arcam, è miſerabili huiſce ſeculi cataclyſmo ad alterius beatam ſtationem enauigandi ſpem dari, prudentiæ Regis eſſe conficiebat Perronius, in deliberatione ſummi momenti, Eccleſiæ Romanæ inſiſtere tutiorem viam, venerandæ antiquitati calcatam, conſecratam Diui Dionyſij, & innumerabilium Martirum ſanguine, Diui Ludouici, & ſuperiorum Regum, vſque ad Magnum Clodoueum tritam ve-

ſtigijs,

Perronij duo argumenta validius animo Regis imprimuntur.

Buſſier.

ſtigijs, in œcumenicis demum concilijs, comprobatam à Senatoribus Orbis terræ, viris in ornamenta ſeculorum, ſanctitate, ac ſapientiâ refulgentibus. Quod ſi ad maiorum ſacra regreſſo Regi nouæ dimicationes,& pericula inſtarent, ſuæ fortitudinis admonebatur, per quam ſuccintus armis omnium Galliæ Catholicorum, aut Francicum Regnum iure debitũ, manu aſſerturus putaretur, aut ſi effundere ſpiritum pro vera Religione contingeret, ſidera conglobaturus eſſet in diadema. Mornei porrò auctoritati, Henricum à Turri Bullionij Ducem, & prudentiſſimoſq; Hugonotorum opponebat, qui apertè Regi auctores erant, vt eiuratis Caluini erroribus,Romanæ Miſſæ ſanctitatem coleret, dum Galliæ Regnum in pretium cederet nouæ pietatis. Adeò ſectarij ſuas vili hæreſes habent! vt perindè, ac veſtes, pro conditione temporum, & præſenti vſu mutare non dubitent. Quin idem conſilij ſibi datum, poſt Henrici III. exceſſum, ab Angliæ Regina, Rex ipſe memorabat; quamquam illa poſtmodum leuitate muliebri ſententiam reuocauit, obtentui ſumptâ charitate in Hugono-

gono-

gonotos, quos fratres appellabat suos reuerâ, intendens alendis diffidijs inter finitimos Gallos, Belgas, Hispanosque, vt illorum cladibus potentiam suam firmaret, ex præcepto detestabilis disciplinæ, quæ politice vocatur ab imperitis, pretioso virtutis nomine, scelus inaurantibus. An odijs quoque indulgens Romanæ Religionis, inuidiæque in Gallicam felicitatem? Nam, si quando Rex Henricus ad Orthodoxam Fidem reuerteretur, redituras in Galliam cum ciuium concordia bonas artes, pietatem, iustitiam, literarum, & armorum gloriam, Fœmina prauæ, sed magnæ solertiæ prouidebat. At digressus fortasse sum longius, dum tractatum pacis, & successus, qui connexi eam traxere, sub vnum quodammodo aspectum Lectori subieci; ad interruptam belli narrationem redeo.

Postea quam amplissimam vrbem Normanniæ caput, & alteram Sancti Fœderis arcem obsideri accepit Alexander, quem cœteris rebus comparatis, vnica pecuniæ propediem expectatæ mora, suspendere profectionem coegerat, Asculano Principi mandat, vt ex Germanis, Vuallonicisque

Alexander auxilia summittit Rhotomagensibus obsessis.

cisque

cisque legionibus delectos, fortissimum quemque, subsidio Rhotomagensibus mittat. Dein ipse Bruxellis profectus cum decem peditum millibus, tribus equitum, tormenta militaria quadraginta, & bina curruum millia secum trahens, Landresium contendit. Illinc Duci Montis Marciani perscribit quinto idus Decembris: in limine Franciæ se stare, tribus millibus passuum distantem. Si citra periculum fieri posset, immittere paratum agmina, vt morem gerat Innocentio Pontifici vetanti, Pontificiam aciem vltra subsistere in Gallia, nisi Belgicus exercitus intra idus Decembres intraret. Quominus intulerit pedem maturiùs, per Mainei Ducem stetisse, qui iam diù inuitatus ad sociandas copias, adhuc non aduenerit. Reputaret ingressurum proximè, haberi pro ingresso: & prout res exigunt, non vt verba sonant, interpretanda mandata Principum. Nam cui dubium, id Pontificem malle? tractari videlicet ex momentis occasionum consilia belli, ne importunè inhærendo absentis imperio, dum seiunctis consilijs tres exercitus administrantur, in casum ancipitis discriminis

Landresium cũ exercitu venit.

Die 9. Decẽb.

Purgat se apud Pontificij exercitus Ducem, quod non maturius aduenerit.

minis

minis offerantur vniuersi. Hæc Alexander ad Generalem Ecclesiæ Ducem. Ibarræ verò præcipit vt, si quo casu dissolui contingat Pontificias copias, propter continuata Pontificum Gregorij, & Innocentij funera, eas Hispani Regis nomine authorare ne dubitet, præsertim Heluetios. Tandem Guisiam Farnesius, & Sfondratus profecti, superueniente Maineo, millia octodecim peditum, sex millia equitum coniungunt.

Cater. l. 12. Turr. l. 18. Campana vol. 2. l. 13. Thuan. Castro anno 1590.

Guisiæ Fœderatorum copiæ omnes in vnū contrahuntur.

Iam pridem egerat Farnesius cum Duce Mainei, vt arcem ad Galliæ fines in belli sedem traderet, vbi tormenta militaria, & supellex, exercitusque Belgici impedimenta asseruarentur. Aegrè Fara concessa est, in quam Germanos quingentos præsidio Farnesius induxit, voce, ac scripto persanctè pollicitus, posteaquam, cessante belli necessitate, sua inde Farnesiani extraxissent, Maineo arcem redditturos. Cum ea in vrbe Ferias Natalis Dominici de more celebrasset lustrato confessionibus animo, & cœlesti dape refecto, lento itinere Nellas pridie nonas Ianuarias venit. Hoc in spatio sibi adiunxit octingentos grauis armaturæ equites, cum parte tormen-

Alex. impetrat Faram in armorum sedem à Maineo.

Die 4. Ianuar.

mentorum, Vegæ quoque legionem iam pacatam ſtipendijs acceptis, nouoque Tribuno Alphonſo Mendozza pro Vega, quem Ducem cœtera egregium, at inuiſum Hiſpanis, Philippus Rex ad præfecturam Portus Herculei in Etruriam euocauerat.

Cum eodem in oppido dies duodecim ſubſtitiſſet ad milites, & commeatus colligendos, luſtratis legionibus primum ſtipendium erogauit. Ante quam Nellis abſcederet Parmenſis, Ducis Mainei ſuaſu binas cataphactorum, totidem leuis armaturæ equitum turmas præire iuſſit, vt percurſis finitimis viæ locis, iter tutum legionibus præſtarent; quandoquidem Nauarræi, qui Nouioduni præſidio inerant, omnem circumiacentem regionem infeſtam habere dicebantur. Nec inanis ea Ducum diligentia fuit. Siquidẽ Regios equites, qui propinqui exercitus immemores licentiùs euagabantur, à receptaculo arcis excluſos ita multarunt, vt non paucis cædes, pluribus captiuitas, pauciſſimis fuga contigerit. Proſpera hæc initio belli velitatio, à Fœderatis habita tamquam vniuerſæ expeditionis omen, & rudimentum.

Nauarræi equites temere populabũdi à præmiſſis Fœderatorum turmis opprimuntur.

Mo-

Moreuillium deinde se conferunt, vbi commorandum aliquot dies Parmensis censuit, dum exploratores certiora de Rege, eiusque consilijs afferrent. Is enim, vbi externum exercitum cum Farnesio Gallias ingressum comperit, conuocato Ducum concilio deliberationem inierat de summa belli. Geminæ fuere sententiæ inuicem aduersantes. Prima Bironij Mareschalli: Non omittendam obsidionem ad perfectum, operibus militaribus ferè perductam, extruenda tantum aduersùs hostem exteriorem propugnacula; quæ inclusas Regis copias, fossis aggeribus, tormentis, tis, contra Farnesianorum irruptionem tutarentur. Adesse supra octo, & viginti millia peditum Regi, equitum decem penè millia, maximam partem ex Gallica nobilitate; per quas vires, cũ Fœderatis par in æquo campo futurus videretur, quanto superiorem fore, ex munimentis depugnantem? Cùm in eo certaminis genere, propter prærogatiuã loci, plusquã aggressores deni, singuli valeant propugnatores. Anno proximè circumacto, non excusationem modò meritum, verùm etiam prudentiæ

Henricus deliberat de summa belli.

Bironius nõ deferendam Rhotomagi obsidionem censet.

Eius consilij rationes.

laudem Galliæ Regem ; quòd sub aduentumHispani exercitus Lutetiæ obsidionem soluerit . Cùm in aperto campo tendenti , sine munitionibus , sine vallo , neque Parisiensium, neque externorum irruptionem sustinendi facultas esset . Nunc , Rhotomago vndique fossis , & aggeribus circumcluso, adsidere Regias legiones , largo commeatu, multitudine militum, classe quoque ad prohibendam vrbi annonam instructas , si rursus abduci se ab obsidione sinant , circumagique pro Farnesij redeuntis arbitrio, non id modò perniciosum, sed indignum pristinâ gloriâ , plenumque dedecoris futurum . Quin animos vnà cum Rege fortissimo omnes obstinarent , ante de vita, quàm de inchoatâ prosperè oppugnatione decedere ; docerentque genus humanum : sub auspicijs Henrici Regis , quam in exercitibus profligandis , tam in expugnandis arcibus valere Gallos , prærepturosque Farnesio,& Hispanis hanc vnicam , quâ se maximè venditarent belli laudem, tantâ exuperantiâ, quantâ ignobilibus Laniaci, & Corbolij arcibus præcellat Vrbs Rhotomagensis , amplitudine , firmitate , copijs , post

Lu-

Lutetiam prima Galliarum. Hæc Bironius.

In contrarium disseruit Vicecomes Turenius, à dotali vxoris ditione, recens Bullionij Dux. Profecisse quidem Regiam aciem aduersùs Rhotomagum aggeribus, cuniculis, assultibusque, sed non in tantum, vt obsessis animos, viresque ad quotidianas eruptiones ademerit. In munitionibus verò externis, cùm aduentus exercitus Belgici non speraretur, longè minùs esse insudatum, quàm oportuerit, aduersùs experientissimos eius generis pugnæ Duces, militesque. Quod si ab altera parte Farnesius, cũ arcium expugnatore exercitu, ab altera Villarius cum præsidiariorum, & ciuium victrice sæpius manu, haud satis firmas munitiones inuadant, in quantum venturam periculum aciem Regalem, geminis hinc, atque hinc, iustis exercitibus conflictãm? Cùm præsertim inuicta illius robora, & nerui Gallicæ nobilitatis equites, inutiles futuri sint, inter impedita aggerum, fossarumque; exultante contra pedite Farnesiano siue hastato, siue sclopetario; quo genere virium excellant Fœderati. Optandum quidem

Contrariæ sententiæ author est Bullonij ett

Eius rationes.

Gallis, vt quemadmodum equestris, ita & pedestris gloriâ militiæ cunctis nationibus antecellant. Sed quoniam non omnem vnicuique genti bellicæ rei laudem, seu benignitas Cœli, seu cuiusque ingenium, aut exercitatio conciliat, num propterea Bironio assentiendum authori, vt huiuscemodi disciplinã Galli ab hoste condiscant, magnâ sanè mercede vulnerum, cædiumque? An illud veriùs consilium, vt, quam quisque maximè callet, eâ potissimùm arte grassetur ad victoriã? Cùmque multitudine equitum,& robore præstet acies Regia, vt in apertum prorumpere gestiat, vbi sese liberiùs iactare, generososque expromere impetus virtus Gallica possit? Ita Bullionius. Neutra Regi sententia omninò arrisit, sed potiùs vtraque ex parte approbata est. Nam & continuari obsidionem placuit, Bironio cum peditatu, & Germanorum equitum turmis, ad Rhotomagum sedere iusso: & ipse rapere secum Fœderatis obuiam statuit sena Gallorum equitum millia; binis additis militum millibus iumentis vilibus insidentiũ, qui pro re nata equis desilientes tubis grandioribus præliantur, recenti voca-

Rex Bironium cum peditatu Rhotomagi ad continuandam obsidionẽ subsistere iubet.

ca-

cabulo Dracones (vt alibi diximus) appellati. Audito Regis ab vrbe Rhotomagi abscessu, eo cautiùs Parmensis incedendum ratus, cùm Poiesium appropinquaret, ad Famesenium arcem modicam non longè à via positam tubicinem mittit deditionem imperans. Noluit hoc breue diuerticulum declinare, ne quid infestum commeatibus à tergo relinqueret; simulque vt gratificaretur Ambianensibus, quibus Famesenij præsidiarij erant suis excursionibus permolesti. Detrectauere oppidani primò imperium, numero defensorum, promissoque ab Rege auxilio freti. Sed vbi, conuersis repentè signis, Fœderatorum exercitum aduersùm se venire, biduique tantummodò spatium suo excidio à Parmensi præscriptum accipiunt, clementiam festinant captare ante victoris, quàm, comportatis ad verberationem tormentis, inexorabilis fiat. Inter hæc Nauarræi equites fermè viginti, cùm nimis auidi vires inspiciendi Fœderatorum, in Belgicas turmas incidissent, impares certamini capti sunt. Per hos cognitum, Galliæ Regem, cum equitatu copioso Aumaliam venisse. Posterâ itaque

Ipse cum equitatu Fœderatis obuiam progreditur.

Alex. in itinere Famesenium occupat.

A captiuis Gallis, de itinere Henrici Regis edocetur.

Die 5. Febr.

luce, Nonis Februarijs, itineri paratam, & prælio aciem Poiesio educit Alexander, speculatorijs præmissis equitibus, qui circum omnia vias, campos, nemora, fluuios anfractus, riparumque crepidines explorarent. Ex ijs triginta cum Duce Magnofonte, Regiorum excepti insidijs inter vineas, & siluas abditis, in potestatem venere Regis. Qui comperto ex ijs, Poiesio mouisse Farnesium, ipse quoq; procedere Aumaliâ constituit. In animo habebat, copias Fœderatorum lustrare oculis, partemque si quã offenderet à corpore virium abiunctã, aggredi, & delere. Poiesium, & Aumaliam interiacet ampla planities, quæ vtrinque præcincta collibus amœnis, viridi nemorum, vinearumque vestitu, pari formosarum vallium interiectu, propè Aumaliam in arctũ desinit, & faucibus angustis iter ad oppidum præbet. Inde cum trecentis cataphractis, totidem armaturæ leuis equitibus, præter custodem corporis Prætoriam turmam, egressus Rex Giurio, & Lauardino Ductoribus præcipit, vt cum reliquo leui equitatu, & quatuor sclopetariorum alis, decemque draconum manipulis,

Poiesio copias educit.

Speculatorij eius equites Regiorum insidijs intercipiuntur.

Henricus cum equitum turmis egreditur, Fœderatorum copias è proximo inspecturus

ma

sua vestigia subsequantur. Niuernij pariter, & Longauillæ Ducibus mandat, vt omnes tam grauis armaturæ equites, quam sclopetariorum turmas, Aumaliâ eductas vltra fluminis ripam collocent, disponantque in omnem euentum accursuras, quo Regis imperium, vel belli subita postularent. Haud multum itineris emensus Rex inscenderat collem mediæ viæ interiacentem, cùm excursorij Fœderatorum equites apparent tam propè, vt nullus tergiuersandi locus, & vix ad expedienda arma spatium daretur. Post experimentum breue virtutis, cùm in fronte agminis Rex ipse, cum Bironio iuuene, & promptissimis nobilium certaret, Fœderati robore, ac numero impares terga conuertunt. Instanti fugientibus Regi, decliuitas collis aperuit Catholicorum exercitum, subdita plana camporum, porrectis quoquo versum ordinibus occupantem, & quadratâ totius agminis formâ pandentem spectaculum, quale mox ipse Rex enarrare solebat, planè pulcherrimum. Peditatus gradiebatur quatuor tributus in partes, quarum singulæ ternis vt minimum, ad summam senis le-

Cater. l.12.& alij.

Confert manus cum excursorijs hostium equitibus.

Eosque fundit, & fugientibus instans, ex edito colle vniuersum Fœderatorum exercitum contemplatur.

Cater. ibid. Turr. l.18. & alij.

gionibus constabant. Tres Hispanas Antonius Zunnica, Alphonsus Idiaquez, Aloysius Velasco ductabant. Totidem Germanas, Ioannes Manriquez, Barlamontius, & Arembergius Comites; è senis Vvallonicis, primæ, quæ legio Parmæ Ducis dicebatur, ipsius nomine Verthius præerat, reliquis Marchio Ranthiacus, Comes Bossuuius, Claudius Barlotta, & Norcamius. Camillus Capisucchius legionem Italicam regebat, cui cohortes aliquot accesserant ex legione Neapolitana, quæ Lutetiæ Parisiorum præsidio imposita, Petro Caietano paruerat. His addita sunt quatuor millia peditum Heluetiorum, subiecta imperio Appij de Comitibus, qui castrorum Præfectum Generalem in Pontificio exercitu agebat. Tormenta militaria variæ magnitudinis circiter quadraginta, sub Valentino Pardeo Belga, & Bassompetra Gallo Duce, primam aciem subsequebantur. Idem Valentinus pro Parmensi, & Rhoni dominus pro Maineo castrorum Præfecti munia, concordibus animis curabant. Protegebat latera legionum equitatus, quem Belgicæ, Hispanicæ, Gallicæ, Germanicæ tur-

mæ

mæ conflauerant. Equites cataphractos, quos loricatos vocant, quingentos è Belgio Chimacij Princeps ducebat, & Georgius Basta equitum Commissarius equites leuis armaturæ, de varijs gentibus, mille octingentos. Baro Suarzenburgicus octingentis Germanis loricatis præerat, Gallis pariter loricatis mille quingentis, in quaternas turmas diuisis, quatuor Lotharingi Principes moderabantur, Comites Vaudemontij, & Salinij, Guisiæ, atque Aumaliæ Duces. Equites Pontificios ex Italia prope ducentos, Ludouico Melzio gubernante. Imperatoria pariter munera, vt in prima expeditione, sic & in secunda, primoribus Gallorum gratificatus fuerat Alexander. Honorem ducendi primi agminis detulit Guisiæ Duci, Iathreo, & Vitrio eximijs Gallis ductoribus, comitato. Postremi Rectores legerat Salinij Comitem, & Aumaliæ Ducem, queis Bosco Delphinus, & SanPaulus clari armis proceres adiuncti erant. In acie verò media Mainei, & Montis Marciani Duces, Comes Vaudemontius, & ipse Parmensis versabantur. Cui præter Principem filium, comi-

tes

tes aderant, studio addiscendæ militiæ, ex Hispanis Magnatibus Asculanus & Vastius, ex Italis Proceribus Marcus Pius à Sabaudiâ Saxoli Princeps, Fridericus Spinula Marchionis Ambrosij frater, alijque. In hunc modum dispositam Fœderatorum aciem, tamquam vagantem vrbem, bina curruum millia circumuadebant quasi mobiles lignei muri, externisque assultibus reddebant prorsus impenetrabilem. Cùm in perpetua munitione carrorum, suæ non deessent veluti semitæ, portæque interiectæ, per quas equiti, peditique, tum erumpentibus ad prælium exitus, tum receptus refugientibus paterent.

Carolus Coloma de Bel. Belg. 1592.

Bis mille carrori vallo exercitus Catholicus cingitur.

Nõ finiturRex inhærere diutius huic spectaculo à turmis fœderatorum in eum cohortis.

In huiusmodi ordinatissimi exercitus contemplatione iucunda simul, & ingrata defixum Regem; quatuor interpellant equitum sclopetariorum alæ de imo vallis emersæ, quarum vna ex Italis Hieronymo Cusano parebat, præeuntibus ad vltionem reliquijs, quæ de profligatâ turmâ supererant.

Instauratur pugna.

Pugnam itaque ambo strenuè redintegrant, hi pudore, atque irâ, conscientiâ illi virium, & fiduciâ victoriæ concitati. Et quidem equites Regij, licèt plus laboris in secundo certa-

ta-

tamine experirentur, quia tamen in virtute pari, adhuc numero superiores erant, ad alteram palmam anhelabant. Cùm Rex, interpræliandum, è specula collis aduertit, binas equitum ingentes alas à corpore Farnesiani exercitus abiungi, inque cliuum eniti. Eodem pariter volucrem aciē ex hastatis peditibus, & fistulatoribus compositam Capisucchio duce promoueri. Quare insurgentem procellam auersatus imperat suis, vt remissâ sensim pugnâ, receptum circumspectent. Post quingentos quosque passus, circumactis in orbem equis, obuertant frontem; at impressionem omninò ne renouent. Ita pedetentim se recipiebant Regiæ turmæ, quātum ab ijs deserebatur spatij, tantumdem occupantibus Farnesianis, nec quidquam amplius. Propterea quòd, cùm repressam, subitâ modestiâ, Regiorum ferociam viderent, subesse fraudem, insidiasque collocatis in abdito vallium, suspectabant. Memores nimirum cladis non ita pridem in Belgio illatæ à Comite Mauritio, equitibus Italis victoriâ insolenter vtentibus. At vbi, obseruatis inter pugnandum finitimis circa locis, nullos

Fœderatorum numerus vndique augetur.

Crescente mole belli Rex pedetentim suos retrocedere iubet.

Cater. Turt. l.18 & alij.

Instant fœderati primò cautius metu insidiarum.

Deinde vehementius.

los

Vulgata fama, certamini adesse Regem.

los latere dolos constitit, impressionem Fœderati instaurant vehementissimè. Stimulos addebat diditus rumor: interesse certamini Galliæ Regem, qui conspicuus insuper decoris armis, & candidis galeæ cristis, procul à noscentibus monstrabatur.

Qui à noscentibus monstrabatur.

Quamobrem opimum Regiæ captiuitatis decus expetentes, alij Regem ipsum in medio belli turbine versantem circumfunduntur, congressi tam prope quidam nobiles Itali, vt eum appellare (quod postea gloriati sunt) de deditione non dubitauerint; alij eodem consilio, globum circa Regem propugnantium nobilium, pilarum nimbo disijciunt, & imminuunt; alij denique prætermissâ pugnâ, quam incendebat superueniens multitudo, præcurrere festinant ad latera, circumuehique à tergo, vt effugium intercludant.

Bart. Peliz. in l. do instr. equitatus tr. 12. in quo & nomina Italor. refert.

Ardens certamen circa Regem.

Eadem fama Regij periculi, ad Catholicum exercitum perlata, ita Mainei Ducem, & Georgium Bastam commouit, vt hic omnes, quotquot supererant, sclopetarios equites, vnàque leuiter armatos effunderet, ille complures loricatorum turmas immitteret; & volucre pariter peditum agmen

Rumor periculi Regij Duces Fæderatorum mouet ad turmas pene omnes effundendas.

agmen sarissis, fistulisque terribile, cui Camilus Capisucchius præerat; pleno gradu ad certamen acceleraret. Tot pulsatum terroribus Regem, neque sui fiducia. Nam & binas equitũ turmas alios aliò fugam intendere imperauit, quò sua post vestigia magnam (vti contigit) partem hostilis equitatus abducerent: & ipse comminus congressus, omnem belli molem subijt in descensu collis, vbi, ne perturbarentur suorum ordines, inter primos acerrimè dimicans, aduersarios ingruentes reprimebat. Neque segnius amore Regis, exemploque prouocati, nobiles Galli ruebant in ferrum sui prorsus obliti, cùm in Regiæ Maiestatis oculis mortem oppetere, instar triumphi ducerent. Et sanè recedendo partim, partim obsistendo, seruatis ordinibus, descendere licuit Regijs turmis, quoad pugnæ, ac periculi consortem habuere Regem. Postquam huic sclopi pila, renibus, quà lorica desinit, plagam inflixit, necessitate vulneris, cuius conditio ignorabatur, fidelique amicorum studio, subducentibus certamini Regem, Gallicus equitatus in apertam fugam se conijcit. Instabat victor per de-

Regis in tanto discrimine spectata solertia + consilium dominus

Tum consilium & fortitudo.

Gallis proceribus ad imicationem prouocatis.

Regi vulnus infligitur.

Vnde subducto eo certamini, equitatus in fugam auertitur, persequẽtibus Farnesianis.

decliue præcipitantibus, cùm, propter iniquitatem viæ prouoluta conciderent equorum corpora, equitumque. Furiosum insequentium impetum, aliquantum retardarunt milites quadringenti, qui ex mandato Regis exscensione ab equis facta, in subeuntes Farnesianos è semirutæ domus ruinis, grandioribus tubis fulminabant. Verùm his breui tempore à multitudine hostium circumfusis, atque obrutis, haud dubia cædes, aut captiuitas cœteris imminebat, nisi sclopetarij equites admoniti à fugientibus tempore interuenirent. Eadem tamen denunciatio vulneris Regij, quæ incitare Principis charitate debuerat, in maius aucta (vti fit in repentinis malis) absterruit milites, fecitque solitudinem pro auxilio. Perempto quippe Rege, rebusque iam perditis, non ad Regale periculum propulsandum, sed ad sociandum exitium, festinaturos credebant. Quare, Ducum precibus, minisque neglectis, vnius tantùm salutis memores, in diuersa vulgus equitum dilabuntur. Tantum splendidissimus quisque, flos Gallicæ nobilitatis & roboris, ad moriendum cum Rege, vel

Quos Dracones aliquantis per sua cæde remorantur.

His absũptis, sclopetarij equites auxilio succedunt centum circiter.

Reliquis dilapsis.

vel pro Rege, ocyssimè conuolant haud nimis multi, nam exempla summæ virtutis haud multa sunt, cum Lauardino triginta, cum Giurio septuaginta. Debile auxilium ob paucitatem, compensauit fortitudo pugnantium, spesque laborantibus addita, alios, atque alios superuenturos.

Interim de Regis vulnere, ac fugâ Regiorum Alexander certior factus rogabatur, vt signum tubâ daret, non tam ineundi certaminis, quam victoriæ conficiundæ. Regem saucium, & eâ fortasse horâ extinctum iam esse. Consternatam eius desiderio equestrē aciem, de salute, non de prælio cogitare. Oppleuisse patentes fugâ, strage campos, victricibus Fœderatorum turmis tergo inhærentibus. Quantulum superesse, vt res inclinata, & euersa penitùs profligetur? Promoueret modò dextrâ, læuâque inuictas legiones, ecquod dubium quin, interclusâ cunctis partibus fugâ, cæde, aut captiuitate Regis, & nobilitatis finiturus bellum sit.

Instant apud Farnesium Duces vt signum dari pugnæ simul & victoriæ iubeat.

Quo multuosiùs ista Farnesio suggerebantur, eo impensiùs ille cauendum putabat: omnes belli casus diligen-

Is abnuit, & rationes sui consilij reddit.

ligenter expendens. Quare vniuersi certaminis aleam flagitantibus adeò non annuit, vt volucrem aciem, quæ propè congressum iam erant, manere in vestigio, vsque ad nouum imperiū, iusserit. Haud enim credibile rebatur, Galliæ Regem bellicæ rei non incallidum, cum excursorijs tantùm equitibus aduersùs florentissimum exercitum venisse, sine firmis nobiliū turmis, sine robore peditatus. Quid si Fœderatos multâ arte elicitos ad equestre certamen, quo genere virium præualeant Regij, fictâ fugâ pertrahere tentet in insidias dispositas in collibus, vallibusque; de quibus cœtera incognitis, vnum illud pro comperto habere, accommodas esse fraudibus, furtisque belli? An parum periculi aditum à Belgicis turmis, nisi eodem pedestris quoque acies inducatur? Atqui equitem, si fortè insidias inter valles, & nemora structas intrauerit, expediri posse proximi peditis intercursu: circumuentis verò, cū equitatu simul pedestribus agminibus, vnde, aut quâ ratione subsidia, num pulsu pedis è fundo telluris, vt iactauerat magnus ille Romanus, educenda esse? Qualiacunque de hostibus

ſtibus nunciarentur, ſe non commiſſurum, vt inexploratâ regione, manifeſto diſcrimini copias obijciat. Honeſtiùs eſſe Imperatori rectæ rationis ductu, infortunium ingredi, quàm temerè, ſine conſilio, & cum probro vincere.

Confirmatur Alex. in ſententia.

Cæſar Camp. vol. 2. l. 12. Car. Coloma lib. 8. de Bel. Belg. Card. Bentiu. de Bel. Belg. l. 6. par. 2.

Parmenſem, præter hoſtiles dolos, etiam ſocia verentem arma, quæ haud quaquam è ſuo nutu omninò pendebant, obſtinauit in ſententia, vnius ex Nauarræis ducibus capti relatio. Hic (vt Hiſtorici plures teſtantur) Regis iuſſu in poteſtatem Fœderatorum vltro ſe tradidit, & interrogatus, vti captiui ſolent, de ſui Regis copijs, præter ampliſſimum equitatum, peditum vim non mediocrem in proximo nemore abditam Henrico ſupereſſe firmauerat, falſa veris intermiſcens. Conciliarunt mendacio fidem procul conſpecti Regiorum equitum famuli Aumalientibus iuncti, qui agminatim, vti Rex præceperat, cum perticis tamquam haſtis incedentes, è longinquo contuentibus, pedeſtris aciei ſpeciem præbebant. Vtcunque id habuerit, illud vtique certum, omne prorſus effugium Regijs ademturas fuiſſe Fœderatorum legiones, ſi vi-

Relatione cuiuſdam militis capti.

Præterea conſpectu lixarum hoſtium, qui in ſpeciem haſtatorum peditum gradiebantur.

Peliz. de inſtruct. equit. tra. 12.

victoriam sequi maturassent: quando, vel ijs cessantibus, exitio caput ægrè Rex ipse subduxit. Quem vulnere affectum cùm in suam turmam recepisset Giurius, operuit statim gregarij sagulo, ne agnitus ad nouos ictus destinaretur. Fama est non aspernandis affirmata Scriptoribus, equites Gallos, qui pro Sancto Fœdere militabant, post Regis vulnus, & Regiorum agminum trepidationem, de contentione certaminis remisisse. Quin occasione vsos, quod aliqui è Farnesianis, à Draconum manipulo vulnerati ad curationem in castra referebantur, insidias, tamquam in eas incidissent, clamitasse: eâque arte tam se, quam proximas turmas, à persequendo Rege auertisse. Siue ea charitas fuit insita Gallicæ nationi erga suos Reges etiam infensos, siue inuidia in externos, ne Galli Gallos Hispano vincerent, seu denique quòd amaras exprobrationes Nauarræorum ferre non possent. In medio quippè certamine inclamabant: Hispanorum satellites, proditores patriæ, Regis parricidas. Pergerent externis commodare nefarias manus, in fratres, in contribules suos; an vt ciuicam re-

Galli fœderati Rege saucio pugnam intermittunt.

Thuan. Cater. Turr. Campana Colom. &c. Buss. l.22.

Peliz. vbi supra.

por-

portarent, non tot ciuium funeribus, non sui Regis sanguine satiati?

Isthæc tamen popularium commiseratio, ad differendam potiùs perniciem, quàm ad auferendam valebat; cùm Belgarum, & Hispanorum equitum ardor, Gallorum tepidiùs pugnantium, vicem suppleret. Quapropter multiplicabatur Regiorum cædes magis, magisque. Iam Prætoriana turma, custodes Regij corporis, acceptis in aduersum pectus vulneribus, pro vno omnes erant egregiè officio suo, vitâque defuncti. Iam nobiles iuuenes, qui hostibus Regem saucium insectantibus, obiecerant sese, pretium seruati Principis, gloriosam retulerant mortem. Nec impunè Giurio sua pietas fuerat; cui suffossus equus, inter cadendum, sinistrum crus grauiter afflixerat: Obinium quoque similis casus humi proiecerat: Lauardinum pariter graue vulnus inutilem prælio fecerat, cùm Chiasseron, & Arembures effuso pluribus plagis sanguine, vix habenas, & arma retinerent. Iamque victor successu elatus instabat, actumque de equitibus cum Rege superstitibus foret, nisi Niuernij, & Longauillæ Duces,

Cater. l.12. Turr. l.18.

Cater. l.12.

Cædes Nauarræorum Custodum Regij corporis.

Et iuuenum nobilium.

Giurio equus suffossus, & Obinio.

Lauardinus Arembures, & Chiasseron vulneratis.

Laborantibus auxilia superueniunt equitũ cataphractorũ.

ces,auditâ improsperi prælij fortunâ, cum ingenti equitum grauis armaturæ agmine, subsidio accelerassent, egregijs circumsepti bellatoribus Torinij,& Mongomerij Comitibus,Mõtinij Domino, magno Franciæ Priore, alijsque. Vti mandatum ab Rege acceperat Niuernensis, equites quotquot aderant sclopetarios, ad ripam fluminis collocarat,vt vadum,iterque tutum Nauarræis redeuntibus præstarent. Mox, Regem saucium, consternationemque Regiorum, ijs ipsis, qui fugâ euaserant,nunciantibus,vniuersum tam leuis, quàm grauis armaturæ equitatum promouit ad campos quos iam fugientium, insequentiumque tumultus impleuerat. Aduentus Gonzagæ velut è cœlo demissi, vexillum salutis attulit Nauarræis, frænũque iniecit audaciæ Fœderatorum. Nam, si quos è Regijs dispalatos abstulerat fuga, ad amicam aciem se conglobabant in certamen redituri, & victores nouam belli molem, hostemque non incompositum, nec fatigatum adesse cernentes, represso aliquantùm impetu, insequebantur. Cùm equites Nauarræi, Niuernensis admonitu, modò, impressionem fero-

Catet. l. 12.

Qui ad proximos campos promoti fugiẽtes tutantur.

Et remorantur Fœderatorum impetum.

ro-

rociter facerent sclopis explosis, modò circumactis in orbem equis, ad flumen sensim retrocederent; donec ab ijs primò Rex Galliæ saucius excipitur, in tutumque idoneo comitatu deducitur, increpitus reuerenter à Niuernensi, quòd maiestatem Regiam abiecisset ad ignobilem pugnam cum sclopetarijs Hispanis, suâ regnique salute in extremum adductâ discrimen, ex quo audito Francia vniuersa cohorresceret. Deinde Giurius, Montinius, Lauardinus, & pleraque alia nobilitas, aut inutilis interfectis equis aut vulneribus, & prælio lassa, seruati. Hâc ratione strenui Ducis officio functus, prudentis quoque partes impleuit Niuernensis, dum obiectare renuit manifesto cædis periculo, certaminis fessam illustrē Galliæ iuuentutem, aduersus irruentes magno vndique numero turmas Fœderatorum, &, quæ plurimum terroris faciebat, pedestrem legionum aciem hastis, & sclopis grandioribus horrentem, quā procul è vertice collium, ad modum nubis armis intermicantibus grauidæ, se demittentem conspicabantur. Quare, vbi ventum ad flumen fuit, tegentibus receptum sclopetarijs, op-

Donec primò Regem sauciū recipiunt.

Quem Gonzaga reuerenter incusat.

Deinde reliquos Gallos proceres in tutum deducit.

Quos fessos prudenter à certamine abstinuit contra vniuersum exercitum Fœderatorum.

Qui ad pugnā paratus in conspectū se dabat.

portunè priùs in ripa dispensatis, Gõzaga vadum cum equitatu incolumi transmittit, Aumaliamque ingressus, statim deserit castrum intutum, prosecuturus vestigia Regis. Is proximo in nemore cum substitisset, adhibuit curationem vulneri, summæ tantùm cuti impresso à pilâ, cuius impetum obiectus ephippij retardauerat. Obex profectò debilis ad ictus plurimos? nisi Diuina prouidentia se interponeret, quæ clarissimum Regem ad maiorum Sacra rediturum, pacificationi Galliarum, post quadraginta annorum ciuilia bella, reseruabat. De nemore ad Castrum nouum, feretro vsus pro gestatoria sella, se contulit oppidum, quinque leucis, à loco certaminis distans.

In proximo nemore Rex adhibet curã vulneri summæ tantũ cuti inflicto.

Ex peculiari munere diuinæ Prouidẽtiæ Regem Henricũ, pacificãdæ Galliæ, reseruãtis.

Hæc fuit memorabilis ad Aumaliam pugna, periculo magis, & vulnere Franciæ Regis, quàm clade nobilis. Quæ ducentos è splendido Galliæ sanguine, multo plures inferioris cõditionis milites absumpsit, aliquot millia generosorum equitum absorptura, si plus temeritatis in victore fuisset Duce, aut nisi periculum, quod audaciâ summâ Rex adierat, audaciâ pari, maiori consilio propulisset.

Cater. l. 12. Turt. l. 18.

Nouo

Nouo in castro ab Rege, ac Ducibus de continuando bello est consultatum. Metus enim suberat, si post desertam Aumaliam, Castrum quoque nouum Fæderatis cessisset, ne victores rectà Rhotomagum pergerent, & obsidionẽ nõ sine pernicie Regiarũ legionum dissoluerent. Nam præter allatos terrores à nuncio vulneris Regij, fugæque equestrium copiarum. præsentia insuper inopinata Farnesiani exercitus erat Nauarræos conturbatura. Spes igitur auertendæ alterius cladis eo terribilioris, quo grauiora sunt vulnera vulneribus cumulata, in hoc posita videbatur, si victricium armorum cursus ad vrbem obsessam retardaretur, Noui castri qualitercunque munitæ arcis obiectu. Quam videlicet, vt intercipiendis cõmeatibus opportunam, hostili præsidio obtineri, haud quaquam passurus esset summæ prouidentiæ Dux Alexander. Dum hæc obsidetur, dum capitur, interpositâ aliquot dierum morâ, Galliæ Regem, in quo rerum summa, & potissimum partium robur, à vulnere recreatum iri, Regios milites, à metu respiraturos, tum confluente ad famam Regalis pericu-

In nouo Castro Rex de bello consultat.

Statuit nouum Castrum munire, ac defendere.

li armata nobilitate, belli aleæ retentandæ pares fore. Huic sententiæ calculis omnium ducum probatæ, Annas Anglurius Giurius Præfectus Regiorum equitum proprium periculũ adiunxit. Iocatus enim in luxationem pedis, per quam ab equestri, & vaga militia, ad pedestrem, & stationariam redactus fuerat, exhibuit Ducem se futurum eorum militum, qui pro remorando Catholicarum legionum impetu, sanguinem, atque animas deuouerent. Præconijs ducum, & Regis amplexu, atque osculo remuneratus Giurius trecentos loricatos equites accipit, sclopetarios quadringentos, totidem Germanos pedites, qui omnes additi quingentis oppidi custodibus, conficiebant summam militum mille sexcentos. Exinde cũ Bironio iuuene Diepam Rex proficiscitur ad secretas, quæ timebantur, Fœderatorum moliciones diijciendas. Quas vbi præsentiâ, & consilijs repressit, ad Sanctum Clarium se confert cum robore equitatus, vt castris, munimentisq; mediam obsideat viã, quæ Rhotomagum ducit, atque rem cibariam hostibus intercludat. Iusso pariter Bironio, cum altera parte

Giurius præsidij Ducem se exhibet.

Cater. l.12. Turr. l.18. Thua. l.102. Camp. vol. 2. l.12 Bentiu p.2.l.6

Rex secretis Fœderatorum molitionibus disiectis, commeatus intercipere studet.

equi-

equitum à Diepa, & Arques circumiacentem regionem percurſare, atque interuertere commeatus, qui procul à Picardia, & à flumine vſque Somona in carris vehebantur ad Fœderatos. Hi, poſt certamen, Aumaliâ captâ & direptâ, per vallem fluminis Auge copias ducunt, Gamaſiam in itinere, aliaque ignobilia oppida occupant, præſidijs impoſitis, ad præſtandam annonæ ſecuritatem. Inde ad Caſtrum nouum expugnandum Parmenſis animum adijcit indignatus, quòd oppidum debile, peruetuſtis mœnibus nec aggeſtu terræ firmis opperiri vim expugnatoris arcium exercitus non dubitaret. Tertio igitur Idus Februarias collectis vaſis, eò aciem mouet, hyeme maximè ſæuâ, per lutulentas, crebriſq; aquis torrentibus impeditas vias, celeritate tantâ, vt nouem horarum ſpatio, non modò duodecim paſſuum millia cum exercitu confecerit, verùm etiam commodam in ſedem tormenta ſtatim collocauerit, tum verberatione vehementi mœniorum ſtragem immanem fecerit, & iam ſignum aggreſſionis daturus eſſet, vt expugnatione oppidi noctem anteuerteret. Verùm his animaduer-

ſis

Illi pluribus in via occupatis oppidis, ad Caſtrum nouum contendunt.

Chateauneuf

Præſidiarij euerſis magna ex parte mœnibus, deditionē faciunt.

ſis præſidiarij, quibus à Rege mandatum fuerat, vt poſt deſperatam defenſionem oppidi, ſuum & Giurij ſanguinem reipublicæ reſeruarent, Alexandro præconem, ad faciendam deditionem, mittunt. Abnuebat is aures vllis conditionibus dare: in leges belli peccatum à Giurio dictitans, qui, tam infirmo in oppido, tormentorum vim expectare auſus eſſet. Sed interponente pro Giurio preces eius vitrico Iatrhreo inſigni Duce inter Fœderatos, affirmanteque non audaciæ ſuæ, non hoſtium contemptui, ſed obſequio, fideique erga Principem, id Giurium tribuiſſe, vt videlicet arma Farneſij quamdiutiſſimè à Regijs circa Rhotomagum caſtris ſubmouerentur, admiratus animi magnitudinem Alexander conditionibus honorificis indulſit, illud adijciens (quoniam Giurius Caluinianâ lue contactus ferebatur) miſerandam ſibi fortiſſimi Ducis virtutem videri, qui amicus Regi tam fidelis, ab Rege Regum Deo, & à maiorum fide deſciuiſſet ſibi met hoſtis & infidus, cum pernicie certâ, maximâque.

Renuit primò Alex. conditiones vllas admittere.

Deinde placatus à Iathreo ignoſcit Giurio.

Capto oppido, Fœderatorum vis con-

conuersa est in arcem situ, atque opere firmiorem, quæ quadringentis propugnatoribus defensa cum quatriduum sustentasset; post expugnatum propugnaculum, se tradidit: Qui Castrum Nouum defenderant equites, peditesque dum Farnesij iussu à Fœderatorum turmis deducuntur in tutum, aliquot Galli equites, Præfectum præsidij vnum ex Guisiæ Ducis interfectoribus agnitum, continuò obtruncant, haud prodesse proditoribus, & homicidis, belli pacta iactantes. In exequendis post conditionibus, quæstio inter Parmensem, & Giurium subörta, vtrum Reburium Tribunum militum, cuius expressa mentio facta non fuerat, conuenta pacta comprehenderent. Negabat enim Farnesius: propterea quod in tabulis nomina cœterorum Ducum, Reburio prætertito, legebantur. Affirmabant Regij, qui Reburij Tribuni nomen idcirco suppressum asseuerabant, quoniam secum vnà suos milites in arcẽ, vti alij fecerant Duces, non incluserat. Cùm rationum vtrinque momenta non deessent, Alexander litis arbitrium generosè reiecit ad Regem qui vnus omnium potissimùm sciret,

Arcem validã post quatriduũ expugnat.

Quæstionis inter se, Giuriũque super conditionibus exortæ Regem arbitrum facit.

quã

qua Reburium autoritate in nouo Ca-stro esse voluisset. Conuocato itaque Ducum Concilio ab Henrico, cum Reburius côncepti fœderis verba recitasset, expensis ad militares leges omnium sententijs, iure liber fuit renunciatus. Fœderatorum ad nouum Castrum mora, quamuis vltra quintum diem non processisset, salutem Regijs partibus attulit. Quoniam absumptis maximam partem cibarijs quæ conuecta fuerant, nisi commeatibus ante comparatis, progrediendum vlteriùs Farnesius non putabat in interiora regionis, multitudine hostium iuxta, & amicorum, ad vastitatem redactæ; præter adiunctam hyemi, quæ tunc inhorrescebat maximè, soli sterilitatem. Decem igitur dierum spatio, ijs in locis exercitus Fœderatorum hæsit, donec alimenta copiosa de Picardia vsque subueherentur, ingentibus custodita præsidijs; quandoquidem omnes circum vias Regij equites perpetuis excursionibus infestabant. Non tamen ociosis interim esse licuit, vel à velitationibus peditum penè quotidianis, vel à minutis equestribus prælijs. Rex exim Henricus, vt adesse sibi animum, spiri-

Subsistere ad nouum Castrũ per aliquot dies cogitur, dum cibaria conuehuntur.

Exercentur interim Fœderati à Rege penè quotidianis velitationibus.

ſpirituſque, poſt acceptum vulnus demonſtraret, Fœderatos irruptionibus crebris fatigabat, opportunitatem præbentibus circumiectis collibus, qui ſiluulis paſſim, vineiſque conſiti erant. Duo præ cœteris contigere memoratu digniora certamina queis fortunæ modò his, modò illis propitiæ fauor alternauit. Caſtrorum partem,, qua Dux Guiſiæ tendebat, propter eius abſentiam incurioſiùs cuſtodiri, Nauarræ Rex ab exploratoribus didicerat. Eò itaque Bullionij Ducem, iuuenem Bironium, & Pralinium, cum peditibus quingentis, & cum equitibus partim ſclopetarijs, partim loricatis trecentis, impreſſionem facere imperat, in ſarcinarum cuſtodes (Galli omnes erant) circiter mille. Hi occupati improuiſo malo, ſine duce, ſine armis, partim opprimuntur, partim in diuerſa fugæ ſe mandant, auſis pauciſſimis defenſionem tentare, arreptis, quæ ſors obtulerat telis. In eo tumultu vexillum equeſtre, quod in tentorio Guiſij Ducis aſſeruabatur, cum reliqua eiuſdem ſupellectile, à Nauarreis diripitur. Parque dedecori clades conſecuta eſſet, niſi Guiſius à profugis

Qui caſtrorum partem indiligenter à Gallis cuſtoditam inuadit.

Fugiunt cuſtodes inopinata aggreſſione perterriti.

gis admonitus, cum Iattrheo, &
trio reuolasset subsidio suorum la
rantium. Quamquam illos inte
ad pugnam exemplo, & adhorta
nibus incitauerat instructor Gall
legionis Hispanus Vega nomine
contumaci olim Manriquiana leg
ne, de Belgio transgressus ad milit
dum inter Catholicos Gallos, vt
ueritatem Farnesij declinaret. H
propugnante, cum exiguo manip
Gallorum, ægrè castra retinebant
simijs quoque ipsis (nam complu
ad oblectationem Dux alebat) be
cam operam tempestiuè nauantib
(vtque est æmula hominis bestio
imitatione militum, saxa, tela, & c
sors obtulerat arma in subeuntes N
uarræos, iacientibus. Inter hæc, p
liari sonitu exciti, de castris prop
quis confluxerant equites, pedit
quorum alios protinus Iathreus i
primum hostium agmen inducit
lios à Vitrio iubet ad impugnand
Regiorum terga circumduci. Qu
vbi aduertit Rex Henricus, qui c
reliquo equitatu in collis vertice s
stiterat, statim admonuit suos, vt
amicas turmas in cliuum se reci
rent, interfectorum Lori, & Ang
curtij

Accurrunt subsidia de reliquis castris, & coercēt aggressores.

curtij iacturam, nonnullis Fœderatorum cæsis, & vexilli Guisiani captiuitate pensaturi. Alexander periculo magis, & flagitio militiæ permotus, quàm damno, vbi felicem prælij exitum Duci Guisio est gratulatus, de socordia Gallicæ stationis expostulauit, instititque, vt, qui hostium è manibus incolumes euaserant, ex his decimum quemque sortitus disciplinæ militari victimas daret.

In altera velitatione, Salinij Comes è Lotharinga familia Princeps in potestatem Nauarræorum venit. Metantibus castra Farnesianis, Nauarræ Rex de colle, qui à dextero latere imminebat, Montinij, & Pralinij Dominos, cum geminis alterâ leuis, alterâ grauis armaturæ alis, immiserat in militarem stationem Aumaliæ Ducis extremum agmen moderantis. Vix initia certaminis contra stationarios equites Nauarræi prosperè capessiuerant, cùm illorum auxilio superueniunt Comitis Salinij, Ronei, & Rantinij turmæ, quæ tunc fortè à Bellacombana silua iussu Parmensis explorata, ad exercitum reuertebantur. Cùm hi Regios aggressores ex improuiso maiori numero adorti

Iterum in stationes impetũ Nauarræi faciunt.

Sed repelluntur à superuenientibus casu turmis Fœderatorum.

adorti essent, non de victoria, sed
receptu cogitare compellunt. D
igitur in proximam planitiem ret
cedendo sensim descendunt, ecce
subsidium insperatum, Torinij
mes, & Feruaquius cum Norman
cis alis animos reddunt, instaura
certamini. Ad binas horas, di
mine partium nullo, summâ vtrin
virtute pugnatum. Tandem, in
nante in vesperam die, Fœderati,
dimicationem nocturnam in igno
regione abhorrebant, prælio de
gi, atque in castra redire festina
cum se implicatos vident recenti
ma equitum cataphractorum, q
in eos Biro iuuenis à latere ducel
Roneus dux vetus, nouum pericul
tempestiuâ fugâ declinandum p
uit, cùm præsertim habitus locor
quæ lustrando obierant, esset refe
dus Alexandro. Quamobrem ed
per Rantinium Comite Salinio ne
sitatem consilij sui, effuso cursu
proxima castra regreditur. Re
Salinius exemplum sequi, siue in
corum ratus hostibus tergum o
dere, siue auidior pugnæ, quàm c
sultior se in medios cuneos eò p
trauerat, vnde nisi victor pedem
ferre

Nouis subsidijs etiam Nauarræi confirmantur.

Producuntque in longum certamen.

Quod Fœderati sub noctem dirimere contendunt.

Auctore Roneo qui recurrit ad castra propinqua.

Frustra inuitato Comite Salinij.

ferre non posset. Hostium itaque multitudine circumuentus, accepto in renibus vulnere, equo suffosso, Rantinio, qui conatus incassùm suadere fugam, periculi consors aliquandiu substiterat, ad vltimum deserente, compluribus turmæ equitibus aut cæsis, aut captis, ipse denique Comes in potestatem Nauarræorum venire cogitur, strenuè priùs vltus captiuitatem suam. Nam Cicoto insigni Regiæ aulæ scurræ, simulque strenuo pugnatori, qui cum globo iuuenum instans, ad deditionem vrgebat, maximâ vi gladium in caput impegit exclamans, præmori malle, quàm infamis homuli mancipium fieri. Haud quaquam iræ paruit sauciùs plagâ mortiferâ Cicotus, furoremque vindictę compescuit victor irritatus. Captiuo tantùm Principe ad Regem adducto, liberaliterque donato, ad vulnus curandum secessit. Rex Lotharingum de fortunæ iniuria conquerentem blandè consolatus, Cicoto tamquam fortissimo bellatori testimonium dedit, imputans infortuniū immodicæ ipsius Comitis ferociæ, qui se vnum hostilibus turmis immiscuisset. Tum excusanti Salinio iuue-

Qui saucius in manus Nauarræorum venit, egregia prius edita pugna, & vulnerato lethaliter hoste à quo captus fuit.

Card. Bentiu. 2. p. l. 6. Thuan. l. 102. Caterinus l. 12. Turt. l. 18.

Thuan. l. 102. Cater. l. 12.

nilem impetum, ardoremque dis
dæ militiæ, subridens Henricus:
casse (subiecit) in magistro deli
do. Si feliciùs merere mallet in
sterum, à Doctore Rege, discipli
bellandi acciperet, vincendique.
per iocum: illud seriò, maturan
bertatem pollicitus est, cùm rec
ptionis eius pretio sarcire destin
impensam triginta millium aure
quæ Maineus pro liberanda n
Longauillæ Ducis vxore, eiusqu
beris exegerat. At Cicoto qualis
que eius gloriæ decus letho const
mercede nec paruâ, nec pœniten
Tanti fuit homini famoso, actam
laude vitam honesto fine conclude

Alexander Rhotomagum accedit.

Propter eiusmodi assultus Nau
ræorum crebros, & vehementes,
dicum Farnesius iter quotidie face
non nisi ortâ luce mouere agmi
solisque occasum anteuertere m
tione castrorum. Ita pedetentim p
grediendo, Rhothomago approp
quauerat, & ineunda iam erant de
tioue liberandæ vrbis consilia. C
uocato senatu bellico, è Fœderator
Ducibus, Georgius Basta Comn
sarius equitum spondebat, se cu
binis lanceariorum alis, & ma
parte

In Senatu bellico Basta, Capisucchius, aliique Ductores se cum parte exercitus per media hostium munimenta cômeatum in vrbem illaturos pollicentur.

parte leuiter armati equitatus, disturbaturum obsidentium circa vrbem munimenta, simulque præparata militum, & cibariorum subsidia introlaturum. Parem operam offerebat cum sua legione, additis aliquot equitum alis, Camillus Capisucchius. Neque minùs Galli duces in æmulationem accensi, eiusdem siue periculi, siue gloriȩ opus, onus, honoremq; totũ arrogabant sibi, prætendentes vt indigenæ peritiam summam hominum, locorumque. Inter se litigantibus intercessit Alexander, laudatâque alacritate nationum, quas generosus lucis contemptus in aperta discrimina rapiebat, negauit sanum videri consilium, partiri copias, in tanta propinquitate exercitus hostium prævalidi, sub Imperatore impigro, attentoque. Quid enim? si accisâ parte agminis modicâ, sed valentissimâ, Rex victor, cum tota mole virium impressionem faciat in reliquam aciem, non minùs imminutam animis, quàm numero, à clade sociorum, atque adeo dimidiatim iam victam. Sapientiùs profectò saluti æquè, ac famæ Catholicarum partium consultum iri, si vniuerso exercitu Fœdera-

Laudat eos Alexander, sed nequaquã probat consilium partiendi exercitus.

torum Rhotomagum adducto, n
relaxandæ modò obsidioni, sed
ninò depellendæ impendatur lab
Regijs copijs, cæsis, aut pulsis
geribusque, & munitionibus di
batis? Arma tantùm, animosqu
cum suffectura vni dieculæ anno
miles afferret, impedimentis in n
Castro sub fideli custodia relictis
turum curæ sibi hostium, locor
ac temporum opportunitatibus v
gatis, vt quàm minimo periculor
& sanguinis impendio, victoria
stet.

Cum obsidionem omninò depellere statuisset expulsis vi hostibus.

Elapsis retro diebus explorat
bus quoquo versùs mittendis, ijsd
que coram de statu, & consilijs
uarræorum interrogandis accurat
adhibuerat studium, compererato
Regis exercitum trifariam esse di
butum. Peditatum ferè omnem
quatuordecim millia, Rhotomag
circumsidere, sub auspicio Bir
Mareschalli. Huius filium iuuene
cum flore equestrium copiarum,
Diepam, & Arques hærere, interr
tendis Fœderatorum commeati
intentum. Regem pariter, cum a
nobilium equitum turmis, occu
tam prope S. Clarium viam mil
rem;

De quorum numero, & statu prius accuratè cognoscit.

rem, callesque, qui Rhotomagum ducunt, ne Fœderati ab illa parte ad vrbem aspirare possent, ferro, & operibus obstruxisse. Amborum verò tàm Regis, quàm Bironij iuuenis equestria castra, ingenti dirempta spatio, octodecim, & ampliùs milliariorum distare à pedestribus copijs Rhotomagum obsidione cingentibus. Causas latiùs tendendi eas fuisse, vt & ipsi vterentur largiori annona, & arctiorem Catholicis facerent.

His cognitis, in Parmensis animo noua moles consiliorum subnascitur. Nam si, omisso quod obsederat Rex itinere, & iunioris Bironij statiuis pariter declinatis, per aliam remotiorem viam nemori Bellacombano finitimam, exercitus Fœderatorum ad hostilia circa Rhotomagum castra expugnanda duceretur, erupturis ex condicto ciuibus, & præsidiarijs, de facili opprimi posse credebat destitutas auxilio Regis, & nobilitatis pedestres legiones, simulque liberatum Rhotomagum, appendicem nobilis victoriæ fore. Neque enim equitum turmas, maximis locorum interuallis, à peditatu disiunctas, quantumlibet, & nuncij, & ipsæ accelerarent,

Consilium capit Alex. de inuadendo Regis peditatu, ab equitatu longè distante.

necessitati periclitantium adfuturas. Quando huiusce consilij perficiundi spes erat nulla, si fortè ad Regios indicia emanarent, arcanum Alexander silentio texit. At de sui militis virtute non dubitantem, quin per hostium, & munimentorum stragem, ad obsessam vrbem ferro viam patefacturus esset, illud habebat sollicitum, quantum sibi de Rhotomagensium fide, ac fortitudine polliceretur, qui, præter Vvallones, & Germanos octingentos, ab Asculi Principe initio obsidionis intromissos, pars magna ciues, aut populares milites erant. Vtrùm Galli contra Gallos, & Gallorum Regem, pro Hispanis, & sub auspicio Hispanorum Ducis, dimicare vsque ad internecionẽ vellent, aut possent? Quod si perfunctoriè tantùm pugnam capesserent, ne in ambiguum reuocaretur alea penè certa certaminis, metuebat. Firmandæ igitur vndecunque victoriæ, de more suo, institit; vt ne minimum quidem fortunæ in consilia sua permitteret. Ex legione Vvallonica Claudij Barlottæ quingentos pedites deligit, hastatos centum, quadringentos fistulatores, additque aliquot fortissimos ex Hispanis

Sed secretum id consilium habet.

Sollicitus tamẽ est, an Rhotomagenses Galli collaturi sint strenuè manus ad iuuandam victoriam Hispanorum.

Ad hanc firmãdam vndique intentus, in vrbem immittit fortissimorum militum manum.

panis, Germanisque. His omnibus præficit centurionem veteranum Bara cognomine, præmonitumque de opera, quam sibi præstari vellet, Rhotomagum mittit. Is ante lucem munimenta Regia silenti agmine ingressus, Anglicam inter, & Scoticam legiones, feliciter in vrbem se penetrat, hostium stationibus, quæ se obuiam quater intulerant, toties deiectis, profligatis, ne vno quidem è suis desiderato.

Qui per medios hostes Rhotomagum sine noxia penetrant.

Sed, ne fortè mutandarum viarum ratio peregrinos milites falleret, Tribunos legionum, centurionesque, priùs regionis positum in tabellis edoctos, Gallicis equitibus peritissimis locorum associauerat; vt sub obtentu velitationum, excursionumque, circumiectos Rhotomago colles, planitiem, vias obirent oculis, tenerent animo, atque ad se referrent. Ita omnibus quæ opus fuerant comparatis, quarto Kalendas Martias, placidam tempestatem nactus, & sudum Cœlum, pontem Arcuensem versùs exercitum dirigit. Quàm remotissimè à Diepa, & Arques, à Sancto Clario, & à via Rhotomagensi, sinistrorsum iter flectit, vt à suspicione expeditionis,

Regionis Alexander situm, & vias cum ipse diligenter explorat, tum suis a militibus explorari iubet.

Omnibus ordinatis, 26. Februarij castra mouet, & Rhotomagum dissimulanter petit.

quam moliebatur, ipſos hoſtium
ploratores auerteret. Sub veſper
poſitis caſtris, munitiſque, con
cat ad concilium duces, rationem
atque ordinem aperit conſilij ſui,
citque, vt initio tertiæ vigiliæ, ac
ctas ad profectionem legiones
beant. Reliquo enim noctis, de
nauiſſe Bellacombanã ſiluam circu
ire, vt ea tecti occultatique ex imp
niſo ſub auroram Nauarræorum
ca Rhotomagum munitiones in
dant: per idem tempus in imp
tos, & ſemiſomnes erupturis ex
be ciuibus, militibuſque, ad vrg
dum ancipiti malo, & internec
ne delendum hoſtem circumu
tum.

Sub veſperam Ducibus conuocatis conſilium ſuum aperit, de inuadendis luce proxima legionibus Regijs.

Panum verò quinquagena mill
dorſis iumentorum impoſita ſecu
aduexerat, vt Catholicus miles cu
vacuus, omnibus, præter qnam be
cis, poſt captum cibum, ſomnum
plenus alacritatis hoſtem impeter
Polibij præcepto, an exemplo An
balis obſecutus? Qui frigido, ac
uali die congreſſurus ad Trebiar
cum Scipione ConſuleAfricani Pa
non ſolùm Cartaginenſem exercit
priùs benè lautum, verùm etiam ig
oleoq

oleoque curatum corpora ad certamen, an ad victoriam? immisit in Romanos à fame, & frigore semiuiuos, & semiuictos. Vnde Romani Historici querela, quod homines à meridie, & sole venientes, nostra nos hyeme, gelu, niuibus superarunt.

Post huiusmodi orationem, alacres, & spei plenos exercitus ductores dimiserat, cùm rursùs, paulo ante mediam noctem reuocare; recens à Rhotomago nuncius compulit. Superuenerant enim à Villario Gubernatore missus ad Mainei Ducem, Francauillę Dominus referens, eâ ipsâ die, qua Fœderati castra mouerant, eruptionem à Rhotomagensibus feliciter tentatam, cum ingenti strage hostium, operumque: quamobrem obsidio, vel soluta prorsus, vel in longum laxata putaretur.

Eosdem reuocat sub mediā noctem superueniente nuntio felicis eruptionis Rhotomagensium.

Rhotomagi Gubernator Villarij Marchio, vnus erat ex ijs Fœderis Principibus, qui quantum Religionis Catholicæ, in Gallis, emolumento studebant, tantundem externorum arma, & dominationem auersabantur. Ea propter Mainei Ducem frequenter monere consueuerat, vt Hispanico magis auro, quàm ferro vteretur,

retur, plurimum autem spei reponeret in Gallico milite domestico, atq; fido. Eam quippe abominandam super omnes clades victoriam rebatur, per quam rerum Gallicarum arbitria, in peregrinas manus deuenirent. Is posteaquam, per aduentum Baræ cum validissima commilitonum acie; introspexit in consilia Farnesij meditantis aggredi ex inopinato Nauarræorum ad Rhotomagum castra, quæ neque firma satis, neque accuratè custodita esse cognouerat, nimium quantum expauit, in æstimanda immani victoria Hispanorum, qui eis cunque placuisset, fortunæ modum Galliæ rebus impositurâ. Quamobrem varijs animum volutantibus curis, non secus ac si ab amico exercitu clades, aut captiuitas, non victoria, & libertas pararetur, exquirere sedulò rationem occæpit, qua periculum intentatum Rhotomago, & Religioni Catholicæ à Nauarræis, ita propulsaret, vt in seruitutem imminentem à potentia externorum, Regnum Gallicum non incideret, simulque vt Rhotomagi liberati gloria in se, suosque milites, ab Alexandro, & Hispanis legionibus auerteretur. Hanc

Villarius Alex. subodoratus consilium, præoccupare nititur, & subsidij recentis aduētu animatus eruptionem adornat.

Hanc occasionem opportunè suggessit recens aduentus legionis auxiliariæ, cui adiuncto veteri præsidio, ciniumque promptissimis, in spem victoriæ indubiam veniebat; cum minori quidem Nauarræorum pernicie, sed maiori cum Reipublicæ vsu, & securitate imperij Gallicani.

Vrbis custodiã Londæ cõmendat, & quam quisque partẽ castrorum hostilium aggredi debent, Ducibus cõmittit.

Thuan. Bussier l. 22. Cater. l. 18. Bentiuolur par. 2. l. 6. de Castro anno 1592. & alij.

Commendatâ itaque murorum custodiâ Londæ Domino, ac duodenis vrbanis cohortibus, reliquos pedites, equitesque triplicem in aciem distribuit. Ex Diuæ Catherinæ propugnaculo, Tribunus Bonifacius cum sua legione egredi iussus, ducentis ex Rhotomagensi iuuentute præeuntibus, quos Georgius Villarij frater, Braqueterius, & Ruuerius cum cataphractorum turmis insequebantur, Nauarræos ad Turingiæ lucum sedentes expugnaturi. Cum alia legione Pericardus Landa, & cum geminis cohortibus Boscorosius, quos alis equitum loricatorum Quitrius tegebat, in aggerem, & munimenta contra vetus propugnaculum erecta contendunt. Iacobus Argenta legionem suam loricatis Canonuillæ equitibus firmatam, ad Carthusianos ducit, vt se opponat Bironio Mareschallo, &

Regijs

Regijs legionibus è Dernetalio ad subsidium sociorum accursuris. Ad vltimum ipse Villarius Gubernator cum mille ducentis bellatoribus à Parmæ Duce submissis, & cum delectis Rhotomagensium cohortibus, Pedriello equestribus turmis latera tutante, de porta Bellouacensi, prodit armatus, aduersùs aggerem suggestumque tormentarium, vnde triginta æneæ balistæ vrbem verberabant.

Erumpunt ante lucem obsessi, hostes imparatos fugant, opera euertunt, castra deprædantur.

Edito sub auroram explosione tormenti signo, tribus è Rhotomagi portis, incredibili ferocia prorumpunt: Boisij, & Pilesij legiones, cùm plerisque militum ad arma capienda spatium non fuisset, ingenti strage cæduntur: Tribunis ambobus post pugnam memorabilem captis, & Pilesio quidem tot vulneribus cooperto, vt breui expirans, fatum fratris transfossi cuspide securis hastatæ, sociauerit.

Vallum, aggeresque ad vlnas ducentas disiecti, prorutique, tormenta quinque à Boscorosio capta, inque fossas vrbis demersa, duo impactis clauis vitiata, nitratus omnis puluis incendio absumptus, tentoria militum passim direpta, & abacta impunè. Turi. l.18.

nè præda; cùm binas ferme horas Rhotomagenses castra tenuissent; qui exitio superfuerant, Anglis, Gallisq; Dernetalium versus in fugam actis. Illic ad arma conclamante Bironio, atque in equo, nobilium turmis præcedente, Heluetiorum pariter legiones auxilio approperant. His cataphractorum turmæ, sub Villarij fratre, Pedriello, Canouilla, & Guitrio Ducibus, in certamen occurrunt, tamdiuque impressionem sustinent, donec disturbato iam vallo, & munimentis, cuniculisque subuersis, instructæ pedestres Rhotomagensium cohortes in occursum procedunt. Inter aggerem, ac Dernutalium acerrima pugna pugnata. In qua, redeuntibus ad erectam Heluetiorum aciem, qui profugerant Gallis, Anglisque, & superuenientibus de integro senis cohortibus Germanorum, repulsi tandem Rhotomagenses lento gradu, & seruatis ordinibus, in vrbem se recipiunt, quinquaginta tantùm suorum amissis; cum octingenti de Nauarræis, & fortissimus quisque cecidissent, ipso Bironio vulnerato: præter inæstimabilem iacturam aggeris, operumque.

Bironij accurrentis suorum auxilio cum equitibus, & Heluetijs impetum Rhotomagenses custodes, & milites sustinent.

Edita acri pugna Rhotomagenses hostium multitudine obruti se recipiunt seruatis tamen ordinibus.

50. Rhotomagenses, & 800. Nauarræi desiderati sunt Bironio vulnerato.

De

Successu lætus Villarius militum cohortem cum pecunia sibi summitti, nihilque aliud à Fœderatis petit.

De tam prospero eruptionis exitu, Villarius Fœderatorum Duces admonebat, subdito palàm consilio, quod secretò Mainei Duci per Francauillæ Dominum inculcauit, ne Fœderati quidquam armis vltra mouerent pro Rhotomago vindicando, auri tantùm subsidia, cum vnica cohorte submitterent emeritis militibus, qui satis ferro, superque sese, atque vrbem tuerentur.

Contra Alex. instandum victis, & conterritis cēset, suæque sententiæ rationes affert.

His auditis Alexander secus, veriùsque opinabatur: perculsis Nauarræis, & cæde non mediocri consternatis instandum, quoad internecione delerentur. Quando decumberet ex vulnere senex Biro, quando Rex, & Biro alter longissimè abessent; adempto Regijs legionibus tormentorum vsu, vallo rescisso, arripiendam opportunitatem, non dissoluendæ obsidionis modò, sed finiendi per insignem victoriam belli. Conuocatis itaque ante mediam noctem super nuncio recenti ducibus: Moram in se nullam fore firmauit, quo minùs ad inuadenda statim castra Hugonotorum iretur. Adducere ad prælium eos pridie cogitasse, cum spe vtique magna victoriæ: nunc ad exploratum trium-

triumphum, ad prædam certissimam præiturum. Nam si de Nauarræis integris Rhotomagenses vni triumphauerant, quanto magis afflictas clade reliquias, eruptione renouata, eosdem debellaturos, auctos animis per victoriam, viribusque conduplicatis, à consociato exercitu Fœderatorum? Ecquod dubium quin aggeribus, munimentisque spoliati, pauciores à pluribus obruendi sint, qui, plures cùm essent intra suas munitiones, aggressoribus paucis impares fuerint? Vbi præsertim Fœderatorum aciem, quæ vt longinqua, non timeatur, ex insperato ruinas valli superscandentem viderint, grauioresq; hesterno terrori terrores, clades cladi congeminantem?

Alexandri sententia Hispanis, Belgis, Italis, Ducibus probabatur; ingrata Gallis, à profusione cognati sanguinis, per arma Hispana, citra necessitatem alienis. Illorum consensu, Mainei Dux Farnesianæ sententiæ apertè obstitit, cùm diceret: Susceptam, vrgente Rhotomagi necessitate belli aleam, eadem cessante reijciendam. Vt abstraherentur illinc Nauarræorum obsidentium copiæ, in-

Alex. sententia Gallis non placet, & Maineus pro Villarij opinione perorat.

discri-

discrimen promotam Catholicam aciem, depulsis ijs, & profligatis vti Villarius testabatur, quorsum ancipitis pugnæ periculo gratis exponi? Neque verò credibile, tantum terroris euersionem aggeris, vallique intulisse Nauarræis, quantum sopitam in ijs industriam, & vigilantiam exsuscitasse. Quod si, statim ab audita eruptione Villarij, motuque Catholici exercitus, Rex Henricus, & iuuenis Biro cum suis vterque copijs (vti poscebat ratio belli) Rhotomagum aduolauerint, in qnanta infortunia, per summam temeritatem se coniecisse, Fœderatis doliturum? Vbi videlicet, pro imparatis instructissimas hostium legiones offenderint, Regias insuper turmas triplo superiores, non pro salute modò cũ castris tuendâ, verùm etiam in vltionem inflictæ absentibus plagæ, cum ira, & furore dimicaturas? Tutius profectò consilium in præsentia, immisso pecuniæ, militumque subsidio, quod vnicè depoposcerat Gubernator neque rei bellicæ, neque status obsessæ vrbis ignarus, aliò vires conuertere, sinereque vt Regius exercitus, per abscessum Fœderatorum, inopiâ pugnæ, atque otio

otio (cuius intolerantissimi Galli sunt) de more contabescat.

Aliud Maineum cum Gallis Ducibus animo voluere, aliud oratione praeseferre, Alexandrum non latebat. Acquiescendum tamen putauit eorū sententijs, quorum in manu erat, si certamen committeretur, malè pugnando facere, vt bene sensisient. Accitis itaque è legione Claudij Barlottæ alijs quingentis peditibus, vt Rhotomagum cum stipendio ingrediantur, præcipit. Egressus in occursum cum triginta equitibus Boscorosius, per occultos calles inoffensas cohortes in vrbem inducit, inter medias Nauarræorum stationes citato gradu raptas, frustra sexcentis equitibus, vsque ad vrbis mœnia, tergo insistentibus. At Farnesius, quando socijs non placuerat Nauarræos in munitionibus aggredi, ne ipse interim illorum aggressionibus opportunus foret in apertis campis, ad nouum Castrum primò, mox ijsdem, quæ pridem confecerat spatijs, in Picardiam transmisso per pontem Somonâ reuertitur, hyemis, & itinerum incommodis fessum exercitum refecturus.

Assentitur Gallis Ducibus, licèt inuitus Alex. & 500. milites cum pecunia Rhotomagum mittit.

Ad nouum Castrum primò mox in Picardiam redit Fœderat, exercitus hybernaturus.

Fano S. Spiritus Mainei suasu castra circumdat.

Illic Mainei Dux author Farnesio fuit, vt obsidione circumdaret Fanum Sancti Spiritus, arcem haud procul à mari sitam, & stagnantibus aquis circumseptam. Facilem inde victoriam pollicebatur, quod speraret, aquis per fossas, & structiles canales exiccatis, breui venturam in potestatem. Hæc vbi tentamenta frustra fuere, viuo semper humore telluris viscera subeunte, & Rubemprato Gubernatore mentionem deditionis omnem reijciente, Parmensis de Maineo conquestus fertur, quod inutile consiliũ temerè, an malitiosè? suggessisset. Exinde finitimos in pagos distributa ta sunt ad hyemandum agmina, subdito rumore, in Belgium breui remigratura.

Sed molitionibus in irritum cadentibus, miles in pagos ad hyemandũ occulto consilio distribuitur.

Verum, quæ proximè consecuta sunt, diuturnior in ijs locis mora, vsque ad quadragesimum protracta diem, instituta mox Rhotomagum repentina profectio, tum ab obsidione facessere compulsa Regalis acies, persuadent data etiam fuisse scenæ illa priora molimina; Fanoque Sancti Spiritus à Fœderatis admota castra, nõ tam expugnandi fiduciâ, aut quòd sperarent eius arcis tuendæ studio Re-

gem

gem à Rhotomago auulsum iri,quàm vt id se intendere simularent, quasi omnem aliam abigendæ obsidionis viam præclusam cernerent; vnde securitas in castris Regijs, vsque ad Fœderatorum contemptum gliscereret.

Et sanè Rex lætus hostilis exercitus abscessu, qualis eum cunque belli respectus abduxisset (auersionem Parmensis à certamine, quoniam id sibi erat gloriosiùs, interpretabatur) ad instaurandam obsidionem toto animo redijt, pertinere ratus ad potentiæ famam, si Rhotomagum arctiori quàm antea obsidione premeretur. Commodè accidit, vt ab Hollandia classis adueniret, cum tribus peditum millibus, ac trecentis equitibus, cum tormentis quoq; obsidionalibus multâque bellici pulueris copiâ; quibus rebus detrimenta nuper à Rhotomagensibus importata resarciebantur. Renouari ergo munitiones, promoueri vallum, & ciuitas firmioribus rursum aggeribus circumcludi, Rege ipso, cum Principibus Regij sanguinis, præsentiâ, & hortatu opus accelerantibus, cùm Batauorum classis flumen obseruans, omnem maritimorũ

Digressis Fœderatis, Rex Hẽricus Hollãdrica classe adiũtus Rhotomagũ rursus obsidet.

commeatum Rhotomago excluderet. Quin in tecta vrbis eminentia, turresque vehementer desæuijt, donec impunè id fuit. Ab importuna iaculatione cessatum, vbi Villarius, erecto in mœnibus ligneo propugnaculo, collocatisque bombardis, in Hollandicas naues, graui cum pernicie, metu grauiore detonuit. Tunc enim, ratibus præcipiti remigio retro actis, & vnâ custodiendi fluminis curâ contentis futuris in posterum, educta inde tormenta, inque aggeres translata sunt, ad vrbem vndecumque quatiendam. Præcipuos conatus, & singularem industriam eò intenderat Rex, & bombardas fossis immersas recuperaret, vsui simul, & decori prospiciens. Quamuis dissimulatione summa id moliretur, non fefellit suspicacem Villarij animum. Qui propiùs eam vrbis partem (Turingiæ lucum spectabat) hostes aliquid mouere subodoratus, præuertendum existimauit. Ingenio vsus peritissimi machinatoris, æneas balistas vrinatorum operâ, validis funibus innexas, per organa tractoria in mœniorum fastigia sustulit, exinde, per eadem instrumenta depositas in inferiora vrbis, incredi-

Hollandi tormẽtis in vrbis tecta sæuiunt, sed erecto contra illos ligneo castello, retro actis nauibus à iaculatione cessant.

Henricũ bombardas fossis immersas extrahere molientẽ Villarius præuenit, easq; in vrbem attollit.

dibili lætitia vulgi, plausuq; in aream principis templi triumphantis in morem deduxit. Neque minori vigilantia, promouentibus aduersùs vrbem opera Nauarræis obuiā ibat, per eruptiones frequentes, assultusque, euentum variante fortuna. Binæ ante alias, diuturnitate certaminis, & larga effusione sanguinis fuere celebres. In prima Giurius equitibus Regijs leuis armaturæ Præfectus, tam grandi vulnere in humero affectus est, vt eum sui expiraturum breui putarent, cum ingenti vtique dolore Regis. Cuius conquerentis audita vox: in exercitu Ducem superesse neminem, quem Giurio parem in equestri præfectura sufficeret. Tam inuidiosum præconium, nobilissimi equitum, in suam contumeliam traxere, duo præcipuè, qui cœteros emensi militiæ gradus, imminebant tantæ spei, Iuuenalis Vrsinus Capella, & Montinij Dominus. Prior impar dolori mutare tentauit cum auspicio fortunam, in Fœderatorum castra transgressus. Victor iracundiæ posterior, quod affectabat fidei, & fortitudinis præmium, quo seriùs, eo gloriosiùs adeptus est. In altera pugna, paulo post ad Cale-

Idē crebris eruptionibus Nauarræorū conatibus obsistit.

Giurius equitum Præfectus graui vulnere saucius, à Rege inuidiosè laudatur.

Vnde offenduntur duo nobiles equitū duces, ex quibus vnus transit ad Fœderatos.

Alter in fide permanet & quē optauerat militiæ gradū tandē cōsequitur.

tensem portam commissa, iniquior extitit Rhotomagensibus martis alea, saucijs Ducum primoribus Londa, Sanctaudeno,& Francauillæ Domino, qui mox è vulneribus decessit.

Interim plurium dierum quassu labefactata mœnia, inter Chauchiensem portam, & Dominicanorum turrim, repentè prociderant, vasto septuaginta vlnarum aperto spatio,cum irreparabili ciuitatis malo, si prouideri ea labes à Regijs potuisset,eòque aggressione destinata, præuerti ciuiũ obmolientium industriæ. Vno quippe, atque eodem impetu, ruinis patefactum Rhotomagum & intratum esset, & expugnatum. Nec omisit Henricus oblatam à fortuna opportunitatem, quantũ per tempus licuit, occupare. Nam, comportari iussis in tumultuarium cespitem minoribus aliquot tormentis, intentos mœniorum lacunæ,aggestu terræ, ac sarmentitijs fascibus reparandæ, Rhotomagenses tanta clade perculit, quantam ab initio obsidionis, ad eam vsque diem ante hac se passos numquam meminerant. Pro grauibus, & cruentis, alia contigere risu digniora prælia. Toto obsidionis tempore fœminis.

Prolapsũ murũ reparare conãtes obsessos Rex ingenti clade mulctat.

nis, puerisque Rhotomagensibus in more fuerat, extra portas in suburbanis hortis euagari, herbas, & gramina summa securitate carpentibus. Qui enim stationibus præerant, hostium duces, eam licentiam vel ætati, vel sexui condonabant Gallica comitate. Semel contigit, vt quidam è plebe militum agrestiores, post iactata in puellos errabundos conuicia, etiam pilarum nimbum effunderent. Inurbanis dictis, factisque plus irarum, quàm terroris iniectum est pusionibus, animique in vltionem accensi. Fundas illico eductas è sinu (sua enim arma vt in loca suspecta detulerant) lapidibus onerant, procurrentibusq; in campum viris armatis, pueriles globi, haud quaquam audaciâ impares, in occursum subeunt. Velitationi missilibus diuersissimis vtrinque feruenti, præsidiarij è Cauchiensi propugnaculo quà pilis, quà verbis mordacibus intercedunt. Irridere nouos Hercules cum Pygmæis congressos, indecoro certamine, seu triumphum, seu cladem maculaturos. His facetijs magis, quam telis absterriti Nauarræi dirimunt pugnã; pueris, quod prior acie cessisset hostis de virtute

Pueri vrbe egressi animi causa, & ab hostibus impetiti se fundis tuentur, donec præsidiarij certamen dirimunt.

Imberbes milites fœminas ementiti, castris hostilibus succedunt, & obsessoribus blanditias facientibus vulnera, & cædẽ reponunt

sibi concessum gloriantibus. Quare, tamquam pæana canentes, fundisque iocular iter concrepantes, in vrbem redeunt. Alteri ludicro sub initium, in fine, cruentiori certamini, occasionem præbuerunt fœminæ. His enim per hortos, vti memoratum est, perrantibus, cùm ludibundi milites molestiam per blanditias exhibuissent postera luce imberbes iuuenculi, sequiorem sexum habitu ementiti, gladijs intra tunicas reconditis, muliebrem circumuagandi consuetudinem imitantur. Cùmque hesterni milites eâdem accederent petulantiâ, vt delicias facerent; illi matronalem verecundiam fingere, ad vrbem timidè referre pedem, atque insecutos hostes propiùs mænia ad ictum tormenti sensim perducere. Tunc momento vno, & à muris in Nauarræos pilarū tempestas effunditur, & personas imbelles exuti strenui iuuenes, instantes fugæ suæ proteruos amatorculos aggrediuntur. Qui eminus globulis, comminus gladijs transfixi nō pauci concidunt, complures vulnerantur, cœteri in fugam se conijciunt attoniti, mirantesque: quinam sub amictu degeneri noui Achilles? A facessendo

tœ-

fœminis negotio deinde cessarunt, cunctasque tamquam Amazonio genere prognatas, ex longinquo venerabantur.

Dum vrgendæ Rhotomagi obsidioni Rex Henricus operam dabat, exercitus Fœderatorum vigilantiæ Gubernatoris Villarij, & fortitudinis propugnatorum securus, otio, atque annona de Belgio aduecta in finibus Normanniæ se recreabat. Bellicis certaminibus consultationes togatorum successerant, Legatis Hispani Regis Didaco Ibarra, Ioanne Baptista Tassio, & Ioanne Richardoto cum Mainei Ducis consiliarijs Petro Iannino, & Nicolao Villaregio, alijsque aliorũ Principum ministris, de re publica disceptantibus. Nam Didacus Ibarra Philippi ad Gallos Fœderatos Orator negabat, Hispanum Regem vltra laturum sumptus immanes, quos pro Sancto Gallorum Fœdere prodigere cogebatur. Idem Romani Pontificis nomine Philippus Cardinalis Sega Pontificius Legatus denuntiabat. Cùm itaque res Rhotomagi arctior in dies fieret, castra mouere, opemque ferre vrbi laboranti recusabant Hispani, nisi comitijs per Galliæ prouin-

Dũ Rex Rhotomagi obsidionem iterum vrget, Fœderati in hibernis se reficiunt.

Laboranti Rhothomago subsidia ferre negãt Hispani nisi electio maturatur.

uincias in dictis, electionis propinquę ſpes affulgeret.

Circumuentus his neceſſitatibus Dux Mainei, quamuis ab inauguratione noui Regis, tamquam à funere ſuæ dignitatis abhorreret, quod extorquebatur inuito, munus facere ſuum occupauit, treſque Regni ordines Clerum, Nobilitatem, & Populũ conuocauit, vt per delegatos adeſſent ad comitia, quæ in annum proximum celebranda Lutetiæ Pariſiorum indixit. Hæc verò licèt paucis ab obitu Farneſij menſibus alio peracta ſint exitu, quàm ſperabatur à Fœderatis, ſi ſummus ille vir interfuiſſet: noſtri tamen muneris eſſe cenſeo, qualia fuerint ſuper his Parmenſis iudicia, quæ ſententia Hiſpani Regis, quanta competitorum ſtudia, altiùs ducto principio, commemorare; quantum cognoſcere licuit partim ex triumuirum Hiſpanorum literis cum Farneſio communicatis, partim ex Philippi Regis reſponſis cum fide proditis.

Maineus neceſſitate compulſus indicit Regni comitia in annũ proximũ.

Poſteaquam Hiſpanos Fœderi ſancto innexos Catholici Galli habuere, vt aliquo extraordinarij honoris illicio, propiùs eorum vires atque opes par-

partibus adiungerent, de collocanda in Philippi Regis tutelam Gallia aliquoties consultauerant. Neque Regis administris, cùm speciosum videretur, sub vmbra potentiæ Hispanæ latere Gallicam gentem olim imperij æmulam, displicebat hunc quasi gradum ad spes altissimas iacere; sed obtentu modestiæ cupiditatem velabant tamquam sub hoc titulo minore inuidia explicanda essent in Gallijs Hispana signa. Inde Maineus Fœderis caput, cum Moreo congressus in arcano colloquio pollicitus erat, duo se potissimè in Regni comitijs perfecturum: alterum vt Carolus Borbonius iam pridem à Fœderatis tumultuariè Rex acclamatus, rursus prouinciarum suffragijs legitimè deligeretur in Regem, quo ius Borboniæ domus ad Franciæ Regnum, eâ inductâ suffragiorum libertate antiquaretur: alterum vt patrocinio Regis Hispani, tamquam propugnatoris Catholicæ Religionis in Gallia, se Fœderati vnanimi consensu subijcerent. Insequenti anno, Maineus Cameracū, inde Condeum ad Parmensem profectus, ipse, & Cameraci Gubernator Balamius, tum reliqui vicinarum ci-

Consilia Fœderatorum de Hispaniæ Rege in patronū Galliarum deligēdo.

Et de abolendo iure Borboniæ stirpis ad coronam.

ciuitatum Præfecti Cam
ti, ſeſe effecturos adiect
do receperunt. Mortuo
bonio Cardinali, quem
cimum appellatum dixi
rurſus confirmarunt iu
Nauarrum, neque aliun
Catholica Religione ali
Regem Galliarum admi

Atque ea quidem,
acrioribus agitabantur,
Competitores Gallici regni. interregnum calente de
mone, Proceres opibus
Quinque Caroli ſanguine ſpes quiſque ſu
ad ſolium, quinque pr
roli promouebant. N
Carolus Lotharingiæ Dux pro filio Marchione de Ponte laborat. Lotharingiæ Dux, famil
qui ſororẽ vltimi Gallia
diam in coniugio habue
ex ea ſuſceptum Marchio
te præponendum omnib
bat. Quippe qui de ma
Regij ſanguinis maieſtat
Lotharingiæ Duce ſui
gentiles Principes digna
uaret. Accedebat & mag
Dux Ferdinandus Caro
pro affine ſuo apud Ro
tificem, apud Germanum
& apud Hiſpaniæ Regem

cerposuerat. Et Carolus pariter Mainei Dux ex Lotharinga quidem familia, sed in Galliam translatâ, Guisiâque deinde dictâ, vt erat Fœderis caput, & interregem agebat, tot exhaustis pro Fide Orthodoxa laboribus ærumnisque, potentiâ insuper factionis, & conspirantibus Fœderatorum ciuitatum votis nitebatur. Neque cessabat in tanto rerum cardine Carolus Guisius Henrici filius familiæ Guisiæ caput se ostendere, cum viua imagine, merita præferens genitoris bellicis palmis, assertaque Catholica Religione præclari; quem vnà cum fratre Cardinali, Henrici III. iussu atrociter obtruncatum, desideria Galliarum miseratione aucta chariorem fecerant. Extra Lotharingam Domũ Carolus Gardinalis Vindocinus iura Borboniæ gentis præferebat, cuius ipse, post obitum patrui Cardinalis, Regisque inter Catholicos primas tenebat, dicique Cardinalem Borboniũ exinde voluerat. Is verò Summi Pontificis, & Collegarum Cardinalium studijs in vrbe Roma, in Gallia instituti nouissimè Fœderis fauore subnixus, in suum caput recidere diadema Francicum contendebat, si quando de pa-

Carolus Dux Mainei paternis, fraternis, & suis meritis potentia insuper factionis Catholicæ nititur.

Carolus Guisiæ Dux Henricus filius grata patris memoria, & fauore populari cõmẽdatur

Carolus Card. Vindocinus Salica lege, iure Borboniæ stirpis, & fauore aulæ Romanæ nititur.

patruelis Nauarræ Regis fronte propter hæresim deturbaretur.

Carolus etiam Emmanuel Sabaudiæ Dux Regnum Franciæ ambit fretus potentia soceri Hisp. Regis & aliquot Galliæ prouincijs occupatis.

Carolus quoque Emmanuel Sabaudiæ Dux, iam pridem Fœdetatis iun-ctus amicitiâ, belloque, quod in Delphinatibus, aduersùs Hugonotos gerebat, occupato in Italia Salutiarum Principatu,& in Prouincia Massiliensi vrbe, tractuque, sublimes & ipse spiritus ad Gallicum solium attollebat. Borbonijs quippe omnibus, propter hæresim, cui palàm militauerant, exclusis, Lotharingos vt impares cessuros putabat sibi,præter proprias opes, gratiâ suffulto,& potentiâ soceri Hispaniæ Regis; Regum insuper genus trahenti de matre Margarita Regis Henrici Secundi sorore, alijsque pluribus Regis nuptis in Regales Allobrogum Ducum thalamos transgressis.

Alphonsũ Ferrariæ Ducẽ sãguine iunctum, ad spem regni Gallici missis Legatis inuitat.

Quin & Alphonsum Atestinum Ferrariæ Ducem, cuius è sorore in Gallijs Guisij, & Nemorosij fratres geniti fuerant, aggregare tam splendido competitorum collegio Dux Mainei haud perfunctoriè conatus est. Cùm enim Alphonsum inter candidatos Polonici regni nomen dedisse constaret, non ineptè conijciebat, mul-

multò cupidiùs ad Francicum ſceptrum magnanimas curas erecturum. Miſſis itaque literis, legatiſque Liſirienſi Epiſcopo, ac Portij Domino, ſuam in id operam, & propinquorum Principum detulit, cum Nemoroſiæ Matris, & filiorum, tum Guiſiæ, Aumaliæ, ac Ellebouij Ducum. Optabilem cenſebat Gallis hunc Principẽ, inter Italos Regulos, neque ſanguine, neque imperio aſpernandum, congeſtæ pecuniæ theſauris & multâ prudentiæ famâ venerabilem; præter ingentem auri vim, quæ de vendita, vel oppignerata ditione contrahi poſſet, vbi Ferrarienſem Ducatum Gallico Regno mutaſſet. Illud vero priuati commodi aucupabatur indeMaineus, quod cùm Eſtenſis Dux fratre, ac liberis careret, ſe illi vt ſororis filium, atque authorem imperij, præcipuum in regno quoad viueret fore, & poſt mortem ſucceſſorem futurum ſperabat. Vnicam tantùm, & modicam, pro grandi ſpe oblata, mercedem, centum aureorum millia in præſens depopoſcit. Renuit fallacibus ambitionis incantamentis aures iterum præbere Ferrarienſis. Seu ſatis huiuſmodi ſpei vanitate deluſus iam ſemel,

Galliæ commoda ex hac electione.

Cõmoda ipſius Mainei.

Pecuniæ modicum pro ſpe tanta poſcit.

ſeu

Abnuit ambitioni seruire Ferrariensis.

seu quòd ad bellum veriùs, quàm ad Regnum inuitari se crederet, aduersùs inuictũ Regem, inter gentes martiales; quò videlicet rebus præsentibus, tranquillisque, futura incerta, & tumultuosa præponeret. Cùm itaque assensum de Regno præcisè negauisset, de pecunijs haud negauit. Sed promisit eâ se conditione daturum, vt, quotquot erant in Gallia propinqui Principes, in Rege sui corporis deligendo vniuersi consentirent. Atestinæ domui communione sanguinis æqualiter iunctos, nolle inæquali officiorum communicatione discernere. Excepto itaque Ferrariensi, cæteri, qui Regiam Francorum Purpuram affectabant Principes, ad Philippum Hispaniæ Regem, eiusque administros cultum, & obsequia conuerterant. Dissimulanter Hispanorũ studia in suum fauorem allicere, illos de Regis electione crebrò sermonibus consulere, apud eosdem prædicare singularem Philippi Regis pietatem, pro collatâ, in defensionem Catholicæ per Gallias Religionis, Hispanâ pecuniâ, & sanguine, decorari Gallico sceptro meritam; itaq; ita concertatione humanitatis callidè inductâ,

Sed pecuniã dare non abnuit, sub certis conditionibus.

Competitorum regni Gallici in Hispaniæ Regẽ obsequia

offi-

officia ſerere, vt beneficia meterent, Regnumque, ſpecie offerentium, acceſſerent. Nec iſthæc Principum Gallorum aſſentatio, arte deprehenſâ, diſplicebat Hiſpanis, inter falſas blanditias, obſequio vero gaudentibus.

Cui Regnum offerunt, vt ipſi accipiant.

Haud tamen ſatis inter ipſoſmet Regis miniſtros cōueniebat, quiſnam competitorum anteferendus videretur. Alexander in Mainei Ducem pronior ferebatur, quem ſciret apud Fœderatos Gallos plurimum poſſe, crederetque Hiſpaniæ Regi præ omnibus fidum; cùm in priuato colloquio aſſeuerantem audiſſet: Se nemini libentiùs Gallici Imperij gubernacula traditurum, quàm Philippo Hiſpaniarum Regi; quando is vnus cum in Francia, tum vbique terrarum, Fidei Catholicæ dignitatem ſartam, tectamque præſtare vellet, & poſſet. Qui ſi abnueret; ſe pro perpetuo Guiſiæ domus obſequio, ſtudioque ſuo erga Catholicam maieſtatem petere, ne ſibi in conſeruanda veteri religione laboribus paternis, fraternis, & ſuis reliquos omnes antegreſſo, præripi à quoquam meritorum tantorum pretium pateretur. Spondere autem, ſi

Hiſpanorum ſtudia in competitores variant.

Alex. in Mainei Ducem propendet.

auxilijs Hispanicis fultus in soliu
Gallicum scanderet, Burgundiæ
catum Philippo Regi; misso inte
in Aulam filio, re quidem pro ob
in speciem verò, vt cum Hispa
Principe educaretur. At Berna
nusMendozza Philippi Regis Ora
propter diuturnum rerum Gallic
vsum, in explorandis eius genti
genijs, & voluntatibus longè c
dior, expeditiùs factu, & fructuo
fore differebat, si Cardinalis Vin
cinus Hispanis auxilijs ad regnu
veheretur. Esse illum ex Borbon
gente, ad quam extinctis cum He
co III. Valesijs, legitimæ successio
iura migrauerint. Neque facilè
gem aliundè quæri, apud popu
Salicæ legis tenacissimos. Quos,
uarro propter Hæresim repudiato
complectendo Vindocino Cardi
integræ Religionis, viam institur
quâ simul Diuinis, humanisque le
bus obtemperarent. Immo, cùm
idem Vindocinus à Nauarræis pa
bus aduersùs Guisios, & Fœdera
in bello steterit, Hæreticos planè
recusaturos de eo Rege suscipienc
quem, si minus erroris, factionis
tè, armorumque suorum socium
bue-

Bernardinus Mendozza in Card. Borbonium.

buerint. Quod si repugnarent, atque à Nauarro, quem iam Regem Galliæ dixerant, non recederent, eodemque tempore Catholici proceres, ope Hispanorum adiuti Vindicino coronam imponerent, sanè dissecto inde, factoque bicipite Regno, non modò minus negotij facturam Hispanis in posterũ extenuatam imperij Gallici molem, verùm etiam ex duobus Regibus, alterum Regni ab Hispanis accepti memorem, conseruandique per eosdem indigum, perpetuò clientem Austriacæ potentiæ fore: alterum vt hostem obruendum bellis, principatu vel ad Hispanam magnitudinem aduoluto, vel, si abstinentiæ quæreretur gloria, in paruas ditiones dissipato, quæ minutis Regulis animos nequaquam facere possent ad rebellandum. Addebat Mendozza quod & Tassio probabatur, si Fœderatis fixum sederet, immotumque omne Borbonium nomen arcere à culmine Galliarum, neminem apparere, qui plus iuris, quàm Lotharingiæ Ducis filius, Regij ex matre generis afferret ad coronam.

Tassius in Marchionem à Pōte.

De his autem quæ, vti memoraui, & offerebantur Regi à Fœderatis, &

Alex. compendio cuncta complexus in literis Regi exponit.

Regis nomine ab eius administris cũ Fœderatis agitabantur, certior factus accuratè Parmensis, à cuius armis Fœderatorum designationes, & consilia pendebant, compendio complexus Triumuirûm Hispanorum acta, cuncta referebat ad Regem in hanc sententiam: Ex ijs, quæ tam ex Regijs ministris, quàm ex Fœderatis Gallis, aut coram, aut per nuncios, literasque cognosset, tres monstrari vias, quas in destinatis comitijs Gallici Regni, ad Regem deligendum insistere liceat. Primam apertam, & planam, si Maiestas Hispana, qua nemo certiùs, magnificentiùsque bono Religionis, & regnorum consuluerit, capacissimam frontem Gallico insuper diademate exornet. Ita sibi videri præ cæteris, idem ante omnes Gallos sentire Maineum, quem affirmantem audierit, præclarè se de Christiana Republica meriturum, si operâ suâ effectum daret, vt duo maxima, potentissimaque Europæ Regna, vnâ Philippi mente librarentur. Atque inde, Mehemeticâ superstitione, cum hæresi profligatis, arbitria rerum humanarum solùm vera Religio gereret. Sin abnueret Catholica Maiestas, nouam

uam rerum molem aggerere capiti ſuo, ſolis Orientis, Occidentiſque diadematis prægrauato, ſecundo loco Cardinalem Vindocinum offerri, eas ob cauſas, quas & Mendozza literis aperuerit, & Vindocinus ipſe per Legatum, quem in Hiſpaniam miſerit, abundè ſit declaraturus. Ad vltimum Lotharingos Principes, tum vetuſtam Caroli Magni, & Regum Hieroſolymitanorum claritudinem, tum recentia in Catholicam Religionem promerita, ad accerſendam Regiam Francorum Purpuram, oſtentare. Siue deligi placeat Marchionem de Ponte, Lotharingiæ Ducis filium: ſiue ex Guiſijs Mainei Ducem; illum familiæ principatu, & ſplendore Regij de matre generis; hunc potentiâ factionis, & ſtudio erga domum Auſtriacam, connitentes; ſiue etiam Guiſiæ Ducem, tum ſuæ probitate indolis, tum paternâ in primis gratiâ, per legationem quoque à Pariſienſibus in Hiſpanias inſtitutam, Maieſtati Catholicæ commendatum. Plus iuris ad regnum apparere in primo, plus facultatis in altero, in poſtremo plus beneuolentiæ publicæ, atque auræ popularis. Super his, alijſ-

que, si aliorum habenda sit ratio (addebat Farnesius) præstolari se Regis imperium, vt, quidquid ipse mandasset, eò prouocatis ministrorum consilijs, manibusque aut transigendo conficeret, aut bellando.

Responsum Regis plenum dignitatis.

Ad omnia, & singula respondisse Rex fertur, altiori orsus principio: Mediæ, atque infimæ sortis homines persequi quod ex vsu sit singulorum: Summos mortalium, æmulatione Diuinitatis, in publica commoda intendere. Ex quo Hæresis infesta habuerit regna Galliarum, sub tribus Valesijs Regibus Francisco, Carolo, Henrico, se Catholicæ Religioni difficillimis temporibus adfuisse; nullo impensarum, & sanguinis reportato, sed neque quæsito emolumento. Pari animo in posterum per suos Duces, & exercitus enisurum, vt à Christianissimo regno hæresim arceat, vnis contentus pretijs conscientiæ, bonæque famæ. Nolle proinde suis ab administris quidquam moueri, pro Galliæ regno sibi, quantacumque ob merita, deferendo. Quamquam si Mainei Dux operam ad regnum offerat, iure offerat haud ignarus, quæ ipsum circumstant agmina, Hispano stipendio con-

Qui Maineum reprehendit vt minus syncerũ.

conducta militare. Verùm plus fucati, quàm sinceri in Mainei magnificis oblatis deprehendi. Fœnerare illum officia sua, & offerre regnum, vt accipiat. Nam, qui summâ semper diligentiâ cauerit, ne vllam in Galliæ arcem Hispanorum præsidia inducerentur, quàm procul eum ab fore ab Hispana dominatione per Burgundiam, vel Normanniam, nedum per vniuersam Galliam propagandâ? Suâ itaque deludendum arte lusorem vt, quod verbo tenùs largitur sceptrum, tale vicissim redonatũ sibi habeat. De Cardinali Vindocino, non tam spectandum quid factu expeditiùs, quam quid Regno, & Religioni conducibiliùs. Eius quippè pueritiam fuisse suspectam, inter Caluinianos educatores adultam. Iuuentam Catholico, & Purpurato actam inter bella ciuilia, in propugnatione Regiarum partium, aduersus Fœdus Sanctum Catholicorum. Hoc vt vitio non imputetur, num laudi dandũ quòd, pro patruele Hæretico Benearniæ Principe, contra patruum Cardinalem, quem Catholici Regem dixerint, in castris Hugonotorum armatus steterit? In Lotharingos igitur,

Card. Borbonio succenset ob pueritiam eductam inter Caluinianos.

Et ob iuuentã in castris Hugonotorum actam, contra Patruũ Card. &c.

tur, Gusiosque, qui, sicut vno è fonte sanguinem, ita Catholicæ Fidei communem amorem hauserint, inclinare se meritò studia, propterea quod, ijs Galliæ imperitantibus, haud dubiè sit regnatura Religio. Inter hos autem, Marchionem de Ponte potiorē videri, vt Lotharingæ familiæ caput, Regijque de matre generis: affinem insuper magno Ethruriæ Duci, eiusque, ac Sixti Pontificis,& Maximiliani Cæsaris commendationibus fultū. Cuius ætas, & experiéntia minor, cum amicis Hispanorum consilijs relinquant locum, tum aditum Duci Maineo, primas apud nouum Principem obtinendi, supremumque armorum regimen continuandi. Quo laborum pretio ne excidat, post conclamatam spem Regni, vir summæ inter Fœderatos authoritatis, non decori modò, & æquo, sed commodis quoque congruere futuri Regis. Eadem fermè Philippus ad Hispanos administros Lutetiam scribens, vt in exemplis ad Farnesium transmissis legitur, addit ad vltimum, in promouendo Lotharingiæ Ducis filio, illud caueant; ne Ducatus in vnam molem cum Franciæ regno coalescat; sed secun-

Propendet igitur in Lotharingos propter studium religionis.

ExLotharingis Marchionem de Ponte magis probat.

Cum eo tamen ne Ducatus Lotharingiæ Gallici regni accessio fiat.

cundò geniti fratris, eiusque postero-
rum iuris fiat.

Talis, biennio ferè ante comitia, super deligendo Franciæ Rege, Regis Hispani sententia fuerat; quam deinceps noua consilia pro rerum nouitate variarunt. Nam Galliam feliciter bis ingressi sub Alexandro Duce Hispani exercitus, ad Lutetiam, & Rhotomagum liberandas, tum plerique Gallorum proceres, & gubernatores prouinciarum Hispanico stipendio authorati, eò fiduciam prouexere Regis, vt Infantem Isabellam filiam admitti postulauerit in Galliæ Reginã, aut iure sanguinis, vti genitam ex Isabella Valesia sorore natu maxima postremi Regis, aut iure electionis, per libera suffragia delegatorum à tribus ordinibus Regni; aut vtroque titulo, ad ampliorem cumulum, consociato. Hispanæ verò Infantis ad Gallicum sceptrum destinationem, non magis Hispanis proceribus placere, quàm Gallis, horum restificationibus, vltroque delatâ operâ Rex intellexerat.

Post biennium & amplius noua consilia Regis Hispani.

Qui Filiam Isabellam Reginã obtulit Gallis ipsis, ne dum Hispanis optantibus.

Et Hispani quidem, præterquam quod apponebant lucro, quod Salicæ legi eiusmodi facto derogaretur, Gal-

Rationes propter quas ab Hispanis expetitur

liæque populi iura paulatim, & mores aliarum gentium induerent in fœminis ad successionem aduocandis: in spem non absurdam venerant, cum Hispaniensi Regina gentilem ornatũ, aulam, comitatum, arma dominationem denique inductum iri. At Galli Principes, ad Infantis Austriacæ nuptias amplissimi regni possessione dotandas, generosa vota sustulerant: Lotharingiæ, ac Mainei Duces pro suis liberis, pro se quisque Cardinalis Borbonius, eiusque gemini fratres Suessionum Comes, & Contij Princeps, tum Guisiæ Duces, ac Nemorosij. Hi licèt singuli occultà inter se ambitione dissiderent, vniuersi de Hispana Infante Gallico solio imponenda consentiebant, cum eo tamen, vt sponsum in Gallia quæreret, quem intra anni spatium tori ac regni consortem acciperet. Cùm autem Didacus Ibarra ad periclitandum, quid pati possent Gallorum ingenia, in sermone iecisset, Archiducem Ernestum, aut Albertum Filiæ sponsum ab Rege designari, protinus Lotharingæ familiæ Principes, qui iam Galliæ sceptrum Hispanæ Infanti annuerant, de sponso, & Rege externo in Gal-

Cur experitur à Gallis & quibus condicionibus.

Vt sponsum in Francia quærat cui nubat intra annum.

Ibarra sponsũ externum proponit qui communiter repudiatur.

Galliam non recipiendo coniurarunt. Vnus Guisiæ Dux communi deliberationi, quamuis patruus Dux Mainei vehementer instaret; subscribere noluit, sub obtentu consulendæ ante matris. Tantùm verò per hanc detrectationem inijt gratiæ apud Regis ministros, ijsque conciliantibus apud ipsum Regem, vt in comitijs postea celebratis, Carolum Guisiæ Ducem Infantis filiæ sponsum, & Galliæ Regem proponi voluerit, non sine offensione Mainei, & aliorum Principum, ob singulorum spes elusas, & vrentem acriùs propinquos æmulationem. Verùm isthæc aliquot mensibus à Farnesij obitu contigerunt. Nam eo viuente fauorem Hispani de industria in plures dispensabant, vt spe tantâ deuinctos omnes haberent, & obnoxios.

Quin Dux Mainei Parmensis monitu, vt conciliata sibi Philippi Regis voluntate, gradum filio pararet ad Regales nuptias, in concilija procerum vtriusque gentis, quæ in castris Fœderatorum frequentabantur, sermonem intulit de Infante Isabella in Reginam Gallorum cooptanda, silere iussâ pro ea die tantùm Salicâ lege;

Maineus vt gratificetur, Philippo Regi sermonem infert de Infante in Galliæ Regi nam eligenda.

man-

mandauitque vt eius designationis conditiones in quotidianis congressibus expenderentur. Cum exploratum habere se diceret, nec falsò (tantâ erat apud Fœderatas ciuitates auctoritate) Senatorum sententias, & suffragia, in publicis conuentibus, ab ijs non aberratura, quæ seorsum in priuatis, ipse cum cæteris Fœderis Principibus constituisset.

Et fauorem promittit Senatorum in comitijs.

Conditiones propositæ in priuatis consultationibus in publicis cõfirmandæ.

Præcipuæ in conditionibus erant, vt Serenissima Infans ternis ab electione mensibus, ad capessendum Galliarum Imperium ingrederetur, circumsepta siue ad præsidium, siue ad pompam sublectarum gentium armis, viginti peditum, quinque millibus equitum, Hispanis, Italis, Belgis, atque Germanis. Ad hunc, aliumque Gallorum exercitum alendos biennio integro, quo bellum tantæ molis vix profligandum videretur, quinquies decies centena aureorum millia ærarium Hispanicum suppeditaret; atque ex his paulo minor dimidio summa ipso electionis die, reliqua postmodum ratis pensionibus erogaretur. Præter centum aureorum millia singulis mensibus dispertienda Mainei arbitrio, inter Sancti Fœderis

Prin-

Princeps, aut præfectos prouinciarũ, & arcium. Quorum scilicet consilio, assensuque opus futurum recenti Reginæ, ad optandum sponsum, & Regem pari auspicio, impari iure regnaturum. Mansuro quippe penes infantem iure Gallici regni per electionem quæsito. Ne qua pars Galliæ à reliquo corpore abscinderetur, in primis vetabatur. Ne præfecturæ, magistratus, ciuitatum, arciumque gubernacula mandarentur exteris, vt iura, leges, immunitates, priuilegia, maiorum instituta retinerentur. Hæc, aliaque id genus, Maineus, & proceres Galli se perfecturos, vt in Comitijs haberentur rata recipiebant, cùm
13. Mar 1592. Legati Catholici Regis affirmarent se, datis in Hispaniam literis Regiæ Maiestati pro conuentorum approbatione supplicaturos. Sed cùm in manus Nauarræorum literæ incidissent, ab his publicatæ sunt ad faciendam Hispanis inuidiam, mendacijs aliquot aspersis. Nos, quæ in autographis Farnesij descripta habentur, integra fide retulimus.

Literæ Hispanorum interceptæ vulgantur à Nauarræis.

Quadraginta interim fluxerant dies, ex quo post abitum socialium copiarum, Rex Henricus ad renouan-

dam

Interea Rhotomagum arctiùs obsidetur.

dam Rhotomagi obsidionem neruis omni incubuerat. Iam quotidianis certaminibus præsidiariorum, & ciuium sanguis exhaustus fuerat, iam propter erectas in vtrâque fluminis ripa geminas arces, annona in dies ingrauescebat; neque suspicio aberat, increscentibus quotidie obsidionis malis, ne tumultus in vrbe, vel proditio à factione Regis tentaretur.

Catholici Regiarum partiũ cum Villario agunt, vt Rhotomagum Regi dedat cum eo, vt se Rex Orthodoxæ Fidei reddat.

In hoc rerum articulo, qui sub auspicio Regis militabant primores Catholici, per occultas literas, nunciosque cum Rhotomagi Gubernatore Marchione Villario egere, ne ciuitatem Orthodoxæ fidei apprimè studiosam exponeret manifesto discrimini direptionis, & excidij, à Nauarræo exercitu, præter Hugonotos Gallos, maiorem partem Hæreticis Anglis, Batauis, Heluetijs, Germanisque conflato: sed authores Villario erant, vt Rhotomagum ad angustias redactum Henrico Regi sub ea conditione traderet, modò ille priùs Ecclesiæ Romanæ se, vt dignum D. Ludouici successorem redderet. Cùm autem Villarius operam, quam rogatus fuerat, diligenter præstitisset, Rege ad professionem pietatis auitæ, simulq;

simulque in possessionem vrbis prænobilis, quæ Normanniæ caput est inuitato; per idem tempus, eorumdem Catholicorum nomine Biro Mareschallus Henricum vrgebat, vt ad maiorum tandem Religionem reuerteretur, ad quam sextum intra mensem se rediturum, interposito iure iurando ante biennium fidem obstrinxerat. Hortabatur, vt vnico immortali facto, sibi viam ad Regnum, & Cœlum, populis ad pacem, & felicitatem panderet. Secus, à suis Catholicis desertum iri minabantur; alijs ad Guisiæ Ducem expetitum Hispano Regi, alijs ad Cardinalem Borbonium Duci Maineo approbatum, transituris. Vt interim ipse pulcherrimi Regni hæreditate deiectus, in Benearniæ angulo, cum suis Hugonotis inglorius delitesceret.

Iidem eodem tempore Bironium ad Regē mittunt. vt cōuersionem ad Fidem Catholicam suadeat.

In hunc modum à duobus eximijs Ducibus per spem, metumque oppugnatus, nutauit aliquamdiu Henrici animus. Cùm tamen ex altera parte Britannica, & Germana subsidia fiduciam facerent Rhotomagi, vel inuito Villario, expugnandi, in rebus dubijs, æstuque cogitationum, nil innouandum censuit. Sed Villario respondit

Cum dubius aliquamdiu Rex fuisset in presenti nil immutandum statuit.

Villario dubiis respondet.

vt subiratus: se Religionis mutationem pretio non vendere, hosti vtique, & perduelli. A Birio autem, Regiæque factionis Catholicis procrastinandi veniam deprecatus est; ne cogeretur disceptationibus de Religione aures dare, inter classicorum strepitus, ac tormentorum.

Bironio, & proceribus Catholicis quam mitissimè.

Repulsam Regis, prorogatamque cum Apostolica Sede reconciliationē periniquis animis tulere Catholici proceres. Quare in horto castris proximo clam ad consilium congregati, differendam, & ipsi Rhotomagi deditionem statuunt, neque committendum, vt Catholica ciuitas, Catholicorum armis, Hugonotico iugo adigatur, cum ingenti Religionis in præsens tempus, futurumque pernicie. Villario itaque monito, vt incolumitati creditæ vrbis alia ratione consuleret, mille quingenti Catholici equites, causati sumptus, & tædia belli repentè domum redeunt, inconsulto Rege. Qui statim post eos vnum, alterumue, amicorum legauit, ad suadendum in castra reditum; si frustra id esset, vt abeundi potestatem amplissimam facerent. Nec inutili consilio; ne à repetenda postmodum in

Hi periniquè ferunt Regis dilationem.

Quare impedita deditione Rhotomagi.

Equites 1500. Regem deserūt non petito cōmeatu.

Quos frustra Rex in castra reuocare contendit per amicos.

in Regijs castris militia, verecundiâ prohiberentur.

At Villarius omnia priùs mouere certus, quàm Rhotomagum in potestatem Hugonotorum tradere, Parmæ, ac Mainei Ducibus, per literas denunciat, nisi octauum intra diem suppetiæ ferantur, Rhotomagenses de deditionis conditionibus acturos. Ea tempestate tàm exercitus Fœderatorum, quàm Regius ad paucitatem militum venerant: attriti ambo incõmodis belli, annonæ, atque hyemis maximè sæuientis. Bis mille quingentos equites, & peditum nouem, circiter millia, moturus castra Farnesius numerabat, Hispanorum legione, quæ præsidio Lutetiæ aderat, in itinere aggregari iussâ, equitibus quoque Gallis octingentis, quos è Campania Sanpaulus Tribunus collegerat. Cohortibus Farnesianis inferior erat virtute magis, quàm numero pedestris acies Regis; quam, præter communia tempestatis, & inopiæ detrimenta, non intermissus dies, noctesque circa obsidionem labor macerauerat. At quamuis multitudine equitum Regij superarent (quinque millium summam conficiebant) haud

Villarius auxilium à Parmẽsi deposcit.

Status duorum exercituum.

tamen præstabant vt olim robore. Germanorum enim equi prope tria millia, tam emaciati erant, strigosique ex penuria pabuli, vt laruæ, atq; equorum nudæ effigies viderentur. Quandoquidem in brumæ, verisque confinio, & veteres fruges absumptæ fuerant, & nouæ nondum enatæ. Non minùs hostilis exercitus, quàm sui difficultates Parmensis tenebat, gaudensque Fœderatos minoribus malis vrgeri, cùm hos in hybernis menstruo cibo, atque otio refecisset, quarto Kalendas Maias Rhotomagum profectionem indicit. In alterutrum scilicet animum comparauerat, aut Regios in castris circa vrbem hærentes adoriri, aut descendentibus in æquũ, vltimæ dimiscationis discrimen offerre. Ea propter militaribus impedimentis Hedini depositis, iter Normanniam versùs ingreditur, cibaria præparata in octo dierum spatium trahens.

Alexander gnarus minoribus difficultatibus vrgeri suos milites, Rhotomagum versus exeunte Aprili mouet.

Motus Heluetiorum in ipso profectionis articulo exortus, Imperatoris arte componitur. Heluetij pedites, qui Pontificio ære merebant supra tria millia, nisi acceptis ante stipendijs iter capessituros negabant;

Stipendij defectu, sub profectionis tempus tumultuantur Heluetij.

aberatq;

aberatque Pontificiæ pecuniæ quæstor Præsul Matteuccius, siue casu, siue ex iracundia: quoniam, cùm esset ingenij præfracti, sæpe numero in senatu bellico, discrepantiam sententiarum, occasionem altercationum, faciebat. Accessit incrementum dissidij, ex iniuria militum. Qui per eius absentiam tabernaculum ingressi, supellectilem omnem diripuerant. Cuius facinoris vltio nulla cùm sumeretur (furibus nempe fugâ dilapsis) fauisse contumeliæ suæ Duces Fœderatorum, quia non vindicauerant, interpretabatur. Percrebuerat autem inter Fœderatos famâ fortasse non vana, Heluetios ad defectionem sollicitari à suis popularibus, qui militabant in castris Regijs, ne videlicet contra Galliæ sceptrum, cui vetustis fœderibus vniuersa gens erat illigata, arma portarent. Eò itaque sollicitiùs, ne causa quærentibus præberetur, huic sedandæ commotioni Farnesius institit. In castra Heluetiorum circumseptus comitatu Ducum, & Principum, venit. Tum verbis existimationis, & beneuolentiæ, plenis, munificentiam factorum adiungens, imperat Heluetijs à Regis Hispani

Alexandri prudentia ære Hispanis debito motum compescit Heluetiorũ

quæstore pecuniam ſolui, quæ ſtipendio Hiſpanarum legionum reſeruabatur, aureorum millia quadraginta. Neque Hiſpanos abalienauit ea Ducis fiducia, de Imperatrice natione concepta. Seu quod glorioſum putarent, priuatam vtilitatem vrgente neceſſitate poſt Regiæ Maieſtatis cõmoda habuiſſe, ſeu tanta in Imperatorem charitate flagrabant, vt, quemadmodum ſanguinis, ita & fortunarum arbitria illi permitterent.

Alaxander vias probè exploratas, quantumlibet difficiles ſumma celeritate percurrit.

Pacato tumultu, Farneſius, iter iam diu ſibi obſeruatis diligentiâ ſummâ regionum tabulis meditatum exploratumque per ſpeculatores frequenter immiſſos, Rhotomagum dirigit; eò ſecurior hoſtilium copiarum, quo minùs rediturus tàm importuno tempore credebatur. Aggreſſus eſt vias vernis imbribus lubricas, crebriſque aquis torrentibus inexplicabiles, quatuor inſuper ingentia flumina tranſiturus. Quamobrem humanam excedere fidem viſus eſt, qui Henrico Regi nunciauit: triginta leucarum iter, quod Alexander vſus pridem tempeſtate mitiori, pluribus diebus confecerat, quaternis poſtea caſtris per ſummas hyemis, & viarum diffi-

difficultates, cum exercitu decurrisse. Quæ ſanè inaudita celeritas, etiamſi cuncta expeditiſſima eſſet nactus, miraculo foret. Singularis copiarum labor, & periculum eminuit in Somonæ alueo prope oſtia maris, inter Crotoium, & S. Valerici fanum traijciendo: Blancas tacas indigenæ locum appellant. Vbi fluminis in duodecim ſtadia patentis vndæ,æſtu oceani reciprocantis illiſæ, ſpumis albicantibus, marinos fluctus imitantur. Quo tutius vadum porrigebat interminata laxitas amnis, eo grauiorem terrorem afflabat ſpecies quædam vaſti maris; de magnitudine periculi ſolis oculis iudicantibus. Neque militares viri verſari vulnera inter, & cædes aſſueti lethum horrebant, ſed lethi genus deforme, inglorium, nullo diſcrimine ignaui, ſtrenuique: per quod abiectiſſimus lixa, fatis egregij bellatoris æquaretur. Eumdum inter exæſtuantes aquarum vortices, ad accerſendam ferro mortem, per vada cœca, infida, ne mortem quidem fugientibus adeunda. Præludium pugnæ fore luctam cum elemento, quod momento eodem necem ingerat, & ſepulchrum. At quorſum loricas pectori-

In ſuperando Somona flumine latiſſimo difficultas.

Militum tranſire flumen abnuentium voces deſperabundæ.

ctoribus, capitibus galeas, gladios dexteris datos? An vt ijs incursum vndarum submouerent, retunderent iugularent fluctus insilientes? Quin aduersarios pares, mortalibus mortales, non elementa, rerumque naturæ partes obijcerent, quos impugnare hostes, quos cædere liceret, queis vt infligere, sic & accipere vulnera mos esset, quorumque fortitudini si fatum deberetur, solatium cladis haberent, hominum manibus perijsse. Has vulgi desperantis voces, per Duces compescuit Alexander, obiurgando, monendoque: Quoties in Belgio flumina, quoties maria inuiolati transierint? Num alterius naturæ esse crederent fluuios, fluctusque Gallicanos? qui paucis exploratoribus peruij, calcari ab exercitibus abnuerent? Nisi fortè per summam temeritatem prouidentiæ Imperatoris, inconsiderantiæ crimen impingerent? tamquam inexploratò in voragines cœcas, & inexuperabiles humano generi, seque, & exercitum demittere non dubitantis. Quin, exacto pauore tàm stulto, monstrata à Ducibus vada, fidentes aggrederentur, eo sensuri minus in re negotij, quo plus

Increpat querulos Alexander, & ad transitum animat.

ter-

terroris in speciem appareret. Potuisse copias per pontem itinere longiore traduci, sed vt hostibus inexpectati superuenirent, rectam viam, per medium alueum Sumonæ placuisse. Festinarent ergo ad victoriam indubiam, ad prædam manifestam, expugnatores priùs aquarum, & fluctuum, mox Nauarræorum futuri. Ecquid enim arduum, & inuictum fore, sic ad certamen venientibus? occupaturis videlicet Nauarræos inopinantes, dum ij se propediem obsessam vrbem intraturos opinantur.

Ducum hortatibus animatæ copiæ ad fluminis vada succedunt. Ternas in turmas distributus equitatus processit. Primo loco omnes grauis armaturæ equites, & aliquot sclopetariorum alæ flumen transmittunt, in altera ripa stationem acturæ, dum pedestris acies traducitur; postremo equitum agmine citeriorem ripam seruante, ne quid infestum transmeantium terga turbaret. Medij agminis equites, cum omni numero iumentorum supra, & infra vadum, in flumine bipartitò se collocant, ad refringendum aquarum impetum superiores, inferiores verò vt, si quos trans-

Triplici agmine equites, pediteſque aquas ingrediuntur.

uersum abriperet rapiditas fluminis, eos exciperent, colligerentque. Prætoriæ Ducum Parmæ, Mainei, & Montis Marciani turmæ, vt audaciam insequentibus peditum cohortibus facerent, viam monstrantibus vadorum peritis flumen ingrediuntur; aquis initio media equorum crura, in progressu prope ima pectora perluentibus. Deinde Francicæ, Italicæ, Germanicæ, Vvallonicæ, & Hispanicæ legiones in aciem triplicem dispositæ subsequuntur; in medium acceptis militaribus machinis, quæ, ne quid labis ab aqua contraherent, cum tormentariâ supellectile, sublimes carris vehebantur. Gemini castrorum Præfecti Mottæus, Ronæusque, modò alacriores compescendo, modò increpando segniores, dabant operam, ne interrumperetur acies, aut ne nimium extenuata raresceret. Primis, & postremis tranquillè commeantibus, in medio alueo peditibus nonnihil periculi, plus trepidationis iniectum. Cùm enim illuc maiori vi, ac mole, aquarum agmen ingrueret, alios palàm arietatos vnda deijciebat instabili gradu, alios, quasi furtim subductis infernè vestigijs, in casum præ-

Thuan. l.103. Camp. vol. 2. l.12. Carolus Colona. l. 5. Pet. de Castro an. 1592.

Secundi peditum agminis in medio alueo periculum, & trepidatio.

præcipites dabat. Vtrisque commilitones inuocati, cùm adesse initio properarent, mox alieni mali spectaculo cautiores facti, auxilio supersedebant. Etenim, si qui prolapsos alleuare misericorditer conati fuerant, horum nitentium gressus fallente soli lubrico, in eamdem perniciem magis deuoluebantur ipsi, quàm socios illinc extraherent. Circumstrepebant ripæ, ac nemora propinqua clamoribus, ire, stare iubentium, implorantium opem, ferre conantium, animos facientium. Quare nec audiri satis mandata Ducum, nec audita peragi poterant; vti fit in calamitate prælij, vel naufragij; quando, consternatis malo animis, pro Ducibus pauor, desperatio, casus imperat. Vt se his turbis expedirent nonnulli confidentiores, periculorum remedium ipsa pericula fecere. Desertis quippe vadis, nouam quærere per vndas viam, vix humeris extantibus flumen ingredi, tum libero natatu ad alteram ripam vadere, ancillante (vti solet) fortitudini fortuna. Citò tumultus omnis conticuit, vbi Farnesij iussu remorandorum medij, & postremi agminum, signum tubis est datum.

Occurrit malo Parmensis, atq; exercitus omnis pauculis amissis in siccũ euadit.

Tunc,

Tunc, per quietem militum, perturbatione ſedatâ, & ijs, qui ceciderant, emergendi à fluctibus, otium fuit: & exceptis paucis, quos, tardante auxilio, præceps amnis, vorticibus implicitos detulerat in profundum, incolumes reliqui ad ſiccum perueniũt. Illic, exhauſtæ ſollicitudini, gaudium par ſucceſſit: cùm reſpectantes aquarum, quas exſuperauerant moles, inſultantibus oculis metirentur.

Recenſet iterũ copias Alex.

In altera ripa, temporum, & locorum difficultates eluctatus Alexander cùm inijſſet numerum copiarum, peditum duodena, quina equitum, millia percenſuit. Aciem ad prælium inſtruenti, in valle tribus millibus paſſuum à Rhotomago, ſuperuenit Cardinalis Sega Galliæ Legatus, comitemque expeditionis bellicæ, Princeps togatus adiungere ſe non dubitauit. Tantam victoriæ fiduciam ſub auſpicio Parmenſis conceperat. Omnibus hic agminibus obequitando luſtratis, impertitoque ſingulis Crucis ſalutaris ſigno, quâ pollebat de Cœlo authoritate, victoriam, & triumphos apprecatus eſt.

Superuenit Pont. Legatus & comitem ſe adinxit exercitui bene precatus.

Eo fortè tempore Rex Henricus Dieppam feſtinauerat, vt Aemarum

Caſtum

Castum gubernatorem lethali morbo decumbentem inuiseret, prouideretque, ne quid per eam occasionem à ciuibus Catholicarum partium studiosis turbarum oriretur. Illic manentem nuncius à Bironio terribilis implet, rerum summæ adesse discrimen, aduenturum postridie cum exercitu Fœderatorum, Somonâ transito, Parmæ Ducem, pro liberatione Rhotomagi, paratum armis decernere. Protinus ad castra reuolat Rex, &, quæ disiunctæ diuersis in locis tendebant copiæ, conuenire Bannam in vnum imperat. Nuncios pariter ad finitimos circum Proceres reuocandos dimittit, vt cum nobilium turmis ad certamen accelerent. Sera futura videbantur ista subsidia, si Alexander nihil cunctatus, aut Regios in castris confidentes adoriretur: aut occurrentibus in acie, pugnæ discrimen exciperet. De alterutro itaque sollicitus Rex, cùm censum inijsset copiarum, peditum cohortes diuturnæ obsidionis malis absumptas, & valde attenuatas deprehendit. Neque meliùs valere equestrem aciem, numero, & viribus imminutam, extinctis equis, & absente, quod floris, ac roboris

Audito Fœderatorum aduentu inopinato Hēricus, Diepa, quo excurrerat in castra reuertitur.

Copias suas impares Hosti deprehendens, obsidionem soluere decernit, ne certaminis aleam subire cogatur.

boris erat, illustri Galliæ nobilitate. Quamobrem acriora consilia cautioribus in præsenti posthabenda duxit, &, quoniam in alacritatem Gallicam immigrauerat, per incredibilem festinationem Farnesius, adoptandam Galliæ Regi, circumspectam Hispanorum Ducis maturitatem. Necessitate igitur belli compulsus congressum cum Hoste validiori, fiduciæ ostentatione velauit, ne suis militibus alacritas, armisque gloria decederet. Caten. l. 12.

Dissimulaturus abitum Henricus vrbem acriter verberari, & exercitus partem velut ad irruptionẽ accinctam stare iubet.

Vehementiùs quàm aliàs, tormentis vndecunque displosis, vrbem concussit. Dein exercitum ad oppugnationem accinctum, cum minaci tubarum, ac tympanorum sonitu, in conspectu Rhotomagensium explicat. Paulò ante impedimenta, cum primi agminis legionibus, tacitè ad pontem Arcuensem præmiserat. Exinde, post oblatum aliquandiù ciuitati exercitus armati terrorem, mediam pariter aciem eodem dirigit, ipse subsecuturus cum tertio agmine, ac muralibus tormentis, quæ de aggeribus celeritate mirabili deportata sunt, attonitis ea nouitate ciuibus, & haud quaquam interpellandum putantibus hostium abscessum, quo maximè

ximè lætarentur. An cura propulsandi belli, quod illaturus mœnibus Rex videbatur, tamdiu suspensos Rhotomagenses tenuerat, vt omne consilium moliendæ eruptionis excideret? Ne verò ab altera parte Parmensis abeuntem exercitum insectaretur, artem non minorem Rex adhibuit. Quippe Bullionij Ducem extremo agmini præpositum, in primã Fœderatorum aciem, quàm Guisius ductabat, cum octingentis equitibus immisit impetu tam concitato, vt profligatâ, quæ primùm occurrerat turmâ, eius vexillum ceperit, & speciem Fœderatis Regij exercitus vltro descendentis ad supremam dimicationem, exhiberet. At superuenientibus, cum Guisio, & Renthiaco Gallicis, ac Belgicis turmis, quas Alexander submittebat exploratum, num vnà cum equitatu Regio, pedestres copiæ, atque ipse Rex adesset, vniuersarum virium discrimen aditurus; odoratus id cõsilium Bullionius, omni belli ludificatione frustrari contendit. Quot enim alæ Farnesianæ à fronte, & à lateribus se ostentabant, totidem turmæ suæ facies ijs obuertere, inumbrareque aciem Regiam, ne

Interim sensim euanescunt Regij, Rhotomagensibus nihil in recedentes ausis.

Dux Bullionos tamdiu Farnesianos equestri pugna detinet, dum in tutum Rex cum impedimentis se conferat.

Hostis voto potiretur. His velitationibus extractus est dies xi. Kalendas Maias, atque operæ pretium vtrinque factum. Nam & Regi facultas fuit, impedimenta cum bellicis tormentis, citra noxiam asportandi,& abscedente, subsecutoque vestigia Regis Bullionio, Farnesius depulsa Rhotomago post tertium mensem Nauarræorum castra, pro belli præmio habuit. Eâdem die in vesperam inclinante, Pontificius Legatus,cum Parmæ,Mainei, & Montis Marciani Ducibus, vrbem ingreditur, inter omnium ordinum occursantium, & deducentium plausus, atque in Principe templo, cùm gratiæ Deo solemniter agerentur, interfuere.

Alex. liberatã vrbem summo cum plausu ingressus grates Deo rite persoluit.

Exinde Parmensis, Marchioni Villario, ciuibusque, quæsitam diuturnæ obsidionis tolerantiâ gloriam gratulatus, ipse gratulationes eorum vicissim, suasque laudes excipere coactus est, prædicatione vtrinque, non magis beneuolâ, quàm fideli. In Villarium, tamquam in fontem gloriæ suæ, omnia Farnesius referebat. Nisi enim ille Rhotomagum incredibili vigilantiâ, & fortitudine conseruasset, nullum fuisse Farnesianæ industriæ

Laudes ab Alex in Villarium & Rhotomagi propugnatores, & vicissim ab his in illum collatæ.

Quem Marchionem Villarium ex ditione huc vsque appellauimus, is proprio nomine Andreas Brancatius dictus est de familia in-

S. Candidam prima Neap. Christiana

striæ futurum locum. Fauisse Italo Catholico Duci, Ducem Catholicum Italicæ originis, qui plures nomenclaturæ celestis Heroas in maioribus numeret. Vnam Normanniæ vrbem in Christiani orbis annales ituram, perenni cum gloria, quæ sub auspicio fratrum Brancatiorum, potentissimis Galliæ, Germaniæ, Britanniæ, & Hollandiæ copijs, terrâ, marique circumsidentibus obstiterit; nec animos aggressoribus pares tantùm, sed etiam superiores, tot eruptionibus tam feliciter, quàm strenuè tentatis repræsentauerit, alterum Galliæ lumen, & Catholicæ Religionis propugnaculum; si minùs ædificiorum numero, & laxitate, religione certè, ac virtutis magnitudine Lutetiæ Parisiorum coæquandam.

baptismum à D. Petro suscepit S. Candidam iunior. & S. Eaculum Episc. Surr.

ter nobiliores. Neapol. Regni vetustissima in Galliam olim trāslata per Eusillum Brancatium Nyssanæ insulæ in Aegeo mari Regulū, qui à Neapolitano Andegau. Rege ad gubernandā Prouinciam missus familiam propagauit in Gallijs. Hinc ortus Andreas Rhotomagi Gubernator, qui postea pactione inita cum Rege ad fidē Catholicam redeunte ab ipso Præfectura Gallici maris donatus est.

Rhotomagenses exaduerso, vnà cū Villario, tamquam è Cœlo delapsum Imperatoriæ laudis exemplum, Alexandrum intueri. Cui omnes militares artes in numerato; fortunam belli, consiliis regere solito, dum consilia atcommodat ad fortunam belli. Cuius mora, & festinatio, hostibus ex æquo formidolosæ. Quippe quem nescias, vtrum diligentiùs caueas in

pro-

proximo ne, an in longinquo versantem? Cùm recessum faciat ad victoriam gradum, & periti saltatoris instar, resiliat vltro, vt vehementiùs insiliat, palmamque auferat. In hunc modum, suam inuicem, alter alteri concedendo gloriam, cumulatiorem ambo recipiebant.

Deliberatio Parmensis de Regijs persequendis.

At Parmensis in triumpho, belli quod supererat, memor, primâ noctis vigiliâ reuertitur in castra, initurus deliberationem grauissimam de Hoste persequendo. Vtendum nimirum victoriâ, non fruendum rebatur, instandum cedentibus, abnuentibusque certamen ex conscientia debilitatarum virium, vellent, nollent, in gratijs obtrudendum, cum spe maxima debellandi.

Compertum sibi (aiebat) Regalem aciem diuturnæ obsidionis ærumnis infractam, tam animis quam viribus inferiorem Catholicæ agere. Peditũ cohortes frigore, egestate, certaminibus exhaustas, neque meliorem conditionem equitum esse. Nam, prætérquam quòd pleræque nobilium alæ pertæsæ obsidij moram, domum redierint, in reliquis turmis, equos inopiâ cibi macilentos, & exangues, vix

vix ferendis dorſo ſeſſoribus, ne dum fatigationi bellicæ, atque incurſibus hoſtium futuros pares. Contra, Fœderatis equum, equitemque, menſtruâ refectos ceſſatione, ac pabulo, peditem pariter vegetum, & alacrem, vtroſque integros roboris, atque animorum, in laborem certaminis, & pericula ſuffecturos, conceptâque victoriæ ſpe, propter Nauarræorum fugã, dimicationem flagrantiſſimè concupiſcere. Inſiſterent modò retrocedentium tergis, arma oſtentantes; aut oppleturos obſtantium cæde campos, aut ſi fugere Hoſtis perſeueret, pretio nõ minori ſalutem redempturum, quàm, inſtar ſerpentis, caudæ exitio; clade ſcilicet poſtremi agminis, & ſarcinarum, tormentorumque iacturâ graui, grauiori exiſtimationis, & famæ. Peritos Duces non ſemper ex neceſſitate, interdum ex occaſione confligere. Hanc adeſſe præclaram, Alexandro credant periculorum non auido, quem conſultiùs, quam ferociùs tractantem arma, vel ipſi Galli nimium cautionis inſimulent. Momento præteruolare opportunitates rerum gerendarum in bello; proinde in ipſis temporum articulis

Thuan. Buſſier. Cater. Turt. Colom. Camp. loc. ſup. cit.

occupandas. Nisi fortunæ præbentis vltro crinem prehendere festinauerint, frustra manum in occipitium capillo vacuum iniecturos. Elabi sinerent denuò Nauarræ Regem è manibus; næ se prospicere futurum breui, vt confluente ad propulsandum Principis periculum armatâ nobilitate, quam in præsenti declinent martis aleam, ea mox Fœderatos insequatur, adigatque non pro gloria, nec de imperio, sed pro fortunis, & de capite dimicare.

Maineus cum Gallorum plerisque omittēdum Hostem, & Calidobechū expugnandum, censet.

Alexandri sententiam, præter Hispanos, Italos, & Belgas duces Guisius, & aliquot ex Gallis proceribus euicti vi rationum amplectebantur. Contra, fatali dissidio Mainei Dux, & cœteri ductores Galli disserebant: Henricum Regem celeritate suâ Farnesij conatus ludificaturum. Ponte videlicet arcuum, quem haberet in potestate, transmissurum in inferiorem Normanniam copias; vbi commeatum, & supplementa militum, vt in amica regione, interque fideles arces præstò futura. Ex aduerso, ista omnia persequentibus Fœderatis infesta fore; quos vbi annona in quatriduum comparata defecerit, vnde nam

nam suppleturos in hostili solo, præoccupato arcibus, & præsidijs Nauarræorum? Ergo in præsens videri conducibilius, inchoatam Rhotomagi liberationem absoluere, Calidobechum expugnando; cuius arcis interuentus omni maris commercio Rhotomagenses excludat. Se quidem (vltimò subdebat Maineus) vt Carolum à Lotharingia, innumeris beneficijs Alexandro obstrictum, quò is cunque duceret, præiturum: Vt interregem, & Vicarium imperij Gallicani, in Regni perniciem consentire non posse; neque Galliæ sacra, & profana omnia, certaminis aleæ numquam non periculosæ obiecturum, citra summam necessitatem.

Mainei, & Gallorum argumenta, cùm tamquam gnari locorum, hostiumque loquerentur, apud plerosq; authoritatem habebant, haud tamen Alexandro, & veteranis Ducibus probabantur, qui omne victoriæ momentum costituebant in experto sæpius beneficio celeritatis. Vix enim eam Regi daturam spatium, quo primam, mediamque aciem instanti discrimini, ne dum extremam, cum impedimentis eriperet. At, si Regium exer-

citum spoliari parte virium, famâque contingeret, cui nam dubium, quin Calidobechum, aliæque Normanniæ arces, cum largo commeatu, venturæ essent in potestatem victoris. Nimirum, sicut egestas & fames victos insequuntur, ita bonorum omnium copiam semper victoriæ comitari.

Farnesij, Hispanorumque non iniquæ suspiciones.

Eò potius inclinabant Farnesij, & Hispanorum suspiciones: Fœderatis Gallis non placere sanguinis ciuilis effusionem per gladios externorum: nec abhorrere fortasse minùs à triumpho suarum partium quàm à clade, bellum denique quàm victoriam malle. Ne videlicet, sublato armis Fœderatorum æmulo Franciæ Rege, Hispaniæ Rex, obstante nemine, arbitria Galliarum in se transferret. Hoc metu angi maximè constabat Mainei Ducis consiliarios Villaregium, & Ianninum, quantulocunque Hispanorum in Gallijs incremento, aduersarios manifestos. Duci verò Mainei num optabilem victoriam esse, quæ cum fine belli, finem dominationis faceret? Quo autem loco futuram eius existimationem, famamq; apud Gallos, Hispanos, Europam vniuersam? si quando, sub auspicijs Farnesij, Hugo-

gonotorum copias profligatas audirent à Fœderatis, qui ſub infelici Mainei ductu, ingenti clade ab Hugonotis affecti fuerant. Ecquid igitur mirum, ſi omni induſtriâ congreſſum armorũ euitaret, vnde certa ſibi pernicies, quò reſcunque caderent, imminebat, Catholicæ factionis exitium victo, victori, iactura principatus & famæ?

Non latebant Alexandrum acriores hæ cauſæ, queis præliandi ardor in pugnaciſſimæ nationis Ducibus intepuerat. Sed eò rem deductam videbat, vt periculoſiùs eſſet conſortibus religionis, & belli fidem abrogare, quàm decipi. Obſecundandum itaque tamquam fideliter conſulentibus fuit, vt in fide (quantum fieri poterat) retinerentur. Execrabatur interim tacitis cogitationibus, iniquam conditionem bellandi; perquam, ſuis à ſocijs prohibito Hoſtem vincere, pro munere impetrandum ſupererat, ne vinceretur.

Alex. à Socijs hoſtes vincere prohibitus, copias Calidobechum adducit.

Euerſis circa Rhotomagum munimentis, aggeribuſque Regiorum, ſeptimo Kalendas Maias exercitus Fœderatorum Calidobechum adducitur. Propè colles vineis, & fructuoſis ar-

Calidobechi situs & munimenta.

Cater. l. 13. & alijs loc. cit.

boribus consitos, haud difficilis, vel inclementis ascensus, in ampla planitie ad Sequanæ ripam situm est Calidobechum: septum quidem mœnibus excelsis, & validis, at non aggeribus terræ, nec munimentis, recentis militiæ more, firmatum. Garda Tribunus à Rege impositus præsidio, cũ trecentis peditibus, equitibus quinquaginta præerat, iussus aliquantùm obsidionem sustentare, quo ad auctus Rex copijs vndecumque conuocatis, ad subsidium accurreret. Obsecuti mandato Principis, & belli legibus præsidiarij Garda pedites, equites Brachioduro ducentibus, ad hostem longiùs oppido submouendum arctiores collium obsident calles, queis Fœderatorum aciem venturam prouidebant. Contra hos, binæ Vvallonum legiones præmittuutur, sub Bossuuio, ac Verthio Tribunis, ad expediendũ iter Catholicis copijs, quæ suos in ordines dispositæ, modico interuallo, subsequebantur. Pugna diutiùs, quàm pro inæqualitate virium tenuit, donec superior locus inferiores numero Nauarræos, Vvallonibus æquabat. Vbi verò his vndique se circumfundentibus, de fastigio collium, in

Præsidiarij obsident calles, quibus Calidobechum aditur

Postacrem pugnam pellũtur à Farnesianis.

cam-

camporum plana deiecti sunt, præsidiarij, nec circumeniantur à Fœderatorum multitudine, ad propinquum oppidum fugam intendunt, facto quidem operæ pretio, per certamen in multas horas extractum.

Patefactam armis viam ingreditur Catholicus exercitus, densatis primò ordinibus, pro angustijs loci, mox laxioribus, & explicatis, cùm in planitiem se euolueret. Statim atque flumen, & Calidobechum habuit in prospectu, nimbo pilarum de nauibus emisso salutatur. Batauorum nauigia circiter quadraginta, cùm ferueret certamen in collibus, ad ripam adnauigauerant, & perinde ac relictis iugis in campo se ostendebant cohortes, & alæ hostium, continuò tormentorum fulminibus excipiebantur. Nonnihil in primam aciem incommodi, plus terroris intulerat hæc tempestas, peditibus aliquot, equitibusque discerptis; cùm Parmensis admonitus, signo tubæ suspendere iter iussit agmina, ne in ferream procellam vltrò se induerent. Dein celeritate summâ in collem, qui ripæ, ac flumini impendebat, quinque minora tormenta cum binis grandioribus, trans-

Bataui in accedentes ad ripã fluminis Farnesianos, è classe tormentis fulminant.

Alex. tormentis subitò in collẽ adductis, naues Batauorũ partim mergit, partim fugat.

 ferri

ferri mandat. His Hollandicam classem remunerantibus iaculatione perniciosiori, quoniam certiores ictus ex fixo, & immobili solo, quàm ex instabili librabantur, rates aliæ super incidentibus repentè globis demersæ statim, aliæ remis, transtris, ac reliquis armamentis nudatæ, omnes in fugam præcipitanter actæ; vna cœteris grandior Prætoria scilicet, cùm ob amplitudinem molis, & quia parte remigij spoliata fuerat, fugam ægerrimè moliretur; exitium redimere deditione cogitur, & cum balistis omnibus, militibus, classiarijsque, Parmensi se dedit. Ita sublatis, quæ præsidium, & classis obiecerant, impedimentis, Fœderati Calidobecho circumfunduntur, castra muniunt, aggeribusque perductis obsidionem circumdant.

Prætoria nauis dedere se cogitur.

Calidobechum obsidione cingitur.

Alex. verberationi locū idoneū explorans, fortuito sclopi ictu vulneratur

Postera luce Alexander, comitante Principe filio, Motteo, castrorum Præfecto, alijsque, dum oppidum attentiùs contemplatur, ad verberationem constituendam; ictu fortuito sclopi, haud quaquam in spem tantam directi, vulneratur, quà brachiū dexterum carpo committitur; binisque illic perstrictis ossibus, pila langue-

guescente impetu, sedit in vulnere. Saucius in parte corporis admodum delicata Parmensis, cum acerbissimo sensu doloris, nullum voce, vultu, aut motu corporis, indicium fecit. Quin oppugnationi opportuna, vti occæperat, mandare perseuerabat in securitatem compositus, cum sanguis è brachio depluens in vestes, circumstantes amicos saucij Imperatoris admonuit. Neque tamen, ad curandũ vulnus, quamuis enixè à filio ingenua procumbente rogaretur, priùs redire sustinuit, quàm idoneum designasset locum, vnde oppidum quateretur; eòque comportandi tormenta, per fluminis vadum, rationem, tempusque præscriberet, reciprocantis oceani æstibus obseruatis. Posthæc, suis pedibus in tabernaculum reuertitur. Actũ non absimilem Farnesianæ fortitudini repræsentatum legimus apud Paulum Iouium à Marco Antonio Columna Romano Principe Carolo V. Cæsari militante in propugnatione Veronensi. In ea siquidem Columnensis inter dimicandum graui & ipse vulnere in brachio affectus, eo vsque doloris acerbitatem dissimulauit, plagæque non aspernandæ curationem di-

Sed vulnus dissimulat mira fortitudine.

Ad curationem prius in castra nõ redit, quàm locum verberationi tempusque designet.

distulit, quo ad mœniorum partem tormentis conquassatam, ac titubantem in subeuntes aduersarios cum strage agminum impelleret, atque ita vnius vulneris expiationi siue solatio, millia hostium peremptorum daret. Sed Columnensis vnum Parmensem ex Magnis Ducibus, post seculorum decursum suæ virtutis æmulatorem habuit, Parmensis adhuc neminem.

Ad curationem Farnesij medentes adhibiti vulnus cætera non leue, in malè affecto Ducis corpore, prægraue pronunciant, & permolestam, diuturnamque curationem futuram. Extrahendum enim erat multiplici sectione de brachio, in quod altè descẽderat plumbum, ne abiret in vlcus plaga, & conuulsione neruorum, dolores mortiferos afferret.

Medentes, qui plagam grauem pronuntiarunt, in remedijs adhibendis trepidantes oratione cõfirmat.

Ab adhibendis Duci remedijs asperioribus, ministrorum sedulitatem auerterat metus; cum Alexander à cubiculario causam edoctus cur cessaretur, chirurgos ad se vocatos interrogat. Vtrùm fœminæ in delicijs educatæ, an exercituum Imperatoris, admotos curaioni se putent, qui tam superstitiosè meticulosi, à fortibus remedijs abstineant manus? Quem inter

ter vulnera, & cædes in prælio versatum toties audierint, viderintue, an hunc in tentorio dissimilem sui, paulò austeriorem medentium opem auersaturum credant? Quin, omissâ reuerentiâ, & pauore superuacuo, membra ducis, perinde ac si gregarij essent, igne ferroue, prout res poscat, vrere, vel secare ne dubitent; vtinam in feriendo tam fortes, quàm ipse in perferendo! Parem in bello Duci, militiq; plagarum, ac necis conditionem propositam, vno discerni; quòd plus tolerantiæ ab Imperatore exigitur ad militiæ magisterium, in virtutis exemplum.

Huiusmodi adhortatione saucius integros cùm firmasset, administri curationem aggrediuntur. Viam primò molientes, quâ plumbeæ glandi exitus detur, ternas in brachio plagas, ad vnam sanandam aperiunt: immoto inter hæc Farnesio, spectanteque tamquam alieni corporis laniatum, interritis oculis, animoque. Verùm insecutus immanis dolor, quamuis peruicaciter dissimularetur, nec gemitu prodente, nec questu, cùm suas præcordijs faces admouisset, acutam inflammauit febrim, lectuloque affixit

Decumbere vi mali coactus Hispanicis copijs Filium, Maineum rerum summæ præficit.

xit vel repugnantem. Impotens itaque regiminis continuandi, euocatũ Ranutium Principem, Regis Hispani legionibus præficit, cũ secretis mandatis, ne, se inconsulto, prælio decernat, administrationem verò reliqui exercitus, cum sacri Fœderis Principatu, in Maineum reijcit.

Exercitus totius ingens mœror, & congestæ in Ducẽ mox, vt metuebant, amittendum laudes.

Tum, quemadmodum ægrescentis capitis conditio in membra transfunditur, sic vniuersam peruasit aciem, mœror ex charitate decumbentis Imperatoris, quasi omnes vnius viuere se spiritu, ac sustineri experirentur. Paucos enim ex omni ætate, memoriâque reperias Duces, quorum virtutem milites dilectione pari, admirationeque coluerint. Nec veterani modò socij tot bellorum Belga, Hispanus, & Italus, at ipsa nuper conducta tyrocinia, & recens in societatem armorum adsciti Galli; quorum animos Imperatoriæ laudis magnitudine obstupefactos, exquisitis humanitatis artibus deuinxerat sibi. Quamobrem, si militari suffragio, externum Principem in Galliæ solium euehi fas esset, quem Alexandro Parmæ, ac Placentiæ Duci præferendum putarent religione, sapientiâ, fortitudine, vene-

ne-

neratione, amoribus populorum,perinde præſtantem, prorſus haberent neminem. Ergo æſtimationem augente (vti fit) amittendi periculo (ſupremis enim admotum fama vulgauerat) Galli pariter, externique ad Prætorium concurrunt Imperatoris vicem dolentes, & ſuam. Ecquem enim Nauarræis conatibus obuiam posthac iturum tam callidè, tam animosè, vt modò fultum Gallicæ nobilitatis opibus Regem tempeſtiuâ declinatione fruſtretur, modò eumdem copijs imminutum adortus vltro, abſcedere ab obſeſſis vrbibus præcipitanter impellat? Ecquem alium tantâ pollere arte expugnandarum arciũ, aut propugnandarum? tam capiendi caſtris loci, quàm communiendi? Siue expediendorũ commeatuum, ſiue inſtruendæ aciei, tum ad profectionẽ, tum ad pugnam? virtute tam fortunatâ, vt, ſub eius auſpicio miles, victorem crebrò ſe meminerit, victum numquam.

Cùm hæc aliaque id genus, in laudem admiratio viri, deſideriumque ſuggererent, ad miſerandam indigni exitus calamitatem, querimonias vertebant. Hunccine caſibus belli grauiſſi-

Militum in Alex. amor & commiſeratio.

uissimis innoxiè defunctum Ducem, ignobilis vici expugnationem, suo capite emisse? pretiosi cruoris mercede constare Calidobechum Alexandro, Lutetiæ Parisiorum, & Rhotomagi citra sanguinem liberatori? Qui Traiectum, qui Antuerpiam in Belgio, Laniacum, Corbolium in Gallia, tot alias nobiles arces inuiolatus expugnauerit, huic obscurum Normanniæ oppidum obsidenti, traiectam ictu sclopi victoriosam dexteram; vt Calidobecho, apud omnes gentes, à Farnesij vulnere, fieret nomen? Talia quiritantes à misericordia sensim in iram, vltionisque cupidinem dilabebantur. Opperientes pro solatio proximam lucem, in quam erat indicta Calidobechi expugnatio, vniuersos tam præsidiarios, quàm ciues internecioni destinant, ne superstes quispiam, de illato Parmensi vulnere, gloriari queat.

Eorumdem ira & vindictæ studium in Calidobechi defensores.

Cùm efferatos indignatione tantâ Fœderatorum animos Gubernator arcis Garda, & propugnatores cognouissent, omnimodis anteuertendum putauere, vt festinatæ deditionis obsequio, placarent iracundiam victoris. Vix paucis tormentorum ictibus ex-

Qui vltro, exci lij metus, dedunt.

expectatis, mittunt (frustra repugnante Brachiodoro) ad postulandas conditiones pacis. Vt darentur primò laboratum, deinde, vt seruarentur. Frenente passim milite, & fas viuere quemquam negante, de sacrilegis illis, qui sanguine optimi Imperatoris manus impiauerant.

Quare ipsius Alexandri authoritate opus fuit, vt militaris ira frænaretur. Allegatis centurionibus, & tribunis, petijt à commilitonibus pietatis modum, in sæuitiem degenerantis: Ne, amore Ducis ea committerent, quæ Ducem læderent, & contristarent. Fas hosti, hostem in bello ferire, fas occidere. Qui hæc, tamquam peccata vindicare postulent, peccare in iura gentium, in leges belli, in Imperatorem, in Deum. Ne scelera quidem, citra scelus, à priuato vindicari, quanto magis iniustæ vltionis authores, Cœlo, ac terris vindicibus pœnam daturos? Castigatâ his increpationibus impatientia militari, vt remuneraretur fidem, diripiendum oppidum legionibus tradit, in tutum antea deductis (vti conuenerat) Nauarræis, & omni cibariorum apparatu seposito, qui Rhotomagum transportaretur.

Aegrè ab exercitu impetrat Alex. vt permissis abire Nauarræis, oppidi direptione contentus sit.

In-

Henricus partim vltro accurrente, partim accito è præsidijs milite, ingentem exercitum conflat.

Interim repens Fœderatorum è Picardia reditus in Normanniam, soluta per inopinatum illorum aduentum Rhotomagensis obsidio, dein periculum ne Regales copiæ profligarentur, si recedentibus Fœderati, vti Parmensis author erat, instarent, adductus denique ad expugnandum Calidobechũ victor exercitus, trepidis vbique nuncijs, per Gallias vulgata fuerant. Quamobrem nõ modò de prouincijs proximis approperatum à nobili iuuentute in equos insiliente; verùm etiam, qui longinquis regionum spatijs dissiti erant, plusquam ciuile bellum id rati, communemque agi causam, in tuendo gentilij Rege, aduersùs externos exercitus, Ducesque, confluebant in Normanniam, perpetuò agmine equitum peditumque. Nec his contentus incrementis Rex Henricus, ad vires magis, magisque roborandas, vbi Calidobecho Fœderatos per obsidionem illigatos intelligit, è Normanniæ, ac Picardiæ arcibus, quod neruorum, & virium obtinebat in præsidijs, ad castra conuocat, summamque breui conficit sedecim peditum, octo millia equitum, alijs præterea in dies, alijsque super-

uc-

uenientibus, ad propinqui certaminis famam. Fretus Rex multitudine copiarum, exercitum Calidobechum versùs, contra Fœderatos mouet; aut hostilium aggressione castrorum, aut explicata in certamen acie certus obsidionem depellere, Farnesioque reponere parem inustæ sibi, apud Rhotomagum notæ. In medio itinere deprehensum, conturbat simul, & recreat Nuncius tristium, lætorumque. Festinatam à propugnatoribus præter spem, voluntatemque deditionem Calidobechi arcis non admodum firmæ; ne Farnesianorum animos implacabiles experirentur, nimio plus irritatos, ob inflictum Alexandro Duci prægraue vulnus. Quo si iam confectus (vti nonnulli suspicarentur) obijsset, aut saltem, quod habebatur pro comperto, euasisset inutilis exercitus gubernationi, quam in Mainei Ducem, & Principem filium transtulisse ferebatur, Calidobechi iacturam fuisse tanti.

Ad soluendam Calidobechi expugnationē accurrit Rex.

In Itinere de festinata Calidobechi deditione simul & de Alex. vulnere cognoscit.

Ingens profectò emolumentum suis accessisse partibus Rex intelligebat ab remoto Parmensis obstaculo, per ægritudinem longæ atque ancipitis curationis. Siquidem Mainei

Calidobechi iacturam in lucro Rex ponit dum Alex. ab exercitus gubernatione amoueatur.

Ducem vt ab se victum, & inferiorem bellandi artibus aspernabatur, Ranutium principem vt iuuenem, & inexpertum, vnum Alexandrum nullâ non belli laude coæquatum sibi, annis, & experientiâ paulò supergressum reuerebatur: cuius nempè consilijs, viribusque bis interpellatum felicem armorum suorum cursum meminerat, seque à fastigio sortis, pene ad imum, inclinatione præcipiti detractum. Tanto itaque aduersario vel sublato, vel cessante, cùm ingentem fiduciam stabiliendæ rei suæ cœpisset, diuersâ tamen ratione, atque ante hac fecerat, redordiendum putauit bellum; iudicium suum approbantibus Bullionij Duce, & Bironio Mareschallo, quos amicorum præcipuos, & scientes belli, ad intima consiliorum Rex adhibebat. Memor igitur improsperæ ad Aumaliam pugnæ, aditique de salute, ac de libertate periculi, nihil imposterum moliri per audaciam, cuncta prudentiâ metiri, prouidentiâ anteuertere incerta belli, nec exultare ferociùs, nec licentiùs euagari militem pati, fortunæ denique donis non abuti, sed reuerenter habendo, demereri vt prolixior fieret. Ademptâ necessitate

Rex nuperę pugnæ infelicitate cautior supersedendum certamine iudicat.

pro

pro Calidobechi liberatione pugnandi, cùm perturbatio in hostium castris, & confusio ex mutatione imperij speraretur, ad extrahendum tempus, lentiori gradu promouet agmina, intentus occupandis circa, muniendisque finitimis locis, ne Fœderatis remeantibus exitus, aut cibarijs ingredientibus aditus pateret. Spem enim incruentæ victoriæ iniecerat militum copia, per quos facilè ad inopiam rerum omnium adigi posse Fœderatos credebat, in regione Regijs arcibus insessa, quæ aditus haberet in modum peninsulæ perangustos cum solo, licèt non infœcundo, frequentibus tamen vineis syluulisque, magis ad amœnitatem, & delicias pacis consito, quàm ad alimoniam militum, vsumque belli. Quà spectat oceanum, Dieppæ, Arques, & aliarum arcium præsidia circumiectos latè campos percursabant; à Sequana verò flumine, ad Quillebouium Hollandica classis ostia seruabat maris, ne penetrarent ad Fœderatos vlli à terris, aquisue commeatus. Tertiam, quæ supererat alimentorum subuectionibus, viam à Picardia, & Somona, per quam Parmensis intrauerat, suis copijs Rex

Fame non ferro vlturus Fœderatos, omnē aduehendi ad illos commeatus aditum occupat.

insedit, consilia capturus pro conatibus, & cœptis aduersariorum.

Conuocatis Ducibus Alex. suadere contēdit, vt Iuliobonam quamprimum exercitum traducant, nisi ferro aut fame, perire malint.

Posteaquam fessum longis itineribus militem Alexander triduano otio Calidobechi refecit, cognito Regis aduentu cum copijs amplificatis, in tabernaculum vbi iacebat æger ex vulnere, conuocat Duces, de castris aliò transferendis deliberationem initurus. In hac præfatus: Iam pridem se se cunctis belli artibus perfecisse, vt Rhotomago depulsum Nauarræ Regem,& existimatione, viribusq; nudatum, Fœderatorum armis (modò persequi vnà vellent) obijceret debellandum, si sua tunc sententia valuisset (addebat) scintillâ ignis, quæ supererat, extinctâ, nequaquam surrectura fuisse incendia armorum, queis conflagrarent. Nec exprobrandi studio, nota scientibus inculcare. Sed, quoniam præterita emendari non possent, vt futura dirigerentur; præstrueretque sententiæ suæ necessariam in posterum fidem. Quandoquidem non gloria, vel imperium, sed vita, & salus agatur omnium; in quo si rursus peccetur, non increpationibus Alexandri, sed Hugonotorum gladijs corrigendi sint, aut (quod longè

gè

gè miseriùs) vltima necessitatum humanarum fame. Ecquem enim bellicarum rerum tam rudem, qui non intelligat, quod inchoauerit Rex, absoluere adnisurum; vt videlicet, quâ maximè abundet multitudine equitum, vijs omnibus obstructis ad extremam penuriam Catholicos redigat? Vnicum se malorum impendentium effugium prospicere, si exercitus ad Iuliobonam, Ellebouij Ducis Castrum, trasmisso flumine, ducatur. Vbi & aquarum gurgites pro vallo, & fossa Nauarræis obiectum iri, & agrum fertilem, intactumque alendis copijs accomodum à tergo pandi; qui vbi depastus fuerit, proximum Gratiæ portum ditionis Fœderatorum cibaria suffecturum. Sustentandum illic parumper patientiâ bellum; donec Nauarrææ legiones, quæ modò viris, armisque luxurient, inopiâ pecuniæ, commeatus, & pugnæ de more consenescant. Ex quo fiat, vt de ijs otio profligatis, & marcidis, Fœderati sedentes atque integri, vti nuper apud Rhotomagum, victoriam referant.

Alij insulam bonam vocant L'Isle-bone.

Parmensi euidenter salutaria suadenti, Senatus bellici pars melior as-

Surdus ad salutaria Maineus denuò Alexandro obstrepit.

sentiebatur: obstante Mainei Duce, pro sua veteri consuetudine, ac libidine contradicendi. Speciosa dictu magis, quàm vera obijciebat: Migrantibus Iuliobonam vltra flumen Fœderatis, Nauarræos protinus inter ipsos, & Calidobechum castra posituros. Prædæ itaque relictum iri oppidum venale sanguine Imperatoris, cum dedecore partium, damnoque; Rhotomago in priores angustias redituro. Quanto satiùs ad Iuetotum aciem adducere? pagnm situ fortem, & Calidobecho tegendo (tribus nempe millibus passuum distanti) opportunum. Vt à portu Gratiæ commeatus eò subuehantur, se mandaturum. Mainei sententiam de more laudabant Galli, siue Duci suo obnoxij, seu quòd à lentioribus Farnesij consilijs abhorrerent: seu denique (quod postea cognitum est) quoniam iniquis animis ferebant, destinari ab Hispanis tam liberaliter ad copiarum vsum, hoc est ad direptionem, euastitatem, optimos ad Iuliobonam Galliæ campos, quorum Domini aliquot eo ipso in concilio dicturi sententiam aderant. Quamobrem opinioni Ducis Mainei Galli frequentes adhærere,

Gallorum plerique, priuatæ rei studio, Maineo assentiuntur.

Comte de Brissac.

dum-

dissimulato priuaræ rei studio, publicæ vtilitatis curas prætendere, Calidobechi iacturam, Rhotomagi pericula loqui, obsidionemque à Rege instaurandam de integro: incassum reclamante Alexandro, & Rhotomagum retineri, & Calidobechum recuperari, saluo exercitu posse; quem si annonæ difficultatibus absumi, dissiparique permitterent, obtestabatur, Religionem, Gallias, Belgium itura pessum, ipsosque Gallos, qui secum vnà seruari noluerint, vnà secum perituros.

Altercatio inter Gallos, & Farnesianos Duces orta, neutris cedere volentibus.

Cùm Farnesij orationem Hispani, Belgæ, Itali, Germanique Duces consensu exciperent, contra Galli, præ-
Thuan. Bussier. ter vnum Guisiæ Ducem, Maineo vniuersi assentirēt, magis ex pertinacia, quàm cum ratione, vt eiusdem gentis Historici affirmant, à disceptatione res in altercationem abierat. Alijs videlicet exigentibus iure suo, vt staretur sententiæ Imperatoris, obnitentibus alijs, vt in Gallico bello, Gallorum tamquam peritiorum regionis, ratio potior haberetur. Fluctuauit plures horas incerta deliberatio. Tandem Farnesius, vbi Maineum cum suis aduersùs argumenta, pre-

Alexander minus periculum maiori præhabens, & Gallorum defectionem veritus Mainei sententiam sequitur.

cesque, animos obstinauisse, ab amicis comperit, veritus ne abalienati à Sancto Fœdere, pacem cum Nauarræ Rege sancirent, per mercedem acceptissimam sanguinis Hispanorum, maluit inopiæ, ac famis commune cum socijs Gallis adire discrimen, quàm desertus ab ijs, prodituſque, seque, & Hispani Regis legiones in exitium certum præcipitare. Vicit ergo imprudens, & iniquus priuati commodi respectus iustissimam reipublicæ curam, præualuitque studium conseruandi Gallici agri, quàm integrum præstare exercitum vindicem Galliarum, & Religionis propugnaculum. Verùm sedulitas tam improba, fallax, votique irrita, vti meruerat, fuit: pœnas Farnesiani consilij spreti, Hoste, contra quem latum fuerat, expetente. Campos enim Iuliobonenses, quibus vt parcerent Galli Duces, neque communi causæ, neque amicis copijs, neque Imperatoris authoritati pepercerant, triduo postquam ad Iuetotum castra transtulerant, Nauarræ Rex cum suis legionibus occupauit. Geminum ille vnico facto, commodum est consecutus; quòd & vberis agri pastu, Regium exercitum aleret,

Rex Henricus Iuliobonensem agrum, cui parcitum volebant Galli, occupat, & omnem annonæ viam præcludit.

aleret, & commeatus, quos Maineus è portu Gratiæ subuehi iusserat, à Fœderatis excluderet, operâ Regiorum equitum, omnes inter medios regionis tractus pererrantium. Caritas itaque rei frumentariæ Catholicam aciem excepit paulò maturiùs, quàm futurum prænunciauerat Alexander. Eum porro super ægritudinem corporis, animique causa contristauerat recens, amissa gerendæ rei præclara opportunitas. Cùm enim, ad persequendos Fœderatos, pridie Kalendas Maias Rex Henricus mouisset, per viam tritam quidem, & militarem, sed bina intermeantem nemora, quæ septa muris (vt mos in Gallijs, ad paratiorem ferarum venatum) in longum protendebantur: necessariò interruptis ordinibus, & longo interuallo diffitis, Regis exercitus incedebat. Vix igitur Mompenserius primi agminis ductor, emensus tractum illum syluosum, in aperta camporum emerserat, cùm tendentes in aduerso colle Fœderatos conspicatus, ad magnitudinem periculi intellectam exhorruit. Nam, si tota mole virium in primam Regiorum aciem, abiunctam à reliquo corpore, continuò

Annonæ caritas in Fœderatorum exercitu.

Opprimendi primi Regiorum agminis à cæteris seiuncti occasio, Gallorũ Equitum negligentia amittitur.

Par-

Parmensis incumberet, priùs hanc profligatum iri apparebat, quàm subueniri posset ab acie media inter impedita nemorum gradiente, multoq; ab extrema minùs, quæ nondum iter saltibus interiectum intrauerat. Deprehensus his difficultatibus Monpenserius, per excursorios equites Regem, quo res loco sit, edocet, ad festinandum sollicitans, vnâque operâ copias in certamen comparat, ne incruentam victoriam auferant Fœderati. Neque enim hi segniùs aduerterant suæ commoditatis articulos, quàm sui periculi aleam Regij. Mainei Duce, ac Parmæ Principe protinus capita conferentibus, vtendum fortunâ statuitur, omnisque grauis armaturæ equitatus, qui potissimùm Gallis constabat, è castris emittitur. His ingenti alacritate procurrentibus, haud minori obuiam itur à Nauarræis, periculi magnitudinem dissimulantibus potiùs, quàm spernentibus. At congressus quò terribilior in speciem fuit, hastarum, armorumque fragoribus, eò placidior re ipsa, mansuetiorque extitit: nobilibus Gallis, qui polluere manus propinquorum sanguine detrectabant, ludicrum

velut

velut in theatro exercentibus, marte tumultuoso, & innocenti.

Notatâ collusione Gallorum, & occasionis fugacissimæ momento, Farnesiani Duces ad Imperatoris tabernaculum conueniunt; admissusq; Comes Alexander Sfortia, commilitonum nomine, signum pugnæ pro pedestribus copijs exposcit, spem non dubiam ostentans victoriæ, si promotis legionibus Hispanis, & Italicis, Gallorum in Gallos tepidius certamen effusâ de tubis grandioribus flammâ, recalesceret. Apertum triplici plagâ brachium, cum dolore summo, & febri acutissima, Farnesium per id tempus cruciabat. Opinionem præterea imbiberat recentibus exemplis firmatam, Maineo, & Gallis Ducibus non optari ex animo victoriam partium, finemque belli; seu priuati lucri continuandi cupidine, siue inuidiâ, mutuæ potentiæ Hispanorum. Abhorrere quidem ab Hæretici Regis imperio; sed eumdem prorsus armis exutum, & spoliatum potentiâ nolle. Quamobrem & ipse, suis vicissim subductis rationibus, animum induxerat: pro victoria laborare superuacuum; quando ijs non

Introspectis Gallorum consilijs Alexander legiones ad hostem opprimendum nō mittit.

pla-

placeret, quorum dexteris referenda eſſet. Illud cauendum etiam, atque etiam ſibi, necubi locum vulneris daret, ſeu ſociorum inuidiæ, ſeu ſolertiæ hoſtium, ſeu fortunæ temeritati. His cogitationibus volutantibus mẽtem, illud Sfortiæ ſubiecit, quod erat omnibus compertum: ad conſerendas cum Nauarræ Rege manus, non decumbente exangui Duce, ſed ſtante, ac viuido opus eſſe. Arma tamen capere exercitum, inſtructumque ſub ſignis, imperia operiri inuadendi hoſtis imperat. Interim ipſe de lectulo tranſgreſſus in feretrum, ad ſpectandam hoſtilium copiarum frontem, velitationemque Gallorum prouehitur. Non ſecus ac relatum fuerat, remiſſam, & languidam animaduertit; vnde nihil primo agmini perturbationis, aut moræ oriretur, quo minùs legiones ad prælium ſuos in ordines explicaret, pariterque acies media, quæ, Rege iter accelerante, ſe dabat in conſpectum, ad deſignatum in campo locum, ſine confuſione tranſiret.

Omiſsâ itaqe, quam fortuna ſimul obtulerat, ademeratque, victoriæ ſpe, ad ſtabiliendam ſecuritatem Parmen-

ſis

sis conuertitur. Præterquam quod fossis, aggeribusque castra munienda curauerat, ne inuitus ad certamen extraheretur, proximum collem in castra dominantem, præsidio occupari mandauit. Siue neglectum id, siue dilatum à Ducibus Fœderatorum, anteuertit exequi Nauarræ Rex, missisque quatuor Gallorum cohortibus, iugum insedit. Iam cespes circum attolli cœperat ad collocanda tormenta, quæ globorum procellâ Catholicam aciem infestarent, cùm Parmæ Princeps, vt non dum confirmato malo, dolorique Parentis occurreret, Camillum Capisuchium cum binis legionibus Hispaniensi, & Italicâ ad hostes è cliuo deijciendos destinat. Is festinato itinere Gallos repentè adoritur, & numero impares, post cruentum certamen, deturbat è tumulo. Inchoatam verò munitionem absoluere cùm maturasset, quatuor tormentis impositis, fiduciam vltra tentandæ expugnationis Nauarræis adimit. Multo intentior incubuit industria Catholicorum, ad nemus occupandum geminis castris intermedium; quod proceris arboribus frequens, & herbescente solo læ-

Regios è colle castris imminente, non sine sanguine deturbant Fœderati.

tum,

tum, equis militum egentissimis qualemqualem escam præbebat. Quin insuper ambage latebrosâ syluarum, opportunitatem fallendi dabat institoribus Gallis, à Regijs in Fœderatorum castra cibos, vberioris quæstus gratia, occultè transferentibus.

Fœderati nemus castris proximum occupant, muniuntque.

Sed, quo arctiora in dies omnia facerent Nauarræi, huiusce syluæ non inutilis possessione Catholicos euertere meditabantur. Priùs tamen quā id aggrederentur, exploranda erant munimenta, quæ nemori circumdederant Fœderati. Kalendis Maij triplici velitatione rem tentant. Bironius iuuenis primùm cum Duce Guisio, rursus Bullioni Dux cum Roneo, postremò Montinij Dominus cum Chiatreo, equestri pugna congressi. Verùm pilarum tempestas tam densa, subeuntes aditum nemoris equites regios excipiebat, vt munitionem propiùs lustrare nemini citra noxiam liceret. Tum, si qui, contempto periculo, id exequi ausi fuerant, ijs malè vulneribus, aut pessimè morte multatis, facultas erepta fuit, explorata nunciandi. Postera luce Bironius, qui cum æqualium iuuenum globo, vel hoc fungi munere, vel vitâ

Regij syluę munimenta magno suo periculo explorāt.

tâ

tâ defungi coniurauerat, non ſine extremo diſcrimine ſuo, ac ſociorum, è quibus interfecti non pauci, plurimi vulnerati, aggerem ſyluæ prætentum contemplatus eſt. Regi mox retulit: ſimplicis eſſe ſtructuræ, nullo munitum à lateribus propugnaculo, bombardis nullis, defenſumque à propugnatoribus circiter mille. His auditis Rex Henricus in ſpem expugnandi aggeris venit. Quatuor millia peditum Gallos, Anglos, Germanos, Hollandoſque tres in acies diſpertitos, ad æmulationem acuendam, ſub auroram diei auguſtæ Crucis inuentioni dedicatæ tentare aggreſſionem imperat. Duriorem initio fortunam ſunt experti, Vuallonibus, Hiſpaniſque in ſubeuntes perpetuâ iaculatione fulminantibus. At, vbi Regij, quâ præualebant militum copiâ, è varijs partibus nemus introgreſſi, à tergo à lateribus, à fronte intulere arma, multitudine magis obruti, quàm ſuperati Vallones primò, mox Hiſpani ad caſtra proxima ſe recipiunt, hi ſaluis, illi amiſſis impedimentis. Hollandi ad quatuor millia præſidio aggeris relicti, ne retentaretur à Fœderatis, omni diligentiâ præmunire

Miſſæ Nauarræorum legiones poſt difficilem pugnam Fœderatos ſyluæ munimentis expellunt.

munire

munire contendunt. Verùm id ipsum anteuertere iussæ Capisuchij, Idiaquesij, & Barlottæ legiones, millia peditum sena, primo diluculo ad aggerem progrediuntur: armaturæ grauis, & leuis equitibus percursantibus omnem planitiem, aggeres, & castra interiacentem; nequa vis hostium à tergo aggressores turbaret. Is ardor animorum, & impetus æmularum legionum fuit, vt Hollandos, post breuem defensionem, saluti suæ consulere maturo receptu compulerint. Neque hunc habere tutum, per infestos Fœderatorum equites licuisset, nisi Mompenserij, & Niuernij Duces, cum Regalibus turmis, opportunum refugientibus præsidium præstarent. Exinde Hispani, atque Itali, refectum celeriter aggerem, binis propugnaculis, propugnacula singula quaternis bombardis communiunt; ne de possessione nemoris, vltra litem Nauarræi armis intentent. Interim Rex neque suos interquiescere, neque aduersarios passus, ex ingenio indolis bellicosæ, an vt Gallicæ iuuentuti morem gereret, si à certaminibus cessaretur, castra deserturæ? ad alias rationes vexandi exercitus Fœderatorum indu-

Negligenter custoditum à Guisianis collem Regij occupant, & ex illo, in subiecta suburbia fulminant.

industriam conuertit. Iuetoti suburbio, in quo primum agmen cum Duce Guisio hospitium ceperat, imminebat collis, quem Gallorum excubiæ, loco præsidij, propter propinquitatem exercitus, tutabantur. Has per negligentiam, & socordiam agere Rex admonitus, occupandi collis negotium, senis Britannorum cohortibus mandat. Dein Bullioni Ducem, cum decem equitum turmis interequitare iubet campos pago finitimos, ad Guisianorum equitum fugam excipiendam. Neque prouideri dolus belli solertiùs à Rege, neque à Regijs diligentiùs administrari potuit. Nisi autem pari consilio, & audaciâ, obuiam itum esset à Catholicis Ducibus, non ambigitur, quin incuria Gallicarum stationum Fœderatis aciei primæ exitio constituta fuerit. Angli enim, nullis auditi, visique vigilibus, noctis intempestæ silentio, inscenderant collem, & excitato tumultuario suggestu, cùm aliquot minora tormenta imposuissent, in subiecta suburbia paulo ante lucem, iaculari cœperunt, resonantem eminus bombardarum fragorem, collabentium propiùs ædificiorum strepitu

comitante. Experrecti equites Guisiani tanto tumultu, adesse hostem, & perniciem intra pagum suspicari; grauissima quæque mala pauore nocturno suggerente. Expulsi ergo domibus, infidam stationem præbentibus, alij inermes, alij armati, sed ambo ignari, quos fugerent, aut quos impeterent, huc, illuc, veluti lymphati, ac mentis impotes vagabantur. Siquidem tormentorum tonitrua; & procidentium tectorum ruinæ, cùm hostilia omnia per aures ingererent, nullus interim hostis, quoquouersùm circumuoluerent oculos, apparebat. Vbi, ortâ luce, Britannos in proximo iugo, tamquam in ceruicibus hærere constitit: exterriti Guisiani milites, eijcere se parabant in campos, ad certam vtique cædem; nisi prouidentia Ducum intercessisset. Hi cum suis contubernalibus, ad oppidi portam progressi, fugam compescunt, partim minando per obuersas cuspides, tubosque, partim dehortando; cum negarent effugium ad salutem patere in proxima planitie præoccupatâ cateruis Nauarræorum, in id accinctis, vt Guisianos exciperent, & obtruncarent. Neque tamen se

Effusam suorũ è suburbio fugam Duces Fœderatorum inhibent.

se authores esse, aiebant, vt manerent in tectis fluctuantibus, & caducis, ipsâ sepulturâ extinguendi. Non discessum improbare, sed fugam, confusionemque; ne in hostem inciderent, sed vt incurrerent. Nam si armis protecti, si seruatis ordinibus, necessarium certamen fidenti animo, tamquam ex voluntate capesserent, non salutem illis modò, sed & victoriam polliceri. Transire quippe ab aggressis in aggressores terrorem, vbi repugnantes præter spem viderint, quos impugnant. Ceu clauus clauo truditur, ita per metum sanato metu, è suburbio prodeunt instructæ ad prælium turmæ, atque vltro in Nauarræos se inuehentes, inuehuntur. Inter pares viribus, animisque congressus ferociter initus, mutuâ consensione dissoluitur. Nauarræi enim acriorem opinione hostem nacti, cùm de præda quam inhiauerant, desperassent, nulla supererat causa, cur laborarent, pro infligendis vulneribus, accipiendisque. Guisianis autem pro magno munere futurum erat, si ancipiti sorte diù conflictatis, tandem se, suasque sarcinas in tutum recipere daretur. Quod modico impendio

Egressi instructis agminibus Guisiani cum Regijs pugnāt.

Pugnam mutuo vtrique consensu dirimunt.

stetit, duobus proceribus Contenantio, & Magionio in potestatem hostium redactis, dum in extremo agmine animosiùs, quàm cautiùs præliantur.

Equestre hoc leuius expectatione certamen alius congressus excepit, opinione pugnantium grauior, iustoque simillimus prælio; qui pedetentim ad vniuersi aleam belli geminas acies tracturus videbatur, nisi dispari ex causa, ambo Imperatores abnuissent. Occasionem præbuit nouum tentamentum Nauarræ Regis. Is ne spatium respirandi Farnesianis daret, alterâ luce Philippo Nassauio mandat, vt expugnet collem, vltra syluam superiùs commemoratam, positum: quem tres Vvallonum, totidem Hispanorum cohortes tutabantur, tanto à castris Fœderatorum remotum interuallo, quantum bombardæ ictus extenditur. Profectus ante lucem cum legione Batauica Nassauius, tegente iter syluestrium arborum densitate, ex inopinato tam ferociter arma tumuli custodibus intulit, vt semihoræ spatio imparatos, atque inermes indè deiecerit. Tunc edito quod conuenerat signo, vt socij cum tor-

Nassauius à Rege missus Fœderatos deijcit ex alio colle.

men-

mentis ad communiendum iugum accelerarent, ipse confestim militum manus in molitionem aggeris confert. Neque ex vsu erat, neque ex dignitate, vt eo loci Nauarræos consistere paterentur Farnesiani; qui magnis rerum difficultatibus irritati magis, quàm fracti obstinauerant animos, ante de vita cedere, quàm de vestigio soli quod insedissent. Protinus Camillus Capisuchius cum tribus legionibus Hispanâ, Italâ, & Vuallonica ad collem recuperandum à Mainei Duce, ac Parmæ Principe mittitur. Interea Fœderatorum peditatus ad pugnam expeditus, pro fronte castrorum in armis erat; extraque castra equites vniuersi tàm grauis, quàm leuis armaturæ vagabantur, præsidio suorum peditum futuri. Neque minùs ex aduerso Franciæ Rex, cuncta suorum peditum agmina Gallos, Anglos, Heluetios instructos ad prælium castris eduxerat, Mompenserij, ac Bullionij Ducibus altero cum Gallicis, cum Germanicis altero grauis armaturæ turmis, vtrũque cornu curare iussis; iussis pariter equitibus leuiter armatis percurrere interiecta camporum æquora, ne, si

Quem recuperare Fœderati missis illico fortissimis legionibus festinant.

Dum feruet in colle pugna miles vtrinque tanquam ad vltimum certamen educitur.

forte Hollandos è cliuo, quem tenebant, exturbari contingeret, eos in receptu circumuentos, alæ Fœderatorum obtererent. Continuatus geminas horas, inter inimicas legiones, in colle conflictus, ambotum exercituum in plano suspensos oculos, animosque spectaculo diu otioso detinuit expertes prælij, sed non curæ. Nam, vti cuiusque partis aggredientium, aut propugnantium sors erat; ita studio suorum adstrictos hos, vel illos, diuersimodè affici cerneres, vel gaudio, vel mœrore. Neque secus, ac si quidquam eâ sedulitate proficerent, significatione manuum, nisu corporum hortatu, monitu amicis laborantibus opitulari conantes. Secundior tandem aggressoribus fortuna, habitus animorum in exercitibus variauit. Lœtos Fœderatos, & alacres, tristes Regios; & de futuro sollicitos fecit. Postquam enim labore multo, & sanguine præsertim Italorum, Bataui pedites de fastigio collis depulsi sunt, dum per campos ad sua castra, se recipiunt, causam noui congressus præbuere, inter equites Regios, Fœderatosque. Hi quippe hostilem peditatum opprimere, plenamque

Depellantur tandem non sine multo sanguine Nassauiani.

Pugna hinc, inter vtriusque partis equites orta.

namque reportare victoriam, socios illi, amicosque defensare, atque vlcisci gestiebant, cùm ambos æmulatio virtutis, & ira ex æquo concitaret. Illos, vt spiritus contunderent Fœderatorum in maximis annonæ difficultatibus contumaces: hos vt hostem perpetuò lacessentem, atque importunum vulneribus, & strage compescerent. Primò equites leuiter armati, haud leue commisere certamen. Dein Mompenserio, & Bullionio alas loricatorum auxilio suorum submittentibus, ex aduerso Mainei, & Guisiæ Duces, Parmæ Princeps, & Marchio Renthiacus, cum grauis armaturæ turmis inuadunt. Neque modò consilia, & imperia Summates Duces, verùm etiam manus, & pericula miscuere: fulminantibus vtrinque magno fragore bombardis, cum pernicie grauiore Regiorum, propter peritiam in eo genere insignem Mottæi generalis magistri tormẽtorum apud Fœderatos. Vt incredibili animorum ardore pugnaretur, certaminis tamquam postremùm futuri opinio fecit. Adhibitus nempe vniuersarum viriũ vtrinque conatus, nullâ parte agminum dimicationis experte, neque

Decem horis miro ardore pugnatur.

tormentis de mane ad vesperam à iaculatione feriantibus; prolixitas pugnæ in denas horas marte vario protractæ, labores, discursus, ac molimina Ducum; è quibus, Parmæ Principem inter medios Anglos fortissimè præliantem suffossus equus destituerat, cùm æger Alexander sellæ gestamine non contentus, in equum imponi voluerit, vt acies medias intercursaret, prouideretque, ne qua occasio, siue necessitas pertraheret ambas ad certamen vltimum, quod eo tempore febris ardens, acerbique brachij sauciati dolores, concoquere non sinebant. Sed neque Franciæ Regi è sua re videbatur, arbitrio sortis committere victoriam, quam sibi certam de Fœderatis desponderat à subductione cibariorum. Quamobrem consentiens maximorum Ducum authoritas; apud oppositas hostiles acies præualuit; quamuis inflammatæ armorum furore, gustati sanguinis auidæ, cupidæque vno certamine cuncta finiundi, ad nouissimum casum ruerent. Assiduo certè labore, vulneribusque lassatos æqualiter exercitus, alterum diuturnæ belli moræ, alterum ingrauescentis inopiæ, immane

Militem finiundi brlli cupidū hinc Hēricus, illinc Alexander, diuersis quisque de causis inhibent.

mane quantum tædium cœperat, ita vt in celeri, seu morte, seu victoria positum vtrisque malorum remediũ videretur.

Et sanè Fœderatorum legiones exhaustæ tot malis, decrescebant in dies; ex militum septemdecim millibus, ad nouem summâ redeunte. Pedes autem Farnesianus ferro, ac tempestatum iniurijs inuictus non reperiebat, quibus armis grauissimæ omnium necessitati obluctaretur. Neque meliori conditione equites erant; ad maciem redactis equis generosioribus, inopiâ, & malignitate pabuli, aerisque inclementiâ, quâ dies, noctesque sub dio versantes macerabantur; cùm defectus pecuniæ, angustias commeatus prægrauaret. Siquidem egens bellator, non erat ijs promercandis, quæ à lixis, & calonibus hostium commutanda grandi pretio afferebantur. Inter quæ prostabat venalis & aqua, propinquo licèt flumine. Quoniam Sequanæ ostia subeuntes oceani fluctus, marinam amaritiem dulcibus aquis inspergebant. His difficultatibus fracti pedites Galli, qui Sancto fœderi militabant, ad fallendas Regiorum custodias facul-

Exercitus Fœderati calamitates ex cibariæ rei penuria

Et ex penuria pecuniæ.

tatem

tatem nacti communione vestis, & linguæ, sub signis quotidie rariores apparebant. Equites verò per Aumaliæ Ducem disertè denuntiauerant, nisi stipendium solueretur, castra communiter deserturos. Et quidem à re nummaria nihilo erat instructiùs ærarium Regis. Sed sufficiens victus ex fertilibus circum prouincijs, quæque veluti iure suo rapiebat pauper miles, pro stipendio erant, & pro solatio. Præter victoriæ spem, quam ad lenienda belli tædia omni arte alebat Rex Henricus, extremas Fœderatorum ærumnas exaggerans, non ex falso. Nam, qui vnus ijs mederi poterat, Parmæ Ducem ad salutis penè desperationem adduxerat vulneris ægritudo, quæ inter summos brachij multifariam secti cruciatus, recruduerat magis, assiduis irritata vigilijs, queis, inquietanti diurnis assultibus, nocturnisque Nauarræ Regi obuiam ibat. Quod nisi præstaret ipse, licèt semiuiuus, & consilium sæpius, interdum præsentiam, feretro circumuectus, hostilibus tentamentis opponeret, ingens profectò clades Catholicæ Religioni, & Christianæ Reipublicæ exitialis, accipi potuit. Exedebat

Penuria pecuniæ etiam in exercitu Regio Sed ciborum copia leuabatur, & spe victoriæ.

Alexander doloris violentia administrando bello penè inutilis redditur

bat insuper Parmensis animum, vnde pernicies (vti solet) redundabat in corpus, inueteratus inconsolabilis mœror, ob salutaria consilia repudiata non semel à Gallis Ducibus; quorum noxiæ pœnas innoxius ipse, suusque exercitus, communi omnibus periculo luerent. Quamobrem laboribus, & curis afflictam valetudinem onerantibus, animo sic linquebatur interdum, vt ne obeundis quidem vitæ officijs, ne dum belli consilijs expediendis videretur par. Accedebat ad malorum cumulum, quod Ducis quoque Mainei valetudo tentari cœperat, Georgius Basta Equitum Commissarius æger decumbebat in lecto, vno è summis Imperatoribus, integro Parmæ Principe; quem ne multiplicati labores obruerent, aut generosè in discrimina se offerentem, ne fortuiti casus interciperent, & Pater, & exercitus metuebant.

Alij etiam Fœderatorum Duces morbo tentantur.

Hæc incommoda Fœderatorum ad Henricum Regem deferebantur, per crebra transfugia Gallorum, qui nutante Sancti Fœderis fortunâ, mutabant fidem. Plenus itaque Henricus fiduciâ victoriæ citra belli aleam conficiundæ, ad æmulandas Farnesij artes

Has necessitates Regi patefaciunt Galli transfugæ.

artes industriam contulit. Sepire vallo castra, aggerem circumducere, propugnaculis, ac tormentis munire, ne à Fœderatis omnem aliam salutis viam interclusam cernentibus, per certamen, & victoriam effugium tentaretur. Cùm autem abundaret militum copijs in tantum, vt aduersarios duplo peditum, triplo equitum numero superaret, per hos obsessis omnibus annonæ itineribus, ad vltimam famem adducere meditabatur. Mompenserij Dux, cum primo agmine, ad dexteram Catholici exercitus tetenderat, vnde dimissæ, ad custodiendos circumiectos campos, nequa cibaria inueherentur, excursoriæ turmæ, Regijs equitibus ex Diepæ, Sancti Valerij, aliarumque arcium præsidijs, eamdem operam præstantibus occursabant. Mediam Regiorum aciem, in qua peditatus extetni Britannici, Germanici, & Heluetici robora inerant, super militari via, quæ Picardiam spectat, Rex Henricus ipse collocauerat. Bullionij Duce, cui postremum agmen parebat, sinistram partem occupante, tractumque omnem, & colles, per quos à Rhotomago ad Calidobechum via militaris du-

Omnes adimendæ Fœderatis annonæ vias obsidet Rex Henricus.

ducit. Vnum Sequanam præsidijs regijs vacantem, sui amplitudo aluei, & profunditas aquarum maris æmula muniebat; præter Batauicam classem, quâ medium flumen ad Henricopolim custodiente, si qua nauigia, cum cibarijs à Gratiæ portu, ditionis Fœderatorum, ostium Sequanæ intrauerant, ad Calidobechum, & Farnesij castra adspirare prohibebantur.

Ita rebus ad votum fluentibus; Rex adductus in confidentiam maximam, certam in manibus victoriam credere, atque affirmare, tàm domesticis in sermonibus ad familiares, quàm in literis ad prouinciarum Gubernatores, & ad Britanniæ Reginam, Germaniæque Principes, datis. Inclusos velut in cauea, in Calidobechi peninsula, Fœderatos circumsideri, cibo, potu, omnibus vitæ alimentis exclusos. Nisi pennis in sublime elati, cœleste iter cum auibus captent, effugia patere nulla; sed neque fortibus viris optanda, per hostium dexteras vulnera, & necem oppetituros. Occumbendum tamquam ignauis, tamquam victis, vinctisque, infelicissimo lethi genere; nisi maturè positis animis,

Inde victoriæ fama in Gallia & extra Galliã propagatur.

mis, armisque, victoris clementiam exorent. Nam se miserorum sanguine non egere, ad exaturandam sæuitiem; neque postulare, quò superbiæ indulgeat, vt Caudina Romanæ ignominiæ exempla renouentur. Quin humanarum vicissitudinum memorem, cunctis, qui arma tradiderint, vitam, libertatem, & commeatum in patriam polliceri: Gallis vt pote ciuibus, etiam arma redditurum, dummodo Sacramento fidem obligent, non laturos vltra contra Regem. At retentos cum Farnesio primarios Duces, ad pacem firmiùs sanciendam, pro vadibus fore.

Variè Europã hic rumor afficit pro studijs nationum.

Splendida isthæc Franciæ Regis prædicatio, in varias Europæ regiones delata, varijs animorum motibus, pro studijs nationum accepta est. In vniuersum, conclamata res Fœderis haberi, deplorata Alexandri salus, Regisque triumphi passim per ora hominum circumferri. Quin eâdem famâ Parmensis aures adlabente, quamuis improspera valetudinis risum vix admitterent, temperare non potuit, quin superbam Hostis fiduciam iocis perstringeret, acriùs factis vindicaturus. Tantum animorum in ex-

Iocatur Alexander in Hostis fiduciam.

exangui pectore supererat. Habere se Regi gratiam (dicebat) qui gloriatione magnificâ fecisset, vt se conditionis Fœderatorum minùs commodæ non pœniteret. Quo enim propiùs desperationem venisse rem Fœderis percrebuerit, eò conspectiorem futuram laudem Imperatoris, ex insperato fortunæ rotam conuertentis. An dubium esse, medenti morbos, Nauarcho tempestates optabiles incidere, vnde sanando, saluandoque, per miracula artis gloriam quærant? Nimirum, ex quo Dux Mainei, & Galli consiliarij, vincendi occasiones à se non semel indicatas præteruolare passi fuerint, ecquam aliàm opportuniorem restare viam grassandi ad belli decora, nisi vt exercitus fame perditus, sub Duce semiuiuo, hostibus multitudine, copiâ militum, & cibariorum superioribus obsistat, frustretur, illudat, perque victoriam, & prædas de Nauarræis reportatas, reuictam Regalis iactantiæ vanitatem in triumphum ducat?

Sequanam nauibus traijcere, & Lutetiam exercitum adducere statuit Alexander.

Iam pridem Farnesius, ex quo contractiorem in dies annonam fieri senserat, rationem excogitauerat, quâ de laqueis in quos alienâ culpâ se induerat,

duerat, suo se ingenio extricaret. Anceps primò aspectu, plenumque audaciæ consilium, sed perinde necessarium, ac salubre, Sequanam transmittere nauigijs, & festinatis quantâ maximâ celeritate itineribus, Parisios in tutum recipere constituit copias, per viam priùs hostilium oppidorum direptionibus alendas, ditandasque. Vt commodiùs destinata perficeret, castra propiùs flumen collocanda duxit. Primo mane, Sequanam versùs, & Calidobechum, silentibus tubis, tympanisque exercitum mouet, cùm opportunè suborta nebula profectionem tegeret. Ne strepitus vasa colligentium exciret hostem inquietum, insiturumque abeuntium vestigijs, quatuor lanceariorum turmæ, cum senis fistulatorum cohortibus progressæ, sub Ranutio Principe, Regias in aditu syluæ stationes, quàm tumultuosissimè inuadunt. Iamque primoribus cæsis, aut fugatis, ferociter instabant cœteris Fœderati, cùm exeuntes è castris Nauarræi equites, peditesque certamen summâ contentione redintegrant. Dum illic strenuè res geritur, & à depluente vndique pilarum tempestate, per-

Prima luce castris egreditur.

Fallendo Hosti Filium cum aliquot equitũ peditumque turmis ad inuadendam Regiorum stationem emittit.

perstrepunt cuncta, Fœderatorum agmina per otium, & securitatem ad Sequanæ ripam se transferunt. Tres horas tenuit obstinata in fronte nemoris concertatio. Cùm ex vna parte Fœderati speciem præberent, quasi locum ab hostibus insessum occupare niterentur, cùm ex aduerso Regij fortissimè repugnarent. Donec Ranutius à suis admonitus, in tuto iam socias copias esse, sensim cohortes pedem referre imperat, atque extremo agmini, quod Aumaliæ Dux regebat, se adiungere. Has porro ipse concitatiore gradu est subsecutus, improuiso abscessu attonitos relinquens equites Regios, Regemque. Qui postea solertiam iuuenis Farnesij sine fine laudauit, vbi discussâ nebulâ, vacuisque apparentibus Fœderatorum castris, innotuit, quò velitatio illa, & pugna tam vehementer pugnata spectasset.

Dum feruet concertatio, Fœderati in tutum euadunt.

Sequitur suos Princeps Farnesius, & dies hosti fraudem aperit.

Quamuis nihil propiùs fuerit, quã vt militum paucorum siue incuriâ, siue flagitio, huiusce receptus gloria deformaretur, aut in cladem verteret. Siquidem in reditu, Princeps Ranutius tria ænea tormenta, in pristinis deserta castris offendit. Quamobrem

Relictas per incuriam tres curules machinas magna suorum lætitia in castra adducit idem Princeps.

quantumcumque periculum, à propinquo hoste, si fortè recedentis tergo inhæreret, post hanc ignominiam ponens, confestim cohortes, quas dimiserat, ab itinere reuocat, atque earum collatâ celeriter operâ, in castra militares machinas reducit, cum ingenti Parentis gaudio, & militũ triumpho. Quæ sanè omnia licèt incredibili alacritate perfecta fuerint, magna tamen ex parte fructu suo caruisset labor, nisi Nauarræos à persequendis, cùm pedẽ referrent, Farnesianis auertisset, aut suspicio insidiarum, aut tædium, & lassitudo certaminis. Adeò in bellis & sapienter prouisis, & fortiter administratis, quasi iure suo fortuna interuenit, & nisi virtuti Ducum quantumuis exaggeratæ, calculum suum addat (vt cum vulgo loquar) cæca isthæc rerum Domina, martialis gloria non absoluitur.

Henricus abeuntium Fœderatorum vestigijs insistit, in omnẽ rei gerẽdæ occasionem intentus.

Periniquo animo tulit Rex Henricus hunc receptum, migrationemque Fœderatorum, in tanta propinquitate suarum legionum, citra periculum, ne dum citra cladem, suosque Duces tantâ belli arte à Parmensi puero circumductos. Quare non modò in castra, quæ manc hostes reliquerant, ipse

ipse vesperi cum exercitu transgressus est, sed postridie vix ortâ luce ad speculanda noua Fœderatorum castra contendit, vt, sicubi munita essent negligentiùs, illac locum infligendo vulneri quæreret. Animaduertit stationem equitum leuis armaturæ, à reliquo exercitus corpore spatio disiunctam longiore, quàm vt subueniri cōmodè posset, si fortè à Regijs inuaderetur. Id ipsum castrorum vitium prior Alexander notauerat, cùm adumbrata ei de more proponeretur in tabella forma castrorum, iusseratque per celerem mutationem equestris hospitij, periculo anteuerti. Quominùs extemplo obtemperaretur, obstitit auaritia Prodromi equitatus, qui suas in tutum sarcinulas auehendas ante curauit, quam Imperatoris mandatum ad Duces equitum perferret. Quapropter vbi detrimentum à studio priuatæ reculæ, reipublicæ importatum audiuit, præcipiti fugâ gulam merito laqueo subduxit. Rex igitur posterâ luce mille pedites, equites bis mille, cū septem minoribus tormentis ad aggredienda castra Farnesianorum equitum mittit, sub fortissimis Ducibus Bironio iu-

In leuis armaturæ equites, lōgiùs à reliquo Fœderatorū exercitu seiūctus lectissimā militum manū immittit Rex.

niore, ac Nuano item filio clarioris alterius, quem olim in Belgio militantem, sub auspicio Orangij Principis, à fortitudine bellica, & etiam amisso in pugna brachio, sicut Valentinum Hispani brachium ferreum appellauerant. Cœteræ quoque cohortes, & turmæ vt armarentur Rex præceperat, vbi res posceret, ad subsidium accursuræ. Irruptio Regiorũ, & repentina fuit, & vehemens, audaciam augente propinquo exercitu: cùm ex altera parte Fœderatorum disciplinam fecisset solutiorem, absentia Georgij Bastæ equitum Commissarij, qui Calidobechi in oppido, ex morbo iacebat æger. Itaque equites breui defensione tentata, desertis tentorijs, impedimentisque, vix incolumes in maiora castra se recipiunt.

Fœderati equites, vix tentata defensione in maiora castra se cõferunt relictis impedimentis.

Illic ad arma conclamatum, statimq; Hispanorum quatuor cohortes, sub Duce impigro Francisco Venero, siue ad auxiliũ, siue ad vltionem instructæ prodeunt. Fistulatores omnes erant. Quare occupato aggere imminente valli per quam onusti predâ redibant Regij, non modicam intulere crebris iaculationibus cladem, grauiorem illaturi, de loco peditibus ad prælian-

Redeuntibus cum præda Regijs non parũ cladis Hispani fistulatores inferunt.

dum,

dum, quàm equitibus opportuniore; si aut reliquus Hispanorum peditatus insequi Venerum festinasset, aut nisi Nauarræi expeditionis exitu vtcunq; prospero contenti; securitati suæ, maturato cum præda reditu consuluissent.

Hoc infortunium stimulos accelerandæ profectionis Farnesio subdidit. Quandoquidem eò ventum videbat, vt neque suis Ducibus, morbo, & fame languentibus, neque Gallis perfidia insuper laborantibus, credere tutò rempublicam posset, nec denique satis fideret ipsimet sibi: quippe qui, aliàs integris viribus, errores ministrorum corrigere solitus, tunc in languido corpore, deficiente sæpius animo; nisi per interualla, Farnesio toto vti non poterat. Cœterum, nacto iam filum, quo se his labyrinthis euolueret, artificium fuit adhibendum, per quod Maineus, & Galli consiliarij à suis Hispanorumque sententijs diffidere pertinaces pellicerentur, vt quemadmodum victoriam recusauerant, ita etiam salutem nõ abnuerent. Mottæo castrorum Præfecto consiliũ primò communicat, mox eodem adiutore ad pertrahendum in sententiam

Hoc equitum infortunium Alex. iter accelerare cogit.

Vt Maineum ad traijciendũ Sequanam inducat, Mottæi opera vtitur.

Consiliũ Maineo Duci, & Mottæ Domino communicat.

tiam Mainei Ducem hac ratione vſus eſt. Cùm propoſitum traijciendi fluminis, ambobus aperuiſſet; vterque ſtatim; ex ingenio, & aſſuetudine Lotharingus, Mottæus ex compoſitô, & ſimulatè ad contradicendum eriguntur. Magnas ambo difficultates, & aperta diſcrimina obijciebant. Latitudinem fluminis, altitudinemque aquarum propè oceani oſtia, in immenſum excreſcentium: tum propinquitatem Regij exercitus, equeſtribus, & pedeſtribus copijs affluentis; tranſuehendorũ inſuper in alteram ripam tormentorum, ſarcinarumque multitudinem, præter equitatum, peditatumque. Ne modicos quidem torrentes, ac riuulos, citra periculum coram hoſtibus tranſuadari: quanto diſcrimini fore expoſitum tranſitum fluminis interminati, ſtatis marinis æſtibus ad pelagi ſimilitudinem procelloſi? in vicinitate porrò tanta Regiorum, qui nauigia vltro citroque commeantia, vel impetita tormentis demerſuri ſint, vel manu, ac prælio occupaturi. Niſi fortè ſperaret Alexander, furtim tranſmitti poſſe tantum aquarum, à tanta vi militum, impedimentorum, baliſtarumque

Propoſitæ ab his difficultates.

que

que, nil sentiente, aut nil ausuro propinquo Rege, iuxta vigili, & inquieto? Qui videlicet ad Fœderatos diuexandos omnibus horis, &, ne quoquam se inscio, inuitoue cogitarent, sua propemodum castra ipsorum castris applicuerit. Addebat præterea Maineus generosè sententiam suam popularem, & in vulgus militum probabilem. Si valetudo propè complorata Farnesij, si morbi Ducum, militumque, & nihilo meliùs à commeatu, & pecunia valens respublica, ex tædio vitæ consilia desperata suggererent nonne expeditiùs irruptionem per medias Nauarræorum acies tentare, vt in prælio non in fuga, non vndis obruti mortem indecorem, sed gloriosam ferro nec inultam viri militares oppetant? Hæc Maineus. Cui Parmensis disertè: de sua, multo minùs de communi salute desperasse se pernegat. Consilium quidem afferre nouum, anceps, arduum, sed perinde necessitatibus exercitus Catholici, ac saluti accomodatum. Quodque (vti bis meminerint à se factum in Lutetia olim, nuper in Rhotomago liberatis) incolumitatem suis, hostibus terrorem, &, si interpellare ausint,

Soluuntur ab Alex. qui sui consilij rationes explicat.

exitium, admirationem cunctis gentibus sit pariturum. Receptum suadere, non fugam. Quamuis hanc aliquando, inter artes belli, ad intercipiendam victoriam, computari. Luce, palàm in conspectu Regalium legionum, Sequanam cum exercitu transiturum, ita quidem rebus omnibus temperatis; vt non lixa, non iumentum, ne sarcinula quidem (modò imperijs pareatur) peritura sit. Binarum noctium, & vnius interiectæ lucis interualla, traducendis copijs deposcere. Si qua pars equitum, aut impedimentorum superfuerit, eam Rhotomagum mittere statuisse, vt illo ponte traijciat. Post hæc, de fabricandis, in vtraque fluminis ripa, geminis castellis disseruit. Quorum alterum Sequanæ iugum imponeret, classemque frænaret Hollandicam, ne ab Henricopoli, vbi sedebat, soluens naues adoriretur Fœderatorum exercitum transuehentes, alterum, quod obuersum Regiorum castris, circumpositam planitiem seruaret, prohiberetque, ne pedites, equitesque Galli Farnesianis in cymbas conscendentibus negotium facerent.

Cum hæc, aliaque in id spectantia
vber-

vbertim Alex. explicuisset, Mottæus tamquã vi argumentorũ euictus manus dare, probare inuentũ, laudare solertiam, operis confectionem poscere. Annuere pariter Dux Mainei, seu rationibus, & authoritatibus amborum inductus, seu quòd in rebus angustis, æmulatio refrixisset, an denique, quia cautum sibi, per priorem dissensum, satis duceret, ab improsperæ (si fors obstaret) profectionis infamia. Eò igitur intentior Farnesius in expeditionem incubuit, cuius omnis siue gloria, siue dedecus, in se vnum redundatura erant. Præter innumerabilem copiam lintrium, lemborum, ratiumque variæ magnitudinis, quam Rhotomagi comparari mandauerat, ibidem extrui quàm occultissimè iussit quædam molis maioris nauigia; aliaque iustæ magnitudinis cõplura, dein terna inter se, aut quaterna coniungi: quæ asseribus fulta validissimis, & constrata capacibus tabulatis, quadraginta militaria tormenta, sarcinas legionum, & cum equitibus equos commodè transportarent.

Alex. sententiã Mottæus primũ deinde Maineus probat.

Plurimas variæ formæ naues Rhotomagi cõfici curat Alex.

Cùm verò rates tradere Domini abnuerent, nisi pretium ante numeraretur, negarentque opifices Rhoto-

ma-

magenses, opus iniunctum perfecturos, mercede non constitutâ, in extrema inopia Hispani ærarij, ad publicam rem tuendam, publicâ exercitus beneuolentiâ Farnesio abutendum fuit. Quidquid igitur auri, argentique paulò splendidior miles, vel in nummis, vel in annulis, torquibusq; seruauerat, vt conferrent, inuitatu prouocauit, exemploque; desumptis de suo, atque diuenditis argenteo instrumento, pretiosâ supellectile, & aureis ornamentis. In hunc modum conquisitâ, & Rhotomagum summissa pecuniâ, mirabili celeritate naualis apparatus instruitur; cum admiratione vtique & plausu illarum gentium, ad quas mutuæ huiusce munificentiæ fama peruenit? ambigentibus ijs vtrũ laudarent magis charitatem ne militum, præter suum sanguinem tenues fortunas prodigentium, vt duci suo victoriam festinarent? an fidelitatem Imperatoris, præstitutum ad reddendam pecuniam commodatam diem more suo anticipantis: denique asseuerantibus vtrisque, & Alexandrum Ducem tali exercitu, & commilitones tam magnanimos Imperatore tanto dignissimos fuisse.

Petr. de Castr. an. 1592.

Cum pecunia deesset ad instruendũ nauiũ apparatum, suo suorumq; militum ære ac diuendita pretiosa supellectile hunc defectum supplet.

In-

Interim ad custodiendam ripam, & flumen, hoc, ne ab exercitu Regio; illam, ne ab Hollandica classe, infesta transmigrantibus fiant; octo cohortes Vvallonum, sub Claudio Barlotta Tribuno; transmissæ in vlteriorem ripam erigunt, muniuntque propugnaculum stellatâ formâ; cuius tres radij Sequanam spectantes, vniuersam aluei latitudinem defensabant. Per idem tempus in opposita citima ripa, simile huic propugnaculum excitatur à Bossuuij Comitis legionarijs, instruiturque tormentis quatuor, & propugnatoribus mille ducentis; queis non modò fluminis transitus muniebatur; & arx obuersa mutuis fouebatur auxilijs, verùm etiam circumiacentibus latè campis, à tempestate pilarum iniectus terror, ripæ accessu Regias legiones arcebat.

Vtramq; ripam gemino excitato propugnaculo munit.

Constructis arcibus, & exercitu ad profectionem accincto; quæ in XI. Kalen. Iunias indicta fuerat, sub antecedentis diei vesperam; de repente oculis Fœderatorum innumerabilis multitudo nauium in flumine apparuit. Hæc paucis ab Rhotomago horis, velocitate summa descenderat, incitata cursu defluentis amnis, & re-

Naues Rhotomago aduenīūt

cursu oceani reciprocantis. Præter maiores rates, minoresque grandia nauigia, transuersis contecta trabibus, & pontonibus connexa visebantur, pro equitatu, & bombardis æneis trasuehendis. Vbi ad ripam classis hæc nauigiorum omnis generis appulit, nullâ interpositâ morâ, pedites Galli, equitesque cum Duce Aumalio impositi, tum illorum sarcinæ, cum aliquot militaribus tormentis, eâ ipsâ nocte traducuntur: præmisso quidem ad traijciendum Rhotomagi pontem, cum suis impedimentis Belgico equitatu. Ortâ luce, vt reliquæ legiones Hispani, Vvallones, Itali pari securitate transmitterent, decem Italorum signa sub Camillo Capisuchio, & quadringenti equites Belgæ, Italis permixti, sub Appio de Comitibus Pontificij exercitus Moderatore, progrediuntur in campos, Nauarræis tentorijs proximos; vt speciem præbeant prouocantium de more Regios ad velitare certamen. Inter hæc Nauarræ Rex, rarescere paulatim, atque imminui Fœderatorum aciem, quæ sedebat in collibus, conspicatus in suspicionem bellici doli venerat. Sed opinatus alia omnia, præterquam id, quod erat

Primum mox agmen ratibus impositũ trãsit.

Henricus dolũ suspicatus Bironium exploratũ mittit, quid rerum hostis agat.

erat, quod videlicet in tanta propinquitate, atque in conſpectu Regalium copiarum tranſire Sequanam Parmenſis auderet, iubet Bironium iuuenem cum expeditis equitibus inſcendere proximum cliuum, ſpecularique quid rerum Hoſtis agitaret. Biro celeriter faſtigium collis emenſus nouam, & vix credibilem, niſi teſtatam oculi facerent, inuſitati ſpectaculi aperit ſcenam. Fœderatorum copias tranſmittere vaſtiſſimum flumen, erectis vtrobique in ripa geminis hinc, atque illinc propugnaculis cuſtoditum. Alueum Sequanæ, quantus in latitudinem patet, ſtadia paſſuum ferè duodecim, contabulatum, ſub innumeris latere nauigijs, partim commeantibus lentè cum ſarcinarum oneribus, tormentorum, militumque, partim remeantibus vacuis, eòque perniciori natatu fluuium remetientibus, ad cæteros tranſuehendos. Fœderatorum alios in vlteriorem ripam iam tranſgreſſos, atque à Ducibus diſtributos in ordinem, ſub ſuis abire vexillis: alios de pontonibus bellica tormenta, ſarcinaſque deponere: alios recèns appulſos exſcenſionem meditari. Neque ſecus in citeriore ripa, de reli-

Cuncta ſedulò explorat Bironius.

quis

quis paucis (minus enim quintâ exercitus parte supererat) nonnullos operam nauibus onerandis dare, scaphas, & lembos ad traijciendum quosdam ingredi, reliquos dispertitos in cohortes, ac turmas, tutari transgredientium terga; præter binas peditũ, totidemque equitum acies in campum profectas, vel ad submouendos longius à ripa Regios, vel ad detinendos, frustrandosque adumbrati certaminis scenâ.

Exploratam Regi nuntiat, Hostis audaciam, & mutatam repentè rerum faciem miranti.

Cùm ex Bironio quamocyssimè reuerso huiuscemodi narrationm Rex Henricus audiret, stupore primum defixus hæsit, mox dolore, atque irâ inflammatus excanduit. Angebatur maximè, quod infringi sentiret in manibus palmam, subripique victoriam exploratissimam, cuius ipse famam in Gallias, & propinqua regna nuncijs literisque distulerat. Circumclusam cassibus prædam nescio quà inopinanter elabi, dum Sequanæ fluctus ab Oceani recurrentis æstibus inaccessos indigenis, externi exercitus nauigant, ratium syluâ repentè subnatâ. Eo ne se fato bellare, vt militarium laborum fructus Farnesianis toties artibus interceptos doleat? Sic belli

furto

furto Lutetiam ante sesquiannum: sic alio Rhotomagum nuper surreptum, alio denique nunc Parmensem, & semetipsum ex vulnere semianimem, & legiones à fame semimortuas, cladi, aut captiuitati subducere? Quid facturum, si se integro, aut illis valentibus vti posset? At non semper bellicos dolos feliciter processuros: aliquando detectam maturè fraudem in caput authoris reuolui.

Cum animum eiusmodi cogitationibus momento volutasset, equites leuis armaturæ ire præcipites, ad occupandam hostium fugam imperat. Mox ipse subsequitur, cum alis loricatorum, quantâ maximâ celeritate, vt extremam Fœderatorum aciem adhuc in ripa fluminis, impeditam inuadat, opprimatque. Ad satietatem trucidaturos (exclamans) reliquias exercitus dissipati, neque ausuras obsistere impares numero, animisque, quæque iam in fuga, non in ferro, non in dexteris, at in pedibus, ratibusque; spem salutis reposuerint. Quin eodem impetu, nauigia parata conscendere iubebat, vt in alteram ripam transgressi, cæderent agminū secundi, & primi fugientium terga,

spo-

ſpolia diriperent, atque vnius prælij felici exitu, finem Fœderis tyrannidi, ſuo autem Regi, Gallici regni coronam imponerent. His animatæ vocibus Regiæ turmæ citato curſu, ad Sequanam deſcendebant, haud dubiam perniciem portantes Fœderatis tam in flumine, quàm in ripa verſantibus.

In ſubeuntes temerè Regios Fœderati è propugnaculo ſulminant.

Sed Boſſuuianum propugnaculum furentibus interceſſit. Cùm hos, & illos pariter tegeret, pilarum procellâ, in Regios temerè ſubeuntes effusâ. Qua ſtatim diſcerptis primoribus, proximis ſauciatis, reliquorum curſus fuit retardatus. Rex ipſe tunc reprehenſo equo, in alia conſilia reuoluitur. Imperat illico peditatũ cum tormentis acciri, ad arcem ſubitariam, verberatione, atque aſſultibus excindendam. Simulque alia tormenta transferri iubet in collem Sequanæ impendentem, quem continuò præmiſſis equitibus occupauit, vt inde fulminantes bombardæ rates hoſtium in flumine deprimerent, mergerentque. Vtrumq; conſilium irritum fecit tum ſolertia, tum velocitas Farneſiorum. Siquidem, antequam Regiæ cohortes cum tormentis muralibus ad quatiendam Boſſuuij arcem, aduenini-

Propugnaculũ expugnari, tormenta in collẽ promoueri iubet Rex.

nirent, eâ iam relictâ, Bossuuiani, detractas inde bombardas, in nauigia transferebant. Et Alexander ab altera ripa conspicatus Nauarræos molientes in cliuum æneas balistas, intellecto periculo, Centurionem in lembulo ad Principem filium legat cum mandatis, vt Regijs cohortibus in collem enitentibus opponat Italicæ legionis fistulatores inter vineta, syluasque impunè iaculaturos. Quod vbi factum, & Regij pedites cum tormentis iter occæptum omittere coguntur, circuitu longiore tutiorem viam ad colles quæsituri, & spatium interea Fœderatis est datum, quo non modò vltimæ aciei agmina euaderent in alteram ripam, verùm etiam, quod erat reliquum agminis, Vvallonicæ cohortes, cum Principe Ranutio, tormentisque naues postremò ingrederentur.

Regis conatus celeritate & industria Farnesiorũ eluditur.

In medio hi cursu erant, cum æneæ bombardæ de colle, in quem labore multo à regijs tandem translatæ fuerant, euomere perniciem cœperunt, tum in Vvallones nauigantes, tum in custodem fluminis Barlottæ propugnaculum. Sed grauior eius tempestatis terror, quàm damnum fuit. Si-

quidem ferrei globi cùm in aggerem rectà inciderent, nihilo maiorem, quàm pro mole cuiusque pilæ, hiatũ faciebant: & Fœderatorum rates, vt æneam procellam declinarent, obuersis iaculationi puppibus, ad inferiorem ripam proras direxerant. Maioris verò molis nauigium, quo tormenta vehebantur, ad Millaregium, paulo supra Calidobechum appulit.

Nouum Farnesianorum discrimen à superueniente ex improuiso Batauorum classe.

Ita cunctis prosperè procedentibus, nouum periculum, vnde minùs timebatur, exoritur: quo Farnesiani receptus gloria, quæ in tuto collocata putabatur, in discrimen de integro rediit. Cùm enim à Bossuuiano propugnaculo raptim auecta terna tormenta grandiori nauigio transportarentur, quàm remotissimè à collibus, è quibus Nauarræorum bombardæ detonabant, ecce tibi obuiam prodeunt armatæ Batauorum naues, à Sequanæ fluminis ostio: vnde, seu fortè fortunâ Farnesianæ profectionis audito strepitu, seu consultò, per nuncium Regis admonitæ, ad obturbandum ascenderant. Tunc deliberatio difficilis tam nautas machinarum vectores, quàm custodes milites tenuit,

nuit, quasi Scyllam inter, & Charybdim deprehensos. Incerti videlicet erant, vtrum præstaret progredi, an retrocedere? Nam, si vltra tenderent, imparesque viribus in Batauam classem incurrerent, clades certa, vel captiuitas imminebat. Sin ad superiorem ripam, longiùs à Batauis nauibus auerterent cursum, suberat timor, ne à depluente propiùs hostili pilarum nimbo submergerentur. Parmæ pariter Principem, qui cum equitibus in pontone vectus ad littus appropinquabat, haud minor animi fluctuatio circumdedit. Rediret in subeuntes Hollandos, vt periclitantia tormenta periculo suo vindicaret? Præter quã quòd iniquissimum certamen, de humilioribus in superiores naues futurum apparebat, salutem publicam, quæ in portu iam erat, in fluctus, & discrimina reuocabat. An trium tormentorum exiguam iacturam, post exercitum incolumem, cum quinque supra triginta tormentis haberet? Angebat pudor, metusque, ne quid spoliorum, non tam neglectum à Farnesijs, quàm ab se occupatum, Hostis iactaret. Vicit in iuuenili animo perfectæ laudis cupido: & cũ paterna, tum

Id periculum magnanima Parmæ Principis audacia discutitur.

auita aduersùs Galliæ Regem, æmulatio. Nam virtute par, felicitate Superior fuit alteri Ranutio Veneti equitatus Ductori, qui ante ducentos, & ampliùs annos Carolo VIII. Franciæ Regi ex Apenino in Insubriam descendenti; ferreum cataphractorum aggerem opposuit, ceciditque in Tarensi prælio deuotione Romana, victima Italicæ libertatis. His ergo gloriæ facibus instinctus Farnesius iuuenis in cymbam resilit, Motteo Capisucchio, Sanpaulo, alijsque proceribus comitatus, & ad tormenta defensanda prouolans, priùs exemplo, dein hortatu commilitones circumuectus accendit. Ne tam grande Catholicis partibus dedecus, & intolerandum Imperatori parenti suo dolorem inuri paterentur, vt vel vnico militari tormento potiretur Hostis. Frustra liberatum bis Rhotomagum, frustra Sequanam toties, & ad vltimũ coram legionibus Regijs impunè trãsitum: si vllas haberent Nauarræi, quas pro trophæis ostentarent, agmini Farnesiano detractas exuuias. Reputarent fidelissimi commilitones, quid ab ipsis militare sacramentum, quid Alexandri reuerentia, quid ante

par-

parta tot belli decora exigerent. Sibi omnia facere, ac perpeti certum, ne qua labes honoratissimi post hominũ memoriam receptus gloriam inficiat. His vocibus perorantem Parmæ Principem, excepit ingens plaudentium legionum clamor, repercussu circumiacentium riparum, nemorum, vndarumque congeminatus. Continuò in lintres, & lembos, etiam qui iam ripam obtinuerant, cum suis quisque contubernalibus Duces insiliunt, atque maioribus, minoribusque sclopis instructi Hollandis minantibus bellũ, bellum vltrò inferunt. Barlottæ propugnaculo, cui fluminis custodia credita erat, in succedentes hostium naues, pilarum nimbum præmittente. Neque segniùs ex aduerso Regij tormentorum libratores in flumen, & Fœderatorum rates, è colle iaculabantur. Sed dispar erat in vtrisque, vti periculum, sic & metus. Nam Fœderatorum lembi, quò incitatius in Batauos ferebantur, eò longiùs Regiorum à terra ictus declinabant. At Hollandorum naues, cùm Farnesianas oppugnatum venirent, in effusam de propugnaculo globorum tempestatem se induebant, mox innumera-

Hollandi, vnde venerant, redire cõpelluntur.

 bi-

bilium nauigiorum assultum excepturæ.

His geminis quassata terroribus, & antequam congrederetur, superata Bataua classis, circumactis proris, eòque directis, vnde venerat, imperium fluminis liberum reliquit Farnesianis. Qui per ostentationem pugnæ, victoriâ potiti, & quidem incruentâ, ouantes gaudio ad ripam appellunt. Illic è nauigijs deposita tormenta binæ Hispanorum cohortes à Ranutio in id destinatæ excipiunt, mox instructis ordinibus, aciem mediam, quæ præcesserat, subsequuntur.

Rates, quæ Fœderatos transuexerant, aut Rhotomagum remissæ aut igne absūptæ.

Substitit parumper cum reliquijs extremi agminis Princeps, donec pōtones, & rates, quæ tantum exercitū transuexerant, partim Rhotomagum, cum suis nautis pactâ mercede remuneratis, reuertuntur, partim custodibus vacuæ, ne quem ad persequendū hostibus præberent vsum, subiectis in ripa ignibus concremantur. Ad extremum omnem fluminis tractum incendijs collucentem deserens Princeps Ranutius, paulo pōst solis occasum coniungitur Alexandro. Is lento itinere ad Blimentui vicum, statim à militibus captum, ac direptum tri-

bus

bus à Sequana millibus paſſuum, caſtra poſuerat, munieratque; copias, quæ flumen ſiue ponte Rhotomagenſi, ſiue nauigijs tranſmiſerant, reliquo eius diei, & nocte proxima præſtolaturus.

Poſtquam hos recepit, aliosque milites collegit diſperſos in campis, poſtridie Lutetiam versus itineri paratum, & prælio feſtinatione tantâ exercitum mouit, vt quadraginta propemodum millia paſſuum vnius diei ſpatio confecerit. Anteuertendum putabat celeritati Regis, quem fruſtratum cæteris tentamentis, expeditas ad vltimum turmas immiſſurũ ad Fœderatorum inſectanda veſtigia conijciebat, nec falsò. Siquidem Rex Henricus, vbi Regalium copiarum impetus, Batauicæ claſſis irruptio, & bombardarum de collibus iaculationes, in abſcedentes Catholicos fruſtra fuere, quod vnicè conandum ſupererat, omnem equitatum leuis armaturæ cum ſuis Ducibus, per arcuenſem pontem accelerare præcepit, vt, ſi quos licentia militaris, & libido latiùs de populandi, aut ex morbis, vulneribuſue inualetudo, in via tardiores effecerat, hos à ſuorum ſubſidijs ab-

Alex. recepto omni exercitu ſumma celeritate Lutetiam contendit.

abiunctos opprimeret. Intercepti sunt nonnulli, & trucidati ab equitibus Regijs iratis, ob frustratam spem victoriæ, prædarumque.

Imminentes Regij vestigijs Fœderatorum paucos interceptos trucidant.

Altera luce Alexander Buscasciardum vicum in via positum cùm occupasset, Mainei Ducem cum equitum, peditumque subsidijs Rhotomagum inde dimittit, ad firmandum statum ciuitatis, ne per occasionem à propinquo Rege retentaretur. Tertia die Neoburgum oppidum, quòd se dedere recusasset, expugnat, diripit, inceditque. Mox Eudamum conditionibus intrat, quoniam victoribus Neoburgensi excidio satiatis pro venia supplicauerat.

Neoburgum expugnat & vastat, Eudamum deditione capit Alexander.

Difficilè dictu est, quantam rerum copiam de spoliatis Hugonotorum oppidis in transcursu auexerint Fœderati: multiplicem commeatum, generis varij supellectilem, non exiguam vim auri, argentique, paratam vltro, & expositam inuadentibus prædam; quandoquidem tamquam in summa pace agebant, securi vnicè Catholicarum legionum; quas in Normanniæ angulum compulsas, obsessas, tantùm non captas, popularium litteris, ac testificationibus acceperant.

Exercitū opulentū direptionibus hostiliū agrorum Lutetiā versus Parmensis ducit.

Thuan. Bufs. Cater. Turt. Camp Colom. loc.cit. Pet de Castro 1592.

Quin

Quin lætioribus in dies aduenientibus nuncijs, & conditiones referentibus, quas Rex victis indulturum se promiserat, more humano, quo placita facilè creduntur, & augentur in maius, vota pro successibus, & facienda pro factis, vulgata fuerant. Grauem igitur exercitum, opulentumque direptionibus hostilium regionum trahens, celeritate mirabili à Sequanæ ostio, ad Charentonium pontem quatriduò populabundus Farnesius venit. Hinc immissâ Lutetiam ad distrahendum ingenti frugum, pecorum, & aliarum rerum prædâ, vnâ operâ Parisienses ciues ciborum lautitiâ, & suas legiones pecuniarum pretijs lætiores fecit. Quamuis autem hospitaliter inuitaretur, abstinendum duxit militem ingressu Ciuitatis, omni deliciarum genere affluentis. Verebatur ne, sicut homines ab extremis in extrema sine valetudinis vitio migrare non solent, ita Farnesianus exercitus, maxima penuriæ mala perpessus, copiâ rerum difflueret subitâ, quemque aspera præliorum non fregerant, opulentia, otium, & lasciuia vrbana dissoluerent. Subitario è nauibus ponte constrato, per Alexandrum de

Mon-

Montibus Tribunum Italicæ legionis ad Lutetiæ custodiam excubantis: Sequanam rursus cum copijs, tormentis, & sarcinis traijcit, iterque dirigit ad Theodorici castrum, quod anno superiore Hispanicis expugnatum armis Hispanico præsidio tenebatur.

Principes fœminæ Lutetiâ egressæ Parmēsem conueniūt gratulantes.

Egressæ Lutetiâ Principes Matronæ Nemorosia, Mompenseria, Guisia prætergredientem Farnesium conueniunt, & liberatum Rhotomagum, seruatum exercitum Fœderatorum, vtrumque summa cum gloria, gratulantur.

Qui in castro Theodorici copias quiete, ac stipendio reficit.

In Theodorici castro Parmensis agmina egestate, certaminibus, & itineribus fatigata, quindecim dierum requiete, ac militarium operum vacatione recreauit, in regione amica, & abundanti. Tum aduectâ de proximo Belgio pecuniâ, stipendium exoluit emeritis legionibus, quæ semestrem in Gallia militiam, duobus tantū aureis viritim adnumeratis tolerauerāt. Exinde vt exercitum Regis Hispani, adhuc in Gallijs hærere sentirent per sua damna Nauarræi, Regijs circum arcibus arma inferri imperat. Alias populationibus & incendijs agrorum alias assultibus repentinis, vel obsidijs

ex-

experiri vim belli. Epernæum quàm primum expugnari mandat, arcem non ignobilem, in ripa Matronæ sitã; quâ in potestatem Sancti Fœderis redactâ, laxabatur Lutetiæ annona, & proximæ vrbi Chatalaunó, in qua Senatus prouinciæ sedem habet, metus ex periculo creabatur.

Rhoni Dominó sub auspicio Mainei castrorum Præfecto Generali dimidiam partem copiarum subsidio Fœderatorum destinatam tradit legiones quinque sub Fustembergio, Bossuuio, Balansonio, Barlotta, & Capisuchio Tribunis; cum Italico, & Vvallonico equitatu sub Marchione Malaspina; quibus omnibus in Gallia Camillus Capisucchius præerat; & ipse ab Alexandro in Belgium regrediente Maineó parere iussus. In huius itaque aduentu Epernæó admota sunt castra; positisque idoneó loco tormentis, verberatio instituta. Cùm labefactata perpetuó quassu mœnia idoneum ruinâ spatium aperuissent, arcis Gubernator Sancti Stephani Dominus instantis periculi monuit Regem. Is continuó Niuernij Ducem, & Bironium Marescallum, cum equitatu præmittit, cæteris rebus compositis,

Ex literis Alexandri ad Capisuch. 10 Iun. 1592. & Mainei 21. Octobr.

Mainei Dux Alex iussu Epernæum obsidet, & ad deditionẽ vrget.

Rex equitatum præmittit, cum peditatu secuturus.

sitis, cum volucri acie subsecuturus. Nam post abitum Fœderatorum, statim Germanas legiones cum Anhaltino Principe defectu stipendij tumultuantes exauthorauerat, Gallos quoque pedites vigilijs, prælijsque oppidò lassos remiserat domum, senis millibus externorũ peditum, binis equitum Gallorum reseruatis, quos Farnesio, si quid in Gallijs vltrà moliretur, opponeret. Biduum ijsdem in castris est immoratus ex mœrore animi, & inopia consilij, quò arma, & vires verteret incertus, cùm omnia vacua, & muta circumspiceret arua, collesque paulò ante duorum exercituum fremitu, classicis, & clamoribus resultantes. Elapsum è manibus, & auectum procul hostem penè captiuum, materiem perpetuam virtutis Gallicæ iuuentuti auidæ præliorum, simulque spem sibi debellandi, rursus abstulisse. Contritam incassum obsidione trimestri Franci, Britanni, Bataui, Germani militis operam, Elisabethæ Reginæ consumptum aurum, suam, & suorum Ducum diligentiam elusam, tantum sudoris frustra fusum, & sanguinem etiam Regalem. Robora bellatorum, flo-

Digressis Fœderatis, magnam exercitus partẽ dimittit.

Mœrens, & incertus animi ob frustratã spem victoriæ.

rem

rem nobilitatis, præclariores Duces, quibus in acie Mars pepercerat, post hostis abscessum, exantlatæ militiæ malis extabuisse. Interque hos Franciscum Borbonium Mompenserij Ducem Regij generis Principem, cui Rex ipse virtutum excellentissimarũ quodammodo inter se pugnantium præconium dedit, virum appellans per æquè pium, & militarem, quantum in sanctitatem Catholicæ fidei propensum, tantum à Sancto Fœdere, atque à perfidia Fœderatorum alienum, Regi studentem vel maximè, sed eiusdem Regis, in causa Religionis, minimè blandum obiurgatorem.

Ob multos bellatores, & Duces ferro extinctos, aut morbo interque hos Mompenserij Ducem, qui Regis laude dignatus fuit.

Iam verò Belgium repetenti Alexandro, res Fœderis, Catholici Regis armis prosperè gesta in tribus Galliæ prouincijs nunciatur. A Lotharingiæ Duce in sua ditione, in Britannia minore à Duce Mercurij, cæsos vtrobique in acie Hugonotos, Epernæum verò in prouincia Briæ per obsidionem subactum industriâ, Camilli Capisucchij, qui vti eius deditionis potissima causa à Maineo Duce ad transigendum cum obsessis de conditionibus missus, optimas detulit, vt fe-

Colom Turc.

Tria vno tempore prosperè gesta nunciantur Alex.

fi-

ſtinata deditione auxilia Regis irrita faceret, quod planè contigit è ſententiæ. Quare ſenior Biro cum arcis paulò ante hoſtibus deditæ munitiones exploraret ad recuperationem tentandam, ictu tormentariæ pilæ fortuito in caput impactæ, exanimatus concidit; vberibus lacrimis defletus à Rege, qui Ducis egregij, amiciſſimique caput, nō Epernæi modò, ſed ſexcentarum arcium pretio redemptum vellet. Neque ſolùm Bironij Patris miſera cæde, verùm etiam filij prægrandi vulnere, multoque ſuorum ſanguine, Epernæum receptum conſtitit. Quin interuallo menſis integri ne dum quatriduo ea oppugnatio milites Regios fatigaſſet, niſi Rex, per ſimulationem inuadendæ proximæ arcis, elicitâ inde potiori parte præſidij, legione Vvallonica cum Barlotta Duce, mox oppidum ſemierme, tota mole virium aggreſſus foret.

Vt Regi paria reddant Fœderati, pro Epernæo Veruinium adoriuntur; & à quadringentis equitibus, ducentiſque peditibus fruſtra defenſum ad deditionem compellunt arcem ſitu, & ſtructurâ nobilem, nobiliorem intra ſexennium futuram pace, inter poten-

tentissimos Europæ Reges inibi constituenda. Nec eo contentæ Catholicorum copiæ, quoniam Nauarræ Rex, ad fluminis nauigationem Parisiensibus impediendam, i n Matronæ insula propugnaculum extruxerat; ad eosdem ab altera parte subleuandos, Crespiacum in Valesijs obsidione cingunt, expugnant, locique custodiam Capisuchio, eiusque militibus committunt, vt ijs deducentibus cibaria ex fertili circumiacente regione, Lutetiam securè deuehantur.

Ex Ducis Mainei ad ipsum Capisuchium literis 21. Oct. 1592.

At Farnesius grauissimi belli curâ, periculisque, maiori gloria quàm felicitate defunctus, in procerum concilio, statum exposuit valetudinis suæ, quæ tum à veteri intercuti morbo, tum â recenti vulnere, nimio plus debilitata languebat. Neque enim tempestiuæ curationi locum fecerat occasionum necessitas, quotidiana discrimina, & ambigua frequentium præliorum. Retulit sententias medentium, qui authores erant, vt omissis militaribus munijs, ad Spadanos fontes recurreret, si consultum cuperet saluti præcipitanti. Senatu itaque annuente, in Belgium Idibus Iunij reuertitur, statimque ad Spadanas

Qui admonet senatū, de statu suæ valetudinis, & de sententia medentium.

aquas

aquas contendit: præmonito per literas auunculo Rege, quàm afflicta valetudine, quàmque imbecillis corporis viribus vteretur. Quamobrem Imperatorijs muneribus impar, gratijs ante actis ex animo Regiæ Maiestati, pro continuato tot annos Præfecturæ splendidissimæ honore, supplices preces adhibebat, vt per eius clementiam abdicare liceret. Vacaturum quod supererat vitæ, cum sustentandæ valetudini, tum animo ad suprema componendo. Successorem proinde quem deligere dignaretur, opperiri, qui virium integer, vegeto corpore, animoque prouinciarum administrationem capesseret: tum, si quid à languido Duce peccatum, corrigeret, repararetque. Missionem sapienter flagitanti Parmæ Duci, Hispaniæ Rex, pari sapientiâ repulsam dedit. Cùm enim Hispanæ rei, pariterque Christianæ plurimum referre iudicaret, vt Belgicus exercitus, primo quoque tempore, Gallias repeteret, vbi, habenda erant super Catholico Rege deligendo comitia, ijs adesse regendis, moderandisque consilio, atque armis, Alexandrum volebat, haud ignarus, quantâ ob pruden-

Regem etiam admouet, & successorem mitti postulat.

Philippus Rex Galliarum comitijs pro Rege deligendo cõuocatis Alex. adesse vult.

dentiam, gloriamque belli, apud Galliæ proceres, populosque authoritate polleret. Laudare se itaque repetitum salubrium aquarum vsum, sperareque (respondit) quemadmodum commodæ superioribus annis extiterint, ita non absimilem, ad ineundam tertiam in Gallias expeditionem, illarum sensurum opem. Hortari ergo, ac si opus sit, etiam imperare, vt per æstiuos menses in vnam instaurandæ valetudinis curam intentus, nullis inde, ciuilibus, aut militaribus munijs abduci se sinat. Sibi cætera cordi fore, Comitemque de Fuentes Petrum Henricum Gusmanum ex Hispanijs mittere, qui pro Alexandro, ad Alexandri nutum, rem Belgicam temperet. Vnam Gallici Regis electionem, dignum seculorum curâ negotium, Farnesianæ industriæ gubernandum reseruare; quod, instar nauigij diutina tempestate iactati, ex alto littus tandem aspiciat. Modò magnus Gubernator laceris velis, & armamentis vtcunque ad cursum aptatis, portum occupare non cesset.

Laudat regressum ad Spadanas aquas, vt earum ope conualescat magis.

Vnicum sed maximum negotium electionem Regis illi commendat.

Tam honorifico auunculi Regis iudicio, imperioque Farnesius, post iuuentam, & virile robur in obsequio

Catholicæ Religionis, & Maiestatis traducta, postremos quoque ætatis actus; & vltimum vitæ spiritum impendere iussus est. Nec detrectauit ille obsequij tenax, & parendi certus, quamuis in dies deficere labantia membra sentiret. Verùm ita rebus commodabat humanis, districtum duorum ingentium bellorum curis animum, vt imminens pro coronâ celesti certamen decretorium æternitatis attentiùs meditaretur. Quinque siquidem mensium spatio, quot à reditu de Gallijs, ad exitum è terris intercessere, sæpius expiatis confessione culpis, quinquies ad diuinum epulum accessit; confectisque testamenti tabulis piarum largitionum refertis, Principem filium in Italiam ad auitas ditiones redire compulit, ne quid, occasione paterni excessus, per hæredis absentiam turbaretur.

Alex. Regis imperio acquiescit.

Ad mortem tamen piè se cōparat.

Per Sacramenta Confess. & Euch. frequentata, testamentum conficit, & Principem filium in Italiam remittit.

Inter hæc, ab omni Galliæ parte delegati Fœderatarum ciuitatum Lutetiam Parisiorum confluebant; quos vbi frequentes conuenisse nunciatum est, domum in vrbe magnificam conduci sibi, ornarique splendidè Farnesius iussit, comitijs præsentiâ, & consilijs moderaturus.

Lutetiam confluentibus delegatis domum ea in vrbe Farnesius conducit.

Quin,

Quin, vt auctoritas amplior, & momentum ab armis accederet, colligendis vndecumque copijs, adque fines Galliarum promouendis instabat. Securitati Parisiensium (vti ab ijs rogatus fuerat) consultum se velle per armatas legiones prætendebat, aduersùs apertam NauarræRegis violentiam, & contra grassantes occultò astus Politicorum. Cùm & amicos Fœderis principes, vnâ eademque operâ retinere in fide pararet, & Senatores Infanti Austriacæ fauentes ad fiduciam factionis erigere. Interea necessarius apparatus tantarum rerũ moli, ex Hispanijs non apparebat. Quare literis ad Regem datis: Neque satis mirari se, neque causam suspicari testabatur, cur appetente die comitijs Galliarum inchoandis præstitutâ, nulla pecuniæ, vel armorum subsidia in Belgium ex Hispanijs aduenirent: quo sanè tempore, à cunctis Austriacæ dominationis prouincijs festinari par esset, & vires, opesque conferri, siue ad Hæreticum Benearniæ Principem interiectis armorum obicibus excludendum Gallico solio, siue vt Senatorum voluntates Infanti Austriacæ, quâ pretiosorum

Colligit milites in Galliam ducendos.

Scriptis ad Regem literis vrget subsidia pecuniæ, atq; armorum ex Hispanijs.

munerum opulentiâ, quâ potentiâ formidatarum legionum ita conciliarentur, vt electionem externæ Principis, inueteratæ Salicæ legis venerationi præhabendam putarent.

Idem contendit Card. Sega Legatus literis ad Nuntium Hispaniarum scriptis.

In eamdem sententiam Philippus Cardinalis Sega Legatus Galliæ, Petro Millino Hispaniarum Nuntio perscripserat, vt moneret Regiam Philippi Maiestatem, si Serenissimam filiam in Reginam Gallorum deligi ex animo optaret, abolerique Salicam legem, amabilem auri, terribilem ferri vim exerendam, inculcandamq; quò Gallos in sua vota, seu volentes duceret, seù nolentes traheret. Neutrum à Rege perfectum est: vitio partim temporum, partim ministrorum.

Nihil perfectũ est, Cur.

Nam, præter quam quod immane quantum pecuniarum, & virium in Hispanicam classem, expeditionemq; Britannicam, ante quatuor annos collatum fuerat, non mediocris quoque summa nuper in præpotentem exercitum sub Alphonso Vargas immissum ad Aragoniæ motus compescendos, ad hæc, stipendiorum vis immensa profundebatur in proceres. exercitusque Gallorum, ad bellum in quinque prouincijs sustentandum:

frustra

frustra dehortante Farnesio; qui tam in consultationibus bellicis, quam in literis ad Regem scriptis, vnum partium robur, & belli caput Henricum Regem debellandum esse statuebat, & omissa inutili sectione ramorum, admouendã trunco securim, vt arbos radicitus excinderetur. Ita Cæsarem, in expugnando Magno Pompeio, præcipuam operam collocasse: mox Africanos eiusdem, & Asiaticos exercitus, orbemque terræ Pompeianum, fato Pharsalicæ cladis inuoluisse.

Alex. sententia de vno Rege Henrico debellando omissis cęteris.

Accessit grauissimum eo ipso anno incommodum, quod, quadraginta Anglorum nauibus Indica maria obsidentibus, consueta inde metallorum tributa, in Hispaniam commeare nequiuerant; cùm vnus ex illis ingentibus gaulis, quo aurum infectum pro cudendis ter decies centenis aureorũ millibus vehebatur, interceptus in prædam Catholicæ Religionis hostibus cessisset. Atque istud fortunæ crimen, illud hominum fuit, triumuirum videlicet Hispanorum. Hi conscij domesticæ inopiæ, quantisque difficultatibus ærarium Regium premeretur, perinde ac si affatim cuncta

Turcu-gal. 18

Bussier. Thuan. Cater l. 12. Turcu l. 18.

suppeditarent, tantos præseferebant spiritus, vt pro arbitratu versare comitia, Mainei Ducem circumscribere, reliquos proceres circumducere, vna spe auri vana, & futili postularent. Siquidem Duci Maineo dictitanti: præmitti cum pecunijs equitum, peditumque copias ab Hispanijs oportere, vt mox Infans Austriaca in Gallicum Regnum reciperetur; Regis ministri subijciebant: Austriacam prius infantem in suum solium adsciscerent Galli, postmodum ex Hispanijs largos auri, ferrique torrentes inundaturos.

Alex. ad cogendos milites pecuniam fœnori sumit.

Longè alia Parmensium Duci ratio consiliorum. Qui vbi differri sine fine sensit expectatum ab Hispanijs auxilium, vrgente rerum Gallicarum necessitate, vel priuato impendio (vt aliàs fecerat) reipublicæ subuenire constituit. Ab Antuerpiæ Danistis aureorum trecenta millia suo ipse nomine fœnori sumit, partiturque in milites, qui vndique conuocati, ad imperium Ducis tertiam in Gallias expeditionem molientis, pleni spei, atque animorum aduolauerant. Ad spargendam itaque latè Alexandri cum exercitu redituri famam, Gallias

Pet. de Castr. anno 1592. Cater. Turturra.

Præmittit in Galliam cohortes varias, & turmas.

ver-

versùs, contendunt recens conductæ à Curtio, & Pernesthemio Germanorum legiones, Vvallonicæ acies, ac Belgicæ turmæ, septem circiter peditum millia, cum equitibus mille quingẽtis, aggregaturis se illic S.R.E. copijs, tribus peditum millibus, equitibusque ducentis; præter quinque legiones, quæ, vti memorauimus, ab Alexandro sub Camillo Capisucchio cum Italico, & Vuallonico equitatu in Gallijs relictæ, Maineo parebant. Quibus vbi Farnesius cum Prætorianis militibus, cum honorarijs, & reliquâ mole virium se adiunxisset, sibique Maineum associasset cum Gallicę nobilitatis equitatu, conflandus erat exercitus supra viginti millia veteranorum, quàm validus erigendis Fœderatorum animis, tam consternandis Hugonotis, & Nauarræ Regi terribilis.

Ad 20. millia militum veteranorum adducere in Gallias parat Alex.

Ea quippe tempestate cum bellum Normannicum quatuor iustos exercitus, binos in singulis partibus exhausisset, semestri (quod maximè mirum videtur) spatio, ad supplendas delectibus legiones, quod ære suo Parmensis fecerat, Henrico Regi neque pecunia aderat, neque tempus ad eam

Colo-ma l. 1. in. 2592

Ex aduerso Henricus Rex laborat paucitate militum.

Nam Rhotomagi obsidio sex mensibus quatuor exercitus consumpsit.

conquirendam suppetebat. Nam Elisabetha Regina, Britannicum sanguinem, aurumque frustra profusum in obsidione Rhotomagi conquesta, negabat mercatores Londinenses post hac obolum suffecturos, nisi pro subsidijs præsentibus, mercedem certam Caletum, & Guisnas acciperent. At Henrico tanti non erant Anglicana subsidia, vt ne ijs careret, regni partes perdere mallet: in possessionem nobilium arcium, vetustis Galliarum raptoribus inductis; cum præsertim abusuros exemplo Hispanos crederet, statimque parem arcium numerum à Fœderatis exacturos, non sine pernicie Gallici Regni discerpendi ab auxiliatoribus suis.

Britanniæ Regina Galliæ arces pro auxilijs deposcit.

Guisnè.

Sed Henrico Regi non probatur.

Interim Hispani Regis copijs coalescentibus in Gallia, per suam absentiam Farnesius præfecit Appium de Comitibus, præter inueteratum familiæ splendorem à proauis Ducibus, Purpuratis, & summis Pontificibus, insuper suis laudibus clarum, decenni militia sub Alexandro, & Ductoribus Batauorum Schenchio, Hollachio, alijsque acie victis. Is porro, in Italiam iam reuerso Sfondrato, cùm etiam Apostolicæ Sedis agmini-

Coalescentibus in Gallia copijs Alex. præponit Appium de Comitibus.

Eius nobilitas, & virtus.

Vide Famiani dec. 2 l. 7. & 8.

bus

bus præesset, eo tempore ambos exercitus Pontificium, & Hispanum, tamquam summus Imperator gubernauit, quod ipse in epistola ad Petrum Cardinalem Aldobrandinum, affirmat.

Ex Archiuio Vatic.

Vt suum belli apparatum ex propinquo Parmensis vrgeret, Bruxellis Atrebatum se contulerat. Illic totos quindecim ante obitum dies, equo circumuectus pedestribus copijs, & equestribus colligendis operam dabat, languorem corporis, animi vigore, vel sustinens, vel dissimulans. Tandem Kalendis Decembribus, ingrauescens vltra modum valetudo, defectu repentino virium, efferre pedem domo prohibuit. Neque tamen omisit in cubiculo aures poscentibus dare, domestica negotia transigere, Ducumque authoramenta non pauca vacillante dextera signare. Cubiculario autem monenti cum lacrymis, ne se vexando vitæ scintillulam extingueret: Sinito (inquit) vt quemadmodum anteactam omnem ætatem, sic & momenta vltima reipublicæ impendamus. Ita Imperator sui seculi summus, tertium suscepto pro Religione Gallico bello, militariter immori

Parmensis Atrebatum ad Galliæ fines contendit.

Quotidie copias inuisit equo vectus.

1. Decembris ex defectu, subito virium resistere domi cogitur.

Colomna Carnero. Campana loco cit.

mori voluit, idemque facere vitæ, ac virtutis extremum. Cùm enim post solis occasum horâ cõsuetâ somnum in stratis petijsset, nocte concubia famuli succedentes lectulo, quem sopitum quiescere rebantur, agentem animam offendunt. Conuocata illico interior familia lugentes cubiculum complent. Hos intuitus tranquillo, & propiore ad lætitiam vultu, supremum valere iubet, vetatque dolere præmaturo exitu, quem ipse libens, vt Dei donum acciperet, quod natura mortalibus nouissimum fecit. Neq; enim metuendam putabat mortem, cui toties in acie occurrerat, quamque tetram licèt, ac trucem didicerat meditando Christianis mansuescere. Mox vnctionem extremam depoposcit; nam summo manè cùm rei Diuinæ interfuisset, cœlesti cibo se munierat. Protinus Abbas Sancti Vedasti, qui Ducem in cœnobio magnificentissimè exceperat, accurrens inungit sacro oleo. Postridie rumor diditus tota vrbe ciues, milites, vulgus mœrore compleuit. Varijs in templis numini publicæ venerationi exposito supplicatum pro salute Gubernatoris Belgij prouinciarum.

Alex. in morte magnanimitas.

Hareus Colonna Carnero Campana locit.

Quem

Quem postera luce, cùm animus linquere eâdẽ qua pridie horâ cœpisset, eum lapsum virium prodromum esse mortis interpretatus, effigiem Christi de Cruce pendentis primùm pectori, mox ori admouit, atque in Dei osculo animam Deo reddidit. Alex. obitus.

Vulgato transitu Ducis, omnia sacrarũ turrium æra prolixè lugubrẽ sonitum ediderunt, deinde sub vesperam cadauer religioso Capuccinorum sacco amictum, manibus pedibusque nudatis (ita ipse testamento mandauerat) humeris aulicorum deportatur in Sancti Vedasti templum, cereis ampliùs trecentis prælucentibus. Vbi cùm preces hymnosque consuetos alternè fundentes Religiosi illius familiæ alumni decantassent, rursum è templo in proximum conclaue transfertur, atque extractis intestinis, quæ sub ara maxima sepulta sunt, corpus odoribus conditur, Parmam in Italiam transmittendum.

Supremis tabulis resignatis, luctus redintegratus est omnibus desiderio benignitatis incredibilis, quâ ferè neminem ex familia, ab illustrioribus orsus, vsque ad infimos famulorum, indonatum præterierat. Vnde appa- Testamentum Alex.

rebat,

rebat, artem domesticos demerendi, perinde, ac subiugandi hostis, illi Principi non defuisse. Post legatam in opera pia pecuniam non mediocrem, præsertim ad puellas inopes Parmæ, Placentiæ, atque in Castrensi Ducatu collocandas, aureis quingentis in dotem vnicuique virgini contributis: honos est habitus quatuor Principibus fœminis Farnesio sanguine ortis, quæ in familias clarissimas Borromæam, Sfortiam, Pallauicinam, & Piam nupserant. Gemmis ingentis pretij aureorum circiter mille, singulæ singulis donatæ. Exinde cùm ad aulæ proceres descendisset, Comiti Iacobo Piosascho præfecto ducalis domus, tria aureorum millia legauit, totidem Petro Francisco Nicello magistro stabuli, & Cosimo Masio à secretis. Pari muneris honore coniunxit nobiles quatuor cubicularios: Comites Nicolaum Cesium, Horatium Scottum, Galuanum Anguisciolam, & Petrum Aloysium Rangonum. Secundùm hos paulò minorem summam Benedicto Zamdemariæ Præfecto ærarij reliquit: cuius pronepos Marius Marchio Zamdemaria, cùm viuens negotia Romæ Serenissimi

Par-

Parmensium Ducis Residentis titulo tractaret, huiusce testamenti exemplum, aliaque narrationi nostræ inserenda suggessit: ea propter, & ipse meritus à nobis historiæ inseri vir prudens, & quam Domino fidus, tam acceptus summis Pontificibus, & probatus, propriâ, & rarâ ministri laude, per amabilitatem ingenij sui, serendæ inter Principes beneuolentiæ artifex.

Haræus an. 1592. Ex Atrebato Bruxellas relatum Farnesij corpus ad Vrbis portam excipitur, occurrentibus cum clero religiosis ordinibus, equitibus aurei velleris atratis, vrbanis magistratibus, at sine insignibus; cum promiscua multitudine militum ciuiumque. Campana vol. 2. lib. 13. Qui postridie, cùm exequiæ Regales in templo Principe celebrarentur, erumpentes per interualla miserandos in gemitus, euersum Belgij columen, Religionis prostratum propugnaculum lamentabantur.

Quod si vt Præsidi prouinciarum in Belgio, ita in Italia vt Parmæ, ac Placentiæ Duci, magnificè parentatum fuit. Genitoris cineres Parmam Campana. reduces, Odoardus Cardinalis, & Ranutius Dux funere excepere sumptuoso,

ptuoso, quod illustriores Insubriæ Præsules, cum Antistite Mediolanensi, frequentes honestarunt, per Farnesiæ laudis elogia lenito luctu, & irritato. Exinde Ducis ossa in paruo D. Francisci templo, sub labro aquæ lustralis humata sunt, quasi prætereuntium vestigijs conculcari gestirent; epigraphe hac incisa vulgari saxo. Carolus Coloma lib. 8. in fine.

Cæsar Campana vol 2. lib. 13.

ALEXANDER FARNESIVS

Belgis deuictis

Et Francis obsidione leuatis

Vt humili hoc loco

Eius cadauer reponeretur

Mandauit IIII. Non. Decemb.

An. MDXCII.

In hunc modum Parmensis, per Christianam animi demissionem, an altitudinem? de fastu Principum posthumam immortalitatem affectantium in sepulchris, deque suis ipsius triumphis triumphum egit. Nec æquitas isthæc, & moderatio orta illi primum in extremis fuit, vt plerisque mor- Ex autographia Io Rho lib 7. virt. historiæ.

mortalium, serò, & sub mortem sapientibus. Sed in flore ætatis, & cursu victoriarum, disertissimis viris ingenium, & stylum offerentibus ad nomen æternandum, studium remittens negabat se de interitura litterarum perennitate laborare. Adducentibus verò Magni Alexandri exemplum, inanem gloriolam vsque ad delicias aucupantis: ignotum (aiebat) fuisse Macedoni Christum, & sempiternæ beatitatis cœlestem gloriam. Ex aduerso humanam omnem felicitatem, famamque, quantumlibet intendatur, numquam eò crescere, vt miseriam, & mortem exuat.

Mihi vt Farnesiæ gentis Historico in vniuersos familiæ proceres intuenti, tantam modestiæ indolem hausisse videtur Alexander à domesticis imaginibus præcipuè à Petro Nicolao Farnesio Duce clarissimo priscorum temporum, qui fama bellicæ virtutis impleuit Italiam sæculo suo, perinde ac nostro Alexander Europam. Is Florentini exercitus Imperator, ob multiplicem relatam de Pisanis victoriam, cum vrbem ingredi triumphantis in morem iuberetur, honorē recusando, recepit auctiorem. Siquidem

eidem

eidem paulo post senio, & laboribus confecto, Statua equestris inaurata posita fuit in templo Principe, cuius in altera basi Pisanæ clades, in altera descripta erat Bononiæ liberatio per eumdem Petrum Nicolaum Pontificiorum Equitum Ductorem; tàm Senatu, Populoque Florentino, quàm Senatu, Populoque Bononiensi, nobilium inscriptionum authoribus. Ex autog.

Roma demique tamquam Romano Principi, fortissimoque exercituum Imperatori, qui martiæ gentis claritudinem fuligine temporum obsitam nouis trophæis illuminauerat, præter exequias in Romani Populi templo splendidè repræsentatas, in Capitolio statuam equestrem S.C. dedicauit, cum inscriptione gloriosa: Campana Carnero an. 1592. Aloys. Bauia 4 parte hist. Pontific.

Quod Alexander Farnesius Parmæ, ac Placentiæ Dux III. Magno in Imperio res pro Republica Christiana præclarè gesserit, mortemque obierit, Romanique nominis gloriam auxerit.
S. P. Q. R.

At Clemens VIII. Pontifex Maximus eidem, vt S. R. E. Vexillifero, in Basilica Vaticana Principis Apostolo-

rum,

Bauia par. 4. histor. Pōtific. ex autogr. Aloys. de Bauia 4. parte Historiæ Pōtific.

rum, persolui iussit inferias Purpuratorum Patrum frequentiâ celebres; quas dum Clemens ipse præsentia Pontificię Maiestatis decorandas censuit, visus est Parmæ Ducem, communione excellissimi honoris, ad Regiam dignationem euehere. Nec immeritò. Ad Romanum quippe Pontificem pertinebant ornamenta Imperatoris, qui toto vitæ curriculo, aut contra Mahometicam superstitionem in Oriente, aut in Occidente, ac Septemtrione aduersùs Hæreticam perfidiam, pro Religione semper arma tractauerat, in vexillis exaratum aureis literis lemma circumferens: *DEO OMNIS HONOR, ET GLORIA.*

Ex autogr.

Ab Vrbe Roma tanquam à capite in reliquas transmisso exemplo, speciosiùs Farnesio funus peractum est commemoratione virtutum, alijs alias pro cuiusq; ingenio, & æstimatione mirantibus. Nam sapientes viri, quorum præconium eò magnificentiùs quò veriùs, Cornelium imitati gesta Germanici Cæsaris cum Rege Macedonum componentem, Romanum Alexandrum Pellæo conferre non dubitabant altitudine animi, de-

Alexandri Farnesij Elogium.

Alexandro Macedoni confertur, & præponitur.

core corporis, indole præliari, vsque ad subeunda vulnerum, necisque discrimina, citra extremam ætatem in supremo gloriæ culmine vtrumque præreptum. Sed Parmensis Alexandri magnitudinem, quamuis basi cognominis magnifici non incumbentem, præponere Magno Macedoni audebant, quòd is in fœminas inciderit, in imbelles Asiæ gentes, Persas, Indosque, vti eius Auunculus Epiri Rex exprobrat apud Liuium; Noster in viros, in Europæ populos martiales, Batauos, Gallos, Anglos, Germanosque. Queis congressus multimodis in Belgica præfectura, sæpius victor extitit, semper inuictus. Addebant verò fructus victoriarum laturũ Macedonicis non inferiores, in subigendis Regnis Orbis terrarum, si, vt animo, & sanguine, ita iure, atque opibus regijs fuisset, nec aliundè, quã à suis consilijs rationes rerum agendarum suspensas gereret.

Parmensis Religio.

Religionem attollebant in primis non falsam, suisque professoribus irrisam, qualis illa Macedonis, Regumque Ethnicorum fuit, nec perfunctoriam, aut simulatam, vt aliquot Principum nomine tenus Christianorum, sed

sed integram, sinceramque, qualis decebat Principem, genitum in familia Pontificio diademate, & Vaticanis purpuris insigni, Ducibusque compluribus, qui à quinque retrò sæculis, pro Apostolica sede bella gesserunt, eaque propter Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Vexilliferi dignitate, à Romanis Pontificibus decorati sunt. Tantam porrò curam Religionis in exercituum, & prouinciarum Gubernatore mirabantur, quantam in Antistite vix requirerent. Nam quotquot vrbes consilio, & manu hæretico iugo ipse subduxerat, in has immissis cum hispano præsidio Catholicę rei Doctoribus, vnâ operâ Regi reddebat, & Deo. Hoc ortum à fonte studium augendæ pietatis inter arma, per missionem castrensē in Belgio à societatis Patribus ipso mandante susceptam mox in Regna contermina, & à terris in maria propagatam: vnde factum, vt castra sedes licentiæ, in domicilia probitatis migrent, non modo sine imminutione, verùm etiam cum incremento fortitudinis bellicosæ. Quippe ipsum Parmensem asseuerare solitum, se cum decem bellatorum millibus confessionis, & Eucharistiæ Sacramento

Eius Maiores pro Romanis Pontificibus exercitus ducere.

Castrensis Missionis Author.

Milites paucos & pios, multitudini præfert minus probæ, & cur.

ritè munitis, hostibus congressurum certiori victoriæ fiducia, quàm si triginta millibus militum prophanorum succingeretur. Neque causam tacuisse: quoniam noxiarum sarcina vsque ad Inferos deprimente exonerati milites, dape insuper diuina refecti tàm propè vitam immortalem, quàm mortem vident, perque vulnera, & cœdes temeritate consultissima in Cœlum ruunt, exitu victorijs potiore.

Hinc morem quoque deriuatum quo, solemnioribus festis, cælesti conuiuio publicè accumbebat, præbens populis exemplo suo, inuitamentumne, an necessitatem? Quod si quis piæ Parmensis voluntati obsequi detrectaret, vt æger quidam ex familia, huic indici nomine suo iubebat, nisi pœnitentiæ lauacro sordes animi abstergeret, se mandaturum, vt deiectus in profluentem toto flumine ablueretur.

A suis pietatem exigit.

Cùm in hunc modum à Parmensi per cælestes virtutes officia debita superis præstarentur, per humanas laudes factum satis, & abundè generi humano: magnitudine animi, consilijque, recti ac Reipublicæ cura, custodiâ legum, & disciplinæ, mansuetudine in suos, clementiâ in hostes,

in

in omne genus hominum liberalitate; Super has, aliasque id genus egregias dotes, admirabili militarium rerum scientia cum fortitudine bellica eminentibus.

Farnesianarum virtutum maxima scientia, & fortitudo militaris.

Nemini æqualium Ducum inferior superioris ætatis Imperatores, aut vicit, aut æquauit. Nato, eductoque in domo bellatrice, cum Pater Octauius Parmę Dux pro Socero Imperatore exercitum cogeret, momento eodem contigit haurire armorum fulgorem, & solis, proque nutricum nœnijs circumsonari cantu tubarum, & pulsu tympanorum. Sexennis à Patre raptus trans alpes ad auum Carolum Cæsarem cum denis millibus peditum Italorum, in nomine Alexandri omen bellicæ felicitatis detulit, in commilitonum dexteris, instrumenta victoriæ. Posteaquam Cæsar abdicauit, cùm versaretur in castris Auunculi Philippi Regis, qua die expugnatio S. Quintini erat indicta, decoris accinctus armis ad Regis tabernaculum venit oratum, vt fas esset tyroni primitias libare belli, & muralis coronæ decus per aggressionis pericula licitari. Cum autem Rex virilis animi magnitudine in vndecenni collauda-

Eius militiæ rudimenta.

Sexennis grauiter dolet negatam facultatem aggrediendi arcem S. Quintini.

ta postulati audaciæ, non sine risu abnuisset, ille dolori de repulsa lacrymas dedit. Tum ægrè retentus in castris desiderio animum macerauit, laudari se ab rege tanquam virum, sed reijci tanquam puerum plorabundus.

At magnificentiùs militiæ tyrocinium posuit adolescens in sacro Nauali bello. Ad quod euocante auunculo Ioanne Austriaco supremo christiani fœderis aduersus Turcas Imperatore, profectus cum flore Placentinæ, ac Parmensis nobilitatis, trecentisque veteranis à Paulo Vitellio conductis, additis bellatorum lectissimis Camillo Capisucchio, Iulio Rangono, Camillo Malaspina, & ipse rerum pars magna fuit cum ante certamen, tum in certamine victoriaque. Nam fortè fortuna inter Austriacum, & Sebastianum Venerium Venetæ classis Ducem suborta discordia graui, quæ in exitiale ciuile bellum distractura Christianos Principes timebatur, ad hanc sedandã non solùm sapientiam, monita contulere summates Duces Marcus Antonius Columna Pontificiæ classis Imperator, & Augustinus Barbaricus Venetorum legatus; (quorum prior

Interest sacro Nauali Bello.

Ioannem Austriacum, Sebastiano Venerio placare studet: quapropter à Pio Pontifice, coram Cardinalibus laudatur.

Opera Marci Antonij Columnæ in eadem discordia componenda.

prior victoriæ ſuperſtes à Pio Pontifice iuſſus eſt more maiorum Romanus Princeps laureatus triũphare, alter in prœlio ſagittâ oculum transfoſſus, vbi percontatus, quo res loco eſſet, accepit à Chriſtianis partibus victoriam ſtare, Sanctior Epaminondas inceſſit moriens omnibus lætitijs, victoremque ſpiritum, in ſublime emiſit, pro laureis caſuris, aſtris immortalibus coronandum :) Verùm ipſe quoque Alexander, qua erat apud Auunculum gratia, & libertate ſermonis, inſtitit ſuadere prius, vt animum vincere, quàm Turcas mallet, doloremque ſuum de violata Maieſtate Imperij ſaluti Chriſtianæ Reipublicæ condonaret. Atque hoc nomine cum Farneſius poſteaRomam ſe contuliſſet coram Patribus purpuratis laudatus eſt à Pontifice palàm teſtante, ſeque,& Chriſtianam Rempublicã gratiam debere Parmæ Principi Alexandro.Neq; minùs eius fortitudinem in profligandis hoſtibus, quàm ſolertiam in Ducibus noſtris compacandis hiſtorici celebrant. Nam ſicut Alexander Macedonius, validam Indorum vrbem aggreſſus, cum ſolus in murorum faſtigium euaſiſſet, ſociorum ſcalis, aut

Idem præſtat Auguſtinus Barbaricus : cuius mors glorioſa.

Macedonis temeritas.

euersis aut obtritis, inde ausu temerario, ne dicam amenti, se in hostilem vrbem saltu deiecit, cum sperare vix posset, Curtio teste, non inultum se moriturum: non impari audacia, quamuis consilio saniore Romanus, cùm in nauali pugna Mustafæ quæstoris triremem auro, & armis refertam incurrisset, terque farnesiani, impressione facta, Turcas propulisset, ter vicissim & ipsi ab aduersarijs repulsi, Romanus victoriæ segnis impatiens in inimicam triremem saltu se immisit, cum immani gladio, cui ambabus manibus tractando consueuerat eoque modò punctim vibrato, modò cæsim, modò in orbem circumrotato, cum obuios quosque demeteret, vastitate defensorum facta quæstoriam nauem occupauit, suosque milites multis millibus aureorum se se gloriæ ditissimum fecit.

Farnesij consultior audacia

Post Orientem cum superstitione Mehemetica in Actiaco mari deuictum, rursus ab Auunculo in septemtrionem inuitatus, castrorum Præfectus Generalis in Belgium venit habuitq; noui belli nobile rudimentum pugnam, & victoriam Gemblacensem maximam partem Farnesij consilio, ductu,

Euocati in Belgium res gestæ.

ductu, manu comparatam, vt fusius exequitur in prima dec. Famianus.

Qua tempestate cum de septemdecim Belgij prouincijs vix binæ Hispaniæ Regi parerent, post extinctum Austriacum sub Farnesij successoris auspicio, eos fecere progressus Catholica arma, vt Belgij vrbes, arcesq; nobiliores quodam quasi torrẽte fortunæ ad pristinam Hispanorũ dominationem reuoluerentur, aliæ vi armorum domitę, largaque sanguinis effusione, vti Traiectum ad Mosam; aliæ flexanima Parmensis facundia adiuncta ingentium à Rege Hispano pollicitatione præmiorum, vt Vuallonum Prouinciæ; quædam penuria rei cibariæ, atque vltima calamitatum humanarum fame, superatæ, vt Gandauum, Bruxelles, Brugæ; nonnullæ operibus circumclusæ ponte, castris, aggeribusque, vt Antuerpia. Ad cuius pertinaciam edomandam frustra rerum naturam cum elementis Alexander aduocasset, nisi prius inauditæ benignitatis tormento Antuerpiensium corda, & animos expugnasset. Quando scilicet puellæ nobili in vrbe obsessa ægrotanti, non solùm remedia pro morbo, alimenta pro victu, libe-

ralis-

Vrbes, & Arces quamplurimæ Hispano redditæ.

Antuerpia vi & humanitate expugnata.

ralissimè suggessit, verùm etiam ipsis Antuerpiæ ciuibus finem malorum per pacem, seque pacis interpretem apud Regem auunculum obtulit; eò præstantiorem adeptus victoriam, quò innocentiorem, Romani Alexandri clementiâ dignam, longèque præhabendam Alexaudri Macedonici cruentæ gloriæ fumanti clarissimarũ vrbium Thebarum, ac Tyri, incendijs, & ruinis.

Alexandri Macedonis vitia vera, falsæ virtutes.

Has verò, aliasque celebratas amborum laudes perfectas in Romano, absolutasque, mutilas in Macedone, atque enormibus vitijs deturpatas reperiemus. Pro magno animo tumentem, atque inflatum, nobilem rapinis regnorum, nobiliorem (si Deo placet) latrocinio Diuinitatis. Pro liberalitate prodigentiam nepotalem, in adulatorum sinus malè parta malè congerentem, vrbes, vt ait ille, pro congiarijs. Ecqua benignitatis, & continentiæ laude exhibita victis Regibus, Reginisque captiuis, infamiam redempturum contractam cædibus conuiuantium amicorum? Cum tot ebrietatis, & libidinis etiam sterilis, fœdis flagitijs? Num inter exempla militaris disciplinæ referendum Indicum

Indici itineris luxus.

dicum

dicum iter? quod ad similitudinem Bacchæi triumphi, cum inermi exercitu, curribus vecto pampinatis, inter dapes, & vina fabulosi furoris non fictus æmulator incessit. Præda facilis ferocibus circa gentibus, nisi has panicus pauor, perinde, ac Macedonas temulenta securitas, occupasset. Ex aduerso quanta sobrietas in Romano? qui à trigesimo anno abstemius, vino sibi perpetuum interdixit vt podagram abigeret importunissimam viro militari. Quanta magnanimitate cum opulentissimo terrarum Rege suscepisse munificentiæ certamen; seu quando duodena millia aureorum tanquam Castrorum Præfecto sub Ioanne Austriaco Regijs literis destinata renuit accipere? seu quando post Austriaci mortem sex, & triginta aureorum millia Belgici Gubernatoris annuum stipendium vt plurimum non exegit. Dum hostilium spoliorum partem Imperatoribus debitam accipere detrectauit, Themistoclem imitatus, qui post naualem victoriam ad Salaminam, cum spatiaretur in littore, & eiecta pelago Persarum cadauera gemmis, auroque onusta conspiceret, ad comitem conuersus

Farnesius vino abstinet.

Annua stipendia, & spolia sibi debita repudiat.

sus

ſus aiebat; Collige hæc tu, qui non es Themiſtocles. Dum ſuſcitatâ (vti
Iuſtitia, & liberalitas in milites.
fit) inter milites in partiendis manubijs lite, delatâque ad Alexandrum, is alteri prædam adiudicabat de iure, alteri prædæ pretium ſolui mandabat de ſuo; lætis ambobus dimiſſis, & Farneſiarum laudum triumuiratum, prudentiam, Iuſtitiam, liberalitatem collaudantibus. Ornatu corporis eleganti, & ſumptuoſo gaudentem veſtimenta crebriùs mutare ſolitum, nõ ex munditijs nimijs, luxuque; ſed vt haberet in promptu, vnde militum alacritatem donis Imperatorijs fouearet. Nam pro re fortiter belli geſta, alium ſplendido veſtitu, alium pileo cum cinctu gemmanti, hunc torque, atque armillis aureis illum pugione,
In pauperes
& gladio cum argenteis manubijs remunerabat. Huic generi liberalitatis in vulgus militum plauſibili, aliud additum Deo, Cælitibuſque acceptiſſimum; ſuffecto in ducentis pauperibus Christo Regum Regi quotidie victu, cum eũdem frequens inuiſeret in militibus, qui morbo, ſeu vulneribus
In ægrotos.
decubuerant, iuſſis noſocomij præfectis per ſingulos dies ad ſe referre ſtatum languoris, aut valetudinis ſingulorum.

lorum. Cum his igitur, vt consortibus martialis laboris assiduò versari, & perlibenter reddere solitus nomina singulis, quod de Cyro tantùm, & Cæsare perhibetur, in stationibus vel itineribus, in acie, aut castris, per hyemem, æstumque, capite plurimum intecto, Catonum æmulus, & Corbulonum, sub pluuio interdum Cælo, ad septenas horas crurum tenus aquis immersus, madidis vestibus, nec mutatis, quasi ad ferream duritiem corpus exigeret.

Iam verò si Alexander Macedonius desideratus fuit lacrimis Orientis, Romani Alexandri excessus auditus est cum gemitu Italiæ, Belgij, Galliæque. In proximis Germaniæ, atque in remotis Hispaniarum Regnis indoluere quotquot integræ Religioni procul à studijs partium fauebant. Itali instauratorem pristinæ armorũ gloriæ, moderatorem æquissimum Belgæ; Galli Catholicæ Religionis ad extremum bis adductæ liberatorem requirebant. Neque verò inimici fas putarunt interitu lætari Ducis hostibus formidati sed non inuisi, quorum reuerentiam fortitudine, amores clementia demeruerat. Certè Nauarræ Rex Henricus, quamuis de amoto suarum victoria-

Alexandri Farnesij mors, omnibus luctuosa.

rum-

rum obice gauderet in ſinu, palam tamen in Concilio Principum, Ducumque conqueſtus eſt grande militiæ columen occidiſſe, Ducum Ducem, & Magiſtrum belli; à quo vel ipſe non pauca, nec ſine ſanguinis mercede didicerat. At ſi quos æmulatio,& liuor in errorem induxerat,vt incolumi, & florenti Farneſio obtrectarent, hi morte immatura ſatiati (ſeptimum ſupra quadrageſimum annum vix impleuerat) parcente ſepultis inuidia, laudibus cumularunt. Cùm præſertim inter illos,qui ſermonibus populorum ad Præfecturã Belgicam deſignabantur, nemo vnus tot virtutibus togatis, ac bellicis emineret, quot exigere tempora videbantur in Alexandri ſucceſſore, tanquam in Hercule Atlantis onus ſubituro. Qui videlicet Comitem Mauritium in Belgio,Henricum Regẽ in Gallia ſucceſſibus armorũ exultantes compeſceret, qui exercitum in ſumma difficultate nummaria compararet, affluente ad dandum Farneſio nomen milite, pro præſenti ſtipendio Religioſiſſimi promiſſi fide authorato, qui Comitijs Pariſienſibus præeſſet armatus, vt æquos, iniquoſque, terrore hos, illos inſuper gratiâ in officio contineret;

qui

qui denique ab vna parte Pontificium legatum Philippum Cardinalem Segam cum Hispani Regis administris consentientem, ex altera Mainei Ducem, proceresque Gallos ab ijs dissentire manifestos, authoritate, atque hortatibus in commune bonum conciliaret, quemadmodum Phonascus in odeo voces acutas, & graues attemperat ad musicum concentum. Et sanè quantum opis esset in vno Parmensi ad fatiscentem Sancti Fœderis molem fulciendam ab eius excessu, Fœderatorum retro labente fortuna liquido apparuit, solutis, nullo opere pretio facto Regni Comitijs in Gallia, in Belgio nouis exortis Hispanorum Vvallonum, & Italorum ex defectu stipendij seditionibus.

Deliberat Philippus Rex de Belgij Gubernatore eligendo, ex Proceribus Austriacis.

Non omiserat Hispaniæ Rex de Belgij Gubernatore deligendo Consilium capere, posteaquam Farnesij literis præfecturam abdicantis, & medentium responsis ad se transmissis imminere Duci supremam necessitatem cognorat. Cùm autem æquale scientia belli caput, quod imponeret prouincijs non inueniret, subrogare cogitauerat, Principem non imparem, aut etiam superiorem auctorita-

te de Austriaco genere, & de Cesareis titulis orta. Adiecit animum ad geminos Archiduces Cæsaris fratres, vti Maiestate Augusti sanguinis præfulgentes, ità indole à claris natalibus non degeneres expertos rerum ciuilium, neque bellicarum rudes. Quorum alterum Philippus ipse regendæ Lusitaniæ imposuerat, alter Cæsaris nomine Vngariam, Stiriam, & Carinthiam moderabatur. Ambobus ministrorum operâ prætentatis, neutrum citra Reipublicæ dispendium suis à sedibus amoueri posse didicit. Si quidem Albertus Lusitanos, Hispanæ dominationis indociles, Germano candore, atque Austriaca Comitate ità deuinxerat, vt crudum adhuc seruitium, eo Rectore æquis animis ferrent. Ernestus hæreticos non paucos in sua ditione viuentes partim exemplis pietatis, partim grauissimis monitis; ad maiorum fidem reducere satagebat. Quare si aliò auocaretur, videbantur populi redituri ad ingenium, & mutationem Præsidis occasionem mutandæ Religionis facturi. Austriacis Regulis ab administratione Belgij semotis, ad tempus, Hispaniæ Senatus in vnum ex magnatibus

Archiducum electio differtur, & cur.

tibus propendebat in Petrum Erne-ſtum fontium Comitem ingentis animi virum quantæcunque molis capacem domi, militiæque, cuius imperatoriam virtutem paucis ante annis Europa in Luſitanico bello probauerat. Nec abhorrebat ab hac electione Philippi animus, & ipſe cupiens regnatrici nationi in gentilis honore gratificandi. Verùm arcanis è Belgio literis monebatur, præter inuiſum ijs populis Rectoris Hiſpani ſupercilium in Fontano Comite timeri ſeuerius ingenium, & conſanguinitatem cum Duce Albano. Hiſpanicam porrò rem ea tempeſtate tàm difficili loco apud Belgas eſſe, vt Belgarum voluntates non modo non aduerſantes Philippicę dominationi, ſed propitias, vel maximè haberi oporteat, quandoquidē, migraturis in Galliam quamprimum Hiſpanis legionibus, nudatum externo præſidio Belgium ſuæ prope modū ſpontis futurum ſit. Excluſis igitur à Præfectura Belgica alijs alias ob cauſas procerum nobilioribus; electio inclinauit in Petrum Erneſtum Manſfeldiæ Comitem, militiæ veterem, fideique erga Catholicam, ſiuè Religionem, ſiuè Maieſtatem in illis Belgij

Hiſpanus Senatus in Petrū Erneſtum fontium Comitem inclinat.

At non inclinant Belgæ.

Manſfeldiæ Comes Vicarius Farneſio ſufficitur.

tépestatibus inter naufragia perduellionum immotæ; cui Parmensis ipse præiudicio fauisse videbatur, dùm profecturus tertio ad Gallicum bellũ Mansfeldiæ Comitem in Regio Senatu Vicarium designauit. Cum eiusdẽ filium Comitem Carolum, Philippus Rex Imperatorem destinasset pro reducendo in Gallias tempore Comitiorum Belgico exercitu; quamuis hic audito Alexandri fine maiori ex parte defluxerit. Sed vtcumque post Parmẽsis exitum ista se habuerint, certè ille cum viueret in hisce expeditionibus, præter multiplicatam cum bellis bellicam gloriam, arcium Gallicarum alijs protectis, alijs expugnatis, fructus tulit Christianæ Reipublicæ non pœnitendos, bis reprehensum ab hæresis ruina Regnum Gallicanum Britannia iam collapsa, Belgio, & Germania nutantibus, in eumdem casum reliqua Europæ tracturum. Quo præsertim tempore in discrimine erat humanum genus, diuisis gentium studijs in hos, aut in illos, vtrum vera, an falsa Religio prȩualeret; tùm quamcumq; in partem põdere suo Septentrio vergeret, eò fortunam Orbis terræ inclinaturus videbatur. Quare si hoc sæculo

Eiusque Filius Dux exercitus Belgici destinatur.

lo

lo in Germania, Belgio, Galliaque, Romana Religio nõ reuirescit modò, sed floret quotidiè magis, hæresi marcescente: postquam authores tanti boni prædicauerimus Pontifices, Reges, cæterosque quos Historia nostra complectitur; magnam laudis in partem vocabimus Alexandrum, qui Catholicæ causæ propugnator consilijs, armis, & sanguine de sua, deque futura ætate optimè meruit.

FINIS.

INDEX

RERVM NOTABILIVM.

A.

eam

Gal-

Aui-

copia

B.

Bran-

Caro-

dera-

Cele-

xan-

D.

rico

Gal-

G.

Gre-

Regem

rum

H.

suis

impedi-

Hugo-

Iaco-

I.

de

Præ-

Iurien-

Ma-

cum

Mor-

Mun-

N.

Odij

P.

pida

Po-

Q.

R.

Rhoto-

So-

T.

V.

Veli-

tentia

Par-

FINIS.

REGESTVM

† A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii KK Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Sſ Tt Vu Xx Yy Zz.

Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg Hhh

ROMÆ, Typis Fabij de Falchis M.DC.LXXVI.

SVPERIORVM PERMISSV.

In Corpore Historiæ

Pagina	*Linea*	*Errata*	*Corrige*
103	6	victoriam	victoria
109	1	metù	metum
182	16	hoſcemodi	huiuſcemodi
213	21	quidquid	& quidquid
488	19	obſidionem	obſidione
559	28	multuoſius	tumultuoſius
572	vlt.	exim	enim
583	10	diſiectis	diſiectis, &
585	8	poſt huiuſmodi	poſt Alexandri
596	17	& bombardas	vt bombardas
606	19	Regis	Regijs
608	29	itaque ita	atque ita
636	13	fiduciæ	pone ante; prudens conſilium
637	21	conſidentes	confidentes
647	2	nec	ne
656	17	gentilis	gentili
667	23	mutuæ	metiue
673	21	conſtituta	conſtitura
753	1	Petrum Erneſtum	Petrum Henricum

Ad marginem

Pagina	*Marg.*	*Errata*	*Corrige*
19	2	differt	defert
23	4	Rege	Reges
65	1	inira	inita
66	2	dubuſque	Ducibuſque
70	4	ee	ea
72.	2	Principium	Principum
Ibid.	4	ſa	ſe
80	2	ſpecio	ſpecioſa
Ibid.	2	que	qua
91	3	ſit cauſatum	ſit cautum
95	7	honeſtate ſpecious	honeſtare ſpecioſis
101	2	diditio	deditio
102	1	reliquijt	reliquijs
107	3	ad ſaluſtandum ingreſſus da	ad ſalutandum ingreſſus de
127	3	tractionem	tractationem
147	1	Pontiſi	Pontificis
174	2	tranſierane	tranſierunt
372	1	collata	collatæ

Pagina	Marg.	Errata	Corrige
404	1	Frauis	Grauis
406	1	Iunici	Innici
Ibid.	4	Oeeaui	Oceani
493	5	ñexilijs	vexillis
499	2	eum	cum
515	1	fsrondati	sfondrati
527	1	paucis	pacis
537	1	Petronium	Perronium
538	1	à Petronio	à Perronio
547	1	Bullonij est	Bullioni Dux
568	2	molitiouitua	molitionibus
607	1	hae	hac
618	1	experitur	experitur
635	1	aduetù	aduentù
637	2	Bullionos	Bullionij
654	2	metus	metù se
669	2	fine	siue
720	1	ädmouet	admonet
722	4	ra	ea